



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

### **Usage guidelines**

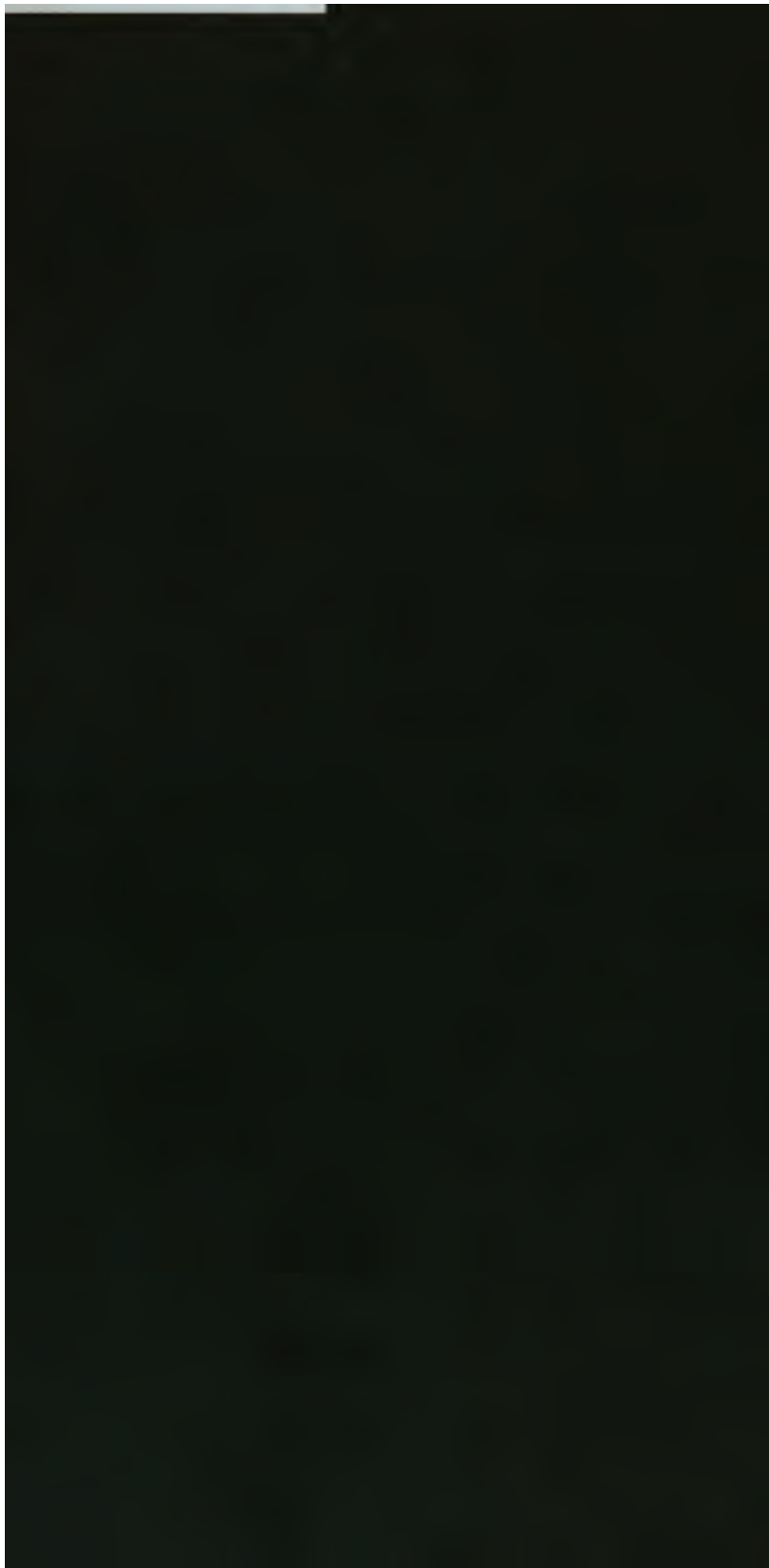
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

### **About Google Book Search**

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>





SEP 26 1913

MAR 27 1914

NOV 1 - 1913

1816













M. ANNÆI LUCANI  
P H A R S A L I A

CUM NOTIS

HUGONIS GROTII,

ET

RICHARDI BENTLEII.

---

*Multa sunt condonanda in opere postumo.*

In Librum IV. Nota 641.

---

GLASGUÆ:

*Excudebant Andreas et Jacobus Duncan,*

ACADEMIÆ TYPOGRAPHI;

IMPENSIS LONGMAN, HURST, REES, ORME, & BROWN; R. PRIESTLEY;

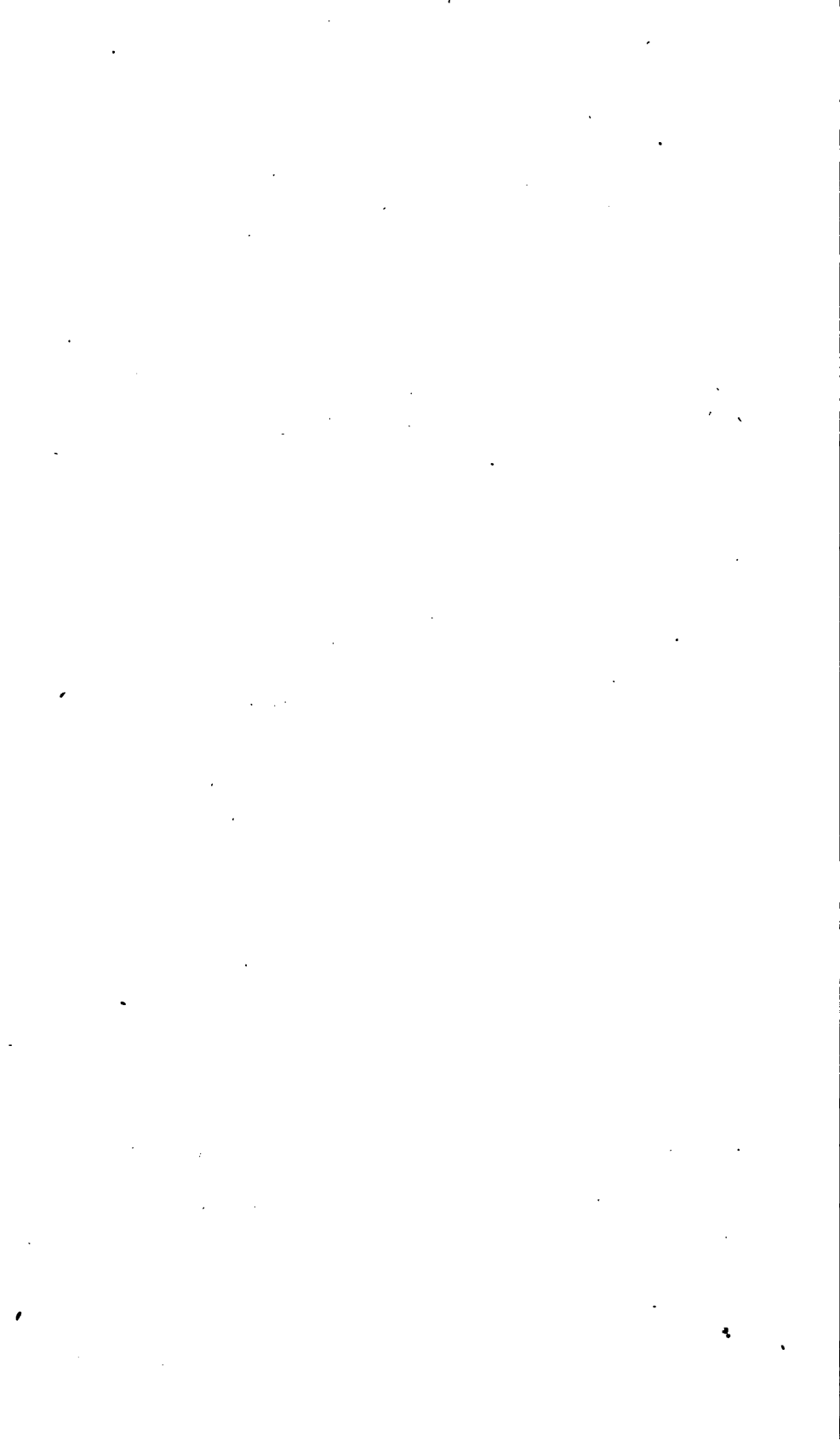
LACKINGTON & SOC.; J. BLACK & FIL.; LAW & WHITTAKER;

G. GINGER; BALDWIN, CRADOCK, & JOY; COWIE & SOC.;

ET RODWELL & MARTIN; LONDINI.

---

1816.



NOBILISSIMO ET HONORATISSIMO VIRO

**GEORGIO MONTAGU,**

COMITI DE HALIFAX, &c.

SUMMO

COMMERCHII ET COLONIARUM BRITANNICARUM

PRAEFECTO,

**NOVAM HANC LUCANI EDITIONEM**

NOTIS ATQUE EMENDATIONIBUS

AVI SUI BENTLEII

ELUCIDATAM

OMNI CULTU AC VENERATIONE

DAT DICAT DEDICAT

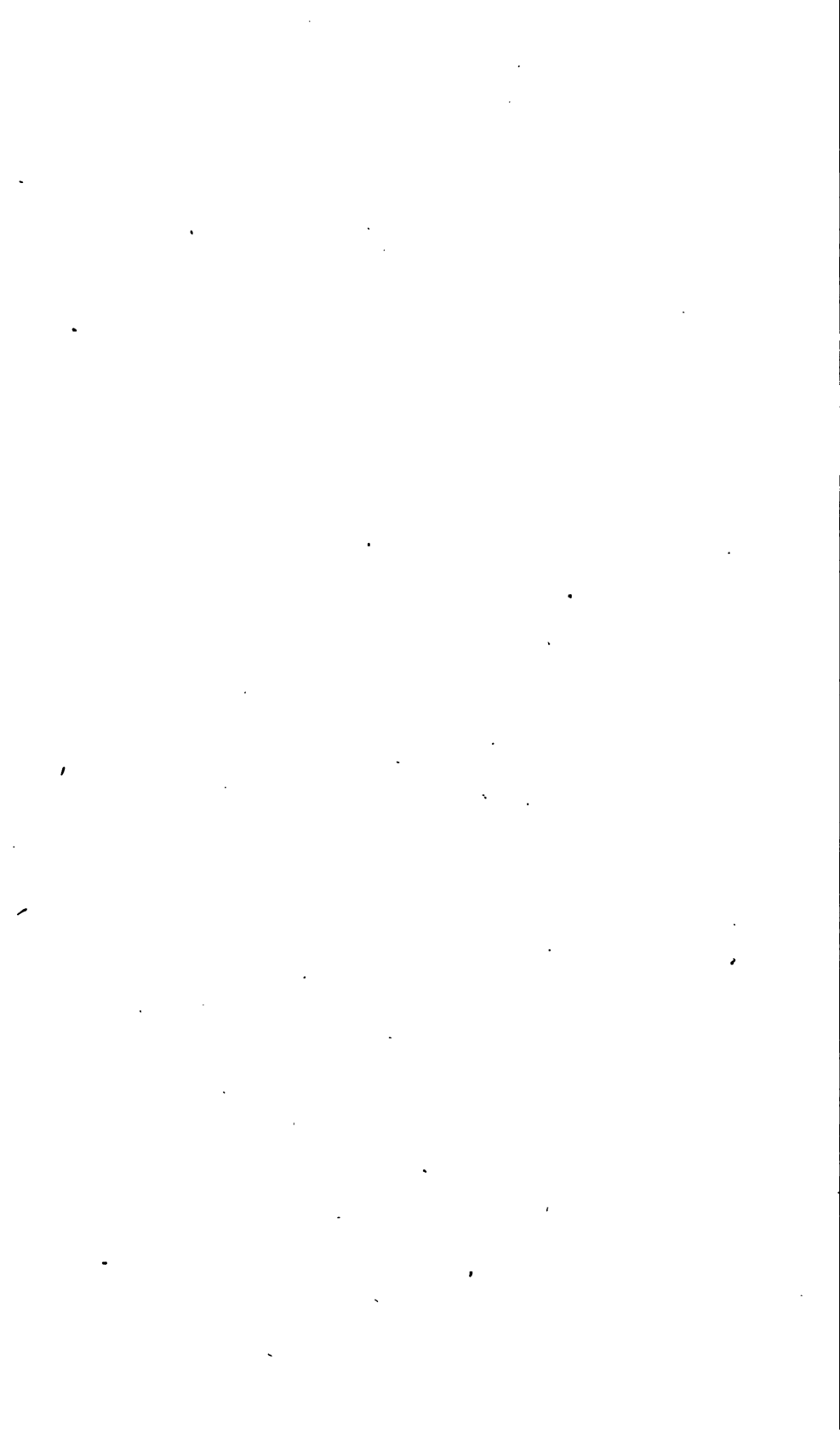
**RICHARDUS CUMBERLAND.**



## AD LECTOREM.



M. A. LUCANI Pharsaliam, cum Notis Hugonis Grotii et suis illustratam emendatamque, cum olim in lucem dare Bentleius secum constituerat, et, ut Editionem suam auctiorem redderet, Nicolai Heinsii in eundem Poëtam Adversaria a Viro docto Petro Burmanno per litteras requisiverit; illico, ut ipsum Burmannum in eodem opere jam diu laborasse sensit, manus retinuit, ne in messem viri amici falcem porrexisset videretur. Inde fit, ut in tres modo priores libros notas absolutas recepimus, cæteris non semper ultimam limam perpessis.



M. ANNÆI LUCANI  
P H A R S A L I Æ

LIBER PRIMUS.

BELLA per Emathios plus quam civilia campos,  
Jusque datum sceleri canimus, populumque potentem  
In sua victrici conversum viscera dextra;  
Cognatasque acies; et, rupto fœdere regni,  
5 Certatum totis concussi viribus orbis  
In commune nefas: infestisque obvia signis  
Signa, pares aquilas, et pila minantia pilis.  
Quis furor, o cives? quæ tanta licentia ferri,

2. *JUSQUE datum sceleri*] Jus hic figurate pro licentia, quomodo sæpe jus belli apud bonos scriptores. Apertum illud Senecæ epistola xviii. *Jus luxuriae publicæ datum*: Ipse Lucanus sine lib. ii.

Jus hec in nostros jugulos sibi fecerit esse  
Sylla potens Mariusque ferox.

Papinius iii. Thebaidos: *Daret armis jura*. Sensus ferme idem qui infra, ubi belli civilis licentia describitur:

— semel omnia victor  
Jussenas.

De bello quidem civili præcipue, sed et de aliis bellis non male dictum Senecæ hujus poëtae patruo: *Ex Senatus consultis plebisque scitis saxa exercentur, et pu-*

*blidè jubentur vetula privatim*. Quod Christiane dictum probat Christianus martyr Cyprianus: *Homicidium cum admittunt singuli, crimen est: Virtus vocatur, cum publice geritur*. Grotius.

8. *Quis furor, o cives?*] Codex Colbertinus omnium veterrimus, ad v. octavum, hoc in margine annotat manu antiqua: *Huc usque Seneca: Modo Lucanus*. Isaacus Vossius ad Catullum, p. 284. *In pluribus, inquit, Lucani codicibus, dicitur is ex abrupto exorsus suum poëma, additò hoc Scholio, Hoc versus primos septem Seneca dicitur addidisse, ut quidam volunt, avunculus Lucani. An hoc verum sit, alii arbitrentur. Ex abrupto inchoatum poëma, Quis furor, o cives, &c. sine*



Gentibus invisis Latium præbere cruorem?

- 10 Cumque superba foret Babylon spolianda tropæis  
 Ausoniis, umbraque erraret Crassus inulta;  
 Bella geri placuit nullos habitura triumphos?  
 Heu! quantum potuit terræ, pelagique parari  
 Hoc, quem civiles hauserunt, sanguine, dextræ!  
 15 Unde venit Titan, et nox ubi sidera condit,  
 Quaque dies medius flagrantibus æstuat horis,  
 Et qua bruma rigens, ac nescia vere remitti,  
 Adstringit Scythico glaciale frigore pontum:

veribus illis vii. non omnino est verisimile, verum tamen esse potest, versus illos a patruo suo (non avunculo) impetravisse Lucanum, certe vel ipso Lucano dignissimi sunt. Cæterum hoc in veterum commentariis, qui Hieronymi ætate ad Lucanum extabant, memoriæ proditum arbitror: Doctissimus Pater Apologia in Rufinum prima, *Puto, inquit, quod puer legeris Aspri in Virgilium et Sallustium commentarios; Vulcatii in orationes Ciceronis; Victorini in Dialogos ejus; et in Terentii Comædiis præceptoris mei Donati, atque in Virgilium; et aliorum in alios, Plantum videlicet, Lucretium, Flaccum, Persium, atque LUCANUM.* In codice Lucani vetusto, 800 fere annorum, qui olim Puteanorum Fratrum nunc Regis Galliarum est, Commentarius habetur perpetuus, eadem qua Textus manu.

Ibidem, *Quæ tanta licentia ferri,*] Citatur hic versus a Prisciano Lib. xvii. p. 1079; ubi in codice insigni Bibliothecæ publicæ Cantabrigiensi, annorum minimum 800, non *Licentia*, ut in exemplaribus Prisciani editis, sed antiqua et prima manu scriptum est,

*Quis furor, o cives, quæ tanta INSANIA ferri.*  
 Et nescio an hic respexerit Martialis, ix. 70.

Cur nunc, o mores, cur nunc, o tempora, dicis?  
 Quod tibi non placeat, Mæcillane, quid est?  
 Nulla ducum feritas, nulla est *insania ferri.*

*Ubi Feritas de bello Catilinario, Insania ferri de hoc ipso Cæsariano dicitur. Virgil. Æn. vii. 461.*

*Sævit amor ferri, et scelerata insania belli.*

Cicero in Pisonem C. 21. *Nisi penas patriæ, diligeque immortalibus eas quæ gravissimæ sunt furore atque insanis penderet.* Florus iii. 21. de bello Mariano: *Scipione Norbanoque Coss. tertius ille turbo civiltis insanis toto furore detonavit: Ubi itidem ut in Nostro, et Furoræm et Insaniam habes. Sed cum Lucani codices, allique a me consulti Priscianei, unanimi consensu, Licentia præferant, nihil hic mutare ausim.*

Ibid. *Quis furor, o cives, quæ tanta licentia ferri*

*Gentibus invisis Latium præbere cruorem?*

*Cumque superba foret Babylon spolianda tropæis*

*Ausoniis, umbraque erraret Crassus inulta;*

*Bella geri placuit nullos habitura triumphos?]*

Distinctione prava corruerunt nobis sententiam. Recte quidem satis, si grammaticam solam spectes, continuari possunt illa, *Quis furor, quæ tanta licentia, præbere cruorem gentibus?* Sed sententia, quod jam dixi, tali constructione misere jugulatur. Sic enim procedendum erat,

- Sub juga jam Seres, jam barbarus isset Araxes,  
 20 Et gens si qua jacet nascenti conscia Nilo.  
 Tunc, si tantus amor belli tibi, Roma, nefandi,  
 Totum sub Latias leges quum miseris orbem,  
 In te verte manus: nondum tibi defuit hostis.  
 At nunc semirutis pendent quod moenia tectis  
 25 Urbibus Italiae, lapsisque ingentia muris  
 Saxa jacent; nulloque domus custode tenentur,  
 Rarus et antiquis habitator in urbibus errat:  
 Horrida quod dumis, multosque inarata per annos

*Quae licentia, cruorem gentibus præbere; bellaque genere, nullos triumphos habitura? Quorsum igitur aut unde illud placuit; non otiosum modo atque iners, sed incommodum atque noxium? At mutata distinctione, commode et belle se habent omnia,*

Quis furor, o cives? quæ tanta licentia ferri?  
 Gentibus invisit Latium præbere cruorem,  
 Cumque, &c.

*placuit præbere cruorem, et bella geri, nullos habitura triumphos? plena clausula est, et interrogatione terminatur.*

15. *Heu! quantum potuit terræ pelagique parari*

*Hoc, quem civiles hauserunt, sanguine, dextra!]* Sumtum ex Agesilao dicto, quod apud Xenophontem et Plutarchum legas: *φῆν ὅτι Ἕλληδες τοῦτον ἄνδρα ἀπαλαλοῦσις ἐφ' αὐτῆς ἔσσι ζῶντις ἰδόντες κῆρῶν ἐπιπέπαινας τὸς βαρβάρους μαχόμενοι.* De eodem Agesilao sic Latinus vitarum scriptor: *Tantum absfuit ab insolentia gloria, ut commiseratus sit fortunam Græcia, quod tam multi a se vicini vicio adversariorum concidissent. Namque illa multitudine, si sana mens esset, Græcia supplicium Persas dare potuisset.* Græcius.

16. *Quaque dies medius flagrantibus æstuat horis,]* Qui primi *Horis* hic substituerunt, *mediam diem* medium diei tempus accipiebant. atqui, ut alibi passim, partem orbis meridionalem indicat. Reponēigitur,

*Quaque dies medius flagrantibus æstuat AURIS.*

Ovid *Metam.* ii. 299.

— nec tantos sustinet æstus  
 Ferventesque auras.

Seneca, *Herc. Fur.* 235.

Penetrare jusus solis æstivi plagæ,  
 Et adusta medius regna que torret dies.

19. — *Jam barbarus isset Araxes.]* Corrige *HYDASPES.* Nam *Araxes* in Armenia, satis prope, at hic designat extrema orbis Terrarum, vii. 188.

— Tyrus qui Gadibus hospes  
 Adjacet *Armeniamque* bibit Romanus Araxem.

*Armenios* vero subegit Pompeius, ii. 594.

*Armenios* Cilicosque feros *Taurosque* subegi  
 et inter ejus auxiliares numerantur, iii.  
 245. Petronius.

Quid tam parva queror? gemino cum consule  
 Magnus

Ille tremor ponti, Sævi quoque terror Hydaspis  
 Ex Piratarum Scopulus.

25. *Urbibus Italiae.]* Non placet *Urbibus;* nam rursus altero ab hinc versu recurrit, *Habitator in urbibus errat.* Ac præterea cum *Tecta, Mania,* posuisset, otiose addiderit *Urbibus,* scripsit, opinor, Poëta, *FINIBUS Italiae:* Quo vocabulo crescit oratio, totam undique Italiam vastatam indicans, ii. 440.

— quod non terat hoste vacantes  
 Hesperis fines.

30. *Non tu, Pyrrhe ferox,]* Ex *Horatio* adumbratum:

- Hesperia est, desuntque manus poscentibus arvis,  
 30 Non tu, Pyrrhe ferox, nec tantis cladibus auctor  
 Pœnus erit: nulli penitus discindere ferro  
 Contigit: alta sedent civilis vulnera dextræ.  
 Quod si non aliam venturo fata Neroni  
 Invenere viam, magnoque æterna parantur  
 35 Regna deis, cœlumque suo servire Tonanti  
 Non nisi sævorum potuit post bella gigantum:  
 Jam nihil, o Superi, querimus: scelera ipsa, nefasque  
 Hac mercede placent: diros Pharsalia campos  
 Impleat; et Pœni saturentur sanguine manes:  
 40 Ultima funesta concurrant prælia Munda.  
 His, Cæsar, Perusina fames, Mutinæque labores

Quos neque finitimi valuerunt perdere Marsi,  
 Minæci aut Etrusca Forænas manus.

Et quæ sequuntur. Grotius.

30. — *Nec tantis cladibus auctor Pœnus erit:*] Ita rectius, quam, *erat*. Loquitur enim tanquam in re præsentis. Grotius.

33. *Quod si non aliam venturo fata Neroni*

*Invenere viam,*] Subtilis adulationis hoc, cum nondum acres illos spiritus Lucano processus ætatis atque opus adblandiens, forte et privatæ offensæ, indidissent. Nec piguit Plinium hoc imitari Panegyrico ad optimum Principem: *Magnum quidem illud seculo dedecus magnum reipublicæ vulnus impressum est, Imperator et parens humani generis obsessus, captus, inclusus: Ablata mitissimo seni servandorum hominum potestas, ereptumque principi illud in principatu beatissimum, quod nihil cogitur. Si tamen hæc sola erat ratio, quæ te publicæ salutis gubernaculis admoveret, prope est ut exclamem, tanti fuisse.* Adde quæ ibi sequuntur huic loco lucem ferentia. Grotius. Non credo acres spiritus Lucano abfuisse, dum hæc scripsit; sed ita necesse erat, faciendum fuit, eandem cantilenam canunt alii Poëtæ, Virgilius, Horatius, Martialis, Statius, Valerius

Flaccus, Silius Italicus: Qui prosa scripserunt Paterculus, Valerius Maximus, Plinii duo, ac Quintilianus; decentius qui sub bonis Principibus vixerunt, invidiosius qui sub malis, magis miror audeæ Nostri ingenium, qui stante domo Cæsarea Pharsaliam hanc scribere ausus est.

38. — *Diros Pharsalia campos*

*Impleat; et Pœni saturentur sanguine manes:*] Tolle distinctionem post *impleat*, quippe *sanguine* tam cum hoc jungitur, quam cum *Saturentur*, sed et præterea corrigendum,

— *DIRO* Pharsalia campos

*Impleat et Pœni saturentur sanguine manes.*

Eo solo modo sententia continuatur, *Diros sanguinis*, hoc est, sanguine humano, vide i. 444.

41. *His, Cæsar, Perusina fames, Mutinæque labores*

*Accedant fatis:*] Contemplare verborum seriem. Si *FATA* non aliam invenere viam *Neroni*, nisi per Thessalias, Africæ, et Hispanis clades; nihil querimus: Immo his accedant *FATIS Perusium, Mutina*, &c. Nec repetitio placet, nec sententia secum congruit. Prius enim *Fata* illa disponunt res et moderantur; postea res ipsæ sunt *Fata*. Vix dubito, quin Auctor dederit,

Accedant fati: et, quas premit aspera, classes,  
 Leucas; et ardenti servilia bella sub Ætna.  
 Multum Roma tamen debet civilibus armis,  
 45 Quod tibi res acta est. Te, cum statione peracta  
 Astra petes serus, prælati regia cœli  
 Excipiet gaudente polo: seu scepra tenere,  
 Seu te flammigeros Phœbi conscendere currus,  
 Telluremque, nihil mutato sole timentem,  
 50 Igne vago lustrare juvat: tibi numine ab omni  
 Cedetur: jurisque tui natura relinquet,  
 Quis deus esse velis; ubi regnum ponere mundi.  
 Sed neque in Arctoo sedem tibi legeris orbe:  
 Nec polus adversi calidus qua vergitur Austri;

His, Cæsar, Perusina fames, Mutinaque labores  
 Accedant DAMNIS.

Infra v. 106.

Parthica Romanos solverunt damna furores.  
 ii. 226.

— multoque coitur  
 Humani generis majora in prælia damno.

44. *Multum Roma tamen debet civilibus armis,*

*Quod tibi res acta est.*] Pergit ad Nerone[m] loqui eique blandiri. Quare nihil vident qui hic putant, *debes legi posse,* quasi ad Romam sermo fit. Grotius.

48. *Seu te flammigeros Phœbi conscendere currus,*] Tangit aut blandiens, aut tacite irridens, insanum Neronis studium aurigandi. Tacitus Annal. xiii. 5. *Nero puerilibus statim annis cantus aut regimen equorum exercere.* Plura annal. xiv. 14. et Suetonius Nerone. Cæterum FLAMMIFEROS ex Editione prima, et codicibus nonnullis reponendum.

49. *Telluremque, nihil mutato sole timentem,*] Culpant hic Poëtam nonnulli, quod *mutato sole* dicat, cum *auriga* tantum mutetur. Sed hos facile refellit Seneca, Hippol. 1090.

Talis per suras non sum agnoscens onus,  
 Solique falso creditum indignans diem  
 Phœthonta currus ærio excusit polo.

Ut enim hic, eodem manente curru, *Sol falsus* erat; ita apud nostrum, *Sol mutatus*.

54. *Nec polus adversi calidus qua vergitur Austri;*] Prætulera[m] *mergitur*, quia finitor circulus poëtis est Oceanus, ac proinde quod inconspicuum est, mergi dicitur. Et sic locutus Germanicus Cæsar Arateis, *pars mersa sub undas Oceani, de polo Antarcticò et ipse loquens:* Ut et de eodem Avienus: *Subit altera mersa sub undas Pars Erebum.* Sed video eundem sensum esse posse in recepta lectione. Nam vergi passiva terminatione sic dixere Lucretius, multoque posterior Papinius, Priscianus denique hunc ipsum Lucani locum adducit, ut ostendat Latine sic dici. Graviter autem hic in Sphæram delinquit Lucanus, cum polum Austrinum calidum dicit. Est quidem Auster calidus Arcticum polum spectantibus. At polus Austrinus non minus frigidus Arctico. Ad datur hoc cæteris, quæ a Lucano pompeïtice magis quam ex vero dicta. Grotius. *Ibidem.* Et hic Lucanus male audit, quasi *calidum Austri polum* dicendo in Sphæram deliquisset, Communis omnium Poëtarum causa est. Nemo enim illorum aliter locutus est. Quippe *Polus* apud eos non punctum quoddam et Axis extremum notat; sed modo totum cælum mo-

- 55 Unde tuam videas obliquo sidere Romam.  
 Ætheris immensi partem si presseris unam,  
 Sentiet axis onus; librati pondera cœli  
 Orbe tene medio: pars ætheris illa sereni  
 Tota vacet, nullæque obstant a Cæsare nubes.
- 60 Tunc genus humanum positus sibi consulat armis,  
 Inque vicem gens omnis amet: pax missa per orbem  
 Ferrea belligeri compescat limina Jani.  
 Sed mihi jam numen: nec, si te pectore vates  
 Accipiam, Cirrhæa velim secreta moventem

do quamlibet cœli pro diversa Epitheti ratione partem. *Polus* igitur *Austri calidus* zonam torridam, et quod ultra est hic indicat, ut contra, *Arctoo orbe* plagam septentrionalem. Nam si *Polus* stricte sumseris, jam nullo modo, ne *obliquo quidam sidere*, Roma ex eo conspici potest. Duplex igitur, ex Grotii sententia, non simplex fuisset Lucani peccatum. Sed salva res est: Illud insuper notandum, *VERGITUR* legendum non *MERGITUR* cum Prisciani fide p. 798. tum omnium fere codicum præsertim vetustiorum, iidem cum Prisciano *AVERSI* exhibent, utrumque postulat ipsa sententia; Qua, inquit, a summo seu medio cœlo *Polus* indeclive *vergitur*, versus Austrum ab oculis nostris *aversum*.

56. *Ætheris immensi partem si presseris unam,*

*Sentiet axis onus.*] Itane vero? Si *unam quamvis* cœli partem presserit, *Axis* onere laborabit? Quid attinet igitur consilium dare, ut *medio orbe* consistat servetque eo pacto æquilibratam? Nam et illa parte, quæ *una* est, onus sentietur. Repono,

*Ætheris immensi partem si presseris IMAM.*

Causam hic prioris consilii reddit, ut nec in *Arctoo* nec *Australi* cœlo sedem sibi legere velit; quorum utrumvis comparatione *medii cœli Imus* hic vocatur: Et ut ex *Mechanica* notum indicat, quo longius a Centro sive fulcro onus recedat, eo

magis sentiri et plus ponderare. Infra iv. 106. de utriusque poli regione,

*Sic mundi pars IMA jacet, quam zona nivialis Perpetuasque premunt hiemes.*

Porro etiam codex Meadianus *IMAM* habet, inter lineas pro varia lectione *UNAM*.

58. — *Pars ætheris illa sereni*

*Tota vacet, nullæque obstant a Cæsare nubes.*] *Pars illa*, medius orbis est, medius *Zodiacus*. Quid ergo? An semper ibi *Æther serenus* conspicitur? Non profecto magis, quam alibi usquam. Quid porro est *vacet*, sic absolute positum? Cui rei, vel a qua re vacabit? Corrige,

— *Pars Ætheris illa SERENO*  
*Tota vacet.*

ix. 69.

Itque super *Libyen*, nullo quæ consistit cultu *Sideribus Phœboque vacat*.

*Precatur* itaque, ut *pars illa*, *Nerone* ibi consistente, fiat semper serena: Non dicit, quod vulgata lectio ponit falsissimum, jam nunc semper serenam esse.

61. — *Pax missa per orbem,*

*Ferrea belligeri compescat limina Jani.*] Recte *Pax* missa, ut loquitur ipse *Janus* apud *Nasonem* Fast. i. 121.

Cum libuit *Pacem* placidis emittere tectis,  
*Libera* perpetuas ambulat illa vias.

Quale vero illud est, *BELLIGERI Jani*? Nempe aperto *Jano*, bellum est, clauso, *Pax*. Cur igitur magis *Belliger*, quam *Pacificer* dicendus? Neque quisquam aliu

65 Sollicitare Deum, Bacchumque avertere Nysa.  
Tu satis ad dandas Romana in carmina vires.

Fert animus caussas tantarum expromere rerum:  
Immensumque aperitur opus, quid in arma furentem  
Impulerit populum, quid pacem excusserit orbi.

70 Invida fatorum series, summisque negatum  
Stare diu; nimioque graves sub pondere lapsus,  
Nec se Roma ferens. sic, cum compage soluta  
Secula tot mundi suprema cogerit hora,

Postarum hoc Epitheto Janum donat.  
Repone,

Ferrea *CLAVIGERI* compecat limina Jani.

Ovid. *ibid.* v. 99.

Ille tenens dextra *seculum* clavisque sinistra.

Hæc scilicet Jani insignia erant, *Buculus*  
et *Clavis*, non *Hasta*, *Ensis*, *Lorica*, *Clipeus*;  
quali habitu erant Mars et Pallas,  
*belliger* utaque Ovid. *Fasti*. 258.

Nil mihi cum bello: pacem postesque tuebar:  
Et clavam ostendens, hæc, ait, arma gero.

Denique, v. 228. de eodem.

*CLAVIGERUM* verbis alloquor ipse deum.

Porro in hac voce, non tamen a *Clave* sed  
a *Clava* ducta, peccant Librarii apud Senecam  
*Herc. Fur.* 528.

Alcmena genitus bella per omnia  
Monstris exagitet *Culliferam* manum.

Atqui non manu, sed cervice et humero,  
celum tulit scripsit Auctor,

Monstris exagitet *CLAVIGERAM* manum.

63. — Nec, si te pectore vates

*Accipiam*,] Repone ex utroque Col-  
bertino, Fulmanni uno, et Servio ad *Æn.*  
i. 12. ACCIPIO. Firmat clare Priscianus  
p. 1143. *Lucanus* in i. *Nec si te pectore*  
*vates Accipio, Cirrhæa velim secreta mo-*  
*ventem Sollicitare deum. Indicativo enim*  
*usus (Accipio) comprobatur hoc fieri; et Ve-*  
*lim subjunxit promittens cum hoc sit, posse*  
*minime egere Apolline. Crediderim quo-*

que, ob emphasis, sic ab Auctore profec-  
tum,

— Nec te si pectore vates.

Non si te. Mox quoque reponendum est,  
*Bacchum VE*, pro *Bacchum QUE*. Ac de-  
nique, ex omnibus ubique codicibus et E-  
ditionibus præcis,

Tu satis ad vires Romana in carmina dandas:

Non ut Editi recentiores inverso ordine,  
*dandas vires*.

68. — Quid in arma furentem

*Impulerit populum*,] Lego RUEN-  
TEM. Hæc duo passim a Librariis per-  
mutantur: Sic i. 254. *Cimbrumque ruen-*  
*tem* vidimus; ubi veterissimi et plurimi  
codices habent *Furentem*. iii. 37. Major  
in arma *ruit*. Ideo autem hic præfero  
*Ruentem*, quod adjunctum ei sit *Impulerit*.  
Tacitus *Hist.* ii. 63. *Sabinus, in alieno*  
*discrimine sibi pavens, ne alleasse videret-*  
*tur, IMPULIT RUENTEM*.

74. — Omnia mistis

*Sidera sideribus concurrent. ignes*  
*pontum*

*Astra petent*:] Sic quidem codi-  
ces, quod sciam, universi. Sed inepta  
prorsus sententia est, et ipsa secum  
pugnat. Si enim omnia *sidera con-*  
*current*, et supervacuum est addidisse  
*sideribus*, et absurdum. Recte quidem  
apud alios legit, *arma armis concurrere*,  
*montibus montes*, sed ibi scilicet intelligis  
*alios aliis* concurrere. Atqui si omnia *Si-*  
*dera* concurrent; quibus, quæso, *alitis si-*

- Antiquum repetens iterum chaos; omnia mistis  
 75 Sidera sideribus concurrent. ignea pontum  
 Astra petent: tellus extendere littora nolet,  
 Excitietque fretum: fratri contraria Phœbe  
 Ibit, et obliquum bigas agitare per orbem  
 Indignata, diem poscet sibi: totaque discors  
 80 Machina divulsi turbabit foedera mundi.  
 In se magna ruunt. lætis hunc numina rebus  
 Crescendi posuere modum. nec gentibus ullis  
 Commodat in populum, terræ, pelagique potentem,  
 Invidiam Fortuna suam. Tu causa malorum

*deribus* concurrere possunt? Crescit ad-  
 huc absurdum, cum addit *mistis sideribus*:  
 Quippe si omnia jam concurrerunt, quæ-  
 nam adhuc restant Sidera, quæ misceantur.  
 Effugisset hæc omnia, si sic dixisset,

————— omnia mistis  
 Sidera Seminibus concurrent.

Hoc est, *Particulis*. ut Claud. Proserp.  
 249.

————— veterem qua lege tumultum  
 Discrevit Natura parens, et seminis iunctis  
 Discessere locis.

Jam vero illud vide quod continuo sequitur,  
*Ignea pontum Astra petent*. Quid aliud sunt  
*Astra*, quam *Sidera*? Ergo eandem  
*Sidera* et inter se concurrent, et pontum  
 petent, non pudet vanitatis? Sane  
 Seneca Patruus, Consol. ad Marciam sub  
 ipsam finem: *Cum tempus, ait, advenertit,*  
*quo se mundus renovaturus extinguat, vi-*  
*ribus ipsa se suis cadent, et SIDERA SI-*  
*DERIBUS INCURRENT*, Recte quidem hoc,  
*alia scilicet aliis* incurrent, adde  
 huc omnia; adde *mistis*; et ex sana ora-  
 tione, vitiosissimam facies. Et quidem  
 suspicio est, ex his ipsis Patruus locis inter-  
 polatum esse Nostrum. Quippe dempto  
 hoc emblemate, tam loco sua sententia  
 constat, quam versui suus numerus.

Antiquum repetens iterum Chaos: ignea pontum  
 Astra petent.

Plane ut Patruus in Thyeste, v. 860.  
 nempæ sub mundi finem,

*Aries* præcepit ibit in undas.

et 867.

Monstraque numquam perfusa mari  
 Mergit condens omnia Gurgæ.

Ubi pro *Monstra*, legendum PLAUS-  
 TRA. Quod si ægre quis tulerit versusum  
 totum explodi, is, si libet, SEMINIBUS  
 legat, ut supra: Et mox *Ignea pontum*  
 ÆTHRA PETET. *Æthra* idem quod  
*Æther*.

76. ——— *Tellus extendere littora nolet,*  
*Excitietque fretum:*] *Extendere li-*  
*tora*, sensu ni fallor, eodem, quo *finis, agri,*  
*rara* dicuntur extendi. Quid igitur sibi  
 vult NOLET *extendere*? Et tamen *Ex-*  
*cutiet fretum*. Hæc *arivera* sunt, ne-  
 que una conjungi possunt. Freto enim  
 excussio necessario extenditur litus; ut  
 rursum, litore extenso, necesse est ut excu-  
 tiatur fretum. Repone,

———— *Tellus extendere littora QUÆRET*  
 Excitietque fretum.

Cupiet, conabitur, enitetur ampliare fines  
 suos, mari expulso. Noster iv. 429.

Jamque relabenti crescebant litora ponto.

et ix.

———— A syrtibus undas  
 Egit, et illato confregit litore pontum.

Plinius, Epist. vi. 20. *Mars in se resor-*  
*beri, et tremore terras quasi repelli videba-*  
*tur: Certe processerat litus, multa anima-*  
*lia maris in siccis arenis detinebat. Vi-*

85 Facta tribus dominis communis Roma, nec unquam

In turbam missi feralia fœdera regni :

O male concordēs, nimiaque cupidine cæci,

Quid miscere juvat vires, orbemque tenere

In medio ? dum terra fretum, terramque levabit

90 Aër, et longi volvent Titana labores,

Noxque diem cœlo totidem per signa sequetur ;

Nulla fides regni sociis, omnisque potestas

Impatiens consortis erit. nec gentibus ullis

Credite ; nec longè fatorum exempla petantur :

95 Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

des, cum fretum excutitur, litus inferri, crescere, procedere, sive extendi : Contra in diluvio maris, trahi, cogi, vel plane tolli.

81. *In se magna ruunt.*] Seneca : *Ut nihil extra lacertos aut quatiat, in se ipsa Fortuna ruat.* Grotius.

85. — *Nec unquam*

*In turbam missi feralia fœdera regni :*] Peiraredus amicus meus vir elegantis ingenii sensum meliorem facit scribendo, *felicia.* Grotius. *Ibidem.* Certe Peiraredi conjectura, *FELICIA*, meliorem efficit sensum, quam quod nullum omnino habet, *FERALIA.* *Nec unquam feralia*, perinde est, ac *semper fausta*, non tamen ex toto satisfacit *Felicia.* Prætulerim, *DURANTIA fœdera, duratia, duralia, feralia ;* is progressus erroris. Noster 98.

Temporis angusti *monet* concordia discors. et viii. 218.

— *Si fœdera nobis  
Prisca manent.*

88. — *Orbemque tenere*

*In medio ?*] Explicat Plutarchus in Bruto, de factione simili loquens, *Κίονα καὶ Μάγον καὶ Κάθουρις ἄλλοις ἰσχυροῦ καὶ λίσαν ἀποβήσαντι ἐν παντί :* *Cinnae, ait, et Marios, et Carbonem patriam suam IN MEDIUM proposuisse pro premio et præda.*

89. — *Dum terra fretum, terramque levabit*

*Aër,*] Vir summus Julius Scalliger in præclaro suo de Poëtica libro

sic locum hunc sugillat : *Si terra, inquit, sustinet mare, eadem ratione sustinebit aërem, non autem ab aëre sustinebitur.* Aliud agebat, cum hæc scriberet : Tota enim terra cum mari ab aëre sustinetur. Ovidius, Met. l. 11.

*Nec circumfusio pendebat in aëre tellus,  
Ponderibus librata sola.*

Omnis Poëtarum Chorus hoc prædicat, ut et Philosophorum veterum.

93. — *Nec gentibus ullis*

*Credite ; nec longè fatorum exempla petantur :*] Atqui versu abhinc decimo jam habuimus, et eadem versus clausula,

———— *Nec gentibus ullis  
Commodat :*

An fortasse scripsit Auctor, *nec FASTIBUS ullis Credite ?* Horat. Serm. iii. 3. 112.

*Tempora si fastosque velis evolvere mundi.*

Noster x. 187.

*Nec meus Endoxi vincetur fastibus annus.*

96. *Nec pretium tanti tellus, pontusque furoris*

*Tunc erat : exiguum dominos commisit asylum.*] Valde placuit Papinio hoc *ειδίωμα.* Inde enim illud desumsit, nihil deterius :

Et nondum crasso laquearia fulva metallo,  
Montibus aut alte Graiis suffulta nitebant  
Atria, congestos ætis explicitura clientes.  
Non impacatis regum advigilantia somnis  
Pila, ne alterna ferri statione gementes  
Excubias, nec cura mero committere gemmas,



Nec pretium tanti tellus, pontusque furoris  
Tunc erat: exiguum dominos commisit asylum.

Temporis angusti mansit concordia discors,  
Paxque fuit non sponte ducum. nam sola futuri  
100 Crassus erat belli medius mora. Qualiter undas  
Qui secat, et geminum gracilis mare separat Isthmos,  
Nec patitur conferre fretum: si terra recedat,  
Ionium Ægæo frangat mare: sic, ubi sæva  
Arma ducum dirimens, miserando funere Crassus  
105 Assyrias Latio maculavit sanguine Carras,

Atque surum violare cibus: Sed nuda potestas  
Arnavit fratres: pugna est de paupere regno.

Vide et quæ sequuntur sane egregia.  
Grotius.

98. *Temporis angusti mansit concordia discors.*] Ab Horatio petitum. i. Epist. xii. 19.

Quid velit et possit rerum concordia discors.

Vel Ovid. *Metam.* i. 433.

— vapor humidus omnes  
Res creat, et discors concordia fustibus apta est.

Quod tamen illi de rebus naturalibus usurparunt, Noster solita elegantia ad civiles transtulit.

100. *Crassus erat belli medius mora.*] Plutarchus Pompeio: Κράσος ἰν Πάρθους ἀπελάλως ἠγγίλλεσα καὶ τῦνε κάλυμα ἐν μίγα τῷ σωματικῷ ἐν ἰμφοῦλοι πόλιμοι ἐκ ποδῶν ἰσχυρίσι. Grotius. Seneca Lucani hujus avus Suasoria ii. *Latro*, ait, in hac Suasoria illam dixit sententiam, si nihil aliud, erimus certe *BELLI MORA*. Postea memini *Abronium Silonem* recitare carmen, in quo agnovimus sensum *Latronis* in hoc versu,

Ite triumphantes, *BELLI MORA* concidit Hector.

Hæc Seneca: Postea a pluribus usurpatum est, ab ipsius quoque filio ac a nepote ut hic videt. Seneca in *Troasi* 124. de *Hectore*;

— Columnen patris, *mora fatorum*, Agamem. 211.

Non sola Danais Hector, et bello mora.  
Incertus Auctor in *Phœnis*. 458.

— media se opponit parens  
Proinde bellum tollite, aut belli moram.

Iterum, — *Qualiter undas*

*Qui secat, et geminum gracilis  
mare separat Isthmos,  
Nec patitur conferre fretum:  
si terra recedat,*

*Ionium Ægæo frangat mare:]*

Id rectius quam *franget*. Est enim *ἰσθμὸς* ut loquuntur Græci. Grotius. Aut dormitabat hic bonus Lucanus, aut fœda passus est Librariorum vulnera. Qualia enim sunt ista? *Isthmos secat undas*, tum quod idem prorsus est, *separat mare*: Mox varisio tantum vocabulo, *conferre fretum*; et deinde crambe quartum repetita, *frangat mare*. Restat tamen aliud his omnibus pejus: Si terra, inquit, *recedat*, quid tum? vel *Terra*, vel *Isthmos* (ea sola verborum constructio est) *frangat Ionium mare Ægæo*. Ergo terra, etiam postquam ablata est, frangat aliquid? Quid hic agendum est? melius profecto esset a loco tam ulceroso manum abstinere: Sed vide tamen hæc, dum meliora quis extundat:

— *Qualiter UNA  
DISSECAT* et geminum gracilis mare separat  
Isthmos,

Parthica Romanos solverunt damna furores.  
Plus illa vobis acie, quam creditis, actum est,  
Arsacidæ: bellum victis civile dedistis.

Dividitur ferro regnum: populique potentis,

110 Quæ mare, quæ terras, quæ totum possidet orbem,

Non cepit fortuna duos. nam pignora juncti  
Sanguinis, et diro ferales omine tedas

Abstulit ad manes, Parcarum, Julia, sæva

Intercepta manu. quod si tibi fata dedissent

115 Majores in luce moras, tu sola furentem

Inde virum poteras, atque hinc retinere parentem;

Nec petitur conferre GRADUM: si terra recedat,  
Ionium Egmo frangat mare.

103. ——— Sic, ubi sæva

*Arma ducum dirimens, miserando  
funere Crassus*

*Assyrias Latio maculavit sanguine Carras,*] Hunc locum in memoria habuit Silius Italicus, cum diceret ii. 6.

Patricio Cremeræ maculavit sanguine ripas.  
et iterum xii. 17.

Mænonis Italo sceleravit sanguine fluctus.  
Sed priorem versum, *Arma ducum dirimens, miserando funere Crassus,* in spisso mendo cubare non dubito. Quo enim modo accipis? *Crassus funere maculavit Carras sanguine?* Non agnosco nostrum tam inficetum. An, ut constructionis ratio et usus postulat, *Dirimens arma funere?* Atqui et funere caruit Crassus, et morte sua (si istam *funus* hic significat) non *dirimit* arma ducum, sed commisit. Figet hic tentare aliquid, sed ne nihil agamus, sic mecum lege.

*Arma ducum dirimens MEDIO DISCRIMINE* Crassus.

*Discrimine,* sive spatio, intervallo, *dirimens medio,* ut noster; iv. 18.

——— *Medius dirimit tentoria gurgas.*

109. ——— *Populique potentis,*

*Quæ mare, quæ terras, quæ totum possidet orbem,  
Non cepit fortuna duos.]*

——— *MUNDIQUE PATENTIS*.  
Non cepit *MENSURA* duos.

ut x. 450.

Hic cui Romani spatium non sufficit orbis.

111. ——— *Nam pignora juncti*

*Sanguinis, et diro ferales omine tedas  
Abstulit ad manes, Parcarum, Julia,  
sæva*

*Intercepta manu, quod si tibi fata dedissent]* Recte quidem *Abstulit,* modo cum reliqua oratione congrueret; ut ix. 125.

——— *Romanaque Magnus ad umbras  
Abstulit.*

Verum cum continuo subjungatur, *Quod si TIBI;* consentaneum est, ut *Julia* persona secunda, non ut jam fertur tertia, effertur: Repono,

*ABSTRAHIS* ad manes.

*Tecum abstrahis: Pompeii natum, Cæsaris nepotem:* nam ipsa ex puerperio oblit et paucos dies infans ei supervixit.

115. ——— *Tu sola furentem*

*Inde virum poteras, atque hinc retinere parentem;]* Sine dubio legendum *FURENTES,* præsertim cum Pompeium cui ubique favet necessario includat, illud *Furentem,* Cæsarem non ita: Seneca, Epist. xiv. *Cato, qui furentium principum armis medius intervenit: qui aliis Pom-*

- Armatasque manus excusso jungere ferro,  
 Ut generos soceris mediæ junxere Sabinæ.  
 Morte tua discussa fides, bellumque movere  
 120 Permissum est ducibus: stimulos dedit æmula virtus.  
 Tu nova ne veteres obscurent acta triumphos,  
 Et victis cedat piratica laurea Gallis,  
 Magne, times: te jam series, ususque laborum  
 Erigit, impatiensque loci fortuna secundi.  
 125 Nec quenquam jam ferre potest, Cæsarve priorem,  
 Pompeiusve parem. quis justius induit arma,

*peium offendentibus, aliis Cæsarem, simul  
 laccessit duos.*

119. *Morte tua discussa fides, bellum-  
 que movere*

*Permissum est ducibus:] Sic et  
 Velleius: Cum medium jam ex invidia  
 potentia male coherens inter Cn. Pompei-  
 um et C. Cæsarem concordia pignus, Ju-  
 lia uxor Magni decessit. Annæus Florus  
 multum hujus Annæi æmulator: Crassi  
 morte apud Parthos, et morte Juliae Cæsa-  
 ris filiae, qua nuptia Pompeio, generi soc-  
 rique concordiam matrimonii fœdere tenebat,  
 statim æmulatio erupit. Plutarchus;  
 ὡς τὴν ἐν τῇ ἐρήνῃ καὶ ἡμετέρις εὐλάλα νεώτερος  
 τὴν πολιτικὴν φιλασθέντος εὐκλείωντος λέλυ-  
 ρήσης. Grotius. Altero abhinc versiculo  
 dederat *Excusso ferro*; et ingrante nunc in-  
 geritur *Discussa fides*. Restituo,*

*Morte tua DISCISSA fides.*

Notum illud Catonis apud Ciceronem. *Dis-  
 suendas magis esse amicitias, quam discin-  
 dendas*. Sane non temere dictum inveni-  
 es *Discutere* nisi de rebus noxiis et moles-  
 tis.

122. *Et victis cedat piratica laurea Gal-  
 lis.]* Hinc sumsit Claudianus i. Eutrop.  
 502.

*Piratica Magnum  
 Erigit, illustrat servilis laurea Crassum.*

Quin et illud *Erigit* ex Nostro:

*Te jam series, ususque laborum  
 Erigit.*

123. *Te jam series, ususque la-  
 borum*

*Erigit,] Vide seriem orationis:  
 Tu, Pompei, times ne &c. te series labo-  
 rum erigit. Et Tu, et te ex sermone Latini  
 indole ad solum Pompeium spectare  
 debent. Scripsit Auctor,*

*Magne times, HUNC jam series ususque laborum.*

*Error ex compendiosa scriptura natus, te,  
 &c. Claudianus ii. Proserp. 131.*

*Te quoque siebilibus morens Hyacinthe, figu-  
 ris  
 Narcissumque metunt; nunc inclita germina  
 veris,  
 Præstantes olim pueros: TU natus Amycile,  
 HUNC Helicon genuit: TE disci percussit error,  
 HUNC fontis decepti amor: TE fronte retus  
 Dellus, HUNC fracta Cephissus arundine luget.*

124. *Impatiensque loci fortuna  
 secundi.]* Sumsit hinc illud Papinius:

*Jurisque secundi  
 Ambitus impatiens. Grotius.*

125. *Nec quenquam jam ferre potest,  
 Cæsarve priorem,*

*Pompeiusve parem.]* Sallustius dix-  
 erat de Pompeio: *Nam particeps do-  
 minationis neque fuit quisquam: Neque  
 si pati potuisset orbis terrarum bello con-  
 cussus foret. Velleius: Neque Pompeius,  
 ut primum ad rempublicam aggressus est,  
 quenquam omnino parem tulit: Et in qui-  
 bus rebus primus esse debebat, solus esse cu-  
 piebat. Idem de eodem: Civis in toga,  
 (nisi ubi vereretur ne quem haberet parem)  
 modestissimus, amicitiarum tenax, in offen-  
 sis exorabilis, in reconciliata gratia fidelis-  
 simus, in accipienda satisfactione facilli-*

- Scire nefas: magno se iudice quisque tuetur:  
 Victrix causa Deis placuit, sed victa Catoni.  
 Nec coëre pares: alter vergentibus annis  
 130 In senium, longoque togæ tranquillior usu  
 Dediticit jam pace ducem: famæque petitor  
 Multa dare in vulgus: totus popularibus auris  
 Impelli, plausuque sui gaudere theatri:  
 Nec reparare novas vires, multumque priori  
 135 Credere fortunæ. stat magni nominis umbra.  
 Qualis frugifero quercus sublimis in agro

mus, potentia sua nunquam aut raro ad impotentiam usus, pene omnium vitiorum capere, nisi numeraretur inter maxima, in civitate libera dominaque gentium indignari, cum omnes cives jure haberet pares, quæquam æqualem dignitate conspiceret. Nec abit hinc Plutarchus de hoc ipso Pompeio: ἐπὶ ἰσότητι δυνάμει ἀριστοῦ, ἀλλ' ὑπεροχῆν μᾶλλον καὶ παραφροσίν. Alibi tamen is ipse Pompeio æquior cum de Cæsare primum, deinde de Pompeio sic loquitur: ἀσελίωτες τῷ μὲν ὅτι τῷ γινώσκου μίγιστος ἐὼν ὄντα παραλύει, τῷ δὲ ἴσα μὴ εἶδεν ἑᾶντο προαναρεῖν ἐν ἰδέοισιν. Hinc non abit diversus Dion: Πομπηίος μὲν ὀδύνην ἀνδράσιν διότιρος, Κρίσις δὲ καὶ πρῶτος ἑστῶτος εἶναι ἰσότητος. Et nota lector, primos illos duos, unde testimonia attuli, fuisse Cæsarianos: Credo et Lucanum, cum hæc scriberet, mutavit enim inter scribendum, ut jam monui. Nec tamen Pompeium ego culpa omni absolverim, non magis quam M. Tullius, ubi libere ad amicos scribit: Aut Cratippus, qui in Lesbos insula Pompeio de divina providentia ob casum Pharsalicum dubitanti, respondit interrogando, quem sponsozem haberent homines, Pompeium, si pro eo cecidisset alea belli, melius ea fuisse usurum? Et ille quidem cunctanter ut Peripateticus. Absolutius et stoica firmitate Cato apud hunc ipsum Lucanum de Pompeio:

— nec, si fortuna favēbit,  
 Hunc quoque totius sibi jus promittere mundi  
 Non bene comperitum est. Gratius.

127. — Magno se iudice quisque

tuetur:] Me quidem iudice, non Quisque dedit auctor, sed UTERQUE: Et quod solemne est Librariis, ideo mutarunt, ut generalem sententiam conficerent. Scio quisque de duobus dictum semel iterumve inveniri Ovid. Heroid. xix. de Hero et Leandro:

Atque ita quisque suas iterum redeamus ad urbes.

Sed et hic, credo, scripsit uterque; quod facili errore Librariis fefellit, quisque, uterque, demptis scilicet apicibus. Loca quæ e Prosa adducuntur, non moror. Martialis i. 6.

Quæ majora putas miracula, summus utriusque Auctor adest: hæc sunt Cæsaris.

131. Dediticit jam pace ducem:] Satis rara locutio; sed a Patruo habuit. Troasii, v. 883. Helena ad Polyxenam.

Depone vultus squalidos, festos cape,  
 Dedisce captam.

135. — Stat magni nominis umbra.] Hinc sumsit auctor incertus tragediarum Octavia, quæ nunc ut Senecæ fertur, v. 70.

Nunc in luctus servata meos  
 MAGNI resto NOMINIS UMBRA.

137. Exuvias veteres populi,] Rectius Colbertinus veterimus, Bersmanni unus, et Regiorum alter;

Exuvias VETERIS populi.

Plus enim est, Exuvias veteris ac defuncti populi, quam veteres exuvias populi adhuc fortasse viventis. Statius Thebaid. vi. 67.

- Exuvias veteres populi, sacrataque gestans  
 Dona ducum: nec jam validis radicibus hærens,  
 Pondere fixa suo est: nudosque per aëra ramos  
 140 Effundens, trunco, non frondibus, efficit umbram:  
 At quamvis primo nutet casura sub Euro,  
 Tot circum silvæ firmo se robore tollant,  
 Sola tamen colitur. Sed non in Cæsare tantum  
 Nomen erat, nec fama ducis: sed nescia virtus  
 145 Stare loco: solusque pudor non vincere bello.

Arma etiam veterum casivas circumdat avorum.

141. *At quamvis primo nutet casura sub Euro,*] Multo id melius quam *Et. Grotius*. Codices plerique cum editionibus primis *SED quamvis*, Colbertinus vetterimus cum Harleiano paucisque aliis *Et quamvis*. Accedo. non enim opponuntur hæc præcedentibus, sed consentiunt: *Fixa est suo pondere et trunco umbram efficit, ET quamvis ad ventum nutet, sola tamen colitur.*

145. ——— *Solusque pudor non vincere bello.*] Jugularunt sententiam Librarii, dum quod non intelligunt, mutant. Restituo,

— Solusque pudor non *VINCERE LENTE*.

*Bello* hic inertissimum est, verum quamvis mortalium, etiam ignavos, pudeat *vinci bello*; at Cæsarem etiam *vicisse* puduit, si lente ac tarde. Noster vii. 73.

—— Merito Pompeium *VINCERE LENTE*, Gentibus indignum est a transcurrente subactis.

Et iii. 51. de Cæsare.

— Nec vincere tanti,  
 Ut bellum differret, erat.

Sumat hinc Silius, xiv. 127. de Marcello.

Instat ductor, cui *TARDE VINCERE*  
 Graias  
 Par erat, ac vinci.

Porro ideo sustulerunt *LENTE*, quia il-  
 lud *NON* caliginem iis offudit: Crediderunt sic dici oportere, *Solus pudor, vincere lente*; non cum negativa particula, non

*vincere*, sed *fefellit eos acumen suum*. Seneca patruus Hippolyto, v. 140.

*Honesta* primum est *velle*, nec *labi via*:  
*Pudor* est secundus, *nosse peccandi modum*.

Ubi *Honesta*, ex Nic. Heinali emendatione assumi; vides, ut apud hunc *Pudor est, nosse modum*; non, *ignorare modum*; Ita apud Nostrum, *Pudor est, non lente vincere*, non, quod vulgo dicerent, *lente vincere*. *Solus* igitur *Pudor*, perinde fere est ac *sola cura*, *sola cautio*, *studium*, *virtus*. Omnia nunc apte coherent, non stare loco, non *lente vincere*, incredibili erat Cæsar celeritate.

146. *Acer, et indomitus; quo spes, quoque ira vocasset,*

*Ferre manum, et nunquam temerando parcere ferro.*] Leve primo erratum tolle, in quo solemniter peccant Librarii, *Que, pro Ve* passim substituentes,

— Quo spes, quoVE ira vocasset,

Male codex Beramanni *Tullisset*. Silius xii. de Hannibale,

*Flectebat rabiem, quo præda FEL ira vocasset.*

Aliud enim adhuc restat, interioris curæ. Quid enim est *Parcere temerando FERRO*? *Temerare ferro* aliquid, satis notum: Ipsum ferrum temerari sive violari nunc primum didici. Ovid. *Metam.* viii. 742.

*Diatur et lucos ferro temerasse vetustos.*

Horat. *Serm.* ii. 3.

Non *Pyladen ferro violare aususve sororum*.

Acer, et indomitus; quo spes, quoque ira vocasset,  
 Ferre manum, et nunquam temerando parcere ferro:  
 Successus urgere suos: instare favori  
 Numinis: impellens quicquid sibi summa petenti  
 150 Obstaret: gaudensque viam fecisse ruina.  
 Qualiter expressum ventis per nubila fulmen  
 Ætheris impulsi sonitu, mundique fragore  
 Emicuit, rupitque diem, populosque paventes  
 Terruit, obliqua præstinguens lumina flamma:

Facile crediderim, sic ab Authoris manu profectum,

Ei nunquam temerando parcere *JURI*.

Dum mores hominis, ac ingenium, et characterem depingit Noster, ipsius Cæsaris verba vel Historica fide huc ducit. Suetonius Cæsare c. 30. *Quidem putant captum imperii consuetudine, usum occasione rapienda dominationis: Quid existimasse videtur et Cicerone, scribens De officiis tertio libro, semper Cæsarem in ore habuisse Euripidis versus, quos sic ipse convertit;*

Nam si VIOLANDUM est *JUS*, regnandi gratia Violandum est: aliis rebus pietatem colas.

Cicero ipse iii. 21. *Ipsæ autem cœcer in ore semper Græcos versus de Phœnissis habebat; quos dicam ut potero, incondite fortasse, sed tamen ut res possit intelligi, Nam si violandum, &c. Versus adhuc restant in ea fabula Euripidis,*

Εἰ χεῖ γὰρ ἔδωκ' ἑὸς τυραννίδος εἴς  
 Κάλιστον ἀδικίῃν· ἢ ἕλλα δ' ἰερῶν χεῖρ'.

Satine jam compertum est, ad hoc ipsum respexisse Lucanum? Neque enim monito opus est *Temerare jus* et *Violare jus*, unum idemque esse. Noster de Cæsare, l. 225.

Hic, ait, hic pacem TEMERATAQUE JURA relinquo.

Tacitus Annal. i. 40. *Cur gravidam conjugem inter furentes et omnis humani juris violatores haberet?* Silius xi. 160.

Ita, ait, cives, violanda ad Jura parentum.

Seneca Medes 614.

Exitu dno temerata ponti jura pavit.

Tacitus Hist. iii. 80. *Sacrum etiam inter ceteras gentes jus, civilis rabies usque in exitium temerasset.*

148. *Successus urgere suos:*] Hinc cepit illud Claudianus i. Stil. v. 2.

———— Successusque novos successibus urgent.

Ut recte dedit Heinsius, non ut antea, *augent*. Contra, ex Patruo sumit Noster quod mox sequitur,

Gaudensque viam fecisse ruina.

Nam ille in Herc. Fur. 67.

Nec in astra læta veniet, ut Bacchus, vi;  
 Iter ruina quæret.

153. *Emicuit, rupitque diem, populosque paventes*  
*Terruit, obliqua præstinguens lumina flamma:*

*In sua templa furit:*] Primus omnium Pulmannus ex unico Codice, PRÆSTINGUENS in textum recepit: Hunc secutus est Bersmannus; et deinceps Grotianus Editiones commaculavit inficeta lectio. Quid enim? an quoties fulmen erumpit, *præstinguit* populis oculos, et excœcat genus humanum? Omnes nostri codices vel PRÆSTRINGENS vel quod idem est, PERSTRINGENS; posterius adsciscunt, Colbertini duo, et Lactantius ad Statium. Cæterum si filium orationis sequaris, facile deprehendes, Conjunctionem hinc abesse; *Qualiter*, ait, *fulmen emicuit rupitque diem, populosque terruit,*

- 155 In sua templa furit: nullaque exire vetante  
 Materia, magnamque cadens, magnamque revertens  
 Dat stragem late, sparsosque recolligit ignes.  
 Hæ ducibus causæ suberant: sed publica belli  
 Semina, quæ populos semper mersere potentes.
- 160 Namque ut opes nimias mundo fortuna subacto  
 Intulit, et rebus mores cessere secundis,  
 Prædaque et hostiles luxum suasere rapinæ:

in regna sua furit. Deest, inquam, con-  
 nexio, vel, Fulmen QUOD emicuit, sive  
 CUM emicuit, furit in sua templa; vel,  
 Fulmen emicuit, ET furit in sua templa.  
 Ne inusta maneat hæc macula, sic refingo,

—————per nubila fulmen  
 UT MICUIT, rupitque diem, populosque pa-  
 ventes  
 Terruit, obliqua PRÆSTRINGENS lumina  
 flamma:  
 In sua templa furit.

Ut micuit, Cum primum micuit, Post-  
 quam micuit, Seneca Agam. 495.

Et nube dirum fulmen elias micat.

Silius xvii. 252.

Hinc rupti reboare poli, atque hinc crebra  
 MICARE  
 Fulmina.

Livius 40, 58. Cum ingenti fragore coeli  
 tonitribus et fulguribus præstringentibus  
 aciem oculorum, sed fulmina etiam sic un-  
 digue micabant ut peti viderentur corpora.  
 Cæterum in hoc tota comparationis vis et  
 venus est; quod ut Fulmen in sua tem-  
 pla, ita Cæsar in suam civitatem ac pa-  
 triam furebat.

155. ——— Nullaque exire vetante  
 Materia, magnamque cadens, mag-  
 namque revertens

Dat stragem late,] Geminatur, ut  
 vides, QUE; quod non est moris apud  
 Nostrum, inter Cadens ac Revertens, non  
 est plena sed obscurior oppositio. Re-  
 pone, si literarum ductus sequi velis,  
 VADENS, si sententiæ ductum,

————— nullaque exire vetante  
 Materia, magnam VADENS magnamque  
 revertens ———

Plin. Hist. ii. 55. Nec tam adventus  
 fulminum spectatur, quam reditus. Et  
 mox, Itaque plurimum refert, unde vene-  
 rint fulmina, et quo concesserint. Deni-  
 que, Cum a prima cæli parte venerint, et  
 in eandem concesserint, summa felicitas  
 portenditur. Vides hic adventum, redi-  
 tum, venire, concedere, eodem Antitheto,  
 quo Noster,

Magnam, veniens, magnamque revertens.

165. ——— Fœcunda virorum Paupertas  
 fugitur;] Palladas:

Mirerrus viris parva cuperetur. Grotius.

Nihil ad hunc locum facit Pallades versi-  
 culus.—Odio habent paupertatem matrem  
 temperantiæ, frugalitatis, pudiciæ; Alia  
 res agitur. Paupertas publica ideo fe-  
 cunda virorum (sic enim Priscianus legit  
 p. 1165.) hic dicitur, quod pauper popu-  
 lus numerosam sobolem creet, dives vero  
 et luxuriosus exiguum. Seneca Epist.  
 87. His interrogationibus suasuri aut  
 dissuasuri sumus? His effecturi, ut po-  
 pulus Romanus paupertatem, fundamen-  
 tum, et causam imperii sui, requirat ac  
 laudet? Divitias autem suas timeat?  
 Livius vii. 25. Undique non urbana tan-  
 tum, sed etiam agræti juventutis decem  
 legiones scriptæ dicuntur, quaternum  
 millium et ducentorum peditum, equitum-  
 que trecentorum quem nunc novum exerci-  
 tum, si qua externa vis ingruat, hæc vires  
 populi Romani, quas vis terrarum capit  
 orbis, contractæ in unum, haud facile ef-  
 ficiant: Adeo in quæ laboramus sola cre-  
 vimus, DIVITIAS LUXURIAMQUE.

- Non auro, tectisve modus: mensasque priores  
 Aspernata fames: cultus gestare decoros  
 165 Vix nuribus, rapuere mares: fœcunda virorum  
 Paupertas fugitur; totoque accersitur orbe,  
 Quo gens quæque perit. tunc longos jungere fines  
 Agrorum, et quondam duro sulcata Camilli  
 Vomere, et antiquos Curiorum passa ligones  
 170 Longa sub ignotis extendere rura colonis.  
 Non erat is populus, quem pax tranquilla juvaret,

Cæterum ex hoc loco copias suas auxit  
 Silius, de luxu Campano xlii. 352.

Egeritur præda, et victus alimenta superti,  
 Quæque bonis periere, virum de corpore vestes  
 Femineæ, mensasque aliis tollere petitis.

In quibus illa Nostrî elucet,

———— mensasque priores  
 Aspernata fames, cultus, gestare decoros  
 Vix nuribus, rapuere mares. ———  
 ——— totoque accersitur orbe,  
 Quo gens quæque perit.

Atque hinc in alio Siliî loco de iisdem  
 Campanis xi. 41.

———— madefacta veneno  
 Assyrio manibus vestis, mediæque dierum  
 Regales epulæ, &c.

Fred. Gronovii emendatio confirmatur,  
 Quem enim non offendat illud *Manibus*?  
 Alii alia tentaverunt, sed ille felicissime.  
 MARIBUS, ut supra, *Virum* de corpore  
 vestes femineas, et, Cultus gestare decoros  
 vix nuribus, rapuere *mares*. Seneca Nat.  
 Quest. vii. 31. Muliebres mundities an-  
 teecessimus: Colores meretricios, matronis  
 quidem non induendos, viri sumimus.  
 Idem in Hyppol. 206.

Tunc illa magnæ dira fortunæ comes  
 Subit libido; non placent suæta dapes,  
 Non tecta sani moris, aut vilis cibus.

Mendum hic grandius agnovere Gruterus  
 et Gronovius. Quorsum enim *Cibus*  
 post *Dapes*? Hic timidiuscule tendat,  
 HUMILIS, aut VILIS TORUS. Sed  
*humilia* et *vilia* in ampla fortuna jure ac  
 merito non placent, unde sic refingo,

Non tecta sani moris, aut CULTUS PRIOR.

Cum semel in textum admisissent aut *Ul-*  
*los* aut *Vilis*, necessario querendum erat  
 nomen Substantivum.

167. ——— Tunc longos jungere fines  
 Agrorum.] Mox tertio abhinc ver-  
 su rursus habebimus,

Longa sub ignotis extendere rura colonia.

Ergo hic repono,

Tunc LATOS jungere fines.

Seneca Epist. 90. *Licet in provinciarum  
 spatium rura dilaret, et possessionem vocet  
 per suam longam peregrinationem; nulla  
 nos finium propagatio eo reducet, unde  
 discrasimus.* Et de Ira I. *Et sub sin-*  
*gulis villicis LATIORES habet FINES,*  
*quam quos consules sortiebantur.* Inde  
*Latifundia* dicta. Plin. Hist. viii. 7.  
*Verum confluentibus Latifundia perdidere  
 Italiam.* Cæterum in verbis istis sub *ig-*  
*notis colonis*, duplex sui sæculi reprehen-  
 sio est; quod rura, quæ olim ipsi domini  
 colebant, nunc colonis elocentur; eisque  
 etiam ignotis; quippe, ut Columella I. 7.  
*Si prædium locandum fuerit, is patris-fa-*  
*miliæ felicissimus fœdus est, qui colonos*  
*indigenas habeat, et tamquam in paterna*  
*possessione natos jam inde a cunabulis longa*  
*familiaritate retineat.*

168. ——— Et quondam duro sulcata  
 Camilli

*Vomere*.] Omnis quidem *Vomer*  
 per se durus est, ut Virg. Georg. iii. 515.

Eccæ autem duro sub vomere taurus.

Numquid tamen vomer Camilli durior  
 C



- Quem sua libertas immotis pasceret armis.  
 Inde iræ faciles, et, quod suasisset egestas,  
 Vile nefas: magnumque decus, ferroque petendum,  
 175 Plus patria potuisse sua: mensuraque juris  
 Vis erat: hinc leges, et plebiscita coactæ;  
 Et cum Consulibus turbantes jura Tribuni:  
 Hinc rapti pretio fasces, sectorque favoris  
 Ipse sui populus; letalisque ambitus urbi;  
 180 Annua venali referens certamina Campo:

erat vomeribus sæculo Pompeii factis? Scripsit Auctor.

— Et quoddam *DURI* sulcata Camilli  
 Vomer. —

Major agricolæ laus, quod Ipse durus est,  
 quam quod vomer. *Duri Catonis*. Virg.  
 Georg. i. 160.

Dicendum et quæ sint *duri* agricolæ arma.

Passim venit *Durus*, pro patiente, laborioso,  
 paucis contento.

172. *Quem sua libertas immotis pasceret armis.* Immo restitue,

Quem sua libertas immotis pasceret *ARVIS*.

Nempe id quod ante questus est, v. 28.

Horrida quod duris multosque inarata per annos  
 Hesperia est, desuntque manus poscentibus *arvis*.

Populus in urbe sedebat otiosus, ludisque  
 occupatus, agris interim neglectis. Livius  
 iv. 12. *Cæpere a fame mala, seu adversus  
 annus frugibus fuit, seu dulcedine concionum  
 et urbis, deserto agrorum Cultu.* Virg. Georg. i. 123.

— pater ipse colendi

Haud facilem esse viam voluit, primusque per  
 artem  
 Movit agros.

Seneca de Benef. iv. 14. *Danglicius  
 damus arbutis? quæ colimus, ne siccitate,  
 aut IMMOTI et neglecti SOLI duritia  
 laborent.*

176. — *Hinc leges, et plebiscita coactæ;*  
 Sic quidem Editiones et major pars  
 codicum *Plebiscita*: Quod et adsciscit  
 Priscianus, p. 1100. *Diversa*, inquit, *Ge-*

*nera similiter construantur, ut Lucanus  
 in i. Hinc leges et plebiscita coactæ.* Pace  
 tamen magni Magistri, plus placet altera  
 lectio, quam Codex Puteaneus tresque ex  
 nostris alii præferunt,

Hinc leges et *PLEBIS SCITA* coacta.

*Scita plebis coacta*, casu patrio; non ut  
 ille, *leges coactæ*. Seneca Epist. 95. *Ex  
 Senatus consultis Plebis scitis sava exer-  
 centur, vetita privatim.* Livius iii. 67.  
*Vidimus auxilium tribuniciam, provocacionem  
 ad populum, scita plebis injuncta  
 patribus.* Valer. Max. ix. 7. *Sed quis  
 ferat militem scita plebis exitio legati cor-  
 rigentem?*

177. *Et cum Consulibus turbantes jura  
 Tribuni:]* Turbare quidem jura. Livius  
 vii. 6. *Deletum cum duce exercitum do-  
 cumento fuisse, ne deinde turbato gentium  
 jure comitia haberentur.* Sic et turbare  
 leges. Sed nihilominus jura ista ex loco  
 hoc exturbanda sunt, quia altero abhinc  
 versus præcesserat JURIS. Reponendum.

Et cum Consulibus turbantes *ROSTRA* Tribuni.

Noster iv. 799. de Curione Trib. Pleb.

Quid nunc *ROSTRA* tibi presunt *TURBATA*,  
*forumque?*

Plin. Hist. xvi. 5. *Postquam vero Tri-  
 bunicis seditionibus Rostra calcari ac pol-  
 luti cæpere.* Sic Turbare comitia, fora,  
 conciones.

178. *Hinc rapti pretio fasces,]* Omnes  
 Codices paulo vetustiores, cum Editione  
 Romana mutato vocum ordine,

Hinc rapti *FASCES PRETIO*, sectorque favoris.

Hinc usura vorax, avidumque in tempore fœnus,  
Et concussa fides; et multis utile bellum.

Jam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes;  
Ingentesque animo motus, bellumque futurum  
185 Ceperat. ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,  
Ingens visa duci patriæ trepidantis imago,  
Clara per obscuram vultu mœstissima noctem,  
Turrigero canos effundens vertice crines,

Qui omnino sequendi sunt, Versus enim grandior pleniorque sic incedit.

181. — *Avidumque in tempore fœnus,*] Colbertinus secundus, Harlesianus, et Cod. Coll. Trin. cum uno Pultmanni, in **TEMPORA**, quod doctius et speciosius est. Seneca Troad. 485.

— in luctus suq  
Rex non avarus.

Silius x. 340.

— avidasque ad futile votum  
Spes juvenis frangere parat.

184. *Ingentesque animo motus,*] Ita scripti editique **INGENTES**. Quod tamen falsi arguit damnatque repetita vox illa versu abhinc altero,

**INGENS** visa duci patriæ trepidantis imago.

Ex his alterutrum mendosum esse jam constat: Posterius vero recte se habere fidem facit, Claud. i. Eutrop. 390. de eadem Romæ imagine,

Dimovit nebulam, juvenique apparuit **INGENS**;

Tum sic ora loquitur.

Prius ergo hinc removendum est, cujus loco restitua.

**SURGENTES**que animo motus, bellumque futurum,  
Ceperat.

*Surgentes, incipientes, nascentes, orientes;* ut mox futurum. Noster vi. 322. de hoc ipso rerum statu:

Hesperiam petat, **MOTU SURGENTE**, tætere.

Æn. iv. 43.

Quid bella Tyro surgentia dicam?

Cæterum in colo sequenti hic ordo est, *Imago patriæ visa adstare et loqui* (verba) *permixta gemitu.* Æn. III. 150.

— Penates,  
— nisi ante oculos adstare jacentis  
In somnis multo manifesti lumine.

Ubi vides, quid clara apud Nostrum velit.  
Silius i. 631.

— prærens addeare Seguntii  
Ante oculos visa est extrema precantis imago.

*Gemitu permixta* (Verba scilicet;) ut Silius xviii. 84.

Sic Latius permixta male, et cæca movebat  
Ductor.

Ubi **SET Cassa**, quod est **SED**, reponendum, S. litera absorpta in *Minis*: Quod passim fit in Membranis vetustioribus.

188. — *Effundens vertice crines,*  
*Cæsaris lacera,*] Cave suspiceris mendum hic subesse, quod post *crines* addit *Cæsariem*: Sic enim et affibi, viii. 680. de Pontepio,

— hirta coma, et generosa fronte decora  
Cæsaris.

et Silius.

— flavam qui ponere victor  
Cæsaris crinemque tibi, Gradive, volebat.  
et vi. 496. de Regulo.

— horrida cano  
Vertice descendens ingentis colla tegebat  
Cæsaris, frontique coma squalente sedebat  
Terribilis decor.

et denique viii. 561. de Scipione Africano,  
Martia frons, facilisque coma, nec pone retroque  
Cæsaris brevior.

- Cæsarie lacera, nudisque adstare lacertis,  
 190 Et gemitu permista loqui: Quo tenditis ultra?  
 Quo fertis mea signa, viri? si jure venitis,  
 Si cives: hucusque licet. Tunc perculit horror  
 Membra ducis, riguere comæ, gressumque coercens  
 Languor in extrema tenuit vestigia ripa.  
 195 Mox ait: O magnæ qui mœnia prospicis urbis  
 Tarpeia de rupe tonans, Phrygiique penates  
 Gentis Juleæ, et rapti secreta Quirini,  
 Et residens celsa Latialis Juppiter Alba,  
 Vestalesque foci, summique o numinis instar,  
 200 Roma, fave ceptis: non te furialibus armis  
 Persequor: en adsum victor terraque, marique

In Hypercritico suo Julius Scaliger, ubi de Lucano censuram agit, *Dubitandum*, inquit, an pure loquatur, qui Veneris comam, Cæsariem appellat, id quod fecit Claudianus; sic et Lucanus in primo. Lucani locus, quem notat, hic est, Claudiani, de Nupt. Honorii 99.

Cæsariem tunc forte Venus subnixâ corusco  
 Fingebat sollo.

Nempe Magistri sanxerunt, Cæsariem non nisi de viris dici. At, opinor, utrosque absolvit Scaligeri deus Virgilius, ejusdem si quod est criminis reus. Georg. iv. 336.

Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phylodoceque,

Cæsariem effusa nitidam per candida colla.

198. *Et residens celsa Latialis Juppiter Alba.*] Colbertinus veterimus, LATIARIS, et sic infra 535. idem codex,

———— percuat LATIARE caput.

Neque aliter meliores codices apud Livium et alios. Forte etiam corrigendum, *Latiari Juppiter*. Nam Plinio est *Juppiter Latiarius*, et Græcis semper *Λατιάρης*. Cicero pro Milone c. 31. *Tuque ex edito tuo monte Latiaris sancte Juppiter*. Codex vetustissimus apud Gruterum *Latiari*.

199. ——— *Summique o numinis instar, Roma,*] Hinc Martialis, vii. 11.

Perque tuas aures, magni mihi numinis instar. et Silius xiii. 623.

———— o magni mihi numinis instar,  
 Cara parens.

205 ——— *Sic cum squalentibus arvis*

*Æstiferæ Libyæ,*] Illud *Cum* quod ex uno codice primus admisit Bersmannus, onerat impeditque sententiam; Manuscripti fere omnes cum Romana ac Veneta, SICUT, repono ex codice Regio et Bersmanni altero,

SIC IN squalentibus arvis

206. ——— *Viso Leo comminus hoste*

*Subsedit dubius,*] Cur vero *Subsedit* tempore præterito? Quasi hic unius cujusdam leonis mos esset, et non natura omnium? Repono, SUBSIDIT. Silius v. 309. de leone ex Nostro mutuatus;

Haud secus e specula præceps delatus opaca,  
 SUBSIDENS campo submissos contrahit artus.

Vides hic *contrahit*, et in Virgil. *Æn.* xii. 6.

———— *Movet arma leo:* \*

Ergo et hic *subsedit*, non *subsedid*.

208. *Mos ubi se sævæ stimulavit verbere caudæ,*] Pulcherrimam sane descriptionem unius vocabuli vitio dehonestavit. Cui enim placeat illud, SÆVÆ caudæ? Præsertim cum in se leo, non in hostem,

Cæsar, ubique tuus, (liceat modo) nunc quo miles.  
Ille erit ille nocens, qui me tibi fecerit hostem.

Inde moras solvit belli, tumidumque per amnem

205 Signa movet propere. sic cum squalentibus arvis

Æstiferæ Libyes viso Leo comminus hoste

Subsedit dubius, totam dum colligit iram;

Mox ubi se sævæ stimulavit verbere caudæ,

Erexitque jubam, et vasto grave murmur hiatu

210 Infremuit: tum torta levis si lancea Mauri

Hæreat, aut latum subeant venabula pectus,

Per ferrum tanti securus vulneris exit.

Fonte cadit modico, parvisque impellitur undis

flagello caudæ utatur. Plinius Hist. viii. 19. de Leonibus: *In principio iracundiæ, terra verberatur cauda: Incremento, terga cæu quodam incitamento flagellantur. Leo quidem sævus, et verbera etiam sæva; sed caudam sævam, nisi in Scorpio vel ejusmodi alio vix auribus propitiis accipias.* Seneca patruus in Œdip. 95. de Sphyngæ,

Cumque e superna rupe, jam prædæ imminens  
Aptaret alas verbere, et caudam movens  
Sævi leonis more, conciperet minas,  
Carmen poposcit.

Sic dederunt viri summi Jos, Scaliger et Fred. Gronovius. Sed ut condonem eâ, *verbere alas aptare;* quis ferat illud tam languidum, in sævi leonis ira moveri tantum caudam? Veterrimi Senecæ codices *caudæ* habent: Tu vero memento, *movens* dempto apice in præcis Membranis scribi, *moes.* Lege,

Aptaret alas; verbere et caudæ *GRAVES,*  
Sævi leonis more, conciperet minas.

Vides, opinor, Nostrum *verbere caudæ* ex patris penu accepisse, sed utinam pro sævæ, aliud quoddam Epitheton nobis dedisset. Homerus de leonibus, *Οἰσῆρι μάχαρον,* caudis longis.

211. — *Aut latum subeant venabula pectus,*] Martialis viii. 55. de leone, ex hoc ipso loco desumptum,

Grandia quam decuit *LATUM VENABULA PECTUS.*

215. — *Parvisque impellitur undis Punicæ Rubicon.*] Scio quid sit undas impellere, vel ex Georg. iv. 505.

Hoc geritur Zephyris primum *impellentibus* undas.

*Venti scilicet impellunt undas.* At quid hoc est, quod *Rubicon suis undis impellitur?* Ergone fluvius diversum quiddam est ab aquis suis? Quid quod istæ *parvæ undæ* sunt ipas glacie frigidiores? Quis sic locutus est? Huc accedat, quod decem versiculorum spatio ter eadem voce linea clauditur, *Impellitur undis, Auxerat undas, Fluminis undas.* Sine dubio flagitia Librariorum hæc sunt, non incuria Auctoris. Quid si ille sic scripserit?

Fonte *FLUIT* modico, *PARVAQUE IGNOBILIS URNA,*

Punicæ Rubicon, cum fervida canduit ætas.

Certe cum Punicæ dicit, quasi nomen a *Rubere* ductum sit, videtur Personam Fluvio dare, ut alii passim; Æn. vii. 64.

*Ceruleus* Tiberis, celo gratissimus amnis.

Ibid. vii. 792.

Calataque amnem fundens pater Inachus *urnæ.*

— et Rhenus projecta torpuit *urnæ.*

— et aurata Factolus inhorruit *urnæ.*

Puniceus Rubicon, cum fervida canduit aestas:

215 Perque imas serpit valles, et Gallica certus  
Limes ab Ausoniis disternit arva colonis.  
Tunc vires præbebat hyems, atque auxerat undas  
Tertia jam gravido pluvialis Cynthia cornu,  
Et madidis Euri resolutæ flatibus Alpes.

220 Primus in obliquum sonipes opponitur amnem,  
Excepturus aquas. molli tum cætera rumpit  
Turba vado fracti faciles jam fluminis undas.

Jam vero *Ignobilis* adeo apposite, ut nihil magis.

217. — *Atque auxerat undas*

*Tertia jam gravido pluvialis Cynthia cornu,*] Sic omnino legendum, non *hauserrat*, quod esset, ad se traxerat. Causas enim explicat, cur Rubicon solito esset aquosior, longos imbres, et nives Alpina. Grotius. Val. Flaccus ii. 56.

Paraque nec gravido surgebat Cynthia cornu.

*Tertia luna*, quæ sit quærent Interpretes: Noxne tertia sit ab interlunio, an tres noctes continuæ. Ita Plinius quidem, *Rei rusticæ* scriptores, alique, *Luna tertia, quarta, septima, decima quinta, &c.* de singulis noctibus dicunt. At quia *jam* addit Noster, omnino intelligendum, et tertiam, et secundam, primamque Lunam pluviales fuisse.

222. *Turba vado fracti faciles jam fluminis undas.*] Codices nostri universi cum Romana et Veneta, alio et faciliore ponunt ordine.

*Turba vado faciles jam fracti fluminis undas.*

Sed, ut jam dictum, illud *UNDAS*, ter intra paucas lineas repetitur, idque in eadem sede, ac sine versus, merito lectorem offendat. Quin etiam, *molli vado, et faciles undas*, quam prope ad Tautologiam accedunt? Vix dubitare possum, quin sic a Poëta editum sit.

— molli tum cætera rumpit

Turba vado faciles jam fracti fluminis *IRAS*.

Horat. ii. Carm. 12.

— aut *FACILI SEVITIA* negat  
Quæ poscente magis gaudet eripi.

Noster i. 173. licet sensu diverso,

Inde *IRÆ FACILES*, et quod ausisset egestas,  
Vile nefas.

Juvat etiam illud *Fracti*: Nam *Iram frangere, et fracta rabies*, passim occurrunt.

231. *Vicinumque minax invadit Ariminum, ut ignes*.

*Solis lucifero fugiebant astra relicto.*] Pro et posuimus ut, connectendæ concinnius sententiæ. Neque tamen refrager, si quis et hanc voculam ejiciat, scribatque Græca terminatione *Ariminon*, ut infra *Auximon*, et *Rhegion* apud Ovidium. Grotius. ET habent codices universi: UT ex conjectura adscivit Grotius: Quæ tamen rejicienda est, si magis placet *ARIMINON*. Mihi certe unice placet, ut ii. 466.

Varus, ut admotæ pulsarunt Auximon ale.

Quæ coactus Poëta fecit, ut evitaret scabram illam et ingratham Syllabæ elisionem. *Rhegion* vero Ovidii non omnino huc facit, nam Urbs Græca erat, et Græco nomine efferenda: Stephanus, *Ῥηγίων, ῥήλιος* 'Ελληνίς. Sic igitur locum constituit Grotius:

Vicinumque minax invadit Ariminon, ignes  
Solis lucifero fugiebant astra relicto.

Nollem factum: Nam præterquam quod arena sine calce sunt, et necessario requiritur Conjunctio; etiam aliud obstat, quod a nullo doctus, ipse vero animum

Cæsar ut adversam superato gurgite ripam

Attigit, Hesperisæ vetitis et constitit arvis,

225 Hic, ait, hic, pacem, temerataque jura relinquo;

Te, Fortuna, sequor: procul hinc jam fœdera sunt.

Credidimus fati, utendum est iudice bello.

Sic fatus, noctis tenebris rapit agmina ductor

Impiger, et torto Balaris verberare fundæ

230 Ocyor, et missa Parthi post terga sagitta:

Vicinumque minax invadit Ariminum, ut ignes

advertens jam tecum communicabo. In versu heroico, raro admodum fit distinctio plenior pausa, vel clausula, in pede quinto: Sed ubicumque illud fit, tum quia in legendo vox ob colli finem deprimitur et *hæret* est, ea erigenda est in priore syllaba pedis sexti; idque ex arcana Musices ratione, quam qui aurem habet, admonitus a me, facile deprehendet. Hanc ejus syllabæ elevationem ut consequantur Poëtæ, faciunt sextum pedem ex duobus Monosyllabis, eo enim pacto vox in quinto pede demissior, in sexto necessario extollitur. Vide modo hæc Virgiliiana. Ecl. vii. 35.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: ita, &c.

Æn. iii. 695.

Occultas egisse vias subter mare; qui nunc, &c.

xii. 526.

Æneæ Turnusque ruunt per prælia: nunc, nunc, &c.

v. 372.

Victorem Euten immani corpore; qui se, &c.

624.

Taxerit ad letum patriæ sub montibus: ò gens, &c.

713.

Hinc trade amissis superant qui navibus; èt quos, &c.

Et Lucani ista, vi. 700.

Persephone, nostrasque Hecates pars ultima, perquam, &c.

Vides hic vocem Monosyllabi virtute extolli: Quod eo justius fit, cum Monosyllabon repetitum est, et majorem inde Emphasis adipiscitur, ut in his Maronis; Ecl. v. 83.

Nec percussa sonant fluctu tam litora; nèc que, &c.

vi. 39.

Incipiant alivæ cava primum surgere; cùmque, &c.

Geor. i. 80.

Ne saturare fimo pingui possent sola; nève, &c. 223.

Debita quævis sulcis committas semina; quàmque, &c.

Atque hac repetiti verbi potestate, non nunquam et dissyllabon pedem ultimum obtinet; ut Noster vii. 350.

Ipse tela regent per viscera Cæsaris, ipse Romanas sancire volent hoc sanguine leges.

Virgilius, v. 633.

Nullas jam Trojæ dicentur mania? nusquam Hectoris amnes Xanthum et Simoënta videbo?

Hic enim *nulla* et *nusquam* repetitionis vim obtinent, sensu non syllabis convenientia. Non dicam tibi, ad has leges Poëtæ cæteros, numerorum studiosos, accommodare se: Ipse tibi credes, cum rem cognoveris. Quid ergo? An in hoc versiculo,

Vicinumque minax invadit Ariminon, ignes, &c.

Emphaseos vim ullam aut vocis elevandæ jus illud *Ignes* sibi arroget? Minime

Solis lucifero fugiebant astra relicto.

Jamque dies primos belli visura tumultus

Exoritur: seu sponte deum, seu turbidus Auster

235 Impulerat, mœstam tenuerunt nubila lucem.

Constitit ut capto jussus deponere miles

Signa foro, stridor lituum, clangorque tubarum

Non pia concinuit cum rauco classica cornu.

Rupta quies populi, stratisque excita juvenus

240 Diripiunt sacris affixa penatibus arma,

Quæ pax longa dabat: nuda jam crate fluentes

vero: Neque stare potest ob eandem causam sagacissimi Rutgersii conjectura in Luc. i. 74.

Antiquum *REPETENS* iterum chaos omnia: mixtis  
Sidera sideribus concurrent.

Equidem crediderim ignes illos Solis, Explicationis gratia, inter lineas ingestos mox versus ipsum ambuisse; quem sic refingo,

Vicinumque minax invadit Ariminon: *ET JAM CÆTERA* lucifero fugiebant astra relicto.

Et jam, recepta phrasis in temporis notatione: Virgil. *Æn.* iv. 584.

*ET JAM* prima novo spargebat lumine terras.

Poterat quis, proprius ad Librariorum fidem, *Et jam Solem lucifero*, &c.

237. *Signa foro, stridor lituum.*] Repono, *ET stridor*, ordo enim et Orationis series sic procedit: *Postquam miles in foro constitit, ET tubæ classica concinuit, rupta est populo quies.*

238. *Non pia concinuit cum rauco classica cornu.*] *Pium*, et non *pium bellum* quid sit didicisse videor: Lucret. v. 382.

Denique tantopere inter se cum maxima mundi Fugient membra, pio nequaquam concita bello.

Et *justum piumque bellum* lege apud Livium, Suetonium, et alios. Sed quoniam bellum *pium* recte dicitur, an idcirco et *pia classica*? Quare autem tam languide

et clementer Noster, non *pia*; potius quam *impia*? An ut Cæsari parceret? Sane: et notus est nihil erga illum favoris. Propertius quidem, versus gratia, sic loquitur, iii. 11. 55.

Te scelus accepto Thracis Polymestoris auro  
Nutrit in hospitio non, Polydore, pio.

Nempe *Impio* metri ratio repudiavit: At Nostro quæ necessitas aut verecundia? Quin nequaquam hic agitur de causa ac jure armorum: Hoc tantum; quomodo Ariminenses cives somno excussi sunt, id factum tubarum fremitu et Gallorum hostium metu: Viso autem Cæsare signisque Romanis, muti facti sunt illico. Responde igitur,

*MARTIA* concinuit cum rauco classica cornu  
Error ex scripturæ compendio.

239. *Rupta quies populi, stratisque excita juvenus*] Colbertinus secundus, cum Bernmanni Pulmannique uno et altero, *POPULIS*: Melius profecto quam *populi*: Non placent tamen binæ voces sibilantes, *populis, stratis*, et Ariminenses unus erant populus, lege igitur,

Rupta quies *POPULO*.

Stattius Theb. ii. 125.

*Illi rupta quies*: attollit membra toroque  
Erigitur.

Silius iii. 1.

Postquam *rupta quies Tyrtis*.

242. — *Curvataque cuspide pila,*]

Invadunt clypeos, curvataque cuspage pila,  
 Et scabros nigræ morsu rubiginis enses.  
 Ut notæ fulsere aquilæ, Romanaque signa,  
 245 Et celsus medio conspectus in agmine Cæsar,  
 Diriguere metu, gelidos pavor alligat artus,  
 Et tacito mutos volvunt sub pectore questus,  
 O male vicinis hæc moenia condita Gallis!  
 O tristi damnata loco! pax alta per omnes,  
 250 Et tranquilla quies populos: nos præda furentum,  
 Primaque castra sumus. melius, Fortuna, dedisses

Cuspis quidem pili curvari potest; pila ipsa non ideo *cuspage curvari* dicentur. Reponendum,

Invadunt clypeos, *TRUNCATAQUE* cuspage pila.

Virgil. xi. 9.

Aptat rotantes sanguine cristas  
 Telesque truncos viri.

Ovid. Metam. ii. 300.

Vulnera curvata meditantem cuspage vidit.

Statius x. 337.

Nunc tibi crudus honor, truncos arma, cruorque  
 virorum.

Justin. vi. 8. *Nam sicuti telo, si primam aciem præfrigeris, reliquo ferro vim nocendi sustuleris.*

246. — *Gelidos pavor alligat artus.* Multi codices, *Gelidus*, cum Romana: Alii, sed pauciores, *Occupat artus*. Ut Virgilius vii. 446.

At Juveni oranti *subitus tremor occupat artus*.

Sed Noster multo libentius patrum imitatur, quam Maronem. (Edip. 181.

— piger ignavos  
 Alligat artus languor.

Herc. Fur. 1079.

Sopor indomitos alliget artus.

247. *Et tacito mutosvolvunt sub pectore questus.* Cave, ne pro *mutos, mactos*, quod sæpe dicitur, substituas, offensus

propinqua duorum Epithetorum significatione. Seneca patruus, Her. Fur. 301.

— tibi *MUTA* fide  
 Longas Ebeuin *TACITA* iactabit fides.  
 et 536.

Et *MUTIS TACITUM* historibus mare.

251. — *Melius, Fortuna, dedisses Orbe sub Eoo sedem.*] Ferri potest *FORTUNA*; nam et hæc sedes distribuit: Virgil. viii. 333.

Me pulsum patria pelagique extrema sequentem  
*Fortuna* omnipotens et ineluctabile fatum  
 Hæc posere locis.

Verum hoc interest, quod hic de unius Exulis Evandri fortuna agitur, apud Nostrium de urbis et *maniorum* situ ac loci Natura. Sed si hac oratione *Fortuna* compellatur, qui factum est, ut quinto abhinc versu iterum de eadem et tamquam absente querantur? *Quoties Romanam Fortuna accessit. Hac iter est bellis: Hoc certe ferri non potest.* Quare Codicis Regii prioris lectionem amplectimur, quam vel sine ejus auctoritate veram et certam præstare possis.

— melius, *NATURA*, dedisses.

*Natura* et *Fortuna* non raro a Librariis permutantur. Queruntur ergo de *Natura*, contra ac illi infra ix. 855.

— nil, Africa, de te,  
 Nil de te, *Natura*, queror.

Cæterum in his que sequuntur,



Orbe sub Eoo sedem, gelidamque sub Arcto,  
 Errantesque domos, Latii quam claustra tueri.  
 Nos primi Senonum motus, Cimbrumque ruentem  
 255 Vidimus, et Martem Libyes, cursumque furoris  
 Teutonici. quoties Romam fortuna lacessit,  
 Hac iter est bellis. gemitu sic quisque latenti,  
 Non ausus timuisse palam: vox nulla dolori  
 Credita: sed quantum, volucres cum bruma coercet,  
 260 Rura silent, mediisque jacet sine murmure pontus,

Orbe sub Eoo sedem, gelidamque sub Arcto,  
 Errantesque domos.

Reponendum est, *Gelida VE, Errantes-VE*, non enim in omnibus illis *simul*, sed in una aliqua ex illis sedibus constitui possent.

254. — *Cimbrumque ruentem*

*Vidimus, et Martem Libyes,*] Verrissimi plurimique Codices cum Editione Veneta, **FURENTEM**. Negligenter; cum versu proximo videre oporteret, *cursumque FURORIS*. Cæterum cum *Ruentem* Cimbrum, *Furorem* Teutonicum asperis et atrocibus verbis, cur sodes, in medio ardore, tam humane honesteque *Martem* Libyes appellat? Vix dubito, quin sic dederit Lucanus,

Nos primi Senonum motus, Cimbrumque ruentem  
 Vidimus, et **RABIEM** Libyes, cursumque furoris  
 Teutonici.

Vides nunc sententiam similem sui rectoque talo incedere, *Motus, Ruinam; Rabiam, Furorem*; quæ in medio alloqui conatu deficit et precumbit. Florus ii. 18. *In ultimam rabiem furoremque conversi.* Et 19. *Quasi per rabiem et furorem et nefas semet ipso laceravit.* Æneid. viii. 527.

*Et belli rabies, et amor successit habendi.*

*Rabies* Libye, ut ii. 535.

**GALLICA** per gelidas **RABIES** effunditur Alpes.

261. *Tanta quies. Noctis gelidas lux solverat umbras.*] Multa hic arguenda ve-

niunt; nam turbas hic concitat illud **NOCTIS**. Quippe ambiguo peccat oratio; sic enim promptum est distinguere, *Tanta quies noctis. Gelidas, &c.* Non hoc in se admisisset Lucanus: Neque enim olim, ut nunc, punctis et virgulis commata et cola discernabant. Saltim, quod facillimum erat, sic verba collocasset,

Tanta quies. Gelidas noctis lux solverat umbras.

Bersmanni codex, *Tanta quies populis.* Sed sic a poeta datum.

Tanta quies. **NONDUM** gelidas lux solverat umbras;  
 Ecce faces bello.

Quod ex historia verum: Nam *apud Aquinos* Ariminum cepit, et statim luce orta hoc gestum est. Vide, ut, decenter et apte inferatur *Ecce*, in re scilicet subita et inopinata. Virgil. xii. 650.

*VIX*, ea factus erat; medios volat *ECCE* per hostes

Vectus equo spumante Sagæ.

Sublato autem illo *Noctis*, integra manet eademque sententia: Ut ii. 526.

Interim Phœbo gelidas pellens tenebras  
 Fulvatis conuere fores.

Statius Theb. x. 385. ex hoc ipso loco:

**NECDUM** totas **LUX SOLVERAT** umbras  
 Nescio quid visu dubium.

Valerius Flaccus v. 607.

Prius humentem **LUX SOLVERAT** **UMBRAM**.

Facilis autem erat lapsus *Nodu, Noctis*.

Tanta quies. Noctis gelidas lux solverat umbras :  
 Ecce faces belli, dubiæque in prælia menti  
 Urgentes addunt stimulos, cunctasque pudoris  
 Rumpunt fata moras : justos Fortuna laborat

265 Esse ducis motus, et causas invenit armis.

Expulit ancipiti discordes urbe Tribunos  
 Victo jure minax jactatis curia Gracchis.

Hos jam mota ducis, vicinaque signa petentes  
 Audax venali comitatur Curio lingua :

262. *Ecce faces belli.*] Dissentiant licet libri omnes, reponendum censeo, *Ecce faces BELLO*: Quippe hæc est verborum series, *Ecce facta addunt faces bello, et stimulos menti.* Faces addere, adjicere, adducere, trita et tralatitia sunt. Tacit. Hist. i. 24. *Flagrantibus jam militum animis velut faces addiderat.*

262. — *Dubiæque in prælia menti Urgentes addunt stimulos.*] Satis quidem commode *Urgentes*: Melius tamen, *URENTES* addunt stimulos: Præsertim cum antea dixerat *Faces*. Silius xvi. 514.

Unus erat super, et metis propriioribus agros  
 Urebat suis stimulis.

264. — *Justos Fortuna laborat Esse ducis motus, et causas invenit armis.*] *Motus ducis*, ut supra 184.

Urgentes animo motus, bellumque futura.  
 et duodecimo abhinc versu,

Nos primi Senonum motus —  
 Victimæ.

Sed vide an Lucano hoc conveniat; perpetuo Cæsaris insectatori ut fateatur id Fortunam laborare, *justos motus*, justam esse causam, Justum piumque bellum suscipi. Quid quod ea ipsa qua defenditur causa, jure displiceat *Motus*; quia toties inculcatur, præsertim cum tertio mox versu sequatur,

Hos jam mota Ducis, vicinaque signa petentes.  
 enimvero non nimis belle; duorum versuum intervallo, repetuntur ista *Ducis motus, et Mota Ducis*. In tanta horum Li-

brariorum ignavia, licetne veniam sperare, si sic mutaverimus?

— justos Fortuna laborat

Ene duci *QUESTUS*, et causas invenit armis. jure, nempe, vel Lucano consistente, *questus* erat Cæsar, Tribunos suarum partium e Senatu pulsos et civitate exactos. Cæsar infra, 318.

Quid jam rura querar totum suppressa per orbem.  
 et ii. 441.

Effundunt justos in numina sæva querelas.  
 Silius xvi. 409.

Atlanti senio invalidi, sed justo querentis.

Quanto autem minus est justos esse *questus*, quam *motus*? Illud concedat vel Pompeianus quisvis; hoc nemo earum partium, minime omnium Noster. Silius ex hoc loco, xv. 643.

— Fortuna laborat  
 Adversis documenta dare.

Et hinc vide, ut Fortuna fere consequatur, quicquid laboret: Et causas sane armis Cæsarianis invenit; an igitur et *justos motus*? Renuet, opinor, negabitque Lucanus. Causas invenit armis: Ut Cicero Philip. ii. 22. *Tu M. Antoni, princeps C. Cæsari, omnia perturbare cupienti, CAUSAM belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat, quam CAUSAM dementissimi sui concilii et facti affererat nisi quod intercessio neglecta, jus tribunicium sublatum, circumscriptus a Senatu esset Antonius?*

267. *Victo jure minax jactatis curia Gracchis.*] Tenus nimis hoc, *jactatis*, cum

- 270 Vox quondam populi, libertatemque tueri  
 Ausus, et armatos plebi miscere potentes.  
 Utque ducem varias volventem pectore curas  
 Conspexit: Dum voce tuæ potuere juvari,  
 Cæsar, ait, partes, quamvis nolente Senatu
- 275 Traximus imperium, tunc cum mihi Rostra tenere  
 Jus erat, et dubios in te transferre Quirites.  
 Sed postquam leges bello siluere coactæ,  
 Pellimur e patriis laribus, patimurque volentes  
 Exilium: tua nos faciat victoria cives.
- 280 Dum trepidant nullo firmatæ robore partes,  
 Tolle moras: semper nocuit differre paratis.  
 Par labor atque metus pretio majore petuntur.

trucidati fuerint uterque, itaque Peiraredus levi mutatione scribit *mactatis*. Gronovius. Peiraredus *Mactati*, quia Tib. et Caius Gracchi olim trucidati sunt: Contra acutissimus Frid. Gronovius *Observ. iv. 4.* magno studio defendit *Jactatis*; quia Gracchi *in Tiberim tracti sunt*. At quod ostendendum erat, quis sodes usquam sic locutus est, *Jactatus in Tiberim?* Mihi quidem viri egregii frustra ac velut in somniis videntur laborare. Non enim ipsos illos Gracchos Noster intelligit, sed vivos, qui tum plebem agitabant, illorum similes, factionos Tribunos: Sic *Catonæ, Nerones, Catilinae*, vocitati sunt, qui eos simulabantur. *Jactatos* ergo hic accipe, ut passim, conviciis minisque jactatos, lacertos, exagitatos.

271.—*Et armatos plebi miscere potentes.*] Curio, inquit, cum Tribunus plebis esset, vox populi erat, recte: Quia is Magistratus populi erat. Sed et libertatem tuam ausus est; populi nempe contra Senatus Tyrannidem. Quid vero illud quod sequitur, *Armatos potentes plebi miscere?* Laudat in his versibus sine dubio Curionem: An igitur hoc laudis est, armatum Senatum plebi collidere? Neque vero optimates *plebi miscentur*, nisi cum aut humiles et demissi sunt, aut læti ac festi: Claudianus *Nupt. Honor. 198.*

Læti terribiles majestas regia fastus,  
 Et sociam plebem non indignata potestas,  
 Confundat turba proceres.

Quorsum igitur *ARMATOS potentes?* Armati certe non miscantur plebi, nisi in mutua cæde. Sed ecce, ut opinor, veram Auctoris manum,

Ausus, et *ARMATOS* plebi miscere potentes.

Notum est, Tribunos plebis Senatori alicui præpotenti ac prægravi quotannis fere diem dicere ad populum, et in capitis discrimen trahere. Quod ubi factum est, ille reus continuo vestem mutare, pro candida, sordidatus atratusque prodire plebi se miscere, circumire tribus, orare ac prensare singulos ut suffragiis isti suis optularentur. Fortis vero et intrepidi Tribuni erat, sic diem potentibus dicere; quare recte habet *AUSUS*. Suetonius Nerone 47. *Varia agitavit, Parthosæ an Galbam supplex peteret, an ATRATUS in publicam prodiret, proque rostris quanta maxima posset miseratione veniam præteritorum precaretur.* Tacitus *Ann. ii. 29. Libo veste mutata, circumire domos.* Livius *ii. 54. Hoc anno rei ad populum Furius et Manlius circumvenit sordidati, non PLEBEM magis, quam Juniores Patrum.* Sed obvia sunt loca, que accumulare cujusvis est.

279.—*Tua nos faciat victoria cives.*] Quanto aptius est quod libri fere omnes

- Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,  
 Pars quota terrarum. facili si prælia pauca  
 285 Gesseris eventum, tibi Roma subegerit orbem.  
 Nunc neque te longi remeantem pompa triumphi  
 Excipit, aut sacras poscunt Capitolia laurus:  
 Livor edax tibi cuncta negat: gentesque subactas  
 Vix impune ferēs: socerum depellere regno  
 290 Decretum est genero. partiri non potes orbem:  
 Solus habere potes. Sic postquam fatus, et ipsi  
 In bellum prono tantum: tantam addidit iræ,  
 Accenditque ducem, quantum oblinors juvat  
 Eleus sonipea, quamvis jam cæcæque clauso  
 295 Immineat foribus, pronusque repagula laxet.

cum Romana et Veneta exhibent, FACIET? Illud timide optat victoriam; hoc promittit et spondet, ut jam nunc certam et facilem.

280. Dum trepidant nullo firmata robore partes.] Paulo ante Partes Caesaris habuimus, v. 274.

— Dum voce sua potnere juvari,  
 Cæsar, ait, partes.

Quenam ergo sunt hæc? non enim narrat. At satis constare dices, quia nullo robore firmata. Non tali ope indiget Lucanus; scripsit enim,

Dum trepidant nullo FIRMATI robore PARTES.

Senatus quippe solus Cæsari hostis: Ille tum trepidabat, et paulo post cum duce suo et Consulibus urbem deseruit. Sic mox 365.

Degenerem patiere togam, regnumque Senatus.

282. Par labor atque metus pretio majore petuntur.] Minime obcurus aut difficilis est Noster; nisi ubi Librarii caliginem offuderunt, ut in his verbis; quid obsecro est, Labor et metus petuntur? Esto, ut Labor honeste peti possit: At Metus qua dulcedine quempiam sic allicit, ut petatur? Sensit vitium qui TENENTUR substituebat, infeliciter: Restituo sententiam, auctoris elegantia dignam,

Par labor atque metus pretio majore MERE-  
 BUNT.

At nimis, inquit, a literis aberrat: Haud ita longa, si apicibus solitis compendio scribas: Hæc solæ enim literæ restabunt in lingua; Petunt, Mèbunt.

— Sic postquam fatus, et ipsi  
 In bellum prono] Redit iterum illud PRONUS versu abhinc tertio, Pronusque repagula laxet, reponere igitur,

In bellum PROMTO.

Sæpe in hoc vocabulo peccarunt Librarii: Quod suis locis ostendemus. Aliquando tamen rectum tenuerunt omnes; ut de ipso Cæsare vii. 244.

Ille quoque in ferrum rabies promississimus.  
 et v. 520.

— Promptumque ad vulnera pectus.

Iterum:— Tantum tamen addidit iræ,  
 Accenditque ducem, quantum]

Contemplare paulisper seriam vocabulorum: Tantum addidit iræ etiam illi, duci scilicet, in bellum prompto, Accenditque ducem. Quisnam obsecro, hic dux est alter ab illo? Iræ Cæsari addidit, et accendit ducem. Aufere hoc tam puerile: Sic enim ab auctore profectum credo.

— sic fatus, et illi

In bellum PROMTO TANTAM tamen addidit iræ

Accenditque FACEM, quantum clamore juvatur Eleus Sonipea.

Ubi ordo est, Tantam adjicit accenditque iræ facem et illi (per se) in bellum prompto. Primo loci labes eis debetur, qui

- Convocat armatos extemplo ad signa maniplos:  
 Utque satis trepidum turba coëunte tumultum  
 Composuit vultu, dextraque silentia jussit:  
 Bellorum o socii, qui mille pericula Martis  
 300 Mecum, ait, experti, decimo jam vincitis anno.  
 Hoc cruor Arctoïis meruit diffusus in arvis,  
 Vulnereque, et mortes, hyemesque sub Alpibus actæ?  
 Non secus ingenti bellorum Roma tumultu  
 Concutitur, quam si Pœnus transcenderet Alpes  
 305 Annibal. implemur valido tirone cohortes:  
 In classem cadit omne nemus: terraque marique

TANTUM reposuerunt, ideo quia sequebatur *Quantum*: Hoc semel admissio, pronum erat in reliquis peccare, sed fefellit eos sua regula: Quippe recte dicitur, *Tantum facem*, quantum juvatur. Noster supra 260.

*Tantæ quies quantum rura silent.*

Virgil. *Æn.* vi. 578.

————— tum Tartarus ipse  
 His patet in præceps *tantæ*, tenditque sub umbras,  
*Quantus* ad ætherium Cœli suspectus Olympon.

299. *Bellorum o socii, qui mille pericula Martis*] *Martis*, ut opinor id ipsum est quod *Belli*. Hocine ergo placet, *O socii Bellorum, qui mille pericula belli mecum experti estis?* An ideo *socii bellorum*, ut intelligatur vocatos fuisse eos commilitones? Cæsar enim, Suetonio teste, non *milites eos pro concione, sed blandiore vocabulo Commilitones appellabat*. Atqui sub ipsa Pharnalis pugna, cum blanditiis vel maxime opus erat, *Milites* appellat, vii. 25. certe si morem compellendi milites per exempla exquirimus, supervacuum est *Bellorum*: Noster ii. 433.

*Socii, decurrite, dixit.* ———

et vi. 164.

*Vicinus o socii* ———

Virgilius.

*O socii, neque enim ignari sumus* ———

Sed obvia sunt loca. Memini equidem legisse, apud Livium puto, *socios bellorum*, de Cœpiis socialibus et auxiliaribus dic-

tum, qui tamen sensus Lucani huic loco minime convenit. Quid igitur fiet? Evicimusne, an non, sine damno sententiæ facile abesse posse *Bellorum*? Sensum eundem plerumque esse, si *socii tantum vocentur*? Nullos in allocutione militum intelligi *socios*, nisi militis et periculorum? Nec adhuc tamen quod gravissimum est diximus; nempe quarto abhinc versu rediit *Bellorum*. Non præstabo equidem, quod substituturus sum, revera Lucani esse: Satis erit si Lucano non indignum videbitur.

*HOC ERAT*, o socii, qui mille pericula Martis Mecum, ait, experti, decimo jam vincitis anno?  
*HOC cruor Arctoïis meruit diffusus in arvis?*

Pronuntiassè dicitur Cæsar, voce *acuta*, ardenti motu gestuque; neque dubites quin voci et motui verba ipsa dicentis convenirent et congruerent, inde in apologia, *Gracchi impetum, Cæsaris calorem prædicat Apuleius*. Præterea iratus et inflammatus hic loquitur, Lucano testante. Quid ergo aptius, quam ab interrogatione et repetitione exordiri, *Hoc erat. Hoc cruor?* Ita alii frequenter, et plerumque, ut hic, in principio orationis. Ovid. Met. xi. 694. Val. Flacc. i. 627. et viii. 160. Seneca Troad. 729. Cæsar ipse profligatis Pharnalis hostibus, *HOC voluerunt, tantis rebus gestis, condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem*. Sed modus esto; nescio quomodo, quod initio meum esse putaveram, incipit Lucani ipsius esse.

- Jussus Cæsar agi. quid? si mihi signa jacerent  
 Marte sub adverso, ruerentque in terga feroces  
 Gallorum populi? nunc, cum Fortuna secundis  
 310 Mecum rebus agat, Superique ad summa vocantes,  
 Tentamur. veniat longa pace solutus  
 Milite cum subito, partesque in bella togatæ,  
 Marcellusque loquax, et nomina vana Catones.  
 Scilicet extremi Pompeium, emtique clientes  
 315 Continuo per tot satiabunt tempora regno?  
 Ille reget currus nondum patientibus annis?  
 Ille semel raptos nunquam dimittet honores?

302. *Vulneraque, et mortes, hiemesque sub Alpibus acta?*] Agnosco sane ut legitime dictum *sub Alpibus*, memor istius Horatiani,

Visere Rhæti bella sub Alpibus  
 Drusum gerentem.

Sed dubitare liceat, an bona fide Lucanum exscripserint Librarii: Primo, ex Historia falsum hoc est; neque enim per decem illas hiemes unquam *sub Alpibus*, Hiberna horum militum erant. Sane illis tam beatis esse non licuit, ut in fertilissimis illis et amoenissimis regionibus hibernarent, tantum abest, ut hoc inopie et tolerantie exemplum hic fieret. Dederat Auctor, ni fallor.

Hiemes sub *PELLIBUS* actæ.

Latinus Pacatus in Panegyrico Theod. *Summatim illud tuum attingam cum patre divino castrensium collegium, ACTAS SUB PELLIBUS HIEMES, antistes inter bella sudatas, &c.* Tacitus Ann. xiv. 38. *Contractus omnis exercitus SUB PELLIBUS, quamvis hieme sæva adeo, ut obducta glacie nisi effossa humus tentorii locum non præberet.* Claudian. i. Stîl. v. 122.

— *QUOTIES SUB PELLIBUS EGIT*  
 Edenas hiemes, et tardiæabra Bootæ  
 Sub dno Rhæpæ tulit!

Quintilianus Declam. iii. pro Milite. Nemo nostrum recusat iterum laborem, nec injustum super arma facem, nec æstivi solis ardorem, nec SUB PELLI-

BUS ACTAM HIEMEM. Vulcatus in Avidio Cassio c. 6. jussitque eos hiemem sub pellibus agere, nisi corrigerent suos mores. Sed et alterum verbum hic mutandum Censeo. *Vulneraque et MORTES*, bella sane oratio: *Hoc meruit*, o socii, diffusus cruor, et vulnera, ac mortes? Nimirum isti socii, quos nunc Arimini alloquitur, *mortui ac Cæsi* jam erant in Gallis. Non pluribus agam; sed postliminio educam.

Hoc cruor Arctoïis meruit diffusus in crîs  
 Vulneraque, et *TOTIENS* hiemes sub *PELLI-*  
*BUS* actæ?

Totiens quia decimo jam anno sub Cæsare militabant.

307. — *Quid? si mihi signa jacerent?*]  
 Tolle interrogationis notam; et repone,

*QUOD* et mihi signa jacerent, &c.

Est aposiopesis irato conveniens. Subauditur autem, *impune auferrent*, aut, *caute et circumspicte egisse viderentur*: *NUNC* vero, dementium et furiosorum est. Porro v. 311. *illud Tentamur* eo interrogandi signo donandum est, quod prior loco abstulimus.

310. — *Superique ad summa vocantes.*] Suetonius Jul. 32. *Eamque*, inquit, quo Deorum ostenta et inimicorum iniquitas vocat.

313. — *Et nomina vana Catones.*] Id est Cato et ei similes. Male qui aut *Catonis* aut *Catonum* scripsera. Grotius.

316. *Ille reget currus nondum patientibus annis?*] Regere currus non Triam-

- Quid jam rura querar totum suppressa per orbem,  
 Ac jussam servire famem? quis castra timenti  
 320 Nescit mista foro? gladii cum triste minantes  
 Judicium insolita trepidum cinxere corona,  
 Atque auso medias perrumpere milite leges  
 Pompeiana reum clausurunt signa Milonem?  
 Nunc quoque ne lassum teneat privata senectus,  
 325 Bella nefanda parat suetus civilibus armis,

phatoris est, nisi fallor, sed Auriga, expressit Auctor indignantis vehementiam,

ILLEN' aget currus?

Sic viii. 810. de re eadem,

Et Currus, quos egit eques.

318. Quid jam rura querar totum suppressa per orbem.] Non amplius erat quod dicebat Clodius, sed plane idem, verum antea corrigendus locus est, quam explicandus, non enim intello, quibus viribus artibusve RURA *supprimere* possit Pompeius. Caritas annonae tum erat, frumenti inopia. Hoc erat quod supprimebatur: Non rura ipsa, non magis quam sol aut dies. Cicero ad Atticum v. 21. *Perfeci, ut qui FRUMENTUM COMPRESSERANT, magnum numerum populis pollicerentur.* Restitue igitur suam Auctori sententiam,

Quid jam FARRA querar totum suppressa per orbem.

Farra frumentum sunt; ea comprimebantur, abcondabantur; jussis et corruptis ad id mercatoribus, ut annonam accenderent. *Farra* etiam in RURA transierunt, apud Horatium. Carm. iv. 5. ubi vide si vacat, quae adnotavimus.

319. *Ac jussam servire famem?*] Amplius erat quod dicebat Clodius, non propter famem scriptam esse legem, sed ut lex scriberetur factam famem. Vide Plutarchum Pompeio. Grotius. Miror equidem tam conspicuum mendum tam diu fallere ac latere potuisse, de servitute Famis nihil unquam audivisse memini;

de servitia multum et saepe. Repono,

Ac jussam SERVIRE famem.

Jussam, astutia scilicet et autoritate Pompeii. Noster iv. 24.

SERVA famem aderat.

Et vi. 108. Prudentius ii. contra Symmachum, v. 909. utramque conjecturam *servis* et *servire*, tam clare agnoscit et confirmat, ut ad hunc ipsum locum respexisse videatur.

Ultima legati defleta dolore querela est, Palladis quod FARRA focis, vel quod stipis ipsi

Virginibus, castisque choris alimenta negentur: Hinc ait et steriles frugescere rarius agros, Et tristem SERVIRE FAMEM; TOTUMQUE PER ORBEM

Mortales pallere inopes, ac panis egenos.

320. — *Gladii cum triste minantes*] *Minantes gladios*, si soli venirent, facile ferrem; ut Claudianus Nupt. Honor. 192.

— gladiosque tegat vagina minaces.

Sed cum addit TRISTE, tum sordere incipit MINANTES; requiritur enim participium Deponens, ut Magistri loquuntur, et intransitivum, lege igitur,

Gladii cum triste MICANTES.

Statius Theb. iv. 154.

Quibus haud amenta nec enses TRISTE MICANT.

322. *Atque auso medias perrumpere milite leges*] *Leges perrumpere*, nihil aliud est, quam *perstringere, violare*, Quorsum igitur *Medias*? An sanus aliquis dixerit *Medias* leges violare, temerare?

Et docilis Syllam scelerum viciisse magistrum.  
 Utque feræ tigres numquam posuere furorem,  
 Quas nemore Hyrcano, matrum dum lustra sequuntur,  
 Altus cæсорum pavit cruor armentorum ;

330 Sic et Syllanum solito tibi lambere ferrum  
 Durat, Magne, sitis : nullus semel ore receptus  
 Pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.  
 Quem tamen inveniet tam longa potentia finem ?

Repone ex Colbertino veterrimo, cum al-  
 tero Collegii Trinitatis, et Meadiano,

Atque ante medias *INRUMPERE* milite leges.

Eleganter dictum, *Irrumpere medias leges*,  
 hoc est, medium Forum, Rostra, ubi leges  
 scilicet ferebantur : Atque hoc in causa  
 Milonis ex Historia certum. Noster in-  
 fra v. 470.

Irrupitque animos populo.

et v. 127.

Cogitque fores irrumpere templi.

326. *Et docilis Syllam scelerum viciisse  
 magistrum.*] A Sertorio sumtum hoc  
 dictum, qui Pompeium appellabat Syllam  
 discipulum. Docet Plutarchus. Grotius.

327. *Utque feræ tigres numquam posu-  
 ere furorem.*] In proletario quidem poëta  
 ferrem hoc ; minime vero in Nostro.  
 Feræ tigres, inertissimum ubivis epithe-  
 ton ; hic præsertim, ubi de cicuratis et  
 mansuefactis agit, deinde si *feræ* sunt ;  
 quid miri si *furorem* non ponunt ? Priori  
 verbo id præoccupat et anticipat, quod in  
 sequentibus dicendum erat, attende ad li-  
 terarum ductus, et hanc Poëtam ipsius  
 manum agnosce :

DE *VETEREM* tigres numquam posuere fu-  
 rorem.

*veterem furorem* vocat, innatum, ingeni-  
 tum, insitum, quem nulla mansuefactio  
 penitus potest extinguere. Quarundam  
 ferarum catuli (Seneca Pater Controv.  
 xlix.) cum *rabie nascuntur*. Seneca  
 Thyeste 807.

Pectore fasso renovat veteres  
 Sanguis iras.

Hippol. 355.

Veteres cedunt ignibus iras.

Medea 394.

Se vincet : iras novimus veteris notas.

Sic ibi corrigendum, non ut Scripti editi-  
 que habent, *veteres notas*. Ovid. Meta.  
 xiv. 495.

Talibus invitam Venerem Pleuronibus Agmon  
 Instimulat verbis, veteremque renascit iram.

Ubi lege,

Talibus *INRITANS* Venerem, &c.

331. ——— *Nullus semel ore receptus  
 Pollutas patitur sanguis mansuescere  
 fauces.*] Quicquid dicat acutissimus  
 Gronovius ad Statii Sylvas iii. 3. ubi  
*nullus sanguis* interpretatur *Nunquam  
 sanguis*, omnino incongruum illud, *Nullus  
 sanguis* ; cum sententia sit, *nullas fauces  
 mansuescere*. Melius igitur a prima  
 manu Harleianus, *nullo semel ore*. Imita-  
 tus est hunc locum Claudianus ii. Ruf.

Rufinus (neque enim *passimur* nova quietem  
 Crimina, *pollutasque* negant ardescere fauces.)

Ubi Codex apud Heinsium, *MANSU-  
 ESCERE*.

333. *Quem tamen inveniet,*] Videtur  
 Auctor sic dedisse,

Quem *TANDEM* inveniet tam longa potentia  
 finem ?

Convenit imprimis indignanti et stoma-  
 chanti : Quousque tandem Catalina ? Et  
 cum *Finem* dicit, quid aliud querit nisi  
 ut *Tandem* aliquando ?



- Quis scelerum modus est? ex hoc jam te, improbe, regno  
 335 Ille tuus saltem doceat discedere Sylla.  
 Post Cilicasne vagos, et lassæ Pontica regis  
 Prælia, barbarico vix consummata veneno,  
 Ultima Pompeio dabitur provincia, Cæsar;  
 Quod non, victrices aquilas deponere jussus,  
 340 Paruerim? mihi si merces erepta laborum est,  
 His saltem longi, non me duce, præmia belli  
 Reddantur: miles sub quolibet iste triumphet.  
 Conferet exanguis quo se post bella senectus?  
 Quæ sedes erit emeritis? quæ rura dabuntur,  
 345 Quæ noster veteranus, aret? quæ mœnia fessis?

334. *Quis scelerum modus est?*] Legitime quidem dictum; ut Seneca Thyeste, 1057.

— *sceleris est aliquis modus?*  
 Sceleri modus debetur, ubi *facis* scelus,  
 Non ubi *reponis*.

Sic lego, non ut libri habent, *facias* et *reponas*; flagitante illud versus ipsius majestate. Sed profecto nimis hic inclementer et calumniose **SCELERUM**, de *longa* enim *potentia*, de *regno continuo* queritur, non de *sceleribus*, quæ nulla Pompeio admissa sunt, utinam dixisset,

Quis *JURIS* modus est?

*Juris* idem hic erit ac *Potentia*, *Potestatis*, *Noster* vii. 265.

— *Gentes ut jus habentis in omnes.*  
 ix. 191.

*Nosse modum Juris.*

Pene oblitus eram, quod unice hic valet, scelerum septimo abhinc versu jam præcessisse.

335. — *Doceat discedere Sylla.*] Sic quidem Romana et Veneta cum Editionibus cæteris. At nostri vetustiores codices, Colb. sec. Putean. Harl. multo melius **DESCENDERE**. *Discedere* enim *regno* est *Fugere*, *Exulare*, sed *Regno descendere*, est *Civem agere*, ad privatam conditionem

redire. Atque hoc postulat sententia. Statius Theb. ii. 397.

Fortunam exuere, et lætum **DESCENDERE** **REGNO**.

Seneca de Clementia c. xii. **DESCENDERIT** licet Dictatura **SYLLA**, et se *togæ reddiderit*.

341. *His saltem longi, non me duce, præmia belli*

*Reddantur.*] Vera hæc lectio, male vulgata cum *duce*. Accipiat miles præmia vel alio imperatore, cui convenit quod sequitur: *Sub quolibet*. Grotius. Pace viri magni, sana est vulgata lectio.

349. — *Nec numina desunt.*] Melius manuscriptus nobilissimorum fratrum Puteanorum, *decrunt*. Est enim *sperantia*. Mutarunt quibus insolita ista Synasphe. Grotius.

354. — *Pietas, patrique penates*

*Quamquam cæde feras mentes, animosque tumentes*

*Frangunt.*] Tacitus Ann. xiv. 4. de Nerone matrem occisuro: *Sive explenda simulatione, seu peritura matris supremus aspectus quamvis ferum animum retinebat*. Et Hist. i. 44. *Recordatio majestatis in Galba quamvis immitem animum imagine tristi confuderat*. Ovid. Metam. viii. de Althæa Meleagrum filium extinctura.

An melius fient piratæ, Magne, coloni?  
Tollite jam pridem victricia, tollite signa:  
Viribus utendum est, quas fecimus. arma tenenti  
Omnia dat, qui justa negat: nec numina desunt.

350 Nam neque præda meis, neque regnum quæritur armis:  
Detrahimus dominos urbi servire paratæ.

Dixerat: at dubium non claro murmure vulgus  
Secum incerta fremit: pietas, patrique penates  
Quamquam cæde feras mentes, animosque tumentes

355 Frangunt; sed diro ferri revocantur amore,  
Ductorisque metu. Summi tum munera pili  
Lælius, emeritique gerens insignia doni,

*Nunc animus pietas maternaque nomina frangunt.*

Vides partes hujus periodi satis confirmari; cum tota tamen vitiosa sit: *Et se impediatur verbis, lassas aures enerantibus.*

*Frangunt, ait, mentes quamvis feras cæde tumentesque animos. Qua obsecro cæde? Si totius militiæ vult, dicendum erat castris. Qualis deinde cauda trahitur, animosque tumentes, ut in unum colon hæc concludantur? Non agnosco hic genium indelemque Lucani, in tam tetris ulceribus urendo et secando medicinam tentans. Vide ergo ista:*

— Pietas, patrique penates  
*PERSTRINXERE* feras mentes, animosque tumentes  
Frangunt.

Exclamas fortasse de immani dissimilitudine literarum: Sed in compendiosa Membranarum scriptura proprius accedent, *quæcæde patxere.* Virg. ix. 294.

Atque animum patris STRINXIT PIETATIS imago.

356. Summi tum munera pili  
Lælius, emeritique gerens insignia doni,  
Servati civis referentem præmia quercum;]

Joannes Saresberienais, aliquot hinc versus citans, *Lælius, inquit, qui et ab aliis*

*Lentulus appellatur. Quinam illi alii sint, nescio: Nostrum omnes codices Lælius: Neque flocci interest, cum ficta, puto, a poeta persona sit. Sed verba ipsa expendamus, SUMMI PILI cur dixerit, demiror; cum alii omnes PRIMUM pilum appellant. Martialis. i. 94.*

Ara duplex PRIMI testatur MUNERA PILI.

Illud vero non miror modo, sed redarguo et vitupero: *Gerens, ait, insignia DONI emeriti, quercum referentem PRÆMIA.* Coronam civicam intelligit; sed cur bis idem dicitur? Quo distat donum a præmio? Neque placet emeritum donum, pro merito, contra morem hujus, qui id verbum sæpius usurpat. Quid te multis detineam?

— Emeritique gerens insignia CONZ, Servati civis referentem præmia quercum.

Qui Civica donati erant, coronam quercæam in galea cono gestabant: Ut ceteras gentes laurum, vel aliam frondem, vel vittam. Statius Theb. vii. 351.

Omnibus immixtas cono super aspice lauros.

Ubi malim intextas. Valer. Flacc. i. 186.

Palla imos ferit alba pedes, vittataque frontem  
Cæcis, et in summo laurus Penela cono.

Recte autem emerito cono, quem per omnia stipendia gesserat, Qui jam opera

- Servati civis referentem præmia quercum ;  
 Si licet, exclamat, Romani maxime rector  
 360 Nominis, et fas est veras expromere voces ;  
 Quod tam lenta tuas tenuit patientia vires  
 Conquerimur. deeratne tibi fiducia nostri ?  
 Dum movet hic calidus spirantia corpora sanguis,  
 Et dum pila valent fortes torquere lacerti,  
 365 Degenerem patiere togam, regnumque Senatus ?  
 Usque adeo miserum est civili vincere bello ?  
 Duc age per Scythiæ populos, per inhospita Syrtis  
 Littora, per calidas Libyæ sitientis arenas.  
 Hæc manus, ut victum post terga relinqueret orbem,  
 370 Oceani tumidas remo compescuit undas :  
 Fregit et Arctoo spumantem vortice Rhenum.

functas, ad templi alicujus postes figendus erat.

363. *Dum movet hic calidus spirantia corpora sanguis,*] Ex Empedoclis sententia, quam et Virgilius sequitur :

—— et vitam multo cum sanguine fudit

Et alibi :

Una eademque via sanguisque animusque sequuntur. *Grotius.*

Putean. Cod. cum cæteris omnibus vetustis et Editione Veneta exhibent,

*Dum movet HÆC calidus, &c.*

Ut Virg. *Hos artus.* Nempe artus et corpora digito monstrari possunt, ut recte addas *Hos, Hæc* ; *Sanguis*, nisi fusus, minime ; neque addere possis, *Hic* :

367. *Duc age per Scythiæ populos,*] Cum dicat LITORA Syrtis, et Libyæ ARENAS ; liquido affirmare possis, non POPULOS Scythiæ ab auctore profectum ; sed CAMPOS. *Campi, litora, arenas*, pulchra in uno genere variatio. *Populi* vero non magis alienum hic quam ineptum : Neque enim Scythiæ pagatim vel oppidatim habitabant, ut *per populos* ducerentur hostes. Nota sunt apud Scrip-

tores *Scytharum deserta* et Solitudines, *al Ξυθάρ λεησιαι.* Cæterum sæpe apud Librarios hæc duo permutantur, per notiorum compendia, *ppulos, capos.*

369. *Hæc manus, ut victum post terga relinqueret orbem,*] Itane cito corruptus et contaminatus est Lucanus ; ut nullas jam a mille annis membranæ veram lectionem exhibeant ? Nam vix dubitandum est quin scripsit Auctor,

Hæc manus, ut TUTUM post terga relinqueret orbem.

Noster iv. 353.

*Securusque orbis patimur post terga relicti.*

371. *Fregit et Arctoo spumantem vortice Rhenum.*] *Verticem* ubique habent Membranæ, non *vorticem* : Etiam cum de fluvio agitur. Hoc posito, quid quæso erit *Arctous vertex*, nisi polus septentrionalis ? At hic de verticibus Rheni loquitur ; qui ad Oceanum Britannicum priore versu comparatus, non est Arctous : Et si esset, stulte tamen ejus vertices Arctoi dicerentur, libenter legerim,

*Fregit et IRATO spumantem, &c.*

Tam literis propinquum, quam sensu aptissimum : Cum autem *Fregit* præcedat ;

- Jussa sequi tam posse mihi, quam velle necesse est.  
 Nec civis meus est, in quem tua classica Cæsar  
 Audiero. per signa decem felicia castris,  
 375 Perque tuos juro quocumque ex hoste triumphos ;  
 Pectore si fratris gladium, juguloque parentis  
 Condere me jubeas, plenæque in viscera partu  
 Conjugis, invita peragam tamen omnia dextra.  
 Si spoliare Deos, ignemque immittere templis,  
 380 Numina miscebit castrensis flamma Monetæ :  
 Castra super Thusci si ponere Tybridis undas,  
 Hesperios audax veniam metator in agros.  
 Tu quocumque voles in planum effundere muros,  
 His aries actus disperget saxa lacertis :  
 385 Illa licet, penitus tolli quam jusseris urbem,

eo aptius sequitur *Iratum* ; quia *Frangere iram, rabiem, minas*, sæpe occurrunt.

372. *Jussa sequi tam posse mihi, quam velle necesse est.*] Sic omnes Libri, sed jactatio sane gloriabunda est, et plusquam militaria. An quicquid vult continuo potest? Valer. Max. de Polycratis Samii felicitate: *Vota nuncupabantur, simul et volebantur: VELLE ac POSSE in æquo positum erat.* Hic vero Lælius Polycratem illum longe exsuperat; non solum enim potest quodcumque vult, sed necessario potest. Hanc fraudem et caliginem sententiæ parit loquendi modus, Senecarum domui pene peculiaris: Perinde enim est, ac si alius diceret, mutato ordine,

Jussa sequi quæm posse mihi, tam velle necesse est:

Potestatem meam voluntas exæquat; quicquid possum, si jubes, pro amore tui necesse est ut faciam. Prudentius Hymno viii. ad sensum Lucani eleganter:

— neque nos severus  
 Terror impellit: sua quæque cogit  
 Velle potestas.

Seneca de Clemen. i. 3. *Illius demum principis magnitudo stabilis fundataque*

*est; quem omnes TAM supra se esse, QUAM pro se sciunt:* Hoc est, *Quam supra se, Tam pro se.* Hunc idiotismum dudum observarunt viri summi Petrus Faber, in semestribus, et Frid. Gronovius ad Thyesten 307.

Quod facta domini cogitur populus sui  
 Tam ferre quam laudare.

Hoc est, quod excepto Florentino, cæteri habent, *Quam ferre, tam laudare.*

380. *Numina miscebit castrensis flamma Monetæ:*] Cave ne cum interpretibus, eodem Junonis Monetæ hic intelligas, scribe monetæ et sic accipe: Si jubeas Tempa spoliare; deorum status aureas, argentæ, rapientur, et in castrensi monetæ (seu officina ubi cuduntur nummi) conflabuntur et miscebuntur; ut inde pecunia fiat. Excerpta Controv. Senecæ, iv. 4. Pro republica plerumque templa nudantur, et in usum stipendii confiantur. Statius Silv. iii. 3. 107.

Quæ divum in vultus igni formanda liquecent  
 Massæ; quid Ausonia scriptum crepet igne mo-  
 neta.

Ubi animadvertit, IGNI et IGNE, ni-  
 mium invenuste; Reponendum puto,  
 SIGNIS formanda.

- Roma sit. His cunctæ simul assensere cohortes,  
 Elatasque alte, quæcumque ad bella vocaret,  
 Promisere manus. it tantus ad æthera clamor,  
 Quantus, piniferi Boreas cum Thracius Ossæ  
 390 Rupibus incubuit, curvato robore pressæ  
 Fit sonus, aut rursus redeuntis in æthera silvæ.  
 Cæsar ut acceptum tam prono milite bellum,  
 Fataque ferre videt, ne quo languore moretur  
 Fortunam, sparsas per Gallia rura cohortes  
 395 Evocat, et Romam motis petit undique signis.  
 Deseruere cava tentoria fixa Lemano,  
 Castraque quæ Vogesi curvam super ardua rupem,  
 Pugnaces pictis cohibebant Lingonas armis.  
 Hi vada liquerunt Isaræ, qui gurgite ductus  
 400 Per tam multa suo, famæ majoris in amnem  
 Lapsus, ad æquoreas nomen non pertulit undas.  
 Solvuntur flavi longa statione Rutheni:  
 Mitis Atax Latias gaudet non ferre carinas,

387. *Elatasque alte, quæcumque ad bella vocaret,*

*Promisere manus.]* *χρησθένος* militaris. Grotius.

391. — *Redeuntis in æthera silvæ.]* Atqui versu abhinc tertio jam habuimus ÆTHERA, et quidem in eadem sede versus. Quare hic legendum est,

— Redeuntis in *AERA* silvæ.

395. *Evocat, et Romam motis petit undique signis.]* Falsum hoc est, jam tum Cæsarem, cum ex Gallia copias evocaret, Romam petisse. Immo vero, expectabat et operiebatur, dum copias ad se convenirent, et ridiculus sane Lucanus, qui, si jam undique mota ex Arimino Romam petunt, plus sexaginta versus postea insumit, ut singula Galliarum castra et Hiberna recenseat. Sed scripsit Auctor, verborum quoque ordine mutato,

Evocat, *UT* motis Romam *PETAT* undique signis.

397. *Castraque quæ Vogesi curvam su-*

*per ardua rupem,]* Non ripam, Mons enim Vogesus, et in monte castra. Vide Tacitum Historiarum primo. Rupem autem pro monte dicere frequens poëtis. Grotius. Et hic et apud Cæsarem *Vogesus* non Vogesus scribendum esse multis ostendit in Germania sua ii. 39. doctissimus Cluverius.

402. *Solvuntur flavi longa statione Rutheni:]* Post quintum versus iterum recurrit *STATIONE*, Quod vitium ut evitetur; hic, opinor, ab auctore erat.

Solvuntur flavi longa *OBSIDIONE* Rutheni.

Longa sane militum *statio* non nimis commode, quæ non nisi in diem disponi solebat, at *longa Obsidio* plane ex more. *Obsidionem* autem non stricte hic accipe, sed quo Cicero ait sensu, *obsidions rempublicam liberare*; hoc est metu hostium.

404. *Finis et Hesperia promotio limitis Farus:]* Ita legendum, pro *milite*, quod ex conjectura monueramus, firmat is quem dixi manuscriptus Puteanorum. Muta-

- Finis et Hesperiae promoti limite Varus :
- 405 Quaque sub Herculeo sacratus nomine portus  
Urget rupe cava pelagus: non Corus in illum  
Jus habet, aut Zephyrus: solus sua littora turbat  
Circius, et tuta prohibet statione Monœci.  
Quaque jacet littus dubium, quod terra, fretumque
- 410 Vendicat alternis vicibus, cum funditur ingens  
Oceanus, vel cum refugis se fluctibus aufert.  
Ventus ab extremo pelagus sic axe volutet,  
Destituatque ferens: an sidere mota secundo  
Tethyos unda vagæ lunaribus æstuet horis :
- 415 Flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas,  
Erigat Oceanum, fluctusque ad sidera tollat,  
Quærite, quos agitat mundi labor: at mihi semper  
Tu, quæcumque moves tam crebros causa meatus,  
Ut superi voluere, late. Tunc rura Nemossi
- 420 Qui tenet, et ripas Aturi, qua littore curvo  
Molliter admissum claudit Tarbellicus æquor,

tio eadem sæpe occurrit in Frontini libris. Rem sic esse docet Strabo initio libri quinti. Grotius.

405. *Quaque sub Herculeo sacratus nomine portus.*] Colbertinus ii, Puteaneus, Harleianus, Cantabrigiensis, NUMINE, recte sine dubio; cum *sacratus* dicit. Statius Silv. ii. 24. de Surrento.

—— gaudet gemino sub numine portus  
Hic servat terras, hic ævis fluctibus obstat.

*Gemino*, hoc est, Herculis, et Neptuni.

409. *Quaque jacet littus dubium, quod terra, fretumque.*] Cave hic de Belgarum oris interpreteris, ut Commentatores faciunt. Designat hic Auctor, *Sabata, vada Sabatorum, vada Sabatia*, vel simpliciter *vada*, hodie *Savona*, portus in mari Ligustico: Ut recte Cluverius.

416. — *Fluctusque ad sidera tollat.*] Colbertinus uterque cum aliis duobus, DUCAT.

419. — *Tunc rura Nemossi*  
*Qui tenet.*] *Nemossi* est ex con-

jectura Micylli, quod procul ab his de quibus hic agit regionibus distat, Turnebus NANETIS, Libri omnes vetustiores, NEMETIS. Nescio quid sit, sed præstat ignotum nomen, quam falsum ponere. *Nemetes*, qui in Belgica cis Rhenum incolabant, Ptolemæo, secunda brevi, *ἡμπεταί*. Et in Gallia *Augustonemetum*, et in Hispania *Nemetobriga* oppidum, et populi *Nemetani*.

420. — *Et ripas Aturi, qua littore curvo*

*Molliter admissum claudit Tarbellicus æquor.*] Ancon emendat magnus Scaliger. Grotius. Nimis breviter Vir magnus: Nam emendationis Scaligeranæ partem omittit; qua præterita nullus in altera sensus est. Scaliger Auson. Lect. l. 5. sic locum corrigi,

—— et ripas Atyri, QUEM litore curvo  
Molliter admissum claudit Tarbellicus ANCON.

Multo vero facilius est, hanc conjecturam convellere, quam substituere meliorem.

- Signa movet, gaudetque amoto Santonus hoste :  
 Et Biturix, longisque leves Suessones in armis :  
 Optimus excusso Leucus Rhemusque lacerto,  
 425 Optima gens flexis in gyrum Sequana frænis :  
 Et docilis rector rostrati Belga covini :  
 Arvernique ausi Latio se fingere fratres,  
 Sanguine ab Iliaco populi ; nimumque rebellis  
 Nervius, et cæsi pollutus sanguine Cottæ :  
 430 Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis  
 Vangiones : Batavique truces, quos ære recurvo  
 Stridentes acure tubæ : qua Cinga pererrat  
 Gurgite : qua Rhodanus raptum velocibus undis

Quippe *Ancon*, pro *sinu litoris curvi* Latinis auribus vox inaudita est, Neque vero apud Græcos *Hypan sinum* incurvi litoris notat; sed, quod contrarium est, *cubitum* et prominentiam litoris ibi se inflectentia. Verum esto, si vult, *sinus*: Qualis deinde sententia est? *Sinus litore curvo claudit fluvium molliter admissum*. Mira vero res; si *claudit* fluvium, quod ipsius *ostium* et est, et appellatur. Noli dubitare, quin *Æquor* vera lectio sit, neque sollicitanda; vel ex ii. 615.

*Adriacas flexis claudit* quæ cornibus undas,  
 Nec tamen hoc patulis *inmissum* flucibus *Æquor*.

et iii. 279.

Oceanusque negat solas se admittere Gades.

425. — *Suessones in armis*:] Notus Gallis populus, Suessiones Cæsari. Vestigia vocis manuscripti præferunt *Sezones*, vulgo *Azones*, male. Grotius.

426. *Et docilis rector rostrati Belga covini*: Omnes omnino habent *Monstrati*. Nimirum hoc vult Poëta, Covinum a Britannis vel Gallis primo esse inventum, et inde Belgis traditum, Fallitur ergo Wilhelmus Brito, cum dicit,

Belga covinorum, Lucano teste, repertor.

428. *Sanguine ab Iliaco populi*:] Quod de *Arvernis* Noster, id alii scriptores quot-

quot hodie extant de *Ædvis* eorum vicinis narrant. Panegyricus ad Constantinum: *Quanam gens toto orbe terrarum in amore Romani nominis Ædvis se postulat anteponi; qui primi omnium plurimis Senatusconsultis fratres populi Romani appellati sunt?* Vide vero an corrigendum sit,

Sanguine ab Iliaco POPULOS.

si *populos* legis, hoc dicit; Arvernos *finisse* se a Trojanis ortos, et idcirco, fratres se P. R. dicere ausos: Si *populi*; vere quidem Trojanorum eos sanguinem fuisse; sed inde ausos se *fingere* Romanorum fratres. Atqui, si das eos ab Ilio descendisse, nihil quicquam fingeant se *fratres* appellando; nisi negaverint Romani se quoque sobolem esse Trojanorum.

452. — *Qua Cinga pererrat*

*Gurgite*:] Nullus in his regionibus Cinga fluvius a quoquam alio memoratur. Neque recte dicas *pererrat* absolute, sine nomine casus accusativi sequente, non hoc nihil erat, loci vitium indicavisse, tacentibus aliis. Quid si emenda-vero? Lega,

QUOS SULGA pererrat Gurgite.

Quos concinne repetitum ex versu prioris;

— Quos ære recurvo  
 Stridentes acure tubæ: quos, &c.

In mare fert Ararim: qua montibus ardua summis

435 Gens habitat cana pendentes rupe Gebennas:

Pictones immunes subigunt sua rura: nec ultra

Instabiles Turonas circumscita castra coërcent.

In nebulis, Meduana, tuis marcere perosus

Andus, jam placida Ligeris recreatur ab unda.

440 Incluta Cæsareis Genabos dissolvitur alis.

Tu quoque lætatus converti prælia, Trevir:

Et nunc, tonse Ligur, quondam per colla decora

Crinibus effusis toti prælate Comatæ:

Et quibus immitis placatur sanguine diro

445 Teutates, horrensque feris altaribus Hesus;

*Sulga* nomen Straboni jam debemus, hodie *la Sorgue* dicitur: is in Rhodanum incidit, supra Avenionem. Et infra, vides ut apposite, cum Rhodano et Arari *Sulga* jungitur; quippe omnium trium undæ una miscentur.

434. — Quæ montibus ardua summis

*Gens habitat cana pendentes rupe Gebennas.*] Credat alius, non ego, tam jejunum et putidum fuisse Nostrum ut *Montibus et Rupe* in eodem colo poneret. Sic potius scripseisse credo.

— Quæ *NURIBUS* ardua summa.

Qui montes excelsos habitant, iidem in nubibus habitant; nam et montes ipsi *Nubiferi* vocitantur.

436. *Pictones immunes.*] Quinque hos versus manuscripti omnes non habent, itaque omnino adducor ut adjectitios credam. Grotius. Non modo omnes *Manuscripti non habent* sed ex tot, quot usus sum, ne unus quidem habet, nec Editiones principes.

437. *Turonas*] Ita posuimus ex manuscripto quo usus Canterus, in quo *Turonos*. quanquam non nescio apud Tacitum legi *Turonios*. Sed *Turonos* semper Cæsari, quem secutus, puto, Lucanus. Ejusdem manuscripti fide hunc versum illi, *In nebulis*, præposuimus, aliquo nunc sensu, qui nullus alias. Grotius.

439. *Andus.*] Malim *Andis*; nam plurale est *Andes* apud Cæsarem. Grotius.

440. *Genabos*] Eadem urbs quæ *Genabum* aliis, ut facile genera mutantur in peregrinis vocibus. ita autem rescripimus pro *Menabos*. Grotius.

442. — Quondam per colla decora

*Crinibus effusis*] Solus ex nostris Puteaneus DECORA, cæteri cum Editione Veneta, DECORE. Laudat hos versus Priscianus p. 716. ubi de nominativo *Ligus* et *Ligur* agit. Cæterum Scalliger in Hypercritico: *versus*, inquit, *plebeius: Crinibus effusis toti prælate Comatæ*. Nihil addit cur plebeius haberi debeat, neque ego divinare possum.

444. *Et quibus immitis placatur*] Tribus his versibus designantur *Vates*, qui sacrificia procurabant; ut sequentibus *Bardi* et *Druidæ*. Diodorus Siculus lib. v. sunt, inquit, apud Celtas, *Πατριὰ μολὴν ὃς Βάρδοι ἱερῶν καὶ Δρυΐδαι*; sunt philosophi et theologi, *ὃς Δρυΐδαι ἱερῶν*; sunt et *Μάντις*, *οἱ δὲ τῆς ἱερῶν Σωρίας τὰ μάλιστα ἀρρίγουν*. Strabo similiter lib. iv. *τρία φῶλα τῶν εὐρωπαϊῶν διαφερόντων Ἴωνι Βάρδοι τε καὶ Οὐάτοις καὶ Δρυΐδαι*. Amm. Marcellinus xv. Apud Gallos viguere studia laudabilium doctrinarum, inchoata per *Bardos*, *Vates*, et *Druidas*. Mirum vero cum diserte nominet Lucanus *Bor-*



Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.  
 Vos quoque qui fortes animas, belloque peremptas  
 Laudibus in longum, vates, dimittitis ævum,  
 Plurima securi fudistis carmina, Bardi:

450 Et vos Barbaricos ritus, moremque sinistrum  
 Sacrorum, Druidæ, positis repetistis ab armis.  
 Solis nosse deos, et cœli numina vobis,  
 Aut solis nescire datum: Nemora alta remotis

*des et Druidas; quod non et tertium genus Vates suo nomine appellaverit: At qui id, opinor, fecit, si sua poëtas scriptura restituitur.*

Et quibus immittis placetur sanguine diro  
 TEUT VATES, horrendaque feris altaribus Eous.

Celtarum enim Deus summus non *Teutates* vocabatur, sed *Teut* vel *Theuth*; unde *Teutones* dicti sunt; ut fuse ostendit in Germania sua Cluverius, cujus correctio est *Vates*. *Sanguine diro*, idem est ac *sanguine humano*, sic enim, quod jure mireris, loqui solent poëtas. *Sphinx*, apud Statium Theb. ii. 507.

— Concretis infundo sanguine plumis  
 Belliquas complexa virum.

et vi. 350.

— Crude libus ambo  
 Exuvias diroque imbuti sanguine currus.

et x. 306.

Proturbat menas dirus liquor; undique manant  
 Sanguine permixti latices.

452. Solis nosse deos, et cœli numina  
 vobis,

*Aut solis nescire datum:*] Sententiam vides argutam, et blanda quadam sua suavitate mentibus obrepentem: Sed numquid illud advertis, Deos et cœli numina?

Δις τανυδὲ ἡμῶν ἰστέρι δ' εὐφροῖς Διὸς ἄλλοι.

Quo enim differunt, *Dei*, et *Numina cœli*? non difficile est veram emendationem elicere ex versibus mox sequentibus, ubi

per partes explicat, quod hic ait semel ac universe. In his præcipuum est, *Animas immortales esse, et statim a corporis unius morte, transire in aliud*: Atqui hoc non *numen cœli est*, sed *donum, munus, beneficium*. Scribe ergo,

Solis nosse deos et cœli *MUNERA* vobis.

Claudian. l. Stilich. 297.

— Lucosque vetusta  
 Religione truces, et rotora Numinis instar.  
 Barbarici.

Jam vero vides quomodo *Deos, et cœli Numina*, soli Druidæ intelligant. *Deos, nemora et lucus; deorum munera, animas immortales et vitam mox redituram*.

453. — *Nemora alta remotis*

*Incolitis lucis.*] Dixerat, Druidas aut solos scire deorum naturam; aut solos ignorare; nempe quod diversam ab aliis hominibus de Diis haberent opinionem. Quid vero ad istam opinionem facit, si Druidæ *incolant nemora ac lucos*? queritur, quid *colant* non quid *incolant*: Adde etiam, quod falsum sit, eos Elysiorum Manium instar, lucis opacis habitasse. Repono

— Nemora alta, *REMOTOS*  
 VOS *COLITIS LUCOS*.—

Cæsar Gall. vi. 13. *Druides certo anni tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Galliæ media habetur, considunt in loco consecrato*: huc omnes undique qui controversias habent, conveniunt. Ubi emendandum est, in *lucos consecrato*.

Incolitis lucis. Vobis auctoribus, umbrae  
 455 Non tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi  
 Pallida regna petunt: Regit idem spiritus artus  
 Orbe alio: longæ (canitis si cognita) vitæ  
 Mors media est. certe populi, quos despicit Arctos,  
 Felices errore suo, quos ille timorum  
 460 Maximus, haud urget leti metus. inde ruendi  
 In ferrum mens prona viris, animæque capaces

456. — *Regit idem spiritus artus Orbe alio:*] Citat Servius ad Georgicon 1. atque congruere cum philosophis, qui recedentes hinc animas illic alia corpora aiunt sortiri. Grotius.

460. — *Inde ruendi*

*In ferrum mens prona viris,*] Obvium quidem est, *promta* substituiere pro *prona*: *Promta* enim audacia est; *Prona* desperationis et tedii vitæ. Hæc duo sæpe commutantur, ut et alibi notavimus. Tacitus Annal. iv. 46. *Esse Thracibus ferrum et juventutem, et promptum libertati, aut ad mortem animum.* Et ibid. 47. *Sugambra cohortem promptam ad pericula.* Idem Agric. vi. *Proconsul in omnem aviditatem PRONUS.* Unde licet certo dignoscere utriusque vim et sensum: *Promptus* ad pericula externa, *Pronus* ad affectus animi internos. *Promptus* in vulnera, bella, *Pronus* in irasundiam, libidinem &c. ubivis invenies. Sed *Pronus* aut *Promptus* RUENDI in arma, ferrum &c. nisi hic, nusquam: aufer hinc *Ruendi*, plena sine eo sententia est. non præstabo Lucanum scripsisse,

— Inde PROPECTO

In ferrum mens PROMTA viris.

Sed cum Colbertinus veterrimus a prima manu habet RUENDO, ne te nimium terreat literarum diversitas, sic enim scribuntur compendiose *ruedo* *profecto*: et autem et d sæpe mutuo fallunt. Quod si verbo accedias, sententiam præstabo: Causis enim ante narratis, cum effectum, ut

hic subjungunt, sæpe hac voce *Profecto* utuntur, Seneca avus Controv. ii. *Conversata es diutius inter humano Sanguine delibutos: INDE EST PROPECTO, quod potes hominem occidere.* Noster ix. 477.

— Delapsaque caelo

Arma timent gentes: hominumque erepta la-  
 certis

A superis demissa putant: Sic illa PROPECTO  
 Sacrificio cecidere Numæ.

et v. 351.

Hic nunquam vult esse meus: Sunt ista PRO-  
 PECTO  
 Cura castra deis.

Ovid. Metam. viii. 73.

Di facerent, sine patre forem: Sibi quisque  
 PROPECTO  
 Fit deus.

461. *Animæque capaces*

*Mortis:*] Nostri libri omnes ANI-  
 MÆ, ut Silius xi. 170.

Novi dis ANIMAS similis et pectora magnis  
 Numquam angusta mallis: CAPIUNT (mihi  
 credite) Cannas  
 Et Thrasymena vada et Pauli memorabile letum.

Neque enim ibi mutaveris in ANIMOS,  
 quia versu proximo habebas *magni animi*.  
 Reponendum tamen in Nostro,

ANIMIQUE capaces  
 Mortis.

Neque vero receptæ lectioni Silius patrocina-  
 tur. Non Animæ ibi capiunt Cannas, sed Pectora: quod sententia ipsa

Mortis: et ignavum redituræ parcere vitæ.  
 Et vos crinigeros bellis arcere Cæycos  
 Oppositi, petitis Romam, Rhenique feroces  
 465 Deseritis ripas, et apertum gentibus orbem.  
 Cæsar, ut immensæ collecto robore vires  
 Audendi majora fidem fecere, per omnem

monstrat: non ANGUSTA malis pectora, quippe quæ CAPIUNT Cannas et Thrasymena. ANIMI, ut Noster iv. 506.

Et morti faciles animos.

et vi. 417.

———— propitius jam fata moveri  
 Degeneres tropidant animi.

Virgil. *Æn.* ix. 905.

Est hic, est animus lucis contemptor.

Seneca (Edip.

Anime, quid mortem times?

et Herc. Fur. 412.

Animo ruinas quod capis magno tuas.

462. — *Ignavum redituræ parcere vitæ.*] Appianus Celtico. *Τίγμωνι Σούβρα ναυαφροντα δ' Ιλνδα δουλείου.* Grotius.

463. *Et vos crinigeros bellis arcere Cæycos*

*Oppositi, petitis Romam,*] In veteribus libris *Cæycos, Cæychos, Cæychos*: et sic variant Claudiani codices. Græci fere *Καύχοι*, quod Latinis literis Cæychi. Sed vide nunc ingenium spiritumque Lucani; quam nihil triviale dederit nec communis moneta. *Vos, Romani milites, oppositi arcere Cæychos bellis.* Cui non hæc satis faciebant? Sed excute sententiam, et solitam Nostrī venam minime hic agnosceas. *Unde enim vel quibus arcere?* *Æneid.* i. 31. *Arcebat longe Latio.* At in nostro deest quicquid est, quo Cæychi arceantur. legendum igitur nisi nos fallit conjectura,

Et vos crinigeros *BELGIS* arcere Cæycos.

Cis Rhenum habitabant populi qui in

Gallia communi nomine Belgæ appellati sunt, tunc hi sub Romanorum imperio tutelaque erant: hos gens fera et nondum subacta Cæychi, repentinis Istrocinis, opprimebant, ad illos igitur Belgis accendos cohortes aliquot ad ripam dispositæ. Claudian. *Silich.* 223. de Rheni paca.

———— Geminasque viator

Cum vides ripas, quæ sit Romanæ requirat:

Ut jam trans fluvium non indignante *CAYCHO*  
 Pascat *BELGA* pecus.

Plane a Lucano hoc habuit; quem sic legebat, ut nos correximus.

464. — *Rhenique feroces*

*Deseritis ripas, et apertum gentibus orbem.*] *Lege ferocis, ride enim illas feroces ripas:* Sic iv. 158.

———— fluvique ferocis  
 Incrementa timens.

Quid vero illud ORBEM? An totus orbis undique apertus, quia ripa Rheni desereretur? Immo totum versum sic ab auctore profectum credo,

———— Rhenique *FEROCIS*

Deseritis ripas, et apertum gentibus *AM-NEM.*

Noster viii. 424.

———— Vel Arctoum Dacis Rhenique cæteris  
 Imperii nudare latus.

Claudian. Bello Get. de Rheno.

Ut nec præsidis ausuato limite tentet  
 Expositum calcare solum; nec transeat annenam  
 Incustoditam metuens contingere ripam.

466. *Cæsar, ut immensæ collecto robore vires*

*Audendi majora fidem fecere per omnem*

*Spargitur Italiam, vicinaque mænis complet.*] Falsum hoc ex Historia,

Spargitur Italiam; vicinaque mœnia complet.  
 Vana quoque ad veros accessit fama timores,  
 470 Irrupitque animos populi, clademque futuram  
 Intulit, et velox properantis nuntia belli  
 Innumeras solvit falsa in præconia linguas.  
 Est qui, tauriferis ubi se Mevania campis

*Cæsarem, ut primum vires collegerat, per omnem Italiam sparsum fuisse: Pugnatum etiam cum sequentibus: Quomodo enim vana fama, non vera, erat; circa Mevaniam et fluvium Narem alas ejus discurre, si jam omnem Italiam occupaverat? Quid, quod non nisi libro ii. 439. &c. signa demum movet Cæsar, et propinqua loca possidet, Auximum, Nuceriam, Asculum, Corfinium. Quomodo igitur jam nunc per omnem it Italiam? Quale porro Sermonis genus, quam non feliciter audax, Cæsar spargitur per omnem Italiam? vires, voluit, copiasque sparguntur, at putam ipsum, Actæonis aut Pentheos instar, per frustra fuisse sparsum. Versus, opinor, proximus nobis opituletur,*

Vana quoque ad veros accessit fama timores.

Cum enim QUOQUE legis et ACCES-  
 SIT, nonne illico subolet, aliquid de non  
*falso rumore, de fama non vana necessario*  
*ante dictum fuisse? certe; et hoc potest*  
*fidem facere, sic a manu Auctoris senten-*  
*tiam profectam esse.*

*TERBOR, ut immensa collecto robore vires*  
*Audendi majora fidem fecere, per omnem*  
*Spargitur Italiam, ROMANAQUE mœnia com-*  
*plet.*

*Rumor Spargitur, non ipse Cæsar. Ta-*  
*citus Annal. iv. 34. Disperso rumore.*  
*Hist. ii. 96. Falsos rumores dispersos.*  
*Æn. vii. 144.*

*Destitit hic Subito Trojana per agmina rumor.*  
 Silius. iv. 1.

*Fama per Ausonia turbatas spargitur urbes.*

*Rumor etiam, non Cæsar, complet mœ-*  
*nia. Æn. xi. 140.*

*Et jam Fama volans, tanti prænuntia luctus,*  
*Evandrum, Evandrique domos et mœnia com-*  
*plet.*

470. — *Clademque futuram*  
*Intulit, et velox,] Velox nuntia est*  
*ipsa Fama. friget ergo sententia et bis*  
*idem dicit, nisi reponas,*

*Intulit UT velox.*

*Ut postquam, ut primum.*

475. *Est qui, tauriferis ubi se Mevania*  
*campis,*

*Explicat,] Mevania tauri veteribus*  
*nobilitati sunt. Silius vi. 647.*

*Et sedet ingentem pacens Mevania taurum*  
*Dona Jovi.*

*Quid autem? an ut Campi herbiferi, tauri-*  
*feri, frugiferi, pomiferi, qui scilicet ea*  
*ferant; sic et Tauriferi dicentur, qui tau-*  
*ros pascant? Nusquam, præterquam hic,*  
*hoc veri reperies. de Milone quidem Cro-*  
*toniata Taurifer facile ferrem, sed de*  
*campis dictum sane nollem, ne iidem et*  
*tauros ferant, et tauris pabula. Eliciant*  
*aliquid, quibus datum est: neque sinant*  
*hanc labem Lucano insidere. Silius viii.*  
 458.

———— *Lætis Mevania pratis.*

*An hic corrigendum?*

*Est qui. GRAMINEIS ubi se Mevania campis.*

*Iterum Silius vi. 217.*

*Cornes graminum perultans ungula compum.*

*Virgil. v. 287.*

———— *Tendit graminum in campum.*

*Ovid. Amor. iii. 5.*

*Area graminum suberat viridissima Prato.*

- Explicat, audaces ruere in certamina turmas  
 475 Afferat, et qua Nar Tyberino illabitur amni  
 Barbaricas sævi discurrere Cæsaris alas:  
 Ipsum omnes aquilas, collataque signa ferentem,  
 Agmine non uno, densisque incedere castris.  
 Nec, qualem meminere, vident: majorque, ferusque  
 480 Mentibus occurrit, victoque immanior hoste.  
 Hunc inter Rhenum populos Alpesque jacentes,  
 Finibus Arctoïis, patriaque a sede revulsos  
 Pone sequi, jussamque feris a gentibus Urbem,  
 Romano spectante, rapi. sic quisque pavendo  
 485 Dat vires famæ: nulloque auctore malorum,  
 Quæ finxere, timent. nec solum vulgus inani

477. *Ipsum omnes aquilas collataque signa ferentem,*] *Collata signa, Collata acies;* cum pugna scilicet et prælium committitur. Nihil frequentius occurrit, Æn. xi. 517.

Tu Tyrrenam aciem collatis excipe signis.

Neque vero *collata* in unum locum signa intelligas; quippe agmine non uno incedebat. Placet quod Codex Trinitatis pro varia lectione affert, COGNATAQUE signa, *Cognata aquilis signa*, quæ aquilas comitabantur. Una enim in singulis legionibus *Aquila*, cætera ibi vexilla *Signa* dicebantur. Inde passim reperies, *Aquillas et Signa* Silius x. 392.

Non Aquila, non Signa viris.

478. *Agmine non uno, densisque incedere castris.*] Quænam sunt illa *densa Castra*? vel quis sic locutus est? *an densa*, erant arcta Castra, et non laxa; an frequentia, et parum inter se distantia? Utrumvis hic ineptum. Illud vero absurdum, *Castris incedere*: credideram sane solitos eos *castris considere*: Semper quidem *agmine incedebant*, nunc denso et conferto, nunc laxo et effuso. Lælius x. 14. *Uterque Consul populabundus effuso agmine incedit*. Sed inauditum est, neque natura patitur quemquam castris *incessisse*. Querendum igitur aliquod verbum, quod

ad *agmen* pertineat, vel in impedimentis sit. Cæsar Bel. Gal. ii. 19. *Consuetudine sua Cæsar sex legiones expeditas ducebat, post eas totius exercitus impedimenta collocabat: inde duas legiones totum agmen claudebant: Hirtius Gall. viii. 8. Agminis ordinem ita constituit ut legio vii. iix. ix. ante omnia iret impedimenta, deinde omnium impedimentorum agmen cogeret legio xi.* Scripsit ergo Poëta, ut opinor,

Agmine non uno, densisque incedere *CARRIS*. Carrus, vehiculum Gallicum ad impedimenta portanda. Quid ergo aptius dici potuit, quam Cæsarem e Gallia post annos decem et cum Gallicis auxiliis venientem *densis carris incedere*? Hirtius viii. 4. *Magna multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit.* Cæsar i. 24. *Helvetii cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt.* Quin et in Cæsareis impedimentis *CARRI*. Bell. Civil. i. 51. *Venerunt ad Cæsarem Equites ex Gallia, cum multis carris magnisque impedimentis, ut fert Gallica consuetudo.*

479. — *Majorque, ferusque Mentibus occurrit,*] Harleianus cum aliis recentioribus *FEROXQUE*, Placet et per se, et quoniam versu mox quarto habemus *Feris e gentibus*.

Percussum terrore pavet: sed curia, et ipai  
Sedibus exiliere Patres, invisaque belli  
Consulibus fugiens mandat decreta Senatus.

- 490 Tum quæ tuta petant, et quæ metuenda relinquunt,  
Incerti, quo quemque fugæ tulit impetus, urgent  
Præcipitem populum, serieque hærentia longa  
Agmina prorumpunt. credas aut tecta nefandas  
Corripuisse faces, aut jam quatiante ruina
- 495 Nutantes pendere domos. sic turba per urbem  
Præcipiti lymphata gradu, velut, unica rebus  
Spes foret afflictis patrios excedere muros,  
Inconsulta ruit. qualis cum turbidus Auster  
Reppulit a Libycis immensum Syrtibus æquor,

481. *Hunc inter Rhenum populos Alpeque jacentes,*] Colbertinus prior Nunc cum Editione Veneta; cæteri omnes cum Romana Tunc, id est, insuper, præterea: *Alpem*, concinnius hic quam *Alpes*, Priscianus p. 757. *Alpis*, ait, singulariter invenitur a *Pœstis* prolatum, et in EM terminans accusativum ALPEM. Lucanus in l. Tunc inter Rhenum populos *Alpeque jacentes*. Sic alibi iii. 299. *Nubiferam Alpem*, et i. 688. *Alpis nubiferæ colles*. Juvenalis x. 152. *Opposuit natura Alpeque nivemque*.

488. — *Invisaque belli*

*Consulibus fugiens mandat decreta Senatus.*] Cur sodes *invisa*, quæ sponte et priores decreverunt, Cæsare condiciones ferret? Scripsit Auctor,

— *INJUSSAQUE* belli  
Consultus fugiens mandat decreta Senatus.

Hoc est, Senatus præ metu aufugiens, non ipse jussit bellum, sed mandavit Consulibus jubendum: Noëter v. 21.

Cunctaque *jussuri* primum hoc decernite Patres.

Claudian. i. Stilich. 324.

Hoc quoque non parva fies est cum laude relinquit,  
Quod non ante fretis exercitus adstitit ultor,  
Ordine quam prius censeret bellis Senatus.  
Neglectum Stilicho per tot jam sæcula morem  
Retulit, et ducibus mandarent prælia Patres.

491. — *Urgent*

*Præcipitem populum,*] Quale vero illud, *urgent præcipitem populum?* quippe inter urgentes illos *Fulgus* est, v. 486. et *Turba*, v. 495. Ergo vulgus et turba urgent populum. Placetne hoc? an pro populum legamus CURSUM? Cæterum *Agmina prorumpunt*, casu recto, accipiendum, sed rectius casu patrio; modo sic corrigas.

— serieque hærentia longa  
Agmina *FERRUMPUNT*.

Noëter iii. 116. in re simili.

— Rapti gressus, et Cæsaris agmina rumpens.

496. *Præcipiti lymphata gradu,*] Quanto abhinc versu habuimus, *Præcipitem populum*, atque utrobique in eadem sede versus. Reponimus igitur.

*ANCLIPITI* lymphata gradu.

Valer. Flaccus. iii. 46.

— Deus ancipitem lymphaverat urbem.

Proprium est lymphatorum, ultro citro, horum istorum, incerto gradu ire. *Feror huc illuc ut plena deo*.

498. — *Qualis cum turbidus Auster*

*Reppulit a Libycis immensum Syrtibus æquor,*] Quomodo autem hoc æquor præ aliis immensum? Homero, si vis, condiciones ejusmodi epitheta: Lucanus talem

- 500 Fractaque veliferi sonuerunt pondera mali,  
Desilit in fluctus deserta puppe magister,  
Navitaque, et nondum sparsa compage carinæ,  
Naufragium sibi quisque facit: sic urbe relicta  
In bellum fugitur. nullum jam languidus ævo
- 505 Evaluit revocare parens, conjuxve maritum  
Fletibus, aut patrii, dubiæ dum vota salutis  
Conciperent, tenere Lares: nec limine quisquam  
Hæsit, et extremo tunc forsitan urbis amatæ  
Plenus abit visu: ruit irrevocabile vulgus.
- 510 O faciles dare summa Deos, eademque tueri  
Difficiles! urbem populis, victisque frequentem

sine laude veniam aspernatur, ille sine dubio scripsit,

Reppulsa Libycis *INVERSUM* Syrtibus æquor.

Non vagum hoc verbum erit, sed loco cognatum: ideo *inversum*, quia ab Austro pulsum et ab Imis sedibus erectum. Horat. *Epod. x.*

Niger rudentes Eurus, *INVERSO MARI*  
Fractosque remos diffract.

505. — *Sic urbe relicta*

*In bellum fugitur.*] *Supra 495.* habuimus, sic turbs per *URBEM Inconsulta ruit*, et mox *infra 508.* habebimus, *URBIS amatæ Plenus abit visu.* quis ferat tertium hic inculcatam *URBEM?* quid si legamus,

— *Sic PACE relicta*  
*In bellum fugitur.*

Vides antithesin ubique *Nostro captatam.* *Pace* autem eadem qua *Urbe* sententia. quippe illic *tuta pax*, ii. 348. *Martia* uxor ad *Catonem*,

*Da mihi onstra sequi; cur tuta in pace relinquitur?*

Hoc est, in *URBE*, cui *Castra* illic opponuntur.

504. — *Nullum jam languidus ævo*  
*Evaluit revocare parens, Conjuxve maritum*

*Fletibus, aut Patrii, dubiæ dum vota salutis*

*Conciperent, tenere Lares.*] Tam a prava distinctione, quam a mendosis

vocalibus laborat hic locus. difficilis sane emendatu. Colbertinus prior *SALUTI*; secundus *SALUTIS*, sed puncto supra infraque posito, quod signum delendo est. Idem et *Puteaneus*, et *Codex Trinitatis* *CONCIPERET*, hoc solum *Librariis* debemus; reliqua *divinanda* sunt. *Faci-*amus ergo periculum, non tam apicibus *literarum* adhaerentes, quanquam et istud; quam caventes ne quid tanta *Poëtæ* fama indignum exculpamus; vide igitur hæc,

— *NON NATUM* languidus ævo  
*Evaluit revocare parens, conjuxve maritum;*  
*RITIBUS* aut *PATRIIS* dubiæ dum vota *SALUTI*  
*CONCIPERET, tenere LARES.*

*NON NATUM* dedimus pro recepto *nullum* jam: quo enim referendum erat *Nullum?* *Parens nullum maritum* flevit? an *nullum* mortalium? Quorsum igitur *Parens?* Sed ipse jam illepidum illud vides. porro *RITIBUS PATRIIS* non nimis a vulgato abscedunt *FLETIBUS PATRII*, sensu autem percommodo; notissimum est, peregre euntes redeuntesvo *Lares domesticos* salutare solitos; nunc vota nuncupasse, nunc solviase. *Ritibus patriis*: *Cicero* de *legibus* ii. 8. *Ritus familiae patrumque servanto.* et paulo post, ex *patriis ritibus optima colunto.* *SALUTI* autem potius quam *Salutis*, ut v. 450.

- Gentibus, et generis, coëat si turba, capacem  
 Humani, facilem venturo Cæsare prædam  
 Ignavæ liquere manus. cum pressus ab hoste  
 515 Clauditur externis miles Romanus in oris,  
 Effugit exiguo nocturna pericula vallo:  
 Et subitus rapti munimine cespitis agger  
 Præbet securos intra tentoria somnos.  
 Tu tantum audito bellorum murmure, Roma,  
 520 Desereris; nox una tuis non credita muris.  
 Danda tamen venia est tantorum danda pavorum:  
 Pompeio fugiente timent. tum ne qua futuri  
 Spes saltem trepidas mentes levet, addita fati

— Nova *FOTA TIMORI*  
 Sunt inventa novo.

CONCIPERET autem, *Natus* scilicet  
 vel *Maritus*. compara jam hæc cum vul-  
 gatis; illud modo observans, et loco non  
 suo positum esse *v. Fletibus*, et sententi-  
 am desituere, cur enim *fletibus* solis age-  
 bant *Conjuges*, velut mutæ et elingues?  
 Quod si illæ *fletibus*; cur silet, qua sua-  
 dela *parentes* utebantur?

509. — *Ruit irrevocabile vulgus.*] Graviter hic peccavit Lucanus, si ita hæret ei hæc macula, ut elui non possit. Est Epiphonema et summa clausula totius narrationis; quæ nisi aliquid arguti novique habeat, friget sordetque. Atqui v. 486. VULGUS pavore exanimatum erat, et 495. TURBA lymphata RUEBAT. cur rursus igitur hic VULGUS RUIT? Quid quod v. 487. CURIA, PATRES, SENATUS ex urbe fugiunt? an et hi, quod in clausula factum oportuit, VULGI nomine comprehendentur? Nec vero REVOCABILE nimis venuste hic repetitur; cum quarto abhinc versu vidimus, ut neminem evaluit REVOCARE nec parens nec conjunx. si ibi nemo revocari potest, quid hic novi, si *irrevocabilis* est? Quid jam agimus? si vulgata lectio displicere incipit, salva res erit. Quod nunc humi repit, Metaphoræ vi et

virtute se eriget et enitescet. Quid si sic scripserit Lucanus?

Ruit IRREVOLUBILIS UNDA.

*Unda* est turba ac multitudo conferta hominum, eodem properantium. Juven. iii. 244.

— Nobis properantibus obstat  
 UNDA prior: magno populus premit agmine  
 lumbos  
 Qui sequitur.

Virgil. Georg. ii. 462.

Si non ingentem foribus domus alta superbis  
 Mane salutantum totis vomit ædibus UNDA.

Statius Theb. ii. 223.

UNDA fremit vulgi.

Irrevolubilis; Horat. Amnis,

— in omne volubilis ævum.

Non hic modo, *Revolubilis* mutatum est in *Revocabilis*, sed in Senecæ Her. Fur. 559.

Evincas utinam jura feræ Stygia,  
 Parcarumque colos non revocabiles.

Corrigendum vero.

Parcarumque colos non REVOLUBILES.

ut satis fidei faciet versus ibidem 182.

Dura peragunt pensa sorores  
 Nec sua retro fila revolvunt.

*Ruit ergo unda populi patrumque irrevolubilis*; id est, fugiunt ex urbe omnes hominum ordines nunquam redituri.



- Pejoris manifesta fides, Superique minaces,  
 525 Prodigiiis terras implerunt, æthera, pontum.  
 Ignota obscuræ viderunt sidera noctes,  
 Ardentemque polum flammis, cœloque volantes  
 Obliquas per inane faces, crinemque timendi  
 Sideris, et terris mutantem regna cometen.  
 530 Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno:  
 Et varias ignis denso dedit aëre formas.  
 Nunc jaculum longo, nunc sparso lumine lampas  
 Emicuit cœlo: tacitum sine nubibus ullis  
 Fulmen, et Arctois rapiens de partibus ignem,  
 535 Percussit Latiale caput: stellæque minores  
 Per vacuum solitæ noctis decurrere tempus,  
 In medium venire diem: cornuque coacto

528. ——— *Crinemque timendi*

*Sideris, et terris mutantem regna cometen.*] Julius Scaliger in Hypercritico, *Vitium*, inquit, illud, quo bis idem dicitur, tam est Lucano peculiare (lego familiare) ut pene sibi proprium fecerit. Nam quid aliud est quam *Cometes*; *Crinemque timendi sideris, et terris mutantem regna cometen*? Hæc Scaliger, et quod ille hic sugillat, ejusmodi est; ut si re vera ita Scripisset Auctor; nullo colore excusari possit. Sed levi declinatione, Scaligeri telum effugimus; nempe legendo *COMETÆ*, nam, quemadmodum, bis Tacitus, *Sidus cometes* dicit, ita simili Epexeysi, sive appositione Lucanus, *Sideris Cometæ, timendi, et terris regna mutantis*. Tacitus *Annal.* xiv. 22. *Inter quæ et Sidus Cometæ effulsit; de quo vulgi opinio est, tanquam mutationem regis portendat*. Ubi correctum velim *REGNIS*. Iterum Tacitus xv. 47. *Vis fulgurum non alias, crebrior, et sidus Cometæ, sanguine illustri semper Neroni expiatum*. Ubi Grotius delere jubet *et Semper*: Quasi vero, inquit, tam quotidianum sidus esset *Cometes*, ut mos *Neronis* in eo expiando notari potuerit? Recte quidem argumentatur; sed lapsus est in vo-

cabulo. Retinendum enim *et Semper*, et tollendum *et Neroni*: *Sanguine illustri semper expiatum*, nihil aliud est, quam illustrium virorum mortem semper portendens. *Plin. Nat. Hist.* ii. 23. *Cometes, terrificum magna ex parte sidus, ac non leviter PIATUM*; ut civili motu *Octavio Consule, iterumque Pompeii et Cæsaris bello*.

530. *Fulgura fallaci micuerunt crebra sereno*.] Satis recte micuerunt, si per se solum aestimetur: Sed cum versu mox tertio rursus habeas, *Emicuit fulmen*: statim scias alterutrum ex his in vitio cubare, Scripsisse auctorem puto,

*Fulgura fallaci CECIDERUNT crebra sereno.*

*Virg. Georg.* i. 486.

Non alias cœli ceciderunt plura sereno  
 Fulgura.

531. *Et varias ignis denso dedit aëre formas*.] *Denso aëre*, cum Lucanus perpetuo Stoicum agit, tum hic ex suæ sectæ doctrina loquitur. *Seneca Quæst. Natur.* vii. 21. *Placet ergo nostris Stoicis, Cometæ, sicut faces, sicut turbas, trabesque, et alia ostenta cœli DENSO AERE creari. Ideo circa septentrionem frequen-*

- Jam Phœbe toto fratrem cum redderet orbe,  
Terrarum subita percussa expalluit umbra.
- 540 Ipse caput medio Titan cum ferret Olympo,  
Condidit ardentis atra caligine currus,  
Involvitque orbem tenebris, gentesque coëgit  
Desperare diem: qualem fugiente per ortus  
Sole Thyestæ noctem duxere Mycenæ.
- 545 Ora ferox Siculæ laxavit Mulciber Ætnæ;  
Nec tulit in cœlum flammas, sed vertice pronò  
Ignis in Hesperium cecidit latus. atra Charybdis  
Sanguineum fundo torsit mare. flebile sævi  
Latravere canes. Vestali raptus ab ara
- 550 Ignis, et ostendens confectas flamma Latinas  
Scinditur in partes, geminoque cacumine surgit,

*tissime apparent, quia illic plurimum est AERIS FIGURI.* Quintus Cicero, Stoicus, de Divinatione i. 42. *Etrusci, ait, quod propter AERIS CRASSITUDINEM de cœlo apud eos multa fiebant, ostentorum exercitatissimi interpretes extiterunt.*

532. *Nunc jaculum longo, nunc sparso lumine lampas*

*Emicuit cœlo:]* Distinctio prava, per omnes editiones retenta, loci hujus sententiam conturbavit et corruptit. *Jaculum* scilicet et *lampas* emicuit cœlo. Tu vero sic interpunge;

Et varias ignis denso dedit aëre formas,  
Nunc jaculum longo, nunc sparso lumine lampas.  
Emicuit cœlo tacitum sine nubibus ullis  
Fulmen, &c.

*Varias nempe formas sunt jaculum et lampas: et Emicuit fulmen; ut supra v. 151.*

534. ——— *Arctois rapiens de partibus ignem,*

*Percussit Latiale caput:]* Colbertinus primus LATIARE. Vide supra, v. 198.

542. ——— *Gentesque coëgit*

*Desperare diem:]* Hinc Statius Theb. iv. 284.

——— et occiduum longe Titana secuti  
Desperare diem.

548. ——— *FleBILE SÆVI*

*Latravere canes.]* Neque *sævi* canes per se Scyllæos canes significant; quamvis et hi sævi. Neque tum recte *sævi* dicantur, cum latrant *flebile*, Ejulare et Sævire inter se pugnant, nec una possunt concurrere; forsàn Scripserit Auctor,

*FleBILE LÆFI* latravere canes.

Cum *Charybdis* antea nominasset, Scyllæos canes a *lava* Charybdis designat. Virg. quidem contra Æn. iii. 420.

Dextram Scylla latus, lævum implicata Charybdis  
Obidet.

At hoc in Epiro Helenus narrat, cui tum a dextra erat Scylla: Romæ vero degenti Lucano eadem erat a lava. Ut Seneca in epistola xiv. *Cum peteres Siciliam, trajecisti fratrum: Gubernator non sinistram petit litus (Scyllam scilicet) sed id quo proprior Charybdis maria convolvit. An Seri, id est nocturni?*

550. ——— *Confectas flamma Latinas]* Sic et Cicero sæpe tum in orationibus, tum in versibus, subticens vocem facile intellectu, *ferias*. Grotius.

Thebanos imitata rogos. tum cardine tellus  
Subsedit, veteremque jugis nutantibus Alpes  
Discussere nivem. Tethys majoribus undis

555 Hesperiam Calpen, summumque implevit Atlanta.  
Indigetes flevisse deos, Urbisque laborem  
Testatos sudore Lares, delapsaque templis  
Dona suis, dirasque diem foedasse volucres

554. ——— *Tethys majoribus undis  
Hesperiam Calpen, summumque  
implevit Atlanta.*] Nempe omina et ostenta hic narrat, quæ bellum civile dirosque ejus exitus prædicebant. In his prodigiis unum hoc est, Oceanum sic intumuisse, ut montem *Atlantem* SUMMUM impleret. Hui! quid ergo obstabat, grave ne rediret *Sæculum Pyrrhus*; quo tamen SUMMUS Parnassus non tegebatur diluvio. Sed facile erat illud SUMMUM aspernari, et ipsius Antitheti vi et venustate MAURUM adsciscere: Hesperiam Calpen, Atlanta Maurum; utrumque a regione dictum, nam *Hesperia* hic *Hispanica* est. Claudian. vi. Honor. 104. *Maurusius Atlas*. Sed haud scio an et aliud restet mendum: quippe cum *Calpen* hic videas, vide an longe quaerenda sit *Abyla*, quæ juncta fere cum *Calpe* memoratur, utraque Columnæ Herculis dictæ; et an reponendum.

*Hesperiam Calpen, Maurumque implevit Abylam.*

Mela. i. 5. *Ab Atlantico oceano in nostrum mare pergentibus, læva Hispania, Mauritania dextra est—Deinde est mons prealtus, ei quem ex adverso Hispania attollit objectus; hunc ABYLAM, illum CALPEN vocant, columnas Herculis utrumque.* Plinius Hist. iii. 1. *Proximis autem (oceani Atlantici) faucibus utrumque impositi montes cœrcent claustra; ABYLA Africa, Europa CALPE. laborum Herculis meta.* Avienus in Orbe Terræ.

Et primum ruptas se pontus Ibericus illinc  
Inserit in terras: caput autem principiumque

Europæ et Lybiæ est: mediis infunditur oris,  
Inreptique salum: Scopuli stant ardui utrinque;  
Unus in Europam, Libyam procul aspicit alter.  
Sic deserta freto proœra cacumina celsis  
Emicuisse jugis, sic intrant axæ profundum,  
Sic subeunt nubes, sic cœlum vertice fulcit  
*MAURA ABILA*, et dorso consurgit *IBERICA  
CALPE.*

Idem in Ora Maritima:

Hic sunt Columnæ pertinacis Herculis,  
*ABILA* atque *CALPE.*

Et iterum,

Hic Herculanæ stant columnæ, quas modum  
Utriusque haberi Continentis legimus,  
*ABILA* atque *CALPE*: *CALPE* in *HISPANO*  
solo,  
*MAURURIORUM* est *ABILA.*

Neque vero deterreat, quod Avienus, tam in Hexametro quam Iambo *Abila* corripit, secunda brevi: Sic enim solet corripere, quæ ab aliis omnibus producuntur:

In matutinos *Pachynos* producit ortus.  
Alcinoique domus panditur *Corcyra* rursum:  
Sestus ubi atque *Abydos*, parvo sale discernuntur.

Illud certo indicio est, *Abylam* producta media solitam efferri; quod quidam pro *Abyla* montem eum *Abinnam* vocarent. Solinus c. xxiv. *Oceanus ab occasu solis irrumpens, lævo latere Europam radiis, Africam dextro, scissisque CALPE et ABINNA montibus, quas dicunt Columnas Herculis, inter MAUROS funditur et HISPANIAM.* Sic ibi codices omnes teste Salmasio. Martianus Capella Lib. vi. *Nam Europa a CALPE, Africa ab ÆTHNA monte despicitur qui utrinque prominentes dici Columnas Herculis meruerunt.* Sic locus in scriptis fertur: *Æthna*, ut liquet, pro *ABINNA*. Lucius

- Accipimus; silvisque feras sub nocte relictis  
 560 Audaces media posuisse cubilia Roma.  
 Tum pecudum faciles humana ad murmura linguae,  
 Monstrosique hominum partus, numeroque modoque  
 Membrorum; matremque suos conterruit infans:  
 Diraque per populum Cumanæ carmina vatis  
 565 Vulgantur. tum, quos sectis Bellona lacertis

*Ampelius, Mare Atlanticum intrat in fretum Gaditanum, inter duos montes clarissimos ABINNAM atque CALPEN ob impositas Herculis columnas. Vide Eustathium ad Dionysium v. 64. ἐν ἄλλῃ Διόσκῳ παρὰ Βαρζάβου, ABENNA καλαμίνη; Columna Lybica Barbaris ABENNA appellata. Philostratus in Apollonio v. 1. de Columnis Herculis loquens; Africa, inquit, ἵναμα Ἄβιννα, nomen est Abinna, Europææ autem, Κάλπις Calpis. Jam ergo si Abinna et peri syllabæ productione Abyla, quis dubitet quin recte et legitime Scripssisse potuerit Lucanus,*

— MAURUMQUE implevit ABYLAM.

*Ideo autem implevit, quia Montes illi mire exesi et concavi. Mela ii. 6. Columnæ Herculis ABYLA et CALPE; uterque quidem, sed Calpe magis, et pene totus in mare prominens: is mirum in modum concavus medium fere latus aperit. Priscianus p. 752. Illud, inquit, miror, quod Juvenalis Calpe ablativum corripuit (xiv. 279. Sed longe Calpe relicta) cum sit simile hoc nomen, Penelope, Calliope. Lucanus in 1. Thebis (MS. Thetis) majoribus undis Hesperiam Calpen Summumque implevit Allanta. Vides quam vetustum mendum sit illud SUMMUM; ut sæpe alibi, Magister ille vitiosus in Lucano citando codices, secutus est, Sed Codex optimus Cantabrigiensi pro Implevit, habet Impulit, Unde adhuc corrigendum videtur*

Hesperiam Calpen; MAURAMQUE IMPELLIT ABYLAM.

Mutat enim Auctor tempora sæpe in hac

narratione, ut v. 551. Scinditur, 565. Vulgantur, 572. Diffugiunt. Utriusque lectioni, seu Implevit, sive Impellit, patrocinatur Claudianus Prosepe. ii. 181.

— Neptunus cuspidē montes Impulit adversos.

et Silius v. 395.

Ceu pater Oceanus cum sava Tethye Calpen Herculeam ferit, atque exesi in viscera montis Contortum pelagus lastrantibus ingerit undis: Dant genitum Scopull.

*Ferit, perinde est ac Impellit; Ingerit, ac Implevit. Sed quid illud est, Oceanus ferit Calpen sava Tethye? Certe enim cum conjunctio hic est, non præpositio. An ferit conjuge sua Tethye quasi telo? nollem sane hanc præstantissimam restitutionem appellasset acutissimus Heinsius, quam et apud Silium inculcat, et apud Nasonem Metam. vii. 247.*

— petit hoc a Tethye munus.

Atqui priores editi, a Colchide habent: et sic series narrationis plane flagitat: firmant quoque Lactantius in argumento ejus Fabulæ vii. 3. et Hyginus Fab. 182, qui clare dicunt Bacchum a Medea petisæ id munus, non a Tethye. Unde vero a Tethye? Nimirum vetustiores Codices ibi habent, *Ab ethide, A theide, A ceide, A ethide, A thetide.* Inde promptum erat restituere a Tethye. Reponendum erat,

— petit hoc ÆTIDA munus.

Ætis et Ætidiæ Patronymica sunt Medææ cognomina a patre Æta. Ceterum et in Sillio vetustæ membranæ habent, cum sava Sub æthere Calpen; aut sava cete, aut sava cethye; repono,

Sæva movet, cecinere deos; crinemque rotantes  
Sanguinei populis ulularunt tristia Galli.

Compositis plenæ gemuerunt ossibus urnæ.

Tum fragor armorum, magnæque per avia voces

570 Auditæ nemorum: et venientes cominus umbræ.

Quique colunt junctos extremis mœnibus agros,

Diffugiunt: ingens Urbem cingebat Erinnya,

Excutiens pronam flagranti vertice pinum,

Stridentesque comas: Thebanam qualis Agaven

575 Impulit, aut sævi contorsit tela Lycurgi

Eumenis: aut qualem jussu Junonis iniquæ

Horruit Alcides, viso jam Dite, Megæram.

Ceu pater Oceanus cum sæva *CUSPIDE* Calpen  
Herculeam ferit.

*Cuspide* est *Tridentē*. Denique et excu-  
satur Juvenalis, cum Calpe ultima brevi  
dixit casu ablativo: nempe non a recto  
*Calpe* deduxit, sed a *Colpis*; ut apud Phi-  
lostratum jam vidimus, *Κάλπις* non *Κάλ-*  
*πη*.

564. — *Cumana carmina vatis*] Sic  
iterum v. 183. et viii. 824. *Fates Cumana*  
inflexione Latina. sed cum cæteri Poëtæ  
Virgilius, Propertius, Ovidius, Silius, Va-  
lerius Flaccus inflexionem græcam adsci-  
verint, *CUMÆA*, vel *CYMÆA vates*:  
vix dubites quin ad eandem faciem scrip-  
serit Lucanus. Ratio autem erat; quia  
Cumæ, Colonia Græcorum, et Sibylla  
græce vaticinabatur.

565. — *Tum quos sectis Bellona la-*  
*certis*

*Sæva movet, cecinere deos, &c.*] Quos  
quæso deos cecinere? quidve ad ostenta  
pertinet, si ullos deos cecinerint, nisi ad-  
didisset iratos? indignum porro est, Gallos  
*ululare*, alteros vero his fœdiores *canere*.  
Denique, *Quos sectis Bellona lacertis sæva*  
*moet*, si latine scimus, hoc absurdum in-  
dicat, ipsam deam Bellonam sectis lacertis  
esse non Bellonarios. Colbertinus prior,  
et Harleianus, et pro var. lect. Trin.  
MONET. Scripsit, opinor Auctor,

Tum quos sectis Bellona lacertis

Sæva *MONET PLACARE* deos, crinemque  
rotantes

Sanguinei populis ulularunt tristia Galli.

Tum, inquit, fanatici homines, Bellonarii  
et Galli, *ulularunt tristia*. Ut verbum  
*ulularunt* utroque nominativo conjunga-  
tur. Vix aliter potuit Lucanus. Bellona-  
rii sectis lacertis et suo sanguine deos se  
placare iratos arbitrabantur. Tibullus l.  
7.

Hæc ubi Bellonæ motu est agitata, nec acrem  
Flammam, non amens verbera torta timet.

Ipsa bipenne suos cædit violenta lacertos,  
Sanguineque effuso spargit inuita Desm—  
Et canit eventus quos dea magna monet.

Sed otiosum plane et supervacuum est,  
illum *POPULIS*: mirum enim ni Bestiis  
vel Noctuis ululasse eos crederemus.  
Quid quod *Utulare*, sic ut *Flere*, *Gemere*,  
*Latrare*, transitivum non est? si populis  
ululet quis; tum *Adululare* dictum oportuit,  
ut *Adflere*, *Adgemere*, *Allatrare*.  
Præterea, cum tertio abhinc versu *Per po-*  
*pulum* habuerimus, rursus hic *Populis*  
ingeri non est ferendum, quare aliquid  
indagandum est, quod sententiæ pondus  
sustineat, totum ergo locum sic corrigere  
poteris.

Tum quos sectis Bellona lacertis  
Sæva *MONET PLACARE* deos, crinemque ro-  
tantes

Sanguinei *CYBELES* ulularunt tristia Galli.

Ut prius Bellonæ, ita et Cybeles faciendâ

- Insonuere tubæ, et quanto clamore cohortes  
 Miscentur, tantum nox atra silentibus auris  
 580 Edidit: et medio visi consurgere Campo  
 Tristia Syllani cecinere oracula manes.  
 Tollentemque caput gelidas Anienis ad undas  
 Agricolæ fracto Marium fugere sepulcro.  
 Hæc propter placuit Tuscos de more vetusto  
 585 Acciri vates; quorum qui maximus ævo  
 Aruns incoluit desertæ moenia Lunæ,  
 Fulminis edoctus motus, venasque calentes  
 Fibrarum, et monitus volitantis in aëre pennæ:  
 Monstra jubet primum, quæ nullo semine discors

erat mentio. *Galli Cybeles* sic dicuntur ad ambiguum evitandum. Phædrus iii. 20.

*Galli Cybeles* circum quæstus ducere  
 Asinum solebant bajulantem sarcinis:

Ubi legerim, circum PAGOS.

566. ——— *Crinemque rotantes*

*Sanguinei populis ulularunt tristia Galli.*] *Fuerat Sanguineum.* mutavimus, et mutationem nostram probant duo manuscripti ex Bibliotheca, quam magnus Thuanus nihilo minori filio reliquit: regionum quoque unus. Non enim crinis sanguineus, sed ipsi.

Quos circumtonuit gaudens Bellona cruentis.

Grotius.

580. — *Et medio visi consurgere Campo*

*Tristia Syllani cecinere oracula manes.*] In campo enim Martio sepultus Sylla. Vide Appianum et Plutarchum. Sic Marius de quo sunt sequentia, ad Anienem sepultus. Grotius.

587. *Fulminis edoctus motus, venasque calentes*

*Fibrarum, et monitus volitantis in aëre pennæ:*] Illa motus et monitus tinnita futilli, non sapiunt Lucani indolem; ut nec illud *Edoctus motus*, eadem Syllaba recurrente: Quid autem, si motus *factusque* fulminum edoctus est; nisi insuper didicerit quid motus illi prædicant et

præsigiant? Tacitus Hist. i. 3. non motus sed monitus fulminum in simili sententiâ posuit, *Cælo terraque Prodigia, et fulminum monitus et futurorum præsigia.* Lege,

Fulminis edoctus MENTEM venasque LOQUENTES  
 Fibrarum.

*Mentem fulminis*, ut Statius Theb. viii. 177. de vate Amphiarao, ex hoc ipso opinor loco:

Quis mihi sidereos lapsus mentemque sinistra  
 Fulguria, aut cæcis sallat quod numen in extis.

Venas autem LOQUENTES; id est, præsigientes: illud enim calentes nimis frigidum est. Propertius iv. 100.

Nec sibi commissos fibres locuta deos.

Sed quin et pro *Volitantis*, veteres nostri omnes cum aliquot aliis et Romana, habent, *Errantis*. Recte: si enim *volitantis*, otiosum esset in aëre: ubi enim alias? sic totum refingit locum.

Fulminis edoctus MENTEM venasque LOQUENTES

Fibrarum, et monitus ERRANTIS in aëre pennæ.

589. *Monstra jubet primum, quæ nullo semine discors*

*Protulerat natura, rapi.*] Dubitavi an, nullo semine, quasi sponte nata dicat, an, misto semine: ut melius cohæ-

- 590 Protulerat natura, rapi, sterilique nefandos  
 Ex utero fetus infaustis urere flammis.  
 Mox jubet et totam pavidis a civibus Urbem  
 Ambiri, et festo purgantes mœnia lustrò:  
 Longa per extremos pomœria cingere fines
- 595 Pontifices, sacri quibus est permissa potestas.  
 Turba minor ritu sequitur succincta Gabino,

reat illud *discors natura*. Adduxi locum Aristotelis de Gen. Anim. lib. iv. cap. iv. *Δημιουργοὶ ἴσθαι γίνεσθαι τὰ τέρατα διὰ τὸ δῖο γυνᾶς σίανται*. Adde jam alterum locum Problem. Sex. x. *τὰ τέρατα γίνονται ἰσχυροτέρων τῶν σπερμάτων ἀλλήλους καὶ συγχιμῖται*. Et tertium Plinii lib. ii. *Inde deciduis rerum omnium seminibus innumera, in mari præcipue, ac plerumque confusis monstrificæ gignuntur effugies*. Quæ Aristotelis et Plinii plane illud *misto* confirmant. Grotius. *Misto semine ex Viri magni sententia reponendum erit, atque insuper acutissimi Nic. Heinsii notis ad 1 Sabini epistolam Dissors*. si ipse quoque correctiones mixtæ fuerint melius procederent, hoc modo

— quæ *misto semine discors*  
 Protulerat natura.

Hoc est, quæ dissortia diversæque naturæ animalia mixto semine genuerant, ut Claud. Cona. Mallii. 308.

— Pardi  
*Semine permisto* geniti, cum forte Lemne  
 Nobiliorum uterum viridis corruptit adulter.

Verum, quia semper stoicum se profitetur Noëter, placet vulgata lectio, ex Porticus sententia explicanda: *Natura rerum scilicet, sibi discors, (præter suum morem) profert ejusmodi portenta sponte et nullo semine*. Manilius, ipse quoque stoicus ex astris et cælo, hoc est, *Natura*, monstrorum rationem ducit: il. 708.

Et sæpe in pecudes errat natura, mærenque  
 Femina subsequitur: miscetur sidere partus.

et iv. 101.

— permiscet sæpe ferarum  
 Corpora cum membris hominum. non semel  
 illæ

*Partus erit*. quid enim nobis commune feræque?  
 Quisve in portenti noxam peccavit adulter?

Astra novant formas, cœlumque interserit ora:

Lucanus autem Diis, Fato, Fortunæ, Naturæ, ostenta hæc imputat supra 524.

— addita fuit

Pejoris manifesta fides: superique minaces  
 Prodigis terras implerunt, æthera, pontum.

et vii. 151.

Non tamen abstinuit venturos prodere casus  
 Per varias Fortunæ notas.—

vel *Natura*. Illud vero in primis animadvertendum: loca illa Democriti, Aristotelis, Plinii, quibus correctionem suam *misto semine* firmare studet Vir magus, eorum esse philosophorum qui nulla omnino dari portenta asserunt. Quippe si infans capite canino natus sit; id si mixtura hominis et canis fit, non erit portentum. Quod Phædrus iii. 3. argutissima fabula docet.

*Alenti* cuidam pecora, pepererunt oves  
 Agnos humano capite. Monstro exterritus,  
 Ad consulendos currit moriens haricolas—  
 Escopus ibi *tum* naris emunctæ senex,  
 Natura numquam verba cui potuit dare;  
 Si procurare vis ostentum, Rustice,  
 Uxores, inquit, da tuis pastoribus.

Ubi *Alenti et ibi tum* corrigimus pro vulgatis *Habenti et ibi stans*. *misto* igitur *semine* et Lucani menti, et ostentorum, si dei, præsigioque prorsus repugnat.

591. — *Infaustis urere flammis.*]  
 Non placent *infausta* illas *flammae*. aut  
 legerim *INFESTIS flammis* aut

*Infausta urere LIGNIS;*

Ut sit *Infelicitibus*. Notum illud Catulli,

Infelicitibus ustulanda lignis.

Arbor *infelix*, quæ nec seritur, nec frue-

Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos,  
Trojanam soli cui fas vidisse Minervam.

Tum qui fata deum, secretaque carmina servant,

600 Et lotam parvo revocant Almone Cybellen:

Et doctus volucres Augur servare sinistras:

Septemvirque epulis festis, Titiique sodales:

Et Salius læto portans ancilia collo:

tum fert. Plin. Hist. xiii. 21. *Myricen et Balia fert, cujus infelicia ligna appellamus, quæ tamen infeliciora sunt Græciis: gignit enim arborem Ostrya, qua in domum illata difficilem partus fieri producit, mortesque miserat. Certe Ostrya illa Græciæ, et infelix, ut pote sterilis; et infæusta ut pote noxia et mali ominis. Vide et an Infæusta dicatur.* Horatius.

Nutrit farra Ceres, almaque faustitas.

595. — *Et festo purgantes mania bustro:]* Amburbialibus hostiis. vide Festum. Grotius.

596. *Trojanam soli cui fas vidisse Minervam.]* Servius ad 11. *Æneidas: quod colitur brevis est, et latet sicut Palladium fuerat.* Grotius. Hinc sumit Claudianus i. Eutrop. 328.

— Trojanam sola Minervam

Virginitas Vestalis addit, flammæque tustur.

An igitur cui soli, choro scilicet, non *Sacerdoti?* adeo ut omnes Vestales eam videre possent, non sola Virgo maxima. Noster ix. 995.

— Nullique aspectu virorum

Pallas, in astruato pignus memorabile templo.

Servius tamen *cui Sacerdoti, non cui Choro:* sic enim ille ad *Æneid. ii. 106. Palladium ab una tantum Sacerdote videbatur, ut Lucanus, Trojanam soli cui fas vidisse Minervam.*

600. *Et lotam parvo revocant Almone Cybellen:]* Puteaneus CYBEBEN; ut ubique Scribendum est, quoties media Syllaba producitur. Ita Græci Κεβέβη; numquam Κεβίλλη, vel Κεβίλλη, sed Κεβίλη: Sed quale sodes est REVOCANT *Cybellen Almone;* an illa verbo vel sibilo

revocata sponte et nullo ducente Romam ab Almone redire solita? Puteaneus quidem *Refervunt* habet, et in margine eadem manu *Revocant;* sane hoc longe præstulerim lectioni receptæ: Sed aliud subvenit ad hoc melius veriusque,

Et lotam parvo REFERVUNT Almone CYBEBEN.

Nempe ea curru seu carpento in die illo lavationis vavebatur ac revehebatur. Ammianus Marc. xxiii. 3. *Ante diem Sextum Kal. (Apriles) quo Romæ Matri Deorum pompæ celebrantur annales, et carpentum quo VEHITUR simulachrum Almonis undis ablui perhibetur.* Prudentius *epigr. xiv. 154.*

Nudare plantas ante carpentum scio  
Proceres togatos Matris Idææ sacris:  
Lapis nigellus EPHENDUS esedo,  
Mullebris oris clausus argento sedet  
Quem dum ad lavacrum præeundo ducitis,  
Pedes remotis adherentes calosis,  
Almonis usque perventis rivulum.

Quæ et nostram emendationem firmant, et ad locum commentarii vice sunt.

601. *Et doctus volucres Augur servare sinistras:]* Et servare, vox auguralis, et sinistra auspicia felicia a sinendo. vide Festum. Grotius.

602. *Septemvirque epulis festis, Titiique sodales:]* Recte me hoc reposuisse pro festus, docet MS. P. Grotius. Recipienda vel sine ullius Codicis autoritate Viri magni emendatio, *Festis epulis,* ut Horat. Epod. ix.

Quando o repositum Cacubum ad festas dapes?  
*Septemvir festis epulis,* subintellige *curandis, indicendis:* Sic enim loquebantur, *Duumvir, Triumvir, Sevir juri dicundo;*



Et tollens apicem generoso vertice Flamen.

- 605 Dumque illi effusam longis anfractibus urbem  
 Circumēunt, Aruns dispersos fulminis ignes  
 Colligit et terræ mœsto cum murmure condit,  
 Datque locis nomen, sacris tunc admovet aris  
 Electa cervice marem. jam fundere Bacchum  
 610 Ceperat, obliquoque molas inducere cultro:

*Triumvir A. A. A. fando feriando; Triumvir Reip. constituenda, Decemvir litibus judicandis, Quindecimvir Sacris factuendis; agris dandis, Vigintivir Reip. curanda.*

605. *Et Salius lato portans ancilia collo:]* Puteaneus, pro varia lectione LENTO, quod vide an tempori tam tristi aptius conveniat. Sed præstat, ut soleme epitheton sit, quia salientes et exultantes ancilia gestabant.

604. *Et tollens apicem generoso vertice Flamen.] Apex pileum sutile circa medium virga eminente, Ait Servius ad ix. Æneidos. Grotius.*

606. — *Dispersos fulminis ignes Colligit] Dispersos ignes in unum redigit, aiunt Scholiastes ad Juvenalem et ad Persium. Grotius.*

607. — *Et terra mæsto cum murmure condit.]* Mæsto cum murmure, id est tacita ignorataque prece, ut ait ad Juvenalem Scholiastes. Condere autem vox huic rei propria, sepelire dixit Horatii interpres, infra terram abscondere Scholiastes ad Persium, qui addit, ut id fieret, fulmina in lapides transfigurata, id est, lapides sumtos pro fulminibus. Grotius. Plin. Hist. ii. 55. *hominem fulgure exanimatum cremari fas non est; condi terra religio tradidit.* Cæterum Scholiastes ad Juvenalis Sat. vi. 585. sic hunc locum laudat,

TACITO cum murmure condit.

608. *Datque locis nomen, sacris tunc admovet aris]* Nempe ex coeli regionibus.

Cicero: *Cœli fulgura regionibus raris temperato.* Plinius lib. xix. *In sexdecim partes cœlum eo respectu, (nempe fulminum) divisere Thausci.* Nomina autem fuisse auguralia iis regionibus Servius nos doceat ad Eclog. ix. *Augures designant spatia lituo, et eis dant nomina, ut proprie prima pars dicitur antica, posterior postica.* Grotius. Aruns, qui hæc sacra obit, non Augur erat, sed Aruspex. Colbertinus uterque, Cod. Trin. et Bernmannis unus,

Datque locis NUMEN.

Atque ita restituit Vir in his litteris summus Fred. Gronovius Observ. i. 15. plura apud ipsum vide. Claudianus iii. Proserp. 354.

Inde timor, numenque loco. nemorisque senectus Partitur.

*Sacris aris,* citat Lactantius ad Statii Theb. iii. 451. Cum vero tertio abhinc versu iterum habeamus *Sacris*, repono hic, *Sanctis.* Seneca patruus Œdip. 303.

Opima sanctas victima ante aras stetit.

*Scris et Scis* facillime permutantur.

612. *Cornua succincti premerent cum torva ministri,]* Premerent cornua, non Tangerent; quia taurus sacri impatiens fugere nitebatur. Valer. Flaccus l. 775. de Tauro ad aram stante:

———— ipse ager, anbelans,  
 Impatiensque loci.

Seneca Œdip. 610.

Dextra ferocem cornibus taurum promens.

Martialis iii. 24. de haruspice:

Impatiensque diu non grati victima sacri,  
 Cornua succincti premerent cum torva ministri,  
 Deposito victum præbebat poplite collum.  
 Nec cruor emicuit solitus: sed vulnere largo  
 615 Diffusum rutilo nigrum pro sanguine virus.  
 Palluit attonitus sacris feralibus Aruns:  
 Atque iram Superum raptis quassavit in extis.

Ipsæ super virides aras *Ischiensis* pronus  
 Dum resecat cultro colla, premittitque manu.

Sed non admodum placent *Torva* illa  
 cornua. Totus quidem bos *torvus* dicitur,  
*torva* ejus frons, *torvi* oculi. Silius xv.  
 62.

Ille ego sum, verti superum quæ sæpe parentem,  
 Nunc avis in formam, nunc *torvi* in cornua tauri.

Sic Heinsius ex MSS. cum prius esset  
*Torva* in cornua tauri, nullo sensu.  
 Non enim vertit voluptas Jovem in cornua  
 tauri, sed in integrum Taurum.  
 Ordo itaque est, *Nunc in formam avis*,  
*nunc Tauri torvi in cornua*. Manilius ii.  
 246.

Ut leo et arcitenens, ariesque in cornua tortus.

Lege ex codice Vossiano,

*ariesque in cornua torvus.*

Sic Virgilius de tauro,

Israei in cornua;

Ovid. *Metam.* x. 538.

Aut pronos lepores, aut celsam in cornua cer-  
 vum.

Quis vero præter hunc Nostrum *torva*  
 dixit *cornua*? Nimirum id solum recte  
 torvum appellatur, quod sensus et effectus  
 capax est, quod moveri, mutari, efferve-  
 cere ac remitti potest. Melius *Curva*  
 dixisset, ut multi codices exhibent apud  
 Ovidium *Metam.* xii. 382.

Cornua curva bouum multo rubefacta cruore.

Sed omnino, ut illic et alibi Heinsius, ita  
 tu hic repones,

Cornua succincti premerent cum *VARA* mini-  
 stri.

Versu vero sequente, *Præbet collum*, id  
 est, oculis designandum et cultro ferien-  
 dum. Seneca Agamem. 898.

Armat bipenni Tyndaris dextram furens:  
 Qualesque ad aras colla taurorum prius  
 Designat oculis, ante quam ferro petat:  
 Sic huc et illuc implam librat manu.

Ita scripti hic editique: Sed quis, obsecro,  
 est qui *designat colla oculis*? an Tynda-  
 ris? femina scilicet tauros immolare con-  
 sueverat? credo, ut usum ejus ministris  
 faceret, quo certiore ictu trucidaret ma-  
 ritum. Quale vero illud est, *Prius, ante*  
*quam*? nonne satis erat, aut *Ante quam*,  
 aut *Prius quam*? Miror, qua obiectum  
 caligine oculis omnium effugere potuit  
 mendum tam nunc apertum, restituo cer-  
 tissime,

Qualesque ad aras colla taurorum *FOPA*  
 Designat oculis, ante quam ferro petat.

614. *Nec cruor emicuit solitus: sed vul-  
 nere largo*

*Diffusum rutilo nigrum pro san-  
 guine virus.*] Veterrimi nostri quatuor  
 cum Cantabrigiensi et biuis Pulmanni,  
 vulnere LAXO, Rectissime. opponun-  
 tur hæc duo. Emicuit, ex angusta plaga  
 impetu exsiluit; e *laxa* diffusus est, per  
 colla tauri diffuens. Seneca patruus *Cæ-*  
*dip.* 345.

Utrum citatus vulnere angusto *EMICAT*  
 An lentus *AMPLAS* irrigat plagas cruor?

Sic ibi legendum, non, ut nunc, *MICAT*  
 et *ALTAS*.

- Terruit ipse color vatem: nam pallida tetrīs  
 Viscera tincta notis, gelidoque infecta cruore  
 620 Plurimus asperso variabat sanguine livor.  
 Cernit tabe jecur madidum: venasque minaces  
 Hostili de parte videt. pulmonis anhelī  
 Fibra latet, parvusque secat vitalia limes.  
 Cor jacet: et sanie per hiantes viscera rimas  
 625 Emittunt: produntque suas omenta latebras.  
 Quodque (nefas) nullis impune apparuit extis,  
 Ecce videt capiti fibrarum increfcere molem  
 Alterius capitis: pars ægra et marcida pendet,

617. *Atque iram Superum raptis quæ-  
 sivit in extis.*] Signanter raptis. Est  
 enim vox propria extispicio. Seneca (E-  
 dipo:

Nec fibra vivis raptis pectoribus potest  
 Clere nomen. Grotius.

Virgilius xii. Æneidos:

In flammam jugulaſt pecudes et viscera vivis  
 Eripiunt.

618. ——— Nam pallida tetrīs  
*Viscera tincta notis, gelidoque in-  
 fecta cruore*

*Plurimus asperso variabat sangui-  
 nis livor.*] Livor asperso sanguine, ut (E-  
 dip. 377. Infecit atras lividus fibras cru-  
 or. Sed quare gelido cruore? quid Geli-  
 do facit, ad tincturam vel infectum? Se-  
 neca ut vides, lividus cruor inficit, Noe-  
 ter v. 214. Rubor igneus inficit ora, et  
 564. Niger inficit horror. Horat. Epod.  
 vii. Tacens; et albus ora pallor inficit.  
 In his omnibus Epitheta ad colorem, ut  
 oportet, non ad calorem aut frigus perti-  
 nent, præterea autem, qui potuit, inter  
*fibras calentes, raptis exta et adhuc spi-  
 rantia cruor esse gelidus? Sed aliud re-  
 stat pejus: Livor, inquit, variabat SAN-  
 GUINE viscera infecta CRUORE. A  
 poeta hæc esse cave animum inducas, et  
 si nihil tibi succurrat melius, sic mecum  
 lege,*

————— Tetrīs  
*Viscera tincta notis, GELIDOQUE infecta NI-  
 GREORE.*

Totus hic de Extispicio locus e Patruī  
 (Edipode expressus est, tam aperta imi-  
 tatione, ut neminem qui utrumque inter  
 se contulerit, possit latere. Lucanus.

Impatiensque diu non grati victimæ sacri.

Seneca.

*Placidone vultu sacra et admotus manus patium-  
 tur?*

Lucanus.

Cernit tabe jecur madidum—————

Seneca.

*Et felle nigro tabidum spumat jecur.*

Lucanus.

————— venasque minaces  
 Hostili de parte videt.

Seneca.

*Hostile valido robore insurgit latus  
 Septemque venas tendit.*

Lucanus.

————— pulmonis anhelī  
 Fibra latet.

Seneca.

*Cor marce agrum panitus ac mernum lalet;  
 Lænetque vena: magna pars fibris abest.*

Lucanus.

————— Produntque suas omenta latebras.

Pars micat, et celeri venas movet improba pulsu.

- 630 His ubi concepit magnorum fata malorum,  
Exclamat: Vix fas, Superi, quæcunque monetis  
Prodere me populis: neque enim tibi summe litavi,  
Juppiter, hoc sacrum: cæsique in viscera tauri  
Inferni venere Dei. non fanda timemus:
- 635 Sed venient majora metu. Dii visa secudent,  
Et fibris sit nulla fides; sed conditor artis  
Finxerit ista Tages. flexu sic omnia Tuscus  
Involvens, multaque tegens ambage canebat.  
At Figulus, cui cura Deos, secretaque coeli

Seneca.

— nos molli ambitu  
Omenta plagues noceri ostendunt sinus.

Lucanus.

Quoque, nescis, nulla impone apparuit extis,  
Ecce videt capiti fibrarum increverit moles  
Alterius capitis.

Seneca.

Ac semper omen unico imperio grave,  
En capita partibus bina consurgunt toris.

Vides ut Patruï bona Noster in suis numeraverit; tam alti alioquin animi, ut ab alio quoquam mutuum sumere videri, noluisse videantur.

631. — Venasque minaces

*Hostili de parte videt.*] Id hostile latus in extis Senecæ (Œdipo, inimici pars Ciceroni lib. ii. de divinatione. contraria pars familiaris Ciceroni ac Livio. Grotius.

637. *Ecce videt capiti fibrarum increverit moles*

*Alterius capitis:]* εἴ ἀνεγνωται. Est vox capitis eodem sensu apud Ciceronem secundo de divinatione, Plin. lib. ii. cap. 37. et lib. xxviii. cap. 2. Livium lib. viii. Sed nota eadem, eademque significatio in Œdipo Senecæ:

Ac semper omen unico imperio grave,  
En capita partibus bina consurgunt toris.

Grotius.

630. *His ubi concepit magnorum fata malorum,*] An SIGNA malorum? an potius, HÆC ubi concepit magnorum FÆTA malorum? Certa illud *Fata malorum* non multum arridet.

637. — *Flexu sic omnia Tuscus Involvens, multaque tegens ambage canebat.*] Tam libri omnes, quam Editiones, (exceptis Grotianis) *flexa* habent. Statius iv. Theb. 645.

————— Hæc ubi factus  
Labitur, et flexa dubios ambage relinquit.

Ita recte MS. non *Reliquit.* Seneca Œ. dip. 214.

*Ambage flexa* Delphico mos est deo  
Arcana tegere:

Ubi vide Gronovium. FLEXU, undecumque primo venit, ideo credo receptum est, quia bina illa adjectiva totidemque participia, *Flexa, multa, involvens, tegens*, constructionem involvunt et onerant. Qui *Flexu* cum codicibus mavult, sic locum refigat,

————— FLEXA sic omnia Tuscus  
Involvens, MULTUMQUE tegens ambage canebat.

Sane non *multa* ambage cecinit, qui sex tantum versiculis carmen suum conclusit.

- 640 Nosse fuit, quem non stellarum Ægyptia Memphis  
 Æquaret visu, numerisque moventibus astra,  
 Aut hic errat, ait, nulla cum lege per ævum  
 Mundus, et incerto discurrunt sidera motu:  
 Aut, si fata movent, orbi, generique paratur
- 645 Humano matura lues. terræne dehiscent?  
 Subsidentque urbes? an tollet fervidus aër  
 Temperiem? segetes tellus infida negabit?  
 Omnis an infusus miscebitur unda venenis?

639. *At Figulus, —*

— *quem non stellarum Ægyptia  
 Memphis*

*Æquaret visu, numerisque moventibus astra,*] Nigidius Figulus, Senator, Romanorum a Varrone doctissimus, Astrologis quoque peritissimus. Illud vero minus intelligo quo pacto numeri sive calculi, rationes Nigidianas vel Memphiticas movere astra poterint. Fallor, an scripsit Auctor,

Numerisque SEQUENTIBUS astra.

Claudian. Idyll. v.

Quisquis sollicita mundum ratione secutus  
 Semina rimatur rerum, quo hunc laborat  
 Defectu.

Stattius Theb. iv. 411. de Tiresia vate,

— Ille deos non larga cæde juvenum  
 Non alacri penna, aut verum spirantibus extis,  
 Nec tripodæ implicito, NUMERISQUE SE-  
 QUENTIBUS astra,  
 Tures nec supra volante altaria fumo.

Ubi Lactantius Scholiastes monet, Statium de Luciano ista mutuatum esse.

642. *Aut hic errat, ait, nulla cum lege  
 per ævum*

*Mundus,*] Solus ex vetustis Harleianus, CUM. Cæteri cum plurimis recentioribus, nulla SINE lege. Quam lectionem Priscianus in suis libris reperit, mirificeque interpretatur p. 1194. Οὐδὲν εἶδὲ βραίνειν, εἶδὲ (lege εἶδὲ) εἶδὲ εἰν βραίνειν, pro eodem ponunt Attici, ex supervacuo duplicantes abnegationem. Terentius in Phormione: non sic futurum est (lege Non, non sic Phorm. ii. i. 75.) Lucanus in Primo: *Aut hic errat, ait, nulla sine*

*lege per ævum Mundus.* Sic et ibi codex vetus Cantab. Nimirum hoc vult Priscianus, negativæ binas non semper affirmare, solito Latinorum more; sed nunquam negare, more Attico quale hoc Terentii ex Andria potius i. 3. quam illud ex Phormione.

Neque tu haut dicas tibi non predictum cave.

Et Plauti Bacchid. iv. 9. 114.

Neque ego haut committam.

Ubi perinde est, ac si dixissent, *Neque tu dicas; Neque ego committam.* ad hanc faciem interpretatur magnus Magister. *Sine nulla lege* idem esse ac *sine lege*; ut dum scilicet negativæ *sine* et *nulla* fortius et strictius negent. Quanti est sapere! Enimvero *sine nullo iudicio*, si ipsius more dicere licet, versatus hic est summus Grammaticus. Apage tam inficetum commentum. Neque vero ex Harleiano et vulgatis CUM, recipimus: Sed quod facile Librarii oculos olim fefellerit, *en* pro *sb*; solito literarum compendio,

Aut hic errat, ait, nulla SUB lege per ævum.

Ut Georg. iv. 154. de Apibus.

Solis communes natos, consortia tecta  
 Urbis habent, magnisque agitant SUB LEGIBUS ÆVUM.

647. — *Segetes tellus infida negabit?* Puteaneus TELLUSQUE. Lege,

Segetes tellusNE negabit, Omnis an infusus.

649. — *Qua peste paratis  
 Scævitiâ?* Libenter velim doceri, quid sit parare scævitiâ peste: certe

- Quod cladis genus, o Superi? qua peste paratis  
 650 Sævitiâ? extremi multorum tempus in unum  
 Convenere dies. summo si frigida cœlo  
 Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes:  
 Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,  
 Totaque diffuso latuisset in æquiore tellus.  
 655 Si sævum radii Nemeæum, Phœbe, leonem  
 Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,  
 Succensusque suis flagrasset curribus æther.

sic potius dicerem, *Parare* PERNICIEM vel EXITIUM *peste*. Ita tamen ante multa sæcula legit vir sui sævi doctissimus Joannes Sarisberiensis p. 92. Neque variant Codices nostri. sic corrigendum,

Qua peste *PIATIS*  
 Sævitiâ?

Hoc est, Satiatiæ, expletis, vindictis. Propertius iii. 17. 17.

Nam quid *Medææ* referam, quo tempore matris  
 Irram natorum cœde piavit amor.

*Piavit iram cœde*, ut, *Piatis sævitiâ*  
 peste:

651. — Summo si frigida cœlo  
 Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes:

*Deucalioneos fudisset Aquarius imbres,* Stella nocens quæ summo cœlo friget, Saturni descriptio est. Quale igitur illud est, si illa stella, Saturnus scilicet accenderet nigros ignes Saturni? Certe hanc constructionem ipse verborum ordo necessario requirit, sed si sic ordinabimus, *stella Saturni nocens frigida summo cœlo*, quid deinde? quos nigros ignes accendat? suos, opinor. at illi vel ab orbe condito semper accensi sunt, nunquam extincti. sic igitur legendum credo,

Stella nocens nigros *CAPRICORNI* accenderet ignes.

Nimirum ex Astrologorum decretis, Saturnus sedem suam ac domicilium in *Capricorno* et *Aquario* habet: in illis duobus

dominium et regnum obtinet, vim suam præcipue exercet. Vide Firmicum ii. 2. et alibi. Si Saturnus igitur nunc, inquit, in *Capricorno* esset; *Aquarius*, alterum ejus domicilium, diluvio rursus *Deucalioneo* terras obrueret. Plin. Hist. ii. 39. *Saturni maxime transitus imbribus faciunt*. Contra, si Sol, jam in *Leone*, (Solis scilicet domicilio) esset, totus orbis incendio flagraret. Recte etiam nigros *Capricorni ignes*: quippe nullam stellam habet vel primæ vel secundæ magnitudinis: unde et *Arato* v. 702. *niger* dicitur.

*Αδρὴ πῦρ ἀπὸ τοῦ Σαυροῦ; Ἀλκυονίδῃ.*

*Hesychius*. *Κακὸς, μέλας, σκουριὸς; niger, tenebrosus*. Idem *Festo* *Avieno* *marcidus* est.

*Hlepta setosi* marcet species *Capricorni*.

Quam facile autem *Capicorni* (sic scribebant in linea) transire potuit in *Saturni*?

654. *Totaque diffuso latuisset in æquiore tellus.*] Recte; si nusquam alio circumspectes. At altero ahinc versu iterum videbis, *Toto mundo*, vide autem quam nullo negotio suus loco nitor restituitur.

*TECTAQUE* diffuso latuisset in æquiore tellus.

655. *Si sævum radii Nemeæum, Phœbe, leonem*

*Nunc premeres,*] *Sævum, Nemeæum leonem*, Accio hoc et *Pacuvio* dignum, non eo qui munditie et elegantia peccat. Vide an agnoscas Auctoris manum.

- Hi cessant ignes. tu qui flagrante minacem  
 Scorpion incendis cauda, chelasque peruris,  
 660 Quid tantum, Gradive, paras? nam mitis in alto  
 Juppiter occasu premitur, Venerisque salubre  
 Sidus hebet, motuque celer Cyllenius hæret,  
 Et cælum Mars solus habet. cur signa meatus  
 Deseruere suos, mundoque obscura feruntur:  
 665 Ensiferi nimium fulget latus Orionis?  
 Imminet armorum rabies: ferrique potestas

§ TERGUM radis NEMÆEI, Phœbe, LEO-  
 NIS

Nunc premeres.

Seneca Patruus. Œdip. 40.

Titan leonis terga Nemœi premens.

Ovid. Arte i. 68.

Cum Sol Herculei terga leonis edit.

657. *Succensusque suis flagrasset curri-  
 bus æther.*] Illud suis, omnes Viri magni  
 editiones, insedit. Bersmannus quidem  
 ex uno codice effert *Suis*, sed non ad-  
 scivit. Reponendum cum libris nostris  
 universis, *Tuis*, o *Phœbe*, *curribus*: æther  
 enim non curru vehitur.

658. — *Tu qui flagrante minacem  
 Scorpion incendis cauda, chelasque  
 peruris,*

— *Gradive.*] Mars in Scorpio do-  
 micilium unum habet, alterum in Ariete.  
 Scorpion autem olim duorum Signorum  
 spatium in Zodiaco occupabat: unius suo  
 corpore seu trunco, qui proprie Scorpion  
 dicitur, alterius chelis suis sive brachiis,  
 quæ pars nunc Virgo appellatur et pin-  
 gitur. Inde est, quod totum hic Scor-  
 pium, tam corpus quam chelas, stella  
 Martis incendat. Sed, an istud satis  
 lepide, *Incendis et peruris?* hocne illo  
 majus, an minus, an prorsus idem est? Si  
 omnia Noster sic acripisset. facile potue-  
 rit Neronis in carminibus æmuli gladios  
 contemnere. Sed sine dubio non ita Luca-  
 nus; sic enim levi mutatione emendemus.

— Tu qui flagrante minacem

Scorpion incendis cauda, chelasque *PRIORES.*

Nimirum Chelas, si ab Arieti ut solent  
 numeres, vel si siderum ortum spectes,  
 Scorpion præcedunt: Cicero in Phœno-  
 minis

— Tum rutilo sequitur collucens corpore  
 Virgo

*Esse* projecto claro cum lumine Chelis,  
*Ipsaque consequitur* lucens vis magna *Nepai.*

Ut autem respectu Scorpii *Chelas priores,*  
 ita Virgilius respectu Virginis, Georg.  
 i. 33.

Qua locus Erigonen inter *Chelasque sequentes.*

Noster ii. 691.

— Jam cooperat ultima Virgo  
 Phœbum leturas ortu *præcedere* Chelas.

660. — *Nam mitis in alto*

*Juppiter occasu premitur.*] Colber-  
 tinus prior omnium veterrimus, in IMO  
 occasu. Quod suo jure se recipi postulat.  
 Claudian. vi. Honorii 618.

Namque velut stellas Babylonis cura salubres  
 Optima tunc spondet mortalibus edere fata,  
 Calloleæ cum celsa tenent, summoque feruntur  
 Cardine, nec radios humilî statione retundunt.

662. — *Motuque celer Cyllenius hæ-  
 ret.*] Sic Priscianus citat p. 760; fir-  
 mantque ibi membranæ veteres Cantab.  
 prætulerim tamen,

*METAQUE* celer Cyllenius hæret.

Mercurius hæret *meta*, hoc est, incipit re-  
 ciprocare seu retrogradus fieri. Plinius  
 Hist. ii. 12. *Inferiores duas stellas* (Venus  
 et Mercurius) *a longissimis distantia suis*  
*METIS Solem insequuntur.* Cicero pro

Confundet jus omne manu: scelerique nefando  
 Nomen erit virtus: multosque exhibit in annos  
 Hic furor. et Superos quid prodest poscere finem?  
 670 Cum domino pax ista venit. duc, Roma, malorum  
 Continuum seriem: clademque in tempora multa  
 Extrahe, civili tantum jam libera bello  
 Terruerant satis hæc pavidam præsentia plebem:  
 Sed majora premunt. nam qualis vertice Pindi  
 675 Edonis Ogygio decurrit plena Lyæo:

Callio c. 51. *In hoc fluvio quasi ætatis fama adolescentis paulum* HÆSIT AD METAS.

663. *Et cælum Mars solus habet.*] Cum v. 660. Martem compellet et adloquitur, *Quid tantum, Gradive, paras? quis dabitet, quin et hic in persona secunda extulerit;*

Et cælum Mars solus HABES.

Cæterum de toto hoc loco, &c. censet Julius Scaliger: *Figuli*, inquit, *commentatio in primo libro, tota frigida, nec Matheseos umbra digna*: nescio an menda illa gravissima, quæ corrigere noluit, hanc ei censuram expresserint, certe ut nunc se habent, frustra hæc sugillaverit. Si Saturnus Capricornum obtineret, diluviem fore, nonne hoc Astrologorum placitum est? non illud quoque, Si Sol in Leone esset, calorem fore et incendium? non si Mars solus cælum habeat, stellis benignioribus remotis, bella fore? si Orionis ensis præter solitum fulgeat, signis aliis sub nube occultatis, pugnas et prælia suboritura? Quam ille *Matheseos* umbram vel lucem hic desideret, æquidem nescio.

667. — *Scelerique nefando*

*Nomen erit virtus:*] Hoc et huic adherentis ex Seneca adumbravit, Herc. Fur. 251.

————— prosperum ac felix scelus  
 Virtus vocatur: sœntibus parent boni;  
 Jus est in armis, opprimit leges timor.

671. — *Clademque in tempora multa*

*Extrahe,*] Tertio ante versu habuimus *multosque exhibit in annos*: ergo putide hic repetitur *Multa*. Scripsit, opinor, auctor,

Clademque in tempora LONGA.

Martial. ix. 30.

Euboeam nondum numerabas longa Sibylla  
 Tempora.

675. *Edonis Ogygio decurrit plena Lyæo:*] Ita legit Servius, atque esse *ουγυλίη*. At summæ eruditionis Salmasius in Plinianis exercitationibus vult legi *Odonis*, quia apud Periegeten Dionysium sunt *Ἰδωνίς*. Grotius. Fallitur Vir magnus, cum *Periegeten Dionysium* dicit. Est alter Dionysius Bassaricorum Scriptor. Stephanus de urbibus: "Ὠδωνίς, Ἰδωνίς Θράκης, τῆς Μαίδος Ἰμαρον. Διονύσιος ἰσ Βασσαρικῶν ἐπιδήριος καὶ δαπάνου,

*Μαίδου τ' Ἰγγυ φῦλα, καὶ Ὠδωνίς, ἰσχυρίστωλο.*

Ita corrupte nunc habitur *ἰσχυρίστωλο*. Neque vero reponendum *ἰλυσίστωλο*, cum Salmasio ad Solinum. Unde enim Arcetis et barbaris illis vestis fluxa et pretiosa? quomodo autem viri illi in veste muliebri? Notum illud Homericum,

*Ἀδύμιος Τρεῦς καὶ Τρεῦδος ἰλυσίστωλος.*

Corrigendum sine dubio,

*Μαίδου τ' Ἰγγυ φῦλα, καὶ Ὠδωνίς ἰσχυρίστωλο.*

Ne id quidem Salmasio assentior, apud Nostrum emendandum esse *Odonis*, quia *Edonis* plerumque secunda producta



- Talis et attonitam rapitur matrona per urbem,  
 Vocibus hic prodens urgentem pectora Phœbum.  
 Quo feror, o Pœan? qua me super æthera raptam  
 Constituis terra? video Pangæa nivosis  
 680 Cana jugis, latosque Æmi sub rupe Philippos.  
 Quis furor hic, o Phœbe, doce: quæ tela, manusque  
 Romanæ miscent acies, bellumque sine hoste est?  
 Quo diversa feror? primos me ducis in ortus,  
 Qua mare Lagæi mutatur gurgite Nili.  
 685 Hunc ego, fluminea deformis truncus arena  
 Qui jacet, agnosco: dubiam super æquora Syrtim,

effertur. Non temere tam obscuram gentem nominasset præ illa tam celebri. Quin et Silius sic corripuit.

*Edonis ut pangæa super Tristeride nota.*

In externis et barbaris nominibus, et ad Græcæ linguae paulum invertendis, non potuit una certa que esse pronuntiatio. Sic *Bisamis*, vulgo dicti: ut iidem et *Bisamis*, Apollonio Rhodio, Virgilio, et Stephano. Vide Drakenborchium ad dictum Siliii locum.

681. *Quis furor hic, o Phœbe, doce: quæ tela, manusque*

*Romanæ miscens acies,*] Multo melius in MS. P. *Quod tela.* Grotius. Melius QUOD, ut Puteaneus, quam QUÆ, ut Veneta. Sed utroque melius quod Colbertinus veterrimus multique alii, et pleræque post Romanam Editiones, QUO. Si QUOD recipias, uno colo claudenda erit sententia: Si QUO, duplici, quod commotius est et mulieri lymphatæ aptius. QUO, quare, quam obrem, quem in finem *Tela*, (pila, hastæ,) *manusque* (gladios)?

686. — *Dubiam super æquora Syrtim, Arentemque feror Libyen,*] Priscianus p. 757. *Alpis Alpem facit, ut Syrtis Syrtim: ut Lucanus in 1. Dubiam super æquora Syrtim.* Ita codex quoque illic Cantabrigiensis. Miseret me sane Lucani, qui vix a Nerone quicquam gravius, quam a

Librariis perpressus est. Quis enim est orationi huic exitus? *Feror super æquora Syrtim*, vel *Feror super Syrtim æquora?* Utroque modo solosciasat; quod sensisse videntur, qui, ut in codicibus aliquot exstat, reposuerunt *Æquore* sed ab Auctoris manu erat,

— *dubiam super ARDUA Syrtim.*

Ubi ordo est, *Ardua feror* (casu recto) *super dubiam Syrtim arentemque Libyen, Dubia Syrtis*, absolute, ut Noster ix. 713. *Ambigua Syrtis*, Seneca Hippol. 570. *Incerta Syrtis*. Mutatio facilis et prona: nam ubi paullo ante, 678. *super æthera*, Codex Cantab. habet *super ardua*. *Super* autem hic *Ἐγναλινῆς*. Lucan. i. 397.

Castraque quæ Vogel curvam *super ardua* rupem.

et iv. 45.

Cunctas *super ardua* turres  
 Eminent.

687. — *Quo tristis Eriannys*

*Transtulit Emathias acies.*] Bene est. non omnes omnino Librarii in Lucani perniciem conjuraverunt. Ecce enim Colbertinus prior et Puteaneus qui sic dederunt

— quo tristis ENYO.

Bellonæ Græca appellatio. Statius Silv. v. 3. 179.

Talis dum celebras, subito *ciatilis* Enyo  
 Tarpeo de monte facem, Phlegræaque movit  
 Frelia.

Arentemque feror Libyen, quo tristis Erinnyes  
Transtulit Emathias acies. nunc desuper Alps  
Nubiferæ colles, atque æriam Pyrenen

- 690 Abripimur. patriæ sedes remeamus in urbis:  
Impiaque in medio peraguntur bella senatu.  
Consurunt partes iterum, totumque per orbem  
Rursus eo. nova da mihi cernere littora ponti,  
Telluremque novam: vidi jam, Phœbe, Philippos.  
695 Hæc ait: et lasso jacuit defecta furore.

Marial. vi. 32.

Cum dubitaret adhuc belli cistis Egea.

Petronius de bello civili.

His tulerat Fortuna duces: quos obruit omnes  
Amorum stræ diversa ferulis Egea.

Transferre acies e Thessalia in Libyam,  
et inde in Hispaniam, non *Erianyos* opus  
erat, sed *Eneyds* bellorum præsidia.

688. — Nunc desuper Alps

*Nubifera colles, atque æriam Py-  
renen*

*Abripimur.*] *Desuper*, hoc est, de  
superiore loco, adverbium est, non præ-  
positio. Qualis itaque constructio est,  
*Abripimur colles?* libenter legerim.

— nunc desuper Alps

*Nubifera colles atque æriam Pyrenen*  
*ASPICIMUS.*

Nempe *super æthera vectas summa Alpi-*  
*um juga desuper aspiciunt.* Virgil. *Æn.*  
i. 424.

— collem qui plurimus urbi  
Imminet, adversaque aspectat *desuper* arces.

et ix. 639.

*Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo*  
*Desuper Ausonias acies urbemque videbat.*

695. — *Lasso jacuit defecta furore.*  
Ita legendum dixeramus, non *lazo* aut  
*lapso*. Probant quod diximus Manu-  
scripti P. et T. Grotius.



M. ANNÆI LUCANI

PHARSALIÆ

LIBER SECUNDUS.



M. ANNÆI LUCANI

PHARSALIÆ

LIBER SECUNDUS.



M. ANNÆI LUCANI  
 PHARSALIÆ

LIBER SECUNDUS.



JAMQUE iræ patuere deum, manifesta que belli  
 Signa dedit mundus: legesque, et foedera rerum,  
 Præscia monstrifero vertit natura tumultu,  
 Indixitque nefas. cur hanc tibi rector Olympi  
 5 Sollicitis visum mortalibus addere curam,  
 Noscant venturas ut dira per omina clades?  
 Sive parens rerum cum primum informia regna,  
 Materiamque rudem flamma cedente recepit,  
 Fixit in æternum causas, qua cuncta coërcet,  
 10 Se quoque lege tenens, et secula jussa ferentem  
 Fatorum immoto divisit limite mundum:  
 Sive nihil positum est, sed fors incerta vagatur,  
 Fertque refertque vices, et habent mortalia casum:

4. INDIXITQUE nefas.] Verbum  
 Feciale. Grotius. Indixit, hoc est, denun-  
 ciavit. Seneca Œdip. 17.

— hoc me Delphicæ laurus monent,  
 Aliudque nobis majus indicant œelus.

Ubi vide Gronovium.

10. Se quoque lege tenens.] Sic et de  
 Deo Seneca: Ille ipse omnium conditor  
 ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur.  
 Semper parat, semel jussit: ex stoicorum  
 sententia. Idem alibi: Ordinem rerum  
 fati æterna series rotat, cujus hæc prima  
 lex est, stare decreto. Grotius.

Ibid. — Et secula jussa ferentem  
 Fatorum immoto divisit limite  
 mundum:] Quid est, divisit mundum? a  
 quo; vel inter quos? lego,

Fatorum immoto DESCRIPSIT limite mun-  
 dum.

Discipit, mutatum est in Divisit.

13. — Et habent mortalia casum:]  
 Æqua fere codicum pars CASUS. unde  
 sponte nascitur et emergit sincerior lec-  
 tio,

— et HABET mortalia CASUS.



- Sit subitum quodcunque paras: ait cæca futuri  
 15 Mens hominum fati: liceat sperare timenti.  
 Ergo ubi concipiunt quantis sit cladibus Urbi  
 Constatúra fides Superum, ferale per urbem  
 Justitium: latuit plebeio tectus amictu  
 Omnis honos: nullos comitata est purpura fasces.  
 20 Tum questus tenuere suos, magnusque per omnes  
 Erravit sine voce dolor: sic funere primo

Si Fors vagatur, et Casus habet, possidet, regit, gubernat res mortalium, hoc certe amplius est, quam si mortalia habent casum, admittant recipient, Noster vii. 487.

—— regit omnia Casus.

Seneca Epist. xvi. *Quid mihi prodest philosophia, si Fatum est? quid prodest, si Casus imperat? et mox: sivi Casus res humanas sine ordine impellit et jactat.*

14. — Sit cæca futuri

*Mens hominum fati: liceat sperare timenti.*] *Cæca quidem fati recte dicitur, ut Silius ii. 206. de Therone.*

*Hæc cæcus fati, divumque abeunte favore.*

Sed evolve totam orationis seriem, et mirabere tam absurdam sententiam tam diu aut placere aut latere potuisse. sive, inquit, *Fato fiunt omnia, seu Fors et Casus omnia versat; sit mens hominum cæca FATI futuri.* Ergo sive *Fatum est, sive nullum est Fatum;* precatur, ut *Fati futuri incerti ignarique simus.* Sic ergo locum constituo,

—— sit cæca futuri

Mens hominum: *SALTEM* liceat sperare timenti.

*Futuri, absolute, ut jamprimum illud Fati, quod omnia conturbabat, auferatur. Metuens futuri, pavidus futuri, incautus futuri; spes, cura, caligo futuri.* Claudian. ii. Eutrop. 545.

—— præ cæcis futuri

Gaudia!

et Proserp. 158.

—— raptisque timens (heu cæca futuri)

Commendat Sculls furtim sua gaudia terris.

*Saltem autem, quod plerique codices Saltem, facile immutatum; fati, salti. Saltem sperare liceat;* ut Noster i. 522.

—— tum ne qua futuri  
*Spes saltem trepidas mentes levet.*

16. — *Quantis sit cladibus Urbi Constatúra fides Superum,*] Proximo statim versu, *Ferale per urbem* sequitur, repono ergo cum majore Codicum numero et Veneta, ORBI.

17. — *Ferale per urbem*

*Justitium: latuit plebeio tectus amictu*

*Omnis honos:*] Præ nimio carpendi studio, et præva distinctione deceptus jocularum hic in errorem incidit Scaliger. *Justitium, inquit, latuit? immo patuit. Jus enim latet in justitio; quippe in bello.* Atqui *latuit honos, non latuit Justitium.* Et sic interpungunt omnes, quod sciam, Editi. Cæterum illud *Nullos comitata est purpura fasces, locus Plinii commode enarrat, Hist. ix. 60. Huic (purpure) fasces securesque Romanæ viam faciunt.* Imitatus est Statius Silv. i. 2.

*Omnis honos: cuncti veniunt ad limina fasces.*

21. — *Sic funere primo*

*Attonita tacere domus,*] *Ridiculum hoc est, Funere primo; nam tantum abest, ut funus inceptum sit, ut ægrotus nondum mortuus sit; metus jam parentis sit, non dolor. longe elegantius est, quod dedit Lucanus,*

—— Sic *FULNERE* primo

*Attonitæ tacere domus:*

*Primo vulnere, figurate, primo pavore et*

Attonitæ tacuere domus, cum corpora nondum  
 Conclamata jacent, nec mater crine soluto  
 Exigit ad sævos famulorum brachia planctus:  
 25 Sed cum membra premit fugiente rigentia vita,  
 Vultusque exanimes, oculosque in morte jacentes;  
 Necdum est ille dolor, sed jam metus: incubat amens,  
 Miraturque malum. Cultus matrona priores  
 Deposuit: mœstæque tenent delubra catervæ.

consternatione, Tacitus, Agric. 28. *Initio ætatis Agricola, domestico vulnere ictus, anno ante natum filium amisit.* Statius Silv. l. i. 18. in re simili.

Sed cum plaga recens, et adhuc in *FULNERE PRIMO*.

Nigra domus questu.

Noster viii. 72.

Nobile cur robur, Fortunæ in *FULNERE PRIMO*,  
 Frangis?

Iterum Statius Theb. v. 602. Hypsipyle, cum primum conspicit puerum Opheltæ a dracone oblitum et peremptum

— terræque inlita nocenti  
 Fulminis in morem, non verba in *FULNERE PRIMO*

Non lacrimas habet: ingeminat misera oculos  
 tantum  
 Incumbens.

Sic et ibi corrigendum; nunc enim fertur, ut hic, *Funere primo*. Absurde, cum libro demum proximo Opheltæ funus celebratur.

22. — *Cum corpora nondum*

*Conclamata jacent,*] Conclamari solebat ubi ad vitalia lavanda deventum erat. Hinc res perditæ, conclamata. Servius ad 11 *Æneidæ*. Grotius.

24. *Exigit ad sævos famulorum brachia planctus:*] Vide, ut ex levi occasione late diffundantur errores. Bersumanni editio sola, *Typothetæ* credo incuria, *Famularum*. Hanc secutus Vir magnus omnes suas hac labe maculavit. Libri enim Scripti editique *Famularum*. Matri enim

familias hic sexus convenit; *Ancilla*, non *Servi*.

26. — *Oculosque in morte jacentes;*] Ita manuscripti, non *minaces*, quod huic loco minime convenit. Grotius. Nostri universi cum editis *MINACES*; quod profecto *minime loco convenit*, malim *NATANTES*. Ovid. *Metam.* v. 71.

Jam moriens oculis sub nocte *natantis* ætra.

Virgil. *Georg.* iv. 496.

*Fata vocant, conditque natantis hævius somnus.*

Auctor ad *Liviam* v. 93.

*Lamina curules jam jamque natantis morte.*

Statius *Theb.* xi. 558.

Cerno graves oculos atque ora *natantis* leto.

Statius *Theb.* ii. 638.

Ille oculos etiamnum in luce *natantes*  
 Sistet.

Ut ubique passim.

27. *Necdum est ille dolor, sed jam metus:*] Arguta sententia, quæ multis suo jure placuit, Valer. *Flacc.* i. 327.

Sin aliud *Fortuna* parat; miserere parentum,  
 Mors bona, dum metus est, nec adhuc dolor.

Ovid. *Heroid.* xv.

Denique non *timent*, quod *dolitur* ful.

Seneca *Thyest.* 967.

*Dolor*, an metus est? an habet lacrimas  
 Magna voluptas.

et *Troad.* 618.

Magis hæc *timet*, quam *metet*.

- 30 Hæ lacrymis sparsere Deos, hæ pectora duro  
Afflixere solo: lacerasque in limine sacro  
Attonitæ fudere comas: votisque vocari  
Assuetas crebris feriunt ululatibus aures.  
Nec cunctæ summi templo jacuere Tonantis:
- 35 Divisere deos: et nullis defuit aris  
Invidiam factura parens: quarum una madentes  
Scissa genas, planctu liventes atra lacertos,  
Nunc, ait, o miseræ contundite pectora matres,  
Nunc laniate comas, neve hunc differte dolorem,
- 40 Et summis servate malis: nunc flere potestas  
Dum pendet fortuna ducum: cum vicerit alter,

31. — *Lacerasque in limine sacro*  
*Attonitæ fudere comas:*] Minus  
placet illud *Attonitæ*, decimo abhinc ver-  
su jam habuimus *Attonitæ tacere domus*,  
neque tam propinquum hunc eodem ver-  
bo inchoasset. deinde si *Attonitæ* sunt;  
non *lacerant funduntque comas*; sed stu-  
pent, torpent, nihil agunt. Denique, ver-  
sus abhinc alter sic se habet,

Nec cunctæ summi templo jacuere Tonantis.

Vel quod concinnius et numerosius, *Nec*  
*cunctæ IN summi*, &c. ut Codex Trin.  
Si non *cunctæ* in Jovis templo erant; id  
certo indicio est, dictum esse hic antea,  
nonnullas in id templum convenisse: At-  
qui, ut nunc est, nulla prius hic mentio  
fit vel Jovis, vel templi Tonantis. Ex  
his vestigiis, tenuibus quidem, aliquid in-  
vestigandum est, idque sic restituo,

— lacerasque in limine sacro  
*ANTE JOFEM* fudere comas.

In sede Capitolina comas fuderunt *ante*  
*Jovis simulacrum*; nec tamen ibi *cunctæ*;  
sed *divisere deos*, aliam alios adierunt, ut  
nullum in tota Urbe templum a lugenti-  
bus supplicibusque vacuum esset. *Attoni-  
tæ, Atelove*. ANTE in hoc negotio ver-  
bum receptissimum. Propertius iv. l.  
133.

Matris et ante deos libera sumta toga.

Propertius ii. 8. 25.

Ut caput in magnis ubi non est tangere stagnis,  
Ponitur hic limos ante corona pedes.

Tibullus iv. 6. de Junonis ara.

Staret et ante tuos conspicienda focos.

Propertius ii. 21. 45.

Ante tuosque pedes fila ipsa adoperta sedebit.

Claudian. i. Proserp. 49. de Parcis et  
Plutone:

Ante pedes solumque ducta fudere severam  
Canitiem.

Ubi vides locum integrum, velut ex nos-  
tro expressum: *Fudere comas ante Jo-  
vem, Fudere canitiem ante pedes et solium*  
*Plutonis*. Caesar Bello Civ. ii. 5. *Ut om-  
nes templa deorum immortalium adirent,*  
*et ante simulacra projecti victoriam ab diis*  
*exposcerent*. Si adhuc dubitas, et ipsa  
verba totidem literis apponi tibi postulas,  
Ecce tibi Statius Theb. v. 276.

— nec dictis, supplex que plurima *FUDI*.  
*ANTE JOFEM* frustra, lacrimis avertere luo-  
tus.

Contigit.

36. *Invidiam factura parens:*] Invi-  
diam facere est in odium adducere: sic  
lib. ix.

Pompelo contigit ignis  
Invidia majore detum.

Tertullianus de jejuniis: *Apud quasdam*

Gaudendum est. his se stimulis dolor ipse lacessit.  
Nec non bella, viri, diversaque castra petentes  
Effundunt justas in numina sæva querelas.

- 45 O miseræ sortis, quod non in Punica nati  
Tempora Cannarum fuimus, Trebiæque, juventus.  
Non pacem petimus, Superi: date gentibus iras:  
Nunc urbes excite feras: conjuret in arma  
Mundus: Achæmeniis decurrant Medica Suis  
50 Agmina: Massagetæ Scythicus non alliget Ister:  
Fundat ab extremo flavos Aquilone Suèves  
Albis, et indomitum Rheni caput: omnibus hostes  
Reddite nos populis: civile avertite bellum:

sero colonias præterea annuo ritu sævis ve-  
lari, et cinere conspersi idolis suis invidiam  
supplicem obijcunt. Grotius.

37. — Planctu lientes atra lacer-  
tas.] *Altra lientes, dæmonis* poetica verba  
propinqua geminare. Stat. Silv. ii. 6.  
82.

———— non sævius atros  
Nigrasæc planctu genitrix tibi sæva lacertos.

39. — Neve hunc differte dolorem,  
Et summis servate malis:] Bern-  
manni codex, NEC summis. Eodem  
redunt quoad sensum, sed negandi par-  
ticula clariorem efficit. Scripsit, opinor,  
auctor

———— neve hunc differte dolorem  
NEU summis servate malis.

Horat.

Neve minor, neq. sit quinto productior actu  
Fabula.

45. O miseræ sortis,] Locus satis sa-  
nus. nihilo tamen minus Poëtam sic de-  
dime credo, eleganti Hellenismo, O MI-  
SERI Sortis, ὦ δαλαι ἤνι τύχης, ὦ ἄλυσ  
ἢ δαιμόνος. Plin. in Panegyrico: Sic olim  
Servitius pulchra privata fastis nomina in-  
dusit. MISERRIMOS AMBITIO-  
NIS, qui ita Consules semper, ut semper  
principes erant. Statius Theb. iv. 403.

Ah miser! morum; bellatis sanguine tanto.

45. — Quod non in Punica nati  
Tempora Cannarum fuimus, Tre-  
biaque, juventus.] Tolle pravam distinc-  
tionem; non enim tempora Cannarum,  
sed juventus Cannarum. Servius ad Æ-  
neid. vii. 711. *Mutuscæ*; hæc Trebia pos-  
tea dicta est. quam modo Tribulam dicunt.  
Lucanus: Cannarum fuimus Trebiæque  
Juventus. Vides Servium recte hæc ac-  
cepisse. Corrigendum tamen adhuc, Tre-  
bia VE. non enim eadem juventus bis  
occidi potuit.

50. — Massagetæ] Codices pene om-  
nes, cum Romana et Veneta, Massageten.

51. Fundat ab extremo flavos Aquilone  
Suèves

*Albis, et indomitum Rheni caput:]*  
Errat, inquit, Scaliger pater: nam Suëvi  
Rheno proprios: extremi namque eam  
ad partem Germanorum sunt. Albim vero  
mediam secare Germaniam, et scriptum est  
ab Auctoribus, et nomen ipsum id indicat:  
quippe ea vox Medium significat. Ærugo  
hæc mera est, lædere quoquo modo volen-  
tis. Tacitus de Germ. 41. In Herman-  
duriis Albis oritur, flumen inclytum. At  
ii Hermanduri ut pars, et gens Suevorum  
Tacito dicuntur. Ibidem 38. Suevorum  
non una Gens; majorem enim partem  
Germaniæ obtinent, propriis adhuc natio-  
nibus nominibusque discreti; quamquam  
in communi Suevi vocentur. Atqui si

- Hinc Dacus premat, inde Getes: occurrat Iberis  
 55 Alter: ad Eoas hic vertat signa pharetras.  
 Nulla vacet tibi, Roma, manus. vel perdere nomen  
 Si placet Hesperium, Superi, collapsus in ignes  
 Plurimus ad terram per fulmina decidat æther.  
 Sæve parens, utrasque simul partesque ducesque,  
 60 Dum nondum meruere, feri. tantone novorum  
 Proventu scelerum quæserunt, uter imperet Urbi?  
 Vix tanti fuerat civilia bella moveri,  
 Ut neuter. Tales pietas peritura querelas

*majorem partem obtinebant, mediam sive Albin obtinuerint necesse est.*

54. *Hinc Dacus premat, inde Getes:*] Insigne mendum in his lætitat. Dixerat Poëta, *Omnibus hostes reddite nos populis; civile avertite bellum.* Post Parthos, Massagetæ, Suëvos, generatim dicit omnes populos, ibique clausulam orationi ponit; *Bellum modo civile, o Superi avertite.* Unde ergo denuo orditur speciatim gentes numerare? *Hinc Dacus, inde Getes nos premat.* Jam autem illa quæ sequuntur proprius intuere. *Hinc Dacus, inde Getes, premat* (Romanos) *alter* (ex ducibus Romanis) *occurrat Hispanis, hic occurrat Parthis.* Concedamus jam ut *Alter* distributionem illam recte inchoare possit: si duo tantum duces Hispanis et Parthis occurrant, quis occurret *Daco* et *Getæ*? quis *Massageta*? quis *omnibus populis* et mundo in arma conjurato? Actum erit de re Romana, nisi melius subveniat. Quid multis opus?

*HIC DACOS premat, ILLE GETAS:* occurrat Iberis

*Alter:* ad Eoas hic vertat signa pharetras.

Quattuor jam duces et exercitus habes; ab omni telluris parte cautum est, ab ortu, ab occasu, ab arcto: nam ab austro mare defendit: quam recte nunc inferat, *Nulla vacet tibi, Roma manus:* quod si duos tantum nomines, inepte subtextitur.

57. — *Collapsus in ignes*

*Plurimus ad terram per fulmina*

*decidat æther.*] Languidum et emerve est illud *Collapsus.* Scripsit Auctor,

*COLLISUS* in ignes.

Nempe æthere seu aëre collisio fulmen fieri tum putabatur. Seneca patruus Nat. Quæst. l. 1. *Aëre vehementius trito, nascuntur Trabes et Globi et Faces et Ardores: at cum levius COLLISUS est, minora lumina excutiuntur.* et mox, *Nubes mediocriter COLLISÆ fulgurationes efficiunt, &c.* et iterum, *Sereno quoque caelo aliquando tonat, ex eadem causa qua nubo, AERE inter se COLLISO.* Recteque hic Bersmanni unus codex *AER*, non *Æther.*

59. *Sæve parens, utrasque simul partesque ducesque,*

*Dum nondum meruere, feri.*] Nimis febrilulose, *sæve parens:* neque enim *parens* absolute *Jovem* denotet; neque recte hic *sævus* dicitur, quem ipsi vindicem et ultorem precantur, scribe modica mutatione,

*SUMME* parens, *UTROSQUE* simul, partesque ducesque.

Virg. *Æn.* l. 665.

*Nate, patris Summi* qui tela Typhoëa tennis.

Silius xvii. 476.

— *summiq; labat domus alta parentis.*

Cum autem *Partes ducesque* nominet; necesse est ut scripserit non *Utrasque* sed ut Bersmannianus habet, *UTROSQUE,*

- Egerit: at miseros angit sua cura parentes,  
 65 Oderuntque gravis vivacia fata senectæ,  
 Servatosque iterum bellis civilibus annos.  
 Atque aliquis magno quærens exempla timori,  
 Non alios, inquit, motus tunc fata parabant,  
 Cum post Teutonicos victor, Libycosque triumphos  
 70 Exul limosa Marius caput abdidit ulva.  
 Stagna avidi texere soli, laxæque paludes  
 Depositum Fortuna tuum: mox vincula ferri  
 Exedere senem, longusque in carcere pædor.

dignis enim genus ad se adjectivum tra-  
 hit.

60. — *Tantone novorum*

*Proventu scelerum quarunt, uter  
 imperet Urbi?*] Seneca Epist. xv. *Hæc  
 omnia passi sunt pro regno (quo magis  
 miseris) alieno.* Grotius. *Advertes; ubi  
 res, quæcumque sit, prius descripta est,  
 tum recte per Epiphonema addi tantone:*  
*sed in re non prius descripta, Quanto me-  
 lius convenire. Quam ob rem hic repono*

— *QUANTONE novorum*

*Proventu scelerum quarunt uter imperet OR-  
 BI.*

lib. x. 99. *Quantone tumores*

*Mente gerit famulus?*

*Veteres nostri quattuor Orbis.* Horat. ii.  
 Serm. iii. 317.

— *illa rogare, Quantane.*

*Noster ii. 321. de Pompeio,*

— *nec si fortuna favet*

*Hunc quoque totus sibi jus promittere mundi  
 Non bene compertum est.*

66. *Servatosque iterum bellis civilibus  
 annos.*] Quarto abhinc versu vidimus ci-  
 vilis bella; tædet tam propinque carnere,  
*Bellis civilibus.* quare libenter legerim  
*Feralibus,* vel *Furialibus:* quo utroque  
 modo alibi de his bellis loquitur.

69. *Cum post Teutonicos victor, Liby-  
 cosque triumphos*] Vide modo construc-  
 tionem: *Cum Marius victor exul abdidit  
 caput.* Lucano hoc abjudicare et justum

et promptum est: sed non æque facile,  
 quod ille scripserit, conjectura æsequat.  
 In codicibus nullum auxilium, ex quibus  
 aliquot inepte habent *Victos.* Satis ad  
 sensum faceret *Actos,* vel *Ductos trium-  
 phos:* sed tot homocoteleuta non in unum  
 versum conclusisset. Nihil mihi proba-  
 bilius succurrit, quam

*Cum post Teutonicos DEMUM Libycosque  
 triumphos.*

Virgil. x. 849.

— *heu nunc misero mihi demum  
 Exilium infelix.*

71. *Stagna avidi texere soli,*] *Uvidi est  
 in MS. P. unde recte emendavi.*

*Stagni udi texere soli.*

Sic lib. iii.

*Et qua Pontinas vis dividit uds paludes.*

Grotius. Sic quoque castigat Nic. Hein-  
 sius ad Silii x. 462. de Clælii equo,

*Hinc rapidum glomerans cursum per lubrica  
 pingui  
 Stante cruore soli et mulcata cadavera cæde  
 Evolat.*

Sed et post Heinsii pumicem, scaber ad-  
 huc locus est, Siliique indignus. Vide  
 an ipse rem acu tetigerim,

*Hinc rapidum glomerans cursum, per lubrica  
 PINGUIS  
 Stante cruore soli et CUMULATA cadavera  
 CÆDI  
 Evolat.*

*Per lubrica soli, pinguis stante cruore.*

Consul, et eversa felix moriturus in urbe

- 75 Pœnas ante dabat scelerum. mors ipsa refugit  
 Sæpe virum, frustra que hosti est concessa potestas  
 Sanguinis inuisi. primo qui cædis in ictu  
 Diriguit, ferrumque manu torpente remisit;  
 Viderat immensam tenebroso in carcere lucem,  
 80 Terribilesque Deos scelerum: Mariumque futurum:  
 Audieratque pavens: Non hæc contingere fas est  
 Colla tibi: debet multas hic legibus ævi  
 Ante suam, mortes: vanum depone furorem.  
 Si libet ulcisci deletæ funera gentis,

Virg. *Per lubrica surgens*. Stante cruore, ut Lucanus, *Stat cruor in templis*. Cumulos autem, acervos cædis, passim. Cæterum in Lucano præter Puteaneum Harleianus *Uvidi*; Arundelianus pro varia lectione *Humidi*. mihi vero placet *Avidi*, vel translationis virtute, quasi solum sit hauriendi et absorbendi cupidum.

75. — *Mors ipsa refugit*

*Sæpe virum, frustra que hosti est concessa potestas*] Tolle est omnium autoritate. Sed illud jam respice, SÆPE, inquit, *Ipsa mors, virum* refugit; cum semel tantum mors eum refugerit, ipso mox narrante quando Cimber exclamabat, *Non possum C. Marium occidere*. Restituo,

Mors ipsa refugit NEMPE virum.

Noster v. 775.

Vivam tibi nempe superstes.

Horat. Epist. i. 9.

Nempe inter varias nutritur Sylva Columnas.

Ea hujus vocabuli vis est, ut prius dictorum rationem reddat: Quomodo potestas scelerum ante dabat? Nempe mors ipsa refugit virum; noluit illum suis miseris eximere ac liberare. Denique id tecum reputa, quod statim additur, *Frustraque*. si frustra dixisset, omisso *Que*; potuit hoc unum exemplum videri, ex pluribus que sæpe acciderant: cum vero *Que* addat; demonstrat non sæpe illud, sed semel fac-

tum; idque ipsum esse quod hic narratur.

77. — *Primo qui cædis in ictu*

*Diriguit*,] Cur PRIMO ictu? quasi non uno ictu conficere potuerit, neque necesse fuerit repetiase, cur ICTU? non enim ictum intentabat; sed in ipso carceris introitu consternatus est ille Cimber. Colbertinus veterrimus habet.

Primo qui cædis in ACTU.

Noster viii. 668.

———— nam servus in ipso Septimius sceleris majus scelus invenit ACTU.

80. *Terribilesque Deos scelerum: Mariumque futurum:*] Quinto ante versu, in eadem quoque cæsura, habuimus,

Pœnas ante dabat scelerum.

De hac historia Livius pudenter et modeste; *Misus*, ait, *ad occidendum Marium servus, natione Gallus, majestate tanti viri perterritus recessit*. et Valerius etiam Maximus, *Marium ex eo discrimine beneficio Majestatis emeruisse; et servum claritate viri occæcatum, abjecto ferro, attonitum inde ac trementem fugisse*, nec aliter Paternulus. Appianus vero et Plutarchus mirifici aliquid aspergunt, oculos scilicet Marii magnam ignis flammæque vim effundere visos; et ingentem ex carcere vocem intonuisse, Tunc audeas, homo, C. Marium occidere! Uterque melius quam Noster, ut nunc fertur, *Dei* enim illi

- 85 Hunc, Cimbri, servate senem. non ille favore  
 Numinis, ingenti Superum protectus ab ira,  
 Vir ferus, et Romam cupienti perdere fato  
 Sufficiens. idem pelago delatus iniquo  
 Hostilem in terram, vacuisque mapalibus actus,  
 90 Nuda triumphati jacuit per regna Jugurthæ,  
 Et Pœnos pressit cineres. solatia fati  
 Carthago, Mariusque tulit: pariterque jacentes  
 Ignovere deis. Libycas ibi colligit iras.  
 Ut primum fortuna redit, servilia solvit  
 95 Agmina: conflato sævas ergastula ferro

scelerum nullum hic locum habent: auctorem scripsisse credo

Terribilisque DEUM FACIES, Martiumque futurum.

Æneid. ii. 623.

Apparent dira facies, inimicaque Troje  
 Numina magna deum.

Scelerum scribitur cum apice Scelm.

85. — Non ille favore

Numinis, ingenti Superum protectus ab ira,] Malueram, at ira, ut plena esset oppositio. Sed ab ira citat Servius ad ii. Æn. et explicat voluntate numinum illis propitia, sed in nos iniqua. Grotius. In Editione Secunda, At ira, in tertia, abiecit; Servii auctoritate commotus. illud interim certum est, post Non, particulam aliquam adversativam desiderari. nescio an hoc magis arrideat

———— non ille favore

Numinis, ingenti FERUM protectus ab ira.

Numinis et Superum bis idem dicunt.

90. Nuda triumphati jacuit per regna Jugurthæ,] An tanto post tempore, adhuc Nuda? an omnes Mauri occisione occisi erant? Quid autem est Jacuit per regna? Per regna verbum Motus sibi jungi postulat, Jacuit est Quietis. Quis unquam duo talia connexuit? Quid quod iterum redeat versu post altero, Pariterque jacentes? Vide an utriusque vulneri veram medicinam fecerim,

NOTA triumphati CALCAVIT regna Jugurthæ.

Ideo Nota Mario, quia bello Jugurthino legatus et dux peragraverat. Noster ix. 605.

Et plaga, quam nullam Superi mortalibus ultra  
 A medio facere die calcatur.

Claud. vi. Honor. 375.

Heu regio funesta Getis! heu terra sinister  
 Auguris calceis mihi.

93. — Libycas ibi colligit iras.] Colligere iram, recte dictum, ut supra i. 207. Subdit dubius, totam dum colligit iram.

Martial. Spectac. xxvii.

Seque diu magna colligit ira ferra.

Sed libenter scire velim quales sint istæ Libycæ iræ. Libycas tamen recte se habet, et illud Iras iratis Musis se in textum intulit. Restituo,

Libycas ibi colligit ALAS.

Alas, ut nosti, Equitum sunt, et quod amplius est, Auxiliarium: Romanorum erant Turmæ: Libycas ergo alas recte, et ex historia. Plutarchus in Mario: Παρελαβόν, inquit, ἡς τῆς Λιβύης Μαυρούσιος τοῦ ἐκ τῆς Ἰταλίας τοῦ ἐκ τῆς παραφρεσίου, οὐν ἀμφοτέρους ἔσπασεν χιλιῶν γινόμενος, μὴ δὲ ἀπὸ χθον. Accipiens Marius e Libya equites aliquot Mauros, et quosdam ex illis qui ex Italia appellabant, utrosque non amplius mille, Italiam illa



- Exeruerе manus. nulli gestanda dabantur  
 Signa ducis, nisi qui scelerum jam fecerat usum,  
 Attuleratque in castra nefas. pro fata! quis ille,  
 Quis fuit ille dies, Marius quo moenia victor
- 100 Corripuit? quantoque gradu mors sœva cucurrit?  
 Nobilitas cum plebe perit: lateque vagatur  
 Ensis: et a nullo revocatum est pectore ferrum.  
 Stat cruor in templis: multaue rubentia cœde  
 Lubrica saxa madent. nulli sua profuit ætas.
- 105 Non senis extremum piguit vergentibus annis  
 Præcipitasse diem: nec primo in limine vitæ  
 Infantis miseri nascentia rumpere fata.  
 Crimine quo parvi cædem potuere mereri?

*classe petebat. Hoc e Libya Mauro e-*  
*quites, Libycas alas Noster hic appellat.*  
 Claud. ii. Rufin. 108.

*Illic Armenia vibratis crinibus ala.*  
 et ii. Eutrop. 175.

*Getico dux improbus ala.*

*Colligit autem alas, ut colligere exercitum,*  
*capias, milites, passim.*

98. — *Pro fata! quis ille,*

*Quis fuit ille dies,] Geminatio*  
*mirifice affectum auget.*

101. — *Lateque vagatur*

*Ensis: et a nullo revocatum est pectore*  
*ferrum.] Mellus tres nostri vetustissimi,*

———— *lateque VAGATUS*  
*Ensis, et a nullo revocatum pectore ferrum.*

*Est, non agnoscunt.*

105. *Non senis extremum piguit ver-*  
*gentibus annis*

*Præcipitasse diem:] Harleianus,*  
 Trin. Colbertinus prior et a prima manu  
 Secundus PRÆCEPISSE diem; ut per-  
 inde sit ac *prævertisse*, vulgatum facile tu-  
 eri potest, verum prætulerm Præcepisse.  
 Statius Theb. viii. 328.

———— *celeris neu præcipe Perosa.*

109. — *Trahit ipse furoris*

*Impetus:] Impetus furoris quos*  
*vero trahit? an parvos sive infantes, de*

quibus proxime egit? Certe dictum oportet,  
 quos trahat. Ut l. 491.

*Quo quemque fugæ tulit impetus.*

*Virg.*

———— *Hac impetus illam*  
*Detulerat fixam.*

*Quare codicis Coll. Trinitatis lectio*  
*mirifice arripet,*

———— *Trahit ipse FUREM Impetus.*

*Crescit ipso impetu, dum in cursu est fu-*  
*ror. Seneca Troad. 285.*

*Tantæque, per quas ipse se irritat furor.*

*Medea, 671.*

*Immane quantum auget, et semet dolor*  
*Accendit ipse.*

*Auctor Herc. Œt. 721.*

*Hic ipse fraudes esse præmonuit dolus.*

*Ita Codex Florentinus egregie; non Deus,*  
 qui hic nullus est. Ipse dolus tam aper-  
 tus, præmonuit fraudes ibi esse.

110. — *Et, visum est lenti, quævisse*  
*nocentem.] Libri nostri cum Romana uni-*  
*verâ repudiant est.*

115. — *Mortis nova signa] Si vul-*  
 tum avertisset Marius, si non resalutan-  
 set, si manum ad osculandum prensatam  
 retraxisset, Hæc σύμπελα, ut ait Plutar-

Sed satis est jam posse mori. trahit ipse furoris

110 Impetus: et, visum est lenti, quæsisse nocentem.

In numerum pars magna perit: rapuitque cruentus

Victor ab ignota vultus cervice recisos,

Dum vacua pudet ire manu. spes una salutis

Oscula pollutæ fixisse trementia dextræ.

115 Mille licet gladii mortis nova signa sequantur,

Degener o populus, vix secula longa decorum

Sic meruisse viris, nedum breve dedecus ævi,

Et vitam, dum Sylla redit. cui funera vulgi

Flere vacet? vix te sparsum per viscera, Bæbi,

120 Innumeras inter carpentis membra coronæ

Discessisse manus: aut te præsege malorum,

Antoni, cujus laceris pendentia canis

bus, signa erant Satellitibus statim quem-  
vis occidendi.

119. — *Vix te sparsum per viscera,*

*Bæbi,*

*Innumeras inter carpentis membra*  
*coronæ*

*Discessisse manus:*] Bæbiorum u-  
nus a Sullanis laceratus est: alter a Ma-  
rianis interfectus, non laceratus. itaque  
confunduntur duæ historiæ. Grotius.  
Placet omnino, et verissima est sagacissi-  
mi Heinsii conjectura, DISPERIISSE,  
quam ipse firmat ex Juvenalis iii.

Obtrita vulgi *PERIT* omne cadaver.

Et Claudiani ii. Rufin. 416. ubi emen-  
dationem hanc promit,

————— consanto funere vix tum  
Deseritur, sparsumque *PERIT* per tela cada-  
ver.

*Sparsum cadaver perit*, ut hic *Sparsum*  
*Bæbium dispersisse*. Quid vero, sparsum  
*Per tela* sibi velit, non satis capio. So-  
lum enim caput telo suffixum est, et sic  
gestatum esse mox ipse narrat. Repone-  
rem libens

————— sparsumque perit per *FRUSTA* cada-  
ver.

*Per Frusta* est frustillatim, sic ut per vis-

*cera* est visceratim. Atreus apud Seneca-  
m, Thyest. 1059.

————— artus, corpora exanimis amputans,  
In parva carpi frustra.

Juvenalis xvi.

————— est illum in plurima sectum  
*Frusta et particulas*, ut multis mortuus unctis  
sufficeret.

Prudent. Psychom. 791.

*Carpitur innumeris ferulis bestia dentris*,  
*Frustatim* sibi quisque rapit, quod spargat in  
suras.

Ubi tot verba cum hoc Nostri loco con-  
currunt; ut plane expressisse eum Pru-  
dentius videatur. Collige igitur ex his,  
*Per frusta* apud Claudianum, idem fore  
atque hic *Per viscera*, vel apud Senecam,  
*Medea* 47. *vulnera, et eadem, et vagum*  
*funus* *PER ARTUS*. id est, artuatim,  
articulatim; et *Frustatim*, per frusta.  
Plautus Curcul. iv. 4.

Jam ego te faciam ut hic formice frustillatim  
differant.

121. *Discessisse manus:*] Ita posuimus  
pro discerpisse, et postulat sensus. ita  
Cic. Off. iii. *cum terra discessisset*. Infra  
l. iii.

*Discessit* medium tam vastos pectus ad ictus.

Ora ferens miles festæ rorantia mensæ  
Imposuit. truncos laceravit Fimbria Crassos.

125 Sæva Tribunitio maduerunt robora tabo.

Te quoque neglectum violatæ, Scævola, dextræ  
Ante ipsum penetrale Dææ, semperque calentes  
Mactavere focos: parvum sed fessa senectus :

Confirmat hanc nostram emendationem  
MS. P. Grotius.

122. *Antoni, cujus laceris pendentia canis*

*Ora ferens miles] Laceris canis;*  
Cur ergo iterum altaro versu, *Truncos laceravit Fimbria Crassos*, utrum mendosum est? prius illud, opinor. sic pono,

Antoni, cujus *SACRIS* pendentia canis  
Ora.

Nihil verina, nihil Antonio Senatus principis dignius. Nostrer viii. 371.

Credite grandævum, vetitumque etate *Senatum*  
*Arma sequi, SACROS* pedibus prostrare *CA-*  
*NOS*.

123. *Ora ferens miles festæ rorantia mensæ*

*Imposuit.]* Valerius Maximus de crudelitate C. Marii: *Idem caput M. Antonii abscissum latis manibus inter epulas per summam animi ac verborum insolentiam aliquamdiu tenuit.* Grotius.

124. ——— *Truncos laceravit Fimbria Crassos.]* Livius in Epitome lxxx. *Crassus filius ab equitibus Fimbriae interemptus: Pater Crassus, nequid indignum sua virtute pateretur, gladio se transfixit.* Florus tamen cum Nostro consensit, iii. 21. *Trucidantur Crassi, Pater et Filius, in mutuo alter alterius aspectu.*

125. *Sæva Tribunitio maduerunt robora tabo.]* Quænam, rogo, sunt SÆVA illa robora? Alii, in quibus Magnus Lipsius est, ad Tacit. iv. 19. *Locum in carcere intelligunt, de quo damnati præcipitabantur.* Perperam. Neque enim is locus *Robora*, sed numero singulari *Robur* vel *Robus* semper appellatur; neque vero tam lente Mariani agebant, ut. carcere iis opus

esset; in mediis vils, in foro, in templis contrucidabant. Alii *Rostra* hic accipiunt: et recte: sed quare igitur SÆVA? restituo,

*SANCTA* Tribunitio maduerunt robora tabo. Hoc scilicet indignissimum erat, Tribunos, ipsos quoque sacro sanctos, in *Rostris*, loco sancto, ubi jus et regnum habebant, jugulatos. Livius viii. 14. *Naves Antiatium in incensa, rostrisque earum Suggestum in Foro estructum adornari placuit. ROS-TRAQUE id TEMPLUM appellatum.* Cicero in Vatinius, c. 10. *Cum L. Vettium indicem in ROSTRIS, in illo, inquam, AUGURATO TEMPLEO ac LOCO collocaris. Sancta ergo robora periphraei justissima dicuntur Rostra.* Ovid. Fast. i. 609.

*SANCTA* vocant augusta patres: augusta vocantur

*TEMPLA*, sacerdotum ritæ dicata manu.

126. *Te quoque neglectum violatæ, Scævola, dextræ*

*Ante ipsum penetrale Dææ, semperque calentes*

*Mactavere focos:]* Immo violentæ, Marii scilicet. Neglectum vero, quia dextram Scævole oculandam Marius non dederat. nam supra habuimus:

———— spes una salutis

Ocula pollute fixisse tremantia dextræ.

Apud Florum locus similis: *Ancharius ipso vidente Mario confossus est, quia fatalem scilicet illam manum non porrezerat salutanti.* Plutarchus Mario: *ἵστος ἀνακαπίτης μὴ προσηγήσας, μὴδὲ ἀνηρωσάμενος. εὐθὺς αὐτὸν ἐβύβαλον ἢ ἀποσφάξετον ἰδίῳς ἐν ταῖς ἰδίῳς.* Augustinus de civitate Dei iii. 27. *In ipsius Marii oculis continuo feriebantur, quibus salutantibus dexteram*

Sanguinis effudit jugulo, flammisque pepercit.

- 130 Septimus hæc sequitur, repetitis fascibus, annus:  
 Ille fuit vitæ Mario modus, omnia passo,  
 Quæ pejor fortuna potest, atque omnibus uso,  
 Quæ melior: mensoque, homini quid fata pararent.  
 Jam quot apud Sacri cecidere cadavera portum?

*porrigere nobisset.* Grotius. Omnino vitiosum est illud DEXTRÆ; non enim a Mario patre, cujus *dextra* osculanda erat, sed a Filio post patris obitum occisus est Scævola. Livius Epitome lxxx. C. *Marius editis multis sceleribus, Idibus Januarii decessit.* At Libro demum lxxvi. *Damasippus prætor, ex voluntate C. Marii Consulis omnem quæ in urbe erat mobilitatem trucidavit; Et cujus numero Q. Mucius Scævola, Pontifex Maximus, fugiens, in vestibulo ardis Vestæ occisus est.* Livio fere consentiunt Appianus et Paterculus, Marius pater mortuus est, A. U. C. DCLXVIII. Marius filius Consul fuit DCLXXII. Sed et illud, obsecro, paulum inspice, *Ante ipsum penetrals DEÆ.* cujus, quæso, DEÆ? prius significatum oportuit, verum ipsam Lucani manum agnoce,

Te quoque neglectum violatæ, Scævola,  
 VESTÆ,  
 Ante ipsum penetrals desæ semperque calentes  
 Mactaveræ focos.

*Vestæ violatæ,* a Marianis militibus, qui Scævola Pontificem Maximum ante ipsos ejus focos trucidarunt, Scævola neglectus Vestæ, quippe quæ Sacerdotem suum non protezerit. Noster x. 177.

O sacris devotæ senex, quodque arguit ætas,  
 Non neglecte deis.

Quid jam videtur? Nondum mihi credis  
 sic a Lucano profectum? Crede igitur  
 codici Harleiano, qui clare habet *Vestæ*;  
 crede Arundelliano, qui *Dextræ* quidem  
 in linea, sed superne pro varia lectione  
*Vestæ.*

128. — *Parvum sed fessa senectus  
 Sanguinis effudit jugulo,*] *Parvum*

*Sanguinis.* Sermo parum usitata veteres quatuor *Parvum* contra metrum, unus ex recentioribus, pro varia lectione *Parvum*. Scripsit, opinor, Poëta PAULUM *Sanguinis*: ut Horat. Serm. ii. 6. 3.

Et *Paulum* alivæ super his foret.

Terentius, *Paulum obsoni.*

130. *Septimus hæc sequitur, repetitis fascibus, annus:*] Codices aliquot vetusti *Essequitur*, recentior unus *Insequitur*: et sane *Annus insequens* passim occurrit; *Annus insequitur* nescio an usquam. Quintilianus tamen, Instit. iv. 2. *Audistis quæ ante acta sunt; accipite nunc quæ insequuntur.* Codex Bernmanni *Hic sequitur.* Lego

Septimus *HINC* sequitur, repetitis fascibus, annus.

133. — *Mensoque, homini quid fata pararent.*] Emendo ex consensu Manuscriptorum,

— *mensoque hominis quid fata paterent:*

id est, *menso* experimentis vitæ, quæ summa esset fatorum distantia a maxima felicitate ad maximam miseriam. Grotius. Recte restituit, HOMINIS et PATERENT: Restat tamen paululum quid, adhuc emendandum.

*Mensoque hominis QUOD fata paterent.*

*Quod paterent*, id est: *Quantum*, vel *Quicquid paterent*. Noster ix. 490.

— Libyæ quod fertile terræ est,  
 Vergit in occasum.

Claudian. Gildon. 159.

— privato jure tenetur  
 Exigui specie fundi, QUOD Nilus et Atlas  
 DISSEDET: occiduis QUOD Gadibus aridæ  
 Barcæ,

- 135 Aut Collina tulit stratas quot porta catervas,  
Tunc cum pene caput mundi, rerumque potestas  
Mutavit tralata locum, Romanaque Samnis  
Ultra Caudinas speravit vulnera Furcas?  
Sylla quoque immensis accessit cladibus ultor.
- 140 Ille quod exiguum restabat sanguinis Urbi  
Hausit; dumque nimis jam putrida membra recidit,  
Excessit medicina modum, nimiumque secuta est,  
Qua morbi duxere, manus. periere nocentes;  
Sed cum jam soli possent superesse nocentes.
- 145 Tunc data libertas odiis, resolutaque legum  
Frænis ira ruit, non uni cuncta dabantur,  
Sed fecit sibi quisque nefas. semel omnia victor  
Jusserat. infandum domini per viscera ferrum

QUODQUE Parantonio SECEDIT] Hære Gan-  
ges.

Hoc sibi transcriptis proprium.

Vides eandem sermonis formam: *Mensus est, quod Juba hominis patenti; Tenetur, quod Nilus et Atlas dissidet; Transcriptis, quod Barce Gadibus secedit.* Quod si adhuc dubitas; respice ad hoc ipse Lucani ix. 6.

Quodque PATET, terras inter lunæque mestas.  
et iii. 294.

QUICQUID ab occidentis Libys PATET arida  
Mauria.

Sed in Claudiano insedit gravissimum mendum; nempe hoc queritur, Gildonem totam Africam possidere, ab occasu ad ortum usque, ab Atlante ad Nilum. Tribus hanc eandem rem sententiis exaggerare studeat. Fidem vero vestram, Historici! si quantum a Gadibus Barce, et quod Ganges a Parantonio secedit, unus Gildo tenuit, non Africam modo, sed et totam Asiam sub jure habuit. Ulcus vides, ecce medicinam:

Quodque Parantonio secedit ab ÆQUORE  
TINGIS.

*Tingis, Τίγγη*, hodie *Tungier*, prope fretum Herculeum.

134. *Jam quot apud Sacri cecidere cadavera portum?*] Videndi de hac connexisque rebus Appianus bello civili, Velleius, Plutarchus C. Mario, Florus, Brevisior Livii, et scriptor de viris Illustribus in Mario. Grotius. Quale vero illud *cecidere cadavera?* An prius isti cadavera erant, quam caderent? dederat auctor

Jam quot apud Sacri JACUERRE cadavera Por-  
tum?

Noster vii. 597.

————— Jacet aggre magno  
Patricium campis, non mixta plebe, cadaver.

137. ——— *Romanaque Samnis*

*Ultra Caudinas speravit vulnera Furcas?*] Samnites pertinacissimi adversus Sullam Romæ arma admoverunt, majus malum Romanis illaturæ se sperantes quam ad Furculas Caudinas olim intulerant. Vide Strabonem l. v. Frequens potius populi nomen unitatis numero ponere. Alioquin si unus hic intelligendus esset, non is esset Damasippus, ut vult manuscriptus Scholiastes, sed Pontius Telesinus dux Samnitium eo bello, cujus hoc dictum nobis servavit Velleius, nunquam defuturos raptores Italicae Libertatis lupos, nisi silva,

- Exegit famulus: nati maduere paterno  
 150 Sanguine. certatum est, cui cervix cæsa parentis  
 Cederet: in fratrum ceciderunt præmia fratres.  
 Busta repleta fuga, permistaque viva sepultis  
 Corpora: nec populum latebræ cepere ferarum.  
 Hic laqueo fauces, elisæque guttura fregit:  
 155 Hic se præcipiti jaculatus pondere dura  
 Dissiluit percussus humo: mortesque cruento  
 Victori rapuere suas: hic robora busti  
 Extruit ipse sui, necdum omni sanguine fuso  
 Desilit in flammæ, et, dum licet, occupat ignes,  
 160 Colla ducum pilo trepidam gestata per urbem,  
 Et medio congesta foro: cognoscitur illic  
 Quicquid ubique latet scelorum. non Thracia tantum

in quam refugere solerent, esset excisa.  
 Grotius.

141. — *Dumque nimis jam putrida membra recidit.*] Colbertinus prior, Harleianus, Puteaneus, Regius PUTRIA. Sed illud vide. *Dum nimis recidit, Medicina excessit modum.* bis inepte dicitur, quod semel tantum in posteriore colo, dici debet. adde huc, quod hoc versu *Nimis* est, et sequente *Nimum*, sine controversia dederat Auctor,

*Dumque ENSIS jam patria membra recidit*  
*Excessit medicina modum; nimumque secuta*  
*est,*  
*Qua morbi duxere manus.*

Ovid. Metam. i.

————— sed non medicabile vulnus  
 Esse recidendum est; ne pars sincera trahatur.

142. *Excessit medicina modum.*] Hinc illud Claudiani ad Adrianum: *Excessit jam pars modum.* de eodem hoc Sylla, Seneca dixerat: *Ingratus L. Sylla, qui patriam durioribus remediis, quam periculo erant, sanavit.*

*Ibidem.* — *Nimumque secuta est,*  
*Qua morbi duxere, manus.]*

Contra quam mos peritis medicis. Claudianus bello Getico:

*Cautius ingentes morbos et proxima cordi*  
*Viscera Pæonia tractat solertia cura,*  
*Parandoque secat, ferro ne longius acto*  
*Irrevocandus est sectis vitalibus error. Grotius.*

146. — *Non uni cuncta dabantur,*  
*Sed fecit sibi quisque nefas.]* Hoc non coperunt interpretes. Non uni, sit, Syllæ dabantur cunctæ cædes, non in unius Syllæ gratiam aut commodum fiebant: sed sibi quisque nefas fecit; privatis suis similitatibus, cæde inimicorum; vel lucris, cæde cognatorum, sub illa proscriptionis specie velificatus est.

148. — *Domini per viscera ferrum*  
*Exegit famulus:] Exegit ferrum,*  
 unde Seneca Medea 126.

*Utinam esset illi frater! est conjunx: in hanc*  
*Ferrum exigitur.*

Unde corrigendus in Troasi locus, v. 1155.

*Ut dextra ferrum penitus exactum abdedit.*

*Exactum ferrum,* non, ut nunc fertur, *Exacta dextra.*

161. — *Cognoscitur illic*  
*Quicquid ubique latet scelorum.]*  
 Colbertini duo, Harleianus, cum aliis bene multis et Editione Romana *Jacet.* Idem de suis prædicant Pulmannus Bernmannusque. Alii pares fere numero,

Vidit Bistonii stabulis pendere tyranni,  
Postibus Antæi Libyæ: nec Græciæ mœrens

165 Tot laceros artus Pisæa flevit in aula.

Cum jam tabe fluunt, confusaque tempore multo  
Amisere notas, miserorum dextra parentum  
Colligit, et pavido subducit cognita furto.  
Meque ipsum meminisse cæsi deformia fratris

cum Puteaneo, *Latet*. Cæterum omnes Editiones prava distinctione peccant, non enim *Quicquid scelerum* voluit Lucanus; sed *Quicquid latet*, nempe capitum. Tum autem in altero colo *Tantum*, ut nunc est per se positum, plane friget. Immo *Tantum scelerum* non vidit Thracia. Sed perpende illud diligentius: nam ubicumque distinguas; seu post *Latet*, sive post *Scelerum*; aut expressum habebis, aut saltem subintellectum, *Tantum scelerum*. An igitur *Scelera* pendebant in Diomedæis Stabulis? Minime, sed ut mox de Antæo et CEnomao, *Ora, Vultus, Capita*. Reponere igitur et distingue:

———— cognoscitur illic,  
Quicquid ubique latet. *CAPITUM* non Thracia tantum  
Vidit Bistonii stabulis pendere Tyranni.

Val. Flaccus iv. 183. de re simili:

Omnique tetra situ et Caputum montastimus ordo,

In foro cognoscitur, quod alibi latet, quippe jussum erat a Sylla, ut capita omnium proscriptorum in forum comportarentur, ab ipso coram recognoscenda, et poena in occultantes constituta. Val. Maximus ix. 2. *Id quoque inexplēbilis feritatis indicium est: abscissa miserorum capita, modo non vultum et spiritum retinentia, in conspectum suum offerri voluit, ut oculis illa, quia ore nefas erat, manderet.* Dio Cocceianus in Excerptis, p. 662. Πάντων τῶν σφαζομένων ἴσα δ' ἐν κεφαλῶν εἰς τὴν εἰς Ῥωμαίων ἀγορὰν ἐπιτίθεντο καὶ ἐπ' αὐτῶν βήματος ἐτίθειντο. Capita aut censorum ἴσα γ' ἐν, ubicumque (*quicquid ubique latet*) in forum pro rostris delata.

164. — *Nec Græciæ mœrens*

*Tot laceros artus Pisæa flevit in aula.*] *Laceros artus* post versus undecim iterum habemus,

Cum *laceros artus* æquataque vulnera membris Certissimum mendi signum. Præterea, ut jam dixi, *Capita* tantum foribus affigebantur, non *artus*, seu tota corpora. Restituo,

Tot laceros *FULTUS* Pisæa flevit, in aula.  
ut supra v. 119. Ab ignota *Fultus* cervicæ. Ovid. Heroid. ix. 89. de Thrace Diomedæ

Non tibi Threicis adfixa penatibus ora,  
Non hominum pingues eade tacentur equæ.

De CEnomao, Hyginus lxxxiv. *Mutis interfectis novissime Pelops Tantali filius cum venisset, et CAPITA humana super valvas fixa vidisset, pœnitere cum cepit.* De Caco, Virgilius viii. 197.

Eade tepabat humus, floribusque adfixa superbis  
*Ora* virum tristi pendebant pallida tabo.

Ubi obiter reponendum *Squallida*. Quomodo enim *Pallida tabo*, quod ipsum nigrum est? ut ix. 472.

———— Simul *ora* virum præfixa movebant,  
Nota nimis miseria, atroque stulticia tabo.

Denique de Antæo Pindarus Isthmionum iv. Καὶ τὰ σπῆρ' ΑΝΤΑΙΟΥ δόμος Πραεσπυλαίων Ἰλῆς ἐπὶ τὰς παραφύξας Ἀλκίως ΚΡΑΝΙΟΙΣ ἔρηξεν Ναὸν Περικλέους ἱερῆστος σχίζου Τίδος Ἀλημείας. *Ibat*, inquit, *Hercules Libyam, ut Antæum, Neptuni tempulum hospitum capitibus tegentem, consideret*, ubi Scholiastes annotat, *de Diomede Thrace*

- 170 Ora rogo cupidum, vetitisque imponere flammis,  
 Omnia Syllanæ lustrasse cadavera pacis:  
 Perque omnes truncos, cum qua cervice recisum  
 Conveniat, quæsisse caput. Quid sanguine manes  
 Placatos Catuli referam? cui victima tristes  
 175 Inferias Marius, forsân nolentibus umbris,  
 Pendit, inexplèto non fanda piacula busto:

*plures idem dicere; De Evano, Bacchylidem; de Enomao, Sophoclem. Evicimus igitur, tot testibus, et Vultus, non Artus, et Caput, non Scelerum reponi oportere. Nondum tamen datum est manum de hac tabula tollere: Quippe non modo laceros artus, sed ne laceros quidem tam brevi tempore bis dixisset: neque sane ullo hic epitheto opus est; satis per se apparet, vultus illos abscissos fuisse, cum mareus dicat et fleat, et post Diomedem et Antæum hoc inferat. vix aliter auctorem scripsisse credam, quam,*

Tot PROCERUM VULTUS Flamma sevit in  
 aula.

Omnes enim, qui cum Enomao pro filiis nuptiis certabant, proceres suarum civitatum, principumque filii erant. Et inde constat ratio, cur tota Græcia fletet et mareret; non ob quorumvis, Sed ob tot nobilium juvenum mortes.

167. — *Miserorum dextra parentum Colligit,*] Ride illam dextram parentum. Num omnes isti parentes una tantum dextra hic utebantur? Saltem dextra dictum oportuit, cur autem non et Sinistra? Certe, quia furto hæc acta narrat, *furtifica* illa *leva* magno hic usui fuisset. Denique sua modo dextra, nulla familiarium opera hic utebantur parentes; quorum aliquot decrepiti, aliquot morbo detenti, omnes morore et metu pene confecti? Gratia vero codici Harleiano hic habenda est, qui solus Lucani manum servat.

— Miserorum CURA parentum

Colligit, et pavido subducit cognita furto.

Ut supra v. 64.

— At miseros angit sua cura parentes.

172. — *Cum qua cervice recisum*

*Conveniat, quæsisse caput.*] Bernmanni Codex, RESECTUM; Harleianus REVULSUM. Recte: quippe supra, v. 112. habuimus *Cervice recisos*. Noster vii. 12.

Quantum pro Caesaris ipse  
 Avales cervice daret.

Et x. 100.

— Magni cervice revulsæ.

174. — *Cui victima tristes*

*Inferias Marius, forsân nolentibus umbris,*

*Pendit,*] Nam Mariam filium quidem non a famulo in id rogato sed a dispositis in hoc hostibus interentum narrant. vide Velleium. Grotius. Non de Caio Mario filio hic agitur, alius Marius querendus est, Marcus scilicet Marius Gratidianus, Marci Gratidii Oratoris filius vel Marii illius magni vii Cos. per adoptionem frater, Tullii Ciceronis propinquus, vir Prætorius. vide Ciceronem De Offic. iii. 16. et 20. in Bruto cap. 45. De Legibus iii. 16. Is miserrimam hanc lanienam ex invidiosa illa et fatali adoptione lucratus est: de qua Livius Epitome lxxxviii. *Sylla Marium Senatorii ordinis virum, cruribus brachiisque fractis, auribus præsecis, et oculis effossis, necavit.* Florus iii. 21. *Sylla Marium, ducis ipsius fratrem, apud Catuli sepulcrum oculis, manibus, cruribusque defossis* (emendant Desectis, malletm Avolsis, vel Rociis,) *Servatum aliquamdiu ut per singula membra moreretur.* Valer. Maximus ix. 2. *Quam porro crudeliter Sylla se in*



- Cum laceros artus, sequataque vulnera membris  
 Vidimus, et toto quamvis in corpore cæso  
 Nil animæ letale datum, moremque nefandæ  
 180 Dirum sævitæ, pereuntis parcere morti.  
 Avulsæ cecidere, manus, exactaque lingua  
 Palpitat, et muto vacuum ferit aëra motu.  
 Hic aures, alius spiramina naris aduncæ  
 Amputat: ille cavis evolvit sedibus orbes,  
 185 Ultimaque effodit spectatis lumina membris.  
 Vix erit ulla fides, tam sævi criminis unum  
 Tot poenas cepisse caput. sic mole ruinæ

*Marco Mario prætorio gessit! quem per ora vulgi ad Sepulcrum Lutatiae gentis pertractum, non prius vita privavit, quam oculos infelicis erueret, et singulas corporis partes confringeret. vix mihi veri similia narrare videor. Julius Firmicus l. 5. Prætorio viro, minori scilicet Mario, qui iudicio omnium bene meritus de republica videbatur, Syllana jussione, elisa sunt prius crura; deinde dejecta de statu corporis brachia humerum tenuis dissoluta ceciderunt; tertio amputata lingua vocem reliquit in faucibus; ad postremum omni corporis parte mutilata, oculi qui fuerant spectatores, et superstitales, egeruntur: et in tam angusto corpore tot sunt inventa supplicia; ut vis anima tantis vulneribus erogata sit; cum hinc inde membris fluentibus, minutatim spiritus carperetur. Porro hujus crudelitatis Syllanæ minister et carnifex Catilina erat. Vide etiam Plutarchum in Sylla. Asconius Pedianus in orationem De toga candida. Marci Marii Gratiadiani, summe popularis hominis, qui ob id bis Prætor fuit, caput abscisum per urbem sua manu Catilina tulerat: fuerat vero hic Gratiadianus arta necessitudine Ciceroni conjunctus. Et ibidem. Dicit Cicero Catalinam M. Marii Gratiadiani caput gestasse, quod caput tum plenum animæ et spiritus ad Syllam usque ab Janiculo ad ædem Apollinis (quæ est*

*inter Forum olitorium et Circum Flaminium) manibus tuis ipse detulit. Vide Cic. de Pet. Consulatus. c. 5. Hæc præter morem meum huc congressi, quod viginti de Mario isto Lucani versibus commentarii loco sint.*

*Ibidem.] Multa hic peccantur, tam præva distinctione, quam mendosa lectione. Locus sic constituendus est.*

*CUM* victima tristes

*Inferas Marius (forsan nolentibus umbris)*

*Pendit inexpleto, MISERANDA* piacula, busto.

*CUM*, omnes nostri cum Romana et Veneta: Recte, ut mox in repetitione, Cum laceros artus. *non fanda* piacula ferri non possunt; cum tertio abhinc versu *NEFANDÆ*, habeamus, *nfanda miscnda* compendiose. Silius l. 182. in re *simili*, omnibusque tormentorum generibus,

*Hæc inter sprete miseranda piacula poena.*

*Inexpleto* autem, inexplebili, insatiabili. *Busto* autem Q. Lutatii.

181. *Avulsæ cecidere manus, exactaque lingua*

*Palpitat, et muto vacuum ferit aëra motu.] Avulsæ manus; vides recte in Floro emendatum, Manibus curvibusque AVOL-SIS (sic enim codices vetusti) non DE-FOSSIS: Manus avulsæ CEDERE: cum dixit, linguam exactam palpitate*

- Fracta sub ingenti miscentur pondere membra:  
 Nec magis informes veniunt ad littora trunci,  
 190 Qui medio periere freto. quid perdere fructum  
 Juvit, et, ut vilem, Marii confundere vultum?  
 Ut scelus hoc Syllæ, cædesque ostensa placeret,  
 Agnoscendus erat. Vidit Fortuna colonos  
 Prænestina suos cunctos simul ense recisos,  
 195 Unius populum pereuntem tempore mortis.  
 Tunc flos Hesperiae, Latii jam sola juvenus,  
 Concidit, et miseræ maculavit ovilia Romæ.  
 Tot simul infesto juvenes occumbere leto,

adhuc, et mutas loquelas agitare; simile quid sine dubio de manibus dixerat,

Avulsa MICURERE manus

Scolestus est in manes Lucani, qui sic cum scripserat inficias ire ausit. Virgil. x. 395.

Te decia sum. Laride, dextera querit:  
 Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.

185. *Ultimaque effodit spectatis lumina membris.*] Non placet EFFODIT, quod si ut cætera propinqua *Palpiat, ferit, amputat*, præsentis est temporis, in metrum peccat. Restitue

Ultimaque EFFUNDIT spectatis lumina membris.

Ita Colbertinus secundus, Puteaneus, Horleianus. *Effundit humo scilicet; Effodit enim jam dictum erat in isto, Cavis evoluit sedibus orbes.* Noster vii. 305.

Et caput hoc positum Rostris, effusaque membra.

Virgil. xi. 485.

Frangere manu telum Phrygii prædoris, et ipsum.

Frontem sternæ solo, portisque effundit sub altis.

186. *Vix erit ulla fides, tam sævi criminis unum*

*Tot pœnas cepisse caput.*] Val.

Flaccus supra: *Vix mihi veri similia narrare videor.* Sed tolle pravam distinctionem, quæ editionibus inædit; non

enim pœnas criminis conjungendum, sed *Fides criminis.*

Vix erit ulla fides tam sævi criminis.

194. — *Cunctos simul enses recisos,*] Fuit hæc nostra conjectura, pro *receptos*, sed tutius manuscriptos sequi, qui habent, *recepto*, id est in corpora admissio. Grotius.

197. — *Et miseræ maculavit ovilia Romæ.*] Ita vocabantur septa in Campo Martio. vide Servium ad Ecl. 11. Grotius.

198. *Tot simul infesto juvenes occumbere leto,*] Non memini quicumquam inaudivisse de *Leto infesto*: mihi plane persuasum est, sic dedisse auctorem:

Tot simul INLATO juvenes occumbere leto.

Inferre mortem, necem, pœnam habes. Inlata autem mors est, violenta, non naturalis, Tacitus Annal. i. 6. *Neque mortem nepoti pro securitatis privigni inlata, credibile erat.* Et ii. 68. *Unde major fides, conscientia sceleris et metu indicit, mortem Vononi inlata.* Ordo est, *Tot juvenes occumbere leto simul inlato.* Inlato leto, ut mox Inmissa morte, v. 302.

— exanguis inmissa morte catervas.

199. *Sæpe fames, pelagique furor, subitaque ruina,*

*Aut cæli, terræque lues, aut bellica clades.*] Ex nostris solus Puteaneus habet *Cædes*, idque perperam; cum tertio abhinc versu iteretur. Cæterum *que*,

- Sæpe fames, pelagique furor, subitæque ruinæ,  
 200 Aut cæli, terræque lues, aut bellica clades,  
 Numquam poena fuit. densi vix agmina vulgi  
 Inter et exangues immissa morte catervas  
 Victores movere manus. vix cæde peracta  
 Procumbunt, dubisque labant cervice: sed illos  
 205 Magna premit strages: peraguntque cadavera partem  
 Cædis: viva graves elidunt corpora trunci.  
 Intrepidus tanti sedit securus ab alto

quod aspe fit, his terve pro *Ve* hic ponitur: quod et sententia ipsa monstrat, et *Aut* bis interpositum. Quin et *Terræ calique* habent codices plerique, veteres certa omnes: *Legē* igitur et *distingue*,

*Sæpe fames, pelagi VE furor subita VE ruinæ, Aut TERRÆ CÆLIVÆ lues, aut bellica clades.*

*Furor pelagi ruinæve subita*, Genitivo singulari.

200. — *Aut bellica clades*,] *Clades* habent manuscripti duo. *Grotius*.

201. *Numquam poena fuit*.] Tot hominum mors morbis aliisve malis *indignis* antehac forte imputata est, at non supplicia. *Seneca* lib. ii. de ira: *In singulos severitas Imperatoris destringitur: at necessaria est venia, ubi totus deseruit exercitus, quid tollit iram sapientis? Turba peccantium.* Alioqui, ut *Sallustius* ait, civitas vastatur magis quam corrigitur. *Grotius*.

205. *Victores movere manus. vix cæde peracta*] *Indignor* hos carnifices *VICTORES* appellari; qui cives undecumque inermes, et in angustum conclusos, post fidem datam, contrucidaverunt. Pauci latrones talem cædem vel multorum millium peragere possent; unde mox eleganter, ut omnia, *Noster*,

Tot milia vulgi  
 Non piguit juniasse mori.

*Non occidi dixit, sed mori, LICTORES* libenter reponam; *Satellites, Percussores.* *Cæterum* in sequentibus,

————— *VIX* cæde peracta

*Procumbunt* dubisque labant cervice: sed illos *Magna* premit strages,

illud *Vix* totam orationem conturbat. Si enim cæsi *vix* procumbunt, quomodo trunci eorum vivos obruunt et elidunt? Deinde quænam ista est tam putida repetitio, *Cæde peracta*, et continuo *Peragunt cædis partem*? Quid quod *procumbunt* et *labant* de vulneratis dictum est: at *cæde peracta* non de vulneratis, sed de vulnerantibus? *Virg.* ix. 242.

Mox hic cum *spolis, ingenti cæde peracta.*  
*Adfere* cornetis.

Quid hic agendum? vide, an *Sententiæ* filium secuti ex his erroribus evaserimus,

*HI* cæde *PEREMTI*

*Procumbunt*, dubia *VE* labant cervice; sed illos *Magna* premit *Strages*, peraguntque cadavera partem  
*GLADIS*: viva graves elidunt corpora trunci.

*Peremti* cæde, ut *Virg.* ix. 455.

————— *Rhamnete* reperto

*Exangui*, et *primis una tot cæde peremti*:

*Dubias* autem, non *Dubiasque*. Si enim *procumbunt*, jam serum nimis est *labare*, prius *labant*, et tum postea *procumbunt*. *Ex patruo* hoc sumit, *Aganem*. 786.

Quid ista vates, corpore effusa ac tremans  
*Dubis labat cervicē? fumant, attollite.*

*Cladis* etiam, non *Cædis*; ne eadem vox tam cito recurat. Denique *HI* non *Vix*, vel *Antetheti* ratione postulante, *HI* jugu-

- Spectator sceleris: miseri tot millia vulgi  
 Non piguit jussisse mori. congesta recepti  
 210 Omnia Tyrrhenus Syllana cadavera gurgis.  
 In fluvium prima cecidere, in corpora summi.  
 Præcipites hæere rates, et strage cruenta  
 Interruptus aquis fluxit prior amnis in æquor,  
 Ad molem stetit unda sequens: nam sanguinis alti  
 215 Vis sibi fecit iter, campumque effusa per omnem,  
 Præcipitique ruens Tyberina ad flumina rivo

lantur et cadunt, Sed illos cadentium strage mole sua obruit.

207. *Intrepidus tanti sedit securus ab alto*

*Spectator sceleris:] Intrepidus securus, geminum sine copula adjectivum, nunquam posuisset auctor. Prompta vera emendatio foret, vel sine auxilio codicum quam tamen Bersmanni unus conservavit,*

*Intrepidus tanti QUE SEDET securus ab alto Spectator sceleris.*

Colbertinus etiam secundus SEDET, sed omnino QUE. *Sedit*, tempore præsentis; ut illa vicina, *Premis, Peragunt, Elidunt.*

212. *Præcipites hæere rates, et strage cruenta*

*Interruptus aquis fluxit prior amnis in æquor,]* Colbertinus prior cum tribus Fulmanni AQUÆ et a prima manu Harleianus. Bersmanni codex PRO STRAGE, et INTERRUPTIT AQUAS. Sane hic locus crucem interpretibus fixit. Quid enim RATES hic faciunt? quis illis in hac sententia locus. Jam vero quot vocabula putidissime repetita? *Præcipites* hic, et quarto post versus *Præcipiti*, hic *Hæere*, et quinto deinde *Hærentes*. Hic *strage*, et septimo ante *strages*. Quam stulte autem CRUENTA strage INTERRUPTUS? cum mox non modo non interrupterit amnem cruor, sed interruptum et hærentem adjuverit atque impulserit. Quod a nostro mutuatus est Claudianus iii. Honor. 100.

— et frigidus amnis

*Mutatis fumavit aquis; turbaque cadentum Staret, ni rapidus Juvisset flumina anguis.*

*Laterem lavet, qui tot maculas eluere conatur; sane, Interpolator aliquis, uti mihi videtur, jam a multis sæculis toto hoc Lucanum versu donavit, Nimirum Interruptit aquas in codice suo legebat, pro compendioso illo interrupti; quod est interruptus. Deesse ergo sententiam quid existimans, nothum illud inseruit, quo sublato, locum jam videbis sanissimum.*

*In fluvium primi cecidere, in corpora summi. [Præcipites hæere rates et strage cruenta] Interruptus aquas fluxit prior amnis in æquor Ad molem stetit unda sequens.*

*Interruptus aquas, tritissimo Hellenismo; id est, Habens aquas interruptas.*

214. — *Nam sanguinis alti*

*Vis sibi fecit iter,]* Puto pro *nam*, scribi *dum* debere. stetit flumen obsessum cadaveribus, donec sanguinis rivi viam fecere. Grotius. *Nam* procul dubio mendosum est. Nec tamen cum viro magno *Dum* reposuerim. Quid? an unda hærens stetit, opperiens, expectans, deliberans *Dum* sanguis influeret? Unicum in hujus modi sententia vocabulum est *Cum*.

*Ad molem stetit unda sequens cum sanguinis alti Vis sibi fecit iter.*

215. — *Campumque effusa per omnem,]* Colbertinus secundus QUÆ, Nimirum quod Poëta dedit, hoc est,

— cum sanguinis alti  
 Vis sibi fecit iter: Campum QUÆ FUSA: per omnem.

Hærentes adjuvit aquas: nec jam alveus amnem,  
Nec retinent ripæ, redeuntque cadavera campo.  
Tandem Tyrrhenas vix eluctatus in undas

220 Sanguine cæruleum torrenti dividit æquor.

His ne, Salus rerum, Felix his Sylla vocari,  
His meruit tumulum medio sibi tollere Campo?  
Hæc rursus patienda manent: hoc ordine belli  
Ibitur: hic stabit civilibus exitus armis.

225 Quamquam agitant graviora metus, multoque coitur

216. *Præcipitque ruens Tyberina ad flumina rivo*] Omnes omnium Codices cum Romana et Veneta, *IN flumina*. Quis primus interpolaverit, nescio, certe *In flumina*; neque enim *adjuvaret*, si *Ad fluvium* tantummodo.

218. — *Redeuntque cadavera campo.*] MS. P. *redditque*. recte. ut ad amnem referatur, ut et quod sequitur verbum *dividit*. Solenne autem Lucano est *que* ponere pro *sed*, et tacite transire de casu in casum. Sensus ergo est: Amnem non retinent aut alveus aut ripas, sed ipse exundans campo reddit cadavera, et mare dividit sanguine. Grotius. Non Puteaneus tantum, sed Colbertini duo, Harleianus, Regius cum aliis, et Editione Romana, *Reddit*, *Cæteri reddunt*. nullus ut nunc fertur *Redeunt*. Omnino recipiendum *Redditque*. *Nec alveus, nec ripas retinent amnem, sed (amnis) reddit cadavera campo*. Nisi sic legas, versus sequens solacisset: *Vix eluctatus, quis, nisi amnis?* Silius x. 321.

Sanguineus tumidas in campos Aufidus undas  
Ejectat, reddatque furens sua corpora ripis.

*Que*, quod est *Sed*, Lucano familiare.

221. *His ne, Salus rerum, Felix his Sylla vocari.*] Valer. Max. ix. 2. de Sylla, *En quibus actis Felicis cognomen assequendum putavit!* Rerum Salus; nempe quod se *Rempublicam constituere* diceret. Martialis ii. 91.

*Rerum cæta salus, terrarum gloria, Cæsar.*

225. *Quamquam agitant graviora metus, multoque coitur*

*Humani generis majore in prælia damno.*] Quid hoc est, *metus agitant graviora?* nulla sana his verbis subest sententia. Scripsit auctor,

Quamquam *ADERUNT* graviora *METU*.

*Aderunt*, hoc est, *venient*, ut l. 635.

———— non *finde* *timemus*;  
*Sed venient majores metus.*

Seneca Hippol. 1034.

—— litori innoxit malum *majus* *timere* :

Silius V. 348.

Utque metum leti procul, et *lentiora* *pastore*  
Cognovit.

Illud vero, quod sequitur, quam diu jam cubuit, et quousque in mendo cubabit? Priscianus p. 798. *Passivo verbi Cœso usus est Lucanus in ii. Multumque coitur Humani generis majore in prælia damno. sed sciendum, quod Coitur pro Colligitur, et Convenitur pro Exigitur, passivam vocem assumptam accipiuntur.* Sic ibi et Codex Cantab. nisi quod, *Majore*. Apparet Summum Magistrum sic verba construxisse: *Multum humani generis coitur* (sive colligitur) *in prælia majore damno*. Sane codices plerique etiamnum habent *MULTUM* cum Romana ac Veneta: Colbertinus tamen prior et Puteaneus *MULTO*; quod et nos, pace Prisciani, amplectemur. nunquam enim fidem nobis faciet, *Coitur* passive posse sumi

Humani generis majore in praelia damno.  
 Exulibus Mariis bellorum maxima merces  
 Roma recepta fuit: nec plus victoria Syllæ  
 Præstitit, invisæ penitus quam tollere partes.

230 Hos alio, Fortuna, vocas: olimque potentes  
 Concurrunt. neuter civilia bella moveret,  
 Contentus, quo Sylla fuit. Sic mœsta senectus  
 Præteritique memor flebat, metuensque futuri.  
 At non magnanimi percussit pectora Bruti

pro Colligitur. Lege vero, non verbis  
 modo legitimis, sed sententia erectiore:

Quamquam *ADERUNT* graviosa *METU*;  
 multoque coitur  
 Humani generis *MAJORA* in praelia damno.

Ubi ordo est: *coiturque* (coëunt homines;  
 impersonale) in *majora praelia* (quam  
 Marii et Syllæ erant) *multo damno hu-*  
*mani generis*: vel, si mavis sic: *coiturque*  
*in multo majora praelia, damno humani*  
*generis*. Ceterum adeo in promptu est  
*Majora* substituere; ut jam olim in Pul-  
 manni Editione compareat. Silius i.  
 272.

Belleque sumta viro belli *majoris* amore,

Et xv. 492.

*majora* petuntur  
 Rursus *bella* retro.

Illud vero vii. 498. ex hoc ipso loco sum-  
 tum videntur,

— et ut parvo *MAJORA* ad *PRELLA DAM-*  
*NO*

*Esce*ret, dabat interdum stimulantia terga.

229. — *Invisæ penitus quam tol-*  
*lere partes*.] Scio, quo modo ex persona  
 Syllæ explicari possit *INVISAS partes*,  
 prætulerim tamen,

*ADVERSAS* penitus quam tollere partes.

quoniam lenius, clementius, usitatus est.  
 nec magna adeo mutatio, *invisas, adusas*.  
 Val. Max. ix. 2. de Sylla: *Quattuor le-*  
*giones contrariæ partis, fidem suam secu-*  
*tas obruncari jussit, Lælius lxxx: de Ma-*

rio, *Omnibus adversæ partis nobilibus*  
*trucidatis*: et ibidem, *Qui aut pugnare*  
*nolebant, aut in diversas partes transibant*.  
 Suetonius Vitellio, 18. *Ab Antonio primo*  
*adversarum partium duce oppressus*. Et  
 Cassare, i. *Ut repudiaret Corneliam Cinna*  
*filiam compelli a Dictatore Sylla nullo*  
*modo potuit; quare diversarum partium*  
*habebatur*. Ita sæpe reperies, *adversas,*  
*diversas, contrarias partes*: nusquam, ut  
 opinor *invisas*.

230. *Hos alio, Fortuna, vocas*.] Tragi-  
 cus in Hercule Cætao, 178.

*Allo nostras Fortuna vocat*  
*Lacrimas; alias flere ruinas*  
*ME Fata jubent. Quas prima querat?*

Sic ibi lego; non *mea fata*.

231. — *Neuter civilia bella mo-*  
*veret,*

*Contentus, quo Sylla fuit*.] Ig-  
 navum illud *FUIT*, Librariis et Glossa-  
 toribus debemus, scripsit auctor,

*Contentus, quo Sylla, LOCO.*

*Ita locus primus, locus princeps.*

234. *At non magnanimi percussit pec-*  
*tora Bruti*  
*Terror*.] Imitatus est Claudia-  
 nus, i. Rufin. 261.

*At non magnanimi virtus Stilichonis eodem*  
*Fracta metu.*

Unde et illud discas, ut ibi *Fracta metu*,  
 ita hic *PERCELLIT* legendum, (non  
*PERCUSSIT*) presentis tempore, ut mox  
*Invenit*. Non *percelli* viri magnanimi est

- 235 Terror, et in tanta pavidi formidine motus  
 Pars populi lugentis erat: sed nocte sopora,  
 Parrhasis obliquos Helice cum verteret axes,  
 Atria cognati pulsat non ampla Catonis.  
 Invenit insomni volventem publica cura
- 240 Fata virum, casusque Urbis, cunctisque timentem,  
 Securumque sui; farique his vocibus orsus:  
 Omnibus expulse terris, olimque fugatæ  
 Virtutis jam sola fides, quam turbine nullo

non percuti *derasit*; sed *derasit*, nulla patris caritate moti, dissimilis avunculi et soceri sui Catonis, qui (v. 240.) sul licet securus, aliis tamen *cunctis timebat*.

235. — *Et in tanta pavidi formidine motus*

*Pars populi lugentis erat:*] Contra vi. 419. *Turbas sed mistus inertis Sertus erat.* sed nota usum ET et QUE Lucano prope peculiarem: Non in priore colo subintelligitur in sequente: adeo ut *Et pars erat* id ipsum sit quod *Et non pars erat, vel Nec pars erat*. Quod observavit et Priscianus: quem vide iv. 750. Jam vero, quid illud sit, *Pavidi formidine motus*, hærere me et caligare confiteor, aut simpliciter potius nescire. Si enim *Motus* civile bellum hic notat; ut plane necesse est: cur *pavidus* vocatur? *Motus* ipse *pavere* non potest; *paveri* quidem solet: non tamen *pavidum* dicitur, quod pavetur. Restituo,

*Et in tanta pavidi formidine MUNDI*  
*Pars populi lugentis erat.*

Centies in his libris habes, totum *Mundum* ad primos belli civilis motus expavisse; et postea collisum fuisse. Vel in ipso *Prosmio*, *Totis concussi viribus orbis.* et infra 248.

Inconcussa tenens trepido vestigia mundo,  
 et v. 160.

Deque orbis trepidi tanto consultata tumultu.

Brutus igitur, vir magni animi, in totius mundi formidine et consternatione non est percussus; *si fractus illabatur orbis, Impavidum ferient ruinae*. Mutatum ab iis crediderim; qui, cum *formidine mortis, pœna, fustis, &c.* aspe legissent, ad eandem faciem *formidine mundi*, non de ipso mundo formidante, sed de alio ipsum mundum metuente dici oportere, existimabant. Atqui Tacitus Annal. xv. 6. *Hæc plures*, ut *formidine regis et Corbulonis minis patrata, extollebant*. Horat. Serm. 8. *Deus inde ego, furum aviumque Maxima formido*.

242. *Omnibus expulse terris, olimque fugata*

*Virtutis jam sola fides,*] Nimis diu suspenditur et in ambiguo fluctuat sententia: quippe in tot verbia, nescias adhuc, utrum compellet Catonem, an de Virtute aliquid narraturus sit. scripsit auctor,

Omnibus O PULSÆ terris olimque fugata.

Sic pulsus patria, regno, solio, passim. Noster iv. 212. *Immemor o patria, Virgilius, Infelix o semper oves pecus.*

244. — *Tu mente labantem*

*Dirige me, dubium certo tu robore firma.*] Inconcinna prorsus clausula est, inter *Me* et *Dubium* constituta. Codex Puteaneus DERIGE; at Bersmanni unus egregie ERIGE. Totum locum sic lege ac distingue:

———— tu mente labantem

- Excutiet fortuna tibi; tu mente labantem  
 245 Dirige me, dubium certo tu robore firma.  
 Namque alii Magnum, vel Cæsaris arma sequantur:  
 Dux Bruto Cato solus erit. pacem ne tueris,  
 Inconcussa tenens dubio vestigia mundo?  
 An placuit, ducibus scelerum, populique furentis  
 250 Cladibus immistum civile absolvere bellum?  
 Quemque suæ rapiunt scelerata in prælia cause:  
 Hos polluta domus, legesque in pace timendæ?

*ERIGE* me *DURIA*, certo tu robore firma.

*Labantem mente dubia*, ut supra v. 204.  
*Dubia mens*, et *mente labare* passim.  
 Ovid. *Metam.* vi. 629. de Procne Ityn  
 filium occisura,

Sed simul ex nimis mentem pietate labare  
 Sensit; ab hoc iterum est ad vultus verba serena.

Sic codices plerique et olim Editi, perpe-  
 ramque hic *Materem* pro *Mentem* substituit  
 vir alioquin subtilissimus. Contrarium  
 prorsus hoc est menti Nasonis, mentique  
 adeo ipsius Heinsii: Quippe si *Mater*  
 sive maternus affectus *labat*; non vincere  
 incipit (quod voluit Heinsius) sed vinci.  
 si *labat* maternus affectus, virgit in crude-  
 litatem; non in pietatem. hoc probant  
 ipsa illa exempla, quæ Heinsius sibi ad-  
 vocat: *Mater rediit, Rex patrem vicit*, et  
 ex Statio illud xi. 659.

— jam *fecere patrem*  
 Incipit, atque datis abolere Menocea regnis:  
 Patrum adeo, avris imbutus amoribus sulis,  
 Indicium specimenque sul, jubet igne supremo  
 Aceri Danaos.

*Pater flectitur*, Paternus affectus *labat*;  
 dedecit patrem Creon, et assuescit regem  
 agere. Corrigendum vero obiter, *Sævis*  
**MORIBUS** *aulæ*, non *Amoribus*. Sic  
 et xii. 600.

— quænam ista novæ induxit Erynnæ.  
*Regnum moras?*

*ERIGE* autem mentem, si *labat*; *Dirige*,  
 si *errat*.

247. *Dux Bruto Cato solus erit. pacem*

*ne tueris.*] Conclaninus codex Berman-  
 ni ERIS: quod sequens *Tueris* satis con-  
 firmat.

248. *Inconcussa tenens dubio vestigia*  
*mundo?*] *Dubius* jam semel venit, tertio  
 ante versu: Scripsit, opinor, Lucanus  
 TREPIDO: v. 160.

Deque orbis trepidi tanto consulta tumultu.

249. *An placuit, ducibus scelerum po-  
 pulique furentis*

*Cladibus immistum civile absolve-  
 re bellum?*] *Absolvere bellum* est excu-  
 sare, auctoritate sua quasi justum et pium  
 facere. Plin. *Hist.* xiii. 15. *Quo dedecore*  
*tota absoluta prescriptio est.* Sed non  
 placet *Ducibus* et *Cladibus*: ut una et  
 Persona et Res commisceantur. Quid,  
 quod Duces scelerum de Pompeianis hic  
 diceretur; parum ex decore, neque ad  
 sensus Lucani. Quin et *populi furentis*  
 nimis inclementer; qui alienum furorem  
 ipse innocens et ignarus plerumque sequit-  
 ur, occulta hic latent menda; sic opinor  
 emaculanda,

An placuit, *VICIBUS* scelerum populique  
*CRUENTIS*  
*CADIBUS* immixtum, civile absolvere bel-  
 lum?

Quam prope a receptis lectionibus absint,  
 vides: at quanto meliore sententia? *Vici-  
 bus scelerum*; quæ scilicet in civili bello  
 nunc hæc partes nunc illæ facient et pati-  
 entur. rem plane conficit Senecæ patriui  
 locus, *Thyest.* 133.



- Hos ferro fugienda fames: mundique ruinæ  
 Permiscenda fides. nullum furor egit in arma.  
 255 Castra petunt magna victi mercede: tibi uni  
 Per se bella placent? quid tot durasse per annos  
 Profuit immunem corrupti moribus ævi?  
 Hoc solum longæ pretium virtutis habebis?  
 Accipient alios, facient te bella nocentem.  
 260 Ne tantum, o Superi, liceat feralibus armis,  
 Has etiam movisse manus: nec pila lacertis  
 Missa tuis cæca telorum in nube ferantur:  
 Nec tanta incassum virtus eat. ingeret omnis  
 Se belli fortuna tibi. quis nolet ab isto  
 265 Ense mori, quamvis alieno vulnere labens,

Advertat placidum numen; et arceat  
 Alternæ *SCELERUM* ne redeant *VICES*.

*Cruentis* autem *cadibus populi*, melius  
 quam *Cladibus*. Seneca Herc. Fur. 919.

Nate, manantes prius  
 Manus *cruenta* cede et hostili expla.

253. ——— *Mundique ruinæ*  
*Permiscenda fides.*] De obsertis  
 loquitur, qui privatam fidei suæ ruinam  
 permiscere publicæ cupiebant. Grotius.

255. *Castra petunt magna victi mer-*  
*cede:*] Parce, quæso, tam male ominari.  
 immo ita corrigendum

Castra petunt magna *DUCTI* mercede.

261. ——— *Nec pila lacertis* ———  
*Nec tanta incassum virtus eat.*] Fefellit omnes Interpretes orationis con-  
 structio; quæ et mendis laborat, et prava  
 interpunctione: sed suo demum nitore  
 restituatur hoc modo:

————— *NE* pila lacertis  
 Missa tuis cæca telorum in nube ferantur,  
*NEU* tanta incassum virtus eat; ingeret omnis  
 Se belli fortuna tibi.

Ubi ordo, et sensus est, Omnis fortuna  
 belli ingeret se tibi, ne pilo conjecto vel  
 ignotum, ferias vel nullum. *NE tanta*  
 Colbertinus secundus et Trin. et Valerius  
 Probus p. 1395.

264. ——— *Quis nolet ab isto*  
*Ense mori,*] Multo est efficacius  
 quod habet M.S. P. et R.

————— in isto  
*Ense mori.*

sicut induere ensen aliquis dicitur. Gro-  
 tius.

267. ——— *Sicut caelestia semper*  
*Inconcussa suovolvuntur sidera*  
*lapes.*] Ferri non potest *Inconcussa*; cum  
 supra in hac Bruti oratione versum jam  
 inchoaverit, *Inconcussa tenens trepido ves-*  
*tigia mundo.* Nec per se placet *Incon-*  
*cussa Sidera.* Melius castiusque Petrus  
 Her. Fur. 928.

————— Stat suo ostium loco  
 Tellusque et æther: astra *ingentes* agunt  
*Æterna* cursus.

Vix aliter scripsit, quam *INDEFLEXA*:  
 suo et ordinato cursu feruntur, eo nus-  
 quam deflexa. Apuleius De deo Socra-  
 tis; *Septem stellas, quæ vulgo vagæ ab*  
*imperitis dicuntur; quæ tamen INDE-*  
*FLEXO et certo et stato cursu meatus*  
*longe ordinatissimos diutinis vicibus æter-*  
*nos efficiunt.* Plinius, Paneg. *Ætatis*  
*indeflexa maturitas.* Ita alii, *De via, de*  
*cursu, de spatio, curriculo deflectere.*

271. ——— *Nubos excedit Olympus*

Et scelus esse tuum? melius tranquilla sine armis  
Otia solus ages, sicut cœlestia semper  
Inconcussa suo volvuntur sidera lapsu.

Fulminibus propior terræ succenditur aër,

270 Imaque telluris ventos, tractusque coruscus  
Flammarum accipiunt: nubes excedit Olympus  
Lege deum. minimas rerum discordia turbat:  
Pacem summa tenent. quam læte Cæsaris aures  
Accipient tantum venisse in prœlia civem!

275 Nam prælata suis nunquam diversa dolebit  
Castra ducis Magni. nimium placet ipse, Catoni  
Si bellum civile placet. pars magna Senatus,  
Et duce privato gesturus prœlia Consul

*Lege deum. minimas rerum discordia turbat:*

*Pacem summa tenent.*] Servius quidem ad Æneid. viii. 454. *Summa* citat, et Joannes Sarisberiensis p. 679. Hodie tamen Lucani codices, tam vetusti quam recentiores, magno consensu **MAGNA** exhibent, cum Editione Veneta: vix unus et alter pro varia lectione *Summa*: et de *Summis* prius egerat, cum *Sidera et Olympus* dixit. Cæterum prava distinctio in omnibus Editionibus hæret: *Nubes excedit Olympus Lege deum*. Hoc putidum est, *Lege Deum fieri, ut locus altus sit loco inferiore altior*, Immo puncto mutato lege,

————— nubes excedit Olympus.  
*Lege deum, minimas rerum discordia turbat,  
Pacem magna tenent.*

Nempe res magnas in pace versari; dum minores discordiis agitantur, hoc non *Situs* beneficio sed divina lege fit. Silius hoc imitatus est vi. 120.

Talis lege deum clivoso tramite vite  
Per varios preceps casus rota volvitur ævi.

272. ——— *Minimas rerum discordia turbat:*

*Pacem summa tenent.*] Seneca epistola LIX. *Talis est sapientis animus,*

*qualis mundi status supra Lunam. Semper illic ærenum est.* Grotius.

277. ——— *Pars magna Senatus,  
Et duce privato gesturus prœlia Consul  
Solicitant, proceresque alii: quibus  
adde Catonem*

*Sub juga Pompeii;*] Fœdum hic a Librariis facinus admissum est; quod interpretibus omnibus facessivit negotium; nisi si qui vafriores locum intactum reliquerunt *Senatus*, inquit, *Consules, aliique proceres SOLLICITANT*. Quem, obsecro? Respondet unus, *me Brutum*: alter, *se Catonem*, tertius omnes *ubicumque*. Ad quid autem sollicitant; *Ad arma*, inquit, *secum capessenda*. Enimvero finis adest rebus verbisque; si hæc et ejusmodi subintelligi possunt, auctore nihil dicente. Quibus, inquit, *solicitantibus adde Catonem sub Pompeii juga*. jam vero, si Cato *additur*; liber in orbe solus Cæsar erit. indicatum erat prius, illos omnes sub jugo fuisse. Atqui qui pro alio *solicitant*, non idcirco sub ejus jugo est; vide si veram lectionem extudimus,

————— *pars magna Senatus  
Et duce privato gesturus prœlia Consul  
MILLITAT, AC proceres alii.*

- Sollicitant, proceresque alii: quibus adde Catonem  
 280 Sub juga Pompeii; toto jam liber in orbe  
 Solus Cæsar erit. quod si pro legibus arma  
 Ferre juvat patriis, libertatemque tueri:  
 Nunc neque Pompeii Brutum, neque Cæsaris hostem,  
 Post bellum victoris habe. Sic fatur. at illi  
 285 Arcano sacras reddit Cato pectore voces:  
 Summum, Brute, nefas civilia bella fatemur:  
 Sed quo fata trahunt, virtus secura sequetur.  
 Crimen erit Superis et me fecisse nocentem.  
 Sidera quis, mundumque velit spectare cadentem  
 290 Expers ipse metus? quis, cum ruat arduus æther,

*Militat ac, sollicitat.* Qui sub alio duce militat, revera sub ejus jugo est. Militabant vero sub Pompeio tum privato Consul uterque cum parte magna Senatus et Procerum. Fac, inquit, etiam Catonem militem, et in toto orbe solus Cæsar a Pompeii jure liber erit. Cato mox v. 322.

— Ideo *ME MILITE* vincat  
 Ne sibi se vicisse putat.

Cicero infra vii. 84.

Scire *SENATUS* avert, *MILES* te, magno, sequatur,  
 An comes.

280. — *Toto jam liber in orbe*  
*Solus Cæsar erit.*] Æschylus

Prom.

Ἐλαίθεος γὰρ ἔσται ἄδελφός κἀνός.

Euripides:

Τῶν βασιλέων γὰρ ἕλεσσι πάρος κἀνός.

Grotius.

284. *Post bellum victoris habe.*] Omnes ubique Codices cum Romana et Veneta *HABES*: quod promptius est et animosius, quam *Habe*.

290. — *Quis, cum ruat arduus*  
*æther,*  
*Terra labet, misso coëuntis pondere*  
*mundi,*

*Complosas tenuisse manus?*] Nostri omnes tam vetusti quam nuperiores, magno consensu, cum Veneta et Romana, *Compresas*; et recte. Hoc, ut sententia postulat, lenti est et otiosi; illud, summum affectum indicat, vel gaudii vel metus. *Complosas* vero *tenere manus* nullo sensu dicitur. Cæterum versus iste, mihi videtur, notus et commentitius, altero abhinc versu habuimus *Mundum cadentem*; ne iterum hic *Mundi* vellet ingerere. quid quod verba ipsa si excutias, inania sunt.

292. *Complosas tenuisse manus?*] Ita manuscripti. Grotius.

— Gentes ne furorem  
 Hesperium ignotis, Romanaque signa sequentur,

Tertio mox versu, et in sexto quoque pede, rursum habemus,

— procul hinc arcete *furorem*.

Enimvero iii. 249. ex persona Lucani, de hoc bello civili

Tunc *furor* extremos movit *Romanus Oretas*.

Sed non tam decore, ex persona Catonis, qui ipse in partibus erat. Scripsit auctor,

— gentes ne *LABOREM*  
 Hesperium ignotis Romanaque signa sequentur?

Noster vii. 311.

Terra labet, misto cœumtis pondere mundi,  
Complosas tenuisse manus? gentes ne furorem  
Hesperium ignotæ, Romanaque signa sequentur,  
Deductique fretis alio sub sidere reges?

- 295 Otia solus agam? procul hunc arcete furorem,  
O Superi, motura Dacas ut clade, Getasque  
Securo me Roma cadat. ceu morte parentem  
Natorum orbatum, longum producere funus  
Ad tumulum jubet ipse dolor: juvat ignibus atris  
300 Inseruisse manus, constructoque aggere busti  
Ipsum atras tenuisse faces: non ante revellar,  
Exanimem quam te complectar, Roma, tuumque

DI, quorum curas abduxit ab æthere tellus  
ROMANUSQUE LABOR.

et hic v. 317.

————— finemque laborum  
Gentibus Hesperia.

*Labor Hesperius*, qui a bonis civibus ex-  
cutiendo servitutis jugo laborabatur. Vir-  
gil Æneid. i. 601.

O sola infandos Troje miserata labores!

et vii. 56.

Phœbe, graves Troje semper miserata labores.

294. *Deductique fretis alio sub sidere  
reges?* Meliores Codices *Diducti*, id est,  
*Divisi fretis*: at *Deducti*, est Deportati,  
vide Drakenborchium ad Silium.

296. ——— *Motura Dacas ut clade,  
Getasque*] Scribe cum manuscriptis *Daas*,  
ut sæpe apud poetâs. Nam *Daci* vox pri-  
orem producit. Grotius. Vetusti quattuor  
*DaAs* recte. *Dacas* non dicuntur;  
*Daci* prima longa, Seneca Œdipo 472.

Sensere terras te *Dacam* feroces.

Sic ibi lege, non *Dacum*: brevem enim  
Syllabam postulat versus, ut

Trahuntque siccas machinæ carinas.

Thyest. 370.

Qui Sparos agitant *Dacas*.

Sic ibi optimus Florentinus, non *Daas*.

299. *Ad tumulum jubet ipse dolor: ju-  
vat ignibus atris*] Nostri omnes cum Ro-  
mana ac Veneta *Tumulos*: Recte: quip-  
pe *Natorum*, non unius nati.

Ibidem, *Atri ignes, Atri faces*, utrumque  
hic non potest, tantum non in eodem ver-  
su. Codices nihil variant nec juvant.  
Jam primum autem *Ignibus atris* rerum  
ordinem turbat. *Producere funus ad tu-  
mulos; ignibus manus inserere; aggere  
busti constructo, faces tenuisse*. Ergo ter-  
tio loco, nondum accenduntur *ignes*; et  
tamen in secundo, manus ignibus inserun-  
tur. Illud deinde considerandum, quid  
sit *Manus inserere*? id vero perinde est,  
ac *Immiscere* se alicui negotio. Noster  
viii. 552.

————— celoque tonante, profanas  
*Inseruisse manus*, impure ac semivir, audes?

Audes te *inserere*, te immiscere. Iterum  
ix. 1072.

————— secreta quid arma

Movit, et *inseruit* nostro sua tela labori?

hoc est, quid sua tela *immiscuit*? Ad hanc  
autem faciem, quid erit, *inserere* se vel  
manus suas ignibus? hoc Scævolaë alicu-  
jus esset, non patris in nati funere satagen-  
tia. Negotium, inquam, opus aliquod,  
hic requiritur; non *Ignes*, nec simile quic-  
quam. Sed facilius ulcus nudare, quam

- Nomen libertas, et inanem prosequar umbram.  
 Sic eat: immites Romana piacula divi
- 305 Plena ferant: nullo fraudemus sanguine bellum.  
 O utinam, cœlique Deis, Erebique liberet  
 Hoc caput in cunctas damnatum exponere pœnas!  
 Devotum hostiles Decium pressere catervæ:  
 Me geminæ figant acies, me barbara telis
- 310 Rheni turba petat: cunctis ego pervius hastis  
 Excipiam medius totius vulnera belli.  
 Hic redimat sanguis populos: hac cæde luatur,  
 Quicquid Romani meruerunt pendere mores.  
 Ad juga cur faciles populi, cur sæva volentes
- 315 Regna pati pereunt? me solum invadite ferro,  
 Me frustra leges et inania jura tuentem:  
 Hic dabit, hic pacem jugulus, finemque laborum  
 Gentibus Hesperiiis: post me regnare volenti  
 Non opus est bello. quin publica signa, ducemque

medicinam invenire; mihi nihil melius occurrit quam, *Juvat OMNIBUS AC-TIS Inscruiſſe manus.*

303. — *Et inanem prosequar umbram.*] Omnes Codices cum Romana ac Veneta, *Persequar*, recte.

306. *O utinam, cœlique Deis, Erebique liberet*] Codices tres vetusti, Colbertinus, Harleianus, et alii quidem, *Liceret*. recta. ex Stoico dogmate de Fato.

308. *Devotum hostiles Decium pressere catervæ:*] Quid autem si *pressere?* non omnes qui *premuntur ab hostibus*, aut perimuntur, aut vincuntur. Noster i. 513.

———— cum *pressus* ab hoste  
 Clauditur externis miles Romanus in oris;  
 Effugit exiguo nocturnis perioula vallo.

Lege igitur

Devotum hostiles Decium *OPPRESSERE* catervæ.

obrutus et oppressus est Decius telis hostium.

323. *Ne sibi se vicisse putet.*] Sic emendavimus pro *Nec*. Rectam esse emenda-

tionem docent MSS. P. et T. Hæc quoque, inquit, justa causa est cur Pompeio militem, ut vel hinc intelligat causam agi non suam, sed publicam: et si eadem que Cæsar cogitat, eundem me ipsi futurum qui nunc sum Cæsari. Grotius.

Ibidem. — *Sic fatur: et acres Irarum movit stimulos: juvenisque calor* rem

*Excitat in nimios belli civilis amores.*] Colbertinus prior *FATUS*. *Iras* autem *movere* recte dixeris: *Movere stimulos irarum*, minime, *Excitat* quoque pro *Excitavit* non nimis venuste. Totus locus sic corrigendus:

———— Sic *FATUS*; et acres  
 Irarum *ADMovIT* stimulos, juvenisque calor  
 rem  
*EXCIIT* in nimios belli civilis amores.

*Admovit stimulos caloremque exciit in amores.* Tacit. Hist. v. 16. *Proprios deinde stimulos legionibus admovebat.* Noster vi. 11.

Ut videt ad nullos *cæcis* posse tumultus

- 320 Pompeium sequimur? nec, si fortuna favebit,  
 Hunc quoque totius sibi jus promittere mundi  
 Non bene compertum est: ideo me milite vincat,  
 Ne sibi se vicisse putet. Sic fatur: et acres  
 Irarum movit stimulos: juvenisque calorem
- 325 Excitat in nimios belli civilis amores.  
 Interea, Phœbo gelidas pellente tenebras,  
 Pulsatæ sonuere fores; quas sanota relicto  
 Hortensi mœrens irrupit Marcia busto.  
 Quondam virgo toris melioris juneta mariti:
- 330 Mox ubi connubii pretiam, mercesque soluta est  
 Tertia jam soboles, alios fecunda penates  
 Impletura datur; geminas e sanguine matris  
 Permistura domos, sed postquam condidit urna  
 Supremos cineres, miserando concita vultu,
- 335 Effusas laniata comas, concussa que pectus,  
 Verberibus crebris, cineresque ingesta sepulcri,

In pugnam generum.

326. *Interea, Phæbo gelidas pellente tenebras,*] Placet codex Bersmanni, qui verba sic disponit,

*interea gelidas Phæbo pellente tenebras.*

334. — *Miserando concita vultu,*

*Effusas laniata comas,*] Nec miserandus ille vultus cuiquam eleganti formarum spectatori placebit, nec concita vultu, quid sibi velit vel (Edipus conjecerit. *Concita ira, furore, cursu,* recte. Sed nihil huc faciunt, neque honeste *curret* hic Marcia; nec miserandus cursus placet. ne dubites quin dederit auctor,

— miserando SORDIDA CULTU.

Sordes istas et cultum mox describit, *comam effusam et laceram, planctibus contusum pectus, caput cineribus sparsum. Sordida cultu,* ut Ovid. Amor. iii. 6.

Illa cui placuit, quamvis erat HORRIDA CULTU.

335. — *Concussa que pectus*] MSS. rectius *contusaque.* Grotius. Codices u-

niversi, cum Romana ac Veneta, *Contusaque pectus:* ut Poëta passim. Noster Supra. v. 58.

Nunc, ait, o misera, contundite pectore, matres.

336. — *Cineresque ingesta sepulcri,*] Versu ab hinc secundo habuimus,

— sed postquam condidit urna  
 Supremos Cineres.

Utrum horum in mendo cubet, dispiciendum est. Et profecto *Ingesta cineres sepulcri,* ne Latinum quidem est. Quippe in omnibus hujus formæ Hellenismis, quales priore versu, *Laniata comas, contusa pectus,* reciprocos semper est sensus, et pronomen *Suos* subintelligitur; quod et admonuimus ad Horat. iii. Carm. 5. castigantes summi viri errorem, qui *vellera exuta costas* recte dici existimavit. Atqui Marcia *ingesta cineres* non suos, utique sed *sepulcri.* Quid, quod si *Ingesta cineres* esset, non sparsa, sed tota cooperta foret atque obruta: ut Ovid. 462.

Sanctus *ingesta* contumelialis humo.

Verum non cineribus *Sepulcri,* sed *Rogi*

- Non aliter placitura viro, sic mœsta profatur:  
 Dum sanguis inerat, dum vis materna, peregi  
 Jussa, Cato, et geminos excepi foeta maritos.
- 340 Visceribus lassis, partuque exhausta, revertor  
 Jam nulli tradenda viro. da fœdera prisca  
 Illibata tori: da tantum nomen inane  
 Connubii: liceat tumulto scripsisse, Catonis  
 Marcia: nec dubium longo quærat in ævo,
- 345 Mutarim primas expulsa, an tradita, tedas.  
 Non me lætorum sociam, rebusque secundis  
 Accipis: in curas venio, partemque laborum.  
 Da mihi castra sequi: cur tuta in pace relinquir,  
 Et si civili propior Cornelia bello?

spargi debuerit: quippe qui *urna conditi* clausique erant, antequam ad sepulcrum ventum erat. Singula igitur, ut vides, verba mendosa sunt: duroque nodo durior cuneus efflagitur. *Crines* et *Cineres* passim inter se mutantur; illud *cnes*, hoc *cines* compendio scribitur. Repono igitur,

———— contusaque pectus  
 Verberibus crebris, *CRINESQUE INSPERSA*  
*FAVILLA.*

In luctu, favillis seu cineribus crinem spargere, frequentissimum. Seneca Tro. ad. 85.

Per colla fluant mœsta capilli  
 Tepido Trojæ pulvere turpe.

et mox,

Coma demissa est libera nodo  
 Sparatque cinis fervidus ora.

Cæterum ubi semel *CRINES* in *CINERES* transierunt; tum consequens erat, ut Corrector aliquis pro *Favilla* reponeret *Sepulcri*; quod *cineres* et *favilla* idem essent. *Comas laniata* et mox *crines inspersa*: sic alibi *crines* et *casariem* conjungit. vide ad i. 188.

338. *Dum sanguis inerat,*] Producit syllabam posteriore vocis *sanguis*, ut et alibi: *sanguis ibi fluxit Achaus*. et Valerius Flaccus: *jussa sanguis exuberet urna*.

Grotius. *Dum sanguis inerat, dum vis materna, peregi Jussa Cato,*] *Justa* clare habet Colbertinus veterrimus, ut recte emendat præstantissimus Gronovius Observat. l. 19. *Peregi Justa*, ut *Justa reddere, percipere, exigere*. Idem Gronovius Observat. iv. 6. Nonnihil indignatur, se summo viro emendationem suam non probasse. Si Nic. Heinsium, ut sane videtur, intelligit; mirum profecto. Probasset vero si veram distinctionem percipisset, quæ hæc est.

*Dum sanguis inerat, dum vis; materna peregi Justa, Cato, et geminos excepi foeta maritos.*

Non *Justa* absolute, sed *Justa materna*, sunt concipere, parere, alere, matris officium implere.

342. — *Da tantum nomen inane Connubii:*] Placet Conjugii, supra enim habuimus *Connubii*.

344. — *Nec dubium longo quærat in ævo,*] Melius Cod. Trin. cum duobus Bersmanni, NE dubium.

350. — *Et tempora quamquam Sunt aliena toris,*] Illud ET, mutando distinctionem, jugulavit sententiam. Fœdera, inquit, placent sola, sine pompa et cæremoniis: *Quamquam*

- 350 Hæ flexere virum voces, et tempora quanquam  
Sunt aliena toris, jam fato in bella vocante:  
Fœdera sola tamen, vanaque carentia pompa  
Jura placent, sacrisque deos admittere testes  
Festa coronato non pendent limine sarta;
- 355 Infulaque in geminos discurrit candida postes,  
Legitimæque faces, gradibusque acclivis eburnis  
Stat torus, et picto vestes discriminat auro:  
Turritaque premens frontem matrona corona,  
Tralata vetuit contingere limina planta.
- 360 Non timidum nuptæ leviter tectura pudorem  
Lutea demissos velarunt flammea vultus:  
Balteus haud fluxos gemmis astrinxit amictus,

tempora sunt toris aliena. Immo Quia sunt, non Quamquam sint. Unius litterulæ mutatio tam turpi vitio medebitur. lege, et distingue:

Hæ flexere virum voces, EA tempora quanquam  
SINT aliena toris, jam Fato in bella vocante.  
Fœdera sola tamen——

SINT codices plerique omnes, cum Romana ac Veneta.

354. Festa coronato non pendent limine sarta;

Infulaque] Illud NON, quod nostro familiare est, continuandum est per versus sequentes: adeo ut QUE perinde sit ac NEC vel AUT. notent hæc tironea.

359. Tralata vetuit contingere limina planta.] Citat Servius ad Æn. 11. Tralataque vetat. At manuscripti tres P. T. et reliquorum antiquior, Tralata vitat. Quam lectionem in textum recipiendam censeo, ut matrona intelligatur, non pronuba, sed nova nupta. Vestis consecratum est: unde nubentes puellæ limen non tangunt. Servius ad Æn. 11. Grotius. Veteres quatuor, et plerique alii Vitat. Vetuit in nullo est, nec præteritum hic convenit. Illud Vitat vir magnus in textum recipi velit; ut Matrona, non pronuba, sed nova nupta intelligatur. Quis vero sponsam,

quæ jam nunc ducitur domum a sponso, Matronam appellavit? Præterea, si hæc nova nupta est, cur iterum mox inculcat, non timidum NUPTÆ? Nihil prius de nupta dictum esse, vel inde scias; quod a NON veluti novo principio ordiatur. Denique hæc Matrona turrito capite atque exadificato est; at mox Nupta demisso vultu et flammeolo leviter velata. Quare hæc pronuba esto; et vitet ipsa limen tangere, ut suo exemplo nuptæ præcipiat.

360. Non timidum nuptæ leviter tectura pudorem

Lutea demissos velarunt flammea vultus:] Scriptum fuisse verisimile est, velant; et cum litera *p* forte excidisset, ex velant ad metrum supplendum factum esse velarunt. Atqui præterito non egemus, sed præsentî. Restituo,

Lutea demissos PRÆVELANT flammea vultus.  
Fidem facit Claudianus, qui hunc ipsum locum ob oculos habuit: ii. Proserp. 325. de nova nupta:

Et sponse religant crines, et vultibus addunt  
FLAMMEA sollicitum PRÆVELATURA PU-  
DREM.

et vi. Honor. 648.

Et sextas Getica prævelans fronde secures.

362. Balteus haud gemmis adstrinxit



- Colla monile decens; humerisque hærentia primis  
Suppara nudatos cingunt angusta lacertos.
- 365 Sic, ut erat, mæsti servans lugubria cultus,  
Quoque modo natos, hoc est amplexa maritum.  
Obsita funerea celatur purpura lana.  
Non soliti lusere sales: nec more Sabino  
Exceptit tristis convicia festa maritus.
- 970 Pignora nulla domus, nulli coiere propinqui.  
Junguntur taciti, contentique auspice Bruto.  
Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore  
Cæsariem, duroque admisit gaudia vultu:  
(Ut primum tolli feralia viderat arma,
- 375 Intonsos rigidam in frontem descendere canos  
Passus erat, mæstamque genis increscere barbam.  
Uni quippe vacat studiisque odiisque carenti,  
Humanum lugere genus) nec fœdera prisca

amictus.] Uno errato admisso, progeneratur alterum. Postquam *velarunt* in textum adscivissent, id scilicet restabat, ut *Adstrinxit* eodem tempore efferretur. Atqui veterimi tres, Colbertini duo, et Puteaneus **ADSTRINGIT**: omnes autem ubique **AUT**, non **HAUD**. *Lege* igitur,

Bateus **AUT** fluxus geminis **ADSTRINGIT** amictus.

365. Sic, ut erat, mæsti servans lugubria cultus,

Quoque modo natos, hoc est amplexa maritum.] Sequere modo filum orationis; servans lugubria cultus sic amplexa est maritum, quo **QUE** modo natos; et videbis **QUE** redundare; et dictum oportuisse *Quo modo natos*. Restituas vel sine libris,

Sicut erat, mæsti **SERFAT** lugubria cultus.

Sed et sic habent quinque nostri, Colbertinus prior, Puteaneus, Cantab. Trin. Regius.

367. *Obsita funerea celatur purpura lana.*] Ea versus spurium, dignumque qui ab omnibus Musis furcillis ejiciatur. *Pro celatur* unus et aliter *volatum*. Nec

sensus ei, nec sermo constat. *Obsita erat squalore vestis, fœdior corporis habitus*, dixit Livius, ii. 23. At quis umquam dixit *vestem obsitam* alia veste, purpuram lana; vel *funeream lanam*? Unde *purpuram* in paupere et parca domo Catonis? Desiderat auctor de novæ nuptæ ornamentis loqui: *Sic Martia maritum amplexa est, quo modo natos: non lusere soliti sales*. Vides hæc sic conjuncta connexaque esse, ut ne bonum quidem versum inserere possis, nedum omnium pessimum.

372. *Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore*

*Cæsariem*.] Plut. de eodem Cætone: *ἀπ' ἐπιπέρας δὲ λίγισται ἡμέρας μὲν πεφύλλη ἰσὶ κείρασμα μὲν γίνεσθαι μὲν τίφωτος ἰσθιδεσθαι, πείθεσθαι δὲ καὶ ναυπησίας καὶ βασιόντας, ἰσὶ ταῖς συμφοραῖς τῆς πνευρίδος ἰσὶ σχῆμα κλάσσης ἡμέρας καὶ κλωρίων, ἄχρητα ἰσὶ διαφυλάξαι*. Grotius. *Horrificam* vero *Cæsariem*? crederis certe vel *Gorionis* vel *Eumenidum* crines designari, at *Lucanus* omnino scripsit,

Ille nec **HORRENTEM** sancto dimovit ab ore *Cæsariem*.

- Sunt tentata tori: justo quoque robur amori  
 380 Restitit. hi mœres, hæc duri immota Catonis  
 Secta fuit, servare modum, finemque tenere,  
 Naturamque sequi, patriæque impendere vitam;  
 Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.  
 Huic epulæ, vicisse famem: magnique penates,  
 385 Submovisse hyemem tecto: pretiosaque vestis,  
 Hirtam membra super Romani more Quiritis  
 Induxisse togam: Venerisque huic maximus usus,  
 Progenies: Urbi pater est, Urbique maritus:  
 Justitiæ cultor, rigidi servator honesti:  
 390 In commune bonus: nullosque Catonis in actus  
 Subrepsit, partemque tulit sibi nata voluptas.  
 Interea trepido discedens agmine Magnus,  
 Mœnia Dardanii tenuit Campana coloni.  
 Hæc placuit belli sedes, hinc summa moventis

*Horrentem*, neglectam, intonsam, impexam, Tibullus ii. 5. de Apolline Admeto serviente,

Sæpe *HORRERE* sacros dedit Letona *CAPILLOS*,

Quos admirata est ipsa novæca pritis.  
 Quinquis *horrendumque caput crimine soluto*  
 Aspiceret, Phœbi quæreret ille comam.

Horatius Epod. v. 98.

*Horret capillis ut marinus aspectis*  
 Echionæ.

Seneca Herc. Furent. 468.

Fortem vocamus, cujus *horrentes comas*  
 Maturæ nardo?

et (Edip. 230.

Incipit Cirrhæ vates spargere *horrentes comas*.

et Troasin 884. de Polyxena.

Dolice captam: deprime *horrentes comas*:  
 Crimenque docta patere distingui manu.

377. *Uniq[ue] vacat*] Aliis quos partium studia occupant, non vacat cogitare de communi malo humani generis et hoc serio deplorare. Grotius.

387. *Venerisque huic maximus usus, Progenies:]* Credo ab auctore scriptum

Venerisque huic *UNICUS* usus.

Ne Cato in hac continentis laude, Zenobis vel cuiquam concedat, ideo et supra, *Non fœdera prisci sunt tentata tori: effeta nempe uxore.*

388. — *Urbi pater est, Urbique maritus:]* Citat Servius ad xi. *Æneid.* illud, *generumque adsciverat Urbi*, id est, propter urbem. Grotius.

394. *Hæc placuit belli sedes,]* *Belli sedes*, si suo loco, recte dicitur. ut Tacito Hist. i. 65. *Irent ultores, excinderent sedem Gallici belli:* et iii. 32. *Cremona belli sedes.* Cum autem de eligenda sede agitur, tum dativus Casus adhibetur. Idem ii. 19. *Laudare, quod Colonia validam sedem bello legisset;* et iii. 8. *Quasitum inde, quæ sedes bello legeretur.* Respondeo ergo.

Hæc placuit *BELLO* sedes.

Ibidem. *Hinc summa moventis*

*Hostis in occursum sparsas extendere partes,]* Variant hic codices: Colbertini duo et Cod. Trin. *MOVEN-TEM.* Puteaneus et Harleianus cum

- 395 Hostis in occursum sparsas extendere partes,  
 Umbrosis mediam qua collibus Appenninus  
 Erigit Italiam, nullo qua vertice tellus  
 Altius intumuit propiusque accessit Olympo.  
 Mons inter geminas medius se porrigit undas
- 400 Inferni Superique maris: collesque cœrent  
 Hinc Tyrrhena vado frangentes æquora Pisæ,  
 Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.  
 Fontibus hic vastis immensos concipit amnes,  
 Fluminaque in gemini spargit divortia ponti.
- 405 In lævum cecidere latus, veloxque Metaurus,

aliquot aliis et Romana MOVENTI. Cæteri cum Veneta MOVENTIS. Omnes tamen SUMMA habent, communi errore. Quid enim est *summa movere*? Scripsit auctor:

Hæc placuit BELLO sedes: hinc SIGNA MOVENTEM

Hostis in occursum sparsas extendere partes.

Ordo est, *Placuit, hinc moventem signa extendere sparsas partes in occursum hostis. Placuit* bis sumitur, prius personaliter, postea impersonaliter. Vide nos ad Horat. Carm. i. 1. *Movere signa*, passim et ubique. VIRES Puteaneus pro varia lectione, loco r̄ *Partes*.

397. ——— Nullo qua vertice tellus

*Altius intumuit propiusque accessit Olympo.*] Vetusti nostri, NULLOQUE A vertice: et ita Servius ad Æneid. xii. 703. ut etiam PROPRIORQUE. Codex Bersmanni, PROPRIUSVE, Lego

——— nulloQUE A vertice tellus

Altius intumuit, propriusVE accessit Olympo.

399. *Mons inter geminas medius se porrigit undas*] Cur iterum *Medius*; cum tertio ante versu dixisset, *mediam* Italiam erigit? Rescribo,

Mons inter geminas LONGUM se porrigit undas. ut Æneid. x. 892.

Tollit se arrectum quadrupes.

et xi. 742.

Concitat, et Venulo adversum se turbidus infert.

400. ——— Collesque cœrent

*Hinc Tyrrhena vado*] Non placent isti Colles, versu ante quarto jam habuimus, *Mediam qua collibus Appenninus Erigit Italiam*. Crediderim sic ab auctore profectum,

——— COSTASQUE cœrent.

Claudianus vi. Honor. 286. de Apennino,

——— hunc esse ferebat

Incola, qui *Siculo* porrectus ad usque *Peloro* Finibus ab *Ligurum populos* complectitur omnes

Italiam, geminamque *latus* stringentia longe Utraque perpetuo discriminat æquora tractu.

ubi clara vides imitationis vestigia. Nos ter 458. *Siculo cessare Peloro*, et 451. *Amplexus rupibus omnes Indigenas, Latii populos*. et hic *Costas*, quod illic *Latus*. Persius i. 95.

Sic *costam* longo subduximus Apennino.

402. *Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.*] *Fluctus* de mari dici solent et debent, non de continente, ut *Dalmatia*. Lego,

Illinc Dalmaticis obnoxia FLATIBUS Ancon. ut v. 379.

——— Ausoniam qua torquens frugifer oram, *Dalmatico Boreæ* Calabroque obnoxia Austro, *Appulus Adriacas* exit *Garganus* in undas.

Ancona et Garganus in eodem Ausoniam litore sita sunt, exadversum Dalmatiam.

406. ——— Et *sanctus Iapis Isæuro*,]

- Crustumiumque rapax, et junctus Isapis Isauro,  
 Semnaque, et Adriacas qui verberat Aufidus undas :  
 Quoque magis nullum tellus se solvit in amnem,  
 Eridanus, fractasque evolvit in æquora silvas,  
 410 Hesperiamque exhaurit aquis. hunc fabula primum  
 Populea fluvium ripas umbrasse corona:  
 Cumque diem pronum transverso limite ducens,  
 Succendit Phætho flagrantibus æthera loris,  
 Gurgitibus raptis penitus tellure perusta,  
 515 Hunc habuisse pares Phœbeis ignibus undas.  
 Non minor hic Nilo, si non per plana jacentis

Est in Strabonis libris *Isauri*, sed *Sapis* hic habent MS. P. et R. A. Et sic scribit Plinius lib. 111. et ne quid de lectione dubites, Silius:

Hec *Ænas* Sapique levant. *Grotius*.

409. ——— *Fractasque evolvit in æquora silvas.*] *Lege*.

Quoque magis nullum tellus se solvit in amnem, Eridanus fractas *DEFOLVIT* in æquora silvas.

Sic libri, quod sciam omnes, in vulgata lectione *QUE* redundat,

410. ——— *Hunc fabula primum*

*Populea fluvium ripas umbrasse corona:*] *Fabula est, hunc primum fluvium, &c.* Sed nonne otiose et supervacue *Fluvium*, cum jam antea *amnem* eum vocasset? Nescio an auctor sic scripserit:

———— hunc fabula primum

*Populea NARRAT* ripas umbrasse corona.

*Fabula*, id est *Historia mystica*: et in eo sensu passim reperies, *Fabula dicit, tradit, narrat*.

416. *Non minor hic Nilo,*] *Julius Scaliger* in *Hypercritico*: *Quid hic est, inquit. Non minor Nilo, nisi Nilus major esset? Insanit vero in alia collatione, Non minor hic Istro. Quis enim non videt, longe pauciores amnes in Istrum ferri, quam in Padum? Quid agimus? utinam hos quinque versiculos amoliri hinc aliquo modo possemus; ut hanc Scaligeri censuram liceret evadere. verum omnes quin-*

que laudat *Servius* ad *Georg.* l. 482; ut impudentis fuerit, tamquam nothos criminari. videamus ergo, an defendi vel saltem excusari queant. Ac primum, de *Nilo*, aperte calumniatur *Scaliger*: Sententia enim est, non minor *Nilo*, si alveum utriusque spectes: quod autem latius stagnet *Nilus*; id per accidens fit, quia *Ægyptus* planior est, quam regio *Circumpadana*. De *Istro* autem, vide ne *Scaliger* ipse præ accusandi libidine insanire videatur. *Pauciores*, inquit, in *Istrum* amnes. Audiamus jam *Plinium*, iii. 20: *Padus, omni numero TRIGINTA flumina in mare Adriaticum defert, et iv. 24. Danubium per innumeras lapsus gentes, et unde primum Illyricum alluit, Ister appellatus, SEXAGINTA amnibus receptis, medio ferme eorum numero navigabili, in Pontum evolvitur*, Ecce tibi amnes in *Istrum* duplo plures, quam in *Padum*. sed in primis notanda illa verba sunt, *Cosuros in qualibet aquora fontes Accipit*: hoc est, alios fontes ab *Istri* fontibus remotissimos, qui quovis potius fluxuri videantur, quam in *Istrum*, adeo ut pene ad angulos rectos in eum incident, Hic ergo loci sensus est; non minor *Istro*, si nativas *Istri* aquas spectaveris: nec alias illi adnumeræ, quæ aliunde in eum deferuntur e regionibus diversissimis; non ut in *Padum*, qui quicquid aquarum accipit, suis montibus *Appennino* et *Alpibus* debet.

- Ægypti Libycas Nilus stagnaret arenas.*  
 Non minor hic Istro, nisi quod, dum permeat orbem  
 Ister, casuros in quælibet æquora fontes  
 420 Accipit; et Scythicas exit non solus in undas.  
 Dexteriora petens montis declivia Tybrim  
 Unda facit, Rutubamque cavum. delabitur inde  
 Vulturinusque celer, nocturnæque editor auræ  
 Sarnus, et umbrosæ Liris per regna Maricæ  
 425 Vestinis impulsus aquis, radensque Salerni  
 Culta Siler, nullasque vado qui Macra moratus  
 Alnos, vicinæ procurrit in æquora Lunæ.  
 Longior educto qua surgit in aëra dorso,  
 Gallica rura videt, devexasque excipit Alpes.  
 430 Tunc Umbris Marsisque ferax, domitusque Sabello  
 Vomere, piniferis amplexus rupibus omnes  
 Indigenas Latii populos, non deserit ante  
 Hesperiam, quam cum Scyllæis clauditur undis,

424. — *Et umbrosæ Liris per regna*

*Maricæ*

*Vestinis impulsus aquis,]* Lege VESCINIS; ut Cluverius alique viderunt. *Vescia* urbe apud Livium viii. 11. et ix. 25. Stephano *Bernia*. *Vescini* populi x. 20. Campanis, ubi Liris, proximi. Ibidem 21. *Placuit ut duas Colonias circa Vescinum et Falernum agrum deducerentur, una ad ostium LIRIS fluvii, quæ Minturna appellata, altera in saltu Vescino, Falernum contingens agrum, Sinuesæ appellata.* At *Vestini* longe hinc siti erant, ultra Apenninum versus Hadriam. Porro cum *regna Maricæ* dicit, Nympham intelligi, necesse est: de qua Virgilius et Horatius. Unde ergo *umbrosæ*? etsi præter libros nostros scholiastes Horatii sic laudet. Certe si *Regna* legas, *Maricam* Nympham intelligas; si *Umbrosæ*, non nympham, sed *Lucum, Nemus*. Martialis xiii. 85.

Liris, quem Silva Maricæ  
 Protegit.

Claudian.

*Flavaque tenens querceta Marica.*

Livius xxvii. *Lucum Maricæ de celo tactum, Regna igitur, et Umbrosæ* consistere simul nequeunt. Dedit, opinor, auctor,

— et umbrosæ Liris per STAGNA Maricæ VESCINIS impulsus aquis.

428. *Longior educto qua surgit in aëra dorso,]* Non placet LONGIOR; quia septimo abhinc versu iterum venit, *Longior Italia*. Deinde nullo sensu hic *Longior*: cum non de toto monte loquatur, sed de extremitate ejus, qua Alpes fere contingit. auctorem scripsisse credo,

CELSIOR educto qua surgit in aëra dorso.

433. — *Quam cum Scyllæis clauditur undis,]* Omnes nostri cum Romana et Veneta UNDIS; *Antris*, perperam, quomodo enim claudunt Apenninum quæ pars Apennini sunt? et nisi ab intransitibus conspici non possunt? reducatur igitur vetus lectio. sic et vi. 421.

Qui mox Scyllæis exul gramatus in undis.

Extenditque suas in templa Lacinia rupes,  
 435 Longior Italia, donec confinia pontus  
 Solveret incumbens, terrasque repelleret æquor.  
 At postquam gemino tellus elisa profundo est,  
 Extremi colles Siculo cessere Peloro.

Cæsar in arma furens, nullas, nisi sanguine fuso,  
 440 Gaudet habere vias, quod non terat hoste vacantes  
 Hesperis fines, vacuosque irrumpat in agros,  
 Atque ipsum non perdat iter, consertaque bellis  
 Bella gerat. non tam portas intrare patentem  
 Quam fregisse juvat: nec tam patiente colono  
 445 Arva premi, quam si ferro populetur, et igni.  
 Concessa pudet ire via, civemque videri.  
 Tunc urbes Latii dubis, varioque favore  
 Ancipites, quanquam primo terrore ruentis  
 Cessuræ belli, denso tamen aggere firmant  
 450 Mœnia, et abrupto circundant undique vallo:

435. *Longior Italia, donec confinia pontus*  
*Solveret incumbens, terrasque repelleret æquor.* ] Apage tam ineptam repetitionem; donec Pontus solveret, et æquor repelleret: quasi non idem sint æquor et pontus. Lego

— donec confinia *MONTIS*  
 Solveret incumbens, terrasque *REVELLERET* æquor.

Ordo est, *Donec æquor incumbens solveret confinia montis, et revelleret terras. Reselleret, abscinderet, abrumperet, dissociaret.* Plin. Hist. v. 40. *Impetum deinde sumit Hellespontus, et mare INCUMBIT, vorticibus limitem fodiens, donec Asian ABRUMPAT Europæ.* Cæterum, quia bella occasio est, et de *Confiniis* agitur; quid si Virgilio locum tentemus, jam diu conclamatum. Georg. iv. 290.

Quæque phœtræ vicinia Persidis urget,  
 Et vicinæ Egyptum nigra secundat arena,  
 Et diversa ruens septem discurrit in ora  
 Uque coloratis amnis devexus ab Indis.

ubi ordo sit necesse est, *Annis* urget vi-

*cinia Persidis: atque Viciniam nusquam invenitur. Reponerem libenter,*

Quæque phœtræ *CONFINIA* Persidis urget. Plin. Hist. ii. 110. *Flagrat in Medis et Sittacene, confinio Persidis.* et v. 12. *Arabia sterilis, præterquam ubi Syriæ confinia attingit.* Tacitus Hist. iv. 72. *Stare in confinio Germaniæ integram sedem.*

440. — *Quod non terat*] Gaudet hoc ipso quod vacuum non invenit Italiam. Grotius.

441. — *Vacuusque irrumpat in agros,*] *Vacuusque* Lucano est, *Nec vacuos. ut Consertaque, Sed conserta.*

442. — *Non perdat iter,*] Perit iter Cæsari in quo non vincit. ita infra:

Sic hostes mihi deesse noceat, damnunq; putatur  
 Armorum, nisi qui vinci potuere rebellem.

Grotius. Hinc Silius de Hannibale iv. 758. sed non tam argute,

———— non frontis parci honoris,  
 Dum ne perdat iter.

Silio perdat est *omittat*; Nostro, *pacatum habeat*, nullo hoste occurrenta.

- Saxorumque orbes, et quæ super eminus hostem  
 Tela petant, alis murorum turribus aptant.  
 Pronior in Magnum populus, pugnatque minaci  
 Cum terrore fides: ut cum mare possidet Auster  
 455 Flatibus horrisonis, hunc æquora tota sequuntur:  
 Si rursus tellus pulsa laxata tridentis  
 Æolii, tumidis immittat fluctibus Eurum,  
 Quamvis icta novo, ventum tenuere priorem  
 Æquora, nubiferoque polus cum cesserit Euro,  
 460 Vindicat unda Notum. Facilis sed vertere mentes  
 Terror erat, dubiamque fidem fortuna ferebat.  
 Gens Hetrusca fuga trepidi nudata Libonis,  
 Jusque sui pulso jam perdidit Umbria Thermo.  
 Nec gerit auspiciis civilia bella paternis  
 465 Cæsaris audito conversus nomine Sylla.  
 Varus, ut admotæ pulsarunt Auximon alæ,  
 Per diversa ruens neglecto mœnia tergo,  
 Qua silvæ, qua saxa, fugit. depellitur arce  
 Lentulus Esculea. victor cedentibus instat,  
 470 Divertitque acies: solusque ex agmine tanto  
 Dux fugit, et nullas ducentia signa cohortes.  
 Tu quoque nudatam commissæ deseris arcem

456. *Si rursus tellus pulsa laxata tridentis*] *Rursus tellus*, quam absonum hoc! sed recte codex Pulmanni,

Si rursus pulsa tellus —

459. — *Cum cesserit*] Ita emendavimus. ante fuit, *concesserit*. Grotius. Quattuor nostri veterrimi et Veneta *Cum cesserit*.

468. — *Depellitur arce*

*Lentulus Esculea.*] Harlesianus *Esculea*, lege cum Editione Romana, ASCULEA. Nomen urbi est *Asculum*. Cæsar Bel. Civ. i. 15. *Cum his Asculum Picenum proficiscitur: id oppidum Lentulus Spinther decem cohortibus tenebat: qui Cæsaris adventu cognito profugit ex oppido: cohortesque secum abducere conatus, a mag-*

*na parte militum deseritur, Vides, eandem rem, eodem modo narratam.*

470. *Divertitque acies:*] A duce ad se avocet. Grotius. Atqui hoc non est *Diverters*, sed *Averters*, atque ita Colbertinus secundus AVERTITQUE. *acies*, recte. Tacitus Hist. iv. 15. *Averters accita a Vitellio auxilia, et retentare legiones jubebatur.*

472. *Tu quoque nudatam commissæ*] Recentior unus ex nostris, et Pulmanni aliquot, cum Editione Romana, meliorem ordinem dant.

Tu quoque *commissæ nudatam deseris arcem* Scipio, Luceria.

473. — *Quamquam fortissima pubes*] Veteres quatuor, et cæteri plerique cum

- Scipio Luceriæ: quanquam fortissima pubes  
 His sedeat castris, jam pridem Cæsaris armis
- 475 Parthorum subducta metu: quæ Gallica damna  
 Supplevit Magnus, dumque ipse ad bella vocaret,  
 Donavit socero Romani sanguinis usum.  
 At te Corfini validis circumdata muris  
 Tecta tenent pugna Domiti: tua classica servat
- 480 Oppositus quondam polluto tiro Miloni.  
 Ut procul immensam campo consurgere nubem,  
 Ardentesque acies percussis sole corusco  
 Conspexit telis, Socii decurrite, dixit,  
 Fluminis ad ripas, undæque immergite pontem:
- 485 Et tu montanis totus nunc fontibus exi,  
 Atque omnes trahe gurges aquas, ut spumeus alnos  
 Discussa compage feras. hoc limite bellum  
 Hæreat, hac hostis lentus terat otia ripa.  
 Præcipitem cohibete ducem: victoria nobis
- 490 Hic primum stans Cæsar erit. nec plura locutus,  
 Devolvit rapidum nequicquam mœnibus agmen.  
 Nam prior e campis, ut conspicit amne soluto  
 Rumpi Cæsar iter, calida prolatus ab ira,  
 Non satis est muris latebras quæsisse pavori?

Veneta, *Firmissima*. recte. Cæsar Bell. Civ. iii. 88. *Has cohortes firmissimas se habere Pompeius existimabat.*

474 — *Jam pridem Cæsaris armis*  
*Parthorum subducta metu:*] Nostri omnes SEDUCTA. utrumvis satis commode. in re pari pluribus codicibus suscultandum est.

476. — *Dumque ipse ad bella vocaret,*] Sic i. 387. *Quæcumque ad bella vocaret.* sed longe elegantius, quod in Colbertinis duobus comparet. et pro varia lectione in Trin. et Arund.

— *dumque ipse ad bella FACERET.*

Dum Pompeius, a civilibus muneribus liber, bello Parthico vacaret. Illud vocaret hoc habet incommodi, quod falso signifi-

cet, eas legiones dum apud Cæsarem erant, non in bellis, sed in pace et otio versatas.

481. — *Campo consurgere nubem,*] Colbert. prior, Arund. et duo Bersmanni *Campis*, Recte, sic et infra 492. 495. numero plurali.

493. — *Calida prolatus ab ira,*] Quid est prolatus ab ira? vel quis sic unquam locutus est? illud quoque observabis, deesse in oratione sequente *Ait*, vel *Inquit*. aut valde fallor, aut dedit auctor,

Rumpi Cæsar iter, calida PROCLAMAT ab ira. Silius ix. 110.

EXCLAMAT Juvenis subita flammatus AB IRA.

et ix. 99.



- 495 Obstruitis campos, fluviis arcere paratis,  
 Ignavi? non si tumido me gurgite Ganges  
 Summoveat, stabit jam flumine Cæsar in ullo,  
 Post Rubiconis aquas. equitum properate catervæ:  
 Ite simul pedites: ruiturum ascendite pontem.
- 500 Hæc ubi dicta, levis totas accepit habenas  
 In campum sonipes: crebroque simillima nimbo  
 Trans ripam validi torserunt tela lacerti.  
 Ingreditur pulsa fluvium statione vacantem  
 Cæsar, et ad tutas hostis compellitur arces.
- 505 Et jam moturas ingentia pondera turrets  
 Erigit, et mediis subrepsit vinea muris.  
 Ecce, nefas belli, reseratis agmina portis  
 Captivum traxere ducem, civisque superbi  
 Constitit ante pedes. vultu tamen alta minaci
- 510 Nobilitas recta ferrum cervice poposcit.  
 Scit Cæsar poenamque peti, veniamque timeri.  
 Vive, licet nolis, et nostro munere, dixit,  
 Cerne diem. victis jam spes bona partibus esto,  
 Exemplumque mei: vel, si libet, arma retenta;
- 515 Et nihil hac venia, si viceris ipse, paciscor.  
 Fatur: et astrictis laxari vincula palmis

Fulminea torvum *EXCLAMAT* Marcellus *AB*  
*IRA.*

et vi. 669.

Arridens Pœnus lenta *PROCLAMAT AB IRA.*

496. — *Non* —

— *Stabit jam flumine Cæsar in*  
*ullo,*

*Post Rubiconis aquas.]* Hinc Sili-  
 us de Hannibale iv. 747.

Ire jubet, prior extingui labique videtur  
 Gloria, post Alpes si stetur montibus ulla.

Sed apud Nostrum *STABO* reponere pro  
*stabit: præcedit enim, si ME Ganges*  
*summoveat.*

500. — *Levis totas accepit habenas*  
*In campum sonipes:]* Ecce tibi de-  
 nuo *CAMPUM;* cum jam ter intra pau-  
 culos versus *Campis, Campis, Campos* ha-  
 buerimus. corrigendum,

———— totas accepit habenas  
 In *COLLUM* Sonipes.

Silius xv. 737.

———— cedentes urget, *totas largitus habenas*

Livius acer equo,

———— et turmis absuntibus infert  
 Cornipedem.

505. — *turrets]* Nam e turribus mis-  
 silia librabantur. Grotius.

506. — *Et mediis subrepsit vinea*  
*muris.]* Elegantius Colbertinus prior.

*Erigit, et mediis SUBREPIT* vinea muris.

*Erigit, Subrepsit,* ejusdem tempora utrum-  
 que.

515. *Et nihil hac venia, si viceris ipse,*  
*paciscor.]* Distinguas alio modo,

*Et nihil hac venia, si viceris ipse paciscor.*

- Imperat. heu quanto melius vel cæde peracta  
 Parcere Romano potuit fortuna pudori!  
 Poenarum extremum civi, quod castra secutus  
 520 Sit patriæ, Magnumque ducem, totumque Senatum,  
 Ignosci. premit ille graves interritus iras:  
 Et secum: Romamne petes, pacisque recessus  
 Degener? in medios belli non ire furores  
 Jamdadum moriture paras? rue certus, et omnes  
 525 Lucis rumpe moras, et Cæsaris effuge munus.  
 Nescius interea capti ducis arma parabat  
 Magnus, ut admixto firmaret robore partes.  
 Jamque secuturo jussurus classica Phœbo,  
 Tentandasque ratus moturi militis iras,  
 530 Alloquitur tacitas veneranda voce cohortes:  
 O scelerum ultores, melioraque signa secuti:  
 O vere Romana manus: quibus arma Senatus  
 Non privata dedit, votis deprecite pugnam.  
 Ardent Hesperii sævis populatibus agri:  
 535 Gallica per gelidas rabies effunditur Alpes:  
 Jam tetigit sanguis pollutos Cæsaris enses.  
 Dii melius, belli tulimus quod damna priores:  
 Cœperit inde nefas. jamjam me præside Roma

519. — *Civi.*] Vera lectio ex manuscripto. Romano homini maximum est supplicium, venia opus habere quod publica arma privatis præalerit. Antea fuit, *cui sit.* Grotius. Nostri omnes cum Romana et Veneta *Civi.* et ordo est, *Pœnarum extremum, ignosci civi, quod, &c.*

527. — *Ut admixto firmaret robore partes.*] Colbertinus prior, Puteaneus aliique plurimi cum Rom. ut Ven. *Inmixto.*

528. *Jamque secuturo jussurus classica Phœbo,*

*Tentandasque ratus moturi militis iras.*] Unde vero tot Futuri in unum conclusi, vim ac tædium auribus inferentes, *secuturo, jussurus, moturi?* Quiescent paulo aures, si unum ex his amoliamur; illuz scilicet qui nihil sententiæ confert. Si enim die insequente jubere classica

constituerat, eo ipso notum facit, *moturum fore militem.* Quid quod ineptum est, *miles movet vel moturus est,* sic absolute positum. auctorem aliud dedisse credo, sensu longe meliore:

*Tentandasque ratus MATURE militis iras.*

*Mature,* nempe crastino signa moturus, pridie tentare statuit iras animosque militum. Infra v. 597.

*Nec motura petunt promissæ classica pugna.*

Valerius tamen MOTURI hic legit, p. 1436. *Futuri temporis participium a verbo dissentit: nam longam recipit, ut Lucanus,*

*Tentandasque ratus Moturi militis iras,*

Hoc enim vult, a *Moveo,* quod primam corripit, *Moturus* eandem producere.

537. *Dii melius, belli tulimus quod damna priores:*

- Supplicium, poenamque petat. neque enim ista vocari  
 540 Prælia justa decet, patriæ sed vindicis iram.  
 Nec magis hoc bellum est, quam cum Catilina paravit  
 Arsuras in tecta faces, sociusque furoris  
 Lentulus, exertique manus vesana Cethegi.  
 O rabies miseranda ducis! cum fata Camillis  
 545 Te, Cæsar, magnisque velint miscere Metellis,  
 Ad Cinnas, Mariosque venis. sternere profecto,  
 Ut Catulo jacuit Lepidus, nostrasque secures  
 Passus, Sicanio tegitur qui Carbo sepulcro,  
 Quique feros movit Sertorius exul Iberos.  
 550 Quanquam, si qua fides, his te quoque jungere Cæsar  
 Invideo, nostrasque manus quod Roma furenti  
 Opposuit. Parthorum utinam post prælia sospes,  
 Et Scythicis Crassus victor remeasset ab oris,

*Cæperit inde nefas. jamjam me præside Roma]* Ob malam distinctionem, cum hiulca et scabra oratio est, tum et dictio vitiosa. *Cæperit* enim dicendum fuit, non *Cæperit*. Tu sic lege et distingue.

Dii melius, belli tulimus quod damna priores:  
 Cæperit inde nefas; *DUM* jam, me præside,  
 Roma

Supplicium, poenamque petat.

*Dum jam*, hoc est, dummodo jam. *Cæperit inde nefas, dum jam* a me puniatur. ut notum illud, *Oderint, dum metuant*. et mox 561. *Dux sit* in his castris senior, *dum* miles in illis.

544. *O rabies miseranda ducis!*] Vix intelligo, quo colore dictum sit *Rabies miseranda*: Si rabies est, terribissimum malis mentis vitium, non utique *miseratione*, sed odio et vindicta excipienda erit. et quidem quod statim sequitur, *Sternere profecto* non misericordiam est, sed ultionis. crediderim ab auctore profectum:

O rabies *INFANDA* ducis!

codex Bernmanni, *MIRANDA*. *Miseranda*, compendiose scribitur, *Misanda*. *infanda*.

558. *Et Scythicis Crassus victor remeasset*

*set ab oris,*] Colb. prior, Harleianus, Regius, cum Bernmanni duobus, et Pulmanni uno, suaviore compositione,

*Et Scythicis victor Crassus* —

Insuper etiam, *ARVIS* Colb. prior.

555. *Te quoque si Superi titulis accedere nostris*

*Jasserunt,*] Ex Ovidio, Heroid. ix.

*Gratulor Obhalem titulle accedere vestris.*

557. *Fervidus hæc iterum circa præcordia sanguis*

*Incaluit:*] Si jam *Fervidus*, quomodo *Incaluit*; quod minus est quam fervere? Quomodo autem iterum *incaluit*, nisi medio tempore vel refrixerit vel interperit? et forsitan scripsit Lucanus,

*FRIGIDUS* hæc iterum circa præcordia sanguis *Incaluit*.

Pompeius jam senior; et proprium senectutis *sanguis frigidus*. Entellus de se, *Æneid.* v. 396.

Sanguis habet, frigentisque effuso in corpore vires.

558. — *Disces non esse ad bella fugaces,*

*Qui pacem potuere pati.*] Colbertinus prior, Puteaneus, Regius, Pulmanni

Ut simili causa caderes, qua Spartacus hostis.

- 555 Te quoque si Superi titulis accedere nostris  
 Jusserunt, valet in torquendo dextera pilo:  
 Fervidus hæc iterum circa præcordia sanguis  
 Incaluit: disces non esse ad bella fugaces,  
 Qui pacem potuere pati. licet ille solutum,  
 560 Defectumque vocet, ne vos mea terreat setas.  
 Dux sit in his castris senior, dum miles in illis.  
 Quo potuit civem populus perducere, liber,  
 Ascendi, supraque nihil nisi regna reliqui.  
 Non privata cupit, Romana quisquis in urbe  
 565 Pompeium transire parat. hinc Consul uterque,  
 Hinc acies statura ducum. Cæsarne Senatus  
 Victor erit? non tam cæco trahis omnia cursu,  
 Teque nihil Fortuna pudet. multisne rebellis

do, cum Editione Venet. *Disce*. Placet: quia sequitur, *Licet Ille*.

561. *Dux sit in his castris senior, dum miles in illis.*] Quintilianus Declam. cccxvii. *Itaque hercle militem legimus robustam, legimus juvenem: imperatorem facimus senem.*

564. *Non privata cupit, Romana quisquis in urbe*

*Pompeium transire parat.*] Colbertinus alter, et Harleianus cum duobus Fulmanni, elegantius,

Non privata CUPIS, Romana quisquis in urbe Pompeium transire PARAS.

Quid vero *Romana urbs*, an simpliciter? vide an scripserit auctor,

Non privata CUPIS ROMANO quisquis in OBRE  
 Pompeium transire PARAS.

Noster viii. 211.

Quando, ait, Emathis amicus cladibus ORRIS  
 Quæ ROMANUS erat.

567. — *Non tam cæco trahis omnia cursu,*  
*Teque nihil Fortuna pudet.*] Etiam refragante codicum turba, reponendum puto,

— non tam cæco trahis omnia CASU.

*Cursus ad Fatum pertinet, ad Eortunam Casu.* Juvenalis,

*Sunt in Fortuna qui casibus omnia ponant.*

Noster vii. 446.

*Cum cæco rapiantur secula casu.*

*Cæco casu, præcipiti casu,* passim.

568. — *Multisne rebellis*

*Gallia jam lustris,*] *Multisne vero lustris?* cum nondum bina lustra completa fuerint? nondum decimus annus exactus? Apage tam spissum mendacium; quod omnes cohortes statim agnoscerent. Dederat auctor.

————— GEMINISne rebellis  
 Gallia jam lustris.

ut i. 285.

*Bellantem geminis tenuit te Gallia Austris.*

Simile erratum in Seneca Agamemnone, 42.

Post decima Phœbi lustra devicto Ilio.

Quid audio? an per quinquaginta annos obsessum est Ilium? an potius *Lustrum* non quinquennii, ut creditum est, sed unius anni erit? *Decima* est Florentini

- Gallia jam lustris, ætasque impensa labori  
 570 Dant animos? Rheni gelidis quod fugit ab undis,  
 Oceanumque vocans incerti stagna profundi;  
 Territa quæsitis ostendit terga Britannis?  
 An vanæ tumere minæ, quod fama furoris  
 Expulit armatam patriis e sedibus urbem?  
 575 Heu demens, non te fugiunt, me cuncta sequuntur:  
 Qui cum signa tuli toto fulgentia ponto,  
 Ante bis exactum quam Cynthis conderet orbem,  
 Omne fretum metuens pelagi pirata reliquit,  
 Angustaque domum terrarum in sede poposcit.  
 580 Idem per Scythici profugum divortio Ponti  
 Indomitum regem, Romanaque fata morantem,  
 Ad mortem, Sylla felicior, ire cœggi.

codicis lectio, cæterorum *Dena*. Corrige, vel ex illo *Gemina*, vel ex his *Bina*.

570. — *Rhene gelidis quod fugit ab undis*,] Iterum habes paulo inferius, *Gelidas ad Phasidos undas*. Mendum igitur subesse hic, jure suspicere possis. neque difficilis correctio: *Fugit enim per se hic positum plane friget*. legendum arbitror,

Rhene TREPIDUS quod fugit ab ARVIS.

Quippe Caesar, narrante Plutarcho, non amplius dies xviii. ultra Rhenum in Germania moratus, rediit in Galliam.

579. *Angustaque domum terrarum in sede poposcit*.] Puteaneus cum Edit. Rom. ANGUSTAQUE: Omnes nostri cum Veneta ANGUSTAMQUE. Hoc dicit auctor, Piratas, metuens jam Pelagi, petiisse ut vel procul a mari in intimas terras deducerentur. Atqui hoc significare nequit, *In sede terrarum*; quoniam et loca maritima comprehendit. Scripsit, aut fallor, Poëta,

Omne fretum, metuens pelagi, Pirata reliquit  
 ANGUSTAMQUE domum TERRESTRI in sede poposcit.

Paterculus de hac re il. 32. *Reliquias eorum contractas in urbibus, remotoque a mari loco in certa sede constituit*. Servius

ad Georg. iv. 127. *Pompeius victis piratis Cilicibus, partim ibidem, partim in Græcia, partim in Calabria agros donavit*. Vide et Plutarchum aliosque. potes etiam TERRENA.

587. — *Atque umbras nusquam flectente Syene*.] Colbertinus uterque et Trin. cum duobus Pulmanni Beremannique totidem, NUMQUAM. Citat hoc Priscianus, p. 887. ubi Codex insignis Cantab. NUMQUAM. Sic quoque se olim legisse clare ostendit Macrobius, in Somn. Scip. vii. *Civitas, inquit, Syene sub ipso Æthiopo tropico constituta est; et eo die quo sol certam partem ingreditur Cancræ, hora diei sexta (quoniam sol tunc super ipsum insenitur verticem civitatis) nulla illic potest in terram de quolibet corpore umbra jacitari; et hoc est quod Lucanus dicere voluit, nec tamen plena, ut habetur, absolvit. Dicendo enim,*

Atque umbras NUMQUAM flectente Syene.

rem quidem attigit, sed turbavit verum; non enim numquam flectit, sed uno anni tempore. Recte sane censuisset Macrobius, si auctor dedisset Numquam; sed codices vetusti Puteaneus et Harleianus cum magna aliorum turba, NUSQUAM

- Pars mundi mihi nulla vacat: sed tota tenetur  
Terra meis, quocunque jacet sub sole, trophæis.
- 585 Hinc me victorem gelidas ad Phasidos undas  
Arctos habet: calida medius mihi cognitus axis  
Ægypto, atque umbras nusquam flectente Syene.  
Occasus mea jura timet, Tethynque fugacem  
Qui ferit, Hesperius post omnia flumina Bætis.
- 590 Me domitus cognovit Arabs, me marte feroces  
Heniochi, notique erepto vellere Colchi.  
Cappadoes mea signa timent, et dedita sacris  
Incerti Judæa Dei, mollisque Sophene.  
Armenios, Cilicasque feros, Taurosque subegi.
- 595 Quod socero bellum, præter civile, reliqui?  
Verba ducis nullo partes clamore sequuntur,

habent; et vere. Nisi enim **NUSQUAM** posuisset Lucanus, non dixisset *Flectente umbras*, sed *Faciens*, vel *Faciens flectere umbras*; absolute, nisi *quorsum* addatur, ineptissimum est. *Nusquam* igitur flectit umbras Syene, scilicet ipso meridie solstitiali, sive solstitii die medio. Quid autem profuit, veram lectionem comparuisse? cum adhuc tam maligne quidam agant, quam si credidisset Lucanus, nullam per totum annum umbram Syene fieri. Iniqua vero judicia: Cur ergo loca quædam Ascia (sine umbra) dicuntur? an ulli Ascii sunt, nisi semel vel bis in anno? et tamen licuit magnis scriptoribus absolute Ascios dicere. Plinius Hist. ii. 75. *Onesicritus dux Alexandri Magni scripsit, Quibus in locis India umbras non sint, Septentrionem non conspici, et ea loca appellari Ascia.* et iterum, vii. 2. *Onesicritus scribit quibus locis India umbras non sint corpora hominum cubitorum plus quinquem existere. Eadem utrumque facie generaliter dicitur, Et umbras non esse, Et umbras nusquam flecti:* licet semel hoc tantum, vel plurimum bis quotannis contingat.

588. *Occasus mea jura timet.*] Quarto abhinc versus iterum habes et in eadem versus cesura,

Cappadoes mea signa timent.

*Jura TENET* Cod. Arundel. et pro varia lectione Cantab. Repono,

Occasus mea jura *TREMIT*.

Martialis viii. 55.

Sed cujus tremorant ipsi quoque jura leones.

590. *Me domitus cognovit Arabs,*] Quanto melius quod in solo Arundeliano reperi,

*Me domitus COGNOSCIT* Arabs.

presenti tempore, ut alia illa vicina, *Vacat, Tenetur, Habet, Tremit, Timent,* Quid quod plus est, jam cognoscere, terrore scilicet nominis adhuc hærente, quam quondam cognovisse.

590. — *Me marte feroces*

*Heniochi, notique erepto vellere Colchi.*] *Noti vellere*, ut Seneca Thyeste, 379.

Seres vellere notiles.

sed versus priore posuit **COGNOSCIT** *Arabs:* iterumne ergo et tam proxime **NOTI Colchi?** Numquam hoc credam. Quin et hoc perpende; si *Notos* voluisset; non utique *Erepto*, sed *Aurato vellere* subjecisset. *Noti* quippe erant ob vallus aurum: at priusquam eriperetur. Cum

- Nec matura petunt promissæ classica pugnae.  
Sensit et ipse metum Magnus; placuitque referri  
Signa, nec in tantæ discrimina mittere pugnae
- 600 Jam victam fama non visi Cæsaris agmen.  
Pulsus ut armentis primo certamine taurus  
Silvarum secreta petit, vacuosque per agros  
Exul in adversis explorat cornua truncis;  
Nec redit in pastus, nisi cum cervice recepta
- 605 Excussi placere tori: mox reddita victor  
Quos libet in saltus comitantibus agmina tauris  
Invito pastore trahit: sic viribus impar  
Tradidit Hesperiam, profugusque per Appula rura  
Brundisii tutas concedit Magnus in arces.
- 610 Urbs est Dictæis olim possessa colonis,  
Quos Creta profugos vexere per æquora puppes  
Cecropiæ, victum mentitis Thesea velis.  
Hanc latus angustum jam se cogentis in arcum

itaque *Erepto* dixerit, ne dubita, quin more suo *moratum* aliquod Epitheton addiderit. Scripsit auctor.

*NUDAQUE* erepto vellere Colchi.

Ideo *nudi* et pauperes, quia vellere erepto. *nudi vellere*, ut Horatius,

Nudus agris, nudus nummis, insanæ, paternis.

Sil. Ital. ix. 358.

Hesperidum pauper spoliatis frondibus hortus.

Idem i. 392.

Et *erepto nudum clypeo* latus haurit Iberi.

599. — *Nec in tantæ discrimina mittere pugnae*] Altero abhinc versus dixerat, *Promissæ classica pugnae*. alterutrum mendosum sit, necesse est, prius vero non sollicitandum, *Promissæ enim pugnae* est, quam orationis exordium v. 533. pollicitus est, *Votis deprecite pugnam*. Restat itaque ut posterius in mendo cubet, manu medica curandum. Quod non difficulter fiet; si, ut plane existimo, scripsit auctor,

Nec in tantæ discrimina mittere *CAUSE*.

*Causa tanta*, i. 128.

Victrix *Causæ* deis placuit, sed victa Catoni.  
et ix. 230.

— Ille jacet, paci quem prætulit orbis:  
Causæque nostra perit.

Tacitus Hist. v. 15. *Ejus prælii eventus utrumque ducem ad maturandum summæ rei discrimen erexit*. Pompeius ipse de his ipsis copiis. Cic. ad Atticum viii. 12. *Neque enim eorum militum, quos necum habeo, voluntati satis confido, ut de omnibus fortunis Reip. dimicem*.

605. — *Mox reddita victor*

*Quos libet in saltus comitantibus agmina tauris*

*Invito pastore trahit:*] Julius Scaliger in critico c. xiv. ubi hanc Lucani comparisonem adduxerat, *Considerabis*, inquit, *an Tauri comitentur novum victorem*. Recte sane vir summus: tantum enim abest, ut *tauri* comitentur; ut secundum ipsum Lucanum *taurus victus mox silvarum secreta exul petat*. Quomodo igitur victorem comitatur? Ergo aut Librariorum negligentia, aut ipsius Poëtæ incuria, crimen hoc impingendum

- Hesperiaë, tenuem producit in æquora linguam,  
 615 Adriacas flexis claudit quæ cornibus undas.  
 Nec tamen hoc arctis immissum faucibus æquor  
 Portus erat, si non violentos insula Coros  
 Exciperet saxis, lassasque refunderet undas.  
 Hinc illinc montes scopulosæ rupis aperto  
 620 Opposuit natura mari, flatusque removit,  
 Ut tremulo starent contentæ fune carinæ.  
 Hinc late patet omne fretum, seu vela ferantur  
 In portus, Corcyra, tuos, seu læva petatur  
 Illyris Ionias vergens Epidamnus in undas.  
 625 Huc fuga nautarum, cum totas Adria vires  
 Movit, et in nubes abiere Ceraunia, cumque  
 Spumoso Calaber perfunditur æquore Sason.  
 Ergo ubi nulla fides rebus post terga relictis,  
 Nec licet ad duros Martem convertere Iberos,  
 630 Cum mediæ jaceant immensis tractibus Alpes:

erit; minime vero huc, sic enim ab eo profectum,

Quos libet in saltus, comitantibus agmina *PARVIS*

Invito pastore trahit.

*Parvi* hic sunt vituli, ut generatim in quoque genere minores. Seneca Troad. 537. de Bubus,

Sic ille magni, *PARVUS* armenti *60MES*,  
 Primisque nondum cornibus findens cutem.

et Hippol. 17.

Ves, qua Marathon tramite lævo  
 Saltus aperit; qua comitata  
 Gregibus parvis nocturna petunt  
 Fabula parva.

Statius Silv. i. 6.

Una vescitur omnis ordo mensæ,  
 Parvi, summa, plebs, equas, senatus.

609. *Brandisii tutas concedit Magnus in arces.*] Colb. autem alter et Puteaneus et alii quoque cum Veneta *CONCESSIT*. atque hoc amplectimur; nam Præteritum hic requiritur, ut alterum illud *Tradidit*. Statius Silv. iii. 5. 163.

Et Diomedes concedere jussus in arces.

616. *Nec tamen hoc arctis immissum faucibus æquor*

*Portus erat,*] Non admittendum est *Arctis*; cum tertio ante versu babuerimus *Arctum*. Præterea si fauces *arctæ* erant; portus profecto erat sine insulæ ope, quæ objectu laterum portum efficeret. Scripsit, opinor, auctor:

Nec tamen hoc *PATULIS* immissum faucibus æquor.

Mox Noster, v. 619. *Aperto mari*, ut hic, *patulis faucibus*, de re eadem.

617. — *Si non violentos insula Coros*

*Exciperet saxis, lassasque refunderet undas.*] Cum *Coros* dixisset, cur a ventis ad *undas* transgreditur? Accedat huc, quod tertio ante versu, in fine etiam ut hic, *undas* habuimus: quo nullum certius errati indicium. Dedit, ut videtur, auctor,

— si non violentos insula Coros  
 Exciperet saxis, lassasque refunderet *AURAS*.

*Auras*, *Oras*, *Undas*, *Umbras*, hæc quatuor sæpe a Librariis confunduntur.

619. *Hinc illinc montes scopulosæ rupis aperto*



- Tunc sobole e tanta natum, cui firmior ætas,  
 Affatur: Mundi jubeo tentare recessus.  
 Euphratem, Nilumque move, quo nominis usque  
 Nostri fama venit, quas est vulgata per urbes  
 635 Post me Roma ducem: sparsos per rura colonos  
 Redde mari Cilicas: Pharios hinc concute reges.  
 Tigranemque meum. nec Pharnacis arma relinquis,  
 Admoneo, nec tu populos utraque vagantes  
 Armenia, Pontique feras per littora gentes,  
 640 Riphæasque manus, et quas tenet æquore denso  
 Pigra palus Scythici patiens Mæotica plaustri.

*Opposuit natura mari,] Cui hominum unquam auditum est, Montes rupis? An una rupes plures habet montes? Pudet tam apertum mendum tam diu latuisse. Scripsit auctor,*

Hinc illi sic MOLE scopulosa rupis.

*Motes, Moles.*

631. Tunc sobole e tanta natum, cui firmior ætas,] Quorsum autem TANTA Soboles? cum notissimum sit duos tantummodo liberos Pompeio tum fuisse, Cnæum et Sextum. Repono,

Tum sobole e GEMINA.

636. — Pharios hinc concute reges.] Colbertinus alter, et Puteaneus cum duobus Pulmanni, PARTHOS hinc concute reges. quod quidem quam Pharios mallet, Hi enim propiores Tigrani et Pharnaci. Et cum Nilum more dixerit, eo ipso Pharios reges tum significavit. sed neque Parthos, satis placet. Hanc enim *sisnopias* servant poetæ nobiles; ut si vaticinentur, si vota faciant, si jubeant quid agendum; semper id quod prædicatur, vovetur, imperatur, eventum suum habeat. Atqui Parthi non concutiebantur, neutras partes secuti, iii. 265.

Fallaces dubium Parthi tenere favorem,  
 Contenti facies duos.

Quamobrem, ut sæpe accidit, utraque lectio mendosa est, tam Pharii, quam Par-

thi; dum veterem et veram hi uno modo, alii alio contorquent. Scripsit Poëta

BACTROS hinc concute reges.

Bactri enim in Pompeii partibus militabant; iii. 367.

———— tinxere sagittas

Errantes Scythiis populi, quos gurgite Bactros  
 Includit gelido, vastisque Hyrcania silvis.

Paulum infra, Tigranem et Euphratem libri vetustiores. et Cod. Trin. *Mæotia*. Pharnacis autem a recto Pharnax, non a Pharnaces. Priscianus p. 724. *Barbara nomina in x corripunt penultimam; ut Folus Volucis, Pharnax Pharnacis: Lucanus in ii. Tigranemque meum. nec Pharnacis arma relinquis.*

642. — Totos mea, nate, per ortus

Bella seres,] Omnes nostri cum Veneta et Romana FERES. Illud serere ex unico codice olim asseruit Modius Epist. lxxx. Livius xxi. 10. *Si ex bellis bella serendo succinctus armis legionibusque vivat.* Sed aliud est *Bella serere*; aliud esset *Mea bella serere*: mea enim, quæ ipse olim serui; quæ non jam iterum serenda, sed colligenda sunt. Atque hoc postulat, quod mox sequitur; *Omnes triumphi in castra REDEANT.* Quare vix dubitandum, quin sic scripserit auctor,

———— totos mea, nate, per ortus

Bella LEGES, totoque urbes agitata in orbe  
 PRÆDOMITAS; omnes redeant in castra triumphi.

Et quid plura moror? totos mea, nate, per ortus  
 Bella seres, totoque urbes agitabis in orbe  
 Perdomitas: omnes redeant in castra triumphii.

645 At vos, qui Latios signatis nomine fastos,  
 Primus in Epirum Boreas agat: inde per arva  
 Graiorum, Macedumque novas acquirite vires:  
 Dum paci dat tempus hyems. Sic fatur: et omnes  
 Jussa gerunt, solvuntque cavas a littore puppes.

650 At nunquam patiens pacis, longæque quietis  
 Armorum, ne quid Fatis mutare liceret,  
 Assequitur, generique premit vestigia Caesar,

ubicumque ego olim bella gessi, et victor  
 populi peperci, eos tu in mea castra colligendos curato. *Prædomitas*, nimirum a me olim. Seneca Patruus Epist. cxliii. *Doce me nullum animal felis esse sine fortitudine; nisi omnes casus, antequam exciperet, meditando PRÆDOMUIT.*

645. *At vos, qui Latios signatis nomine fastos,*] ET vos, codices fere omnes cum Romana et Veneta, Recte. sed fidem omnes mendose LATIO. Deinde Colbertini duo, Cantab. Trin. cum magna recentiorum turba SIGNASTIS; tum scilicet, cum novo anno Consules facti estis, Reponendum igitur,

ET vos qui Latios SIGNASTIS nomine FASTOS.

Mox, *Macedumque* meliores omnes, a recto *Maces*; non *Macedumque*.

648. — *Sic fatur: et omnes*

*Jussa gerunt,*] Primo, AT substituendum pro ET, Deinde, quid sodes est *Jussa gerere?* vel quis omnium sic locutus est? an *gerere* erit *portare, ferre?* ut *Æneid. ix. 804.*

———— nam Jupiter Irim  
 Denisit, germanis hæud mollia *jussa ferentem.*

Atqui hi Consules cum filio, non ut nuntii dimittantur; sed ad res agendas, non narrandas. An potius *gerere jussa*, perinde erit ac *facere*, et exsequi? Quomodo autem jam nunc *jussa ista faciunt*, per

totum terrarum orbem peragenda, qui adhuc Brundisii in portu hærent? Repono.

———— sic fatur: AT omnes  
*Jussa PARANT*, solvuntque CITAS a littore puppes.

*Jussa parant*, accingunt se ad ea exequenda. *Æneid. iv. 508.*

———— nec tantos mente furoros  
 Concipit; aut graviora timet quam morte Siches:  
 Ergo JUSSA PARAT.

*Citas* autem reposuimus, pro ignavo isto Epitheto *cavas puppes*. Quid enim ad rem facit; si cave sint? At CITAS morato Epitheto, ut summum festinandi studium notet. *Puppis, ratis, navis, classis, cita*, potius frequentissima sunt.

650. *At nunquam patiens pacis, longæque quietis*] Pro PACIS Colbert. prior, Putean. Harlesianus, Trin. Caianus cum tribus Pulmanni SEGNIS. addit Puteaneus antiqua manu, *segnis esse pro significet*. commentum sane lepidum: sed ut certum est, nunquam sic dicere voluisse Nostrum, *segnis longæque*; ita et aque certum non dixisse *Pacis*; quia altero ante versu dixerat, *Dum PACI dat tempus hiems*. Nescio an recte divinaverim,

At nunquam patiens OTI, longæque quietis.

Oti, hoc est, Otii; ut *Corfusi* supra, *Corfusi*, et alia apud hunc plura. Georg. iv. ipso fine,

Sufficerent aliis primo tot mœnia cursu  
 Rapta, tot oppressæ dejectis hostibus arces:

655 Ipsa caput mundi, bellorum maxima merces,  
 Roma capi facilis: Sed Cæsar in omnia præceps,  
 Nil actum credens, dum quid superesset agendum,  
 Instat atrox: et adhuc, quamvis possederit omnem

Studiis florentem ignobilis OTI.

Curtius vi. 2. de Alexandro: *Militarium rerum, quam QUIETIS OTIIQUE PATIENTIOR.* Sallustius Jugurth. 70. *Vulgus, cupidum novarum rerum, QUI-ETI et OTIO adversum.*

650. — Longæque quietis

*Armorum, ne quid Fatis mutare liceret,*] *Impatiens quietis armorum; in-epete et invenuste. Immo, Impatiens quietis, ut ex Curtio et Sallustio jam didicisti. Tum et illud nimis laxè ne quid omnino, nusquam gentium, mutare liceret; Scripsit enimvero auctor,*

ACTORUM nequid Fatis mutare liceret.

*Nè quid actorum, ne quid ex iis quæ jam acta erant, cum Magnum in Brundisium compulisset, a Fatis mutari possent.*

652. *Assequitur, generique premit vestigia Cæsar.*] Quid hoc est? primum *assequitur*, et postea *premit vestigia*? Certe *Assequi* perinde est ac *Consequi*, *Pervenire* ad eum quem sectaris. dedit auctor *Persequitur* vel *Insequitur.* Æneid. xii. 748.

— nec minus *Æneis Insequitur*, trepidique pedem pede servidus urget.

Hoc ipsum est, *Insequitur et premit vestigia.*

653. *Sufficerent aliis primo tot mania cursu*

*Rapta,*] *Vetares* quatuor, cum magna comitum turba, *Tot primo:* quod ideo placet, quia *TOT* proximum quoque colon inchoat.

654. — *Tot oppressæ dejectis hostibus arces:*] *Nostri omnes cum Romana et Veneta DEPULSIS.* Illud alterum

ex uno Modii codice adscitum est *perperam*, cum paulum infra v. 662. redeat, *Dejectis rupibus.* Porro pro *OPPRESSÆ*, quod plerique libri exhibent, Colbertius prior *INFESTÆ*, secundus *OBSESSÆ.* Locus, ad hunc modum corrigendus

*Sufficerent aliis tot primo mœnia cursu Rapta, tot INSESSÆ DEPULSIS* hostibus arces.

Lippiens aliquis Librarius pro *Inesse*, legebat *Infesta.* subierunt postea Correctores, qui cum *Infesta* minime huc quadrare intelligerent, *Obsessa* et *Oppressa* interpolabant. Atqui in promptu erat veram lectionem ex falsa illa exsculpere. Tot arces *insessa*, *possessa*, *occupata* Cæsar's præsidii, hostium depulsis. Tacitus Hist. ii. 98. *Pannonica Alpes præsidii insessa: Annalium* xiii. 39. *Per montes ducebantur nostris præsidii insessa.* et iv. 4. *Quamquam insideret urbem proprius miles.* sic Historici passim.

656. — *Sed Cæsar in omnia præceps,*] Quarto ante versu dixerat, *Premit vestigia Cæsar.* Filum ergo orationis persequere: *Cæsar* premit generi vestigia: *sufficerent aliis tot oppida capta: sed Cæsar præceps in omnia.* Placetne hoc tam putide repetitum? Immo ab auctore, sic profectum est,

— Sed *DUCTOR* in omnia præceps supra v. 489. de Cæsare,

*PRÆCIPITEM* cohibete *DUCEM.*

Præceps quidem ductor erat, omnia celeritate armorum: at non *præceps Cæsar*, non præceps totus: quippe

Italiam, extremo sedeat quod littore Magnus,  
 660 Communem tamen esse dolet: nec rursus aperto  
 Vult hostes errare freto, sed molibus undas  
 Obstruit, et latum dejectis rupibus æquor.  
 Cedit in immensum cassus labor: omnia pontus  
 Haurit saxa vorax, montesque immiscet arenis:

qui lentissimis artibus et consiliis regnum sibi fecerit.

657. *Nihil actum credens, dum quid superasset agendum,*] Justinianus in Cod. vi. 35. 10. *Nihil etenim actum esse credimus, dum aliquid addendum superest.* Ubi forte ex Nostro AGENDUM reponi debet pro *Addendum*.

660. *Communem tamen esse dolet:*] Si seriem orationis evolvas, videbis illud TAMEN sententiam onerare caudamque male trahere. scripsit, opinor, Poëta,

Communem TERRAM esse dolet.

Tum aptissime succedit id, quod sequitur: *Nec rursus aperto vult hostes errare freto.* Rursus idem est quod *Contra*: Terra igitur et *Fretum* hic opponuntur, dolenter et ægre tulit Cæsar, vel terra Pompeium vel mari consistere. *Terram, Tamen,* apud veteres Librarios faciunt *Tram, Tam.*

661. — *Sed molibus undas*

*Obstruit, et latum dejectis rupibus æquor.*] Mira hic seu Librarii sive Correctores facinora ediderunt. Illud vide: *Obstruit undas molibus, et latum æquor dejectis rupibus*: ubi posterius colon sine verbo incedit, pondere gravi et inutili: nihil enim sensui addit, nihil habet ex more geniove Lucanl. Quid, quod *Latum æquor*, ineptissime hic dictum? quis enim tam demens ut tale iret obstructum? Quid denique est *dejectis rupibus*? injectis potius, aggerem enim injectum esse significat. Favere lector non malignus, si tot in una sententia vitii poetam liberaveris; sic ut non meam manum sed verterem Autoris restituam. Lege igitur.

— sed molibus undas

Obstruit *ELIDITQUE INGESTIS* rupibus æquor.

Elidit æquor ingestis rupibus, ut Noster, vl. 56.

Tot potuere manus aut jungere Seston Abydo, *INGESTOQUE* solo Phryxum *ELIDERE PONTUM*.

Petronius, v. 120.

Expelluntur aquæ saxis, mare nascitur arvis.

Curtius de re simili, iv. 2. *Jamque a fundo maris in altitudinem montis opus excreverat* (lege ex codice vetusto, in altitudinem MODICAM) *nondum tamen aquæ fastigium æquabat: et quo longius MOLES agebatur a littore, hoc magis quicquid INGEREBATUR præaltum absorbebat mare.* Cæsar ipse Bel. Civ. i. 26. *Qua fauces erant angustissimæ portus, molem atque aggerem ab utraque parte littoris jaciebat, quod his locis erat mare vaduosum. longius progressus, cum agger altiore aqua contineri non posset, rates duplices quoquo versus pedum xxx. e regione maris collocabat.* Vides, quod in vulgata lectione *latum æquor* est, id apud Cæsarem esse *fauces angustissimas*. unde locum esse depravatam certo intelligas; nec minus dubites de certa emendatione. nam et literarum ductus non multum abluunt, *clatudelectis, eliditigestis.*

663. *Cedit in immensum cassus labor:*] *Cedere, cadere, in cassum, in vanum, in irritum,* intelligo quid velint. Seneca Thyeste, 1066. *Cecidit in cassum dolor.* Hyppolito, 182. *Cedit in vanum labor.* Sed *cedere in immensum*, aut nihil est, aut sententia plane contrarium. aut fallor, aut scripsit Poëta.

*CRESCIT* in immensum cassus labor.

- 665 Ut maris Ægei medias si celsus in undas  
 Depellatur Eryx, nullæ tamen sequore rupes  
 Emincant, vel si convulso vertice Gaurus  
 Decidat in fundum penitus stagnantis Averni,  
 Ergo ubi nulla vado tenuit sua pondera moles,  
 670 Tunc placuit cæsis innectere vincula silvis,

Plinius Hist. xiv. 1. Unde nobis crevit  
 labor. Met. iv. 660.

———— tum partes auctas in cannes.  
 Crevit in immensum.

Fast. v. 557.

Creverat immensum.

Duo igitur dicit auctor, et laborem cre-  
 visse in immensum, et incausum quoque  
 cecidisse.

665. Ut maris Ægei medias si celsus  
 in undas

Depellatur Eryx,] Eryx Siciliæ  
 mons ad promontorium Lilybæum. Quid  
 ergo illi est cum mari Ægeo, quasi una  
 ex Cycladibus esset? Certe in mare tam  
 longinquum non Depellatur, sed Projicia-  
 tur dictum oportuit. unde factum, ut pro  
 Eryx jam olim Sabellionis Athos substitui-  
 erit? Atqui de Atho mox agitur v. 677.  
 In medium deferret Athos. alius igitur  
 lapis movendus est. Recte habet Eryx;  
 sed pro Ægei, vel, reponendum erit  
 Ausonii, vel Ionii, vel Æoliæ. Strabon. lib.  
 ii. τὸ Ἀβόντιον μὲν πάλαι, τὸν δὲ καλέσαντες  
 Σικελικὸν εἰλαγος: Quod olim Ausonium,  
 nunc Siculum vocatum mare. et. v. τὸν Ἰ  
 Ἀβόντιον δὲ ἄνωξ ἐκλήσαντες ἐπὶ τῇ Σικελίᾳ,  
 εἰ εἰλαγος ἦναι Ἀβόντιον καλέσαντες. Quan-  
 vis Ausones numquam habitaverint ad  
 mare Siculum, id tamen pelagus Ausonium  
 vocatur. Pindarus ad Syracusas ponit  
 Ἴόνιον εἰλαγος, Pyth. iii. ubi Scholiastæ,  
 Ἴόνιον εἰλαγος εἰ ἐπὶ Σικελίας, Ionium  
 pelagus, quod ad Siciliam est. Lucretius  
 l. 712. de Empedocle.

Insula quam triquetris terrarum genuit in oris;  
 Quam fuitas CIRCUM magnis anfractibus æ-  
 quor

IONIUM glaucis adpersit virus ab undâ.

Vides hunc totum cæcis Siciliam pelagus  
 Ionium vocare. Alii pro tribus promon-  
 toriis tria maris assignant Ionium, Liby-  
 cum, Tuscum. Claud. i. Proserp. 145.

Nunc illam, ecclæ raptam tellure, tricolorem  
 Opposuit Natura mari: caput inde Pachyni  
 Respuit Ionias prætentis rupibus iras:  
 Hinc lætæ Gustule Thetis, Lilybæaque pulsat  
 Brachia consurgens; hinc designata tæneri  
 Concutit objectum rabies Tyrrhæna Pelorum.

Silius xiv. 72.

Hic verè penitus Peleopa ad regna Pachyni  
 Pulsat Ionio respondent sæva profundo.

Denique et maris Æoliæ recte possis sub-  
 stituere. Silius xiv. 232.

Litora Thermarum, prisca dotata camena,  
 Armavere suos: qua mergitur Himera ponto  
 ÆOLIO.

Eryx, Himera sive Therma, Æolis in-  
 sula, in eodem Sicilia latere sitæ sunt:  
 inde mare Æolium: Atque hoc vel ideo  
 prætulerim, quia ab Æoliæ ad Ægei  
 pronus et facilis lapsus est.

670. Tunc placuit cæsis innectere vin-  
 cula silvis,] Quod Cæsar per rates dis-  
 plices se effecisse dicit; id Noster per  
 σχοδία et trabes connexas factum esse  
 narrat. Potuit fide historica sic dixisse,

Tunc placuit, junctis innectere vincula carinis.

672. Tales fama canit tumidum super  
 æquora Xerxem  
 Construisse vias,] Numquam  
 commiserat Noster, ut versus tam acabra  
 asperoque exiret, Æquora Xerxem. Rec-  
 te igitur Colbertinus veterrimus PER-  
 SEN: Tumidus Persees satis superque  
 Xerxem signat, ut Medus Juvenali x.  
 177.

Roboraque immensis late religare catenis.  
 Tales fama canit tumidum super æquora Xerxem  
 Construxisse vias, multam cum pontibus ausus,  
 Europamque Asiæ, Sestonque admovit Abydo,  
 675 Incessitque fretum rapidi super Hellesponti,  
 Non Eurum, Zephyrumque timens: cum vela, ratesquæ

————— credimus altos  
 Defecisse amnes, epotaque flumina Medo  
 Prædentia.

Cæterum pro *Construxisse* Bernmanni codex **CONSTITUISSE**; unus e recentioribus nostris, **CONTRASSISSE**. Tu auctoris manum repono,

Tales fama canit tumidum super æquora **PERSEN**  
**CONSTRAXISSE** vias.

Plinius Hist. iv. 24. *Primas angustias Hellespontum vocant: hæc Xerxes Persarum rex, CONSTRATO in navibus PONTE, duxit exercitum*, Justinus ii. 10. *Xerxes ante experimentum belli, fiducia virium, veluti nature ipsius dominus quædam maria PONTIBUS STERNEBAT*. Livius x. 47. *VIA a Martis Silice ad Bovillas PERSTRATA est*. Virgilius et Lucretius, **STRATA VIARUM**.

675. — Multum cum pontibus ausus,

*Europamque Asia, Sestonque admovit Abydo.*] Nihil tam putidum, tam ridiculum in quoquam, opinor, scriptore occurrit, quam *multum ausus pontibus*. piget eventilare; neque ullus Editorum probare hoc potuit; utcumque dissimulaverit. Ex Pomponii Mela loco fluxisse hoc arbitror, ii. 2. *Est et regio, in qua Persarum exercitus divinis spatio pelagique terras ausus pontibus jungere (mirum atque ingens facinus) ex Asia in Græciam pedes, et non navigata maria transmisit*. Cum hic dixisset, *ausus pontibus jungere*, Corrector aliquis hoc arripuit, et Lucano illevit. Atqui **VIAS** jam dixerat Nostrer, ut *Pontibus* addere ineptum fuerit. neque exitum habet oratio; deest enim *jungere* vel simile quid. Spero me sententiam

saltem Auctoris e tenebris reduxisse: legere ergo poteris,

*Constraxisse vias; TUM CUM DEMENTIBUS AUBIS EUROPEM* Asia, Sestonque admovit Abydo.

Et *Ausis* quidem, quod vel sine codice in promptu erat, Colbertinus veterrimus habet. *Europem* autem Græca terminatione, ut *Seston*, Ovid. Met. v. 648.

Jam super *Europem* sublimis et *Asia* terram.

Sententia per se clara est. *Tum cum et multum cum*, passim habes, tam separatim quam junctim. Ovid. Heroid. i.

O utinam, tum cum]Lacedæmonia classe petebat, Otrutus incanus esset adulter æquis.

ubi mendum obiter corrigendum. Cur enim *incanus æquis*? crediderim senas potius dicendas fuisse, si justis fluctibus adulterum obruissent. Repono,

Otrutus **INCANES** esset adulter æquis.

*Incanus, ωαλις*, legitimum maris epitheton. Idem erratum in Virgilio hæsit Eclog. ix.

Huc ades, o Galates, quis est nam, ludus in undis?

Huc ades: inani feriant sine litora fluctus.

Legendum puto **INCANI**: quippe ex Theocrito verbum verbo expressum, Idyll. xi.

Ἄλλ' ἄφισ' τὸ πρὸς ἄμει, καὶ ἔστις ἔδδ' ὕαρον  
 τὰς ΓΑΑΥΚΑΝ δι' ἐδάλαρον το πρὸς χίρην  
 ἐρχθῆν.

Poteris etiam, et fortasse verius;

*Constraxisse vias, OLIM cum INGENTIBUS ausis.*

ut Mela, *Mirum atque INGENS facinus*.  
 675. *Incessitque fretum rapidi super Hellesponti,*

- In medium deferret Athon. sic ora profundī  
 Arctantur casu nemorum: tunc aggere multo  
 Surgit opus, longæque tremunt super æquora turres.
- 680 Pompeius tellure nova compressa profundī  
 Ora videns, curis animum mordacibus angit,  
 Ut reseret pelagus, spargatque per æquora bellum.  
 Sæpe Noto plenæ, tensisque rudentibus actæ  
 Ipsa maris per claustra rates fastigia molis
- 685 Discussere salo, spatiumque dedere carinis:  
 Tortaque per tenebras validis ballista lacertis,  
 Multifidas jaculata faces. Ut tempora tandem  
 Furtivæ placuere fugæ: ne littora clamor  
 Nauticus exagitet, nèu buccina dividat horas,
- 690 Neu tuba præmonitos perducatur ad æquora nautas  
 Præcepit sociis. jam cœperat ultima Virgo  
 Phœbum laturas ortu præcedere Chelas,

*Non Eurum, Zephyrumque ti-*  
*mens:] Nihil sani coloris præfert iste*  
*versus: scripsit, ut reor, Poëta,*

*Incessitque PEDES rapidum super Helles-*  
*ponTUM.*

*Pedes peditis, quod pro accusativo plurali*  
*acceptum correctori alicui caliginem of-*  
*fudit. Pedes, ῥῆδῖ, incessit: ut supra*  
*Mela, Ex Asia in Græciam PEDES*  
*maria transgressus est, Zephyrumve autem*  
*pro Que sensu ipso flagitante.*

677. — *Sic ora profundī*

*Arctantur casu nemorum:] Non*  
 hoc solo loco Interpolator aliquis vel in  
 medios versus laciniam suam inseruit. cre-  
 debat scilicet deesse hic aliquid, quo super-  
 ior comparatio sequentibus aptaretur: ig-  
 narus, illud TALES fama refert ad priora,  
 non posteriora vi ipsius verbi respicere.  
 Unde vero tam bellum ex sarcinavit? ex  
 proximis nimirum versibus. versu 660 erat  
*Cæsis silvis; istinc casu nemorum confec-*  
*cit; quasi cadere idem esset ac cædere. in*  
*eo vero et se et stuporem suum prodidit;*

*quod ora profundī ex altero post versu est*  
*mutuatus; compressa profundī Ora videns:*  
*ne vulpeculæ quidem solertia imbutus,*  
*que numquam ex proximo furatur. Tolle*  
*igitur hoc alienum emblemata; et aucto-*  
*rem sibi vindica,*

*In medium deferret Athon, [sic ora profundī*  
*Arctantur casu nemorum] Tunc aggere multo*  
*Surgit opus.*

690. *Neu tuba præmonitos perducatur ad*  
*æquora nautas] Satis speciose confictus*  
*est hic versus. Tuba enim nautas ad-*  
*monebantur ad vela et remos; cum e*  
*portu exeundum erat. Seneca Troad.*  
 1044.

*Et tuba jumi dare vela nautas.*

*Idem Agamem. 427.*

*Signum recurus regia ut fulsit rate,*  
*Et clara lentum remigem monuit tuba.*

*sed in eo deficit, quod quos in navibus*  
*paratos tuba Senecæ velis remisque in-*  
*cumbere jubet, hujus tuba ex tabernis et*  
*popinis ad æquora perducatur. Atqui versu*  
*priori jam nautas oppidum reliquerant,*

- Cum taciti solvere rates. non anchora voces  
 Movit, dum spissis avellitur uncus arenis:
- 695 Dum juga curvantur mali, dumque ardua pinus  
 Erigitur, pavidī classis siluere magistri:  
 Strictaque pandentes deducunt carbasa nautæ,  
 Nec quatiunt validos, ne sibilet aura, rudentes.  
 Dux etiam votis hoc te, Fortuna, precatur,
- 700 Quam retinere vetas, liceat sibi perdere saltem  
 Italiam. vix fata sinunt. nam murmure vasto  
 Impulsum rostris sonuit mare, fluctuat unda,  
 Totque carinarum permistis æquora sulcis,  
 Ergo hostes portis, quas omnes solverat urbis
- 705 Cum fato conversa fides, murisque recepti,  
 Præcipiti cursu flexi per cornua portus  
 Ora petunt, pelagusque dolent contingere classes.  
 Heu pudor, exigua est fugiens victoria Magnus.

ne litora clamor Nauticus exagitet. Quid quod repetitio ipæ, primo *Nauticus*, mox versu sequente *Nautas*, et septimo post rursus *Nautas*, manifeste Interpolatorem redarguat? Quamobrem, qui me audiet, inter spurios numerabit.

693. Cum *taciti solvere rates*.] Colbertinus prior, Trin. Arund. Berzmanni unus, et Pulmanni duo,

Cum *TACITAS* solvere rates.

Placet, ut figuratum magis et Poëticum.

697. *Strictaque pandentes deducunt carbasa nautæ*.] Nescio unde venerit illud *Pandentes*: nostri omnes veteres novique cum Rom. et Ven. *PENDENTES*. Silius iii. 139.

Et promotæ ratæ, *pandentibus arbore nautis*, Aptabat sensim pulsanti carbassæ vento.

ubi frustra dubitat Heinsius, an *Pandentibus* scribendum sit. Ovid. *Metam.* vi. 232.

\_\_\_\_\_ veluti cum præscius Imbris  
 Nube fugit visa, *pandentibus* undique rector  
 Carbassæ deducit, ne qua levis effluat aura.

702. \_\_\_\_\_ *Sonuit mare, fluctuat unda*

*Totque carinarum permistis æquora sulcis*.] Quot nomina significationis ejusdem, *Mare, unda, æquora* in acervum congesta sunt? *Fluctuat unda æquoraque*: an quicquam pote putidius? *Que* etiam alieno loco venit: dicendum utique fuit *æquoraque*; nisi casu recto accipias *TOT*; *tot æquora*, non *tot carinarum*. Hæc non scripsisse Nostrum certo scio; ista vero, quam daturus sum, scripsisse eum existimo,

\_\_\_\_\_ fluctuat unda

*TORTA* carinarum permixtis *VERBERE* sulcis.

*Torta unda*, ut Ovid. *Fast.* v. 644.

Ille meas remis advena torset aquas.

Georg. iv. 528.

Hæc Proteus: et se jactu dedit æquor in altum.  
 Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torset.

*Verbere* scilicet remorum: *Fluctuat unda*, et sulcis carinarum et remorum *verbere torta*. Noster iii. 535.

\_\_\_\_\_ Bruti prætoris puppis  
*Verberibus* sensis agitur.



- Angustus puppes mittebat in æquora limes  
 710 Arctior Euboica, qua Chalcida verberat, unda.  
 Hic hæere rates geminæ, classique paratas  
 Excepere manus: tractoque in littora bello,  
 Hic primum rubuit civili sanguine Nereus.  
 Cætera classis abit summis spoliata carinis:  
 715 Ut Pagasæa ratis peteret cum Phasidos undas,  
 Cyaneas tellus emisit in æquora cantes,  
 Rapta puppe minor subducta est montibus Argo,

Silius xi. 493.

Centeno fractus spumabat verbere pontus.

et xiv. 360.

*Verberibus torserit fretum: salis lota frequenti  
 Albescit pulu facies: perque æquora late  
 Spumat canentis evulcatos gurgite limes.*

707. — *Pelagusque dolent contingere  
 classes.*] Quot, quæso, classes, in uno  
 portu? præsertim cum ex historia notum  
 sit, et una et modica classe e Brundisio  
 evasisse Ponspeium. Sic mox v. 714.  
*Cætera classis abit; non cætera classes.* et  
 iii. 1. *Propulit ut classem.* Colbertinus  
 veterrimus CLASSIS. si CLASSEM  
 reponere velis; acumen in eo erit, quod  
 hi doleant classem contingere *Pelagus;*  
 cum navigantes optent contingere *Portum.*  
 Sin CLASSI magis arrideat, *Contingere*  
 erit Evenire, apertum esse: et nullum  
 erit, ut in duobus accusativis, ambiguum,

Scilicet ut Turno *contingat* regia conjunx.

711. — *Classique paratas*

*Excepere manus:*] *Manus fer-*  
*reas* seu uncas accipiunt hic interpretes:  
 Cæsar ipse nihil tale habet. Bel. Civ. l.  
 28. *Duas, inquit, naves cum militibus,*  
*quæ ad moles Cæsaris adhererant, scaphis*  
*lincibusque deprehendunt milites, depre-*  
*hensas EXCIPIUNT.* ubi nota illud *Ex-*  
*cipiant;* et vel inde discas, veram hic esse  
 Bernmanniani codicis lectionem *PARA-*  
*TÆ:* totumque adeo sic corrigendum:

— *CÆDIQUE PARATÆ*

*Excepere manus.*

Quippe *Excipere* et hic et apud Cæsarem  
 perinde est ac *Occidere.* *Paratas cædi*  
*active, expeditis ad cædem.* ut *Æneid.* ii.  
 384.

———— stat ferri acies, mucrone corusco  
 Stricta, paratis neci.

*Cædi* sine dubio, non *classi:* ne v. 706.  
*classi,* hic iterum *classi,* et mox 714. *clas-*  
*sis* summo tadio inculcentur.

714. *Cætera classis abit summis spoliata  
 carinis:*] *Summis* interpretantur *estre-*  
*mis, ultimis,* ut iv. 155. *Jamque agmina  
 summa Carpit eques.* Sed animum ad-  
 verte, quod ex historia hoc redarguitur;  
 non enim ideo captas, quod *ultimas* essent;  
 sed quod *hæverant ad moles.* remis scilicet  
 contractis, prorsus ad cantes illis, carinis  
 fundo insidentibus. Quis vero, nã Eg-  
 netus plane Poëta, *summas carinas* vel de  
 totis navibus dixerit? id adeo, quia pro-  
 priis pars ima navis carina est. scripsit  
 auctor, aut augur ego vanus sum.

*Cætera classis abit SOCIIS* spoliata carinis.

*Socias carinæ,* ut *Socia arma, Socia ag-*  
*mina, Socia acies:* Ovid. *Mét.* xiii. 352.

*Nec tu cum sociis clypeum pro classe tentas.*

*Æneid.* v. 35.

At procal e calso miratus vertice montis  
 Adventum sociasque rates, occurrit Acastus.

716. *Cyaneas tellus emisit in æquora  
 cantes.*] Non tum solum, cum Argo  
 Phasin peteret, *Cyaneas petras* concurrere  
 solebant; sed antea semper. præterea

Vanaque percussit pontum Symplegas inanem,  
 Et statura redit, jam Phœbum urgere monebat  
 720 Non idem Eoi color sœtheris, albaque nondum  
 Lux rubet, et flammæ propioribus eripit astris,  
 Et jam Pleias hebet, fessi jam plaustra Bootæ  
 In faciem puri redeunt languentia cœli,  
 Majoresque latent stellæ, calidumque refugit  
 725 Lucifer ipse diem, pelagus jam, Magne, tenebas,  
 Non ea fata ferens, quæ, cum super æquora toto

hulca et ἀρόδενος oratio est, nec sapit auctorem, quem scripsisse credo,

Cyaneæ tellus *QUA* misit in æquora cautes.

*Emisit quisit.* Cum peteret Phasin, *qua* misit, &c. hoc est, cum peteret per cautes Cyaneas.

717. *Rapta puppe minor subducta est montibus Argo.* Si *rapta* et *abscissa* erat *puppis*; vix fieri potuit, quin *Argo* mergeretur statim, et in mare desideret; et *Tiphys* gubernator, in *puppe* sedens, elideretur. nec famam igitur *Auctor* hic secutus est, si ita scripsit, nec sensum communem. satis utique est, si non tota *puppis*, sed pars ejus *rapta* sit; ut *Æneid.* v. 858.

Et super incumbens, cum *puppis* *partis* revolens  
 Cumque gubernacio, liquidas projecit in undas.

Ergo hic vel reponendum,

*Rapta PARTE* minor subducta est montibus *Argo.*

parte *Argus* scilicet. *Valerius Flac.* iv. 690. de re eodem,

Saxa sed extremis tamen increpauere corymbis  
*PARSQUE* (nefas) deprensa iugis: nam cœtera  
 celo  
 Debita.

et viii. 194.

Sat mihi non totis *Argo*, redit ecce corymbis.

*Apollonius* quoque ii. 603. "Ἐμνησθὲ δ' ἀφλάστω παρῆρσαν ἄκρα κέρυμβα. vides non *puppem* ipsam, sed *κέρυμβα* τῷ ἀφλάστω, extremam *puppis* partem *abscissam* fuisse: vel denique ex tribus *Bersmanni* libris, et

*Veneta*, reponendum, *RUPTA puppe*: ut vel eo ipso pars tantum *puppis rapta* intelligatur. *Priscianus* tamen, ut nostræ omnes membranæ, p. 761. ubi de *ablatis puppi et puppe* agit, *Rapta puppe* habet: et sic ibi *codex insignis Cantab.* Mox quod sequitur,

Vanaque peronait pontum Symplegas inanem,  
 imitatus est *Valer. Flaccus* iv. 221.

Et ponto volitet *Symplegas* inanl.

722. — *Fessi jam plaustra Bootæ*] *Piger* quidem et *tardus* recte dicitur *Bootes*; qui non longe a polo situs in minore circulo tardius ire videatur necesse est. Aut cur *fessus* dicatur, qui equali semper tenore circumagitur, nec ratio nec exemplum est. *FLEXI* habent omnes codices cum *Rom.* et *Ven.* *Flexi plaustra Bootæ* vel poetice pro *flessa plaustra*; vel, quod verum est, quia quibus neutrum sidus unquam occidit, *flecti* et *verti* tam *Bootes* quam *plaustrum* videtur. *Noster* iv. 523.

— *flesoque* *Ursæ* *temone* paverent.

*Ovid. Met.* x. 447.

*Fleserat* obliquo *plaustrum temone* *Bootæ.*

*Seneca Herc. Fur.* 129.

Signum cœli glaciale poli  
 Septem stellis *Arcades* *ursæ*  
*Lacem verso temone* vocant.

ubi corrigendum obiter, ut puto:

Signum cœlo glaciale polo  
 Septem *Stellis* *Arcadas* *ursæ*

Prædonem sequerere mari. lassata triumphis  
 Descivit fortuna tuis. cum conjuge pulsus,  
 Et natis, tososque trahens in bella penates,  
 730 Vadis adhuc ingens populis comitantibus exul.  
 Quæritur indignæ sedes longinqua ruinæ.  
 Non quia te Superi patrio privare sepulcro

Lacem verso tamone vocat.

Non enim utraque urna Arcades; minor  
 Cressa est, nec tamonem habet.

736. — Quæ, cum super æquora toto

Prædonem sequerere mari.] Lepida vero oratio, *Toto mari super æquora*. sed et vulnus et auxilium hic ferunt Librarii. MARIS habent Puteanus et Harlesianus. Pro *Toto*, Meadianus, Arundelianus, *Tota*; Bernmanni codex, et pro varia lectione Colbert. secundus, VICTOR: quod Interpolator aliquis, vulgata lectione merito offensus, videtur substituisse. scripsit enim auctor.

— Quæ cum super æquora TOTA  
 Prædonem sequerere MARIS.

Prædo maris est Pirata. Nepos in Themistocle: *Deinde* maritimos prædones consecrando, *mare tutum reddidit*. Val. Maximus vi. 9. *C. Cæsar a* maritimis prædonibus *circa insulam Pharmacusam exceptus*. TOTA æquora, ut de re eadem Florus iii. 6. *Sic per omnes æquoris portus, sinus, latebras, recessus, promontoria, freta, peninsulas, quicquid piratarum fuit, quadam indagine inclusum et oppressum est*.

727. — Lassata triumphis

Descivit Fortuna tuis.] Ita scribi convenit, non *deseruit*. Nullus enim sequitur accusativus. Grotius. Codices plerique cum Ed. Rom. DESTITUIT. Pulmanni duo DESERUIT, unus CESAVIT; Veneta RECESSIT. Colbertini duo et Cantab. et Pulmanni unus DESCIVIT. atque ita Lactantius ad Statii Theb. ii. 311.

Respicens DESCISSE deos, trepidoque tumultu  
 Dilapsos comites.

ubi Scholiastes, *Descisse, quasi ab amicitiiis, ut civitas, quæ ad hostes decurrerit, Descire dicitur: ut Lucanus: Lassata triumphis Descivit Fortuna tuis*. Hanc autem lectionem merito Grotius in textum adiecit. Primus insurgit vero Gronovius ad Senecam De ira ii. 10. ubi Grotii verba citans (*Descivit, ita scribi convenit non Deseruit, nullus enim sequitur accusativus*) *Neque necesse erat, inquit, sequi; et phrasis non erat reprehendenda*. Deinde satagit, ut verbum *Descere* absolute poni ostendat. cum larvis hic luctatur vir egregius: certum enim mihi est, et si in notula est *Deseruit*, in animo tamen habuisse Grotium *Destituit*. Quippe ita habent Editiones Grotianæ priores; nulla omnino *Deseruit*. et cum dixit, *nullus enim sequitur accusativus, de Destituit* id dictum volebat; et ea phrasis recte reprehensa est, Quippe, si *Destituit* tibi magis arrideat, tam sic refingat

— lassata triumphos  
 Destituit Fortuna tuos.

*Lassata destituit. Destituit, quæ defatigata sustinere amplius nequit; at Desciscit infida, non lassata. Seneca Epist. lxxi. Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituit. Seneca Controv. i. Dederunt victis terga victores, et quos procezerat Fortuna, DESTITUIT. Idem Controv. ix. Omnis fortuna blandientis speciosus cum periculo nitior: et sine causa sæpe fuit, et sine ratione DESTITUIT. ubi pro Fluit, reponendum Fovit. Silius xi. 39.*

Maluerint: Phariæ busto damnantur arenæ:  
 Parcitur Hesperia, procul hoc ut in orbe remoto  
 735 Abscondat Fortuna nefas, Romanaque tellus  
 Immaculata sui servetur sanguine Magni.

Sic tum fortuna forebat.

*Lassata* absolute, sine ablativo sequenda.  
 ut Ovid. Met. vi. 353.

non ego nostros  
 Abnere hic artus *lassataque* membra parabant.

734. *Parcitur Hesperia, procul hoc ut  
 in orbe remoto*

*Abscondat Fortuna nefas,*] Vi-  
 tiosa hæc ratio est; non enim *parcitur  
 Hesperia*, ut Fortuna procul abscondat  
 nefas: sed Fortuna nefas procul abscondit,

ut *parcitur Hesperia*. Hæc igitur sen-  
 tentia Lucano redonanda est. Colbert.  
 duo, Harleianus, Trin. Cantab. Regius,  
 Bersmanni quattuor cum Rom. ET ha-  
 bent, non UT. unus autem ex Bersmanni  
 panu ABSCONDIT et SERVATUR.  
 Lege igitur,

Parcitur Hesperia: procul hoc ET in orbe re-  
 moto  
 ABSCONDIT Fortuna nefas: Romanaque tel-  
 lus  
 Immaculata sui SERVATUR sanguine Magni.



M. ANNÆI LUCANI

PHARSALIÆ

LIBER TERTIUS.



M. ANNÆI LUCANI  
P H A R S A L I Æ

LIBER TERTIUS.

PROPULIT ut classem velis cedentibus Auster  
Incumbens, mediumque rates tenere profundum,  
Omnis in Ionios spectabat navita fluctus:  
Solus ab Hesperia non flexit lumina terra

1. PROPULIT ut classem velis cedentibus Auster

Incumbens,] Ventos velis marique incumbentes legimus meminisse, ut Æneid. i. 88.

Excubere mari, totumque a sedibus imis  
Una Euroaque Notusque ruunt.

Valer. Flaccus ii. 59.

Adde quod in noctam venti veloque marique  
Incumbunt magis.

Sed et absolute Incumbunt, ut xii. 367.

Qua venti incubere, fugam dant nubila celo.  
Illud hic observandum; totum illud velis cedentibus auster in Colbertino veterrimo a manu secunda esse, priore lectione quascumque esset crasa. Eam vero e sepulcro me reduxisse arbitror; tu arbiter sedebis.

Propulit ut classem, REMIS CESSANTIBUS,  
Auster  
Incumbens.

Nimirum vento secundo incumbente et valide aspirante, remiges otiantur. Æneid. v. 832.

———— Ferunt sua flamina classem ————  
———— placida laxarant membra quiesca  
Sub remis fusi per dura sedilia navita.

Atque hanc emendationem unice probet versus tertius,

Omnis in Ionios spectabat navita fluctus.

Si enim ad remos sedissent navita; necesse erat ut ipsi quoque non Ionium mare, sed Italiam spectarent. Incumbens, absolute ut Virg. supra et Noster v. 419.

Hic utinam summi curvet carchesia mali,  
Incumbatque ferens, et Graia ad moenia perisset.

Restat jam, ut quid plumbeus ille AUSTER afferat, tandem videamus. Certe in veterrimo codice, ut dictum est, non a prima manu fuit; sed ab interpolatrice. Cicero ad Attic. ix. 6. Conscendisse dicitur (Pompeius a Brundisio) A. D. iv. nonas Mart. ex ea die fieri Septentriones venti. Consules autem duo, qui eundem, quem nunc Pompeius, cursum tenebant, non Austro e Brundisio exibant, sed Borea: ii. 646.

Et vos, qui Leticos signastis nomine fustes,



- 5 Magnus, dum patrios portus, dum littora nunquam  
Ad visus reditura suos, tectumque cacumen  
Nubibus, et dubios cernit vanescere montes.  
Inde soporifero cesserunt languida somno  
Membra ducis: diri tum plena horroris imago
- 10 Visa caput moestum per hiantes Julia terras  
Tollere, et accenso furialis stare sepulcro.  
Sedibus Elysiis, campoque expulsa piorum  
Ad Stygias (inquit) tenebras, manesque nocentes,

Primus in Epirum Boreas agat.

Et Cæsar etiam, e Brundisio soluturus  
eodemque tendens, Aquilonem seu Bo-  
rean optat v. 416.

Nec maris anfractus lustrandaque litora nobis,  
Sed recti fluctus soloque Aquilone secandi:  
Hic utinam summi curvet carchesia mali,  
Incumbatque ferens, et Graia ad mœnia per-  
set.

Et Antonius quoque cum sociis v. 703.  
ex Brundisio eandem regionem petens.

Nec non Hesperii lassatum fluctibus æquor  
Ut videre duces, puroque insurgere caelo  
Straturum pelagus Boream, solvere carinas.

Tantum abest, ut a Brundisio in Græciam  
Auster ferat; ut ex eo portu Italiae litora  
legentibus Austro opus sit. Strabo vi.  
A Brundisio Barium tendentibus, sive  
terra sive mari, Egnatia diversorium est:  
ἡ δὲ πλωὴ ἰστέα, navigatur autem Austro.  
Quod si a Brundisio ad Barium in eodem  
litore situm, Auster ducit; quomodo ad  
opposita Græciæ litora? Si omnes alii  
Boreas seu Aquilone feruntur, quomodo  
Pompeius Austro? Rescribe integrum  
locum,

Propulit ut classem, REMIS CESSANTIBUS,  
AURA  
Incumbens.

Aura incumbens, ut Noster v. 717.

Cum Primum redeunte die violentior AER  
Fluctibus INCUBUIT, Phœbeo concitus ortu.

8. Inde soporifero cesserunt languida  
somnia  
Membra ducis:] Scribe Somno; ut

deus notetur, alioqui somnus soporifer per-  
inde esset ac somnus somnifer.

9. — *Diri tum plena horroris imago*] Omnes quidem codices TUM; sed repo-  
nendum est, CUM; quod verum esse  
scient, qui bonos auctores bene legerunt.  
Æneid. i. 40.

Vix e conspectu Siciliae telluris in altum, &c.  
CUM Juno æternum servans sub pectore vul-  
nus.

et ii. 690.

Talla vociferans gemitu tectum omne replebat;  
CUM subitum dictuque oritur mirabile mon-  
strum.

Ita passim, et ubique.

11. — *Et accenso furialis stare se-  
pulcro.*] Julius Scaliger in Hypercritico  
suo, Quis, inquit, cum ferat excentem  
Julias umbram; quam ab Elysiis exactam  
scribitis, ob culpam crimenque viventium?  
Quis vero patienter ferat tantum virum  
præ livore quod lubet calumniantem? non  
exciet umbram sacris magicis; sed Pom-  
peio somnium modo affingit, quod ille  
vanum esse pronuntiet? nec magis aut  
æque injustum, pias umbras ex Elysiis per  
tempus aliquantum propter crimina patris  
et mariti; quam Tonantis matronam ob  
unius Paridis iudicium omnes Troas et  
ipsum pium Ænean internecino odio pro-  
sequi: quod idolum Scaligeri Virgilius  
per totum opus inducit. Quid autem  
filia Tonantis e capite ipso nata? nempe  
innocentes perdere sustinuit;

————— exurere classem

Post bellum civile trabor. vidi ipsa tenentes  
 15 Eumenidas, quaterent quas vestris lampadas armis,  
 Præparat innumeras puppes Acherontis adusti  
 Portitor: in multas laxantur Tartara pœnas.  
 Vix operi cunctæ dextra properante sorores  
 Sufficiunt: lassant rumpentes stamina Parcas.  
 20 Conjuge me lætos duxisti, Magne, triumphos:  
 Fortuna est mutata toris: semperque potentes  
 Detrahere in cladem fato damnata maritos

Argivum, atque ipso potuit submergere ponto  
 Unius ob noxam et furias Ajacis Otlet.

Si celestium animarum talis apud Maronem justitia est; quam injusta Scaligeri querela est de Diis Inferis Lucani? Adeo cæcusiunt et favor et simulas. Quanto justius accusasset Scaliger, quod *Furiale* fecerit Juliam; quod *accenso sepulcro* processisse finxerit, et tamen per *hiantes terras*? sed ne hæc quidem Lucani crimina sunt, sed injuriæ Librariorum. Pro *Furialis* dedit ille *Feralis*, lugubris, moesta, ut vi. 623. *Feralis strideat umbra*. Probat hoc v. 35.

Umbra per *amplexus* trepidi dilapsa mariti.

An ille vel in somno *furiale* amplexu peteret? neque *Accenso* a manu Poëtæ est. Equidem fateor, non semel hic occurrere *Sepulcrum* pro *Rogo*, ut vi. 526.

\_\_\_\_\_ et *accenso* rapuit que tura *sepulcro*, et 765.

\_\_\_\_\_ tali sua membra *sepulcro*,  
 Talibus exuram \_\_\_\_\_

et ix. 54.

Ostenditque rogam non justi *flamma sepulcri*. Sed cum *hiantes terras* jam dixerit, vel inde constat *sepulcrum* non de rogo aut *pyro*, sed proprie de tumulo seu monumento accipi. Legerim ergo,

Visa caput moestum per hiantes Julia terras  
 Tollere, et *EFFRACTO FERALIS* stare sepulcro.

*Hiantes terra* et *effractum sepulcrum* unius et ejusdem rei variatio est. sic et

Patruus in Troad. 180. de Achillis umbra ex inferis prodeunte,

Et *hiatus Erebi* pervium ad superos iter  
*Tellure fracta* præbet, et *tumulum levat*.

Ovid. de eadem xiii. 442.

*Esti humo late rupta*.

Noster i. 383.

*Agricolæ fracto* Marium fugere *sepulcro*.  
 et vi. 544.

*Effractus* circum *fasces* et *busta* vagati.

16. *Præparat innumeras puppes Acherontis adusti*

*Portitor*:] Cum *innumeras puppes* dixerit, moratius hic Epitheton fuisset *Acherontis avari*; sed noluit, credo, Virgilio hoc debere. *Adusti*, de *Phlogetonte* frequentius, quam de *Acherontis* usu venit, sed sic et alibi, vi. 704.

\_\_\_\_\_ Tuque o *flagrantis portitor unda*.  
 et Silius xi. 476.

\_\_\_\_\_ pallida regna  
 Bistonius vates *flammeique Acheronta sonantem*.  
 Placavit plectro.

20. *Conjuge me lætos duxisti, Magne, triumphos*:] Hoc ex historia falsum: tertius enim et postremus Magni triumphus ante Julii nuptias actus est, A. DCXCII; illis factis A. DCXCV.

23. *Innupsit tepido pellex Cornelia busto*.] Ita scribendum, non *enupsit*. vido Nonium voce *innubere*. Grotius. *Tepido busto* legitima sane phrasis, ut contra *Gelido*. Martial. v. 37.

- Innupsit tepido pellex Cornelia busto.  
 Hæreat illa tuis per bella, per sequora signis,  
 25 Dum non securos liceat mihi rumpere somnos,  
 Et nullum vestro vacuum sit tempus amori,  
 Sed teneat Cæsarque dies, et Julia noctea.  
 Me non Lethææ, conjux, oblivia ripæ  
 Immemorem fecere tui, regesque silentum  
 30 Permisere sequi. veniam, te bella gerente,  
 In medias acies. nunquam tibi, Magne, per umbras,  
 Perque meos manes generum non esse licebit.  
 Abscindis frustra ferro tua pignora. bellum  
 Te faciet civile meum. Sic fata, refugit  
 35 Umbra per amplexus trepidi dilapsa mariti.  
 Ille, Dei quamvis cladem, manesque minentur,  
 Major in arma ruit, certa cum mente malorum.  
 Et, quid (ait) vani tremur imagine visus?  
 Aut nihil est sensus animis a morte relictum,  
 40 Aut mors ipsa nihil. Titan jam pronus in undas  
 Ibat, et igniferi tantum demerserat orbis,

Adhuc recenti tepet Erotion busto

Stat. Silv. v. 3. 243.

————— certe sejungere matrem  
 Jam gelidæ nequeo bustis.

Sed *innubere busto* vereor, ne minus hic conveniat. Nonius Grotio citatus, *Innubere positum transire* (lege, *transitive*) quod hæc quæ nubunt, ad domos mariti transeunt. Lucilius Sat. lib. vi. *Suam enim invadere atque innubere censent.* Ergo hac sententia, in Julia bustum transiit Cornelia? Sola, credo, sic busto innupsit Priami filia Polyxena, quæ ad Achillis bustum ut sponsa illi mactata est. *Innupsit* Colbertini duo, et totidem Fulmanni, et pro varia lectione Puteaneus: non ut cæteri cum Rom. et Ven. EN NUPSIT. Corrigendum,

Innupsit tepido pellex Cornelia LECTO.

Fidem tibi faciet Ovidius Met. vii. 860.

————— per nostri fœdera lecti  
 Perque deos supplex oro superosque meosque,  
 Ne thalamis Auram petiere innubere nostris.

et Heroid. vi.

Quod gemit Hypsipyle, lecti quoque cubula  
 nostri  
 Mærest.

Quintilianus Declam. cccxxviii. In torum adhuc prioris uxoris vestigio calentem adducta est nova nupta.

31. — *Nunquam tibi, Magne, per umbras,*

*Perque meos manes generum non esse licebit.*] Colbertinus prior, Puteaneus, Trin. Meadianus, Fulmanni unus, GENERO. Rectissime,

Nobis non licet esse tam *diertis*.

Mox ABSCIDIS, Codices plerique omnes cum Rom. et Ven. a *Cædo* scilicet, non a *Scindo*.

37. — *Certa cum mente malorum.*]

Repono:

Certa JAM mente malorum.

Sic enim solet Noster, ut vi. 1.

Quantum deesse solet lunæ, seu plena futura est,  
 Seu jam plena fuit: tunc obtulit hospita tellus  
 Puppibus accessus faciles: legere rudentes,  
 45 Etposito remis petierunt littora malo.

Cæsar, ut emissas venti rapuere carinas,  
 Absconditque fretum classis, et littore solus  
 Dux stetit Hesperio, non illum gloria pulsâ  
 Lætificat Magni: queritur quod tuta per æquor  
 50 Terga ferant hostes. neque enim jam sufficit ulla

Præcipiti fortuna viro: nec vincere tanti,  
 Ut bellum differret, erat. tunc pectore curas  
 Expulit armorum, pacique intentus agebat,  
 Quoque modo vanos populi conciret amores,  
 55 Gnarus et irarum causas, et summa favoris  
 Annona momenta trahi. namque asserit urbes  
 Sola fames, emiturque metus, cum ægne potentes  
 Vulgus alunt. nescit plebes jejuna timere.

Curio Sicaniâs transcendere jussus in urbes,  
 60 Qua mare tellurem subitis aut obruit undis,

Postquam castra duces, pugna jam mente, propinqua  
 Imponere jugis.

40. *Aut mors ipsa nihil.*] Hoc ex Patro  
 troo sumis mutuum; Troad. 597.

Post mortem nihil est, ipsaque mors nihil.

47. — *Ei littore solus*

*Dux stetit Hesperio.*] Cæsar stetit lit-  
 tore Hesperio solus dux: altero nempe  
 duce Pompeio extra Hesperiam fugato.

54. *Quoque modo vanos populi conciret amores.*] Codices duo Regii, *Populi vanos.*  
 Cur vanos amores? Jure hoc olim displicuit  
 Francisco Modio Epist. lxxv. *Qui enim*  
*vani amores populi; quos in bello deditiones*  
*oppidorum et gentium, fere subsequuntur?*  
 sed cum Idem VARIOS substituit pro  
 vanos, dum apicibus literarum serviliter  
 adhaeret, inepto uno relegato, ineptius al-  
 liud sufficit. veros potius oportebat, quam  
 vrios, sed aliud est in hoc versu intolera-

bile, Modio non animadvertum. Quis enim  
 unquam sic locutus est, *Concire amo-*  
*rem? Concire iram, odium, invidiam, si-*  
*multates,* passim inuenies; amorem aut  
*gratiam* nusquam. sed esto hoc: erga quem  
*conciret?* an Pompeium? dictum hoc,  
 non intellectum oportuit. Non patiemur  
 nitidissimum poemâ vel socordia vel flagi-  
 tio Librariorum obsolescere: Habeant  
 illi suum sibi vanos; quod ideo inserue-  
 runt, quia pes ex versu exciderat. De-  
 derat auctor,

Quoque modo populi *SIBI CONCILIARET*  
 amores.

56. — *Namque asserit urbes*  
*Sola fames*] Corrige URBEM: hoc  
 est, Romam. Ibi enim nec alibi, Frumen-  
 tum publice et gratuito plebi datum. Ap-  
 pianus disertè hoc dicit.

58. — *Nescit plebes jejuna timere.*] Ex eodem fonte prudentiâ illud Severi

- Aut scidit, et medias fecit sibi littora terras.  
 Vis illic ingens pelagi, semperque laborant  
 Æquora, ne rupti repetant confinia montes:  
 Bellaque Sardoas etiam sparguntur in oras.  
 65 Utraque frugiferis est insula nobilis arvis,  
 Nec plus Hesperiam longinquis messibus ullæ,  
 Nec Romana magis compleverunt horrea terræ.  
 Ubere vix glebæ superat, cessantibus Austris,  
 Cum medium nubes Borea cogente sub axem,  
 70 Effusis magnum Libye tulit imbribus annum.

Imperatoris: Miles non timet nisi uestitus, calceatus, satur, et habens aliquid in conu-  
 la. Grotius.

66. Nec plus Hesperiam longinquis  
 messibus ullæ,

Nec Romana magis compleverunt  
 horrea terræ.] Colbertinus alter et Har-  
 leianus, nec PRIUS. Colh. veterrimus  
 nec PRIMUS longinquis: omisso illo  
 Hesperiam. latet hic ulcus. Quid enim  
 est, nec plus (vel prius) Hesperiam, nec  
 Romana magis horrea? quid interest in-  
 ter illam, et hæc? eadem prorsus sunt:  
 aut verbo saltem distinxisse oportuit; et  
 Hesperiam totam, et in hac præsertim Ro-  
 mam. sed huic distinctioni non erat locus:  
 Hesperia enim, si Romam demseris, suis  
 ipsa cultoribus sine messe aliena suffice-  
 bat. Illud in veterrimo codice MUS ex  
 prima versæ lectionis syllaba profluxit;  
 quæ, aut fallor, aut hæc erat,

Nec plus MASSILIAM longinquis messibus  
 ullæ

Nec Romana magis compleverunt horrea terræ.

Massilia, urbs nobilissima, Roma ipsa  
 quondam major, et ipsa propter solum  
 saxosum aliena messe indigebat, et eam  
 in regiones dissitas in suo portu emtam  
 navibus deportabat. Strabo. iv. χόρη  
 Ἰχθυῖν εἰ Μασσαλίῳν ἰλαίῳροντι μὲν καὶ  
 πατάμωσι, οἷα δὲ λωροσίται διὰ τῆν τε-  
 χύνητα ἄντι αἰσιβόσι τῆν θαλάσσην μᾶλλον  
 ἢ τῆν γῆν, ἐν πρὸς ναυτιλίᾳς ἰσχυρὸς εἴλετο  
 μᾶλλον. Hoc est, Massilienses solum ha-

bitant oleis et vitibus accommodum; a  
 frumento vero propter asperitatem alienum.  
 fiducia igitur peritiæ nauticæ, hoc impor-  
 tato utuntur.

71. Hæc ubi sunt provisæ duci, tunc ag-  
 mina victor

Non armata trahens,] Colbertinus  
 prior, cum majore nostrorum parte, ut et  
 Fulmanni Bersmannique, DUCTOR, non  
 victor. Certe Duci et Victor in eodem  
 colo non nimis venustus: neque Victor sa-  
 tis apposite, cum inermes milites incede-  
 rent. scripsit, opinor, auctor,

Hæc ubi sunt provisæ SATIS; tunc agmina  
 DUCTOR.

Prior syllaba τῷ Satis a præcedente absorp-  
 ta est.

77. — Celso ut Gallia currus

Nobilis, et flavis sequeretur mista  
 Britannis!] Multa hic mendosa sunt;  
 Gallia hic debet simulacrum esse Galliarum  
 in pompa ductum: cur itaque Nobilis?  
 potius certe Flebilis; sic enim formaban-  
 tur effigies gentium triumphatarum.  
 Quale vero illud, Nobilis Et mista Bri-  
 tannis? nusquam vidi conjunctionem tam  
 putide intrusam. Qui autem fieri potuit,  
 ut effigies Galliarum vivis Britannis misceretur?  
 Denique quid illud, Sequeretur cur-  
 rus, contra omnem Romanorum morem?  
 præcederet certe, non sequeretur. Scrip-  
 sit, ni valde fallor, Lucanus,

Celso ut Gallia currus  
 Nobilitas flavis ANTEIRET mista Britan-  
 nis.

Hæc ubi sunt provisa duci, tunc agmina victor  
 Non armata trahens, sed pacis habentia vultum,  
 Tecta petit patriæ, pro! si remeasset in urbem,  
 Gallorum tantum populis, Arctoque subacta,  
 75 Quam seriem rerum longa præmittere pompa,  
 Quas potuit belli facies! ut vincula Rheno,  
 Oceanoque daret! celsos ut Gallia currus  
 Nobilis, et flavis sequeretur mista Britannis!  
 Perdidit, o! qualem vincendo plura triumphum!  
 80 Non illum lætis vadentem cœtibus urbes,

Jam verba legitima sanamque sententiam  
 habes. *Gallica nobilitas*, hoc est, *Nobiles  
 Galli*, flavis Britannis mixti. Noster ii.  
 101.

Nobilitas cum plebe perit.  
 et vii. 58.

—— permista secundo  
 Ordine nobilitas.

Cicero de Natura Deorum, *sed negligentia  
 nobilitatis, veritas auspicioꝝ spreta est,  
 species tantum retenta.* et pro Rabirio,  
*Cum omnes Prætores, cuncta nobilitas.  
 Nobiles Galli: nimirum duces et princi-  
 pes gentium devictarum catenati ante ibant  
 currum triumphantis.* Cicero in L. Pisonem  
 25. *Diseres de triumpho, Quid tandem  
 habet iste currus? quid vincit ANTE  
 currum duces? quid simulacra oppido-  
 rum?* Lactantius i. 11. *Non insulæ qui-  
 dam Poëta, triumphum Cupidinis scripsit  
 et inseruit pompam in qua Juppiter cum  
 cæteris Diis ANTE currum triumphantis  
 ducitur catenatus.* Ovid. Pont. ii. 8.

Se fera jam primum pavido Germania vultu,  
 Ante triumphantes serva feratur equos.

et Trist. iv. 2.

Ergo omnis poterit populus spectare triumphos,  
 Cumque ducum titulis oppida capta leget.  
 Vincula captiva reges cervice gerentes  
 Ante coronatos ire videbit equos.

et mox,

*Hoæ sper in curru, Cæsar, victore veheris.*

et Arte Amat. i. 215.

Ergo erit illa dies, qua tu, pulcherrime rerum,  
 Quattuor in niveis aureis ibis equis?  
 Ibunt ante duces, onerati colla catenis:  
 Ne possint tuti qua prius esse fuga.

Silius de Scipionis triumpho xvii. 630.

ANTE Syphax, feretro residens, captiva preme-  
 bat  
 Lumina.

Claudian, vi. Honor. 377.

Jamque parabantur pompe simulacra futura  
 Ut Massyla tuos ANTEIRENT oppida currus.

et de Scipione Africano Præf. ad ii.  
 Stilich.

Cum longi Libyam tandem post funera belli  
 Ante suas moestam cogeret ire rotas.

Seneca quidem in Troasi, de Priamo,  
 153.

Non assuetas ad sceptra manus  
 Post terga dabit; currusque æquens  
 Agamemnonios, aurea dextra  
 Vincula gestans, lætis fiet  
 Pompa Myœnis.

Sed Lucanus neque nescire potuit morem  
 patrium, nec oblivisci.

80. *Non illum lætis vadentem cœtibus  
 urbes,*

*Sed tacitas videre metu.]* Repono,

—— sed tacito videre metu.

*Non lætis cœtibus, sed tacito metu.* Lu-  
 cretius vi.

*Mussabat tacto medicis timore,*

Sed tacitæ videre metu. non constitit usquam  
 Obvia turba duci: gaudet tamen esse timori  
 Tam magno populis, et se non mallet amari.

Jamque et præcipites superaverat Anxuris arces,

85 Et qua Pontinas via dividit uda paludes,  
 Qua sublime nemus, Scythicæ qua regna Dianæ;  
 Quaque iter est Latiis ad summam fascibus Albam:  
 Excelsa de rupe procul jam conspicit Urbem,  
 Arctoi toto non visam tempore belli:

90 Miratusque suæ, sic fatur, mœnia Romæ:  
 Tene, Deum sedes, non ullo Marte coacti  
 Deseruere viri! pro qua pugnabitur urbe?  
 Dii melius, quod non Latias Eons in oras  
 Nunc furor incubuit; nec juncto Sarmata velox

95 Pannonio, Dacisque Getes admistus: habenti  
 Tam pavidum tibi, Roma, duces Fortuna pepercit,  
 Quod bellum civile fuit. Sic fatur, et Urbem  
 Attonitam terrore subit. namque ignibus atris  
 Creditur, ut captæ, rapturus mœnia Romæ,

100 Sparsurusque Deos. fuit hæc mensura timoris:

81. — Non constitit usquam

Obvia turba duci:] Præstantissimi N. Heinsius ad Claud. ii. Rufin. 427. Vacuo plebs obvia muro Jam secura fluit; ex isto loco sic apud nostrum corrigendum censet,

Non CONFLUIT usquam  
 Obvia turba duci.

Cæsar Brundisio Romam petebat, via Appia. de urbibus, quæ in ista via sunt, dixerat auctor, tacito eas metu vadentem Cæsarem transmisisse: nunc de ipsa via narrat, eos qui Cæsari occurrebant, non constituisse, sed iter continuasse, neglecto eo et insalutato, Quare recte, opinor, habet CONSTITIT; et, quod omnes fere codices cum Ed. Veneta, NEC constitit.

85. Et qua Pontinas] Scribendum Pontinas. Est enim a Pometia, ommissa vocali. Grotius.

88. Excelsa de rupe procul jam conspicit Urbem,] Deest orationi Conjunctio, quam codex Academicus subministrat,

ET CELSA de rupe procul jam conspicit urbem. Simile mendum Virgilio inheret, Æn. v. 35.

At procul excelso miratus vertice montis Adventum sociasque rates, occurrit Acestes. Legendum enim, At procul E CELSO: ut viii. 112. Et procul e tumulo.

95. — Dacisque Getes admistus:] Codex Trin. pro varia lectione Ducis VE. illud recte. sed et aliud restat: quale enim illud Admistus? quasi de medicamento componendo, non de hominibus ageretur. Quin et si Admistus Getes recte dici possit; nimis adfîne tamen esset Juncto Pannonio. codex Bersmanni AD-MOTUS; sed egregie Arundelianus, ADIUTUS.

- Velle putant, quodcumque potest. non omnia festa,  
 Non fictas læto voces simulare tumultu:  
 Vix odisse vacat. Phœbea palatia complet  
 Turba Patrum, nullo cogendi jure Senatus,  
 105 E latebris educta suis: non Consule sacræ  
 Fulserunt sedes: non proxima lege potestas  
 Prætor adest: vacuæque loco cessere curules.  
 Omnia Cæsar erat. privatæ Curia vocis  
 Testis adest. sedere Patres censere parati,  
 110 Si regnum, si templa sibi, jugulumque Senatus,  
 Exiliumque petat. melius, quod plura jubere  
 Erubuit; quam Roma pati. tamen exit in iram  
 Viribus an possent obsistere jura per unum  
 Libertas experta virum. pugnaxque Metellus  
 115 Ut videt ingenti Saturnia templa revelli  
 Mole, rapit gressus, et Cæsar's agmina rumpens,  
 Ante fores nondum reseratæ constitit sedis.  
 (Usque adeo solus ferrum, mortemque timere  
 Auri nescit amor. pereunt discrimine nullo  
 120 Amissæ leges: sed pars vilissima rerum

101. — *Non omnia festa,*  
*Non fictas læto voces]* Colbertinus alter, Puteaneus, Harleianus, Cantab.  
 NEC *fictas. Festa omnia,* habent omnes.  
 Corrigendum tamen videtur FAUSTA.  
*Non omnia fœusta.* Justinus **xx. 2.**  
*Faustisque profecti ominibus, solatia suis*  
*pro auxiliis deportant.* Tacitus *Annal. i.*  
 35. *Faustis in Germanicum* ominibus;  
 ubi plura vide apud Gronovium.

105. — *Non consule sacræ*  
*Fulserunt sedes:]* Non placent  
 istæ sedes, quæ si Consules tum adfuissent,  
 non fuissent, sed tectæ essent. Sed *Sedes*  
*sacræ* erant, sed totum Apollinis templum.  
 Quid quod, tertio, post versu, *Sedere* est.  
 Corrigendum igitur,

————— Nec Consule sacræ  
 Fulserunt *ÆDES.*

Plinius *Hist. xxxiv. 6. Exstant hodieque*  
*Ardeæ in sedibus sacræ. et xxxvi. Alca-*  
*menis sunt opera Athenis complura in*  
*sedibus sacræ.*

110. — *Jugulumque Senatus,*  
*Exiliumque petat.]* Lege *Exilium-*  
 VE: non enim utrumque, et jugulum et  
 exilium: *Senatus* autem, absentis, qui cum  
 Pompeio erat: quippe hi, qui *sedere Pa-*  
*tres,* Senatus nomine indigni.

115. *Viribus an possent obsistere jura]*  
 Puteaneus, Harleianus, Cantab. Bersman-  
 ni unus, POSSINT. Recte: non an eo  
 solum tempore possent, sed an quovis  
 tempore possint.

120. — *Sed pars vilissima rerum*  
*Certamen movistis, opes]* Colber-  
 tinus prior, Harleianus, et Bersmanni u-  
 nus, ET *pars.* Et melius cum sententia  
 quadrat, quam *Sed.* Olim scribebant *set;*



Certamen movistis, opes) prohibensque rapina  
Victorem clara testatur voce Tribunus:

Non nisi per nostrum vobis percussa patebunt  
Templa latus, nullasque ferēs nisi sanguine sacro

125 Sparsas, raptor, opes. certe violata potestas  
Invenit ista Deos. Crassumque in bella secutæ

et cum litera *s* in *Leges* præcederet; ea  
geminata, *sei* fecerunt ex *et*.

121. — *Prohibensque rapina*

*Victorem*] Nondum certe *Victor*,  
vivo Pompeio, totque ejus exercitiis sal-  
via. neque *Victor* tum præsertim recte  
dicitur; cum Tribunus eum in ordinem  
cogit: nam, ut ait Flaccus, cum *Victore*  
*durum est contendere*. DUCTOREM  
igitur hic repono. Ordo est, *Testatur*  
*Ductorem*, non *Prohibens Ductorem*. Val.  
Flaccus v. 624.

Questuque Jovem testatur acerbo.

124. — *Nisi sanguine sacro*

*Sparsas, raptor, opes.*] *Aspersas*  
tribunitio sanguine. Grotius. Recte *Sa-*  
*cro*: Tribuni enim plebis sacro sancti.  
Colbertinus tamen prior, et codicum pars  
major *Nostris*. Error ex compendiosa  
scriptura nro, sro.

126. — *Crassumque in bella secuta*

*Sæva Tribunitia noverunt prælia*  
*dira*.] Codices plerique omnes cum  
Rom. et Ven. VOVERUNT. Sagacissi-  
mus Heinsius ad Silii v. 660. sic reponit.

*LÆVA* Tribunitia *voverunt* prælia *dira*.

*Vovere* sic fere usurpat Naso in *Ibide* v.  
24.

Tempus in immensum *lacrimas* tibi *vovimus*  
*letas*.

Sed multa huic emendationi obstant. Esto  
enim, quod tamen dubites, recta locutio,  
*Dira ipsæ voverunt*, non *Dirarum auctor*:  
at certe *Romæ voverunt*, Crasso ex urbe  
exeunte; non postquam in bella eum Par-  
thiam usque sunt *secuta*. Neque verum  
est, *lava et infusta prælia vovisse* eas;  
sed in Crassum modo ipsum ejusque ca-  
put *dira* concipiebantur. Florus iii. 2.

*Tribunus plebis Atcius exevntem duces*  
*(Crassum) hostilibus diris devoverat*. non  
*prælia*, sed *καλλὰ καὶ ἄνερα, καλλὰ καὶ*  
*δύρα*, ut Dion, *ἕψες δύρας καὶ φεινάδας*, ut  
Plutarchus, sed *diras et horrendas detes-*  
*tationes* in caput ejus effudit: et uterque  
animadvertit exitio pessimo publico Tri-  
bunum hoc fecisse: quippe cum Ducem  
devoverit, consequenter etiam exercitum  
et totam civitatem eisdem diris implicuisse.  
Non ergo *Prælia* hic stare poterit; sed  
aliud indagandum rectius, quod reperisse  
me existimo:

————— *Crassumque in bella secuta*  
*Sæva Tribunitia NOVERE PIACULA* dira.

Florus ii. 6. *Quasi has inferias sibi Sa-*  
*guntinorum ultima diræ mandassent*. Jus-  
tinus xiv. 4. *Has vobis diras atque infe-*  
*rias dico*. *Dira*, ut vides *inferias* post  
se et sibi trahunt. Atqui *Inferias*, id ip-  
sum, quod *Piacula*. Noster ii. 175.

————— cum victima tristes  
*Inferias* Marius, forsam nolentibus umbris,  
Fendit, inexploto miseranda *piacula* busto.

Habes hic per Epexegetin sive Apposi-  
tionem *Inferias Piacula*, ut rem prope  
eandem. Horatius *Epod* v.

*Diris* agam vos: *dira* detestatio  
Nulla *captatur* victima.

Non *victima*, sed *pæna*. et *Carm*. i. 28.

————— precibus non linquar inultis:  
Teque *piacula* nulla resolvent.

*Dira mea precis* nescient ulla *piacula*  
præter ultionem et pœnam. *Novere* ele-  
ganter, ut paulo ante *invenit* deos. *Sæva*  
*piacula*, ut alibi, *Dira, miseranda, hor-*  
*renda*. Codex tamen et Harlesianus re-  
centior vere et venuste, SERA.

Crassumque in bella secuta

Sæva Tribunitiæ noverunt prœlia diræ.

Detege jam ferrum. neque enim tibi turba verenda est  
Spectatrix scelerum: deserta stamus in Urbe.

- 130 Non feret e nostro sceleratus præmia miles:  
Sunt quos prosternas populi, quæ mœnia dones.  
Pacis ad exhaustæ spoliū non cogit egestas:

*SERA* Tribunitiæ *NOVERE PIACULA* dira.

Val. Flac. iv. 252.

Dirit, et arguentis post *sera* piacula leti.

Virgil. vi. 569. etsi alio sensu,

Distulit in *seram* commissa piacula mortem.

Corrigendus Silius vi. 290.

Non violasse manu *seris* monuere *piaculis*

non, ut vulgo, *periculis*. *Piaculum* ut gubernaculum.

130. *Non feret e nostro sceleratus præmia miles:*] *Nostro*, satis commode quidem; non *e nostro* præmia feret, sed ex *hostico*. argutius tamen, aut fallor, ab auctore datum erat.

Non feret e *SANCTO* sceleratus præmia miles.

Vides antitheton, *Sceleratus e sancto*; quale Nasonis est *Metam.* v. 37.

Pectora rupisset, nisi post altaria Phineus  
Isset, et, indignum, *scelerato profuit ara*.

Quemadmodum autem paulo ante v. 125. pro *Sacro* plerique omnes codices, *Nostro*, ita hic pro *Sancto* omnino omnes *Nostro* dederunt, nro, sro, sto. Publicum *Ærarium* in Saturni templo erat; inde *Sanctum*; et quod in penitioris ædis parte erat, *Sanctius ærarium*. de hoc interiore et sanctiore agit hic Lucanus, ut ex v. 155. patet:

————— tum conditus *sero*  
Eruitur templo, multis non tactus ab annis,  
Romani census populi.

132. *Pacis ad exhaustæ spoliū non cogit egestas:*  
*Bellum Cæsar habes.*] *Locus*, in quo omnes interpretes hæserunt, nullus se explicavit. Quid enim est *Pax exhausta*?

Quid *spoliū Pacis*? Quæ est ista *egestas*? qua ideo Cæsar non prematur, quod bellum habeat? Spero me, saltem veram auctoris sententiam, si non et verba, eruisse

*HOSTIS* ad *ÆRARI* spoliū non cogit egestas:  
Bellum, Cæsar, habes.

*Egestas hostis*, ea non trita constructio primam Librariis caliginem offudit: sic *egestas cibi, frumenti, copiarum*, &c. Seneca de Clementia i. 12. *Sylla, cui occidendi finem fecit INOPIA HOSTIUM*. Sententia est, *Bellum, Cæsar, habes*; in Germania, Britannia: inde militem tuum alas; inde prædia, mœnia, sedes ex *hostico* iis tribuas: non *egestas, inopia hostium cogit te ad ærarium publicum pro stipendiis expilandum: sunt quos prosternas populi, quæ mœnia dones: Nondum tibi defuit hostis*; ut i. 23. Tacitus *Annalium* xv. 3. *Quippe bellum habere Corbulo, quam gerere malebat*. Jam vero ad *spoliū ærari*; id enim jam tum agebatur, ut *ærarium Saturni* effringeretur et diriperetur. Id vero verbum satis infrequens, syllaba quoque ultima truncatum, duplicata nocte Librarios obruebat. Silius xi. 541.

Adnitamur, ait, vires refovere tot haustas  
Casibus, ut pateant non parca *æraria* dextris,  
Quas emimus bello.

Auctor Priap. lxxxiii.

Villicus *ærari* quondam, nunc cultor agelli.

133. — *His magnam victor in iram Vocibus accensus:*] Etiam hic, ut supra, v. 122. *DUCTOR* ex codice Pulmanni magis placet quam *VICTOR*.

- Bellum Cæsar habes. His magnam victor in iram  
 Vocibus accensus: Vanam spem mortis honestæ  
 135 Concipis: haud (inquit) jugulo se polluet isto  
 Nostra, Metelle, manus. dignum te Cæsaris ira  
 Nullus honor faciet. te vindice tuta relicta est  
 Libertas? non usque adeo permiscuit imis  
 Longus summa dies, ut non, si voce Metelli  
 140 Serventur leges, malint a Cæsare tolli.  
 Dixerat: et nondum foribus cedente Tribuno  
 Acrior ira subit: sævos circumspicit enses,  
 Oblitus simulare togam. tum Cotta Metellum  
 Compulit audaci nimium desistere cepto.  
 145 Libertas, inquit, populi, quem regna coërcent,  
 Libertate perit; cujus servaveris umbram,  
 Si, quicquid jubeare, velis. tot rebus iniquis  
 Paruimus victi: venia est hæc sola pudoris,  
 Degenerisque metus, nil jam potuisse negari.  
 150 Ocyus avertant diri mala semina belli.  
 Damna movent populos, si quos sua jura tuentur:  
 Non sibi, sed domino gravis est, quæ servit, egestas.  
 Protinus abducto patuerunt templa Metello.  
 Tunc rupes Tarpeia sonat, magnoque reclusas  
 155 Testatur stridore fores: tunc conditus imo

et mox 157. HONOS ex Colb. altero, Cod. Trin. duobus Bersmanni, quam HONOR. et deinde 141. AT *nondum* lego, non ET. et postremo 143. CUM *Cotta*, non TUM. Rationes ex aliis locis disces.

147. — Tot rebus iniquis

*Paruimus victi: venia est hæc sola pudoris,*

*Degenerisque metus,*] Quomodo victi, qui arma nec sumserunt, nec passi sunt? muta distinctionem.

*Paruimus: victi venia est hæc sola pudoris.*

150. *Ocyus avertant diri mala semina belli.*] *Abeant in rem malam ista belli irritamenta.* Ante *avertat*, incongrue.

Grotius. Colbertini duo *Avertant*: sed Puteaneus, Harleianus, Cant. Trin. et magna recentiorum turba cum Rom. et Ven. *Avertat*. Aliud agebat vir magnus, cum illam lectionem huic anteferebat. *Avertere absolute*, pro *Avertere se*, *Tergum obvertere*, recte dicitur: sed *Avertant*, pro *Abeant in malam rem*, vereor ut Latinum sit. Contra, *Avertat Cæsar pecuniam, semina belli*, pro *Intercipiat*, notissima locutio est. Cicero in *Verrem: Istum in quaestura publicam pecuniam avertisse.* et alibi sæpius. Vidit hoc accuratissimus Gronovius *Observ. iv. v.*

165. — *Ultima gaza*] *Novissima præda de regibus parta.* Grotius.

- Eruiitur templo multis intactus ab annis  
 Romani census populi, quem Punica bella,  
 Quem dederat Perses, quem victi præda Philippi:  
 Quod tibi, Roma, fuga Pyrrhus trepidante reliquit,  
 160 Quo te Fabricius regi non vendidit auro,  
 Quicquid parcorum mores servastis avorum,  
 Quod dites Asiæ populi misere tributum,  
 Victorique dedit Minoia Creta Metello,  
 Quod Cato longinqua vexit super æquora Cypro.  
 165 Tunc Orientis opes, captorumque ultima regum  
 Quæ Pompeianis prælata est gaza triumphis  
 Egeritur: tristi spoliantur templa rapina;  
 Pauperiorque fuit tunc primum Cæsare Roma.  
 Interea totum Magni fortuna per orbem  
 170 Secum casuras in prælia moverat urbes.  
 Proxima vicino vires dat Græcia bello.  
 Phocaicas Amphissa manus, scopulosaque Cyrrha;  
 Parnassusque jugo misit desertus utroque.  
 Bœoti coëre duces, quos impiger ambit  
 175 Fatidica Cephissos aqua, Cadmeaque Dirce,  
 Pisææque manus, populisque per æquora mittens  
 Sicaniis Alpheus aquas. Tunc Mænala liquit  
 Arcas, et Herculeam miles Trachinius Ceten.

172. *Phocaicas Amphissa manus.*] *Phocaicas* a *Phocæa* Ionis urbe ducitur: at a *Phocide* circa Parnassum regione, ubi Amphissa est, *Phocicus* esse debuit. Itarum Noster v. 144.

Candida *Phocæis* complectitur infula lauro.

Id est, Parnassia sive *Phocica*. Rursus pro *Phocæa* *Phocida* posuit, iii. 340.

Et post translata exusta *Phocidos* arces.

Denique recte usurpat verbum, ut iii. 301.

*Phocæis* in dubiis suis est servare juvenus.  
 iii. 561.

*Phocaicis* medias rostris oppone carinas.

iii. 583.

*Phocæis* Romana ratis vallata carinis.

Ex his apparet Poëtam, non loca ipsa, sed locorum nomina confudisse; quod notabant Glareanus olim, posteaque Salmassius. Errorem quidem hunc scriptoribus Latinis communem volunt, sed in prosaicis facile est in Librarios culpam transferre: Lucanum versus ipsi redarguunt: nec Grammaticorum ferulas datur effugere.

176. ——— *Populisque per æquora mittens*

*Sicaniis Alpheus aquas.*] Meliores scripti *Alpheos*, ut etiam apud Senecam. Cæterum *Populi Sicani* dicuntur, prima syllaba correpta; non Sicani.

177. ——— *Tunc Mænala liquit*

*Arcas,*] Colbertinus vetus. Can-

Thesproti, Dryopesque ruunt, quercusque silentes  
 180 Chaonio veteres liquerunt vertice Sellæ.  
 Exhaustit totas quamvis delectus Athenas,  
 Exiguæ Phœbea tenent navalia puppes,  
 Tresque petunt veram credi Salamina carinæ.

tab. Trin. cum aliis aliquot LINQUIT; ut mox 179. *Dryopesque ruunt*. Placet eo magis, quod mox habemus v. 180. *Liquerunt*.

180. ——— *Sellæ*.] Sic scribendum ut apud Plautum Clerumene, Terentium Adelphos, apud Ciceronem V. Verrina Tanephore, apud Gellium Italæ, in Germanico Arcto. Σιλλæ sunt Homero, Straboni, Stephano. Grotius. SELLÆ clare exhibent Colbertinus prior, Puteaneus, et Harleianus; Plinio *Selli* dicti: sed ideo gratior est archaismus hic, *Sellæ*; quis addit *Veteres*.

182. *Exiguæ Phœbea tenent*] Cum veteres editiones habeant Pirenæ, probo doctissimi Gronovii emendationem Piræa. vide ipsum capite 111. observationum. Grotius. Sed in alio etiam verbo mendum latere existimo. Quid enim est *TENENT navalia puppes*? si tenent navalia, non exeunt: quomodo igitur (quod sententia ipsa postulat) ad Pompeium et ejus arma veniunt? Dedit, aut fallor, Lucanus,

Exhaustit totas quamvis delectus Athenas;  
 Exigua *PIRÆA TAMEN* navalia puppes,  
 Tresque petunt veram credi Salamina carinæ.

Notat auctor, celeberrimas fama Athenas philosophiæ deditis magis abundasse, quam militiæ; et exigua partibus auxilia suppeditare. Ordo est, *Tamen exigua (parvæ) naves petunt credi Piræa navalia, et tres petunt credi veram Salamina*. Nimirum, cum florent res Atheniensium, in magna erant fama *Piræus portus et Salamis vera*; plane ut *ἡ Διὸς Κίχης*. Hæ exiguæ licet copis ingenti se fastu ferebant, et veteri locorum fama se tabantur. Unde vos? ex portu Piræo.

unde autem vos? ex Salamina vera. vix credibile, tam paucas, tam tenues, ex locis per totum orbem celebratis, *ἴνα ἕξ ἄλλοις*. *Petunt igitur credi, Salamis vera*, quod jam notum est, ut a Colonia ejusdem nominis, a Teucro condita distinguatur. Seneca Troad. 844. *Numquid Ajacis Salamina veram?* Manilius v. 50.

Vera Syracusis Salamis non merget Athenas.

*Quamvis*, et in redditione *Tumen*; *Quamquam*, *Tumen*, passim reperies. Virgilius Eclog. vi.

At non tam turpes pecudum *tamen* ulla secuta est  
 Concubitus, *quamvis* collo timuisset aratrum.

Ergo vide, an Georg. iv. 208. sic rependum sit, de apibus,

Ergo illas *quamvis* angusti terminus avi  
 Excipiat (neque enim plus septima ducitur astas)  
 At genus immortale *tamen*: multosque per annos  
 Stat fortuna domus, et avi numerantur avorum.

Pro *Tumen*, literis inversis hodie fertur *Manet*: cui non nimium favet, quod eodem sensu sequitur *Stat*.

183. *Tresque petunt veram credi Salamina carinæ*.] Vera Salamin illa prope Athenas opposita ad eam quam in Cypro condidit Teucer, que ambigua Horatio. Tres autem naves parum præ veteri copia. Nam in bellum ad Trojam tredecim miserat Telamo. Hoc dicit, olim ingentes classes exhibant Athenis, nunc pars inde sumpta, more delectus, totam urbem exhaustit. et Salaminis nomen, antiquæ illius non Cypris, servatum in tribus navibus. Grotius.

184. *Jam dilecta Jovi centenis venit in arma*

Jam dilecta Jovi centenis venit in arma  
 185 Creta vetus populis, Gnossasque agitare pharetras  
 Docta, nec Eois pejor Gortyna sagittis.  
 Tunc qui Dardanium tenet Oricon: et vagus altis  
 Dispersus sylvis Athamas, et nomine prisco

*Creta vetus populis,] Creta vetus?*  
 vetus urbs, vetus populus, vetus nomen  
 regionis, sed regio ipsa cur vetus? an  
 aliis regionibus veterior? Repono,

Tum dilecta Jovi, centenis venit in arma  
 Creta POTENS populi.

ut Horatius Carm. iii. 27.

Quæ simul centum tetigit potentem  
 Oppida Creten.

Idem Epod. ix.

Aut ille centum nobilem Cretam urbibus  
 Ventis iturus non suis.

Ubi vides, post Pompeii tempora, etiam  
 post victoriam Augusti Actiascam, centum  
 urbibus nobilem Cretam.

185. — *Gnossasque agitare pharetras*  
*Docta, nec Eois pejor Gortyna sa-*  
*gittis.]* Quid hoc est, an Gortyna non  
 habuit pharetras, nisi quas a Gnosso pete-  
 bat? veterissimi nostri quattuor, cum A-  
 rundeliano, GNOSOSSQUE. Sed quid  
 est *agitare pharetras?* an eas *agitando*  
*doctrina ostentabatur?* Immo vero ea  
 demum peritia erat, si pharetræ humeris  
 apte insiderent, non *agitata*, non gerenti  
 molestæ. Dederat sine dubio auctor,

— Gnossasque APTARE pharetras  
 Docta, nec Eois pejor Gortyna Sagittis.

Imitatus est Nostrum Silius ii. 101.

Eois quamvis certet Gortyna Sagittis.

APTARE *pharetras*, ut Statius Theb. iv.  
 259.

————— Dictæque tela  
 ipsam et Amyclæas humeris aptasse pharetras.

187. — *Et vagus altis*

*Dispersus sylvis Athamas,] Sic*  
 quidem codices, sed invitis eis, suum au-  
 tori reddendum, ATHAMAN. Ab A-  
 thaman Athamane; ut ab Acharnan A-

charnane; at ab Athamas, esset Atha-  
 mante, ut ab Abas Abante.

189. *Enchelis versi testantes funera*  
*Cadmi.]* Vide Apollodorum lib. 111.  
 Grotius. Hoc dicit Apollodorus, a Gro-  
 tio citatus, iii. 4. *Cadmum cum uxore uxoris*  
*ερχηλιδος ad Encheleas venisse: quibus ex*  
*oraculo ducem electum Illyrios bello sube-*  
*gisse ibique regnasse; postea cum conjuge*  
*eis δεκάρηνα, μεταβαλόντα in Draconem ver-*  
*sam, ab Jove in Elystum campum dimissum*  
*esse. Plus dicit Dionysius Periegetes v.*  
 320. *Et apud Illyrios Cadmum et Har-*  
*moniam in angues transformatos esse, et*  
*επισημιά τέρμην celebre et conspicuum monu-*  
*mentum iis positum.* Apollonius Argon.  
 iv.

Οι δ' ἐξ' ἐν' Ἰλλυρικοῖς μεταβαλόντες ποταμῶν,  
 Τέρμην ἐν Ἀρμενίᾳ Κάδμου τοῦ πρώτου Ἰδυμῶν  
 Ἄρδαρος Ἐρχηλίδου ἐπίσημον.

Nondum tamen hæc Lucani loco com-  
 mentarium faciunt. Quid enim mirum,  
 si funera Cadmi testantur Enchelis? quid  
 in hac re testibus opus? Quis expectabat  
 Cadmum fore immortalem? Aut valde  
 fallor aut aliud dedit auctor,

Enchelis veri testantes SIBILA Cadmi.

Eo certe nos ducit *Versi*: Horatius Arte  
 Poët. 187.

Aut in avem Procne vertatur, Cadmus in an-  
 guem.

Claudianus i. Eutrop. 293.

In volucrum Tereus, Cadmus ac vertit in an-  
 guem.

Nimirum hoc erat, quod Enchelis sive  
 Illyrii testarentur, non obitasse eos sed in  
 serpentes conversos. Græcia hoc mon-  
 strum non viderat: Homines a Thebis dis-  
 cesserant: quod postea serpentes facti sint,

Encheliæ versi testantes funera Cadmi.

- 190 Colchis, et Adriacas spumans Absyrtos in undas,  
 Et Penei qui rura colunt, quorumque labore  
 Thessalus Æmoniam vomer proscindit Iolcon.  
 Inde lacessitum primo mare, cum rudis Argo  
 Miscuit ignotas temerato littore gentes,  
 195 Primaque cum ventis, pelagique furentibus undis

penes Encheliis fides erat. Necessaria hæc emendatio est; nisi ipsam in angues conversionem *fusus* dici velis; et eos protenus ex quo mutati sunt interiisse. sed vetat hoc Statius, qui diu sub nova forma mansisse eos prædicat, Theb. iii. 289.

————— indigna parumne  
 Pertallimus, divæ Veneris quod filia longum  
 Reptat, et Illyricas ejectionat virus in herbas.

*Sibila* itaque testantur Encheliæ, non *fusera*. Prehendit tamen aurem Statius Theb. i. 227. ubi Juppiter in scelera et monstra Thebarum sic stomachatur.

————— quæ *fusera* Cadmei  
 Nesciat, et totiens excitam a sedibus imis  
 Eumenidum bellasse aciem?

Quid vero, o bone Jupiter, utramque buccam inflas, quod Cadmus funeratus est? hoccine vel flagitii quicquam vel miraculi in se habet? Immo vero et in Statio, eadem chorda aberrarunt Librarii: et SIBILA, quod Encheliis testandum restat, in FUNERA mutaverunt. Ovid. Metam. iv. 587. de Cadmo,

————— Quotiesque aliquos parat edere questus  
 SIBILAT: hæc illi vocem Natura relinquit.

190. *Colchis, et Adriacas spumans Absyrtos in undas.*] Tolle comma, et scribe *Absyrtis*, quomodo id nomen Plinio scribitur 111. 26. Nec aliter apud Strabonem et Stephanum. Hæc autem Abyrtis Colchis, id est Colchica, vocatur, quia Medea, et frater ejus Absyrtus ibi laceratus, ex Colchis erant. Grotius. *Colchis Absyrtis*, ita quidem legendum, ut *Lacedæmonium Tarentum*, et alia a conditoribus nominata: quæ et Micylli olim emendatio erat; modo versus non spurius sit,

quod valde suspicor. Utrisque enim Populi nominantur, hinc *Enchelis*, inde *Penei qui rura colunt*: at in medio *tollas*, non incolæ. tum *spumans in undas Adriacas*, de fluvio rectius dicatur, ac de insula.

191. *Et Penei qui rura colunt.*] Putavi delendum *Et*, quia rectus casus est *απεινός*, non *απεινός*; sed etiam Georgicon iv. *Penei* esse dissyllabum notat Servius. Virgilium ergo secutus Lucanus duram contractionem aut abscissionem fecit. Grotius. Scriperat in curis secundis vir magnus *Dele ET*, *manuscriptis auctoribus: nam nomen fluminis est Peneüs, Πηνειός; non Peneus, Πηνεύς.* in tertis, ut vides, mutavit factum, Virgilii loco inductus Georg. iv. 335.

Tristes Aristæus *Penei* genitoris ad undam  
 Stat lacrimans.

ubi non notat Servius *dissyllabam esse Penei*; sed ipse versus indicat. Prior sententia lectioque verior,

*PENEI* qui rura colunt.

Sic omnes ubique codices cum Rom. et Ven. sic et alibi *επεινός* vi. 372.

*Peneo* donavit aquas et gurgite raptos  
 377.

Gurgite *Penei* pro siccis utitur arvis.

Sic omnes Poëta tam Latini quam Græci. Neque vero Virgilii locum sanum esse crediderim; aut Poëtarum doctissimum in fluvii nomine erravisse. Arethusa hoc dicit ad Clymenen sororem; utraque *Penei* filia. Atqui satis, opinor, agnoscebat Clymenem genitorem suum, quamvis proprio nomine tacito. Crediderim dedisse Poëtam,

Composuit mortale genus, fatisque per illam  
Accessit mors una ratem. tunc linquitur Æmus  
Thracius, et populum Pholœ mentita biformem.  
Deseritur Strymon tepido committere Nilo

200 Bistonias consuetus aves, et barbara Cone  
Sarmaticas ubi perdit aquas, sparsamque profundo  
Multifidi Peucen unum caput alluit Istri:

Tristis Aristæus *MAGNI* genitoris ad undam.  
mox inter lineas Glossema additum *Penei*:  
et postea ab indocto Librario textui in-  
sertum.

193. *Inde lacessitum primo mare,*] Præ-  
feram quod in MS. P. est, *unde lacessi-*  
*tum.* Grotius.

Ibid. — *Cum rudis Argo*

*Miscuit ignotas temerato littore*  
*gentes,*] Quomodo sodes *Littore*, immo  
ipso mari temerato. Correxeram *GUR-*  
*GITE*, posteaque *Bersmanni* codicem sic  
habere congnovi. *Propertius* i. 17.

Ah perat quicumque rates et vela paravit  
Primus, et *insulto gurgite* fecit iter.

Val. Flaccus i. 637.

Hoc erat, inlicitas temerare rudentibus undas  
Quod nostri timuere patres.

Idem tamen Flaccus i. 801.

— nec sola mei gravia adfore natæ  
Arma ratemque putet: *Classes* et *Pontica* signa  
Atque indignatos temerato littore reges  
Mente agitet.

Sed et hic *GURGITE* reponendum: et  
si magis ferendum sit, quam apud *Nos-*  
*trum*. Cæterum locum hunc *Lucani* et  
alterum vi. 400.

Prima fretum scindens *Pagasso* littore pinus,  
Terrenum ignotas hominem project in undas.

pulchre, ut solet, imitatus est *Statius*, *Silv.*  
iii. 2.

Quis rude et abscissum *maeris animantibus* æ-  
quor

Fecit iter? *solidæque* pios telluris alumnos  
Expulit in fluctus, *pelagoque* immisit *hiantes*?  
Audax ingenii —————

Ubi *Gronovius* magno ambitu et molimine  
constat hoc explicare, *ANIMANTIA*,

*sunt spirantia, quæ spirando se ani-*  
*mant; et HIANTES, sunt respirantes; et*  
*opponuntur piscibus, quorum pauci adeo*  
*pulmones habent.* Quid ergo? Hocine  
voluit *Statius*, *Hominem*, qui primus  
mare aperuit, *Jasonem* puta, *omnis ter-*  
*restria animantia* in pelagus secum de-  
tulisse? tot aquaticos quadrupedes, aqua-  
ticas aves, qui spirantes utique sunt, pri-  
mum in mare immisisse: antea scilicet in  
terra eos victum sibi queritasse? Semper  
male rem gerunt, etiamsi ingenio præ-  
stantes, qui pravas lectiones quoquo modo  
defendere volunt. Tu vero lege,

Quis rude et abscissum *maeris MORTALIBUS*  
æquor.

Ex *Nostro* sumsit *Mortalibus* v. 196.

Præterque cum ventis pelagique furentibus un-  
dis

Composuit mortale genus.

ut et illud *Solidæ telluris alumnos* ex *Nos-*  
*tro* quoque,

Terrenum ignotas hominem project in undas.

*Miseris mortalibus, Mortalibus agris,* quo-  
ties vel in uno *Virgilio* habes? Deinde  
pro *Hiantes* repone,

————— *pelagoque* immisit *HIANTI*.

*Pelagus hians* opponitur telluri *solidæ*.  
*Noster* v. 641.

————— cumque timentes  
*Rurus HIANTE* undas.

Inde *jocus Catullo* captatus lxxxv.

Cum subito adfertur nuntius horribili;  
*Ionios* fluctus, postquam illuc *Arrius* inest  
Jam non *Ionios* esse, sed *Hionios*.

200. — *Et barbara Cone*  
*Sarmaticas ubi perdit aquas,*] Sane



Mysiaque, et gelido tellus profusa Caico  
Idalis, et nimium glebis exilis Arisbe.

- 205 Quique colunt Pitanen, et quæ tua munera Pallas  
Lugent damnatæ Phœbo victore Celenæ:  
Qua celer erectis descendens Marsya ripis  
Errantem Mæandron adit, mistusque refertur:  
Passaque ab auriferis tellus exire metallis
- 210 Pactolon: qua culta secat non vilior Hermus:  
Iliacæ quoque signa manus, perituraque castra  
Ominibus petiere suis: nec fabula Trojæ  
Continuit, Phrygiique ferens se Cæsar Iuli.

illa *Cone* tam barbara est, ut nullus qui nunc extat Scriptor mentionem ejus fecerit. Interpretes Nostris insulam esse volunt; prorsus contra Poëtæ sententiam. Fluvius sine dubio est; cum tres ordine recensentur *Strymon*, *Cone*, unum caput sive ostium *Istri* insulam *Peuce* alluens. Illud quoque, *Sarmaticas ubi perdit aquas*, quid aliud notat, quam fluvium *Conen* ex *Sarmatia* fluere, et in *Istrum* confluere; ubi aquas et nomen perdit? Nempe ut *Plinius* iv. 24. *Ister sexaginta annibus receptis in Pontum evolvitur*. Ex his sexaginta unus erat *Cone*, cujus ut aliorum, plurimumque, vetera nunc nomina interierunt. *Colbertinus* vetus, et *Caianus* COME.

203. *Mysiaque*, et gelido tellus profusa  
Caico

*Idalis*,] *MYSIA* Puteaneus, et *Harleianus*, recte, non ut alii plerique *MCESIA*: *Virgil. Mysusque Caicus*. Pro *IDALIS* autem, quæ nulla est, recte olim *Micyllus*, *ÆOLIS*. *Mela* i. 18. *Proxima regio Æolis facta, ante Mysia*. *Plin.* v. 32. *Æolis proxima est, quondam Mysia appellata*.

207. *Qua celer erectis descendens Marsya ripis*] *Et rectis* mavult *Salmasius*. *Grotius*. Sic omnes Codices, ET RECTIS: sic Romana et Veneta: sic *Priscianus* p. 681. et codex ibi *Cantab.* sic *Lactantius*

ad *Statii Theb.* iv. 186. sic et sensus ipse postulat.

210. *Pactolon: qua culta secat*] Tolle pravam distinctionem: et repone, *Pactolon, qua culta Ordo est, Passa Pactolon exire, qua Hermus*. Nimirum *Pactolus* in *Hermum* confluit.

214. *Accedunt Syriae populi, desertus Oronies,*

*Et felix, sic fama, Ninos: ventosa Damascus*,] *Locus* a multis sæculis foedisime corruptus. Primo, quod levissimum est, *Damascos* legendum, terminatione Græca: ut veterimi nostri quattuor cum *Trin.* et uno *Bersmanni*. *Valerius Probus* p. 1462. *In COS, sit, nullum nomen repperi latinum terminatum; unum repperi Græcum, Damascos Damasci; sicut Lucanus, VENTURA DAMASCOS, nomen civitatis*. Locum hunc respicit; sed quid facit *NINOS* inter urbes *Syriæ*? Non *Syria* erat *Ninos*, sed *Assyria*, ad *Tigrim* fluvium sita: tantumque abest, ut *Felix* tum diceretur; ut diu ante excisa fuerit, vixque nomen nedum potentiam retinuerit. Quid quod tum sub *Parthorum* ditione fuit? at *Parthi* v. 265. *dubium tenuere favorem*, neque *Pompeio* ulla copias submiserunt. Falsum igitur *Ninos*: quid illud alterum *VENTOSA Damascos*? *Ventura*, quod *Probi* nunc editio habet, prima fronte se ipsam redarguit:

- Accedunt Syriæ populi, desertus Orontes,  
 215 Et felix, sic fama, Ninos: ventosa Damascus,  
 Gazaque, et arbusto palmarum dives Idume.  
 Et Tyros instabilis, pretiosaque murice Sidon  
 Has ad bella rates non flexo limite ponti,  
 Certior haud ullis duxit Cynosura carinis.  
 220 Phœnices primi, famæ si creditur, ausi  
 Mansuram rudibus vocem signare figuris.  
 Nondum flumineas Memphis contexere biblos  
 Noverat: et saxis tantum, volucresque feræque,  
 Sculptaque servabant magicas animalia linguas.

Sed quis unquam dixit, aut dicere potuit,  
 χαρμωγενέως Epitheto, Damascus ven-  
 tosam? illane præter alias urbes ventosa,  
 quas sub monte Libano in valle amoenis-  
 sima sita? præstabo tibi, ni valde fallor,  
 vera Lucani verba, quæ Librarii olim ex-  
 tinxerunt,

Et felix, sic fama, NIMIS, PRUNOSA Damas-  
 cus.

Colbertinus veterrimus, *Ninus*, iisdem  
 apicibus ac *Nimis*. *Nimis felix*, felicis-  
 sima Damascus.

*O fortunati nimium, bona si sua norint,*  
 Agricole!

Felix, heu nimium felix, si litora tantum  
 Numquam Dardania tetigissent nostræ carinæ.

Silius i. 667. ut hic, de urbe:

Cum felix nimum dimitteret Andæ pubem.

De felicitate vero regionis Damascenæ  
 Strabonem solum audiamus, *λεων*, inquit *ἡ*  
*Δαμασκήνῃ χάρις, διαφερόντων ἰσχυρίων,*  
*Regio Damascena excellens, et apprime*  
*celebrata.* Hoc Strabo, qui Damascus  
 viderat; Noxter, *Ut fama*, dicit, quippe  
 non testis oculatus. Jam vero PRUNO-  
 SA Damascus peculiari sibi Epitheto; ut  
 mox *Idume, dives arbusto palmarum, et*  
*Sidon, murice pretiosa.* Singulas urbes  
 ex singularibus naturæ donis denominat  
*prunæ Damascena* veteribus celebratissi-  
 ma; quin et hodie nomen servant. Co-  
 lumella lib. x.

Armeniaque, et cereolis, prunisque Damasc.  
 Samnonicus c. 29.

Prunæque conveniunt quæ mittit clara Damas-  
 cus.

Prunosa igitur Damascus; plane ut Vir-  
 gilio *Æn.* iii. 705.

Teque datis linquo ventis, palmæos *Solimus*.

Ut a palmis *Palmosa*, sic a prunis *Pru-  
 nosa*. Quod si quis hic objiciat hoc voca-  
 bulum non hodie alibi extare: quid aliud  
 facit, quam causam optimam proferre, cur  
 Librarii ut ignotum corruerint? neque  
 vero *Palmosa* nunc usquam alibi legitur,  
 quam in loco isto Virgillii.

219. *Certior haud ullis duxit Cynosura*  
*carinis.*] Quid hoc est? *Cynosura nul-*  
*lis carinis certior quam Tyriis et Sido-*  
*niis?* Soli Phœnices Cynosuram serva-  
 bant, reliquæ gentes Ursum majorem.  
 Quomodo ergo certior iis, qui ea num-  
 quam utebantur? Valer. Flaccus i. 17.

neque enim in Tyrias Cynosura  
 carinas  
 Certior, aut Græcis Helicæ servanda magistris.  
 et Manilius i. 299.

Angusto Cynosura brevis torquetur in orbe  
 Quam spatio, tam luce minor: sed iudice vincit  
 Majorem Tyrio: Pœnis hæc certior auctor.

Germanicus in Arateis.

Certior est Cynosura tamen salcantibus æquor.

- 225 Deseritur Taurique nemus, Perseaeque Tarsos,  
Coryciumque patens exesis rupibus antrum,  
Mallos, et externæ resonant navalibus Ægæ.  
Itque Cilix justa jam non pirata carina.  
Movit et Eoos bellorum fama recessus,
- 230 Qua colitur Ganges, toto qui solus in orbe  
Ostia nascenti contraria solvere Phæbo  
Audet, et adversum fluctus impellit in Eurum:  
Hic ubi Pellæus post Tethyos æquora ductor  
Constitit, et magno vinci se fassus ab orbe est.

Vides quidem ibi *Cynosura certior*: verba nempe eadem, sed orationem diversam. Hic enim *Certa* est illis, qui eam servant; at apud Nostrum *Certa* est illis, qui negligunt. Rectius utique dixisset APTIOR; ut Patruus Meadea 695.

Descendat angulus; cujus immensos dum  
Major minorque sentiunt nodos ferre;  
Major Pelægis, APTA Sidonitis minor.

Sed verum est, quod Beramanni codex suppeditat, ab ipso spreto;

GRATIOR haud ullis duxit Cynosura carinis.

225. ——— *Perseaeque Tarsos,*] Quia a Persei talaribus nomen habere Græcis creditur. Grotius.

227. *Mallos, et externa resonant navalibus Ægæ.*] Quo quæso nomine *Externæ*, magis quam alia loca hic memorata? Nescio unde primum venerit. Codices nostri universi cum Rom. et Ven. EX-TREMÆ: nempe Ægæ, Cilicum urbs, in extremo maris mediterranei sinu.

230. ——— *Ganges, toto qui solus in orbe*

*Ostia nascenti contraria solvere Phæbo*] Iterum insurgit Julius Scaliger, Quam sciens fuerit orbis terrarum, his ostendit Lucanus: An solus Ganges? nonne Padus, nonne Ister in Orientem fluunt? Quod si vult dicere, e directo solis orientis, hoc quoque falsum est, Ganges enim in Austrum exit. In his nihil præter meram æruginem reperies. Quid Padum et Is-

trum narras? Hoc ut nesciverit auctor? non noverit orientem et occidentem ubique terrarum esse, vicibus pro diverso respectu mutatis? non noverit ubique nasci Phœbum et occidere? Sed nascentem hic Phœbum, cum omnibus aliis Poëtis, pro extremis Asia finibus orientem versus ponit. ut iv. 72. *finis Zephyri* in Hispania collocat. etsi orbem terrarum non nescius fuit rotundum esse. Quid tuus ille Virgilius, viii. 686.

Victor ab *Aurora* populis et litore rubro  
Egyptum, viresque orientis et ultima secum,  
Bactra vehit.

Nesciebat Maro *auroram* et orientem etiam in Hesperia esse? Jam vero *Gangem* in *Eurum* fluctus impellere, Lucani ætate crediderunt, etiam qui se Geographos professi sunt. Strabo xv. *Fluvii*, ait, *Indici a Caucasio monte orti, alii ad meridiem feruntur, ut Indus; alii apud la barocéphoræ ad orientem convertuntur, ut Ganges.* Codex Puteaneus.

———— et adversum fluctus ATTOLLIT in Eurum.

235. *Quaque ferens rapidum diviso gurgite fontem*

*Vastis Indus aquis mistum non sentit Hydaspes;*] Nova vides Correctorum flagitia. Tot fere sunt menda, quot verba. *Fontem ferens* quis mortalium intelligat? fons certe manet, rivus fertur. *Rapidum* amnem, fluvium, flumen, torrentem, ubique lego, *rapidum fontem* quis

- 235 Quaque ferens rapidum diviso gurgite fontem  
 Vastis Indus aquis mistum non sentit Hydaspem;  
 Quique bibunt tenera dulces ab arundine succos,  
 Et qui tingentes croceo medicamine crinem  
 Fluxa coloratis astringunt carbasa gemmis.
- 240 Quique suas struxere pyras, vivique calentes  
 Conscendere rogos. proh, quanta est gloria genti  
 Injecisse manum fati, vitaque repletos,  
 Quod superest, donasse deis! venere feroces  
 Cappadoces, duri populus nunc cultor Amani,

vel fando audivit? Unicum vero *fontem* toti Indo, qui tamen ingentem fluvium Hydaspem misceri sibi non sentiat, non tanta accessione crescat? Quot Veneres, quot virtutes habere debet poema, quod tot maculis deformatum placere tamen potuit? Restituo ei formam nativam,

Quaque *PETENS RUBRUM* diviso gurgite  
*PONTUM*.  
 Vastis Indus aqvis mistum non sentit Hydaspem.

Pro *Fontem* Bersmanni codex, ipso iudice, male habuit *PONTUM*: id ipsum praefert Colbertinus veterrimus, et a manu secunda alter. caetera ex conjectura dedimus, quae ipsa se probant. Scio *rapidum pontum* sic satis posse defendi. Val. Flaccus iv. 270.

— spumanti qualis in alto  
 Pleiade capta ratis, trepidi quam sola magistri  
 Cura tenet, rapidus ventis certantibus aequor  
 Intemerata secat.

Tibullus i. 2.

Nam fuerit quicumque loquax; is sanguine natum  
 Is Venerem e rapido sentiet esse mari.

Sed eo differunt, quod Noster perpetuo Epitheto, qualia numquam amat, male vocat mare *rapidum*, quod saepe lentum et tranquillum est; ille ex occasione tantum et *stinas*, in tempestate, et in Veneris ira. Et tamen utrobique corrigendum, *RABIDUM aequor*, *RABIDO mari*, ut Virgil. *Rabiem calique marisque*; apud Tibul-

lum sine dubio, quia quarto post versu sequitur,

Fulminis haec *rapidis* carmine statit iter.

Nec minus apud Flaccum; si, ut Heinsius conjicit, *Rapta ratis*, ibi legendum, non capta. *RUBRUM* itaque *Pontum*; qui ad Indiam et Taprobanam usque nomen tenet;

Examen Eois timendum  
 Partibus Occasoque rubro.

Curtius viii. 9. de Indo et Gange. *Uterque Rubro mari accipitur*. Et paulum infra, *Mare quo alluitur India, ne colore quidem abhorret a caeteris*: ab Eruthra rege *inditum est nomen*. Sic et Graeci. *DI-VISO gurgite*; quia duobus ostiis exit, ut Strabo. *PETENS pontum*, ut passim alii, Virgil. Georg. iv. 522.

— non qui per saxa volutus  
 Purior electro campum petit amnis.

240. — *Vivique calentes*

*Conscendere rogos.*] Vide Strabonem p. 1048.

244. — *Duri populus nunc cultor Amani,*] Emenda ex MSS. P. et T. non *cultor*. Hoc dicit, Amanum ita durum esse ut habitari possit, coli non possit. Est ejus montis descriptio, tum apud Geographos, tum in Ciceronis epistola ad Catonem. Grotius. Codices nostri universi cum Rom. et Ven. *NON cultor*. Claudian. i. Proserp. 161. de Aetna:

245 Armeniusque tenens volventem saxa Niphatem:  
 Æthera tangentes silvas liquere Coastræ.  
 Ignotum vobis, Arabes, venistis in orbem,  
 Umbras mirati nemorum non ire sinistras.  
 Tunc furor extremos movit Romanus Olostras,

———— pars cœtera frondet  
 Arboribus: teritur nullo cultore cacumen.

246. — Coastræ.] Melius Coastræ. MS. P. et R. recentior. Populus est ad Mœotim, Plinio memoratus libro vi. Grotius. Colbertinus vetus cum tribus Bersmanni CHOATRÆ, *χαστρας*, eo ducunt alii codices, qui COHATRÆ habent cum editione Rom. et Ven. Val. Flaccus vi. 151.

Centoras, et diros magico terrore Chostras.

248. *Umbras mirati nemorum non ire sinistras.*] Hic quoque insultant viri sine dubio præstantissimi, sed nescio cur Lucano iniquiores, Scaliger filius hoc solum arguit; Lucan! hic mentem esse, *ταῖς ἀμφοτέρωθεν, populis inter Tropicos sitis*, semper umbras in austrum, sine sinistras cadere. Scaliger vero pater quid non calumniatur? Nihil sinistrum vel dextrum, nisi animalium ratione: *Pythagoræ et Aristotelem dextrum mundi et sinistrum, non ad Austrum aut Aquilonem sed ad Orientem et Occidentem: denique non verisimile esse, venisse ad Thessaliam milites ex intima seu Felice Arabia.* Patrem vero hic facile repellimus, per quem nec Lucano loqui cum populo licet; nec cum poetis rem amplificare. Quod filio dicamus hoc est: non miratos esse Arabes, non semper isse umbras sinistras; sed tum dextras isse, cum in sua regione irent sinistrae. Atque huc pertinent, quæ ad il. 587. diximus, *Umbras nusquam flectente Syene.* Plinius vi. 22. *Claudii principatu legatis ex insula (Taprobana Romanæ) adactis—Septentriones Vergilianque apud nos veluti novo celo, mirabantur—Sed maxime mirum iis erat, umbras suas in nostrum cælum cadere, (non in suum)*

*Solemque a larva oriri, et in dexteram occidere, potius quam e diverso.*

Ignotum vobis Arabes————

apud Hyginum De limitibus p. 174. legitur *invisum.*

249. — Olostras.] Sic quidam. Gens est Indis Plin. lib. vi. cap. 90. At quos vidi Manuscriptos habent *Orestas*. unde credas scribendum *Orestas*. Straboni sunt *ἀστύρα*. Sed non mirum mutari vocales inter se longam et brevem. Sic *ἀστύρα* et *ἀστύρα*. Et in Edonis systolen a Lucano factam vult Servius. Grotius. Quin et nostri omnes cum Rom. et Ven. ORESTÆ. Orestas Scaliger legit, Prolegomenis in Manilium.

250. *Carmanosque duces.*] Bellos sane *Duces*: Egone ut tales *Duces* jam provecta ætate patiar, qui juvenis non passus sum Parin Alexandrum *Ducem* vocari; sed in Epistola ad amicissimum quondam Grævium verba Laodamiae ad verum redegi? Ovid. Heroid. xiii.

Dux Pari Priamide, damno formose tuorum,  
 Tam ale hostis inera, quam malus hospes eras.

Quippe ex aperta Homeri imitatione legendum esse vidi, DUSPARI *Priamide.*

*Δύσπαρα, Ἰδοῦ ἑστῆς γενναίου, ἡρώου.*

Etiam hic corrigo,

Carmanosque TRUCES.

Cur *Truces* dicantur, ex Strabone disces lib. xv. *Nemini, inquit, Carmanorum usorem ducere fas est, nisi hostis occisi caput ad regem tulerit: Rex calvariam inter thesauros reponit, linguam farina oblitam degustat, reliquam ei qui attulit et circumstantibus comedendam dat.* Noster i. 451. *Fangiones Batavique truces.* vii. 231. *Inde*

250 Carmanosque duces, quorum devexus in Austrum  
 Æther, non totam mergi tamen aspicit Arcton.  
 Lucet et exigua velox ibi nocte Bootes.  
 Æthiopumque solum, quod non premeretur ab ulla  
 Signiferi regione poli, nisi poplite lapsio

*truces Galli.* Val. Flaccus vi. 43. *Heniochosque truces,* Juvenalis xv. 125. *Sauro-mataque truces.* et sic alii de aliis.

*Ibid.* — *Quorum devexus in Austrum, Æther,*] *In Austrum,* hoc est, ultra Cancri Tropicum. sed nostri, præter unum, cum Romana, JAM FLEXUS: Veneta JAM FLEXIT. Pulmanii unus, et alter Bersmanni DEVEXUS; ex Virgilio, credo, Georg. i. 241. *Libyæ devexus in austrum. Jam flexus* perinde est ac *Paulum flexus.* Codex Regius DEFLEXUS. Colbertinus prior, ab indocto homine scriptus, qui sæpe tamen veræ lectionis vestigia retinet, *Quorum ITAME flexus in Austrum Æther.* An olim fuit?

— quorum IT deflexus in Austrum.

ut viii. 305.

Quicquid ad Eos tractus mundumque tepentem  
 Æther.

Sic ibi codices boni, non *Labitur.*

252. *Lucet et exigua velox ibi nocte Bootes.*] Frustra hoc exagitat vir summus Jos. Scaliger Prolegomenis ad Manilium. Carmani, ait Noster, ultra Cancri Tropicum siti vident Arcton (seu Septem Triones) in oceano mergi etsi non totam; quæ Romæ apud nos ex nulla parte mergitur;

Arctos oceani metuentes aquare tingul.

Præterea apud nos sero mergitur Bootes; καὶ ἔψι βόρρα βόρρα: Carmanis tamen citius occidit quam nobis; lucet magis citius nocte, velox magis illic ad horisontem descendit, quam hic: idque evenit. ob diversam sphaeri positionem. si hæc, ut sunt, vera sunt: quo pertinet tricari et nodum in scirpo querere? Versum ta-

men spurium existimo, non ob sententiam, sed ob verba; quæ cum prioribus male coherant: *Ibi,* nempe in Carmania, at duces dixit, non locum.

253. *Æthiopumque solum, quod non premeretur ab ulla Signiferi regione poli,*] Servius ad vi. Eneidos. *Nulla terra est quæ non subiaceat sideribus: unde peritus addit: Extra anni solisque vias, ut ostenderet xii signa in quibus est circulus solis. Significat autem Maurorum Æthiopiam, ubi est Atlas, de quo ait Lucanus:*

Æthiopumque solum, &c. Grotius.

*Hic vero,* inquit Julius Scaliger, *nequeo satis mirari, quid Lucano venerit in mentem. Duo hic errores; alter ab eruditissimis solis castigandus, alter vel a pueris Astrologorum irridendus. Primo, si extra Signiferum ungula Tauri promineat; Scorpius pene totus prominat. Deinde, si Tauri ungula supra verticem Æthiopum est; erunt et cætera signa, Gemini, Cancer, Leo, quæ in eodem parallelo sunt. Hæc fere Scaliger, et facile quidem esset contra stultissimam lectionem plura dicere, quam indefensam reliquit prudens, ut opinor, sciensque Palmerius. Sed satius est revocare et restituere veram, quam falsam et commentitiam arrodere. minime dubito quin evincam sic a Lucano profectum esse,*

— nisi poplite lapsio

Ultima TRUNCATI procederet ungula CAPRI.

Virgil. Æn. vi. 794.

— super et Garamantas et Indos  
 Proferet imperium: jacet extra sidera tellus  
 Extra anni solisque vias, ubi œclifer Atlas  
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

ubi Servius, Grotio etiam citatus; *Extra*

- 255 Ultima curvati procederet ungula Tauri.  
 Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus  
 Euphrates, quos non diversis fontibus edit  
 Persis, et incertum, tellus si misceat amnes,  
 Quod potius sit nomen aquis. sed sparsus in agros  
 260 Fertilis Euphrates Phariæ vice fungitur undæ

anni solisque vias; ut ostenderet duodecim signa; in quibus est circulus (lege circuius) Solis. Significat autem Æthiopiam, de qua ait Lucanus, Æthiopumque solum, quod non premeretur ab ulla Signiferi regione poli, nisi poplite lapsa Ultima curvati procederet ungula Tauri. Ita Servii editiones, etiam vetustæ: membranas nullas vidi. Si tamen aut Servius, cum hæc commentaretur, legebat TAURI; aut Lucanus ita scribebat: non modo in Astronomia hospites erant, sed id quod nolo dicere—Quippe in Marone sententiam ipsam tenemus: Jacet Æthiopia versus Austrum extra anni vias, ultra Zodiaci spatium. Hanc æmulatus est Lucanus: quid de sua Æthiopia Noster? Jaceret, inquit, ultra totam Signiferi regionem; nisi TAURI ungula extra Signiferum procedens illam attingeret. Tauri ungula extra Signiferum? quæ a capite et tergo Tauri introrsus in medium Signiferum vergat? Quale vero illud portentum est! Vult suam Æthiopiam, ad Austrum porrigi, ultra fines Signiferi: unde ergo pertingat ad eam Taurus, qui in Borealibus signis est? Insanus, non indoctus dicendus, qui ita scripserit. Sed dum hoc redarguimus, ad ipsum emendationis limen pervenimus. Omnino enim requiritur signum, quo ex duodecim nullum Australius est. Is vero est CAPRICORNUS, qui nisi unguam ad Austrum protenderet, extra totum Zodiacum Æthiopia jaceret. Pingebatur sic olim Capricornus, poplite lapsa, et pede protenso; ut videbis in Grotii Arateis, vetere figura, et in Calendario vetere rustico apud Gruterum p. cxxxviii. Capri truncati, id vero

est, Capricorni, qui dimidiatus tantum Caper est, cætera Pristia. Truncati lego pro Curvati, ut i. 242. omnes ibi quoque Codices Curvataque cuspide pila, pro Truncata. Quod si quis hoc abouerit, et retinuerit Curvati; constabit tamen reliquæ emendationi fides; quia et Capricornus curvatus pingitur, ut Manilius;

— et angusto Capricornus sidere flexus:

et

— Tuque tuo, Capricorne, genu contractus in astris.

Et Caper absolute est Capricornus. Manilius ii. 655.

Quattuor equali cõsum discrimine signant,  
 In quibus articulos anni deus ipse creavit:  
 Ver Aries, Cererem Censor, Bacchumque ministrans

Læbe, Caper Brumam genitosque ad frigora menses.

Sic ibi obiter corrigendum; nunc absurdissime fertur, Genitusque ad frigora Piscis; sic ut ex quattuor Signis quinque fiant. Extant in catalectis veterum Poëtarum, Grammaticorum undecim de Signis Zodiaci versus: in quibus de Capricorno: i.

Armatusque arcu Chiron, et corniger Hircus.

iii.

Centaurusque senex Chiron, et cornua Capri.

iv.

Atque arcu pollens, et salis gurgitis Hircus.

v.

Hinc tendens arcum, liquidi Caper sequoris inde.

At Tigrim subito tellus absorbet hiatu,  
 Occultosque tegit cursus, rursusque renatum  
 Fonte novo flumen pelagi non abnegat undis.  
 Inter Cæsareas acies, diversaque signa  
 265 Pugnaes dubium Parthi tenuere favorem,  
 Contenti fecisse duos: tinxere sagittas

vii.

Centaurusque biformis adest, pelagique *Cepolla*.

viii.

Scorpius, atque Sagittifer, æquoreisque *Capri*  
 frons.

I.

Et qui tela gerit Centaurus, et æquoris Hircus.

Postremo, licet intra eodem parallelos  
 sint Sagittarius et Capricornus; placuit  
 tamen veteribus (vixi 'Αρχαίως, narrante  
 Gemino cap. i.) ut Cancrum maxime  
 Borealem, ita Capricornum maxime Aus-  
 tralem ex duodecim Signis existimare;  
 sic ut neutrum horum *σοφύριας*, sive com-  
 binationem cum ullo alio haberet.

256. *Quaque caput rapido tollit cum*  
*Tigride magnus*

*Euphrates,*] Sallustius ita tradidit  
 Tigrim et Euphratem uno fonte manare  
 in Armenia, qui per diversa euntes lon-  
 gius dividantur spatio medio relicto mul-  
 torum millium. Ex eodem Tauri monte  
 eos circa Armeniam oriri tradit Strabo.  
 Vide et Xenophontem *Anabases* iv. et  
 Philostratum *vita Apollonii* lib. i. cap. 14.  
 Boëtius Sallustium secutus:

Tigris et Euphrates uno se fonte resolvunt.

Plura qui volet adest Pliniana Salmassi.  
 Grotius.

265. *Pugnaces dubium Parthi tenuere*  
*favorem,*] Egregium vero Epitheton: tum  
*Parthi pugnaces*, cum minime pugnarent;  
 cum a neutris partibus starent, sed belli  
 eventum lente et otiose specularentur. non  
 ea Lucano incuria, nec artis ignorantia.  
 Dixisset potius *Mendaces Parthi*; ut Ho-  
 ratius *Epist.* ii. 1.

Invenior Parthis mendacior.

Vel Fallaces, ut Numidæ et Pœni. Se-  
 neca *Œdip.* 119.

Terga fallacis metuenda Parthi.

Sed quid tergiversamur? Numquam sic  
 de me existimabo, ut me melius quid in-  
 veniisse putem, quam auctor ipse relique-  
 rit. Scripsit ergo Lucanus,

Inter Cæsareas acies, diversaque signa  
*ANCIPITES* dubium Parthi tenuere favorem.  
 ut ii. 447.

Tunc urbes Latil *debile*, varioque favore  
*Ancipites*.

266. — *Tinxere sagittas*

*Errantes Scythiæ populi,*] *TINX-*  
*ERE* codices nostri omnes: sed acutissi-  
 mus Heinsius in uno reperit *UNXERE*;  
 quod ille amplectitur ad Silii ix. 12: Vir-  
 giliii loco fretus, ix. 772.

————— quo non felicior alter  
*UNGERE* tela manu, ferrumque armare  
 veneno.

Frustra. Ovid. *Trist.* iii. 9.

Pars cadit hamatis misere confixa sagittis:  
 Nam volucris ferro *TINCTILLE* virus inest.

et Pont. iv. 5.

Hic agri introndes, hic spicula *TINCTA*  
 venenis.

Hæc duo loca rem faciunt, versu ipso  
 pronuntiante: in cæteris litigare licet.  
 Plin. *Hist.* xviii. 1. *Quod animal, excepto*  
*homine tela sua venenis tingit? Nos et sa-*  
*gittas tingimus, et ferro ipsi nocentius ali-*  
*quod damus.* Ubi *Ungimus* reponit He-  
 insius; quia præcesserat *Tingit*. si hoc ne-  
 cesse est; meliore jure prius *mutes, Ve-*  
*nenis ungit.* Quid ergo tot aliis locis fa-



Errantes Scythiæ populi, quos gurgite Bactros  
Includit gelido, vastisque Hyrcania silvis.

Hinc Lacedæmonii moto gens aspera fræno

270 Heniochi, sævisque affinis Sarmata Moschis,

Colchorum qua rura secat ditissima Phasis:

Qua Creso fatalis Halys, qua vertice lapsus

ciet? xvi. 20. *Sunt venena, quæ nunc toxica dicimus, quibus sagittæ tinguntur.* xxi. 105. *Hoc venenum Dorycnion appellavere, ab eo quod cuspides in præliis tingerentur illo.* xxvii. 11. *Limeum herba appellatur a Gallis, qua sagittas in venatu tingunt,* xi. 53. *de Scythia, ut hic Noster: Sagittas tingunt viperina sanie, et sanguine humano,* xxv. 5. *Galli sagittas in venatu helleboro tingunt.* Quo ex loco Gellius xvii. 16. *Præterea scriptum legimus, Gallos in venatibus tingere helleboro sagittas.* Periculum, credo, est, ne non hi ad Virgilium, sed ad hos ille exigendus sit. **TINGUERE** tela manu, ferrumque armare veneno. non enim *Unguere* tela, sic ut venenum *abstergi* possit; sed *tinguere*; ut perpetuo virus servent, nulla arte eluendum.

267. — Quos gurgite Bactros

*Includit gelido,*] Solinus xlix. *Oriæ amnis oras Bateni et Oxdracæ accolunt: sed præcipuam partem Bactri tenent. Bactris præterea est proprius amnis BACTROS; unde et oppidum quod accolunt, Bactrum. Ubi Salmasius: Altum, ait, apud veteres de Bactro amne silentium. Fefellit Solinum Plinius, cujus verba vulgo sic distinguunt; Bactri, quorum oppidum Zariaspe, quod postea Bactrum a flumine appellatum est. Fefellit et Martianum Capellam cujus verba sic corrigenda sunt. Inde Orus amnis, qui circa Bactra cum ejusdem nominis oppido fluvioque. Immo vero aliter corrigenda. Codex Academicus, Bractanicum ejus nominis. unde liquido legendum: Inde Orus amnis: qui circa Bactriam, cum ejus nominis oppido fluvioque. Pergit ibi Salmasius Plinii locum et mentem interpunctione illustrare;*

*Zariaspe (quod postea Bactrum) a flumine appellatum est. Nempe vult, a Zariaspe flumine Zariaspen oppidum dictum esse: non a Bactro (quod nullum est) flumine Bactrum oppidum. Hæc, tacito Salmasii nomine, celeberrimus Harduinus in Plinio suo recoxit, et parenthesi ait se verba inclusisse: ne nos, ut Solinum, in fraudem impellerent. Polyanus vii. 11. Peras aquam colestem pellibus et vasis excipientes durâthas ἐν τῷ βάκτρῳ ποταμῷ ad Bactrum fluvium evaserunt. Curtius vii. 4. Ipsa Bactra regionis caput sita sunt sub monte Parapaniso: Bactrus amnis præterit monia: Is urbi et regioni dedit nomen. Strabo xi. Πάλαι δὲ τὰς Βάκτρας, ἤτις καὶ Ζαριάσπην καλεῖται, ἐν Λαψιμουτίῳ ποταμῷ ἐκβάλλει εἰς τὸ ὄρεον. Vides, quot auctoribus dicam dixerit Salmasius: quia locus hic Lucani divinam ejus memoriam et stupendam diligentiam casu fefellerat. Postea, nisi fallor, licet Bactro esse flumini; et Solinus cum Martiano salvi dimittentur. dimittetur et risu Harduinus, qui pro thesauro carbones a Salmasio furatus est.*

269. *Hinc Lacedæmonii moto gens aspera fræno*

*Heniochi,*] Non placet **MOTO** *fræno:* nec quemquam memini sic locutum. **AN DOCTO?** Seneca Hippol. 1259.

———— Tortis hic dextræ locus  
Hic levæ frenis docta moderandis manus,  
Ponenda.

Val. Flaccus i. 121.

———— simul undique cernit  
Delatum nemus, et doctis resonare bipenni  
Litæra.

sic ibi codices, sed Gronovius Heinsiusque *Ducta.*

Rhiphæo Tanais diversi nomina mundi  
Imposuit ripis, Asiæque, et terminus idem

275 Europæ: mediæ dirimens confinia terræ,  
Nunc hunc, nunc illum, qua flectitur, ampliat orbem.  
Quaque fretum torrens Mæotidos egerit undas  
Pontus, et Herculeis aufertur gloria metis,

275. *Europæ: mediæ dirimens confinia terræ,*] Consule aurem tuam, et mendosa hæc esse testabitur. Dixisset utique in hac sententia *Europæ*, ut ipse alibi, alique. Sed quale sodes illud est, *MEDIÆ terræ confinia?* quæ ista terra media? quippe ipse Tanais medius est, et dirimit confinia utriusque terræ. Sic iv. 18.

—— medius dirimit tentoria gurgis.  
et *Collis* ibidem 33.

Qui medius tutam castris dirimebat Iberdam.  
in membranæ *Terræ* est *Træ*: inde Librariis error: qui sic in viam reducendi sunt.

Europæ, *MEDIO* dirimens confinia *TRACTU*.  
Claudian. vi. Honor. 290. de Apennino.  
Utraque perpetuo *discriminat* æquora *tractus*.  
Idem Idyll. de Nilo,

Qui *rapido tractu* medius elatus ab Austris,  
Functibus ignotis nostrum procurrit in orbem.

i. Stil. de Rheno 198.

Impiger a primo descendens fluminis orta  
Ad *littoris tractus*, et juncta palmis ora.

Dionysius Perieg. v. 11.

Ἐπίπερος Ἀρίης Τάναος διὰ μέσσοις ἰσθμῶν  
Ὅτι γὰρ ὁ Ἰσθμὸς γαίης διὰ Σαυκκισσοῦν  
ΣΥΡΕΤΑΙ ἑς Ἀσσοῦρον καὶ ἑς Μαυροῖδα λίμνην.

Tanais volutus TRAHITUR.

276. Nunc hunc, nunc illum,] Nunc enim Asia nunc Europæ largius indulget.  
Grotius.

277. Quaque fretum torrens Mæotidos egerit undas

Pontus, et Herculeis aufertur gloria metis,

Oceanumque negat solas admittere Gades.] Colbertinus alter, Trin. Cantab.

alique cum Veneta, MÆOTIDAS; contra alii numero plures cum Romana, MÆOTIDOS. Valerius Probus p. 1897. *Genitivus*, ait, *singularis OS syllaba terminatus*, in Græca declinatione corripitur. Lucanus. *Ut Pagasæa ratis peteret cum Phasidos.* (il. 715.) et in Terentio (lege Tertio) *Quaque fretum torrens Mæotidos.* Hinc certissimum est Probi olim codices, habuisse *Mæotidos*. Bernsmannus tamen, et eo multo melior Heinsius ad Claudianum, iv. Honor. 188. malunt *Mæotidas undas*. mihi vero neutrum placet, ut nunc locus fertur. Quis enim orationis exitus? nullus utique præter istum: *Pontus, fretum torrens, egerit undas seu Mæotidos, sive Mæotidas.* Quis vero ferre potest, *Pontus fretum torrens* per appositionem dici? Quale vero illud, *Pontus egerit undas Mæotidos?* Immo Pontus accipit, Mæotis in Pontum egerit. Hoc et olim et hodie notissimum: unde eam *Mæotis Πόντος, Ponti matrem* dixerunt. Porro illud quale existimas, *Gloria aufertur*, et *negat Gades, &c.* An *Gloria negat?* offendit hoc ipse etiam Librarius; unde æquæ fere codicum pars cum editione Veneta NEGANT. *Homines* nempe voluerunt, malum malo sanaturi. Quid multis te moramur? Hæc certe Lucani non sunt, nescio an ista,

Quaque fretum torrens MæotIDAS egerit undas;

ET FETUS Herculeis aufertur gloria metis  
OCEANUSQUE negat solas SE admittere Gades.

Secutus est eorum, qui multi erant, opinionem, qui Oceanum Scythicum in Mæotida paludem, et inde in Euxinum et Mediterraneum influere putabant. Pli-

- Oceanumque negat solas admittere Gades.
- 280 Hinc et Sithonis gentes, auroque ligatas  
Substringens Arimaspe comas: hinc fortis Arius,  
· Longaque Sarmatici solvens jejunia belli  
Massagetes quo fugit equo; volucresque Geloni.  
Non, cum Memnoniis deducens agmina regnis
- 285 Cyrus, et effusis numerato milite telis  
Descendit Perses, fraternique ultor amoris  
Æquora cum tantis percussit classibus, unum  
Tot reges habuere ducem. coïere nec unquam  
Tam variæ cœlu gentes, tam dissona vulgi.
- 290 Ora. tot immensæ comites mistura ruinae  
Excivit populos, et dignas funere Magni  
Exequias Fortuna dedit. non corniger Ammon  
Mittere Marmaricas cessavit in arma catervas:  
Quicquid ab occiduis Libye patet arida Mauris,
- 295 Usque Parætonias Eoa ad littora Syrtes.  
Acciperet felix ne non semel omnia Cæsar,  
Vincendum pariter Pharsalia præstitit orbem.  
Ille ubi deseruit trepidantis mcenia Romæ,  
Agmine nubiferam rapto superevolat Alpen:  
300 Cumque alii famæ populi terrore paverent,

nus Hist. ii. 67. *Ingens argumentum paludis Mæoticae sive ea illius Oceani Sem-  
bentrionalis sinus est, ut multos adverte  
credidisse, sive angusto discreti sinu restag-  
natio. Hunc Oceani irrupentis alveum  
fretum torrens appellat, ut alibi Nilo tor-  
rente, sanguine torrente, et Virgilius Tor-  
rentia flumina. Et vetus, ubi Correctores  
accesserant facile mutatum in Pontus est:  
et cum SE a præcedente S absorpta esset,  
necessario Oceanus transibat in Oceanum.*

280. *Hinc et Sithoniae gentes,*] Romana  
at Veneta *Et Sidoniae* ut codices bene  
multi. Pulmanni duo, *Essedones*. Cod.  
Trin. *Issidoniae*. Colbertinus vetus et  
Regius *ESSEDONIÆ*. Recte; quod  
et alii viderunt. Val. Flaccus vi. 750.  
*Essedoniaeque phalanges.* Recte et *Iss-*

*donia.* Stephanus. *Ἰσσηδωνίαι, Ἰσσηοὶ Σαρ-  
δικῆς. Εὐσιόνων δὲ κατ' ἄλλους διὰ τὴν Ε.*  
Ista Lucano litera placuit; unde error  
Librariis. vide Heinsium ad Val. Flacci  
vi. 95.

284. *Non, cum Memnoniis deducens  
agmina regnis  
Cyrus, et effusis numerato milite  
telis*

*Descendit Perses.*] Ex nostris co-  
dicibus solus Academicus *Xerxes*, et Har-  
leianus *Xerxes*. vide Val. Flaccum, v. 498.  
Diodorus p. 109. *Σομαχίαις τοῖς Τρωσὶ  
δὲ Ἀσσυρίων, ἧς ἰσσηδωνίαι Μιμεδῶν ἰ Τιβερῆ  
et ποτα, Ἀμφισθενῶν δὲ εἰ περὶ τῶν Ἀργοντα  
ἀδελφῶν, Ἀργονταῖς ἰσσηδωνίαις τοῖς ἑσθῶν το  
γίνονται τῶν Μιμεδων.* Recte. Cyrus—de-  
scendit, Perses: de eodem dictum. *Κυρῶς*

- Phocais in dubiis ausa est servare juventus  
 Non Graia levitate fidem, signataque jura,  
 Et causas, non fata, sequi. tamen ante furorem  
 Indomitum, duramque viri deflectere mentem  
 305 Pacifico sermone parant, hostemque propinquum  
 Orant Cecropiæ prælata fronde Minervæ.  
 Semper in externis populo communia vestro  
 Massiliam bellis testatur fata tulisse,  
 Comprensa est Latiis quæcunque annalibus ætas.  
 310 Et nunc, ignoto si quos petis orbe triumphos,  
 Accipe devotas externa in prælia dexteras.  
 At si funestas acies, si dira paratis  
 Prælia discordes, lacrymas civilibus armis  
 Secretamque damna tractentur vulnera nulla  
 315 Sacra manu. si coelicolis furor arma dedisset,  
 Aut si terrigenæ tentarent astra gigantes,  
 Non tamen auderet pietas humana vel armis  
 Vel votis prodesse Jovi: sortisque deorum  
 Ignarum mortale genus, per fulmina tantum  
 320 Sciret adhuc cœlo solum regnare Tonantem.  
 Adde quod innumeræ concurrunt undique gentes,  
 Nec sic horret iners scelerum contagia mundus,

*Hiærus. Descendit.* . Nepos in Aristide:  
*Nam postquam Xerxes in Græciam descendit.*

286. *Descendit Perses,*] Omnino legendum *Xerxes* ut in Manuscriptis. Nam et *Cyrus Persæ* erat. Tres hic referuntur magnorum exercituum duces, *Cyrus, Xerxes, Agamemnon.* Grotius.

290. — *Mistura ruina*] Præferendum *mistura* consentiente manuscriptorum auctoritate. Grotius. Omnes quidem veteres nostri cum Rom. et Ven. MIS-  
 SURA, non *Mistura.* Æneid. ii. 86.

*Illi ut considem et consanguinitate propinquum  
 Propter in arma pater primis huc misit ab annis  
 302. — Fidem, signataque jura,*  
*Molius olim reponerat Sacrataque jura  
 non est opus.*

Propertius iii. 19.

*Fœdera sunt ponenda prius, signataque jura.*

Claudian. i. Eutrop. 380.

*Germanis responsa dabat, legaque Cæcilia.  
 Arduus, et flavis signabat jura Sævis.*

309. — *Latiis quæcunque annalibus ætas.*] Justinus xliii. 5. *Massilienses cum Romanis prope ab initio condita urbis fœdas summa fide custodierunt.*

311. *Accipe devotas externa in prælia dexteras.*] *Externis bellis,* quarto ante versu, et secundo post *Prælia dira* habemus. Posterius hoc recte opinor: nam et vii. 689. *Fuge prælia dira,* Ergo hic aut scripsit, aut potuisset scribere,

Accipe devotas CONCESSA in MUNIA dexteras.

- Ut gladiis egeant civilia bella coactis.  
 Sit mens ista quidem cunctis, ut vestra recusent
- 325 Fata, nec hæc alius committat prælia miles.  
 Cui non conspecto læguebit dextra parente?  
 Telaque diversi prohibebunt spargere fratres.  
 Finis adest rerum, si non committitis illis  
 Arma, quibus fas est. nobis hæc summa precandi,
- 330 Terribiles aquilas, infestaque signa relinquas  
 Urbe procul, nostrisque velis te credere muris,  
 Excludique sinas admisso Cæsare bellum.  
 Sit locus exceptus sceleri, Magnoque, tibi que  
 Tutus, ut invictæ Fatum si consulat Urbi,
- 335 Fœdera si placeant, sit quo veniatis inermes.  
 Vel, cum tanta vocent discrimina Martis Iberi,  
 Quid rapidum deflectis iter? non pondera rerum,  
 Nec momenta sumus: nunquam felicibus armis

*Accipe in omnia licita obsequia atque officia:* modo nihil nefandum sit, quale hoc bellum civile.

324. *Sit mens ista quidem cunctis, ut vestra recusent*

*Fata,*] Male hæc intelliguntur. Non dicit, utinam sit ista mens; sed *Si sit, Modo sit, Si gentes externæ ea mente sint, ut discordiis vestris immiscere se nolint, sed soli Romani bellum hoc peragant, Cui non læguebit dextra, viso ex adversum fratre vel parente?* Per quattuor ergo hos versus continuatur oratio; non ut vulgo, in secundo clauditur.

328. — *Si non committitis illis*

*Arma, quibus fas est.*] Id est his qui putant sibi licere bellum gerere civile: sine quibus necessario bellum civile interibit. Grotius. Recte. Sic vii. 314.

*Quique suos cives, quod signa adversa tulerunt, Non credit fecisse nefas.*

et iv. 699.

*Infidusque novis ducibus dubiusque priori, Fas utrinque putat.*

Ceterum illud leviter, mutes, FINIS ad-

est REBUS; non *Rerum*. Livius ii. 9. *Adesse finem regnis, rei inter deos hominesque pulcherrimæ.* et ii. 15. *Eam esse voluntatem omnium ut qui libertati erit in ea urbe finis, idem urbi sit.* Gellius xix. 9. *Ubi Eglutis finis fuit.* Porro, cum *Rebus* vel *Rerum* hic audis, cave *res* hujus belli accipias, sed universim *Res humanas*. Quintilianus Declam. xi. 6. *Actum est de rebus humanis, si de criminibus nostris tantumdem mendacis licet.*

334. — *Ut invictæ Fatum si consulat Urbi,*] Alibi hoc Epitheton equidem et ferrem et laudarem: ut Livius *Beatam urbem Romanam et INVICTAM et æternam illa concordia fore.* Sed in his discordiis belloque plusquam civili, sane alieno hic tempore *Invictæ*. Quid autem opus ut *Fatum* ei consulat, provideat, prospiciat, si tum cum maxime *Invicta* est? periculum certe est, ne a se saltem vincatur, ne suis ipsa viribus ruat. scripsit sine dubio Poëta,

Ut *INVICTÆ* Fatum si consulat urbi.

Urbi scilicet in se armatis Fato fovente

- Usa manus patriæ primis a sedibus exul,  
 340 Et post tralatas exustæ Phocidos arces,  
 Mœnibus exiguis alieno in littore tuti,  
 Illustrat quos sola fides. si claudere muros  
 Obsidione paras, et vi perfringere portas,  
 Excepisse faces tectis, et tela parati,  
 345 Undarum raptos aversis fontibus haustus  
 Quærere, et effossam sitientes lambere terram:  
 Et desit si larga Ceres, tunc horrida cerni,  
 Fœdaque contingi maculato carpere morsu.  
 Nec pavet hic populus pro libertate subire,  
 350 Obsessum Pœno gessit quod Marte Saguntum.  
 Pectoribus rapti matrum, frustra que trahentes  
 Ubra sicca fame medios mittentur in ignes,  
 Uxor et a caro poscet sibi fata marito.  
 Vulnera miscebunt fratres, bellumque coacti

opus erat, ut vel invita servaretur: non civium certe virtute et fide, sed solius Fati munere.

347. Et desit si larga Ceres, tunc horrida cerni,

Fœdaque contingi maculato carpere morsu.] Colbertini duo, Trin. Cantab. recentiores quoque plerique, cum majore parte eorum, quos Bernmannus Pulmannusque viderunt, et editione Rom. ATTINGERE. Contra Puteaneus, Harlesianus, cum Veneta CORPORA. Regius secundus CORPORE. Apparet alterutrum horum a Correctore, non a Scribe esse. Utrum vero sit, his indicis scire licet. Veteres isti duo ab indoctis Librariis scripti sunt, qui vel Latine nesciebant: hos nihil offendeabant duo ista simul venientia CONTINGI et ATTINGERE: Quod cum jure nasutioribus displicisset; illi Corpora interpolabant. Ex quo tamen, ut videtur, commentitio, vir magnus nova interpolatione CARPERE substituit. Atqui nimis delicatam est id vocabulum in re tam atroci.

Recte se habet *Attingere*, et in alio hæremendum: quod vide an sustulerim,

————— tunc horrida cerni  
 Fœdaque *VEL FINGI*, maculato *ATTINGERE* morsu.

Nisi sententiam jam erigi sentis; opera omnis in explicando posita peribit: Quis non modo cerni, sed fingi et imaginari sine horrore non possunt. Ceterum illud quale est, *Si desit larga Ceres?* Quid tum si parca sit et rara; sat bene in ista inopia sustentari potest. scripsit, ni fallor Poëta,

Et desit si *FORTE* Ceres.

Si panis et penus deficiet, coria, animalia fœda, carnes denique humanas comedemus.

348. — *Carpere morsu.*] Ita substitimus pro *Corpora*. verbum enim desideratur. Accedit prope ad nostram emendationem MS. R. recentior, qui habet *corpore* MS. T. *attingere*, quod glossama putem. Grotius.

350. *Obsessum Pœno gessit quod Marte*

- 355 Hoc potius civile gerent. Sic Graia juvenas  
Finierat: cum turbato jam prodita vultu  
Ira ducis, tandem testata est voce dolorem.  
Vana movet Graios nostri fiducia cursus.  
Quamvis Hesperium mundi properemus ad axem,  
360 Massiliam delere vacat. gaudete cohortes:  
Obvia præbentur fatorum munere bella.  
Ventus ut amittit vires, nisi robora densæ  
Occurrant silvæ, spatio diffusus inani:  
Utque perit magnus nullis obstantibus ignis,  
365 Sic hostes mihi deesse nocet: damnumque putamus  
Armorum, nisi, qui vinci potuere, rebellent.  
Sed si solus eam dimissis degener armis,

*Saguntum.*] Veteres quattuor Trip. et alius recentior QUÆ, non Quod. Et sic Scholiastes Juvenalis ad xv. 93. Recte. Multa enim mala Saguntini tulerunt, non unum quiddam.

362. — *Nisi robora densæ*  
*Occurrant silvæ,*] Variant hic codices, hi cum Puteaneo *Robora densæ*; alii, ut Harleianus, Trin. cum Romana, *Robore denso*: alii denique cum Colbertinis duobus, Arundeliano et Veneta, *Robore densæ*. Quævis ex his lectio ferri potest, sed placet postrema: Silius iii. 442.

Jamque per et colles et densos abiete lucos.

*Æneid.* x. 178.

Mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.

Val. Flaccus iii. 484.

— quoque debet densas trabe Myia montes.

[*Infra* quidem v. 444.

— propulsæque robore denso

Sustinuit se silva cadens.

Sed ibi alia constructio est: non ut hic, *Silvæ robore denso*, sed, *silva cadens sustinuit se robore denso*. Porro et OCCURRUNT lege cum Cant. Trin. Caiano, Bernmannique codice, quia mox omnes veteres, et novi plerique REBELLANT; non Occurrant, Rebellent.

365. — *Damnumque putamus*

*Armorum, nisi, qui vinci potuere, rebellent.*] *Damnum armorum*, quid aliud esse potest, nisi cum *Arma* perdantur, amittantur? ut Horatius i. Ep. xvi. 67. *Perdidit arma, locum virtutis deseruit*; ubi nos, si vacat, videbis. Respuit vero hæc sententiam locus ipse. Quid quod versa proximo rursus habemus, *Divisiis degener ARMIS?* Aut fallor, aut scripsit Auctor,

— damnumque putamus  
*NOSTRORUM*, nisi qui vinci potuere, rebellant.

*Nostri* absolute, pro *Nostri milites*, apud Livium aliosque Historicos passim habet. Ergo *damnum nostrorum militum putamus*; quippe quibus os sublinitur, si urbes non rebellent; et spoliis prædaque circumducuntur. Propinquus admodum sunt litera. *arorum, urorum*.

375. — *Tum mania clausa*

*Conspicit;*] Iterum pro *Tum* vel *Tunc*, reponendum est CUM: vide ad iii. 9. sic supra 356.

Finierat: CUM turbato jam prodita vultu  
Ira ducis.

375. *Haud procul a muris tumulus surgentis in altum*

*Telluris,*] Ecce tibi hic SURGENTIS et quinto post versu in re pazi CONSURGIT. Non adeo siccus jeju-

Tunc mihi tecta patent. jam non excludere tantum,  
Inclusisse volunt. at enim contagia belli

370 Dira fugant. dabitis poenas pro pace petita:

Et nihil esse meo discetis tutius ævo,

Quam duce me bellum. Sic postquam fatus, ad urbem

Haud trepidam convertit iter: tum moenia clausa

Conspicit; et densa juvenum vallata corona.

375 Haud procul a muris tumulus surgentis in altum

Telluris, parvum diffuso vertice campum

Explicat: hæc patiens longo munimine cingi

Visa duci rupes, tutisque aptissima castris.

Proxima pars urbis celsam consurgit in arcem

380 Par tumulo, mediisque sedent convalibus arva:

nusque erat, ut variare verbum nequiret. sine dubio mendosum alterutrum est; et codex quidam Trin. cum altero, et Bernmanni codice, et editione Veneta CONSCENDIT pro CONSURGIT. Hoc a Correctore quodam fluxit, cui vox repetita displicebat. sed falsus est conjecturae: *Conscendit enim in arcem* nihil nisi animatum, miles, dux, non *pars urbis sive telluris*. Prior ista vox *Surgentis* in mendo cubat, sic corrigenda,

Haud procul a muris tumulus *CRESCENTIS*  
in altum  
Telluris.

Noster iv. 11.

Colle tumet modico, lenique *EXCREVIT IN*  
*ALTUM*.  
Fingue solum tumulo.

Claudianus ii. Proserp. 98. de Ennæi  
campi pulchritudine,

Nec sic innumeros arca mutante colores  
Incipiens redimitur hinc, cum tramite flexo  
Semita discretis interviret humida nimbla.  
Forma loci superat flos: curvata tumore  
Parvo planities et mollibus edita clivis  
*CREVERAT IN COLLEM*.

Ubi plures versiculos descripsi, ut elegantem lectionem jam deperditam callidissime Poëte restituam. Quid enim in Iride faciant nimbi illi discreti? Responde sine dubio,

Semita discretis interviret humida *LIMBIS*.

376. — Parvum diffuso vertice campum

*Explicat:*] Mirum hoc quidem, campum parvum esse, verticem vero tumuli diffusum. Offendit hoc olim letores; unde factum ut Puteaneus, Harleianus, Palmannique unus, PARVO DIFFUSUM; alter DIFFUSUS. Sed hæc sunt harielorum conjecturae. Dedit Auctor,

Telluris, *PATULUM* diffuso vertice campum.

Sic alibi iv. 19.

*Explicat hinc tellus campos effusa patentes.*

et iv. 743.

————— dum colle relicto  
*Effusum patulis aciem committeret arvis.*

Claudian. i. Proserp. 320.

Et Coreris prolem *patulis* illudere conspexit.

*Explicat*, ut vi. 476.

————— submissæ verticis montes  
Explicuere jugum.

378. — *Tutisque aptissima castris.*] Deest conjunctio *QUE* in codice Regio et altero Bernmanni. Responde igitur, distinctione mutata;

————— hæc, patiens longo munimine cingi,  
Visa duci rupes tutisque aptissima castris.



- Tunc res immenso placuit statura labore,  
 Aggere diversos vasto committere colles:  
 Sed prius ut totam, qua terra cingitur, urbem  
 Clauderet, a summis perduxit ad æquora castris  
 385 Longum Cæsar opus, fontesque et pabula campi  
 Amplexus fossa, densas tollentia pinnas  
 Cespitibus, crudaque extruxit brachia terra.  
 Jam satis hoc Graiæ memorandum contigit urbi.  
 Æternumque decus, quod non impulsa, nec ipso  
 390 Strata metu, tenuit flagrantis in omnia belli  
 Præcipitem cursum: raptisque a Cæsare cunctis,  
 Vincitur una mora. quantum est quod fata tenentur!  
 Quodque virum toti properans imponere mundo  
 Hos perdit Fortuna dies! tunc omnia late  
 395 Procumbunt nemora, et spoliantur robore silvæ:

*Hæc rupes visa castris aptissima; quippe que patiens erat cingi munimine.* [Mox 382. perperam veterimi quattuor DIVERSO VASTOS pro *Diversos vasto*, ut *cæteri*] Sed minus placet illud LONGO munimine: aptior sane castris fuisset, si *Facili*. Ne addam Longum opus, quod idem est ac Longum munimen, rursus haberi v. 385. crediderim ab Auctore fuisse:

— hæc patiens SUBITO munimine cingi.

et vi. 53. de ingenti illo munimine ad Dyrrachium:

Assyris quantum populis telluris Eos  
 Sufficit in regnum, subitum bellique tumultu  
 Raptum clauditi opus.

et l. 517.

Et subitus rapti munimine cespitis agger.

et iv. 29.

— subita circumdedit agmina fossa.

Facit huc quod v. 381. infertur,

Tunc res immenso placuit statura labore.

Opponitur quippe priori, *Hoc immenso labore stetit*, illud modico.

393. *Quodque virum toti properans imponere mundo*] Vel ex ipsius Antitheti ratione, liquido constat corrigendum esse,

Quodque UNUM toti properans imponere mundo.

Sic x. 27. de Alexandro Magno.

— terras tot posse sub uno  
 Esse viro.

397. — *Structa laterum compago ligatam*

*Arctet humum, pressus ne cedat turribus agger.*] Quid sodes *arctet humum*, nisi ipse *Agger*? is solus hic est Nominativus. Deinde *pressus ne cedat turribus* non æquit Lucani compositionem. Tu lege et distingue:

— structa laterum compago ligatam  
 Arctet humum pressus, *NEC* cedat turribus agger.

*Pressus*, non superne a turribus; sed a lateribus per roborum compagem.

400. *Obscurum cingens connexis aëra ramis.*] Quid hoc locutionis est? *Lucas CINGENS obscurum aëra et gelidas umbras*? Immo faciens. Repone,

Obscurum EFFICIENTES connexis aëra ramis.

ut i. 140.

— nudosque per aëra ramos  
 Effundens, trunco, non frondibus, efficit umbras.

Ut, cum terra levis mediam virgultaque molem  
Suspendant, structa laterum compago ligatam  
Arctet humum, pressus ne cedat turribus agger.

- Lucus erat longo nunquam violatus ab ævo,  
400 Obscurum cingens connexis aëra ramis,  
Et gelidas alte summotis solibus umbras.  
Hunc non ruricolæ Panes, nemorumque potentes  
Sylvani Nymphæque tenent, sed barbara ritu  
Sacra deum, structæ sacris feralibus aræ;  
405 Omnis et humanis lustrata cruoribus arbos.  
Si qua fidem meruit Superos mirata vetustas,  
Illis et volucres metuunt insistere ramis,  
Et lustris recubare feræ: nec ventus in illas  
Incubuit silvas, excussa que nubibus atris  
410 Fulgura: non ullis frondem præsentibus auris,

*Cingens efficiens, pares in utroque sunt  
literarum ductus.*

408. — Sed barbara ritu

*Sacra deum, structæ sacris feralibus aræ;*] Omnes ubique codices cum Rom. et Ven. *Structæ DIRIS ALTARIBUS aræ;* præter unicum Bernmanni, qui habet SACRIS FERALIBUS: primus hoc et solus in textum adiecit Grotius. Offenderat nempe Correctorem aliquem, *Altaribus aræ*, ut pote idem bis dictum; unde interpolationem suam transtulit ex vi. 432.

Moveat et tristes SACRIS FERALIBUS aræ.

Huic nimium credulus vir magnus, dum unum vitium evitare studet, majore se irretivit. Quale enim est, in eodem versiculo, *Sacra et Sacris?* Hoc certe ferri non potest, utcumque exeat cætera. Sed sana est antiqua lectio, *Structæ diris altaribus aræ*. Duo enim ista sæpe conjunguntur. Virgil. Eclog. v. 65.

— en quatre aræ,

Ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phoebæ.

Prudentius Peri Steph. x. 49.

*Aræ aræ funditus pessumdare.*

Quintilian. Declam. xii. 26. Quod *aris altaria* non imposuimus, &c. Calpurnius Declam. xxvi. *Ubi denique me feriet?* Hic inter aræ et altaria, ubi publica vota suscepti? Statius Silv. iii. 3. 23.

— date certa per aræ  
Festaque pallentes hilarent altaribus lucos.

Ex his locis, ubi altaris aram funditus pessumdare, et aris altaria imponere dicitur, videbis recte hæc accepisse Servium ad Eclog. v. 65. ubi alii, inquit, dicunt *Allaria*, eminentia ararum, et ipsa libamina: Aræ igitur sunt bases et fundamenta altarium.

406. *Si qua fidem meruit Superos mirata vetustas.*] *Si qua vetustas?* Hoccine tam diu et tam patienter? Quot quæso sunt vetustates? Reponere certissime.

SIQUE fidem meruit.

407. *Illis et volucres metuunt insistere ramis.*] *Illis ramis,* et versu sequente *illas silvas?* Numquam sic dedisset Lucanus. Reponere,

ILLIC et volucres metuunt INSIDERE ramis,  
Et lustris recubare fera.

Illic codex Regius habet, et Fulmann;

- Arboribus suis horror inest. tum plurima nigris  
 Fontibus unda cadit, simulacraque mœsta deorum  
 Arte carent, cæsisque extant informia truncis.  
 Ipse situs, putrique facit jam robore pallor
- 415 Attonitos: non vulgatis sacrata figuris  
 Numina sic metuunt: tantum terroribus addit,  
 Quos timeant non nosse deos. jam fama ferebat  
 Sæpe cavas motu terræ mugire cæernas,  
 Et procumbentes iterum consurgere taxos,
- 420 Et non ardentis fulgere incendia silvæ,  
 Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.  
 Non illum cultu populi propiore frequentant,

Berumannique editiones. *Insidere*, codex  
 Harleianus recentior.

411. *Arboribus suis horror inest.*] Util-  
 tur ad l. *Æneidos* Servius, ut probet hor-  
 rorem ad religionem pertinere. Idem ad  
*Æn.* 11. *connexa sunt metus et religio.*  
 Grotius. *Æneid.* i. 69. *Horrentique a-*  
*trum nemus imminet umbra: ubi Servius:*  
*Horror plerumque ad odium pertinet; ple-*  
*rumque (lege nonnumquam) ad venera-*  
*tionem, ut hoc loco: sic Lucanus, Arbori-*  
*bis suis horror inest. Sed nec Servius*  
*neque Grotius recte hic Lucanum accipit.*  
*Horror nihil aliud hic est, nisi tremor*  
*foliorum: sed locus a mendo laborat.*  
 Lege,

— Non ullis frondem *QUATIEN-  
 TIBUS*  
 auris,  
 Arboribus suis horror inest.

*Suis horror, suis tremor inest, non ab*  
*auris, sed a pumine. Frondem præben-*  
*tibus, quasi pecori pabulum præbendum*  
*esset, ridiculum hic loci est. Colberti-*  
*nus veterimus Præventibus: Horror fo-*  
*liorum, ut Horat. Carm. i. 23,*

Nam seu mobilibus vepribus *inhorruit*  
 Ad ventum foliis.

*SUIS horror, non ab sura excitatus.*  
 Ovid. *Metam.* ix. 545. de Loto:

— vidi guttas a flore cruentas  
 Decidere, et tremulo ramos horrore moveri.

Seneca *Œdip.* 575.

Duxere rimas robora et totum nemus,  
 Concusit horror.

*Metam.* vii. 629.

Intremuit, ramisque sonum sine flamine motis  
 Alta dedit quercus.

Auctor de Nuca,

Sæpe mens vento frondes tremuisse putatis:  
 Et metus in nobis causa tremoris erat.

*Suis, id est propriis. Seneca Thyest.*  
 678. de simili silva:

— nec dies sedat metum:  
 Nox propriis lucco est, et superstitio inferum  
 In luce media regnat.

414. *Ipse situs, putrique facit jam ro-*  
*bore pallor*

*Attonitos:] Si pallor in simula-*  
*cris attonitos spectantes facit, quid fiet, ubi*  
*signa deorum e marmore Pario sunt?*  
*cum situm legis et putre robur, nonne*  
*illo tibi succurrit, sic a Poëta datum*  
*esse,*

Ipse situs, putrique facit jam robore *PÆDOR.*  
*Pædor, sordes, illuvies, aqualor. Noster*  
*li. 73.*

— mox vincula ferri  
 Exedere semem, longisque in carcere *pædor.*

429. *Sed fortes tremuere manus, moti-*  
*que verenda*

Sed cessere deis medio cum Phœbus in axe est,  
Aut cœlum nox atra tenet, pavet ipse sacerdos

425 Accessus, dominumque timet deprendere luci.

Hanc jubet immisso silvam procumbere ferro:  
Nam vicina operi, belloque intacta priori  
Inter nudatos stabat densissima montes.

Sed fortes tremuere manus, motique verenda

430 Majestate luci, si robora sacra ferirent,  
In sua credebant redituras membra secures.  
Implicitas magno Cæsar terrore cohortes  
Ut vidit, primus raptam librare bipennem  
Ausus, et æriam ferro proscindere quercum,

*Majestate luci.*] Non nimis belle procedit oratio. *Manus tremuere, et moti.* Quinam isti qui moti erant? *Milites, opinor:* quod post *manus* casu recto, dure et invite subintelligitur. Codex Academicus pro varia lectione TENUERE, id recte, et totam sententiam aperit, quæ hujusmodi est,

Sed *SONTES TENUERE* manus, motique verenda  
Majestate loci.

Jussi milites lucum excidere, manus tenuerunt. *Tremuere* id est Continuerunt. Noster ii. 292.

—— Compressas tenuerunt manus.

et iv. 289.

—— si consecutus ensis aduerti  
Stat victor, demittitque manus.

*Fortes manus,* si vera lectio est, non ad virtutem pertinet, sed ad robur. Ovid. Fast. iv. 502. de iis qui fune navem trahabant:

Quisquis adest operi, plusquam pro parte laborat,  
Adjuvat et fortis voce sonante manus.

scripsisse tamen credo Poëtam *SONTES manus.* quod bipennibus armatæ essent, licet nondum arbores violaverint.

432. *Implicitas magno Cæsar terrore cohortes*

*Ut vidit,*] Recte terrere, non, ut alii, *torpore.* causam habes in his quæ jamjam dicta. Adde Virgilium,

Jam tum religio pavidos terrobat agrestes.

Grotius. Veteres nostri omnes et plerique alii cum Rom. et Ven. *TORPORE;* unus tantum et alter *TERRORE;* Priscianus p. 863. *Explico composita penultimam A vel I habent in supino;* unde Lucanus in iii. *Implicitas magno Cæsar TORPORE cohortes.* Sic etiam ibi habet codex egregius Cantab. Certe longe elegantius est, *Torpore* quam *Terrere.* Torpebant milites, cunctabantur, stabant ut attoniti. Noster iii. 741.

Ut *torpore* annex caruit, viresque cruentus  
Cœpit habere dolor.

Claudianus ii. Eutrop. 391.

Quis novus hic *torpor,* socii? quoniam usque  
sedemus?

et 155.

Sic est: in nostro quoniam jam milite robur  
*Torpuit.*

*Implicitas torpore;* ut Noster v. 454.

—— alto *torpore ligata.*

433. —— *Primus raptam librare bipennem* } Sic ex Palmar. i Bersmannique codicibus pars major cum Veneta, *LIBRARE.* Contra ex nostris Colbertinus alter, *Puteaneus.* Harleianus, Trin. Cantab. cum

- 435 Effatur merso violata in robora ferro:  
 Jam ne quis vestrum dubitet subvertere silvam,  
 Credite me fecisse nefas. Tunc paruit omnis  
 Imperiis non sublato securâ pavore  
 Turba, sed expensa Superorum, et Cæsaris ira.
- 440 Procumbunt orni, nodosa impellitur ilex,  
 Silvaque Dodones, et fluctibus aptior alnus,  
 Et non plebeios luctus testata cupressus,  
 Tunc primum posuere comas, et fronde carentes  
 Admisere diem: propulsaque robore denso
- 445 Sustinuit se sylva cadens. gemuere videntes  
 Gallorum populi: muris sed clausa juvenus  
 Exultat. quis enim læsos impune putaret  
 Esse deos? servat multos Fortuna nocentes:  
 Et tantum miseris irasci numina possunt.
- 450 Utque satis cæsum nemoris, quæsitâ per agros  
 Plaustra ferunt: curvoque soli cessantis aratro  
 Agricolæ raptis annum flevere juvenis.  
 Dux tamen impatiens hæsurei ad mœnia martis  
 Versus ad Hispanas acies, extremaque mundi,

aliis et Romana VIBRARE. Passim hæc duo a Librariis confunduntur.

434. Ausus, et æriam ferro proscindere quercum,

Effatur merso violata in robora ferro:] Ecce tibi Librariorum elegantias: Ferro proscindere, et continuo insequens Ferro merso. Proscindere autem quercum, pro excindere, evertere, ne Latinum quidem est. Proscindere terram vomere, &c. Proscindere æquor rostro, &c. Proscindere, figurate, convicio, &c. hæc, et nihil aliud Latine. Quid ergo? Hanc Scribarum ignaviam ut ipse Lucanus lusat? Immo suam Poëtæ lectionem restituere laborabimus,

librare bipennem  
 Ausus, et æriam PROPERANS PROSTER-  
 NERE quercum.

Claud. iii. Proserp. 360.

Et magis enodes properat prosternere cedros.

Ex hoc ipso loco hæc expressisse videatur.

450. Utque satis cæsum nemoris, quæsitâ per agros

Plaustra ferunt:] Libri plerique omnes cum Rom. et Ven. CÆSI. Romana insuper utque satis cæsi EST nemoris. Placet, nisi forte malis, Utque SAT EST cæsi nemoris. Georg. ii. 398.

Est etiam ille labor curandis vitibus alter:  
 Cui numquam exhausti satie est.

Ovid. Heroid. xiv.

Et queritur facti sanguinis esse parum.

469. At saxum quoties ingenti ponderis ictu

Excutitur.] Omnes nostri cum Rom. et Ven. VERBERIS: unus tantum Bersmanni PONDERE: unde, ut videtur, temere in textum suum intulit.

- 455 Jussit bella geri. stellatis axibus agger  
 Erigitur, geminasque æquantes moenia turres  
 Accipit: hæ nullo fixerunt robore terram,  
 Sed per iter longum causa repserè latenti.  
 Cum tantum nutaret onus, telluris inanes
- 460 Concussisse sinus quærentem erumpere ventum  
 Credidit, et muros mirata est stare juventus.  
 Illinc tela cadunt excelsas urbis in arces.  
 Sed major Graio Romana in corpora ferro  
 Vis inerat. neque enim solis excussa lacertis
- 465 Lancea, sed tenso ballistæ turbine rapta,  
 Haud unum contenta latus transire, quiescit:  
 Sed pandens perque arma viam, perque ossa, relictæ  
 Morte fugit: superest telo post vulnera cursus.  
 At saxum quoties ingenti ponderis ictu
- 470 Excutitur, qualis rupes, quam vertice montis  
 Abscidit impulsu ventorum adjuta vetustas,  
 Frangit cuncta ruens: nec tantum corpora pressa  
 Exanimat: totos cum sanguine dissipat artus.  
 Ut tamen hostiles densa testudine muros

Grotius. De verberè ex ballista hic agitur, nondum de pondere, quod versu demum 480 fit, sed *pondere solo contenti*. Offendit, opinor, virum magnum, *Verberis ictu*; quasi his idem esset, perinde ac *Verberis verberè*. sed sic etiam Ovid. Metam. xiv. 890.

conscendit equos Gradivus, et ictu Verberis admonuit.

Phocas, Grammaticus vetus, p. 1709. *Sunt quæ a genitivo casu singulari declinationis sumunt exordium, ut Remigis, Frontidis, Verberis; ut Lucanus, At saxum quoties ingenti verberis ictu Excutitur*. Constat hic Phocam legisse *Verberis*: quippe *Ponderis* non caret nominativo. De *Ictu* dubitare adhuc potes; nam quattuor nostri veterissimi *Verberis ACTU*. Rectissime: *Ingenti actu, magno impetu*, Virgil. Æneid. xii. 684.

Ac veluti montis æream de vertice præceps  
 Cum ruit avolsam vento, seu turbidus imber  
 Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas  
 Fertur in abruptum stagno mons improbus actu.

Plane ut Noster, *Saxum, qualis rupes vertice montis abscissa, ingenti actu ruit*. ex eodem Virgilii loco corrigendus. Silii i. 491.

corripit ingens  
 Aggere convulso æream, et nitentis in ora  
 Devolvit, pronoque efflex ruit incitus ACTU.

Non ut nunc fertur, *Ictu*. Denique *Actu* pro *Ictu* infra hic lege v. 490. ut supra ii. 77.

472. *Frangit cuncta ruens: nec tantum corpora pressa*

*Exanimat*:] Colbertinus secundus, et Regius, proque varia lectione Puteaneus, STERNIT. Utrimvis bene, sed illud melius. *Pressa* vero, quod omnes codices

- 475 Tecta subit virtus, armisque innexa priores  
 Arma ferunt, galeamque extensus protegit umbo,  
 Quæ prius ex longo nocuerunt missa recussu,  
 Jam post terga cadunt: nec Graiis flectere jactum,  
 Aut facilis labor est longinqua ad tela parati
- 480 Tormenti mutare modum: sed pondere solo  
 Contenti, nudis evolvunt saxa lacertis.  
 Dum fuit armorum series, ut grandine tecta  
 Innocua percussa sonant, sic omnia tela  
 Respuit: at postquam virtus incensa virorum
- 485 Perpetuam rupit defesso milite cratem,  
 Singula continuis cesserunt ictibus arma.  
 Tunc adoperta levi procedit vinea terra,

exhibent, non videtur auctoris esse, sed  
 PRENSA. Silius xv. 535.

———— hinc lancea turbine nigro  
 Fert lotum calcumque viro, quem *PRENDÈ-*  
*RIT* ictus.

475. — *Armisque innexa priores*  
*Arma ferunt.*] De testudine op-  
 pugnatoria hic agitur. Ejus hic mos, ut  
 alii super aliorum scuta acclivis scande-  
 rent. Tacitus historiarum 111: *Innixa*  
*humeris et super iteratam testudinem scan-*  
*dentes.* Et historiarum iv. *invasere val-*  
*lum oppositis plerique scalis: alii per tes-*  
*tudinem suorum: scandebantque jam qui-*  
*dem.* Quare MS. P. recte habet, *prio-*  
*ris*, dum et pro *innexa* scribatur, *innixa*.  
 Grotius. INNIXA Colbertinus prior et  
 Puteaneus: quin et Colbert. alter et  
 Harleianus *Innixa* habent; sed superne  
 notatum, *nes*; ut cæteri omnes cum Rom.  
 et Ven. INNEXA PRIORIS quoque  
 Puteaneus et Harleianus: cæteri cum edi-  
 tis PRIORES. Pluribus vero, ni fallor, hic  
 erratum est: abest enim ille nitor, qui in  
 sanis nostri Poëtæ locis elucet. *Tecta*  
*virtus subit.* quid postea? *Ferunt arma:*  
 qui? milites scilicet subaudiuntur. Tum  
*Umbo protegit galeam.* Videsne istos  
 milites; quos subintelligis, et ex improvi-

so induci, et continuo excludi. Quid su-  
 tem est *Prioris*? an *tecta virtutis*? atqui  
 tecta virtus, tota testudo est, non pars.  
 An *prioris*, militis scilicet? Quid? unus-  
 ne tantum miles erat in fronte testudi-  
 nis? certe plurium series. Pro *Ferunt*,  
 Arundelianus *Gerunt*. Sed veterrimus  
 Colbertinus, ARMA ERANT. Haud  
 illud de nihilo est; et aut fallor, aut sic  
 dederat Lucanus,

Ut tamen hostiles densa testudine muros  
 Tecta subit virtus, armisque INNEXA PRIO-  
 RIS  
 Arma HÆRENT, galeamque extensus prote-  
 git umbo.

Arma hærent innexa armis prioris series,  
 umbo sequentis protegit galeam prioris.  
 Nota sunt de Testudine omnia. Nam  
 quæ ex Tacito profert vir magnus non  
 formam testudinis, sed usum ostendunt.  
 INNEXA, ut idem Tacitus Hist. iii. 27.  
*Testudinem lanceis contisque scrutantur*  
*donec soluta COMPAGE scutorum, ex-*  
*sanguis aut laceros prosternerent.* Si  
*Compaga*, tum utique *Innexa*, non *Innixa*.  
 et *Hærent* non *Ferunt*. Isidorus, *Est et*  
*Testudo scutorum CONNEXIO, curvata*  
*in testudinis morem.* Et iterum, *Contra*  
*balistam testudo: series enim fit armorum,*  
*umbonibus inter se CONNEXIS.* Servius

Sub cujus pluteis, et tecta fronte latentes,  
 Moliri nunc ima parant, et vertere ferro  
 490 Mœnia: nunc aries suspensio fortior ictu.  
 Incussus densi compagem solvere muri  
 Tentat, et impositis unum subducere saxis.  
 Sed super et flammis, et magnæ fragmine molis,  
 Et sudibus crebris, et adusti roboris ictu  
 495 Percussæ cedunt crates, frustra que labore  
 Exhausto fessus repetit tentoria miles.  
 Summa fuit Graiis starent ut mœnia voti.  
 Ultra acies inferre parant: armisque coruscas  
 Nocturni texere faces: audaxque juvenis  
 500 Erupit: non hasta viris, non letifer arcus,

ad Æneid. ix. 517. *Armorumque resolvit  
 Tegmina, Ostendit, ait, armorum CON-  
 NEXIONEM esse testudinem. Noster  
 vii. 493.*

Pompeii densis acies stipata catervis,  
 Junxerat in seriem NEXIS umbonibus arma.

Valer. Flaccus. iii. 90.

— sic contextis umbonibus urgent.

et mox 147.

— pergunt rupta testudine fusi.

Contra in ascensione collis iv. 39. *Sequen-  
 tis, non Prioris;*

— adversæque acies in monte superno  
 Heret, et in tergum castra, umbone sequentis  
 Erigitur.

477. *Quæ prius ex longo nocuerunt  
 missa recussu.]* MS. P. et T. *recessu.*  
 quod recipiendum. Subierant mœnia, ita  
 ut jam telis impeti non possent, sicut ante  
 eminus impetebantur. Grotius. *Recussu,*  
 sive repercussu, nullum hic locum habet.  
 omnes Scripti Editique *Recessu,* nisi quod  
 Bernmanni editio, typographi utique er-  
 rore, *Recussu,* quod miror virum magnum  
 retinuisse. *Recessu,* spatio, intervallo.  
 Valer. Max. iii. 6. 1. *Vegeta et strenua  
 ingenia, quo plus recessus sumunt, hoc  
 vehementiores impetus edunt.*

478. — *Nec Graiis flectere jactum,  
 Aut facilis labor est]* Pro NEC,  
 codex ex nostris unus *Non,* alius *Nam:*

pro AUT tres vel quattuor cum Ven.  
*Haud.* Repono,

— NAM Graiis flectere jactum  
 HAUD facilis labor, ET longinqua ad tela pa-  
 rati  
 Tormenti mutare modum.

485. *Perpetuam rupit defesso milite  
 cratem,]* Citat Servius ad illud ix. *Æn.*  
*armorumque resolvit Tegmina:* addens  
 armorum connexionem esse testudinem.  
 Tacitus historiarum 111. *pondera Saxo-  
 rum Vitelliani provolvunt, disjectam flui-  
 tantemque testudinem lanceis contisque  
 scrutantur, donec soluta compage scutorum  
 exsangues aut laceros prosternerent.* Gro-  
 tius.

488. *Sub cujus pluteis, et tecta fronte  
 latentes,]* Colbert. et Putaneus, *Fronde.*  
 Lege *Texta fronde.* Cæsar Civil. ii. 1.  
 de hac ipsa Massiliæ oppugnatione: *Tan-  
 ta multitudo tormentorum in oppido erat,  
 ut eorum vim nulla contextus viminibus  
 vineæ sustinere possent.* Livius xxxv. 27.  
*Cum multitudo alia casas ex arundinibus  
 textas fronde, quæ umbram modo præberet,  
 taxissent.*

489. — *Et vertere ferro  
 Mania:]* Lege *Fundo.* Livius  
 xxi. 11. *Tum Annibal quingentos ferme  
 Afros cum dolabris ad subruendum ab imo  
 murum misit.*



- Telum flamma fuit, rapiensque incendia ventus  
 Per Romana tulit celeri munimina cursu.  
 Nec, quamvis viridi luctetur robore, lentas  
 Ignis agit vires: tæda sed raptus ab omni  
 505 Consequitur nigri spatiosa volumina fumi:  
 Nec solum silvas; sed saxa ingentia solvit,  
 Et crudæ putri fluxerunt pulvere cautes.  
 Procubuit, majorque jacens apparuit agger.  
 Spes victis telluris abit, placuitque profundo  
 510 Fortunam tentare mari. non robore picto  
 Ornatus decuit fulgens tutela carinas,  
 Sed rudis, et qualis procumbit montibus arbor,  
 Conseritur stabilis navalibus area bellis.  
 Et jam turrigeram Bruti comitata carinam  
 515 Venerat in fluctus Rhodani cum gurgite classis,  
 Stœchados arva tenens. nec non et Graia juvenus  
 Omne suum fati voluit committere robur:  
 Grandævosque senes mistis armavit ephēbis.  
 Accepit non sola viros, unæ stabat in undis  
 520 Classis; et emeritas repetunt navalibus alnos.  
 Ut matutinos spargens super æquora Phœbus  
 Fregit aquis radios, et liber nubibus æther,  
 Et posito Borea, pacemque tenentibus Austris,  
 Servatum bello jacuit mare, movit ab omni  
 525 Quisque suam statione ratem, paribusque lacertis  
 Cæsaris hinc pubes, hinc Graio remige classis  
 Tollitur: impulsæ tonsis tremuere carinæ,  
 Crebraque sublimes convellunt verbera puppes.  
 Cornua Romanæ classis, validæque triremes,  
 530 Quasque quater surgens extracti remigis ordo  
 Commovet, et plures quæ mergunt æquore pinus,  
 Multiplices cinxere rates. hoc robur aperto  
 Oppositum pelago. lunata fronte recedunt,

555. — *Fugnamque lacessere*] Ita  
 rectius quam *capessere*, ob id quod sequi-  
 tur. Grotius.

558. *Tunc in signifera residenti puppe*  
*magistro*] In nave prætoria. Grotius.

564. — *Percussa capta cohasit.*]

- Ordine contentæ gemino crevisse liburnæ.  
 535 Celsior at cunctis Bruti prætoriam puppis  
 Verberibus senis agitur, molemque profundo  
 Invehit, et summis longe petit æquora remis.  
 Ut tantum medii fuerat maris, utraque classis  
 Quod semel excussis posset transcurrere tonsis,  
 540 Innumeræ vasto miscentur in æthere voces:  
 Remorumque sonus premitur clamore: nec ullæ  
 Audiri potuere tubæ. tum cærulea verrunt,  
 Atque in transtra cadunt, et remis pectora pulsant.  
 Ut primum rostris crepuerunt obvia rostra:  
 545 In puppim rediere rates, emissaque tela  
 Aëra texerunt, vacuumque cadentia pontum.  
 Et jam diductis extendunt cornua proris,  
 Diversæque rates laxata classe receptæ.  
 Ut, quoties æstus Zephyris, Eurisque repugnat,  
 550 Huc abeunt fluctus, illuc mare: sic ubi puppes  
 Sulcato varios duxerunt gurgite tractus,  
 Quod tulit illa ratis remis, hæc reppulit æquor.  
 Sed Grai's habiles, pugnamque lacessere pinus  
 Et tentare fugam, nec longo frangere gyro  
 555 Cursum, nec tarde flectenti cedere clavo.  
 At Romana ratis stabilem præbere carinam  
 Certior, et terræ similem bellantibus usum.  
 Tunc in signifera residenti puppe magistro  
 Brutus ait, paterisne acies errare profundo?  
 560 Artibus et certas pelagi? jam consere bellum:  
 Phocaicis medias rostris oppone carinas.  
 Paruit, obliquas et præbuit hostibus alnos.  
 Tunc quæcunque ratis tentavit robora Bruti,  
 Ictu victa suo, percussæ capta cohæsit.  
 565 Ast alias manicæque ligant, teretesque catenæ,

Emendatio est viri prælustris Johannis  
 Rugeræi, regis Sueonum ad Batavos le-  
 gati, probata à MS. P. cum ante legere-

tur, percussa et capta. Naves invectæ  
 in prætoriam Bruti cohæserunt, velut cap-  
 tæ, ipso ictu sui impetu. ita Curtius lib

- Seque tenent remis: tecto stetit æquore bellum.  
 Jam non excussis torquentur tela lacertis,  
 Nec longinqua cadunt jaculato vulnera ferro:  
 Miscenturque manus. navali plurima bello  
 570 Ensis agit. stat quisque suæ de robore puppis  
 Pronus in adversos ictus: multique peremti  
 In ratibus cecidere suis. cruor altus in undis  
 Spumat, et obducto concresecunt sanguine fluctus.  
 Et quas immissi traxerunt vincula ferri,  
 575 Has prohibent jungi conserta cadavera puppes;  
 Semianimes alii vastum subiere profundum,  
 Hauseruntque suo permistum sanguine pontum.  
 Hi luctantem animam lenta cum morte trahentes,  
 Fractarum subita ratium periere ruina.  
 580 Irrita tela suas peragunt in gurgite cædes:  
 Et quodcunque cadit frustrato pondere ferrum,  
 Exceptum mediis invenit vulnus in undis.  
 Phocaicis Romana ratis vallata carinis,  
 Robore diducto dextrum, lævumque tuetur  
 585 Æquo Marte latus: cujus dum pugnat ab alta  
 Puppe Tagus, Graiumque audax aplustre retentat,  
 Terga simul pariter missis et pectora telis  
 Transigitur. medio concurrat pectore ferrum,  
 Et stetit incertus flueret quo vulnere sanguis,

iv: *In quarum alteram quinqueremis eadem concitata et ipsa rostro icta est, et illam invicem tenuit.* Grotius. Ut Rutgersius ex conjectura emendaverat, ita clare habet codex Collegii Trinitatis, *Percussa capta.* Colbertinus secundus, *Percussa et capta.*

571. — *Multique peremti*

*In ratibus cecidere suis.*] Imo lege cum MS. P.

———— nullique peremti  
 In ratibus cecidere suis.

Quomodo et à priori manu habuisse videtur MS. T. sensus est: De puppe ita pro-

minentes pugnabant, ut qui caderent, non in navim suam caderent, sed in hostilem, vel in mare. Grotius.

572. — *Cruor altus in undis*  
*Spumat,*] Manuscripti, *Undis, Unda, Undas.* Hoc ultimum recipio. Sic supra v. 190.

*Colchis et Adriacas epumans Aabyrtis in undas.*

Ibid. — *Cruor altus in undis*

*Spumat, et obducto concresecunt, sanguine fluctus.*] Antea erat, *obducti concreto.* Sed ita, ut nos, MS. Grotius.

600. *Dum cupit in sociam Gyareus erumpere puppim.*] Codices quidam *Irre-*

- 590 Donec utrasque simul largus cruor expulit hastas,  
 Divisitque animam, sparsitque in vulnera letum.  
 Dirigit huc puppim miseri quoque dextra Telonis,  
 Qua nullam melius, pelago turbante, carinæ  
 Audivere manum: nec lux est notior ulli
- 595 Crastina, seu Phœbum videat, seu cornua lunæ,  
 Semper venturis componere carbasa ventis.  
 Hic Latiae rostro compagem ruperat alni:  
 Pila sed in medium venere trementia pectus,  
 Avertitque ratem morientis dextra magistri.
- 600 Dum cupit in sociam Gyareus erumpere puppim,  
 Excipit immissum suspena per ilia ferrum,  
 Affixusque rati, telo retinente, pependit.  
 Stant gemini fratres, secundæ gloria matris,  
 Quos eadem variis genuerunt viscera fatis:
- 605 (Discrevit mors sæva viros: unumque relictum  
 Agnorunt miseri, sublato errore, parentes,  
 Æternis causam lacrymis: tenet ille dolorem  
 Semper, et amissum fratrem lugentibus offert.)  
 Quorum alter, mistis obliquo pectine remis
- 610 Ausus Romanæ Graia de puppe carinæ  
 Injectare manum: sed eam gravis insuper ictus  
 Amputat: illa tamen nixu quo prenderat, hæsit,  
 Diriguitque tenens strictis immortalia nervis.

*pere*; quod ad Silium recipit N. Heinsius, sententia ipsa hoc postulante. Quippe si *crupisset* in navim, et non *irrepisset*, qui potuit fieri, ut telo affigeretur rati?

605. (*Discrevit mors sæva viros*.) Omnino parenthesi hic opus, quam visum est addere. Grotius. Nec tamen vel illa parenthesi sententia perspicua fit. Quorum enim ista, *Discrevit mors viros*, et *Sublato errore*? cum nihil dixerat de formæ similitudine: non ita Virgilius, quem præ oculis hic Noster habuit, *Æneid. x. 390.*

Vos etiam gemini Rutulis occidistis in arvis,  
 Dancia, Laride Thyberque simillima proles,  
 Indiscreta suis, gratasque parentibus error:  
 At nunc dura dedit vobis discrimina Pallæ.

At Noster nihil omnino de forma:

Stant gemini fratres, secundæ gloria matris,  
 Quos eadem variis genuerunt viscera fatis:  
 Discrevit mors sæva viros.

Quid? an credidit omnes Gemellos simili facie nasci? Incredibile vero hoc est: et aut versus excidit, aut sic vel simile quid scripsit,

Quos eadem simili genuerunt viscera forma.

610. *Ausus Romanæ Graia de puppe carinæ*

*Injectare manum: sed eam gravis insuper ictus*

*Amputat:*] Quædam interdum de historia ex affectu, aut quia sic pœma

- Crevit in adversis virtus: plus nobilis iræ  
 615 Truncus habet: fortique instaurat prælia læva,  
 Rapturusque suam procurrit in æquora dextram.  
 Hæc quoque cum toto manus est abscissa lacerto.  
 Jam clypeo, telisque carens, non conditur ima  
 Puppe: sed expositus, fraternaue pectore nudo  
 620 Arma tegens, crebra confixus cuspide perstat:  
 Telaque multorum leto casura suorum  
 Emerita jam morte tenet. tum vulnere multo  
 Effugientem animam lassos collegit in artus:  
 Membraque contendit toto quicumque manebat  
 625 Sanguine, et hostilem, defectis robore membris,  
 Insiluit, solo nociturus pondere, puppim.  
 Strage virum cumulata ratis, multoque cruore  
 Plena, per obliquum crebros latus accipit ictus.  
 At postquam ruptis pelagus compagibus hausit,  
 630 Ad summos repleta foros, desedit in undas,  
 Vicinum involvens contorto vertice pontum.  
 Æquora discedunt mersa diducta carina,  
 Inque locum puppis cecidit mare. multaue ponto  
 Præbuit illa dies varii miracula fati.

melius fuit, immutat Lucanus, ut hic. nam Acilius Cæsaritanus miles x. legionis dextra amissa levam in Massiliensium navem injecit, nec prius destitit quam eam mergeret. Vide Valerium Maxim. l. 111. c. xii. Est eadem apud Plutarchum historia. Grotius.

616. *Rapturusque suam procurrit in æquora dextram.*] Apage illud *Procurrit*, non in litore et vado res agitur, sed in alto mari. Nostri omnes codices recte habent PROCUMBIT; pronus scilicet ex latere navis.

625. — *Defectis robore membris.*] Versu præcedente habuimus, *Membraque contendit.* Reponere igitur ex melioribus codicibus,

————— *defectis robore NEEVIE.*

Sic et iv. 372.

————— *mox robora servis*  
 Et viros rediere viris.

630. — *Desedit in undas.*] Libri fere omnes DESCENDIT. Lege DESCENDIT tempore præsentis; ut supra *Accipit*; infra *Discedunt*.

634. *Præbuit illa dies*] Meliores codices *Ille dies*; ut *Noster* solet, et v. 636. pro *Lycidam*, meliores *Lycidam*.

638. — *Nec, sicut vulnere, sanguis*  
*Emicuit lentus.*] Contrarias res indicant *Emicuit* et *Lentus*: ut vel ex his *Senecæ* constabit, *Edip.* 345.

*Ut*rum *altus* vulnere angusto *micat*  
*An lentus altas irrigat plagas cœter*

- 635 Ferrea dum puppi rapidos manus inserit uncas,  
Affixit Lycidam. mersus foret ille profundo,  
Sed prohibent socii, suspensaque crura retentant.  
Scinditur avulsus: nec, sicut vulnere, sanguis  
Emicuit lentus: ruptis cadit undique venis,  
640 Discursusque animæ diversa in membra meantis  
Interceptus aquis, nullius vita peremti  
Est tanta dimissa via. pars ultima trunci  
Tradidit in letum vacuos vitalibus artus,  
At tumidus qua pulmo jacet, qua viscera fervent,  
645 Hæserunt ibi fata diu: luctataque multum  
Hac cum parte viri vix omnia membra tulerunt.  
Dum nimium pugnax unius turba carinæ  
Incumbit prono lateri, vacuumque relinquit,  
Qua caret hoste, ratem: congesto pondere puppis  
650 Versa, cava textit pelagus, nautasque carina:  
Brachia nec licuit vasto jactare profundo,  
Sed clauso periere mari. Tunc unica diri  
Conspecta est leti facies, cum forte natantem  
Diversæ rostris juvenem fixere carinæ.  
655 Discessit medium tam vastos pectus ad ictus:

Sed sana fiet sententia, distinctione tantum mutata,

\_\_\_\_\_ nec sicut vulnere, sanguis  
Emicuit: lentus ruptis cadit undique venis.

vel potius ut ambiguum evitetur.

Emicuit: ruptis lentus cadit undique venis.

651. *Brachia nec licuit vasto jactare profundo,*

*Sed clauso periere mari.]* Nihil confert orationi illud *Vasto præter sonum inanem*: et mox iterum habemus, sed recte et apposite,

\_\_\_\_\_ tam vastos pectus ad ictus.

Repone igitur,

Brachia nec licuit *FACUO* jactare profundo.

Id est, aperto et libero: et vides *Antitheton*,

*Sed clauso periere mari.*

657. — *Eliso ventre, per ora*

*Ejectat saniem permistus viscera sanguis.]* Expende hæc paulisper: *Sanguis*, ait, *ejectat saniem*: Quid vero impediēbat, cur ambo non simul exirent, cum uterque liquidus sit? Deinde ait, *Sanguis permistus viscere*. Quo quæso viscere ex tam multis? quin in vivo et sano corpore sanguis omnibus visceribus permistus est. Ex nostris codicibus unus et alter *VISCERA*. Lege ergo minima mutatione,

\_\_\_\_\_ eliso ventre, per ora

*Ejectat SANIE permistus VISCERA sanguis.*

Recte *Sanguis sanie permistus*, tabo, felle, aliis corporis humoribus. recte quoque *Ejectat viscera per ora*, liquidus nimirum solida. ut supra v. 590.

- Nec prohibere valent obtritis ossibus artus,  
 Quo minus æra sonent, eliso ventre, per ora  
 Ejectat saniem permistus viscere sanguis.  
 Postquam inhihent remis puppes, ac rostra recedunt,  
 660 Disiectum in pelagus perfosso pectore corpus  
 Vulneribus transmisit aquas. pars maxima turbæ  
 Naufraga, jactatis morti obluctata lacertis,  
 Puppis ad auxilium sociæ concurrat: at illi  
 Robora cum vetitis prensarent altius ulnis,  
 665 Nutaretque ratis populo peritura recepto:  
 Impia turba super medios ferit ense lacertos:  
 Brachia linquentes Graia pendentia puppe,  
 A manibus cecidere suis: non amplius undæ  
 Sustinuere graves in summo gurgite truncos.  
 670 Jamque omni fuis nudato milite telis,  
 Invenit arma furor: remum contorsit in hostem  
 Alter: at hi tortum validis aplustre lacertis  
 Avulsasque rotant excusso remige sedes.  
 In pugnam fregere rates. sidentia pessum  
 675 Corpora cæsa tenent, spoliantque cadavera ferro.  
 Multi inopes teli, jaculum letale revulsum  
 Visceribus traxere suis, et vulnera læva

Donec utrasque simul largus cruor expulit has-  
 tas.

659. *Postquam inhihent remis puppes, ac rostra recedunt,*] Codices non nulli REMI habent, alii REDUCUNT. Certe aut scribendum est,

*Postquam inhihent remis puppes, et rostra recedunt.*

aut

*Postquam inhihent remis puppes, et rostra recedunt.*

Utraque lectio bene se habet: sed prior figuratior est, quia actio non hominibus, sed ipsis instrumentis tribuitur. ut supra 545.

In puppin rediere rates.

660. *Disiectum in pelagus perfosso pectore corpus*] Recedentibus rostris, corpus ab eis interceptum decidit suo pondere in pelagus. Sed cur obsecro, DISJECTUM corpus, quod minime in partes scissum erat, sed pectore tantum perfosso? Reponere quod multo major pars codicum habet DEJECTUM.

664. *Robora cum vetitis prensarent altius ulnis,*] Quanto melius est, quod duo Fulmanni codices exhibent, *Prensarent artius?* *Arcte* prendere et tenere, hoc aliquid est; sed *Alte* an secus, nihil ad rem: immo unus tantum erat ad prensandum locus.

672. — *At hi tortum validis aplustre lacertis*

*Avulsasque rotant excusso remige*

- Oppressere manu, validos dum præbeat ictus,  
Sanguis et, hostilem cum torserit, exeat, hastam.
- 680 Nulla tamen plures hoc edidit æquore clades,  
Quam pelago diversa lues. nam pinguibus ignis  
Affixus tædis, et tecto sulfure vivax  
Spargitur: at faciles præbere alimenta carinæ  
Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cera.
- 685 Nec flammæ superant undæ: sparsisque per æquor  
Jam ratibus fragmenta ferus sibi vindicat ignis.  
Hic recipit fluctus, extinguat ut æquore flammæ:  
Hi, ne mergantur, tabulis ardentibus hærent.  
Mille modos inter leti, mors una timori est,
- 690 Qua cœpere mori. Nec cessat naufraga virtus.  
Tela legunt dejecta mari, ratibusque ministrant:  
Incertasque manus ictu languente per undas  
Exercent. nunc, rara datur si copia ferri,  
Utuntur pelago. sævus complectitur hostem
- 695 Hostis, et implicitis gaudent subaidere membris,  
Mergentesque mori. Pugna fuit unus in illa  
Eximius Phœceus animam servare sub undis,  
Scrutarique fretum si quid mersisset arenis,  
Et nimis affixos unci convellere morsus,

*sedes.] Expulso plerique omnes libri, non Excusso. Deinde pro Tortum, quo verbo hic minime opus est, cum una habeamus, Rotant, alii libri Totum. utrumque placet, Totum simul, non per partes, quod magnarum virium erat.*

674. *In pugnam fregere rates.] Pro quibus pugnabant, in acute notat Servius hoc loco utens ad Æneidos 11. Grotius.*

682. — *Et tecto sulfure vivax*

*Spargitur:] Quid vero opus, ut in tædis et facibus sulfur sit tectum? non astu et insidiis res agebatur, sed vi aperta. Iterum,*

*Non aliter quam cum summis circumlita tædis Admotam rapiunt vivacia sulfura flammam.*

*Quid quod in tædis, sulfur semper extrorsum erat. Ovidius,*

*Uror ut inducto cæcatis sulfure tæda.*

*Lege unius literæ mutatione,*

————— *et TACTO sulfure vivax.*

687. *Hic recipit fluctus, extinguat ut æquore flammæ:] Codices nostri, Regius et Academicus, FAUCES habent. Quin et pro RECIPIT Pulmanni codex REPETIT, quam lectionem accipimus. Repetit, qui tabulam ardentem deserens, mari se iterum committit.*

689. — *Mors una timori est,*

*Qua cæpere mori.] Curtius iv.*

16. 17. *Quippe ubi intravit animos pavor, id solum metuunt, quod primum formidare cæperunt.*

701. *Hic ubi compressum penitus de-*



- 700 Adductum quoties non senserat ancora funem.  
 Hic ubi compressum penitus deduxerat hostem,  
 Victor et incolumis summas remeabat in undas,  
 Sed æ per vacuos credit dum surgere fluctus,  
 Puppibus occurrit, tandemque sub æquore mansit.
- 705 Hi super hostiles jecerunt brachia remos,  
 Et ratium tenere fugam. Non perdere letum  
 Maxima cura fuit, multus sua vulnera puppi  
 Affixit moriens, et rostris abstulit ictus.  
 Stantem sublimi Tyrrhenum culmine proræ
- 710 Lygdamus excussa Balearis tortor habenæ  
 Glande petens, solido fregit cava tempora plumbo.  
 Sedibus expulsi, postquam cruor omnia rupit  
 Vincula, procumbunt oculi: stat lumine raptò  
 Attonitus, mortisque illas putat esse tenebras.
- 715 At postquam membris sensit constare vigorem,  
 Vos, ait, o socii, sicut tormenta soletis,  
 Me quoque mittendis rectum componite telis.  
 Egere quod superest animæ, Tyrrhene, per omnes  
 Bellorum casus. ingentem militis usum
- 720 Hoc habet ex magna defunctum parte cadaver:  
 Viventis feriere loco. sic fatus in hostem  
 Cœca tela manu, sed non tamen irrita mittit.  
 Excipit hæc juvenis generosi sanguinis Argus,  
 Qua jam non medius descendit in ilia venter,
- 725 Adjuvitque suo procumbens pondere ferrum.  
 Stabat diversa victæ jam parte carinæ  
 Infelix Argi genitor, (non ille juventæ  
 Tempore Phocaicis ulli cessurus in armis:

duserat hostem,] **COMPRESUM** alii  
 codices, quod sine dubio præferendum.

730. — Qui funere viso, —

Pervenit ad puppim] Quorsum hic  
 funere? homine nondum mortuo; præ-  
 sertim cum in pugna navali, aut nullus sit  
 funeri locus, aut ærus. Codex Collegii  
 Caili rectissime

— qui **FULNERE** viso.

734. *Distentis toto riguit*] Placet quod  
 alii codices habent, **DISTENSIS**. *Ten-*  
*sus* Noster amat dicere, non *Tentus*, fide  
 Prisciani. Sed et sic evitatur ingratus  
 unius literæ T concursus, *ten tis to to*.

750. — *Letum præcedere nati*

*Festinantem animam morti non*  
*credidit uni.*] Non recte dicitur *Animam*  
 cupere præcedere, Sed *Animum*, solam

- Victum ævo robur cecidit, fessusque senecta  
 730 Exemplum, non miles erat) qui funere viso,  
 Sæpe cadens longæ senior per transtra carinæ  
 Pervenit ad puppim spirantesque invenit artus.  
 Non lacrymæ cecidere genis, non pectora tundit,  
 Distentis toto riguit sed corpore palmis.
- 735 Nox subit, atque oculos vastæ obduxere tenebræ,  
 Et miserum cernens agnoscere desinit Argum.  
 Ille caput labens, et jam languentia colla  
 Viso patre levat: vox fauces nulla solutas  
 Prosequitur: tacito tantum petit oscula vultu;
- 740 Invitatque patris claudenda ad lumina dextram.  
 Ut torpore senex caruit, viresque cruentus  
 Cœpit habere dolor, non perdam tempora, dixit,  
 A sævis permissa Deis, jugulumque senilem  
 Confodiam. veniam misero concede parenti,
- 745 Arge, quod amplexus, extrema quod oscula fugi.  
 Nondum destituit calidus tua vulnera sanguis,  
 Semianimisque jaces, et adhuc potes esse superstes.  
 Sic fatus, quamvis capulum per viscera missi  
 Polluerat gladii, tamen alta sub æquora tendit
- 750 Præcipiti saltu. letum præcedere nati  
 Festinantem animam morti non credidit uni.  
 Inclinant jam fata ducum: nec jam amplius anceps  
 Belli casus erat: Graiæ pars maxima classis  
 Mergitur: ast aliæ mutato remige puppes
- 755 Victores vexere suos: navalia paucae  
 Præcipiti tenuere fuga. Quis in urbe parentum  
 Fletus erat! quantus matrum per littora planctus!

effectus et rationis potentem. Deinde, si  
 anima re vero *festinabat*, cur obsecro non  
*credidit*? Immo vero homo ipse *festina-*  
*bat* mori, ac idcirco morantem hærentem-  
 que animam duplici morte expulit. *Lego*  
*igitur*,

———— letum præcedere nati

*FESTINANS*, animam morti non credidit uni.  
 Et Bersmanni sane codex *Festinansque*  
 habet.

757. — *Quantus matrum per littora*  
*planctus!*] Suavius est, quod et meliores  
 et plures habent codices,

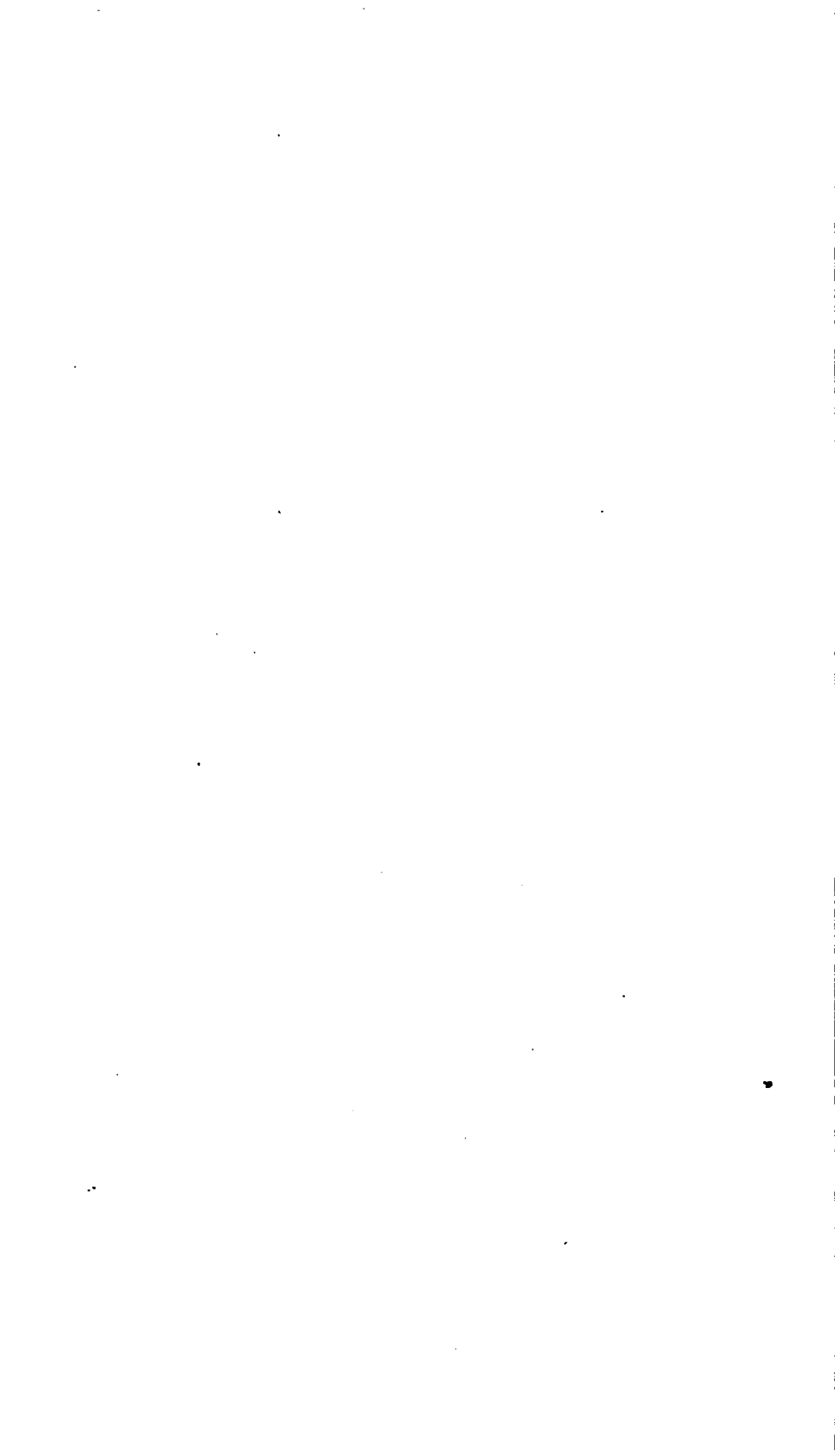
*QUANTI* matrum per littora planctus!

Conjux sæpe sui, confusis vultibus unda,  
Credidit ora viri, Romanum amplexa cadaver:  
760 Accensisque rogis miseri de corpore trunco  
Certavere patres. at Brutus in sæquore victor,  
Primus Cæsareis pelagi decus addidit armis.

**M. ANNÆI LUCANI**

**P H A R S A L I Æ**

**LIBER QUARTUS.**



M. ANNÆI LUCANI  
P H A R S A L I Æ

LIBER QUARTUS.



- AT procul extremis terrarum Cæsar in oris  
Martem sævus agit non multa cæde nocentem,  
Maxima sed fati ducibus momenta daturum.  
Jure pari rector castris Afranius illis,  
5 Ac Petreius erat: concordia duxit in æquas  
Imperium commune vices, tutelaque valli  
Pervigil alterno paret custodia signo.  
His præter Latias acies erat impiger Astur,  
Vectonesque leves, profugique a gente vetusta  
10 Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis.  
Colle tumet modico, lenique excrevit in altum  
Pingue solum tumulo: super hunc fundata vetusta  
Surgit Ilerda manu: placidis prælabitur undis  
Hesperios inter Sicoris non ultimus amnes,  
15 Saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu,  
Hybernas passurus aquas. at proxima rupes

2. — *NON multa cæde nocentem,*] Placet quod Bernmanni codex suppeditat, RUBENTEM: Ita supra ii. 103.

————— multaque rubentia cæde  
Lubrica saxa madent.

Rem ipsam Florus habet iv. 2. *Anceps sa-  
riumque sed incruentum in Hispania bel-  
lum cum legatis Cn. Pompeii Petreio et  
Afranio: ubi frustra editum Et cruentum.*  
9. *Vectonesque leves,*] Meliores libri ha-  
bent VETTONES.

- Signa tenet Magni: nec Cæsar colle minore  
 Castra levat: medius dirimit tentoria gurgæ.  
 Explicat hinc tellus campos effusa patentes,  
 20 Vix oculo prendente modum, camposque coercet  
 Cinga rapax, vetitus fluctus, et littora cursu  
 Oceani pepulisse suo: nam gurgite misto,  
 Qui præstat terris, aufert tibi nomen Iberus.  
 Prima dies belli cessavit Marte cruento,  
 25 Spectandasque ducum vires, numerosaque signa  
 Exposuit: piguit sceleris: pudor arma furentum  
 Continuit: patriæque, et ruptis legibus unum  
 Donavere diem. prono cum Cæsar Olympo  
 In noctem subita circumdedit agmina fossa,  
 30 Dum primæ præstant acies, hostemque fefellit,  
 Et prope consertis obduxit castra manipuli.  
 Luce nova collem subito conscendere cursu,  
 Qui medius tutam castris dirimebat Iberdam,  
 Imperat, huc hostem pariter terrorque, pudorque  
 35 Impulit: et rapto tumulum prior agmine cepit.  
 His virtus, ferrumque locum promittit: at illis  
 Ipse locus. miles rupes oneratus in altis  
 Nititur: adversoque acies in monte supina

17. — *Nec Cæsar colle minore  
 Castra levat:*] Codices alii habent  
 LOCAT, et etiam MINORI.

— Nec Cæsar colle MINORI  
 Castra LOCAT.

ut infra 169.

Illic exiguo paulum distantia vallo  
 Castra locant.

et sic alii passim.

21. — *Et littora cursu  
 Oceani pepulisse suo:*] Si suo cur-  
 su, quid illud erit quod statim sequitur,  
*Aufert TIBI nomen Iberus?* quippe *Illi*  
 dictum oportuit, non *Tibi*. Corrige to-  
 tam periodum,

— camposque coercet,  
 Cinga rapax, vetitus fluctus, et littora cursu  
 Oceani pepulisse suo: nam gurgite misto,  
 Qui præstat terris, aufert tibi nomen Iberus.

24. *Prima dies belli cessavit Marte cru-  
 ento,*] Compositio non olet Lucanum.  
 Deinde, cur prima dies belli, si caruit  
 bello? Lego

Prima dies belli cessavit Marte cruento.

Livius vii. 7. *Quicquid hinc aut illinc com-  
 munitis Mars belli aufert.* ubi Sigonius alia  
 loca ex Livio adducit, *communem belli  
 Martem.*

28. — *Prono cum Cæsar Olympo*]  
 Meliores Codices, et Notæ variorum  
 CUM, quod omnino retinendum.

29. — *Subita circumdedit agmina  
 fossa,*] *Subito habebimus versu abhinc  
 tertio, collem subito conscendere cursu.*  
 An legendum *Occulta?* ut Cæsar, *opus  
 in occulto faciebat.*

30. *Dum primæ præstant acies,*] Quid

- Hæret, et in tergum casura, umbone sequentis  
 40 Erigitur. nulli telum vibrare vacabat  
 Dum labat, et fixo firmat vestigia pilo,  
 Dum scopulos, stirpesque tenent, atque hoste relicto  
 Cædunt ense viam. vidit lapsura ruina  
 Agmina dux, equitemque jubet succedere bello,  
 45 Munitumque latus lævo præducere gyro.  
 Sic pedes ex facili, nulloque urgente receptus,  
 Irritus, et victor subducto Marte pendit.  
 Hactenus armorum discrimina. cætera bello  
 Fata dedit variis incertus motibus aër,  
 50 Pigro bruma gelu, siccisque Aquilonibus hærens.  
 Æthere constricto pluvias in nube tenebat.  
 Urebant montana nives, camposque jacentes  
 Non duraturæ conspecto sole pruinae:  
 Atque omnis propior mergenti sidera cælo  
 55 Aruerat tellus hyberno dura sereno.  
 Sed postquam vernus calidum Titana recepit  
 Sidera respiciens delapsæ portitor Helles,  
 Atque iterum æquatis ad justæ pondera Libræ  
 Temporibus vicere dies: tunc, sole relicto,  
 60 Cynthia quo primum cornu dubitanda refulsit,

sit *Perstant* si interrogas, dicent *Interpretes* id esse quod *Antestant*. Audio: sed nullo alio exemplo id confirmabunt. Quid moramur veram lectionem adscisere, quod codices alii suppeditant?

Dum prima *PERSTANT* acies.

*Perstabant*, permanebant in armis. Cæsar ipse *Civil. i. 42. Prima et secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebant: post hos opus in occulto acies tertia faciebat: sic omne prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio, castra muniri.*

43. *Cædunt ense viam.*] Cædendo viam sibi per invia faciunt. Grotius.

50. *Pigro bruma gelu, siccisque Aquil-*

*onibus hærens,*] Quid est *Bruma hærens*? Lege certissime,

*Pigro bruma gelu, siccaque Aquilonibus HÆRENS.*

57. *Sidera respiciens delapsæ portitor Helles,*] Nescio an satis Latine dictum sit, *Portitor Helles*: id scio, non admodum apposite dictum, *Portitor delapsæ*, ejus scilicet quam non portavit. vix dubites corrigendum esse,

——— *delapsæ PRODITOR Helles,*

quam non pervexit, sed prodidit. Est emendatio viri egregii Petri Scriverii ad *Martialis ix. 71.*

Quid meruit terror Nemeeus, quid *proditor Helles*?



- Exclussit Boream, flammasque accepit ab Euro.  
 Ille suo nubes quascunque invenit in axe,  
 Torsit in occiduum Nabatæis flatibus orbem.  
 Et quas sentit Arabs, et quas Gangetica tellus  
 65 Exhalat nebulas, quicquid concreascere primus  
 Sol patitur, quicquid cœli fuscator Eöi  
 Impulerat Corus, quicquid defenderat Indos:  
 Incendere diem nubes oriente remotæ,  
 Nec medio potuere graves incumbere mundo,  
 70 Sed nimbos rapuere fuga. vacat imbribus Arctos,  
 Et Notus; in solam Calpen fluit humidus aër.  
 Hic ubi jam Zephyri fines, et summus Olympi  
 Cardo tenet Tethyn, vetitæ transcurrere, densos  
 Involvere globos, congestumque aëris atri  
 75 Vix recipit spatium, quod separat æthere terram.  
 Jamque polo pressæ largos densantur in imbres;  
 Spissatæque fluunt: nec servant fulmina flammas,  
 Quamvis crebra micent: exstinguit fulgura nimbus.  
 Hinc imperfecto complectitur aëra gyro  
 80 Arcus, vix ulla variatus luce colorem,  
 Oceanumque bibit, raptosque ad nubila fluctus  
 Pertulit, et cœlo defusum reddidit æquor.  
 Jamque Pyrenææ quas nunquam solvere Titan  
 Evaluit, fluxere nives, fractoque madescunt  
 85 Saxa gelu. tum, quæ solitis e fontibus exit,

ubi codices plures ut hic, *perperam* habent *Portitor*.

61. *Exclussit Boream, flammasque accepit ab Euro.*] Codex Collegii Trinitatis *In Euro*; et codex Academicus *Recepit, Lega*

*EXCUSSIT Boream, flammasque RECEPIT IN Euro.*

68. *Incendere diem nubes oriente remotæ,*] Forte *Abcondere diem*. Seneca *Controv.* 16. *Terribili fragore horridæ tempestates abconderant diem.*

78. *Quamvis crebra micent:*] Versus

hic jam olim mihi suspectus fuit. Et certe deest in MS. P. et in MS. T. a-scriptus demum manu recentiore. Grotius.

82. — *Et cœlo defusum reddidit æquor.*] Ita emendavimus pro *diffusum*. Aquas è cœlo lapsas cœlo reddidit. Grotius. Errat vir summus, cum sic interpretatur, *Aquas e cœlo lapsas cœlo reddidit*: Immo vero, Aquas e tellure haustas telluri reddidit. codex Collegii Trinitatis, bonæ notæ, sic habet

*Defusum de cœlo reddidit æquor.*

- Non habet unda vias: tam largas alveus omnis  
 A ripis accepit aquas. jam naufraga campo  
 Cæsaris arma natant, impulsaque gurgite multo  
 Castra labant: alto restagnant flumina vallo.
- 90 Non pecorum raptus faciles, non pabula mersi  
 Ulla ferunt sulci: tectarum errore viarum  
 Fallitur occultos sparsus populator in agros.  
 Jamque comes semper magnorum prima malorum  
 Seeva fames aderat: nulloque obæssus ab hoste
- 95 Miles eget, toto censu non prodigus emit  
 Exiguam Cererem. Pro lucri pallida tabes!  
 Non deest prolato jejunos venditor auro.  
 Jam tumuli, collesque latent: jam flumina cuncta  
 Condidit una palus, vastaque voragine mersit.
- 100 Absorpsit penitus rupes, ac tecta ferarum  
 Detulit, atque ipsas hausit: subitisque frementes  
 Vorticibus contorsit equos, et repulit æstus  
 Fortior Oceani: nec Phœbum surgere sentit  
 Nox subtexta polo: rerum discrimina miscet
- 105 Deformis cœli facies, junctæque tenebræ.  
 Sic mundi pars ima jacet, quam zona nivalis,  
 Perpetuæque premunt hyemes: non sidera cœlo  
 Ulla videt, sterili non quicquam frigore gignit,  
 Sed glacie medios signorum temperat ignea.
- 110 Sic, o summe parens mundi, sic sorte secunda

Illud autem *Pertulit* haud sane placet: hoc enim roboris est et magnarum virium. Atqui arcum *imperfectum* hic describit, qui bibit quidem oceanum, sed non retineat. Quare libenter sic legerim,

Oceanumque bibit, raptosque ad nubila fluctus  
*RETULIT, ET RURSUM DE* cœlo reddidit æquor.

ubi *Raptosque* perinde est, ac si diceret, *Sed raptos*; quod Lucano solenne et perpetuum est. illud addam; *Sursum* et *Rursum* in vetustissimis membranis scribi solere *Susum* et *Rusum*; unde degeneravit illud *Fusum*. Horatius *Serma*. l. 3.

———— æquam est

*Peccatis veniam poscentem reddere rusum.*

97. *Non deest prolato jejunos venditor auro.*] Simile illud quod de obaidio Casilini narrat. Plin. l. viii. cap. 57. et Frontinus, venditorem muris fame perisse, emtorem autem vixisse. Strabo. ἡ μὲν πωλιτικός ἐκρίθη, τὸ αὐτὸ δὲ ἐπιμαίνων. Narrat idem diserte suo more Val. Max. lib. vii. c. 6. ubi verba Lucani verbis patriæ: *evenit, ut ex his quidam murem captum ducentis potius denariis vendere, quam ipse lenienda famis gratia consumere vellet.* Grotius.

100. — *Ac tecta ferarum*

Æquorei rector facias, Neptune, tridentis:

Et tu perpetuis impendas aëra nimbis:

Tu remeare vetes quoscunque emiseras aestus.

Non habeant amnes declivem ad litora cursum,

115 Sed pelagi referantur aquis: concussaque tellus

Laxet iter fluviis, hos campos Rhœnus inundet,

Hos Rhodanus: vastos obliquent flumina fontes.

Rhiphæas huc solve nives, huc stagna, lacusque,

Et pigras, ubicunque jacent, effunde paludes:

120 Et miseras bellis civilibus eripe terras.

Sed parvo Fortuna viri contenta pavore,

Plena redit, solitoque magis favere secundi,

Et veniam meruere Dei, jam clarior aër,

Et par Phœbus aquis, densas in vellera nubes

125 Sparserat, et noctes ventura luce rubebant:

Servatoque loco rerum, discessit ab astris

Humor, et ima petit, quicquid pendebat aquarum.

*Detulit,*] Majorem vim ostentat, quod alii codices præferunt, DEPULIT.

125. — *Jam clarior aër,*] Alii codices RARIOR. Quod accipimus, oppositum est *Densior, Spissior.* Virgilius Georg. i. 418.

— et Juppiter humidus austris

*Densat,* erant quæ rara modo; et quæ densa relaxat.

124. *Et par Phœbus aquis, densas in vellera nubes*

*Sparserat,*] Mirum vero, si nubes et *densa* et *sparæ* sint. Dices, perinde esse *Sparserat densas*, ac si dixisset, *quæ prius erant densa.* sed non opus est tali auxilio. Corrige,

———— *TENSAS* in vellera nubes

*Sparserat.*

Noster alibi *Tensam aëra, Tendit aëthera.*

125. — *Noctes ventura luce rubeant:*] *Longæ* tenebræ adventante luce paulatim fugabantur, ea ferme facie quæ est diel illucescentis primulum. Grotius. Operam ludit vir magnus, cum verba sensu casu conatur explicare. Corrige,

Et *MONTES* ventura luce rubeant.

Montes quippe primi excipiunt lucem solis erupturi: et hic in terra res agitur; at Ænea navigante Virgilius vii. 25.

*Jamque rubesceret radiis mare;* et aëther ab alto

Aurora in *CROCEIS* fulgebat lutea bigla.

Sic enim obiter legendum, *CROCEIS* non *Roseis*, ob adjunctum *Lutea.* sic alibi Ecloga iv.

*Ipsæ* sed in pratibus arbes jam sævæ rubent  
Murice, jam croceo mutabit vellera *luteo*:  
Sponte sua Sandyx pascentes vestiet agnos.

Quem ultimum vermiculum ideo subjecti, ut vetustissimum mendum inde tollam. Plinius Hist. Nat. xxiv. 23. *Sandaracha si torreatur aqua parte Rubrica admixta, Sandycem facit: quamquam animadverto Virgilium existimasse Herbam id esse, illo verso, Sponte sua Sandyx pascentes vestiet agnos.* Recte quidem Plinius: Aut enim *Herba* est Sandyx, aut otiose positum *Pascentes.* Plinium ergo absolvimus: sed quis Virgilium? Quis enim fando

Tollere silva comas, stagnis emergere colles  
Incipiunt, visoque die durescere valles.

- 130 Utque habuit ripas Sicoris, camposque reliquit,  
Primum cana salix madefacto vimine parvam  
Textitur in puppim, cassoque inducta juvenco  
Vectoris patiens tumidum superenatat amnem.  
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
- 135 Navigat Oceano: sic cum tenet omnia Nilus,  
Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.  
His ratibus trajecta manus festinat utrinque  
Succisum curvare nemus: fluviique ferocis  
Incrementa timens, non primis robora ripis
- 140 Imposuit: medios pontem distendit in agros.  
Ac ne quid Sicoris repetitis audeat undis,  
Spargitur in sulcos, et scisso gurgite rivis  
Dat pœnas majoris aquæ. Postquam omnia fatis  
Cæsaris ire videt, celsam Petreius Ilerdam

audivit Sandycam, que pictores utuntur,  
Herbam esse? Sed avertat hinc oculus  
mendum, quod jam Plinii ætate hic in-  
oleverat: lege enim,

Sponte sua Sandyx *NASCENTES* vestiet agens.  
ubi Sandyx, murex, lutum, non materiam,  
non terram, piecem, herbam significant,  
sed abstracte Colorem. Quanto vero  
majus est, quod statim *nascentes* agni co-  
lorem eum ducunt, quam paulatim *pas-  
centes*? Iterum Virgilius de agni colore  
agens, Georg. iii. 390.

Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,  
Nigra subest udo tantum cui lingua palato,  
Rejice, ne maculis infuscet sellera pulvis  
*NASCENTUM*.

Sed ingerunt hic nobis Hesychium; qui  
Σάνδαξ, ait, δίδωρεν Σανυώδις, ἢ ἐν ἄλλοις χρο-  
μῶσι σίανος ἡμετέριον ἔχει, ἢ Σανδύκιος, Sandyx,  
arbor spinosa, cujus flos colorem cocco simi-  
lem habet, ut Sosibius. Quidni ergo hic  
color coecinatæ agnos imbuat? Tu vero  
et Grammaticum et Testem plorare jube:  
ride vero illos, qui teneros agnos, non her-

bam cum Plinio, sed ex arbore summa  
flores carpere, belli homines imaginantur.

138. *Succisum curvare nemus:*] Ma-  
teriam querere ponti faciendo. Gro-  
tius. *Non querunt materiam ponti faci-  
endo; sed materiam quasitam et succisam*  
ponti faciendo adhibent. Id ostendit *et*  
*Utrinque*, hoc est, ex utraque fluminis  
ripa. Cæsar ipse Civil. i. 54. *Huc legio-  
nem postea traducit, atque ex utraque*  
*parte pontem institutum perfecit diduo.*  
Quare *Utrinque succisum nemus curvare*,  
sine dubio idem est, ac *Utrinque pontem*  
*institueret*.

142. — *Et scisso gurgite rivis*

*Dat pœnas majoris aquæ.*] Si ab  
Interpretibus queris, quid sibi velit *Ma-  
joris aquæ*, respondent, *Prioris inunda-  
tionis*. Hi, si volunt, hoc sensu contenti  
sint: at non, puto, Poëta ipse. Sicoris,  
parvus fluvius, dat pœnas *majoris aquæ*  
quas Gyndes olim dedit Cyro. Nota res  
ex Herodoto, Gyndem fluvium in 360  
rivos a Cyro diductum esse.

- 145 Deserit: et noti diffusus viribus orbis,  
Indomitos quærit populos, et semper in arma  
Martis amore feros, et tendit in ultima mundi.  
Nudatos Cæsar colles, desertaque castra  
Conspiciens, capere arma jubet: nec quærere pontem,  
150 Nec vada, sed duris fluvium superare lacertis.  
Paretur: rapuitque ruens in prælia miles,  
Quod fugiens timuisset, iter. mox uda receptis  
Membra foveant armis, gelidosque a gurgite cursu  
Restituunt artus, donec decresceret umbra  
155 In medium surgente die. jamque agmina summa  
Carpit eques, dubiique fagæ, pugnaeque tenentur.  
Attollunt campo geminae juga saxea rupes  
Valle cavæ media: tellus hinc ardua celsos  
Continuat colles: tutæ quos inter opaco  
160 Anfractu latuere visæ: quibus hoste potito  
Faucibus, emitti terrarum in devia martem,  
Inque feras gentes Cæsar videt. Ite sine ullo  
Ordine, ait, raptumque fuga convertite bellum,  
Et faciem pugnae, vultusque inferte minaces:  
165 Nec liceat pavidis ignava occumbere morte;  
Excipiant recto fugientes pectore ferrum.  
Dixit: et ad montes tendentem prævenit hostem.  
Illic exiguo paulum distantia vallo  
Castra locant. postquam spatio languentia nullo  
170 Mutua conspicuos habuerunt lumina vultus,  
Et fratres, natosque suos videre, patresque;  
Depremsum est civile nefas. tenuere parumper  
Ora metu: tantum natu, motoque salutant

¶86. *Classica det bello;*] Ita emendandum pro *dent bellum*. Cæsar classicum canere jubet: tu ne audi: signa moveat: ne sequere: jam pax erit. Grotius. Priora editiones habebant, *Classica dent bellum*; quod tutatur Frid. Gronovius Obs. serv. iv. 26. narratque hanc novam lectionem ex conjectura Grotium *interrogasse*,

cum omnis scriptura vetus habeat *Dent bellum*. Fallitur vir eximius quinquæ enim scripti, quibus usi sumus, universi habent *Bello*; et unus tantum *Dent*, cæteri *Det*. quare hoc merito accipimus; cum et sequente versu sit, *Signa ferat*; ut utrobique idem nominativus Cæsar intelligatur.

- Ense suos. mox ut stimulis majoribus ardens  
 175 Rupit amor leges, audet transcendere vallum  
 Miles, in amplexus effusas tendere palmas.  
 Hospitis ille ciet nomen; vocat ille propinquum:  
 Admonet hunc studiis consors puerilibus setas:  
 Nec Romanus erat, qui non agnoverat hostem.
- 180 Arma rigant lacrymis, singultibus oscula rumpunt.  
 Et quamvis nullo maculatus sanguine miles,  
 Quæ potuit fecisse, timet. Quid pectora pulsas?  
 Quid, vesane, gemis? fletus quid fundis inaneis?  
 Nec te sponte tua sceleri parere fateris?
- 185 Usque adeone times, quem tu facis ipse timendum?  
 Classica det bello; sævos tu negligè cantus:  
 Signa ferat; cessa: jam jam civilis Erinnyes  
 Concidet, et Cæsar generum privatus amabit.  
 Nunc ades, æterno complectens omnia nexu,
- 190 O rerum, mistique salus, concordia, mundi,  
 Et sacer orbis amor: magnum nunc secula nostra  
 Venturi discrimen habent. periere latebræ  
 Tot scelerum: populo venia est erepta nocenti:  
 Agnovere suos. pro numine fata sinistro
- 195 Exigua requie tantas argentia clades!  
 Pax erat, et miles castris permistus utrisque  
 Errabat: duro concordès cespitè mensas  
 Instituunt, et permisto libamina Baccho.  
 Graminei luxere foci: junctoque cubili
- 200 Extrahit insomnes bellorum fabula noctes:  
 Quo primum steterint campo, qua lancea dextra  
 Exierit. dum, quæ gesserunt fortis, jactant,

192. *Venturi discrimen habent.*] Loquitur, ut sæpe, tanquam in re præsentì. Hactenus quæ facta sunt, excusari aliquo modo possunt, in posterum vero magnum imminet periculum. nam, nisi abstinetur à bello, omnes manifesto scelere contaminari necesse est. Pugnabunt in civis jam non ignotos. Grotius.

196. *Pax erat, et miles castris permistus utrisque*] Concinnius alii codices,

*Pax erat, et castris miles permistus utrisque.*

198. ——. *Et permisto libamina Baccho.*

*Graminei luxere foci:] Mendosum est et ineptum illud Permisto Bac-*

- Et dum multa negant, quod solum fata petebant,  
 Est miseris renovata fides, atque omne futurum  
 205 Crevit amore nefas. nam postquam fœdera pacis  
 Cognita Petreio, seque, et sua tradita venum  
 Castra videt, famulas scelerata ad prælia dextras  
 Excitat, atque hostes turba stipatus inermes  
 Præcipitat castris, junctosque amplexibus ense  
 210 Separat, et multo disturbat sanguine pacem.  
 Addidit ira ferox moturas prælia voces:  
 Immemor o patriæ, signorum oblite tuorum,  
 Non potes hoc causæ, miles, præstare Senatus,  
 Assertor victo redeas ut Cæsare: certe,  
 215 Ut vincare potes. dum ferrum, incertaque fata  
 Quique fluat multo non deerit vulnere sanguis,  
 Ibitis ad dominum? damnataque signa feretis?

cho: præsertim cum altero abhinc versu habuimus *Permistus*. Tolle distinctionem plenam post *Baccho*, et repone,

— Et *PRIMA SACRO* libamina Baccho,  
 Graminei luxere fœci.

Si compendiose scribas, similia sunt, *pnisto pmasco*. Ovid. *Fast.* iii. 733. de Baccho,

Te memorant, Gange totoque oriente subacto  
 Primætas magno spesuisse Jovi.  
 Cinnama tu primus captivæ tura dedisti,  
 Deque triumphato viscera tosta bove:  
 Nomine ab auctoris ducunt *Libamina* nomen,  
 Libæque, quod sacris passè datur inde fœci.

Virgil. vi. 246.

*Ignibus imponit sacris libamina primæ.*

Val. Flaccus v. 19.

Ipsæ gravi patra sacri *libamina* Bacchi  
 Eitis ferens.

206. — *Seque, et sua tradita venum*  
 [Castra videt.] *Redit illud Castra*  
 altero abhinc versu, *Præcipitat castris*:  
 Quare amplexor codicis Regii lectionem,  
 — seque et sua tradita venum  
*CUNCTA* videt.

Sic viii. 509.

*Regæque timet, quorum omnis incuit.*

Nec vero estis modestæ *Sua castra*, quæ cum Afranio communis erant, ut supra v. 4.

Jure pari rector castris Afranius illis  
 Et Petreius erat.

208. — *Atque hostes turba stipatus inermes*

*Præcipitat castris,*] Manuscriptus A. *Inermi*. Cæsar Civil. i. 75. *Petreius armat familiam, cum hac et prætoris cohorte cetratorum barbarisque equitibus paucis, improviso ad vallum adolat— Nostri sinistras sagis involentur gladiosque dstringunt, atque ita se a cetratis equitibus defendunt.* Forte corrigendum,

— atque hostes *TURMA* stipatus *EQUESTRI*.

Certe *Turma* legendum. Claudianus de bello Getico, 579.

Talla nunc pediti, *turmas* nunc mixtus equestri,  
 Diota dabat.

212. *Immemor o patriæ, signorum oblite tuorum,*] Mox sequitur *signa*. Deinde non *Tuorum*, sed *Meorum*: nam Imperatoris sunt, non militis, ut,

— mea signa secuti.

- Utque habeat famulos nullo discrimine Cæsar  
 Exorandus erit? ducibus quoque vita petenda est?  
 220 Nunquam nostra salus pretium, mercesque nefandæ  
 Proditionis erit: non hoc civilia bella,  
 Ut vivamus, agunt. trahimur sub nomine pacis.  
 Non chalybem gentes penitus fugiente metallo  
 Eruerent, nulli vallarent oppida muri,  
 225 Non sonipes in bella ferox, non iret in æquor  
 Turrigeras classis pelago sparsura carinas,  
 Si bene libertas unquam pro pace daretur.  
 Hostes nempe meos sceleri jurata nefando  
 Sacramenta tenent: at vobis vilior hoc est  
 230 Vestra fides, quod pro causa pugnabitis æqua.  
 Sed veniam sperare licet. pro dira pudoris  
 Funera! nunc toto fatorum ignarus in orbe,

Forte legendum,

Immemor o patrias, *LARIUMQUE* oblite tuorum.

Quintilian. Declam. cclx. p. 487. *Illud parum est, exulem esse domus suæ, Larium suorum? et certe si Signorum, non Oblite sed Proditor. Oblite de absentibus, non, ut hic, de presentibus.*

218. — *Nulla discrimine*] Ex illo Virgillii;

Tros Tyrinque mihi nullo discrimine agetur.

Hoc ne, inquit, orandus est Cæsar, ut vos sibi servire patiat, hac sola lege ne durius vos Pompeianos habeat, quam Cæsarianos suos? Nam alioqui, ut Tacitus inquit, recentissimus quisque servorum et conservis ludibrio est. Grotius. Suavior et Lucano solennis, compositio est, quam dat codex Regius,

Utque habeat nullo famulos discrimine Cæsar.

Ceterum illud Nullo discrimine, noli interpretari cum viro magno, *Nulla differentia, sed nullo periculo, nulla dimicatione.*

230. — *Quod pro causa pugnabitis æqua.*] Ita recte MS. Non alia causa vos

hostibus ignaviores estis, quam quod justum bellum geritis. Nam illos scelera obdurant. Grotius. Priorem lectionem prætulerim,

————— at vobis vilior hoc est

Vestra fides, quod pro causa pugnabitur æqua  
 Et veniam sperare licet.

egregie, nisi quod Regius paulo concinnius vobis at. Clara per se est sententia; Ideo segnes ad prælia estis, parati ad desciendum; quod in causa bona et pia, etiam victi veniam ab hoste speratis: Illi contra, non *sceleribus*, ut vir magnus, sed desperatione venis obdurati sunt. Huc tendit et Cæsaris oratio vii. 314.

————— vinost, quicumque necesse

Non putat in victos æquum distringere ferrum,  
 Quisque suos cives, quod signa adversa tulerunt,  
 Non credit, *scilicet nefas.*

At contra Pompeius omnes Cæsarianos pro latronibus habet, non justis militibus, ii. 551.

O scelerum vitorea, melioraque signa secuti—

231. *Sed veniam*] Ita emendavimus pro *Et*. Est enim *ἀδωροπέα*. Grotius.

Ibidem, — *Pro dira pudoris*



- Magne, paras acies, mundique extrema tenentes  
 Sollicitas reges, cum forsā fœdere nostro  
 235 Jām tibi sit promissa salus. Sic fatur, et omneis  
 Concussit mentes, scelerumque reduxit amorem.  
 Sic ubi desuetæ silvis in carcere clauso  
 Mansuevere feræ, et vultus posuere minaces,  
 Atque hominem didicere pati: si torrida parvus  
 240 Venit in ora cruor, redeunt rabiesque furorque,  
 Admonitæque tument gustato sanguine fauces:  
 Fervet, et a trepido vix abstinet ira magistro.  
 Itur in omne nefas: et quæ Fortuna deorum  
 Invidia cæca bellorum in nocte tulisset,  
 245 Fecit nostra, fides: inter mensasque, torosque,  
 Quæ modo complexu foverunt pectora, cædunt.  
 Et quamvis primo ferrum strinxere gementes,  
 Ut dextræ justi gladius dissuasor adhæsit,  
 Dum feriunt, odere suos, animosque labantes  
 250 Confirmant ictu. fervent jam castra tumultu,  
 Et scelerum turba: rapiuntur colla parentum.  
 Ac velut occultum pereat scelus, omnia monstra  
 In faciem posuere ducum: juvat esse nocentes.  
 Tu, Cæsar, quamvis spoliatus milite multo  
 255 Agnoscis superos: neque enim tibi major in arvis  
 Emathiis fortuna fuit, nec Phocidos undis

*Funera!*] Dissentiunt hic codices, pars *Funera*, pars *Fœdera*. Tu utrumque respice, et sic corrige,

————— pro dira pudoris  
 FULNERA.

Sic et alibi viii. 350.

————— patimurque pudoris  
 Hoc vulnus ?

245. *Fecit nostra, fides:*] Sic emendavimus pro *monstra*, quod sane monstro erat simile. adeo nullus inde commodus elici poterat sensus. Hoc vult: Potuerat bellum civile Deorum et fati iniquioris videri culpa, præsertim si fortuita prælia ignotos ignotis implicuissent. nunc profecto

nostræ est, quia alter altorum novimus, ejusque rei certi et nobis conscii sumus. Nam quæ aut ignorantia aut impetu fiunt, eorū culpa facile fato assignatur: quæ destinata sibi in *προαίτιας* aguntur, ea non *ἀετιώματα* sunt, sed *ἀδυσήματα*. Grotius. Recte vir magnus *Nostra* adiecit pro *Monstra*. Id fecellit Librarius, quod *nostra fides* una copulabant, eodem casu et numero. Sed dividenda sunt; *Fides fecit ea crimina Nostra esse, quæ alias Fortuna crimina fuissent, in cæca bellorum nube et confictu, cum amicus amicum, cognatus cognatum ignari jugulavissent*. Cæterum pro *Nocte* probe habet Bersmanni codex NUBE. Sic et alibi iv. 468.

- Massiliæ, Phario nec tantum est æquore gestum.  
 Hoc siquidem solo civilis crimine belli  
 Dux causæ melioris eris. polluta nefanda
- 260 Agmina cæde duces junctis committere castris  
 Non audent, altæque ad mœnia rursus Ilerdæ  
 Intendere fugam. campos eques obvius omnes  
 Abstulit, et siccis inclusit collibus hostem.  
 Tunc inopes undæ prærupta cingere fossa
- 265 Cæsar avet, nec castra pati contingere ripas,  
 Aut circum largos curvari brachia fontes.  
 Ut leti videre viam, conversus in iram  
 Præcipitem timor est. miles non utile clausis  
 Auxilium mactavit equos: tandemque coactus
- 270 Spe posita damnare fugam, casurus in hostes  
 Fertur. Ut effuso Cæsar decurrere passu  
 Vidit, et ad certam devotos tendere mortem:  
 Tela tene jam, miles, ait, ferrumque ruenti  
 Subtrahe: non ullo constet mihi sanguine bellum:
- 275 Vincitur haud gratis, jugulo qui provocat hostem.  
 En sibi vilis adest invisâ luce juvenus,  
 Jam damno peritura meo: non sentiet ictus;  
 Incumbet gladiis, gaudebit sanguine fuso.  
 Deserat hic fervor mentes, cadat impetis amens,
- 280 Perdant velle mori. Sic deflagrare minaces

Non tamen in cæces bellorum sube cadendum.  
 et vi. 298.

Ante aciem cæces trepidi sub sube timoris.

Virgil. Æn. x.

Æneas sube bellum, dum detonet, omnem  
 Sustinet.

251. Et scelerum turba: rapiuntur colla  
 parentum.] Hic versus a codice Collegii  
 Trinitatis abest; in codice Academiæ fer-  
 tur alia manu et interlinearis, in Bersman-  
 ni post tertium venit. Omnino *nanâ nîp-  
 paros*, et rejiciendus. Turba scelerum, in-  
 venuste, præsertim cum redeat illud *Scel-  
 lus* versus sequente. *Rapiuntur colla pa-  
 rentum*, Indocte: quasi in mortuorum

corpora hic sævirent ut Marius et Sylla in  
 civilibus odiis.

252. — *Omnia monstra*

*In faciem posuere ducum:*] Codex  
 Collegii Trinitatis, *In facie Noster* vi. 159-

\_\_\_\_\_ poterem felicior umbras  
 Cæsaris de vultu.

255. *Agnoscis superos:*] Deos tibi fa-  
 ventes cognoscis, qui causam tuam non  
 tantum felicem, sed et favorabilem faciunt.  
 Grotius.

257. — *Phario nec tantum est æquore  
 gestum.*] Lævius tersiusque exit, quod  
 Bersmanni codex habet,

- Incassum, et vetito passus languescere bello,  
 Substituit merso dum nox sua lumina Phœbo.  
 Inde ubi nulla data est miscendæ copia mortis,  
 Paulatim cadit ira ferox, mentesque tepescunt.
- 285 Saucia majores animos ut pectora gestant  
 Dum dolor est, ictusque recens, et mobile nervis  
 Conamen calidus præbet cruor, ossaque nondum  
 Abduxere cutem: si conscius ensis adacti  
 Stat victor, tenuitque manus; tum frigidus artus
- 290 Alligat, atque animum subdueto robore torpor,  
 Postquam sicca rigens astrinxit vulnera sanguis.  
 Jamque inopes undæ, primum tellure refoessa,  
 Occultos latices, abstrusaque flumina quæserunt:  
 Nec solum rastris, durisque ligonibus arva,
- 295 Sed gladiis fodere suis: puteusque cavati  
 Montis ad irrigui premitur fastigia campi.  
 Non se tam penitus, tam longe luce relicta  
 Merserit Assyrii scrutator pallidus auri.  
 Non tamen aut tectis sonuerunt cursibus amnes,
- 300 Aut micuere novi, percusso pumice, fontes:  
 Antra nec exiguo stillant sudantia rore,  
 Aut impulsa levi turbatur glareæ vena.

Masilis, Phario tantum nec in equore gestum.

259. *Dux causæ melioris eris.*] Ipsa  
 sententia, clamat legendum esse,

Dux causæ melioris ERAS.

274. — *Non ullo constat mihi sanguine bellum:*] Placet magis, quod alii libri afferunt, VULNERE: quia mox reddit illud alterum, *Gaudebit sanguine fuso.* Cæsar bello Gall. iii. 24. *Tutus arbitrabantur esse sine ullo vulnere victoria potiri.* et iterum Gall. iii. 86. *Ita sine periculo legionum, et pene sine vulnere bellum conficiemus.* Tacitus Hist. iii. 13. *Huc cecidisse, ut sine proelio, sine vulnere, vincitas manus et copia traderent arma.*

285. — *Miscenda copia mortis.*] Ita quidam MSS. efficacius quam alii libri *miscendi martis.* in Septimo similiter:

————— mortisque suorum  
 Permiserit me.

Grotius. Pace tamen viri magni, revocamus altaram lectionem, *Miscenda copia martis,* vel ob id unum quod præcesserat, *Vetito passus languescere bello.* Quin et aliud est *Mortes miscere,* aliud *Mortem.* At *Martem miscere,* ut iii. 354.

Vulnera miscerent fratres.

vi. 80.

Major cura duces *miscendis* abstrahit armis.

viii. 421.

———— quam quod vobis *miscendibus* arma.

288. — *Si conscius ensis adacti*

*Stat victor, tenuitque manus;*] Rectius, quod alii codices habent, *Manum.*

- Tunc exhausta super multo sudore juvenus  
 Extrahitur, duris silicum lassata metallis.
- 305 Quoque minus possent siccos tolerare vapores,  
 Quæsitæ fecistis aquæ. nec languida fessi  
 Corpora sustentant epulis, mensasque perosi  
 Auxilium fecere famem. si mollius arvom  
 Prodidit humorem, pingues manus utraque glebas
- 310 Exprimit ora super. nigro si turbida limo  
 Colluvies immota jacet, cadit omnis in haustus  
 Certatim obscœnos mîles: moriensque recepit,  
 Quas nollet victurus, aquas: rituque ferarum,  
 Distentas siccant pecudes, et lacte negato,
- 315 Sordidus exhausto sorbetur ab ubere sanguis.  
 Tunc herbas, frondesque terunt, et rore madentes  
 Distringunt ramos: et si quos palmitè crudo,  
 Arboris aut tenera succos pressere medulla.
- O fortunati, fugiens quos barbarus hostis
- 320 Fontibus immisto stravit per rura veneno.  
 Hos licet in fluvios saniem, tabemque ferarum,  
 Pallida Dictæis, Cæsar, nascentia saxis  
 Infundas aconita palam, Romana juvenus

291. *Postquam sicca rigens astringit vulnera sanguis.*] Seneca Epist. p. 359. *Et per adsiccata vulnera recens dimittitur sanguis.* Et Epist. 59. *Deinde cum represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret.*

298. *Miserit Assyrii scrutator pallidus auri.*] Sine dubio reponendum ASTURII, ex emendatione Nic. Heinsii. Silius lib. i. 251.

————— Astur avarus  
 Visceribus lacera telluris mergitur imis,  
 Et redit infelix effosso concolor auro.

Vide ipsum ad Claudianum.

305. *Quoque minus possent siccos*] Codices alii concinnus,

*Quoque minus siccos possent tolerare vapores.*

310. ——— *Nigro si turbida limo*  
*Colluvies immota jacet.*] Non bene

inter se congruunt *Turbida et Immota.* Recipimus ergo ex aliis codicibus, quod per se significantius est,

*Colluvies IMMUNDA* jacet,

Sic alii, *Immundus sinus*, &c.

317. ——— *Et si quos palmitè crudo,*  
*Arboris aut tenera succos pressere medulla.*] Cum palmitem vitis nominavit, non dicendum erat *Arboris* in genere, sed peculiaris cujusdam arboris, Corrige,

*SAMBUCI* aut tenera succos pressere medulla.

Nam plurima inter omnes arbores sambuco medulla est.

328. *Rescisoque nocent suspiria dura*  
*palato.*

*Pandunt ora siti, nocturnumque*  
*œra captant.*] Ineptum et ignavum est il-

- Non decepta bibet. torrentur viscera flamma,  
 325 Oraque sicca rigent squamosis aspera linguis.  
 Jam marcent venæ, nulloque humore rigatus  
 Aëris alternos angustat pulmo meatus,  
 Rescissoque nocent suspiria dura palato.  
 Pandunt ora siti, nocturnumque aëra captant.
- 330 Expectant imbres, quorum modo cuncta natabant  
 Impulsu, et siccis vultus in nubibus hærent.  
 Quoque magis miseros undæ jejunia solvant,  
 Non super arentem Meroën, Cancrique sub axe  
 Qua nudi Garamantes arant, sedere: sed inter
- 335 Stagnantem Sicorim, et rapidum deprensus Iberum  
 Spectat vicinos sitiens exercitus amnes.  
 Jam domiti cessere duces, pacisque petendæ  
 Auctor damnatis supplex Afranius armis,  
 Semianimes in castra trahens hostilia turmas,
- 340 Victoris stetit ante pedes. servata precanti  
 Majestas, non fracta malis, interque priorem  
 Fortunam, casusque novos, gerit omnia victi,

lud SITI: quorsum enim tot pulcherri-  
 mis versibus sævissima jam descripta est  
 sitis; si nunc demum SITIM nominat?  
 mirum ni suspicaremur, loquendi aut can-  
 titandi gratia ora pandisse. Neque magis  
 placet *Nocturnum aëra*: nam esto ut fri-  
 gidior sit: quid agendum erat interdiu?  
 Codex Bersmanni et duo Regii, pro SITI  
 habent TAMEN; unde nascitur emen-  
 datio. Dixerat enim, quod verum est, ex  
 ipsa inspiratione et expiratione aëris, et  
 crebro anhelitu, ora aridiora facta, sitim-  
 que auctam esse: Corrige igitur,

Pandunt ora TAMEN, NOCTURUMque aëra  
 captant.

330. *Expectant imbres, quorum modo  
 cuncta natabant*] Languidum est illud  
*Expectant*. Lege

EXOPTANT imbres, quorum modo cuncta na-  
 tabant,

Nempe, quos nuper oderant et execrati  
 sunt, nunc exoptant.

345. *Non deerat fortis rapiendo dextera  
 leto*:] Placet aliorum codicum lectio,

—— *Capiendo dextera leto*:  
 ut i. 461.

*Animique capaces Mortis.*

346. *At nunc solo mihi est orandæ cau-  
 sa salutis*,] Scripti, quos viderim, omnes  
 alio ordine,

At nunc causas mihi est orandæ solo salutis.

349. *Consiliis inimica tuis*.] Tuis rebus,  
 tuæ dignitati adversantia. Grotius.

351. — *Nil fata moramur*.] Vide-  
 mus hoc agere Fortunam, ut te Orbi im-  
 ponat. nos ei moram injicere nolumus.  
 Grotius.

362. — *Victos ne tecum vincere co-  
 gas*.] Alii codices mollius,

Hoc petimus, victos tecum ne vincere cogas.

364. — *Atque usum belli, panamque  
 remittit*.] Placet aliorum librorum lectio,

Atque USUS belli panamque remittit.

367. *Incumbit ripis, permissaque flu-*

Sed ducis, et veniam securo pectore poscit.

Si me degeneri stravissent fata sub hoste

- 345 Non deerat fortis rapiendo dextera leto:  
At nunc sola mihi est orandæ causa salutis,  
Dignum donanda, Cæsar, te credere vita.  
Non partis studiis agimur, nec sumsimus arma  
Consiliis inimica tuis. nos denique bellum
- 350 Invenit civile duces: causæque priori,  
Dum potuit, servata fides: nil fata moramur.  
Tradimus Hesperias gentes, aperimus Eoas,  
Securumque orbis patimur post terga relictis.  
Nec cruor effusus campis tibi bella peregit,
- 355 Nec ferrum, lassæque manus. hoc hostibus unum,  
Quod vincas, ignosce tuis. nec magna petuntur.  
Otia des fessis, vitam patiaris inermem  
Degere, quam tribuis: campis prostrata jacere  
Agmina nostra putes: nec enim felicibus armis
- 360 Misceri damnata decet, partemque triumphis  
Captos ferre tui: tæba hæc sua fata peregit.

*mina turbat.*] Quomodo autem Turbat flumina, si non ultra ripas procurrat? Scribe,

*INCUMBUNT RIVIS, permixtaque flumina TURBANT.*

Non in tanta siti ripis consistunt, sed in ipsa flumina prosiliunt. Cæterum codex Trinatis *Incumbunt et Turbant.* etai in priore versu sit, *Miles decurrit*, placet, nam ita supra, 313.

————— *moriensque recepit*  
*Quas nollet victurus aquas: ritusque ferarum*  
*Distantes accant pecudes.*

Statius Thebaid. iv. 819. in siti plane simili,

*Incubiens vadis passim discrimine nullo.*

————— modo lene virens et gurgite puro  
Pescipicus, nunc sordet aquls egestus ab imo  
Alveus.

Ut hic *Vadis et Sordet*: ita Noster, *Rivis et Turbant.*

371. ——— *Sed morbus egens*] *Lego*

————— sed *MORIS egens.*

Seneca Epist. p. 290. *Sicut distillatio una, nec adhuc in morem adducta tussim facit.* Seneca Nat. Qu. vi. 14. p. 797. *Neque enim in nobis febris alias partes moratus impellit, sed per omnes pari æqualitate discurret. ubi plura Gronovius.*

380. *Non auro, murrhaque bibunt:*] Codex Trin. *Murrave.* Recipimus: atque utinam semper hoc præstaret: nam aut codices nos fallunt, aut passim habet Lucanus *Que*, ubi alii *Ve* dicerent.

381. ——— *Satis est populis fluviusque Ceresque,*

*Heu miseri, qui bella gerunt.*] Male hæc connectuntur in libris editis, quasi *fluvius et Ceres* satis esset bella gerentibus, sed non aliis. Minime hoc vult auctor. Et in bello et in pace Panis et Aqua naturæ satisfaciunt. Illa vero, *Heu miseri, qui bella gerunt*, ad sequentia pertinent: Victi enim, nudi, et spoliati, gra-

- Hoc petimus, victos ne tecum vincere cogas.  
 Dixerat: At facilis Cæsar, vultuque serenus  
 Flectitur, atque usum belli, pœnamque remittit.
- 365 Ut primum justæ placuerunt fœdera pacis,  
 Incustoditos decurrit miles ad amnes;  
 Incumbit ripis, permissaque flumina turbat.  
 Continuus multis subitarum tractus aquarum  
 Aëra non passus vacuis discurrere venis,
- 370 Arctavit, clausitque animam: nec fervida pestis  
 Cedit adhuc; sed morbus egens jam gurgite plenis  
 Visceribus sibi poscit aquas. mox robora nervis,  
 Et vires rediere viris. O prodiga rerum  
 Luxuries, nunquam parvo contenta paratu,
- 375 Et quæditorum terra, pelagoque ciborum  
 Ambitiosa fames, et lautæ gloria mensæ,  
 Discite, quam parvo liceat producere vitam,  
 Et quantum natura petat. non erigit ægros  
 Nobilis ignoto diffusus consule Bacchus:
- 380 Non auro, murrhaque bibunt: sed gurgite puro  
 Vita redit. satis est populis fluviusque Ceresque,  
 Heu miseri, qui bella gerunt. Tunc arma relinquens  
 Victori miles spoliato pectore tutus,  
 Innocuusque suas curarum liber in urbes
- 385 Spargitur. o quantum donata pace potitos  
 Excussis unquam ferrum vibrasse lacertis  
 Pœnituit, tolerasse sitim, frustra que rogasse  
 Prospera bella deos. nempe usis Marte secundo  
 Tot dubiæ restant acies, tot in orbe labores:
- 390 Ut nunquam fortuna labet successibus anceps,  
 Vincendum toties: terras fundendus in omneis  
 Est cruor, et Cæsar per tot sua fata sequendus.

tulantur sibi omnia dedecora, ob militiæ vacationem.

397. *Et non deductos accipit sua terra colonos.*] Antequam deducerentur: quod non contingebat, nisi veteranis et victoribus. Grotius.

399. — Quod abest *suor*:] Ita res-

tius MS. quam *pavor*. Liberavit illos fortuna ab una maxima molestia, partium studio. Utercunque vicarit, ferent facile, alteri parti ob Sacramentum vetus, alteri ob recens beneficium benevolentes. Grotius.

405. — *In partes aliquid sed Cæsaris*

- Felix, qui potuit mundi nutante ruina,  
 Quo jaceat jam scire loco. non prælia fessos  
 395 Ulla vocant, certos non rumpunt classica somnōs.  
 Jam conjux, natiq̄ue rudes, et sordida tecta,  
 Et non deductos recipit sua terra colonos.  
 Hoc quoque securis oneris fortuna remisit,  
 Sollicitus menti quod abest favor: ille salutis  
 400 Est auctor, dux ille fuit. sic prælia soli  
 Felices nullo spectant civilia voto.

- Non eadem belli totum fortuna per orbem  
 Constitit: in partes aliquid sed Cæsaris ausa est,  
 Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas,  
 405 Et tepidum in molles Zephyros excurrit Iader.  
 Illic bellaci confisus gente Curetum,  
 Quos alit Adriaco tellus circumflua ponto,  
 Clauditur extrema residens Antonius ora,  
 Cantus ab incurso belli, si sola recedat,  
 410 Expugnat quæ tuta, fames. non pabula tellus  
 Pascendis submittit equis, non proserit ullam  
 Flava Ceres segetem: spoliabat gramine campum  
 Miles, et attonso miseris jam dentibus arvo  
 Castrorum siccas de cespite vulserat herbas.  
 415 Ut primum adversæ socios in littore terræ  
 Et Basilum videre ducem: nova furta per æquor  
 Exquisita fugæ: neque enim de more carinas  
 Extendunt, puppesque levant, sed firma gerendis  
 Molibus insolito contexunt robora ductu.  
 420 Namque ratem vacuæ sustentant undique cuppæ,  
 Quarum porrectis series constricta catenis  
 Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.  
 Nec gerit expositum telis in fronte patenti

ausa est.] Et hoc, ut alia quædam, de Lu-  
 cano sumit Florus. *Aliquid tamen adver-*  
*sus absentem ducem ausa Fortuna est.* in  
 eadem historię parte. Grotius.

406. *Illic bellaci confisus gente Cure-*  
*tum.*] Omnino cum MSS. legendum *Cu-*  
*ricium.* Curictas vocat Plin. l. iii. c. 21.

spoliabat hæc pars Strabon. Grotius.

412. — *Spoliabat gramine campum*  
*Miles.*] Repono, SPOLIARAT,  
 ut mox *Vulserat*: neque enim, credo, *cas-*  
*trorum herbas* prius comederant, quam  
*Campi.*

420. *Namque ratem vacuas sustentant*



- Remigium: sed, quod trabibus circumdedit æquor,  
 425 Hoc ferit, et taciti præbet miracula cursus,  
 Quod nec vela ferat, nec apertas verberet undas.  
 Tunc freta servantur, dum se declivibus undis  
 Æstus agat, refluxoque mari nudentur arenæ.  
 Jamque relabenti crescebant littora ponto;  
 430 Missa ratis pronò defertur lapsa profundo,  
 Et geminæ comites. cunctas super ardua turris  
 Eminent, et tremulis tabulata minantia pinnis.  
 Noluit Illyricæ custos Octavius undæ  
 Confestim tentare ratem, celeresque carinas  
 435 Continuit, cursu crescat dum præda secundo:  
 Et temere ingressos repetendum invitat ad æquor  
 Pace maris. Sic dum pavidos formidine cervos  
 Claudat odoratæ metuentes aëra pennæ:  
 Aut dum dispositis attollat retia varis  
 440 Venator, tenet ora levis clamosa Molossi;  
 Spartanos, Cretasque ligat: nec creditur ulli  
 Sylva cani, nisi qui presso vestigia rostro  
 Colligit, et præda nescit latrare reperta,  
 Contentus tremulo monstrasse cubilia loro.  
 445 Nec mora. complentur moles, avidæque petitiis  
 Insula deseritur ratibus: quo tempore primas  
 Impulit ad noctem jam lux extrema tenebras.  
 At Pompeianus fraudes innectere ponto  
 Antiqua parat arte Cilix, passusque vacare  
 450 Summa freti, medio suspendit vincula ponto,

*undique cuppæ,*] Confer cum hoc loco similes Herodiani et Capitolini in Maximino. Grotius.

431. — *Cunctas super ardua turris Eminent, et tremulis tabulata minantia pinnis.*] *Cunctas super ἰσχυραῖς, super cunctas, sive omnes tres rates eminent turris et tabulata, At acutissimus Nic. Helmsius ad Silium ix. 641. Junctas, inquit, tabulata turris: sic lego, non Cunctas: Non intelligo: nam in hac verborum constructione, dicendum erat Eminent,*

non *Eminent.* Sed multa sunt condonanda in opere postumo.

446. — *Quo tempore primas*

*Impulit ad noctem jam lux extrema tenebras.*] Durum hoc et plane ferreum, *Lux impellit tenebras ad noctem; certe Detinet potius quam Impellit.* Codices alii *Impulit,* alii *Impedit,* quidam *Impetit.* Miror vero, cur illud Grotius primus in textum receperit; nec tamen vel verbo explicaverit. In prima Editione hoc ponit, *Impulit ad noctem: sic legendum, non Im-*

- Et laxas fluitare sinit, religatque catenas  
 Rupis ab Illyricæ scopulis. nec prima, nec illa  
 Quæ sequitur, tardata ratis: sed tertia moles  
 Hæsit, et ad cautes adducto fune secuta est.
- 455 Impendent cava saxa mari: ruituraque semper  
 Stat (mirum) moles: et silvis æquor inumbrat.  
 Huc fractas Aquilone rates, submersaque pontus  
 Corpora sæpe tulit, cæcisque abscondit in antris:  
 Restituit rupes tectum mare, cumque cavernæ
- 460 Evomuere fretum, contorti vorticis undæ  
 Tauromenitanam vincunt fervore Charybdim.  
 Hic Opiterginis moles onerata colonis  
 Constitit: hanc omni puppes statione solutæ  
 Circueunt: alii rupes, ac litora complent.
- 465 Vulteiis tacitas sensit sub gurgite fraudes.  
 (Dux erat ille ratis) frustra qui vincula ferro  
 Rumpere conatus, poscit spe prælia nulla,  
 Incertus qua terga daret, qua pectora bello.  
 Hoc tamen in casu, quantum deprensa valebat,
- 470 Effecit virtus: inter tot millia captæ  
 Circumfusa rati, et plenam vix inde cohortem,  
 Pugna fuit, non longa quidem. nam condidit atra  
 Nox lucem dubiam, pacemque habuere tenebræ.  
 Tunc sic attonitam, venturaque fata paventem
- 475 Rexit magnanima Vulteiis voce cohortem:  
 Libera non ultra parva quam nocte juventus,

*pedis, aut Impedit*: in tertia vero omissum hoc est; neque eo minus *Impulit* in textu retinetur. nos, bona viri magni venia, revocemus priorem lectionem IMPEDIT; hoc est, detinet, tardat, demoratur. *Ad noctem* autem non *Motum* hic significat, sed *Tempus* solum, *Circa noctem*.

459. *Restituit rupes tectum mare,*] Sensus erat commodus, nisi refragarentur manuscripti, qui *raptus* habent. *Raptus* igitur intelligit rapinas, res ipsas raptas; corpora, naves, quæ pertracta ad has cavernas, deinde iterum evomuntur. Grotius. In prima Editione, vir summus,

RUPES emendavit pro RAPTUS. in secunda damnavit, interim per omnes editiones illa *Rupes* textui adhæsit. sed prætulerim omnium codicum lectionem, RAP- TUS. Emendationis enim istius, nec sensus commodus est, nec ad alterum comparandus. Cæterum pro *Tectum mare*, quod sine Manuscriptis non sollicito, dedissem equidem moralem huic sententiæ affectum,

——— restituit raptus JUSTUM mare.

472. — Nam condidit atra  
 Nox lucem dubiam,] Friget et sor-  
 det hoc præ illa aliorum codicum lectione,

- Consulite extremis angusto in tempore rebus,  
 Vita brevis nulli superest, qui tempus in illa  
 Quærendæ sibi mortis habet: nec gloria leti  
 480 Inferior, juvenes, admoto occurrere fato.  
 Omnibus incerto venturæ tempore vitæ  
 Par animi laus est, et quos speraveris annos  
 Perdere, et extremæ momentum abrumpere lucis,  
 Accersas dum fata manu. non cogitur ullus  
 485 Velle mori. fuga nulla patet: stant undique nostris  
 Intenti cives jugulis. decernite letum,  
 Et metus hinc absit: cupias quodcunque necesse est.  
 Non tamen in cæca bellorum nube cadendum est,  
 Ut cum permistis acies sua tela tenebris

— nam condidit *UMBRA*  
 Nox lucem dubiam.

480. — *Admoto occurrere fato.*] Non ideo minor nostra laus erit, quod mortem nobis inferemus, quæ vitari jam aut diu differri ob vim hostium non potest. Quam diu enim victurus sit, nemo scit. Grotius. Non attingit ad loci sententiam vir magnus; quæ mihi primum per vestigia sua indaganda erat, atque ea reperta, mox loci non sani emendatio sponte sua se obtulit. Vulteius dux ipse senior, juvenes milites alloquitur; et ipse moriendi certus, ad societatem mortis illos hortatur,

Vita brevis nulli superest, qui tempus in illa  
 Quærendæ sibi mortis habet: nec gloria leti  
 Inferior, juvenes, admoto occurrere fato.

In hac oratione duo opposita sint, necesse est: id flagitat disjunctio *Nec*, et comparatio *Inferior*. Nulli, inquit, quantumvis *Seni*, parum vitæ superest, (*Nota*, brevis *superest*, non brevis *est*) cui in illa brevitate copia mortis sibi inferendæ est: et par gloria *juvenis* est, si admoto et non effugiendo fato, sponte et obvius occurrat. In hac ergo laude pares sumus ego senex, et vos *Juvenes*. Reponisigitur,

— nec gloria leti  
 Inferior *JUVENI EST*, admoto occurrere fato.  
 Tum eandem sententiam variat et exag-  
 gerat in illa, quæ sequuntur,

Omnibus incerto venturæ tempore vitæ,

Par animi laus est, et quos speraveris annos  
 Perdere: et extremæ momentum abrumpere  
 lucis,  
 Accersas dum fata manu.

Et in his itidem duo sunt opposita: quod satis indicat comparatio *Par laus*. Cum et seni et juveni tempus vitæ incertum sit; par animi et fortitudinis laus est, seu juvenis mortem sibi consciscens multos vitæ annos perdat, sive senex jam morti proximus, ultimum lucis momentum sibi abrumpat, dummodo manu sibi mortem acceleret. Rursus ergo vos juvenes et ipse senex pares sumus. Profecto in tenebris hic micabant interpretea.

484. — *Non cogitur ullus*

*Velle mori. fuga nulla patet:]*

Neque hic acumen Interpretum pervenit ad Poëtæ mentem. *Non cogitur ullus velle mori*. Non igitur jubeo hoc, non impero, ut manu mortem accersatis: res ipsa satis hoc præstat: *fuga enim nulla patet*; aut vestra manu aut hostili, certe vobis moriendum est.

485. — *Stant undique nostris*

*Intenti cives jugulis.]* Apage illud *Cives*: veniam potius promitteret illud vocabulum, quam quod hic quaerit Vulteius, desperationem adferret. Corrige certissime,

— stant undique nostris  
 Intenti *CILICES* jugulis.

- 490 Involvunt. conserta jacent cum corpora campo,  
In medium mors omnis abit. perit obruta virtus.  
Nos in conspicua sociis, hostique carina  
Constituere Dei. præbebunt æquora testes,  
Præbebunt terræ, summis dabit insula saxis.
- 495 Spectabunt geminæ diverso e littore partes.  
Nescio quod nostris magnum et memorabile fatis  
Exemplum, Fortuna, paras. quæcunque per ævum  
Exhibuit monumenta fides, servataque ferro  
Militiæ pietas, transibit nostra juventus.
- 500 Namque suis pro te gladiis incumbere, Cæsar,  
Esse parum scimus: sed non majora supersunt  
Obsessis, tanti quæ pignora demus amoris.

*Clyceus, pirata illi et latrones, sanguinis avidissimi: qui in classe hostili erant.*  
Supra 449.

*At Pompeianus frondes innectere ponto  
Antiqua parat arte Cilix, ———*

Sed hanc emendationem a Rutgerio præceptam esse postea deprehendi. Ipsum vide Var. Lect. i. 12.

487. — *Metus hinc absit:*] Ita rectius quidam libri, quam *Omnis absit*. Hortantis enim est oratio. Grotius. Codices Bersmanni, Pulmanni, nostrique omnes habent, *Et metus omnis abit*, vel *absit*, posterior vera lectio est.

————— decernite letum  
Et metus *OMNIS ABEST*.

Noster ubique est Stoicus, quorum illud *si sanguis* notissimum est. *Kéivra*, decernite, statuite mori; et ipso illo decreto metus omnis evanescit: pro metu subit audax et obstinata desperatio. Dido apud Virgilium, *Æneid.* iv. 474.

*Ergo ubi concepit furias evicta dolore,  
Decernitque mori: tempus secum ipsa modumque*

*Exigit, et moestum dictis aggressa sororem,  
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.*

Cæterum *Absit* ideo prætulimus *et Absit* quia mox v. 491. redit hoc, et in cæsura quoque: *In medium mors omnis abit*. Ovid. *Amor.* i. 10.

*Nunc timor omnis absit, animique resonat error  
Maxima res effecta, viri, timor omnis abesto.*

Iterum Naso Trist. i. 1.

*Carminibus metus omnis abest.*

488. — *Cadendum est,*] Aufer illud EST, quia et prior versus sic exhibet, *Necesse est*.

489. *Ut cum*] Ita restituimus, pro *Aut*. Grotius. Recte Grotius, ut ex Bersmanni codice patet, sed quid illud, quæso, *Sua tela involvunt acies permistis tenebris?* Non capio illud *permistis*: quo enim modo, quæve re? Codex quidam *Permistas acies*. Mellius profecto: hoc est pugna *permistata*. Sed adhuc aqua hæret, illo enim tempore non *telis*, *piliis*, *sagittis*, quam tenebras inducunt, res geritur; sed ad gladios perventum est. Restitue,

*Ut cum COMMISSAS acies sua tela tenebris  
Involvunt.*

Propertius iv. 4.

*Commissas acies ego possum solvere.*

Noster vii. 519.

————— stetit omne coactum  
*Circa pila nefas: ferro subtexitur aër  
Noxque super campos telis conserta pependit.*

490. — *Conserta jacent cum corpora campo,*] Placet aliorum codicum lectio, CONFERTA.

- Abscindit nostræ multum sors invida laudi,  
 Quod non cum senibus capti natisque tenemur.
- 505 Indomitos sciat esse viros, timeatque furentes,  
 Et morti faciles animos: et gaudeat hostis  
 Non plures hæsisse rates. tentare parabunt  
 Fœderibus, turpique volent corrumpere vita.  
 O. utinam, quo plus habeat mors unica famæ,
- 510 Promittant veniam, jubeant sperare salutem:  
 Ne nos, cum calido fodiemus viscera ferro,  
 Desperasse putent. magna virtute merendum est,  
 Cæsar ut, amissis inter tot millia paucis,  
 Hoc damnum, clademque vocet. dent fata recessum,
- 515 Emmittantque licet, vitare instantia nolim.  
 Projeci vitam, comites, totusque futuræ  
 Mortis agor stimulis: furor est. agnoscere solis  
 Permissum est, quos jam tangit vicinia fati,  
 Victurosque dei celant, ut vivere durent,
- 520 Felix esse mori. Sic cunctas sustulit ardor  
 Nobilium mentes juvenum: cum sidera cœli,  
 Ante ducis voces, oculis humentibus omnes  
 Aspicerent, flexoque Ursæ temone paverent,  
 Iidem, cum fortes animos præcepta subissent,
- 525 Optavere diem. nec segnis mergere ponto  
 Tunc erat astra polus: nam sol Lætea tenebat  
 Sidera, vicino cum lux altissima Cancro est:  
 Nox tum Thessalicas urgebat parva sagittas.  
 Detegit orta dies stantes in rupibus Istros,
- 530 Pugnacesque mari Graia cum classe Liburnos.

511. *Ne nos, cum calido fodiemus viscera ferro.*] Meliores codices FODIAMUS.

519. *Victurosque dei celant, ut vivere durent,*

*Felix esse mori.*] Vide locum Aristotelis quem adfert Plutarchus consolatione ad Apollonium, ubi hoc, velut arcenum, prodit Silenus. Grotius.

530. — *Sic cunctas sustulit ardor Nobilium mentes juvenum:*] Sic

codices: sed legendum esse MOBILIMUM, probat quod mox sequitur. Ante hæc verba horrebant mortem et diem crastinum, postea exoptabant. Sane cur *Nobiles* dicuntur rusticorum filii, non video. Ovid. *Heroid. vi. Mobilis Æsonide, vernaque incertior aura.*

523. — *Flexoque Ursæ temone paverent:*] Quod signum erat præcipitantis noctis. Anacreon.

- Tentavere prius suspenso vincere bello  
 Fœderibus, fieret captis si dulcior ipsa  
 Mortis vita mora. stabat devota juvenus,  
 Damnata jam luce ferox, securaque pugnæ  
 535 Promisso sibi fine manu: nullique tumultus  
 Excussere viris mentes ad summa paratas:  
 Innumerasque simul pauci terraque marique  
 Sustinuere manus: tanta est fiducia mortis.  
 Utque satis bello visum est fluxisse cruoris,  
 540 Versus ab hoste furor: primus dux ipse carinæ  
 Vulteius jugulo poscens jam fata relecto,  
 Ecquis, ait, juvenum est, cujus sit dextra cruore  
 Digna meo, certaue fide per vulnera nostra  
 Testetur se velle mori? nec plura locuto  
 545 Viscera non unus jamdudum transigit ensis.  
 Collaudat cunctos: sed eum, cui vulnera prima  
 Debeat, grato moriens interficit ictu.  
 Concurrunt alii, totumque in partibus unis  
 Bellorum fecere nefas. sic semine Cadmi  
 550 Emicuit Dircaea cohors, ceciditque suorum  
 Vulneribus, dirum Thebanis fratribus omen.  
 Phasidos et campis insomni dente creati  
 Terrigenæ, missa magicis e cantibus ira,  
 Cognato tantos implerunt sanguine sulcos:  
 555 Ipsaque, inexpertis quod primum fecerat herbis,  
 Expavit Medea nefas. sic mutua pacti  
 Fata cadunt juvenes: minimumque in morte virorum  
 Mors virtutis habet: pariter sternuntque, caduntque

*Μερονεία τῆς ἑσπ.  
 Ζεφίρου ἢ ἄνεμος ἴσθ.  
 Κατὰ χύμα τὸ βόταν.*

Grotius.

525. — *Nec segnis mergere ponto*

*Tunc erat astra polus:] Plerique omnes codices VERGERE.*

528. *Nox tum Thessalica urgebat parva sagittas.] Omnes ubique codices CUM. Recte: continuatur oratio, Cum lux, &c. Cum nos, &c. Thessalicas sagittas, Chiro-*

nem Thessalum intellige, Sagittarium scilicet signum Geminis oppositum. Noster vi. 393.

*Teque, senex Chiron, gelido qui sidere fulgens Impetis Hermonio majorem Scorpion arcu.*

Ovid. Metam. ii. 81.

*Hermonioque arcu violentique ora Leonis.*

554. — *Tantos implerunt sanguine sulcos:] Manuscripti Tantos, Totos, An legendum LATOS? Juvenalis i. 157.*

- Vulnere letali: nec quenquam dextra fefellit,  
 560 Cum feriat moriente manu. nec vulnus adactis  
 Debetur gladiis: percussum est pectore ferrum,  
 Et jugulis pressere manum. cum sorte cruenta  
 Fratribus incurrant fratres, natusque parenti:  
 Haud trepidante tamen toto cum pondere dextra  
 565 Exegere ense. pietas ferientibus una,  
 Non repetisse, fuit. jam latis viscera lapsa  
 Semianimes traxere foris, multumque cruoris  
 Infudere mari. despectam cernere lucem,  
 Victoresque suos vultu spectare superbo,  
 570 Et mortem sentire juvat. jam strage cruenta  
 . Conspicitur cumulata ratis: bustisque remittunt  
 Corpora victores, ducibus mirantibus, ulli  
 Esse duces tanti. nullam majore locuta est  
 Ore ratem, totum discurrens fama per orbem.  
 575 Non tamen ignavæ post hæc exempla virorum  
 Percipient gentes, quam sit non ardua virtus  
 Servitium fugisse manu. sed regna timentur  
 Ob ferrum, et sævis libertas uritur armis:  
 Ignoratque datos, ne quisquam serviat, ense.  
 580 Mors, utinam pavidos vitæ subducere nolles,  
 Sed virtus te sola daret. Non segnior illo  
 Marte fuit, qui tunc Libycis exarsit in arvis.

Et letum media autem deducit arena.

557. — *Minimumque in morte viro-  
rum*] Ita ex MS. restituimus. Antea  
fuit *minimamque*. Sensus hic: Minima  
pars fortitudinis erat mortem oppetere. in  
ipsa morte militariter pugnare, id vero  
plus erat. Grotius.

562. — *Cum sorte cruenta*

*Fratribus incurrant fratres,*] Ita  
scribendum, non, *incurrunt*. Grotius.  
Recte se habet *Incurrunt*; ut plerique  
omnes præferunt codices.

585. *Inter semirutas magnas Carthagi-  
nis arces,*

*Et Cæpsam,*] Locum *Aquiliam*  
vocant Cæsaris commentarii. sed in ma-

nuscripto Lucani Scholiaste scribi video,  
*Angullariam*. Grotius.

595. *Nondum post genitos Tellus effata  
gigantes,*

*Terribilem Libycis partum conce-  
pit in antris.*] Quid sibi vult illud CON-  
CEPIT? An post hæc Curioni narrata  
conceptus est Antæus? Corrige,

*Nondum post genitos Tellus effata Gigantes  
Terribilem Libycis partum CONCEPERAT  
antris.*

Sic ubique: Virgilius sine quarti,

*Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem  
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.*

595. *Nec tam justa fuit terrarum glo-  
ria Typhon,*] Vide modo orationis filium.

- Namque rates audax Lilybæo littore solvit  
 Curio: nec forti velis Aquilone recepto  
 585 Inter semirutas magnæ Carthaginis arces,  
 Et Clupeam, tenuit stationis littora notæ:  
 Primaque castra locat cano procul æquore, qua se  
 Bagrada lentus agit siccæ sulcator arenæ.  
 Inde petit tumulos, exesasque undique rupes,  
 590 Antæi quæ regna vocat non vana vetustas.  
 Nominis antiqui cupientem noscere causas,  
 Cognita per multos docuit rudis incola patres.  
 Nondum post genitos Tellus effoeta gigantes,  
 Terribilem Libycis partum concepit in antris.  
 595 Nec tam justa fuit terrarum gloria Typhon,  
 Aut Tityos, Briareusque ferox: cœloque pepercit,  
 Quod non Phlegræis Antæum sustulit arvis.  
 Hoc quoque tam vastas cumulavit munere vires  
 Terra sui foetus, quod, cum tetigere parentem,  
 600 Jam defecta vigent renovato robore membra.  
 Hæc illi spelunca domus: latuisse sub alta  
 Rupe ferunt, epulas raptos habuisse leones.  
 Ad somnos non terga feræ præbere cubile  
 Assuerunt, non sylva torum: viresque resumit  
 605 In nuda tellure jacens. periere coloni  
 Arvorum Libyes: pereunt, quos appulit æquor,

TELLUS concepit partum in Libya, nec Typhon tam justa erat TERRARUM gloria, et PEPERCIT cœlo, quod, &c. Cernis, ut illud Terrarum et sensum et dictionem labefactet. Quis Terras dixit, cum unam Terram matrem intellexerit? si Terrarum; utique dicendum erat, *Pepercerunt*, non *Pepercit*. Sed et repetitio illa *Telluris*, *Terrarum*, et otiosa et odiosa est. Fallor, an unius verbi admonitu, veram lectionem erui. *Tellus*, sit, post genitos gigantes EFFOETA: ergo illos, numerosam turbam *Fœcunda* peperit, Antæum *Effata*, et solum. Scribo erge,

Nondum post genitos Tellus effata Gigantes Terribilem Libycis partum concePERAT antris:

Nec tam justa fuit FŒCUNDÆ gloria Typhon, Aut Tityos, Briareusque ferox.

Typhon cum cæteris fratribus non tam justa fuit gloria Telluris *fœcunda*, quam Antæus *effata*. Noster iii. 603.

Stant gemini fratres *fœcunda* gloria matris.

596. Hoc quoque tam vastas cumulavit munere vires

*Terra sui foetus*,] Quid veri in hæc fabula lateat, qui scire volet, consulat Solinum cap. xxiv. quæque ibi ex Hieronymo et ex Eusebio adfert Salmasius. Grotius.

625. — Et gelidus fesso de corpore sudor.] Suavior est in codicibus nostris compositio,



- Auxilioque diu virtus non usa cadendi,  
 Terræ spernit opes: invictus robore cunctis,  
 Quamvis staret, erat. tandem vulgata cruenti  
 610 Fama mali, terras monstris æquorque levantem,  
 Magnanimum Alciden Libycas excivit in oras.  
 Ille Cleonæi projecit terga leonis,  
 Antæus Libyci: perfudit membra liquore  
 Hospes, Olympiacæ servato more palæstræ.  
 615 Ille parum fidens pedibus contingere matrem,  
 Auxilium membris calidas infudit arenas.  
 Conseruere manus, et multo brachia nexu.  
 Colla diu gravibus frustra tentata lacertis:  
 Immotumque caput fixa cum fronte tenetur.  
 620 Miranturque habuisse parem. nec viribus uti  
 Alcides primo voluit certamine totis,  
 Exhaustique virum: quod creber anhelitus illi  
 Prodidit, et gelidus fesso de corpore sudor.  
 Tunc cervix lassata quati: tunc pectore pectus  
 625 Urgeri: tunc obliqua percussa labare  
 Crura manu. jam terga viri cedentia victor  
 Alligat, et medium compressis ilibus arcat:  
 Inguinaque insertis pedibus distendit, et omnem  
 Explicuit per membra virum. rapit arida tellus  
 630 Sudorem: calido complentur sanguine venæ.  
 Intumere tori, totosque induruit artus,  
 Herculeosque novo laxavit corpore nodos.  
 Constitit Alcides stupefactus robore tanto:  
 Nec sic Inachiis, quamvis rudis esset, in undis  
 635 Defectam timuit reparatis anguibus hydram,  
 Confixere pares, telluris viribus ille,  
 Ille suis. numquam sævæ sperare novercæ  
 Plus licuit. videt exhaustos sudoribus artus,

*Prodidit et fesso gelidus de corpore sudor.*

634. *Nec sic Inachiis, quamvis rudis esset, in undis*] Codex Academicus et Coll. Caii IN ARVIS: quod omnino recipiendum. sic *Rheni arvis, Nili arvis.*

635. *Defectam timuit reparatis anguibus hydram,*] Immo longe melius duo ex nostris DESECTAM. Res notissima,

Non Hydra secto corpore firmior  
 Vinci dolentem crevit in Herculem.

- Cervicemque viri siccam, cum ferret Olympum,  
 640 Utque iterum fessis injecit brachia membris,  
 Non expectatis Antæus viribus hostis,  
 Sponte cadit, majorque accepto robore surgit.  
 Quisquis inest terris, in fessos spiritus artus  
 Egeritur: tellusque viro luctante laborat.
- 645 Ut tandem auxilium tactæ prodesse parentis  
 Alcides sensit: standum est tibi, dixit, et ultra  
 Non credere solo, sternique vetabere terra:  
 Hærebis pressis intra mea pectora membris:  
 Huc, Antæe, cades. sic fatus, sustulit alte
- 650 Nitentem in terras juvenem. morientis in artus  
 Non potuit nati Tellus summittere vires.  
 Alcides medium tenuit, jam pectora pigro  
 Stricta gelu, terrisque diu non credidit hostem.  
 Hinc ævi veteris custos famosa vetustas,
- 655 Miratrixque sui signavit nomine terras.  
 Sed majora dedit cognomina collibus istis,  
 Pœnum qui Latiis revocavit ab arcibus hostem  
 Scipio. nam sedes Libyca tellure potito  
 Hæc fuit. en veteris cernis vestigia valli.
- 660 Romana hos primum tenuit. victoria campos.  
 Curio lætatus, tanquam fortuna locorum  
 Bella gerat, servetque ducum sibi fata priorum,  
 Felici non fausta loco tentoria ponens,  
 Indulsit castris, et collibus abstulit omen,
- 665 Sollicitatque feros non æquis viribus hostes.  
 Omnis Romanis quæ cesserat Africa signis,  
 Tunc Vari sub jure fuit: qui robore quanquam  
 Confisus Latio, regis tamen undique vires  
 Excivit Libycæ gentis, extremaque mundi
- 670 Signa suum comitata Jubam. non fusior ulli

643. *Quisquis inest terris, in fessos spiritus artus*

*Egeritur*:] Alii codices ERIGITUR; codex Academiæ pro varia lectione INGERITUR. Hoc recipimus.

Noster v. 165.

numen,  
 Quod non exhausta per tot jam secula ruptis  
 Spiritus ingessit vati:

647. — *Sternique vetabere terra:*]

- Terra fuit domino: qua sunt longissima regna,  
 Cardine ab occiduo vicinus Gadibus Atlas  
 Terminat: a medio, confinis Syrtibus Ammon.  
 At qua lata jacet, vasti plaga fervida regni  
 675 Distinet Oceanum, zonæque exusta calentis  
 Sufficiunt spatio, populi tot castra sequuntur,  
 Autololes, Numidæque vagi, semperque paratus  
 Inculto Gætulus equo: tum concolor Indo  
 Maurus, inops Nasamon, misti Garamante perusto  
 680 Marmaridæ volucres, æquaturusque sagittas  
 Medorum, tremulum cum torsit missile, Mazax:  
 Et gens, quæ nudo residents Massylia dorso  
 Ora levi flectit frænorum nescia virga:  
 Et solitus vacuis errare mapalibus Afer  
 685 Venator, ferrique simul fiducia non est,  
 Vestibus iratos laxis operire leones.  
 Nec solum studiis civilibus arma parabat,  
 Privatæ sed bella dabat Juba concitus iræ.  
 Hunc quoque, quo superos humanaque polluit anno,  
 690 Lege Tribunitia solio depellere avorum  
 Curio tentarat, Libyamque auferre tyranno,  
 Dum Regnum te, Roma, facit. memor ille doloris  
 Hoc bellum sceptri fructum putat esse retenti.  
 Hac igitur regis trepidat jam Curio fama,  
 695 Et quod Cæsareis nunquam devota juvenus

Placet aliorum codicum lectio TERRÆ.

656. Sed *majora dedit cognomina colli-  
 bus istis,*

*Pannum qui Latius revocavit ab  
 arcibus hostem*

*Scipio.]* Vocatur enim locus castra

Corneliana. Grotius.

669. *Exciuit Libycæ gentis,*] Omnino  
 rectius *Libycæ gentes*, ut sic expositio ejus  
 quod præcessit, *regis vires*, et cohereat  
 cum sequentibus. Grotius. Recte hoc Gro-  
 tius, modo pro *Libycæ*, quod nostri omnes  
 habent, *Libycas* dedimset, non *Libycæ*.

———— Regis tamen undique vires  
 Exciuit, *Libycas gentes*.

Virgil. iv. 390.

*Te propter Libycæ gentes, Numidumque tyrannum  
 Odere.*

688. *Privatæ sed bella dabat Juba con-  
 citus iræ.]* Valerius Maximus vi. 5. 5. *Ru-  
 tilius tribunus plebis, præter commensam  
 consternationem, privata etiam ira accen-  
 sus. An hic legendum?*

Nec solum studiis COMMUNIBUS arma para-  
 bat,  
 Privatæ sed *VELA* dabat Juba concitus iræ.

*Vela dabat.* Plinius Epist. vi. 53. *De-  
 dimus vela indignationi, dedimus iræ, de-  
 dimus dolori: et in amplissima causa, quasi  
 magno mari, pluribus ventis sumus usi.*

- Illa nimis castris, nec Rhēni miles in undis  
 Exploratus erat, Corfini captus in arce,  
 Infidusque novis ducibus, dubiusque priori,  
 Fas utrunque putat. sed postquam languida segni  
 700 Cernit cuncta metu, nocturnaue munia valli  
 Desolata fuga, trepida sic mente profatur:  
 Audendo magnus tegitur timor: arma capessam  
 Ipse prior: campum miles descendat in æquum,  
 Dum meus est: *variam semper dant otia mentem,*  
 705 Eripe consilium pugna: cum dira voluntas  
 Ense subit presso, galeas texere pudorem,  
 Quis conferre duces meminit? quis pendere causas?  
 Qua stetit, inde favet: veluti fatalis arenæ  
 Muneribus non ira vetus concurrere cogit  
 710 Productos: odere pares. Sic fatus, apertis  
 Instruxit campis acies: quem blanda futuris  
 Deceptura malis belli fortuna recepit.  
 Nam pepulit Varum campo, nudataque fœda  
 Terga fuga, donec vetuerunt castra, cecidit.  
 715 Tristia sed postquam superati prœlia Vari  
 Sunt audita Jubbæ: lætus quod gloria belli  
 Sit rebus servata suis, rapit agmina furtim,  
 Obscuratque suam per jussa silentia famam;  
 Hoc solum metuens incautus ab hoste timeri.  
 720 Mittitur, exigua qui prœlia prima lacessat,

Lactantius vi. 18. *Ira fræna permittere.*

693. — *Sceptri fructum putat esse retenti.*] Retinuisse regnum vel ob hoc gaudet, ut Carioni possit maleficere. Grotius.

705. *Eripe consilium pugna:*] Sic nos emendavimus, cum legeretur *pugna*. Probat MS. P. etiam MS. T. manu secunda. Sequentia quoque aliter quam habebant distinximus. Vult enim a vacuo milite expendi causarum justa, ducum merita: Ubi in acie steterint, hæc censare. Grotius. Multis mendis laborat locus: que sic corrigo,

*PRÆRIPE* consilium. *PUGNÆ* cum dira *VOLUPTAS*

Ense subit *PRESSO*.

Illud *PRÆRIPE* ex conjectura reposui, cetera ex aliis codicibus sunt. Cicero de Officiis i. 30. *Callidum Hannibalem accipimus; facile celare, tacere, dissimulare, insidiari, PRÆRIPERE* hostium *CONSILIA*. Seneca De Benef. ii. 6. *Gladus idem et stringit et transfurat: quam presso articulo veneris referi: Noster vii. 562.*

Quæ presso tremat ense manus.

Ceterum alii codices, *ET galeas texere pudorem*, quod ipsa sententia postulat.

719. — *Metuens incautus ab hoste*

Eliciatque manu, Numidis a rege secundus,  
 Ut sibi commissi simulator Sabbura belli:  
 Ipse cava regni vires in valle retentat:  
 Aspidas ut Pharias cauda solertior hostis

725 Ludit, et iratas incerta provocat umbra:  
 Obliquansque caput vanas serpentis in auras  
 Effusse toto comprehendit guttura morsu  
 Letiferam citra saniem: tunc irrita pestis  
 Exprimitur, faucesque fluunt pereunte veneno.

730 Fraudibus eventum dederat fortuna: feroxque  
 Non exploratis occulti viribus hostis,  
 Curio nocturnum castris erumpere cogit,  
 Ignotisque equitem late decurrere campis.

*timari.*] Improvisus hosti hactenus, hoc solum timebat ne ab hoste timeretur, atque ita prælii negaretur occasio. Sic Latinus Pacatus: *Quo quidem tuus maxime gaudebat exercitus, cum se videret ultero lacessi qui nihil magis timerat, quam timari.* Grotius. Omnes, quod sciam, ubique codices *INCAUTO hoste. Incautus, idem est quod improvidus.* non, uti vir magnus interpretatur, *Improvisus.* Silius tamen, ii. 99.

————— linquentem retia cervum  
 Vulnere sistebat: rueretque inopina sub ictu  
 Ante fera *insensu*, quam sibila poneret arcus.

Sed sine dubio locus mendosus est: Qui enim *cervus fugiens* et *aversus* caveret ictum. Repono,

————— rueretque inopina sub letu  
 Ante fera, *insensu* quam sibila poneret arcus.

Codex Academicus rem nobis restituit,

Hoc solum metuens *INCAUTO EX* hoste, timeri.

*Incautus* etiam passive, v. 500. *incautus tenebris* ænetuo abs te, de te, ex te, Ovid. *Hæroid. xvii. De facie metuit, vitæ confidit.*

724. — *Cauda solertior hostis*] Ichneumon cui internecinum cum aspide bellum intercedere ait Plinius I, viii. c. 24. et modum gerendi addit: *in caudam at-*

*tollens ictus irritos aversus excipit, donec obliquo capite speculatus intodat in fauces.* Adde Nicandrum, Strabonem, Oppianum de Venatu. Grotius.

726. — *Vanas serpentis in auras Effuse*] Quid illud est, *Serpentis effusa in auras?* quid porro *Vanas auras?* Hæc numerosa sua suavitate fallunt ducuntque lectorem: ubi vero excuseris, nihil intus habent. Codex Academicus pro varia lectione *In IRAS.* Deus plane ex machina: sed tum aliud restabit ex ingenio corrigendum: Præcesserat enim in priore versu,

———— et iratas incerta provocat umbra.

Jam vero *Iratas*, et mox *In iras* ne tolerabile quidem. Quid vero est *provocare iratas?* Provocare ad iram, scio quid sit: at jam iratas quid opus erat provocare? Egregia hæc descriptio, duplici mendo commaculatur:

*Aspidas* ut *Pharias* cauda solertior hostis  
 Ludit, et *iratas* incerta provocat umbra:  
*Obliquansque* caput vanas serpentis in auras  
 Effusse tuto comprehendit guttura morsu.

Quorum utrumque sic legendo tolles,

*Aspidas* ut *Pharias* cauda solertior hostis  
 Ludit, et *IRRITANS* incerta provocat umbra,  
*OBLIQUUSQUE* caput, vanas serpentis in  
*IRAS*  
 Effusse toto comprehendit guttura morsu.

- Ipse sub Auroræ primos excedere motus  
 735 Signa jubet castris, multum, frustra que rogatus  
 Ut Libycas metuat fraudes, infectaque semper  
 Punica bella dolis. leti fortuna propinqui  
 Tradiderat fati juvenem: bellumque trahebat  
 Auctorem civile suum. super ardua ducit  
 740 Saxa, super cautes abrupto limite signa.  
 Cum procul e summis conspecti collibus hostes  
 Fraude sua cessere parum, dum colle relicto  
 Effusam patulis aciem committeret arvis.  
 Ille fugam credens, simulatæ nescius artis,  
 745 Ut victor, medios aciem projecit in agros.  
 Tunc primum patuere doli, Numidæque fugaces

Ladit aspidas Ichneumon cauda, quam  
 scilicet longam habet, ac squamis obtectam,  
 nec serpentis dentibus obnoxiam. Vide  
 Oppian. Cyneg. iii. 435. Jam vero IR-  
 RITANS quanto melius, quam Iratas?  
 et quis dubitet sic dedisse Lucanum.  
 Ovid. Metam. viii. 418.

Vulneris auctor adest, hostemque irritat ad iram.

OBLIQUUSQUE caput, Complures co-  
 dicea habent, non *Oblivans*. Illud vero  
 recipimus, cum ob Hellenismum, tum  
 quis per totam pugnam obliquo capite  
 est Ichneumon; ut Plinius Grotio hic  
 citatus, *Donec obliquis capite speculatus  
 invadat in fauces*. Postremo, illud extra  
 omnem aleam est, *Serpentis effusa in va-  
 nas IRAS*. Statius vii. 322.

stetit audaces effusus in iras,  
 Conseruitque manus.

Val. Flaccus vii. 34.

Inque ipsa morantis  
 Profficit ora viri, talique effunditur ira.

Idem *Vanas iras* firmat viii. 374.

Abscessit tandem, seseque recedit ab ira.

733. *Late decurrere campis*.] Codices  
 meliores magno numero DISCURRE-  
 RE. Sine dubio recte, vel ob illud *Late*.  
*Equitem decurrere*, ut i. 476.

Barbaricas sævi decurrere Cœnaris alas,

737. — *Leti fortuna propinquus  
 Tradiderat fatis juvenem: bellum-  
 que trahebat  
 Auctorem civile suum.*] Hæc op-  
 timè explicat, quod Noster habet viii. 568.

Quod nisi futorum leges, intenta que jussu  
 Ordinis æterni misera vicinis mortis  
 Damnatum leto traherent ad littora Magnæ.

Ex his tamen vides *Fortunæ* nullum hic  
 locum esse; cum omnia *Fatis* et æterni  
 ordinis legibus obediant. Et quid est  
*Fortuna leti*? Corrige,

Leti SORS DURA propinquus  
 Tradiderat fatis juvenem.

741. *Cum procul e summis conspecti  
 collibus hostes*] Locus mendæ manifestus;  
 redit enim versu insequente, *Colle relicto*.  
 Reponendum videtur, vel *Montibus* in  
 priore versu, vel in posteriore *Monte*.

745. — *Projecit in agros*.] Magis  
 probem, quod est in MSS. *dejecit*, ex colle  
 scilicet in planitiem. Grotius. Præter  
 illud DEJECIT quod meliores codices,  
 præferunt, iidem et MERSOS habent,  
 non MEDIOS. Codex autem Acade-  
 miæ ACIES; quod eo placet, quia *Acie*  
 jam v. 743. habuimus. Sic infra 777.

Ergo acies tante parvum splendant in orbem.

- Undique completis clauserunt montibus agmen.  
 Obstupuit dux ipse simul, perituraque turba.  
 Non timidi petiere fugam, non prælia fortes:
- 750 Quippe ubi non sonipes motus clangore tubarum  
 Saxa quatit pulsu, rigidos vexantia frænos  
 Ora terens, spargitque jubar, et surrigit aures,  
 Incertoque pedum pugnat non stare tumultu.  
 Fessa jacet cervix. fumant sudoribus armi:
- 755 Oraque projecta squalent arentia lingua:  
 Pectora rauca gemunt, quæ creber anhelitus urget:  
 Et defecta gravis longe trahit ilia pulsus:  
 Siccaque sanguineis durescit spuma lupatis.  
 Jamque gradum neque verberibus, stimulisque coacti,
- 760 Nec, quamvis crebris jussi calcaribus, addunt.  
 Vulneribus coguntur equi, nec profuit ulli  
 Cornipedis rupisse moras: neque enim impetus illis  
 Incursusque fuit: tantum profertur ad hostes,  
 Et spatium jaculis oblato vulnere donat.
- 765 At vagus Apher equos ut primum emisit in agmen:  
 Tunc campi tremuere sono: terraque soluta,  
 Quantus Bistonio torquetur turbine pulvis,  
 Aëra nube sua texit, traxitque tenebras.  
 Ut vero in pedites fatum miserabile belli
- 770 Incubuit: nullo dubii discrimine martis  
 Ancipites steterunt casus, sed tempora pugnae  
 Mors tenuit. neque enim licuit procurrere contra,  
 Et miscere manus. sic undique septa juvenus

760. *Nec, quamvis crebris jussi calcaribus,* Lego, *Clamoribus.*

762. — *Neque enim impetus illis Incursusque fuit:*] Pro *Illis* alii quot codices habent *ILLI*. Lege *ILLE* vel *ILLUD*. Virgil. *Æn.* iii. 173. *Nec sopor illud erat.* Quintil. *Declam.* iv. *Non fuit illud pugna, non acies.* Sic alii passim.

775. — *Non vulneribus, nec sanguine, solum*  
*Telorum nimbo peritura, et pondere*

*ferri.*] Prava distinctio plerasque editiones obsedit, tu interpunge,

\_\_\_\_\_ nec sanguine solum  
 Telorum nimbo peritura *Ac* pondere ferri.

Prior negat vulneribus perituros; quod falsum; cum *et cominus et eminus* obruantur: Posterior affirmat, et vulneribus et ipso telorum pondere perituros. Omnes nostri *Ac pondere.*

780. *Densaturque globus,*] Citat Servius *densaturque.* Et ait similiter scriptum Virgilio: *Extremi addensent aciem,*

- Comminus obliquis, et rectis eminus hastis  
 775 Obruitor: non vulneribus, nec sanguine, solum  
 Telorum nimbo peritura, et pondere ferri.  
 Ergo acies tantæ parvum spissantur in orbem:  
 Ac, si quis metuens medium correpsit in agmen,  
 Vix impune suos inter convertitur enses,  
 780 Densaturque globus, quantum pede prima relato  
 Constrinxit gyros acies. non arma movendi  
 Jam locus est pressis: stipataque membra teruntur.  
 Frangitur armatum colliso pectore pectus.  
 Non tam læta tulit victor spectacula Maurus  
 785 Quam fortuna dabat: fluviis non ille cruoris,  
 Membrorumque videt lapsum, et ferientia terram  
 Corpora: compressum turba stetit omne cadaver.  
 Excitet invisas diræ Carthaginiis umbras  
 Inferiis fortuna novis: ferat ista cruentus  
 790 Annibal, et Poeni tam dira piacula manes.  
 Romanam, Superi, Libyca tellure ruinam  
 Pompeio prodesse nefas, votisque Senatûs.  
 Africa nos potius vincat sibi. Curio fusas  
 Ut vidit campis acies, et cernere tantas  
 795 Permisit clades compressus sanguine pulvis,  
 Non tulit afflictis animam producere rebus,  
 Aut sperare fugam: ceciditque in strage suorum  
 Impiger ad letum, et fortis virtute coacta.  
 Quid nunc rostra tibi prosunt turbata, forumque,  
 800 Unde Tribunitia plebeius signifer arce

secunda conjugatione, quod apertum ex  
 Lucretio:

— quia se condensat aër.

quod autem idem Servius in fine hujus  
 versus *relecto* habet pro *relato*, aut memo-  
 ris ipsius, aut exscribentis est culpa.  
 Grothius. Festinabat vir magnus, cum  
 hæc scriberet: non enim citat Servius  
*Densaturque*: ad rem ipsam ille respicit  
 non ad verbum: neque omnino priorem  
 hujus versus partem memorat, quin et

*Relecto* habet in postremis editionibus,  
 in veteri Rob. Stephani *Relato*. sed  
 Priscianus p. 838. hunc Lucani locum  
 ea gratia laudat, ut diversam conjugatio-  
 nem probet; nempe cum Virgilius dix-  
 erit *Addensent* secunde conjugationis;  
 Lucanum in prima dixisse, *Densaturque*  
*globus*: et sic codex Prisciani manuscrip-  
 tus, et res ipsa firmat. Quare accipimus  
*Densaturque*; ut et omnes nostri codices  
 jam præferunt. Idem Priscianus *Relato*



Arma dabas populis? quid prodita jura Senatus,  
 Et gener, atque socer bello concurrere jussi?  
 Ante jaces, quam dira duces Pharsalia confert,  
 Spectandumque tibi bellum civile negatum est.

- 805 Has urbi miseræ vestro de sanguine pœnas  
 Ferre datis: luitis jugulo sic arma, potentes.  
 Felix Roma quidem, civesque habitura beatos,  
 Si libertatis superis tam cura placeret,  
 Quam vindicta placet. Libycas en nobile corpus
- 810 Pascit aves, nullo contactus Curio busto.  
 At tibi nos (quando non proderit ista silere  
 A quibus omne ævi senium sua fama repellit,)  
 Digna damus, juvenis, meritæ præconia vitæ.  
 Haud alium tanta civem tulit indole Roma,
- 815 Aut cui plus leges deberent recta sequenti.  
 Perdita tunc Urbi nocuerunt secula, postquam  
 Ambitus, et luxus, et opum metuenda facultas  
 Transverso mentem dubiam torrente tulerunt.  
 Momentumque fuit mutatus Curio rerum,
- 820 Gallorum captus spoliis, et Cæsaris auro.

habet, et, cum Servio, *Constringit*; ut et aliquid Lucani codices.

783. *Frangitur armatum colliso pectore pectus.*] Quid ad rem facit, *Armatum*? Repono ARTATUM, sive stipatum, compressum. Silius iv. 555.

— nec artis locus est in morte cadendi.

et ix. 322.

— nec morte parata  
*Artis cecidisse licet.*

Livius xxiii. 27. *Undique pulsi coire in orbem, et dum corporibus applicantur, armaque armis jungunt, in artum compulsi (lego compressi,) cum viz moecendis armis spatii esset.*

809. *Quam vindicta placet.*] Tacitus: *Nec unquam atrocioribus Populi Romani cladibus, magisve justis judiciis approbatum est, esse ultionem.* Vide et Ciceronem iii. de natura Deorum ubi de Cinna sermo. Grotius.

813. *Digna damus, juvenis, meritæ præconia vitæ.*] Illud *meritæ* non placet. Lego,

Digna damus, juvenis, *PRIME* præconia vitæ. de nequitia hujus Curionis vide Val. Maximum ix. 1. 6.

816. *Perdita tunc Urbi nocuerunt secula.*] Id rectius quam *Orbi*, ob ea quæ præcedunt. Grotius.

817. — *Et opum metuenda facultas*] Recte. ut contra lib. v.

— o vita tuta facultas  
 Pauperis.

Seneca Epist. 87. p. 381. *His effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum et causam Imperii sui requirat ac laudet; divitias autem suas timeat?*

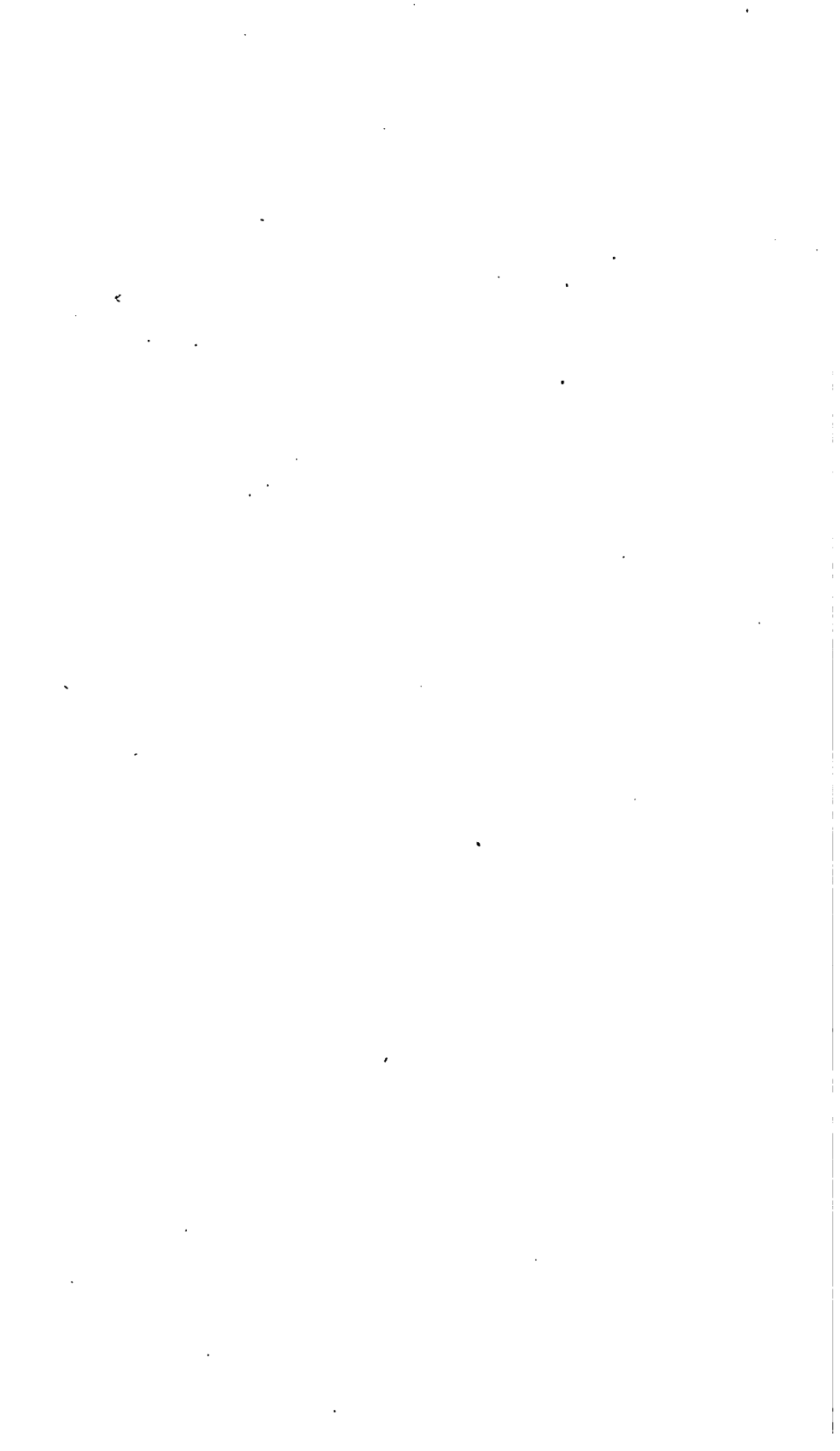
821. *Jus licet in jugulos nostros sibi feceris esse Sylla potens.*] Non improbanda

Jus licet in jugulos nostros sibi fecerit ense  
Sylla potens, Mariusque ferox, et Cinna cruentus:  
Cæsareæque domus series; cui tanta potestas  
Concessa est: emere omnes, hic vendidit Urbem.

hæc lectio: At MS. P.

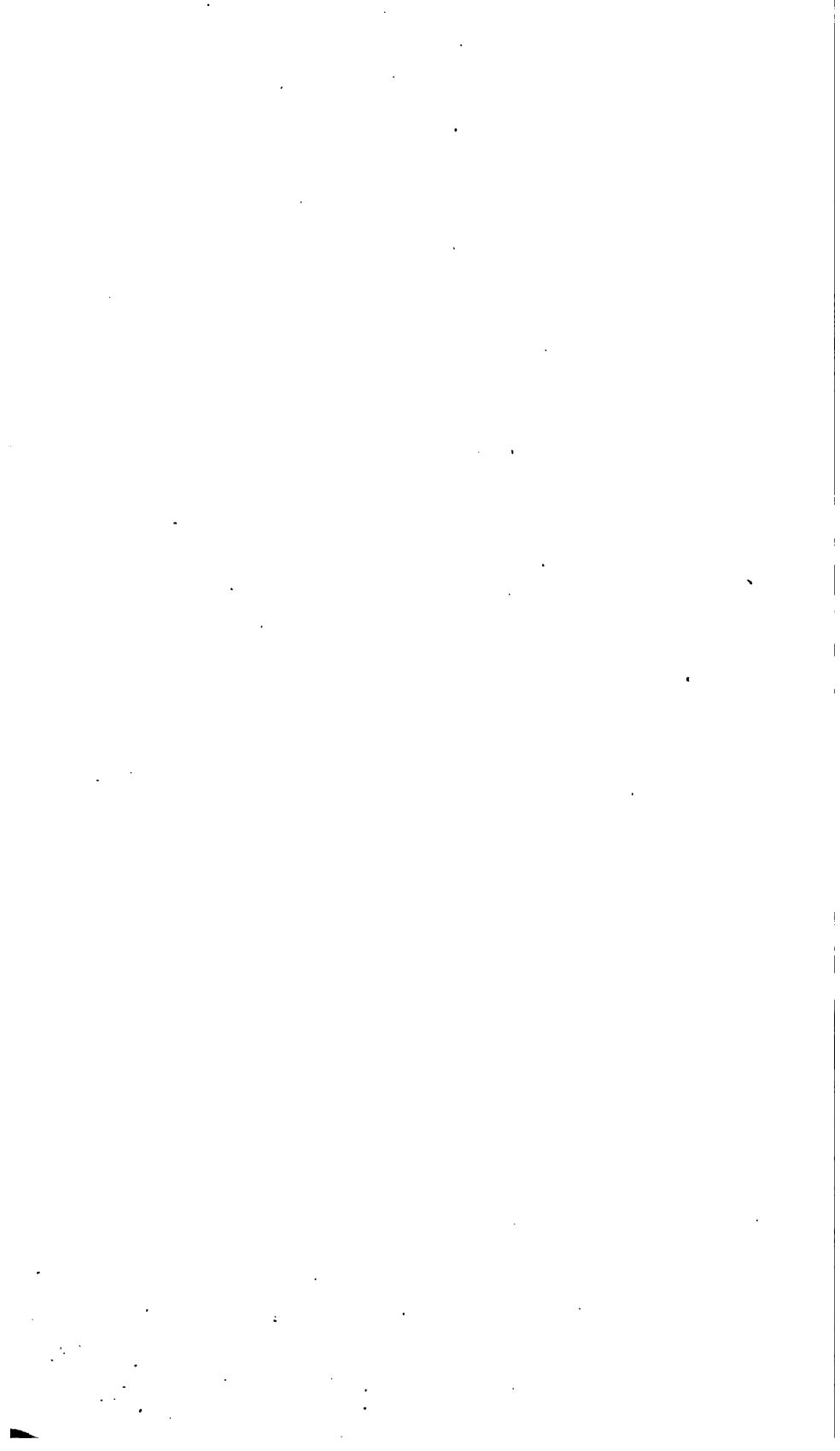
Jus licet in jugulos nostro sibi fecerit ens  
Sylla potens.

Quasi dicat, Romanos Romanis armis  
subactos, sicut alius dixit, provincias pro-  
vinciarum sanguine vinci. Grotius.



M. ANNÆI LUCANI  
PHARSALIÆ

LIBER QUINTUS.



M. ANNÆI LUCANI  
P H A R S A L I Æ

LIBER QUINTUS.



- SIC alterna duces bellorum vulnera passos  
In Macedum terras, miscens adversa secundis,  
Servavit fortuna pares. jam sparserat Æmo  
Bruma nives, gelidoque cadens Atlantis Olympo:  
5 Instabatque dies, qui dat nova nomina fastis,  
Quique colit primus ducentem tempora Janum.  
Dum tamen emeriti remanet pars ultima juris,  
Consul uterque vagos belli per munia Patres  
Elicit Epirum. peregrina ac sordida sedes  
10 Romanos cepit proceres: secretaque rerum  
Hospes in externis audivit curia tectis.  
Nam quis castra vocet tot strictas jure secures,  
Tot fasces? docuit populos venerabilis ordo  
Non Magni partes, sed Magnum in partibus esse.  
15 Ut primum mœstum tenuere silentia cœstum,

4. — *GELIDOQUE cadens Atlantis Olympo*:] Cave illud *Atlantis* secundo casu accipias. Significat enim ex occasu *Virgiliarum* mensem Decembrem. Grotius.

15. *Ut primum mœstum tenuere silentia cœstum*,] *Primum, mœstum, cœstum*, satis in-

venuste, et ne Latinum quidem est. Ovid *Metam.* i. 206. *tenuere silentia cuncti, non cunctos. et cur mœstum?* cum mox, *lato clamore?* An forte?

Ut primum *SANCTI* tenuere silentia *CÆTUS*. Claudianus, *Sanctus cœtus*.

- Lentulus excelsa sublimis sede profatur:  
 Indole si dignum Latia, si sanguine prisco  
 Robur inest animis; non qua tellure coacti,  
 Quamque procul tectis captæ sedeamus ab urbis
- 20 Cernite: sed vestræ faciem cognoscite turbæ:  
 Cunctaque jussuri primum hoc decernite, Patres,  
 Quod regnis, populisque liquet, nos esse Senatam.  
 Nam, vel Hyperboreæ plaustrum glaciale sub Ursæ,  
 Vel plaga qua torrens, claususque vaporibus axis
- 25 Nec patitur noctes, nec iniquos crescere soles,  
 Si fortuna ferat, rerum nos summa sequetur,  
 Imperiumque comes. Tarpeia sede perusta  
 Gallorum facibus. Veiosque habitante Camillo,  
 Illic Roma fuit. non unquam perdidit ordo
- 30 Mutato sua jura solo. moerentia tecta  
 Cæsar habet, vacuasque domos, legesque silentes,  
 Clausaque justitio tristi fora. curia solos  
 Illa videt Patres, plena quos urbe fugavit.  
 Ordine de tanto quisquis non exulat, hic est.
- 35 Ignaros scelerum, longaque in pace quietos  
 Bellorum primus sparsit furor; omnia rursus  
 Membra loco redeunt. en! totis viribus orbis  
 Hesperiam pensant superi: jacet hostis in undis  
 Obrutus Illyricis: Libyæ squalentibus arvis
- 40 Curio Cæsarei cecidit pars magna Senatus.  
 Tollite signa, duces: fatorum impellite cursum:  
 Spem vestram præstate Deis: fortunaque tantos  
 Det vobis animos, quantos fugientibus hostem  
 Causa dabat. nostrum exhausto jus clauditur anno:
- 45 Vos, quorum finem non est sensura potestas,  
 Consulite in medium, Patres, Magnumque jubete  
 Esse ducem. læto nomen clamore Senatus

16. *Lentulus excelsa sublimis sede profatur:*] Meliores codices, E CELSA, quod recipiendum.

44. — *Nostrum exhausto jus claudi-*

*tur anno:]* Manuscripti plerique omnes EXACTO, sive finito. Quis dubitet esse verum?

55. — *Et gelida dominum Rhasi-*

- Excipit: et Magno fatum patriæque suumque  
 Imposuit. tunc in reges, populosque merentes  
 50 Sparsus honos, pelagique potens Phœbeia donis  
 Exornata Rhodos, gelidique inculta juvenus  
 Taygeti: fama veteres laudantur Athenæ:  
 Massiliæque suæ donatur libera Phocia.  
 Tunc Sadalen, fortemque Cotyn, fidumque per arma  
 55 Deiotarum, et gelidæ dominum Rhasipolin oræ  
 Collaudant: Libyamque jubent auctore Senata  
 Sceptrifero parere Jubæ. pro tristia fata!  
 Et tibi non fidæ gentis, dignissime regno,  
 Fortunæ, Ptolemæe, pudor, crimenque Deorum,  
 60 Cingere Pellæo pressos diademate crines  
 Permissum: sævum in populos puer accipis ensem:  
 Atque utinam in populos! donata est regia Lagi;  
 Accessit Magni jugulus: regnumque sorori  
 Ereptum est, soceroque nefas. jam turba soluto  
 65 Arma petit cœtu, quæ cum populique, ducesque  
 Casibus incertis, et cæca sorte pararent,  
 Solus in ancipites metuit descendere martis  
 Appius eventus: finemque expromere rerum  
 Sollicitat superos, multosque obducta per annos  
 70 Delphica fatidici reserat penetralia Phœbi.  
 Hesperio tantum, quantum semotus Eoo  
 Cardine, Parnassus gemino petit æthera colle,  
 Mons Phœbo, Bromioque sacer: cui numine misto  
 Delphica Thebanae referunt trieterica Bacchæ,  
 75 Hoc solum fluctu terras mergente cacumen  
 Eminuit, pontoque fuit discrimen et astris.  
 Tu quoque vix summam seductus ab æquore rupem  
 Extuleras, unoque jugo, Parnasse, latebas.  
 Ultor ibi expulsæ premerent cum viscera partus

*pelin ora*] Scribe, RHESCUPORIN,  
 ex vetere nummo ΠΗΚΟΤΠΟΡΙΣ: et quo  
 meliores codices sunt, eo proprius acce-  
 dunt.

61. *Permissum: sævum*] Meliores plu-  
 resque codices *Permissum est*.

71. — *Quantum semotus Eoo*



- 80 Matris, adhuc rudibus Pæan Pythona sagittis  
 Explicuit, cum regna Themis, tripodasque teneret.  
 Ut vidit Pæan vastos telluris hiatus  
 Divinam spirare fidem, ventosque loquaces  
 Exhalare solum, sacris se condidit antris,
- 85 Incubuitque adyto, vates ibi factus, Apollo.  
 Quis latet hic superum quod numen ab æthere pressum  
 Dignatur cæcas inclusum habitare cavernas?  
 Quis terram cœli patitur Deus, omnia cursus  
 Æterni secreta tenens, mundique futuri
- 90 Consciis, ac populis sese proferre paratus,  
 Contactusque ferens hominis, magnusque, potensque,  
 Sive canit fatum, seu quod jubet ipse canendo  
 Fit fatum? Forsan terris inserta regendis,  
 Aëre libratum vacuo quæ sustinet orbem,
- 95 Totius pars magna Jovis Cirrhæa per antra  
 Exit, et ætherio trahitur connexa Tonanti.  
 Hoc ubi virgineo conceptum est pectore numen,  
 Humanam feriens animam sonat, oraque vatis  
 Solvit, ceu Siculus flammis urgentibus Ætnam
- 100 Undat apex: Campana fremens ceu saxa vaporat  
 Conditus Inarimes æterna mole Typhœus.  
 Hoc tamen expositum cunctis: nullique negatum  
 Numen, ab humani solum se labe furoris  
 Vindicat. haud illic tacito mala vota susurro
- 105 Concipiunt. nam fixa canens, mutandaque nulli,  
 Mortales optare vetat: justisque benignus  
 Sæpe dedit sedem totas mutantibus urbes,  
 Ut Tyriis: dedit ille minas impellere belli,

*Cardine,*] Omnes codices nostri  
 SUMMOTUS.

79. — *Premere cum viscera partus*]  
 Omnes nostri PREMERE.

92. — *Seu quod jubet ipse canendo*]  
 Omnes nostri ILLE, et Lactantius ad  
 Statium p. 14.

124. — *Pavidamque deis immittere*

*vatem,*] Quid est, immittere deis? cur *Pavidam*,  
 que tum sine cura ludebat? Lego

*Pavidamque deis immittere vatem.*

Val. Flaccus ii. 5.

———— pavidamque deis ne deamat actus.

et ii. 316.

Tunc etiam vates *Pavidamque deis immittere* Polyxo.

- Ut Salaminiacum meminit mare. sustulit iras  
 110 Telluris sterilis, monstrato fine: resolvit  
 Aëra tabificum: non ullo secula dono  
 Nostra carent majore Deum, quam Delphica sedes  
 Quod siluit, postquam reges timuere futura,  
 Et superos vetuere loqui, nec voce negata  
 115 Cyrrhææ mœrent vates, templique fruuntur  
 Justitio. nam si qua Deus sub pectora venit,  
 Numinis aut pœna est mors immatura recepti,  
 Aut pretium: quippe stimulo fluctuque furoris  
 Compages humana labat, pulsusque Deorum  
 120 Concutiunt fragiles animas. sic tempore longo  
 Immotos tripodas, vastæque silentia rupis  
 Appius Hesperii scrutator ad ultima fati  
 Sollicitat. jussus sedes laxare verendas  
 Antistes, pavidamque deis immittere vatem,  
 125 Castalios circum latices, nemorumque recessus  
 Phemonoën errore vagam, curisque vacantem  
 Corripuit, cogitque fores irrumpere templi.  
 Limine terrifico metuens consistere Phœbas,  
 Absterrere ducem nocendi ardore futuri  
 130 Cassa fraude parat. quid spes (ait) improba veri  
 Te, Romane, trahit? muto Parnassus hiatu  
 Conticuit, pressitque Deum: seu spiritus istas  
 Destituit fauces, mundique in devia versum  
 Duxit iter: seu barbarica cum lampade Pytho  
 135 Arsit, in immensas cineres abiere cavernas,  
 Et Phœbi tenuere viam: seu sponte Deorum

130. — *Quid spes (ait) improba veri  
 Te, Romane, trahit?*] Ita quidem  
 codices nostri; sed Bernmanni unus, QUÆ  
 spes, ait. Recte. Virgil. xi. 732.

*Quis motus, o nunquam dolituri. osemper iner-  
 tes  
 Tyrrheni, quæ tanta animis ignavis venit?*  
 et ii. 73.

*Festinate viri: nam quæ tam serus moratur  
 sequitias.*

Noster vii. 84.

————— *Quo tanto crimine tallus  
 Laxisti superos.*

134. — *Barbarica cum lampade Py-  
 tho*

*Arsit.*] Quo tempore templum  
 Delphicum, cui Pytho nomen, a Brenno  
 incensum est. Grotius.

139. *Seu Pœan solitus templis arcere no-*

- Cirra silet, fatigue sat est arcana futuri  
 Carmine longævæ vobis commissa Sibyllæ:  
 Seu Pæan solitus templis arcere nocentes,  
 140 Ora quibus solvat nostro non invenit ævo.  
     Virginei patuere doli, fecitque negatis  
 Numinibus metus ipse fidem. tunc torta priores  
 Stringit vittæ comas, crinesque in terga solutos  
 Candida Phocaica complectitur infula lauro.
- 145 Hærentem, dubiamque premens in templa sacerdos  
 Impulit. ille pavens adyti penetrare remoti  
 Fatidicum, prima templorum in parte resistit:  
 Atque Deum simulans, sub pectore ficta quieto  
 Verba refert, nullo confusæ murmure vocis
- 150 Instinctam sacro mentem testata furore,  
 Haud æque læsura ducem, cui falsa canebat.  
 Quam tripodas, Phœbique fidem. non rupta trementi  
 Verba sono, nec vox antri complere capacis  
 Sufficiens spatium, nulloque horrore comarum
- 155 Excussæ laurus, immotaque culmina templi,  
 Securumque nemus, veritam se credere Phœbo  
 Prodidérant. sentit tripodas cessare, furensque  
 Appius: Et nobis meritas dabis, impia, pœnas,  
 Et superis, quos fingis, ait, nisi mergeris antris,
- 160 Deque orbis trepidi tanto consulta tumultu

centes,] Et hanc causam et alias quasdam apud Plutarchum habes libro cur cessaverint oracula. Grotius.

147. — Prima templorum in parte resistit:] Altero abhinc versus jam habuimus in templa: Quare hic velim,

Prima TECTORUM in parte resistit.

155. Excussæ laurus, immotaque culmina templi,] Codex Academicus, *Limina*, quod vel unus Virgilii locus firmat, *Æn.* iii. 91.

Vix ea fatus eram, tremere omnia visa repente,  
*Laminaque laurusque dei.*

sine codice tamen non mutaverim: nam et *Culmina* satis recte.

157. — Sentit tripodas cessare,] Meliores codices *Sensit*.

158. — Et nobis meritas dabis, impia, pœnas,] Codex Academicus, et Servius ad Virgil. vi. 662. *Improba*.

162. — *Vastisque abducta cavernis*] Codices nostri omnes *Adducta*.

165. — *Tandemque potitus Pectore Cirrhæo.*] Redit illud mox v. 169.

————— toto sibi cedere iussit  
 Pectore.

et paulo ante v. 163.

————— concepit pectore numen.

Quare emendandum videtur *Corpore Cir-*  
 5

- Desinis ipsa loqui. Tandem conterrita virgo  
 Confugit ad tripodas, vastisque abducta cavernis  
 Hæsit, et insueto concepit pectore numen,  
 Quod non exhaustæ per tot jam secula rupis  
 165 Spiritus ingessit vati: tandemque potitus  
 Pectore Cirrhæo, non unquam plenior artus  
 Phœbados irrupit Pæan: mentemque priorem  
 Expulit, atque hominem toto sibi cedere jussit  
 Pectore. bacchatur demens aliena per antrum  
 170 Colla ferens, vittasque Dei, Phœbeaque sarta  
 Erectis discussa comis, per inania templi  
 Ancipiti cervice rotat, spargitque vaganti  
 Obstantes tripodas, magnoque exæstuat igne,  
 Iratum te, Phœbe, ferens: nec verbere solo  
 175 Uteris, et stimulis; flammæ in viscera mergis.  
 Accipit et frænos: nec tantum prodere vati,  
 Quantum scire, licet. venit ætas omnis in unam  
 Congeriem: miserumque premunt tot secula pectus.  
 Tanta patet rerum series, atque omne futurum  
 180 Nititur in lucem: vocemque petentia fata  
 Luctantur: non prima dies, non ultima mundi,  
 Non modus Oceani, numerus non deerat arenæ.  
 Talis in Euboico vates Cumana recessu,  
 Indignata suum multis servire furorem

*rhæo*; quod et firmat illud *Artus* quod sequitur,

\_\_\_\_\_ non unquam plenior artus  
 Phœbados irrupit Pæan.

*Artus* enim de toto *Corpore*, non de pectore dicuntur. cæterum et in Nostro et in cæteris poëtis illa inter se passim commutantur.

169. — *Bacchatur demens aliena per antrum*

*Colla ferens*,] Cujus, quæso, *colla* erant, si *aliena* erant, et non sua? Quid, quod de Collo mox habemus aliis verbis, *Ancipiti cervice rotat*. Pro *Ferens*, quod mox recurrit, v. 174. alii codices GERENS. Repono,

\_\_\_\_\_ bacchatur demens aliena per antrum  
 CORDA GERENS.

*Aliena corda*, quia demens; quia Deus corda sua sibi excusserat, *Atque hominem toto sibi cedere jussit* CORPORE. Virgilius de Sibylla et Phœbo,

\_\_\_\_\_ tanto magis ille fatigat  
 Os rabidum, *feræ corda domans*, fingitque pre-  
 mendo.

174. — *Nec verbere solo*

*Uteris, et stimulis; flammæ in viscera mergis*.] Meliores et plures codices,

*Uteris AC stimulis, flammæQUE* in viscera mergis;  
 Accipit et frænos.

Continuatur sententia. Cave enim plenam

- 185 Gentibus, ex tanta fatorum strage superba  
 Excerptis Romana manu. sic plena laborat  
 Phemonoë Phœbo, dum te consultor operti  
 Castalia tellure Dei vix invenit, Appi,  
 Inter fata diu quærens tam magna latentem.
- 190 Spumea tunc primum rabies vesana per ora  
 Effluit, et gemitus, et anhelus clara meatu  
 Murmura: tunc moestus vastis ululatus in antris,  
 Extremæque sonant domita jam virgine voces.  
 Effugis ingentes, tanti discriminis experts,
- 195 Bellorum, Romane, minas: solusque quietem  
 Euboici vasta lateris convalle tenebis.  
 Cætera suppressit, fauceque obstruxit Apollo.  
 Custodes tripodes fatorum, arcanaque mundi,  
 Tuque potens veri Pæan, nullumque futuri
- 200 A Superis celate diem, suprema ruentis  
 Imperii, cæsosque duces, et funera regum,  
 Et tot in Hesperio collapsas sanguine gentes  
 Cur aperire times? an nondum numina tantum  
 Decrevere nefas? et adhuc dubitantibus astris
- 205 Pompeii damnare caput tot fata tenentur?

ponas distinctionem post *Mergis*. Non solum, inquit, verbere, stimulis, flammis; sed et fraenis uteris.

191. — *Et anhelus clara meatu*

*Murmura*:] Non placet *Clara murmura*; Certissima emendatio est,

\_\_\_\_\_ et anhelus *CREBRA* meatu  
*Murmura*.

Idem *Crebra*, quia *anhelus meatu*. Virgil.

\_\_\_\_\_ tum creber anhelitus artus  
 Aridaeque ora quatit.

Apuleius Met. 8. *Unus bacchatur effusus, ac de imis præcordiis anhelitus crebros refrensus*.

197. — *Faucesque obstruxit Apollo*.] Meliores codices OBSTRINXIT.

208. — *Tunc pectore vastis*] Ita scribendum, non *fatis*. Post *ille*, id est Phœ-

bus. Grotius. Omnes nostri codices, quod res ipsa flagitat *Vatis*.

209. — *Exclusaque templis*] Melius MSS. *expulsaque templis*. ejecta vi numina. Grotius.

210. — *Nec cuncta locuta est*.

*Quem non emisit, superest Deus*.]

Corrige,

\_\_\_\_\_ nec cuncta *LOCUTE*,  
 Quem non emisit, superest deus.

Facillime permutantur a e diphthongus, et a e: sic enim *Est* compendiose scribitur.

211. — *Ille feroces*

*Torquet adhuc oculos*.] Sane plerique codices *Ille* habent: quibus fraudi fuit quod præcesserat *Deus*. Reponere vero,

\_\_\_\_\_ *ILLA* feroces  
 Torquet adhuc oculos

- Vindictis an gladii facinus, pœnasque furorum,  
 Regnaque ad ultores iterum redeuntia Brutos,  
 Ut peragat fortuna, taces? tunc pectore vatis  
 Impactæ cessere fores, exclusaque templis
- 210 Prosiluit: perstat rabies, nec cuncta locuta est.  
 Quem non emisit, superest Deus. ille feroces  
 Torquet adhuc oculos, totoque vagantia cœlo  
 Lumina: nunc vultu pavido, nunc torva minaci,  
 Stat nunquam facies: rubor igneus inficit ora,
- 215 Liventesque genas: nec, qui solet esse timentî,  
 Terribilis sed pallor inest: nec fessa quiescunt  
 Corda; sed ut tumidus Boreæ post flamina pontus  
 Rauca gemit; sic multa levant suspiria vatem.  
 Dumque a luce sacra, qua vidit fata, refertur
- 220 Ad vulgare jubar, mediæ venere tenebræ.  
 Immisit Stygiam Pœan in viscera Lethen,  
 Quæ raperet secreta Deum. tum pectore verum  
 Fugit, et ad Phœbi tripodas rediere futura:  
 Vixque refecta cadit. nec te vicinia leti
- 225 Territat ambiguis frustratum sortibus, Appi:  
 Jure sed incerto mundi, subsidere regnum

Et sententia hoc flagitat, et dictio. *Torquere* enim *oculos* is solus dicitur, cujus sunt oculi. Virgil. Georg. iii. 433. de serpente,

flammancia lumina torquens  
 Servit agris.

Æn. vii. 339. de Regina Amata,  
 Sanguineam torquens aciem.

448. de Furia:

tum flammea torquens  
 Lumina.

Quid quod mox habemus,

nunc vultu pavido, nunc torva minaci.

Torva enim ad *illa* refertur; non ad *Facies* in versu sequente, illud enim absolute infertur, *Stat nunquam facies*; ut et citat Servius.

214. *Stat nunquam facies*:] Adfert

Servius ad illud vi. *Æneidos*: non color unus. Grotius.

216. *Terribilis sed pallor inest*:] Pallor est non territæ, sed terrentia. Grotius.

226. — *Subsidere regnum*] Servius ad v. *Æneidos*: *Subsessores* vocantur qui occiduri aliquem delitescunt. Et libro xi. *Subsidii adulter, dolo possedit. Lucanus*: *subsidere regnum Chalcidos Eubœæ. Unde et sessores dicuntur qui in insidiis tauros interimunt, et hostium dotes sessores vocamus. Grotius. Quod regnum? vel quid est, regnum subsidere? Quis hoc Appium expectasse credat? Corrige,*

subsidere IN AGRO  
 Chalcidos.

Cicero Epist. ad Famil. vi. 8. *A me consilium petis, quid tibi sim auctor, in Siciliæne subsidias (ubi tum eras) an ad reli-*

- Chalcidos Euboicæ, vana spe rapte, parabas.  
 Heu demens, nullum belli sentire fragorem,  
 Tot mundi caruisse malia, præstare Deorum  
 20 Excepta quis Morte potest! secreta tenebis  
 Littoris Euboici memorando condite busto,  
 Qua maris angustat fauces saxosa Carystos,  
 Et tumidis infesta colit qua numina Rhamnus,  
 Arctatus rapido fervet qua gargite pontus,  
 235 Euripusque trahit, cursum mutantibus undis,  
 Chalcidicas puppes ad iniquam classibus Aulim.  
 Interea domitis Cæsar remeabat Iberis,  
 Victrices aquilas alium læturus in orbem:  
 Cum prope fatorum tantos per prospera cursus  
 240 Avertere Dei. nullo nam Marte subactus  
 Intra castrorum timuit tentoria ductor  
 Perdere successus scelerum: cum pæne fideles  
 Per tot bella manus satiata sanguine tandem  
 Destituere ducem: seu mœsto classica paulum  
 245 Intermissa sono, claususque, et frigidus ensis,  
 Expulerat belli furias: seu præmia miles  
 Dum majora petit, damnat causamque, ducemque,  
 Et scelere imbutos etiam nunc venditat enses.  
 Haud magis expertus discrimine Cæsar in ullo est,  
 250 Quam non e stabili, tremulo sed culmine cuncta  
 Despiceret, staretque super titubantia fultus,  
 Tot raptis truncus manibus, gladioque relictus  
 Pæne suo, qui tot gentes in bella trahebat,  
 Scit non esse ducis strictos, sed militis, enses.  
 255 Non pavidum jam murmur erat, nec pectore tecto  
 Ira latens: nam quæ dubias constringere mentes

*gurias Asiaticæ negotiationis proficiscere*  
 — *Ego in Sicilia cenæo commemorandum.*  
 et sic alibi, sequentia probant, *Subsidere*  
*in loco, in viâ.*

254. — *Strictos, sed militis, enses.]*  
 Enses qui stringuntur, videt esse in mili-  
 tum potestate, non in sua. Grotius.

261. *Effudere minas:]* Atqui altero  
 abhinc versus rursus. *Animasque effundere*  
*viles.* Hoc posterius recte, ut Virgil.  
*Tuaque animam hanc effundere dextra.* Ex-  
 go prius vitiosum. Lego EXARSERE  
 ANIMIS. Virgil. *Exarsere ignes animo.*  
 Tacitus Ann. i. 51. *Esarsere animis (mi-*

- Causa solet, dum quisque pavet, quibus ipse timori est,  
 Seque putat solum regnorum injusta gravari,  
 Haud retinet, quippe ipsa metus exolverat audax
- 260 Turba suos: quicquid multis peccatur, inultum est.  
 Effudere minas: liceat discedere, Cæsar,  
 A rabie scelerum. quæris terraque marique  
 His ferrum jugulis, animasque effundere viles  
 Quolibet hoste paras: partem tibi Gallia nostri
- 265 Eripuit: partem duris Hispania bellis:  
 Pars jacet Hesperia: totoque exercitus orbe  
 Te vincente perit. Terris fudisse cruorem  
 Quid juvat Arctois, Rhodano, Rhenoque subactis?  
 Tot mihi pro bellis bellum civile dedisti.
- 270 Cepimus expulso patriæ cum tecta Senatu,  
 Quos hominum, vel quos licuit spoliare Deorum?  
 Imus in omne nefas, manibus, ferroque nocentes,  
 Paupertate pii. finis quis quæritur armis?  
 Quid satis est, si Roma parum? jam respice canos,
- 275 Invalidasque manus, et inanes cerne lacertos.  
 Usus abit vitæ: bellis consumsimus ævum.  
 Ad mortem dimitte senes. en improba vota:  
 Non duro liceat morientia cespite membra  
 Ponere, non anima galeam fugiente ferire,
- 280 Atque oculos mortî clausuram quærere dextram,  
 Conjugis illabi lacrymis, unique paratum  
 Scire rogam. liceat morbis finire senectam.  
 Sit præter gladios aliquod sub Cæsare fatum.  
 Quid, velut ignaros ad quæ portenta paremur,
- 285 Spe trahis? usque adeo soli civilibus armis  
 Nescimus cujus sceleris sit maxima merces?

lites) unoque impetu perruptum hostem  
 redigunt in aperta. nullæ sequuntur hic  
 minæ: missionem tantum efflagitabant, v.  
 296.

Caperat, infestoque ducem deposcere vultu.

Corrigo,

CÆPIT, ET infesto REQUIEM deposcere vultu.

Missionem nempe. Dido Ænæ: Et socii  
 requiem possunt. Numeri in vulgata  
 lectione non sunt Lucaniani.

279. — Non anima galeam fugiente  
 ferire,] Meliores codices GLEBAM. ut



- Nil actum est bellis, si nondum comperit istas  
 Omnia posse manus. nec fas, nec vincula juris  
 Hoc audere vetant. Rheni mihi Cæsar in undis  
 290 Dux erat, hic socius. facinus quos inquinat, æquat.  
 Adde, quod ingrato meritorum iudice virtus  
 Nostra perit. quicquid gerimus, fortuna vocatur.  
 Nos fatum sciat esse suum. licet omne Deorum  
 Obsequium speres, irato milite, Cæsar,  
 295 Pax erit. Hæc fatus, totis discurrere castris  
 Cœperat, infestoque ducem deponere vultu.  
 Sic eat, o Superi, quando pietasque, fidesque  
 Destituunt, moresque malos sperare relictum est;  
 Finem civili faciat discordia bello.  
 300 Quem non ille ducem potuit terrere tumultus!  
 Fata sed in præceps solitus demittere Cæsar  
 Fortunamque suam per summa pericula gaudens  
 Exercere, venit: nec, dum desæviat ira,  
 Expectat: medios properat tentare furores.  
 305 Non illis urbes, spoliandaque templa negasset,  
 Tarpeiamque Jovis sedem, matresque Senatus,  
 Passurasque infanda nurus. vult omnia Cæsar  
 A se sæva peti, vult præmia martis amari:  
 Militis indomiti tantum mens sana timetur.  
 310 Non pudet, heu Cæsar, soli tibi bella placere  
 Jam manibus damnata tuis? hos ante pigebit

priore versu *Cespite*. utraque lectio satis belle convenit.

289. — *Rheni mihi Cæsar in undis Dux erat, hic socius.*] Apag. <sup>111</sup> <sup>112</sup> *Undis*; Repono ARVIS: ut alibi bis terve ea male permutantur.

290. — *Facinus quos inquinat, æquat.*] Imperatores Leo et Athemius in constitutione quæ est xxxi, Codice Justiniano, de Episcopis et Clericis: *Ut eos quos par facinus coinquinat et æquat, utrosque similis pena comitetur.* Grotius.

307. — *Vult omnia Cæsar*

*A se sæva peti.*] Pro Cæsar, plures melioresque codices CERTE.

310. — *Soli tibi bella placere Jam manibus damnata tuis?*] Repono ex codicibus melioribus *Suis*. *Bella suis manibus damnata*, hoc est, militibus, quorum manibus geruntur.

313. — *Disce sine armis Possè pati.*] Diu est quod loquendi genus hoc annotavimus in tragedia Senecæ:

Immane regnum est posse sine regno pati.  
 Seneca pater controversia nona libri ii:

- Sanguinis? his ferri grave jus erit? ipse per omne  
 Fasque nefasque rues? lassare, et disce sine armis  
 Posse pati: liceat scelerum tibi ponere finem.
- 315 Sæve, quid insequeris? quid jam nolentibus instas?  
 Bellum te civile fugit. stetit aggere fultus  
 Cespitis, intrepidus vultu, meruitque timeri  
 Non metuens: atque hæc ira dictante profatur:  
 Qui modo in absentem vultu, dextraque furebas,
- 320 Miles, habes nudum, promptumque ad vulnera pectus.  
 Hic, fuge, si belli finis placet, ense relicto.  
 Detegit imbelles animos nil fortiter ausa  
 Seditio, tantumque fugam meditata juvenus,  
 Ac ducis invicti rebus lassata secundis.
- 325 Vadite, meque meis ad bella relinquite fatis:  
 Invenient hæc arma manus, vobisque repulsis  
 Tot reddet Fortuna viros, quot tela vacabunt.  
 Anne fugam Magni tanta cum classe sequuntur  
 Hesperis gentes, nobis victoria turbam
- 330 Non dabit, impulsi tantum quæ præmia belli  
 Auferat, et vestri rapta mercede laboris,  
 Lauriferos nullo comitetur vulnere currus?  
 Vos defecta senes, exhaustaque sanguine turba  
 Cernetis nostros jam plebes Romana triumphos.
- 335 Cæsaris an cursus vestræ sentire putatis  
 Damnum posse fugæ? veluti si cuncta minentur

*Patrem putas pati sine liberis posse? et paulo post: non possum sine te pati. et controversia decima libri ejusdem: Potes sine viro pati. quod et in excerptis legitur eodem modo. Ipse infra Lucanus:*

*Et necia sine rege pati.*

Hæc omnia sunt uniusmodi. Grotius. Codex Academicus pro varia lectione SCENERI. Unde sponte nascitur egregia sententia;

Liceat CELERI SIBI ponere finem.  
 et eodem ductu, vii. 558.

Ne qua parte SUI perent SCCLUS.

315. Sæve, quid insequeris? quid jam nolentibus instas?] Codex Regius, Quid TAM.

316. Bellum te civile fugit.] Præterea, rim,

Bellum SE civile fugit.

Hæc argutissima sunt, et Lucani ingenio digna: Liceat per te, Cæsar; bona tua venia, liceat Sceleri sibi finem ponere: bellum ut vides, civile se ipsum fugit: ipsi milites victoriis et sceleribus lassamissionem petunt.

328. — Tanta cum classe sequuntur Hesperis gentes.] Variant Codi-

- Flumina, quos miscent pelago, subducere fontes,  
 Non magis ablatis unquam decresceret æquor,  
 Quam nunc crescit, aquis: an vos momenta putatis  
 340 Ulla dedisse mihi? nunquam sic cura Deorum  
 Se premit, ut vestræ morti, vestræque saluti  
 Fata vacent. Procerum motus hæc cuncta sequuntur.  
 Humanum paucis vivit genus. orbis Iberi  
 Horror, et Arctoi, nostro sub nomine miles,  
 345 Pompeio certe fugeres duce. fortis in armis  
 Cæsareis Labienus erat: nunc transfuga vilis  
 Cum duce prælato terras, atque sequora lustrat.  
 Nec melior mihi vestra fides, si bella nec hoste,  
 Nec duce me geritis, quisquis mea signa relinquit,  
 350 Nec Pompeianis tradit sua partibus arma,  
 Hic nunquam vult esse meus. sunt ista profecto  
 Curæ castra Deis, qui me committere tantis,  
 Non nisi mutato voluerunt milite, bellis.  
 Heu, quantum Fortuna humeris jam pondere fessis  
 355 Amolitur onus! sperantes omnia dextras  
 Exarmare datur, quibus hic non sufficit orbis.

ces, *Sequuntur, sequantur, sequentur.* Non multum interest, placet tamen *Sequuntur*, quod meliores libri præferunt. est indignationis majoris.

338. *Non magis ablatis unquam decresceret æquor,*

*Quam nunc crescit, aquis:*] Optimi quique codices **DESCENDERIT**: quod probò. Vitabat Poëta repetitionem, quam boni Librarii sectabantur.

340. — *Nunquam sic cura Deorum se premit.*] Ut Græcus dixerat:

*οὐδ' ἄγος γὰρ ἄρτερος  
 τίς τ' ἐν μισθῷ ἢ ἐν εὐχῆσι δούλις ἔσσι.*

Grotius.

349. — *Quisquis mea signa relinquit,*] Variant codices, sed inter plures hæc lectio magis arridet:

— *Quisquis mea signa RELINQUENS*

*NON* Pompeianis **TRADET** sua partibus arma.

354. *Heu, quantum Fortuna humeris jam pondere fessis,*

*Amolitur onus!*] Quorsum illud *Heu?* cum hæc oratio gaudentis sit, non dolentis. Corrigo;

*En! quantum, Fortuna, humeris jam pondere fessis  
 Amolitur onus!*

363. — *Disce ferire,*

*Disce mori.*] Disce in poemâ quod in prælio usurpes, ferire et mortem contemnere. Grotius.

366. — *Vclut ensibus ipsis*

*Imperet, invito moturus milite ferarum.*] Quis hoc possit reprehendere? Mirificam tamen lectionem præstat codex Pulmanni,

— *velut ensibus ipsis  
 Imperet, ET MANCO* moturus milite ferrum

- Jam certe mihi bella geram: discedite castris:  
 Tradite nostra viris ignavi signa Quirites.  
 At paucos, quibus hæc rabies auctoribus arsit,  
 360 Non Cæsar, sed pœna tenet. procumbite terræ:  
 Infidumque caput, feriendaque tendite colla.  
 Et tu, quo solo stabunt jam robore castra  
 Tiro rudis, specta pœnas, et discite ferire,  
 Discite mori. Tremuit sæva sub voce minantis  
 365 Vulgus iners: unumque caput, tam magna juvenus  
 Privatum factura timet: velut ensibus ipsis  
 Imperet, invito moturus milite ferrum.  
 Ipse pavet, ne tela sibi dextræque negentur  
 Ad scelus hoc Cæsar: vicit patientia sævi  
 370 Spem ducis, et jugulos, non tantum præstitit enses.  
 Nil magis, assuetas sceleri quam perdere mentes,  
 Atque perire timet. tam diro fœderis ictu  
 Parta quies, pœnaque rediv placata juvenus.  
 Brundisium decimis jubet hanc attingere castris,  
 375 Et cunctas revocare rates, quas avius Hydrus,  
 Antiquusque Taras, secretaque littora Leucæ,

Cave, credas tam elegans hoc, tam remotum a lectione recepta, potuisse a Librariis nasci. Generaliter hoc dictum: *Quasi ensibus imperet*, moturus eos etiam milite manco, manibus aut debili aut carente. At facile erat generale pronunciatum huic occasione aptare, et substituere *Invito*.

369. *Ad scelus hoc*] Ad occidendos eos qui pacem optaverant. Grotius.

371. *Nil magis, assuetas sceleri quam perdere mentes,*

*Atque perire timet.*] Quid prius hic culpem. Librariorum incitiam, an Interpretum patientiam? Nulla subest his verbis sententia, nulla orationis constructio. *Nihil magis timet*, quis? Cæsar, inquiunt: atqui plura interveniunt, et quod proximum est, *Miles timet*, non Cæsar. sed esto; Quid timet Cæsar? *mentes assuetas perdere atque perire.* Quid ergo

fiat de *Sceleri*? Nugæ et tenebræ mere. Corrige levissima mutatione,

Nil magis assuetas sceleri quam perdere mentes  
 Atque perire *TENET*.

Ubi ordo est; *Nil magis tenet*, afficit, obligat, obstringit, *mentes sceleri assuetas, quam perdere et perire.* Ipsa ducis sævitia, donativo potentior, demerabatur sibi milites, qui pro munere pœna placati sunt. Silius vii. 594.

*Peridendi simul et perovis ardebat amore.*

372. — *Tam diro fœderis ictu*

*Parta quies,*] Immo, ut Codices plerique omnes,

— *Tam DIRI fœderis ictu.*

Res ipsa clamitat.

377. *Quas recipit Salapina palus,*] Variant hic manuscripti: Sed quam recipimus vera lectio est; Salapia enim paludis nomen. Plin. iii. 2. Grotius.

- Quas recipit Salapina palus, et subdita Sipus  
 Montibus: Ausoniam qua torquens frugifer oram,  
 Dalmatico Boreæ, Calabroque obnoxius Austro  
 380 Appulus Adriacas exit Garganus in undas.  
 Ipse petit trepidam tutus sine milite Romam  
 Jam doctam servire togæ: populoque precanti  
 Scilicet indulgens, summum Dictator honorem  
 Contigit, et lætos fecit se Consule fastos.
- 385 Namque omnes voces, per quas jam tempore tanto  
 Mentimur dominis, hæc primum repperit ætas,  
 Qua sibi ne ferri jus ullum Cæsar abesset,  
 Ausonias voluit gladiis miscere secures.  
 Addidit et fasces aquilis, et nomen inane
- 390 Imperii rapiens, signavit tempora digna  
 Mœsta nota. nam quo melius Pharsalicus annus  
 Consule notus erit? fingit solennia campus,  
 Et non admisse dirimit suffragia plebis,  
 Decantatque tribus, et vana versat in urna.
- 395 Nec cœlum servare licet: tonat augure surdo,  
 Et lætæ jurantur aves, bubone sinistro.  
 Inde perit primum quondam veneranda potestas  
 Juris inops: careat tantum ne nomine tempus,  
 Menstruus in fastos distinguit secula Consul.

395. *Et non admisse dirimit suffragia plebis.*] Sic et Priscianus legit, sed corrigo,

Et non admisse DIRIBET suffragia PLEBI.

Varro de Re Rustica iii. 2. *Dum diribentur suffragia, &c.* Cicero in Pisonem c. 40. *An ego expectem, dum at te quinque et septuaginta tabellas diribeantur.* Varro de Re Rust. iii. 6. *Fit clamor in campo, narrat ad tabulam, dum diriberent, quendam deprehensum tesseras conjicientem in loculum.* Valerius Maximus ix. 12. 7. *Licinius Macer repetundarum reus, dum sententiæ diriberentur, in Mantianum conscendit.* ubi vide Pighium. Cæsar a Senatu Dictator dictus Plutarch. Sed

Cæsar Civil. ii. 21. legem de Dictatore lætam, sequæ Dictatorem dictum a M. Lepido Prætoræ cognoscit. Prætor tamen jure Dictatorem dicere nequit, ut ex Cicero probat Gruchius. Quod si dictator a populo non creabatur, patet corrigendum esse, v. 382.

populoque PETENTI  
 Scilicet indulgens, summum DIGNATUR  
 HONORE  
 COMMITTA, et lætos fecit se Consule fastos.

Vulgata sic se habet,

populoque precanti  
 Scilicet indulgens, summum Dictator honorem  
 Contigit, et lætos fecit se Consule fastos.

Sed Gruchius p. 18. Consulibus absentibus Senatui visum est Dictatorem Comitio-

- 400 Nec non Iliacæ numen quod præsidet Albæ  
 Haud meritum Latio solennia sacra subacto  
 Vidit flammifera confectas nocte Latinas.  
 Inde rapit cursus, et, quæ piger Appulus arva  
 Deseruit rastris, et inertis tradidit herbæ,
- 405 Ocyor et cœli flammis, et tigris foeta  
 Transcurrit: curvique tenens Minoa tecta  
 Brundusii, clausas ventis brumalibus undas  
 Invenit, et pavidas hyberno sidere classes.  
 Turpe duci visum est rapiendi tempora belli
- 410 In segnes exisse moras, portuque teneri,  
 Dum pateat tutum vel non felicibus æquor.  
 Expertes animos pelagi sic robore complet:  
 Fortius hyberni flatus, cœlumque fretumque  
 Cum cœpere, tenent, quam quos incumbere certos
- 415 Perfida nubiferi vetat inconstantia veris.  
 Nec maris anfractus, lustrandaque littora nobis,  
 Sed recti fluctus; soloque Aquilone secandi.  
 Hic utinam summi curvet carchesia mali,  
 Incumbatque furens, et Graia ad mœnia perfleret,
- 420 Ne Pompeiani Phæacum e littore toto  
 Languida jactatis comprehendant carbasa remis:  
 Rumpite, quæ retinent felices vincula proras.

rum *causa* creandum esse. unde legendum,

————— summo Dictator honori  
 CONSULIT.

Id est, Consulatus. Excerpta Controv. iv. 2. Summo cum honore Metelli, asserens contra Metellum agendum ita ut rogetur cum iudicibus officio pontificum et ipse consulere.

394. Decantatque tribus, et vana versat in urna.] Decantat, agnoscit Priscianus. libenter tamen legerim,

CENTURIATQUE tribus, et INANI versat in urna.

Notissimum in Comitibus Populum in tribus, tribus singulas in centurias descriptas esse et distributas. Inani urna, Cista vel

sitella, quam colligendis suffragiis Rogator deferebat. ideo Inani, quia nulla suffragia inerant populo non admissa.

405. Ocyor et cœli flammis, et tigris foeta

Transcurrit:] Non placet, Rapit cursus, et Transcurrit arva. Codex Bersmanni ut ex nostris Regius, TRANSIERAT. Eleganter. Tenet Brundisium, quia transierat Apuliam. et ocior flammis transierat; adeo velociter, ut transiisse eum viderent, quem transcurrentem nemo viderat.

409. Turpe duci visum est] Meliores codices non agnoscunt Est.

419. Incumbatque furens,] Ut v. 578.

- Jamdudum nubes, et sævas perdimus undas.  
 Sidera prima poli Phœbo labante sub undas:  
 425 Exierant, et luna suas jam fecerat umbras:  
 Cum pariter solvere rates, tososque rudentes  
 Laxavere sinus: et flexo navita cornu  
 Obliquat lævo pede carbasa, summaque pandens  
 Suppara velorum perituras colligit auras.  
 430 Ut primum levior propellere lintea ventus  
 Incipit, exiguumque tument, mox reddita malo  
 In mediam cecidere ratem: terraque relicta  
 Non valet ipsa sequi puppes, quæ vexerat aura.  
 Æquora lenta jacent alto torpore ligata.  
 435 Pigrius immotis hæserè paludibus undæ.  
 Sic stat iners Scythicas astringens Bosporus undas  
 Cum glacie retinente fretum non impulit Ister,  
 Immensumque gelu tegitur mare: comprimit unda,  
 Deprendit quascunque rates: nec pervia velis  
 440 Æquora frangit eques, fluctuque latente sonantem  
 Orbita migrantis scindit Mæotida Bessi.  
 Sæva quies pelagi, mœstoque ignava profundo  
 Stagna jacentis aquæ, veluti deserta rigente  
 Æquora natura cessant: Pontusque vetustas  
 445 Oblitus servare vices non commeat æstu,  
 Non horrore tremit: non Solis imagine vibrat.  
 Casibus intumeris fixæ patuere carinæ.

*Ventoque furenti Trade sinum.* et 586.  
*Nec longa furori Ventorum.* Placet tamen quod Pulmanni duo codices et Academicus habent,

Incumbetque FERENS, et Grala ad membra perdet.

Virgil. iv. 430.

Expectet facilisque fugam ventosque ferentes.

Seneca de Vita Beata xxii. *Sic illum afficiunt divitiæ et exhilarant, ut navigantem secundus et ferens ventus.*

Ovid. Heroid. xvi.

Protinus egredior, ventisque ferentibus usus Applicul.

et Trist. i. 2.

Ut mare considat, ventisque ferentibus utar.

430. *Ut primum*] Melius MS. P. *Et primum.* Sequitur enim *mor.* Et primum quidem, inquit, furens fuit ventus, mox elanguit. Grotius.

434. *Æquora lenta jacent alto torpore ligata.*] *Lege et distingue cum codicibus melioribus,*

*Æquora lenta jacent: alto torpore LIGATE Pigrius immotis hæserè paludibus undæ.*

443. — *Veluti deserta rigente Æquora natura cessant:]* Ride il.

- Illinc infestæ classes, et inertia tonsis  
 Æquora moturæ; gravis hinc languore profundi  
 450 Obsessis ventura fames. nova vota timori  
 Sunt inventa novo, fluctus nimiasque precari  
 Ventorum vires, dum se torpentibus unda  
 Excutiat stagnis, et sit mare. nabilia nusquam,  
 Undarumque minæ: cælo languente, fretoque  
 455 Naufragii spes omnis abit. sed nocte fugata  
 Læsum nube diem jubar extulit, imaque sensim  
 Concussit pelagi, movitque Ceraunia nautis.  
 Inde rapi cœpere rates, atque æquora classem  
 Curva sequi, quæ jam vento, fluctuque secundo  
 460 Lapsa Palæstinas uncis confixit arenas.  
 Prima duces vidit junctis consistere castris  
 Tellus, quam volucer Genusus, quam mollior Apsus  
 Circumeunt ripis. Apsu gestare carinas  
 Causa palus, leni quam fallens egerit unda.  
 465 At Genusum nunc sole nives, nunc imbre solutæ  
 Præcipitant: neuter longo se gurgite lassat,  
 Sed minimum terræ vicino littore novit.  
 Hoc fortuna loco tantæ duo nomina famæ  
 Composuit: miserique fuit spes irrita mundi,  
 470 Posse duces parva campi statione diremtos  
 Admotum damnare nefas. nam cernere vultus,  
 Et voces audire datur: multosque per annos

lum, *Rigentem naturam.* Corrige et distingue,

\_\_\_\_\_ mostoque ignava profundo  
 Stagna jacentis aquæ, veluti deserta *REGENTE*  
*Æquora Natura, cessant.*

Sententia clara: *Stagna cessant, veluti deserta Natura regente, sive quæ regit.*

455. — *Sed nocte fugata*

*Læsum nube diem jubar extulit,*  
*Læsum nube, inquit, est nubibus obduc-*  
*tum. Audio: et dies nubilus illis dicitur*  
*Læsus, qui serenum diem optant. At Cæs-*  
*sariani nubes hic et ventos optabant, No-*  
*va vota timori Sunt inventa novo. Quare ig-*  
*nosce bonis Librariis, qui poëtæ acumen*

non cœperunt; et morali Epitheto sententiam restitue,

\_\_\_\_\_ sed nocte fugata  
*LÆTUM* nube diem jubar extulit.

460. — *Palæstinas uncis confixit arenas.]* Est in Epiri ore Palæste. Grotius.

461. *Prima duces vidit junctis consistere castris*  
*Tellus.]* Gemino morbo laborat hic versus, et ab ordine, et a lectione: Repone,

*Prima duces junctis vidit CONSIDERERE castris.*  
 Ordinem restituunt codices.



- Dilectus tibi, Magne, socer, post pignora tanta,  
Sanguinis infausti sobolem, mortemque nepotis,  
475 Te nisi Niliaca propius non vidit arena.  
Cæsaris attonitam miscenda ad prælia mentem  
Ferre moras scelerum partes jussere relictæ.  
Ductor erat cunctis audax Antonius armis,  
Jam tum civili meditatus Leucada bello.
- 480 Illum sæpe minis Cæsar, precibusque morantem  
Evocat: O mundi tantorum causa malorum,  
Quid Superos, et fata tenes? sunt cætera cursu  
Acta meo, summam rapti per prospera belli  
Te poscit Fortuna manum. num rupta vadosis
- 485 Syrtibus incerto Libye nos dividit æstu?  
Nunquid inexperto tua credimus arma profundo?  
Inque novos traheris casus? ignave, venire  
Te Cæsar, non ire, jubet. prior ipse per hostes  
Percussi medias alieni juris arenas.
- 490 Tu mea castra times? pereuntia tempora fati  
Conqueror: in ventos impendo vota, fretumque.  
Ne retine dubium cupientes ire per sequor:  
Si bene nota mihi est, ad Cæsaris arma juvenus  
Naufragio venisse volet. jam voce doloris
- 495 Utendum est: non ex æquo divisimus orbem.  
Epirum Cæsarque tenet, totusque Senatus:  
Ausoniam tu solus habes. his terque, quaterque  
Vocibus excitum postquam cessare videbat,  
Dum se deesse Deis, at non sibi numina, credit:

474. — *Mortemque nepotis,*] Velleius: *Filius quoque parvus Pompeii Julia natus, intra breve spatium obiit.* At nepotum habet MS. P. An quod filia ante interisset? de ejus enim sexus prole loqui videas Plutarchum et Dionem. Grotius.

479. — *Meditatus Leucada bello.*] Meditatus suum proprie bellum civile, quod postea ad Actium gessit. Grotius.

487. — *Venire*

*Te Cæsar, non ire, jubet.*] Venitur ad

amicos. itur in hostes aut in vacua. Grotius.

499. *Dum se deesse Deis, at non sibi numina credit:*] Meliores codices AC non. Res ipsa postulat.

505. *Parva quies miseris,*] Meliores codices PARVA. Lege et distingue,

Solverat armorum fessas nox languida curas,  
PARVA quies miseris.

*Nox languida, parva quies,* per Epexege-

500 Sponte per incautas audet tentare tenebras,  
 Quod jussi timuere, fretum: temeraria prono  
 Expertus cessisse Deo: fluctuaque verendos  
 Classibus, exigua sperat superare carina.

Solverat armorum fessas nox languida curas:

505 Parta quies miseris, in quorum pectora somno  
 Dat vires fortuna minor: jam castra silebant:  
 Tertia jam vigiles commoverat hora secundos,  
 Cæsar sollicito per vasta silentia gressu  
 Vix famulis audenda parat: cunctisque relictis,

510 Sola placet Fortuna comes. tentoria postquam  
 Egressus vigilum, somno cedentia membra  
 Transiluit, questus tacite quod fallere posset;  
 Littora curva legit, primisque invenit in undis  
 Rupibus exesis hærentem fune carinam.

515 Rectorem, dominumque ratis secreta tenebat  
 Haud procul inde domus, non ullo robore fulta,  
 Sed sterili junco, cannaque intexta palustri,  
 Et latus inversa nudum munita phaselo.

Hæc Cæsar bis terque manu quassantia tectum

520 Limina commovit. molli consurgit Amyclas,  
 Quem dabat alga, toro. Quisnam mea naufragus, inquit,  
 Tecta petit? aut quem nostræ Fortuna coëgit  
 Auxilium sperare casæ? Sic fatus, ab alto  
 Aggere, jam tepidæ sublato fune favillæ,

525 Scintillam tenuem commotos pavit in ignes,  
 Securus belli: prædam civilibus armis

sin. Parva, quia mane ad curas redeun-  
 dum erat.

519. *Hæc Cæsar* —

*Limina commovit.*] Corrige et dis-  
 tingue,

*UT* Cæsar bis terque manu quassantia tectum  
 Limina commovit; molli, &c.

Hoc pacto apte cohærent, quæ prius hæ-  
 bant.

525. — *Ab alto*

*Aggere, jam tepidæ sublato fune*  
*favillæ.*] Funem hic volunt, igniarium sive

sulfuratum, quo ignis vel servatur vel cor-  
 ripitur. Tu repono,

————— Sic fatus, ab alto

*Aggere, jam tepidæ sublato TORRE favillæ,*  
*Scintillam tenuem commotos pavit in ignes.*

*Ab alto aggere favilla;* raro enim focum  
 verrebat; nec studebat munditiæ. Favil-  
 la jam *tepidæ* erat, at *Torris* sive stipis se-  
 mustus paulum ignis servaverat; hunc  
 anima et spiritu suo commovit ac produx-  
 it ad flammam. Ovid. Met. viii. 645.

————— et ignes

- Scit non esse casas. O vitæ tuta facultas  
 Pauperis, angustique lares! o munera nondum  
 Intellecta Deum! quibus hoc contingere templis,  
 530 Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu  
 Cæsarea pulsante manu? tum poste recluso,  
 Dux ait: Expecta votis majora modestis,  
 Spesque tuas laxa, juvenis, si jussa secutus  
 Me vehis Hesperiam, non ultra cuncta carinæ  
 535 Debebis, manibusque inopem duxisse senectam.  
 Ne cessa præbere Deo tua fata, volenti  
 Angustos opibus subitis implere Penates.  
 Sic fatur: quanquam plebeio tectus amictu,  
 Indocilis privata loqui. tum pauper Amyclas:  
 540 Multa quidem prohibent nocturno credere ponto.  
 Nam sol non rutilas deduxit in æquora nubes,  
 Concordesque tulit radios: Noton altera Phœbi,  
 Altera pars Borean diducta luce vocabat.  
 Orbe quoque exhaustus medio, languensque recessit,  
 545 Spectantes oculos infirmo lumine passus.  
 Lunaque non gracili surrexit lucida cornu,  
 Aut orbis medii puros exesa recessus:  
 Nec duxit recto tenuata cacumina cornu

Suscitat hesternos; foliisque et cortice sicco  
 Nutrit, et ad flammam animas producit anili.

Ovid. Met. viii. 456.

———— flagrantem mater ab igne  
 Eripuit torrem.

Fast. v. 505.

Tecta senis subeunt nigro deformis fumo,  
 Ignis in hesterno stipte parvus erat.

In recepta lectione nullus orationis exitus est. Quid enim est *funis favilla*? vel quid *Funs sublato ab aggere*?

529. — Quibus hoc contingere templis,  
 Aut potuit muris,] Mallet, si libri addicerent,

———— Quibus hoc contingere templis,  
 QUEIS potuit muris.

539. Indocilis privata loqui.] Arist. ii.

Politicor. 4. de Jasono Pheræo: *ὄς ἐν λαογράφῳσι ἰδιώτης ἐστίν.* Grotius.

542. — Noton altera Phœbi,

Altera pars Borean diducta luce vocabat.] Pro vocabat, Corrige NOTABAT, pars Austrum, pars Boream signabat. ut infra 549. de Luna,

———— Ventorumque nota rubuit.

551. Sed mihi nec motus nemorum,] Non placet *Motus*. Plin. xviii. 86. *montium sonitus*, nemorumque mugitus. Virg. Georg. i. 358. *Montibus audiri fragor nemorum murmur*. Ideo *Lego*, Sed mihi nec *SONITUS* nemorum.

552. Nec placet incertus, qui provocat æquora, delphin:] *Lege* et distingue cum aliis codicibus,

- Ventorumque nota rubuit: tum lurida pallens  
 550 Ora tulit vultu sub nubem tristis ituro.  
 Sed mihi nec motus nemorum, nec littoris ictus,  
 Nec placet incertus, qui provocat æquora, delphin:  
 Aut siccum quod mergus amat: quodque ausa volare  
 Ardea sublimis pennæ confisa natanti:  
 555 Quodque caput spargens undis, velut occupat imbrem,  
 Instabili gressu metitur littora cornix.  
 Sed si magnarum poscunt discrimina rerum,  
 Haud dubitem præbere manus: vel littora tangam  
 Jussa, vel hoc potius pelagus, flatusque negabunt.  
 560 Hæc fatur, solvensque ratem dat carbasa ventis:  
 Ad quorum motus non solum lapsa per altum  
 Aëra dispersos traxere cadentia sulcos  
 Sidera: sed summis etiam quæ fixa tenentur  
 Astra polis, sunt visa quati. niger inficit horror  
 565 Terga maris: longo per multa volumina tractu  
 Æstuat unda minax: flatusque incerta futuri,  
 Turbida testantur conceptos æquora ventos.  
 Tunc rector trepidæ fatur ratis: Aspice sævum  
 Quanta paret pelagus: Zephyrosne intendat, an Euros  
 570 Incertum est: puppim dubius ferit undique pontus.

Nec placet, incertus QUOD provocat æquora delphin.

ut mox,

Aut siccum quod mergus amat.

Sed præterea est, quod velim: quid enim, obsecro, est incertus delphin? Repone

Nec placet, INCURFUS QUOD provocat æquora delphin.

Notum illud Pacuvii,

Repandirostrum incurvicornium pecus.

Ovidius,

Jam nostros curvi norant delphines amores.

et

— nec se super æquora curvi  
 Tollere consuetas audent delphines in auras.

Plin. xviii. 87. Delphini tranquillo mari lascivientes flatum præstagiunt.

556. Instabili gressu metitur littora cornix.] Si gressu, quid tam magnum, si Instabili? Quasi vero quis simul stare et ingredi possit. Lego,

INSTABILIS gressu metitur littora cornix.  
 Non stat loco scilicet,

Sed sola in sicca secum spatatur arena.

Atque hoc pacto etiam constructio venustior est.

569. Quanta paret pelagus: Zephyrosne intendat, an Euros

Incertum est:] Codex Colbertinus et Harleianus, PARAT. Sed illud NE omnes codices repudiant. Cæterum illud vide, Zephyrosne an Euros. Mirum vero, si hoc adeo incertum, cum hi venti plane oppositi sint: modestius, si diversos

- Nubibus, et cœlo Notus est. si murmura ponti  
 Consulimus, Cori verrent mare. gurgite tanto,  
 Nec ratis Hesperias tanget, nec naufragus oras.  
 Desperare viam, et vetitos convertere cursus  
 575 Sola salus. liceat vexata littora puppe  
 Prendere, ne longe ninium sit proxima tellus.  
 Fisas cuncta sibi cessura pericula Cæsar,  
 Sperne minas, inquit; pelagi, ventoque furenti  
 Trade sinum. Italiam si cœlo auctore recusas,  
 580 Me pete. sola tibi causa hæc est justa timoris,  
 Vectorem non nosse tuum: quem numina nunquam  
 Destituunt; de quo male tunc Fortuna meretur;  
 Cum post vota venit: medias per rumpe procellas  
 Tutela secure mea. cœli iste fretique,  
 585 Non puppis nostræ labor est: hanc Cæsare pressam  
 A fluctu defendet onus. nec longa furori

nominasset sed non contrarios. Et mox sane cum hæc brevius dicta dilatat, si cœlum, inquit, consulimus, Notus est; si pontum, Cori sunt, hoc me incertum reddit. Atqui Corus Zephyro proximus pro Zephyro ponitur, et præsertim cum plurali numero sunt, alteri utrosque comprehendunt. Ergo ut priora posterioribus congruant, lege,

*Zephyros* intendat, an *AUSTROS*  
 Incertum est.

572. — *Cori verrent mare.*] Conjectura vera ducentibus MSS. qui non, *venient Cori in mare*, sed *Cori venient mare*, præferunt. Virg. *Æn.* i.

Ni faciat, maria ac terras cœlumque profundum  
 Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.

Grotius. Eam conjecturam primus dedit Bersmannus; plaudente, ut vides Grotio. sed ea minime est opus. Omnes codices, *Venient*, non *Verrent*. Deme jam unam literam, vel virgulam potius; et sana fient omnia,

Nubibus et cœlo Notus est: si murmura ponti  
 Consulimus, Cori: *VENIET* mare gurgite tanto,

*Nec ratis Hesperias tanget nec naufragus ora.*

Est emendatio viri egregii Jani Rutgersii, Var. Lect. i. 12. Observandum est, Cæsarem ab Italia huc venientem recto Aquilone perductum esse; ut supra 417. *Sed recti fluctus soloque Aquilone secandi.* Cum autem Corus sit Aquiloni oppositus et contrarius, apparet redeunti in Italiam Cæsari Corum fore adversum. Recte ergo magister puppis, si pontum, inquit, consulimus, *Cori erunt*: Quod si evenierit, veniet mare adversum nobis tanto gurgite, Coro huc impellente; ut nec vivi nec naufragi Italiam tangamus.

578. — *Ventoque furenti*

*Trade sinum.*] Repone et hic,

\_\_\_\_\_ ventoque *FERENTI*  
 Trade sinum.

Cuicumque vento, qui a puppe flabit  
 Vide supra ad v. 419.

580. — *Causa hæc est justa*] Meliores codices,

*Me pete*: sola tibi causa est hæc justa timoris.

586. — *Nec longa furori*

*Ventorum sævo dabitur mora:*]

- Ventorum sævo dabitur mora: proderit undis  
Ista ratis. nec flecte manum: fuge proxima velis  
Littora: tum Galabro portu te crede potitum,  
590 Cum jam non poterit puppi, nostræque saluti  
Altera terra dari. quid tanta strage paretur  
Ignoras? quærit pelagi cœlique tumultu  
Quid præstet Fortuna mihi. Non plura locuto  
Avulsit laceros percussa puppe rudentes  
595 Turbo rapax, fragilemque super volitantia malum  
Vela tulit: sonuit victis compagibus alnus.  
Inde ruunt toto concita pericula mundo.  
Primus ab Oceano caput exeris Atlanteo,  
Core, movens sæstus: jam te tollente furebat  
600 Pontus, et in scopulos totas erexerat undas.  
Occurrit gelidus Boreas, pelagusque retundit:  
Et dubium pendet, vento cui concidat, æquor.

Displicet illud *Sævo*, et ob sensum et ob compositionem. Forte sic dedit,

\_\_\_\_\_ nec longa furori  
Ventorum, *CREDO*, dabitur mora.

592. — *Quærit pelagi cœlique tumultu*

*Quid præstet Fortuna mihi.*] Placet Bersmanni codex, qui habet,

\_\_\_\_\_ quærit pelagi cœlique tumultu  
*QUOD* præstet Fortuna mihi.

595. — *Fragilemque super volitantia malum*

*Vela tulit:*] Sat bene *Fragilem*, sed placet codicis Regii lectio GRACILEM.

601. *Occurrit gelidus Boreas,*] Quid interest, ubi de viribus solis agitur, utrum *gelidus* sit necne? in aliis recte locum habere potest, sed hic indignor tam inera Epitheton. Scribe,

Occurrit *VALIDUS* Boreas.

Recte vero *Occurrit*: Boreas enim sive Aquilo Coro proavis contrarius est. Horat. Epist. ii.

Nec si te *validus* jactaverit Auster in alto.

602. — *Vento cui concidat,*] Ita

MS. id est, succumbat. Grotius. Omnes ubique codices *CONCIDAT*, antea erat *Pareat*, quod Correctoribus debemus, ab Ovidio petitum, Trist. i. 2.

Inter utrumque fremunt immani turbine venti:  
Nescit cui domino *pareat* unda maris.

Et profecto melius dixisset Noster,

Et dubium pendet, *domino cui pareat*, æquor.

Atque huc facit, quod v. 599. pro *Te tollente*, codex Regius habeat, *Te regnante*. Certe neutri vento *Concidit*; id dubium erat, ab utro *tolleretur*. Ovid. Metam. viii. 470.

\_\_\_\_\_ utque carina,  
Quam ventus ventoque rapit contrarius æstus,  
Vim geminam sentit, *paretque* incerta duobus.

*Pareat*. Gloss. Concedat: inde factum *Concidat*.

605. *Sed Scythici vicit rabies Aquilonis, et undas*

*Torsit, et abstrusus penitus vada fecit*] Lego *UNA*, non *Undas*, quod tertio versu præcesserat:

Sed Scythici vicit rabies Aquilonis, et *UNA*  
Torsit, et abstrusus penitus vada fecit arenas.

- Sed Scythici vicit rabies Aquilonis, et undas  
Torsit, et abstrusas penitus vada fecit arenas.
- 605 Nec perfert pontum Boreas ad saxa, suumque  
In fluctus Cori frangit mare: motaque possunt  
Æquora subductis etiam concurrere ventis.  
Non Euri cessasse minas, non imbribus atrum  
Æolii jacuisse Notum sub carcere saxi
- 610 Crediderim: cunctos solita de parte ruentes  
Defendisse suas violento turbine terras,  
Sic pelagus mansisse loco. nam parva procellis  
Æquora rapta ferunt: Ægæas transit in undas  
Tyrrhenum: sonat Ionio vagus Adria ponto,
- 615 Ah, quoties frustra pulsatos æquore montes  
Obruit illa dies! quam celsa cacumina pessum  
Tellus victa dedit! non ullo littore surgunt  
Tam validi fluctus, alioque ex orbe voluti  
A magno venere mari, mundumque coercens
- 620 Monstriferos agit unda sinus. Sic rector Olympi  
Cuspide fraterna lassatum in secula fulmen

Et torsit arenas, et vada fecit: Hoc est ex fundo maris eruit abstrusas penitus arenas, et vada fecit ex illis; liquidas fluidas effecit. Virgil. Georg. iii. 350.

Turbidus et torquens flaventes Hister arenas.

606. — Motaque possunt

Æquora subductis etiam concurrere ventis.] Jacet plane et languet illud Possunt concurrere. Repono,

———— motaque PERSTANT

Æquora subductis etiam concurrere ventis.

612. — Nam parva procellis

Æquora rapta ferunt:] Quid hoc est, quod Ferunt, prædicant homines scilicet? An in re ultra omnem fidem exaggerata historicam fidem appellat? Nugæ. Corrige,

———— nam parva PROCELLE

Æquora rapta ferunt.

Pelagus sive Oceanus locum servat; minora maria, Tyrrhenum et Adriaticum,

in alienas sedes pelluntur, Virgilius de ventis,

NI fiat: maria ac terras cœlumque profundum Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.

615. Ah, quoties frustra pulsatos æquore montes

Obruit illa dies!] Quocumque eam veritas, non constat sententia. Ah, quoties illa dies obruit montes frustra æquore pulsatos. Si obruit, quomodo Frustra? quomodo id quod sequitur, Quam celsa cacumina pessum Tellus victa dedit? certe non frustra egit nec inanes minas tulit æquor, si celsi montes pessumdati sunt. Vis alio ordine procedere? Ah, illa dies obruit montes quoties frustra æquore pulsatos. Atqui hoc plane absonum, sine nervis, a poetico more abhorrens. Quid multis opus? Tu corrige,

QUOT, quoties frustra pulsatos æquore, montes SUBBRUIT illa dies! quam celsa cacumina pessum

- Adjuvit, regnoque accessit terra secundo,  
 Cum mare convolvit gentes, cum littora Tethys  
 Noluit ulla pati, cœlo contenta teneri.
- 625 Tunc quoque tanta maris moles crevisset in astra,  
 Ni Superum rector pressisset nubibus undas.  
 Non cœli nox illa fuit: latet obsitus aër  
 Infernæ pallore domus, nimbisque gravatus  
 Deprimitur, fluctusque in nubibus accipit imbrem.
- 630 Lux etiam metuenda perit, nec fulgura currunt  
 Clara, sed obscurum nimborum dissilit aër.  
 Tunc superum convexa tremunt, atque arduus axis  
 Insonuit, motaque poli compage laborant.  
 Extimuit Natura chaos: rupisse videntur
- 635 Concordes elementa moras, rursusque redire  
 Nox Manes mistura Deis. spes una salutis,  
 Quod tanta mundi nondum perire ruina.  
 Quantum Leucadio placidus de vertice pontus  
 Despicitur; tantum nautæ videre trementes
- 640 Fluctibus e summis præceps mare: cumque tumentes

Tellus victa dedit!

Cum Quot a Quoties absorberetur, et ver-  
 sui deesset: Librarii illud *Ah* de suo de-  
 derunt: inepte profecto; quasi ob scopu-  
 lorum aliquot ruinam Noster ingemeret.  
 In re morali solum locum hoc habet,

————— Ah, te ne frigora ledant,  
 Ah, tibi ne teneras glacies secet aspera plantas.

Jam vero illud *Subruit*, pro *Obruit*, quan-  
 tum interest, quantum præstat? si æquor  
*obruit* montes, stant; si *Subruit*, cadunt,  
 et pessum dati sunt.

620. *Monstriferos agit unda sinus.*] *Plenos belluis.* Grotius.

622. — *Regnoque accessit terra se-  
 cundo.*] Terra accessio facta est ejus sortis  
 qua Neptuno obvenerat. Grotius.

625. *Tunc quoque tanta maris*] Immo  
 NUNC; hac ipsa, de qua agitur, tempe-  
 state: ut recte codex Pulmanni.

631. — *Sed obscurum nimborum dis-*

*silit aër.*] Tertio ante versus habuimus  
*Nimbus gravatus, lege,*

————— *RIMOSUS* dissilit aër.

*Æn.* viii. 391.

Non secus atque olim tonitru cum rupta corusco  
 Ignea *rima* micans percurrit lumine nimbos.

632. — *Atque arduus axis*

*Insonuit.*] *Lege* cum aliis codici-  
 bus:

————— atque arduus axis  
*Insonuit*, motaque poli compage laborant.

*Poli laborant mota compage:* sic i. 7.

————— sic cum *compage soluta*  
*Sæcula* tot mundi suprema colgerit hora.

636. — *Spes una salutis,*

*Quod tanta mundi nondum peri-  
 ere ruina.*] Quibus est ita spes una? Cæ-  
 sari, inquit, et navis rectori. Immo  
 deis ipsis: ne Chaos et Nox antiqua re-  
 deat, manes deis mixtura.

639. — *Nautæ videre trementes*]



- Rursus hiant undæ, vix eminent æquore malus.  
 Nubila tanguntur velia, et terra carina.  
 Nam pelagus, qua parte sedet, non celat arenam  
 Exhaustum in cumulos, omnisque in fluctibus unda est.
- 645 Artis opem vicere metus: nescitque magister  
 Quam frangat, cui cedat aquæ. discordia ponti  
 Succurrit miseris, fluctusque evertere puppim  
 Non valet in fluctus: victum latus unda repellens  
 Erigit, atque omni surgit ratis ardua vento.
- 650 Non humilem Sasona vadis, non littora curvæ  
 Thessaliæ saxosa pavent, oræque malignos  
 Ambraciæ portus: scopulosa Ceraunia nautæ  
 Summa timent. Credit jam digna pericula Cæsar  
 Fatis esse suis. tantumne evertere, dixit,
- 655 Me Superis labor est: parva quem puppe sedentem  
 Tam magno petiere mari? si gloria leti  
 Est pelago donata mei, bellisque negamur;  
 Intrepidus, quamcunque datis mihi numina, mortem  
 Accipiam. licet ingentes abruperit actus
- 660 Festinata dies fatis: sat magna peregi.

Nempe si qui tum in mari erant. Grotius.

640. — *Cumque tumentes*

*Rursus hiant undæ, vix eminent æquore malus.*] Mirum vero, si *tumentes undæ hiant*: credideram antea, *subsidentes undæ hiant*: credideram antea, *subsidentes*. præterea, si tumentes undæ vehunt et elevat navigium; non *malus* modo, sed *ipsa navis* eminent æquora. *Lege,*

\_\_\_\_\_ cumque *RUENTES*

*Rursus hiant undæ, vix eminent æquore malus.*

645. *Nam pelagus, qua parte sedet, non celat arenam*] Omnes fere codices *ARENAS*. Recte. Et quod sequitur, *Omnis-que in fluctibus unda est*, sic accipe. *Omnis unda* usque ad imum maris fundum *in fluctibus est*, fluctu agitur, ne infima quidem aquæ pars, ut in modicis tempestatibus, quiescit immota.

647. — *Fluctusque evertere puppim*

*Non valet in fluctus:*] Mutavi-  
 mus distinctionem, et colon duabus vocibus posterius posuimus, sensu non constante aliter. Quo minus fluctus quis evertat navem, obstant fluctus alii. Probat hanc interpunctionem MS. T. Etiam in aliis MSS. eadem interpunctio. Sed pro *fluctus est fluctum*. Grotius. *FLUCTUM*, quod codices non pauci habent, omnino recipiendum.

652. — *Scopulosa Ceraunia nautæ Summa timent.*] Non pavent, ait, Sasona, nec oram Ambraciæ; *timent summa Ceraunia*. Hoc placet? Codex Regius *Summa TENENT*.

654. — *Tantumne evertere, dixit, Me Superis labor est:*] Codex Collegii Trinitatis, *QUANTUSNE*.

655. — *Parva quem puppe sedentem Tam magno petiere mari?*] Imita-

Arctos domui gentes: inimica subegi  
 Arma metu: vidit Magnum mihi Roma secundum.  
 Jussa plebe tuli fasces per bella negatos:  
 Nulla meis aberit titulis Romana potestas.

- 665 Nesciat hoc quisquam, nisi tu, quæ sola meorum  
 Conscia votorum es, me, quamvis plenus honorum,  
 Et Dictator eam Stygias, et Consul ad umbras,  
 Privatum, Fortuna, mori. mihi funere nullo  
 Est opus o Superi: lacerum retinete cadaver,  
 670 Fluctibus in mediis: desint mihi busta, rogosque,  
 Dum metuar semper, terraque expecter ab omni.  
 Hæc fatum decimus, dictu mirabile, fluctus  
 Invalida cum puppe levat: nec rursus ab alto  
 Aggere dejecit pelagi, sed pertulit unda,  
 675 Scruposisque angusta vacant ubi littora saxis,  
 Imposuit terræ. pariter tot regna, tot urbes  
 Fortunamque suam tacta tellure recepit.

Sed non tam remeans Cæsar jam luce propinqua,  
 Quam tacita sua castra fuga, comitesque fefellit.

- 680 Circumfusa duci flevit, gemituque suorum,

tur Papinius cum Chærebam hæc facit  
 Apolloni dicentem :

———— nigra quem tabe sinistra  
 Quæris, inique, poli.

Grotius.

668. *Jussa plebe tuli fasces per bella  
 negatos:*] Quomodo *negatos per bella*,  
 quos per bella civilia obtinuit? Corrigo,

Jussa plebe tuli fasces per *JURA* negatos.

665. *Nesciat*] Non *Nesciet*, est enim  
 optantis. Grotius. *Nesciat*; hoc esset;  
*Omnes hoc sciant, nisi tu, o Fortuna.*  
 Atqui contrarium voluit Poëta. *Legè*,

*NE SCIAT* hoc quisquam, nisi tu.

Ovid. Fast. iii. 489.

*Nesciat* hoc quisquam, tactisque doloribus urat.

Ubi hunc Lucani locum recte emenda-  
 vit acutissimus Nic. Heinsius. Operose  
 hæc vir magna. Verior tamen simpli-  
 ciorque sensus est: Nemo sciat modum

et genus mortis meæ; *privatum*, solum,  
 plebis habitu, sine fascibus et potestatis  
 insignibus, mori. Retinete, o di, cadaver  
 in medio profundo, ne orbis sciat me sic  
 perisse.

668. *Privatum, Fortuna, mori.*] Meo  
 judicio *privatum* me mori. quoniam  
 enim sum et Dictator et Consul, nihil  
 tamen ista mihi sunt, qui regiam potesta-  
 tem speravi, nec ulla minore contentus  
 esse possum. Hanc nondum adeptus,  
 privatus mihi videor. Ita in Secundo:

Non privata cupit, Romana quisquis in urbe  
 Pompeium transire parat.

*Non privata*, id est, regnum. Hic *privatum*  
 est nondum regem. Similis est apud  
 Plutarchum locus de Mario: ὕπατος πρώ-  
 τος ἀνδράπων ἐστάναι ἀπογορευμένος, εἰπὸς τε  
 καὶ πλῆθος ἀπέναντα βασιλείας ἐμῆ πολλὰς  
 κειτημένος, ἀδύνατο τὴν αὐτῆ τέχνην, ὡς ἰδε-  
 ῖς καὶ ἀτιλῆς ἐν ἰσθμῷ προσηκόντων. Gro-  
 tius.

- Et non ingratis incessit turba querelis.  
 Quo, te dure, tulit virtus temeraria, Cæsar?  
 Aut quæ nos viles animas in fata relinquens,  
 Invitis spargenda dabas tua membra procellis?  
 685 Cum tot in hac anima populorum vita, salusque  
 Pendeat, et tantus caput hoc sibi fecerit orbis,  
 Sævitia est voluisse mori. nullusne tuorum  
 Emeruit comitum, fatis non posse superstes  
 Esse tuis? cum te raperet mare, corpora segnis  
 690 Nostra sopor tenuit. pudet heu. tibi causa petendæ  
 Hæc fuit Hesperis? visum est committere quenquam  
 Tam sævo crudele mari? sors ultima rerum  
 In dubios casus, et prona pericula mortis  
 Præcipitare solet. mundi jam summa tenentem  
 695 Permississe mari! tantum quid numina lassas?  
 Sufficit ad fatum belli favor iste, laborque  
 Fortunæ, quod te nostris imegit arenis?  
 Hinc usus placere Deum, non rector ut orbis,  
 Nec dominus rerum, sed felix naufragus esses?  
 700 Talia jactantes, discussa nocte, serenus

674. — Sed pertulit unda,] Codex Pulmanni, Pertulit ILLUM.

680. Circumfusa duci flevit, gemituque suorum,] Hæc scabra et impolita sunt, nec a poetæ manu. Lega,

Circumfusa duci FLETU gemituque suorum,  
 Et non ingratis incessit turba querelis.

686. — Et tantus caput hoc sibi fecerit orbis,] Non placet illud Tantus, quasi hic de orbis mensura ageretur: Corrige,

Et TOTUS caput hoc sibi fecerit orbis.

690. — Pudet heu. tibi causa petendæ

Hæc fuit Hesperis? visum est committere quenquam

Tam sævo crudele mari?] Tolle notas interrogationis. Sententia est: Ipse petisti Hesperiam, quia tibi visum est crudele quenquam alium eo mittere.

696. Sufficit ad fatum belli favor iste, laborque

Fortunæ,] Suspensum hoc est et ambiguum: Belli favor. et omnino recipiendum est, quod Berumanni codex suppeditat,

Sufficit ad belli fatum favor iste, laborque Fortunæ.

704. — Purumque insurgere celo Fracturum pelagus Boream,] Nihil quicquam vidi absurdius: Quomodo Purus, sine nube et nimbo, si fracturus est pelagus? Cur ideo solvere carinas. quia fractum iri mare sperabant? illud quoque non placet, Purum Boream: cælum potius purum, quam ventum purum. Et commode sane codex Berumanni PURO. Repono igitur,

———— PUROQUE insurgere celo STRATURUM pelagus Boream.

Oppressit cum sole dies, fessumque tumentes  
Composuit pelagus ventis patientibus undas.

- Nec non Hesperii lassatum fluctibus æquor  
Ut videre duces, purumque insurgere cœlo  
705 Fracturum pelagus Boream, solvere carinas,  
Quas ventus, doctæque pari moderamine dextræ  
Permistas habuere diu: latumque per æquor,  
Ut terrestre, coit, consertis puppibus, agmen.  
Sed nox sæva modum venti, velique tenorem  
710 Eripuit nautis, excussitque ordine puppes.  
Strymona sic gelidum, bruma pellente, relinquunt  
Poturæ te, Nile, grues, primoque volatu  
Effingunt varias, casu monstrante, figuras.  
Mox ubi percussit tensas Notus altior alas,  
715 Confusos temere immistæ glomerantur in orbis,  
Et turbata perit dispersis littera pennis.  
Cum primum redeunte die violentior aër  
Puppibus incubuit, Phœbeo concitus ortu,  
Prætereunt frustra tentati littora Lissi,  
720 Nymphæumque tenent, nudas Aquilonibus undas.

Virgilius viii. 89.

Mittis ut in morem stagni placidasque paludis  
Sterneret æquor aquila.

et v. 763.

———— placidi struxerunt æquora venti.

Ovid. Heroid. vii.

Jam venti ponent, stratisque aequaliter unda.

et xix.

Spes tamen est stratis vicinis pacis in undis.

Sed et hic fertur eodem mendo FRAC-  
TIS.

706. Quas ventus, doctæque pari mo-  
deramine dextræ

Permistas habuere diu:] Doctas  
manus de Pictore, Sculptore, &c. facile  
ferrem, sed de Remige, præsertim de om-  
nibus, non patior. Repone,

Quas ventus DUCTÆQUE pari moderamine  
dextræ.

Debetur hoc magno Fr. Gronovio Observ.  
i. 13.

708. Ut terrestre, coit, consertis puppi-  
bus, agmen.] Altero mox versu Puppis.  
Legi,

———— consertis PASSIBUS agmen.

Consertis, id est, conjunctis, consociatis.  
Vide Lex. Passus.

720. — Nudas Aquilonibus undas.]  
Immo Nymphæum ab Austro tutum non  
est. Dicendum ergo, quod Servius ait ad  
iii. Æneidos: Auster quivis ventus. nam  
ad Thraciam Aquilone navigatur. Sed  
nec sequentia cum Cæsaris commentariis  
concilia. Nam eo teste certo, incredibili  
felicitate Auster, qui per biduum flaverat,  
in Africum se vertit, non Boreas in Aus-  
trum. Grotius.

721. Succedens Boreas jam portum st-  
cerat Auster.] Lucanus hanc Antonii

- Succedens Boream jam portum fecerat Auster.  
 Undique collectis in robur Cæsaris armis,  
 Summa violenti Magni discrimina martis  
 Jam castris iustare suis: seponere tutum
- 725 Conjugii decrevit onus, Lesboque remotam,  
 Te procul a sævi strepitu, Cornelia, belli  
 Occulere. Heu quantum mentes dominatur in æquas  
 Justa Venus! dubium, trepidumque ad prælia, Magne,  
 Te quoque fecit amor: quod nolles stare sub ictu
- 730 Fortunæ, quo mundus erat, Romanaque fata,  
 Conjux sola fuit. mentem jam verba paratam  
 Destituunt, blandæque juvat ventura trahentem  
 Indulgere moræ, et tempus subducere fatis.  
 Nocte sub extrema, pulso torpore quietis,
- 735 Dum fovet amplexu gravidum Cornelia curis  
 Pectus, et aversi petit oscula grata mariti:  
 Humentes mirata genas, percussaque cæco  
 Vulnere, non audet fientem deprendere Magnum.  
 Ille gemens, non nunc, vita mihi dulcior, inquit,
- 740 Cum tædet vitæ, læto sed tempore, conjux,

classem Borea vectam narrat, v. 705. Puroque insurgere celo straturum pelagus Borean solvere carinas. Cæsar contra Civil. iii. 26. Nacti Austrum naves solvunt, et mox, Idem Auster increbuit. Noster hic dicit Nympharum Aquilonibus sive Boreæ nudum et expositum esse, sed ab Austro tutum. At Cæsar, Is portus, ait, ab Africo tegebatur, ab Austro non erat tutus: unde, incredibili felicitate, Auster qui per biduum flaverat, in Africum se vertit. Hæc plane adversis frontibus pugnant. Conciliari tamen possunt; si in Cæsare pro *Austrum* toties *Caurum* legamus. Nam *Caurus* sive *Corus* proximus Aquiloni est Lucani *Boreas*; et Africus proximus Austro est *Auster* Lucani.

725. — Lesboque remotam  
 Te procul] Ferri hoc potest: sed placet plurimum codicum lectio,

————— Lesboque REMOTA,  
 Te procul a sævi strepitu, Cornelia, belli  
 Occulere.

Sic Remota Gades, Remoti Britanni. Si Lesbos ipsa remota, tum certe Cornelia procul. at si Cornelia remota, utrum procul sit necne non dicitur.

727. — Mentis dominatur in æquas] Bonas, pias, faciles. Grotius.

741. — Nimumque, parumque Distulimus:] Bene explicat vetus Scholiastes: nimium ad belli rationem: parum ad effectum. Grotius. In Scholiastæ verbis pro Effectum, lege Affectum.

751. — Miserum quantient cum classica mundum.] Meliores codices, QUANTIUNT. Recte: præsertim cum addat, Surrexisse.

752. — Vereor civilibus armis  
 Pompeium nullo tristem committere damno.] Pudet me in hoc civili bello,

- Venit mœsta dies, et quam nimiumque, parumque  
 Distulimus: jam totus adest in prælia Cæsar.  
 Cedendum est bellis: quorum tibi tuta latebra  
 Lesbos erit, deaste preces tentare: negavi
- 745 Jam mihi: non longos a me pati recessus.  
 Præcipites aderunt casus: properante ruina,  
 Summa cadunt. satis est audisse pericula Magni.  
 Meque tuus deceptit amor, civilia bella  
 Si spectare potes. nam me jam marte parato
- 750 Securos cepisse pudet cum conjuge somnos,  
 Eque tuo, miserum quatiens cum classica mundum,  
 Surrexisse sinu. vereor civilibus armis  
 Pompeium nullo tristem committere damno.  
 Tutior interea populis, et tutior omni
- 755 Rege late, positamque procul fortuna mariti  
 Non tota te mole premat. si numina nostras  
 Impulerint acies, maneat pars optima Magni;  
 Sitque mihi, si fata premant, victorque cruentus,  
 Quo fugisse velim. vix tantum infirma dolorem
- 760 Cepit, et attonito cesserunt pectore sensus.

quo omnes conjugibus ac liberis carere debent, lætum ob uxoris præsentiam conspici. Grotius. Immo ut Fortunæ, hominumque invidiam placem; hoc me infortunio macto, quod te caream.

758. — Si fata premant, victorque cruentus,] Atqui altero abhinc versu habuimus, Non tota te mole premat. Et hic requiritur sensus plane diversus, Responde,

Sitque mihi, si fata SINANT victorque cruentus,  
 Quo fugisse velim.

Si victus non in prælio occidero; sit quo fugisse velim, si victor sinat; si me non persequatur, aut interceptat. Cum hoc non caperent Librarii, illud Premant ex proximo versu adiecerunt.

759. Vix tantum infirma dolorem Cepit,] Cepit hic est Sustinuit, pertulit, ut Adversa capere, fortiter ferre.

Quid ergo hic facit *Infirma*? An mirum, si mulier, semper alias *infirma*, tantum dolorem vix ceperit? Quanto melius quod alii codices suggerunt,

———— Vix tantum FIRMA dolorem Cepit.

Cum ad cætera firmo animo esset, huic tanto dolori pene succubuit. Ipes Lucretius infra 747. de eisdem,

Nulla fuit tam mœsta dies: nam cætera damna Durata jam mente malis, firmaque tulerunt.

761. Tandem ut vox mœstas potuit proferre querelas:] Plerique omnes codices non Tandem ut vox, sed Tandem VIX. Notum Vix tandem. Deinde Bernmanni unus, ex nostris duo LOQUELAS, non Querelas. Et quidem altero versu, iterum habemus Queri. Lege,

Tandem VIX mœstas potuit proferre LOQUELAS.

Virg. v. 843.

- Tandem ut vox mœstas potuit proferre querelas:  
 Nil mihi de fati thalami, Superisque relictum est,  
 Magne, queri: nostros non rumpit funus amores,  
 Nec diri fax summa rogi: sed sorte frequenti,  
 765 Plebeiaque nimis careo dimissa marito.  
 Hostis ad adventum rumpamus fœdera tedæ:  
 Placemus Socerum. sic est tibi cognita, Magne,  
 Nostra fides? credisne aliquid mihi tutius esse,  
 Quam tibi? nonne olim casu pendemus ab uno?  
 770 Fulminibus me, sæve, jubes tantæque ruinæ  
 Absentem præstare caput? securâ videtur  
 Sors tibi, cum facias etiam nunc vota, perisse,  
 Ut nolim servire malis: sed morte parata,  
 Te sequar ad manes. feriat dum mœsta remotas  
 775 Fama procul terras, vivam tibi nempe superstes.  
 Adde, quod assuescis fati, tantumque dolorem

———— puppiq̄ deus concedit in alta  
 Phortanti similla, funditque has ore loquelas.

764. — *Sorte frequenti,*] Vulgari admodum sorte, hoc est, divortio: cum alioqui vere amantes mors sola sepat. Speciem autem divortii habet ista separatio. Ideo dicit *dimissa*, quæ vox divortio convenit. Grotius.

769. — *Nonne olim*] Omnes fere codices, *Non olim*.

772. — *Cum facias etiam nunc vota, perisse,*

*Ut nolim servire malis:*] Aliter hæc distinguenda hunc in modum:

———— securâ videtur  
 Sors tibi, cum facias etiam nunc vota perisse?  
 Ut nolim servire malis, sed morte parata  
 Te sequar ad manes, feriat dum mœsta remotas  
 Fama procul terras, vivam tibi nempe superstes.  
 Adde, quod assuescis fati, &c.

Dixerat Pompeius:

Tutior interea popullis, et tutior omni  
 Rege late.

Regerit Cornelia, quomodo fieri possit, ut ipse securâ sit, cum Pompeius ipse eo loco positum se sentiat, ut mortuum se quam vivum malit. Non et hoc dixerat:

———— non nunc vita mihi dulcor, inquit,  
 Cum tædet vita, læto sed tempore conjux.

Quomodo ergo, ait Cornelia, ego securâ ero, cum tibi mors in voto sit? Deinde fac me satis fortem futuram, ut tibi superare nolim, tamen tandiu saltem superero, donec nuntius cladis ad me adveniat. Jam vero et hoc ipsum metuo, ut satis fortis sim ad mortem capessendam, postquam à te seposita didicero te carere. Illud autem assuescia, sitne erratum scribarum pro assuescia, an hic, ut alibi, Hispaniensis poëta à puritate Latini sermonis disciverit, in medio relinquam. Grotius. In hac viri magni annotatione, *το μὲν κἀκεῖ, το δὲ καὶ ἐσθλόν*. Recte vidit plenam distinctionem ponendam esse post *Perisse*: in cæteris vix Poëta mentam assecutus est.

Fulminibus me, sæve, jubes tantæque ruinæ  
 Absentem præstare caput? securâ videtur  
 Sors tibi: cum facias etiam nunc vota, perisse.

Quænam illa vota, quæ jam nunc perierunt? Vota uxoris amatissimæ, *Te cum scire amo, tecum obeam libens*. Si tu in prælio cadis; perit hoc votum; quia tam

- Crudelis me ferre doces. ignosce fatenti;  
 Posse pati, timeo. quod si sunt vota, Desque  
 Audior, eventus rerum sciet ultima conjux,  
 780 Sollicitam rupes jam te victore tenebunt,  
 Et puppim, quæ fata feret tam læta, timebo.  
 Nec solvent audita metus mihi prospera belli,  
 Cum vacuis projecta locis a Cesare possim  
 Vel fugiente capi. notescent littora clari  
 785 Nominis exilio, positæque ibi conjuge Magni,  
 Quis Mitylensæas poterit necire latebras?  
 Hoc precor extremum, si nil tibi victa relinquent  
 Tutius arma fuga, cum te commiseris undis,  
 Quolibet infaustam potius deflecte carinam:  
 790 Littoribus quærere meis. Sic fata, relictis  
 Exiluit stratis amena, tormenta que nulla  
 Vult differre mora. non mœsti pectora Magni

din superstes tibi vivam; dum mortis tuæ fama ad Lesbion perfertur. Hoc in versibus sequentibus latius describit, 743.

Ut nolim servire malle, sed morte parata  
 Te sequar ad manes; feriat dum mœsta remotas  
 Fama procul terras, vivam tibi nempe superstes.

Hoc vult, ut jam dixi, et recte Grotius: *Fac, ut tibi superesse nolim, tamen tam diu saltem superero, donec nuntius cladis ad me advenierit.* Sed quid quæso est servire malis? non cum barbaro hoste nec latrone res erat. Codex Trinitatis, *servare*, proprius vero. *Lege*,

Ut nolim *SUPERARE* malle, sed morte parata  
 Te sequar.

*Superare* idem est, quod *Superesse*. Virgilius, *Æneid.* iii. 339.

————— *superare*, et vescitur aura?  
 et ii. 643.

Vitimus excidia, et captus *superavimus* urbi.  
 Jam vero cum addit vir doctus, *Et hoc ipsum metuo, ut satis fortis sim animo ad mortem capessendam, postquam a te seposita didicero te carere, tota errat via.* Plans contrarium, ut par erat, dicit Lucanus.

Adde, quod *assuescis* fati, tantumque dolorem,

Crudelis, me ferre doces. ignosce fatenti:  
 Posse pati, timeo.

Hæc ad id pertinent, quod Pompeius dixerat, 756.

————— si numina nostras  
 Impulerint actes, maneat pars optima Magni.

si ego morior, tu saltem pars mei melior vive. Illa ad hoc respondet.

————— ignosce fatenti:  
 Posse pati, timeo.

Ignosce mihi timorem meum fatenti; cupida moriendi, id metuo ne sustineam vivere. Ovid. *Metam.* x. 25.

Posse pati volui, nec me tentasse negabo:  
 Vicit amor.

*Pati* idem esse quod *Vivere* ipse Grotius notaverat ad versum 313. *Disce sine armis posse pati*: sed animum jam non advertibat. Porro, quod dubitat, *Assuescis malis* pro *Assuefacis*, sit Librarium erratum, an culpa et idiotismus Lucani; de utroque securus esto. Priscianus p. 798. *Assuesco absolutum est: invenitur tamen pro Assuefacio: Lucanus in Quinto, Adde quod assuescis fati: pro Assuefacis.* Virgilius, *Æneid.* vi. 832.



- Sustinet amplexu dulci, non colla tenere:  
 Extremusque perit tam longi fluctus amoris:  
 795 Præcipitantque suos luctos: neuterque recedens  
 Sustinuit dixisse vale, vitamque per omnem  
 Nulla fuit tam mœsta dies. nam cætera damna  
 Durata jam mente malis, firmaque tulerunt.  
 Labitur infelix, manibusque excepta suorum  
 800 Fertur ad æquoreas, ac se prosternit, arenas,  
 Littoraque ipsa tenet, tandemque illata carinæ est.  
 Non sic infelix patriam, portusque reliquit  
 Hesperios, sævi premerent cum Cæsaris arma.  
 Fida comes Magni vadis duce sola relicto,  
 805 Pompeiumque fugis. quæ nox tibi proxima venit,  
 Insomnis. viduo tum primum frigida lecto,  
 Atque insueta quies uni, nudumque marito  
 Non hærente latus. somno quam sæpe gravata  
 Deceptis vacuum manibus complexa cubile est,  
 810 Atque oblita fugæ quæsiuit nocte maritum!  
 Nam, quamvis flamma tacitas urente medullas,  
 Non iuvat in toto corpus jactare cubili:  
 Servatur pars illa tori. caruisse timebat  
 Pompeio: sed non Superi tam læta parabant.  
 815 Instabat, miseræ Magnum quæ redderet, hora.

No poeri, ne tanta animis assuescite bella.

Pompeiumque fugis? quæ nox tibi proxima venit?

795. *Labitur infelix,*] Atqui tertio abhinc versu rursus habes, et in eadem casura, *Non sic infelix.* Dederit potius Poëta,

*Labitur EXANIMIS,* manibusque excepta suorum.

Quod loco aptius est, quam illud *Infelix,* etiam non denuo rediret. Virgilius quidem bis habet, *Labitur infelix,* et appositissime: sed vel ea causa Noster non sic diceret: noluisse enim a Virgilio, quem æmulabatur, Hemistichium mutuari.

809. *Deceptis vacuum manibus complexa cubile est,*] In tenerrima hac allocutione sæpius dormitarunt Librarii. Nam in ipso principio,

*Fida comes Magni, vadis duce sola relicto*

Plerique omnes codices, nostri certe universi, *Vadit, Fugit, Sibi,* habent, et pulcherrimum pathos plane strangulant. cum viri igitur docti ex uno vel altero codice tria ista receperunt, cur non cætera ad eandem normam, etiam ex nullo?

*Deceptis vacuum manibus complexa cubile ES,* Atque oblita fugæ *QUÆSISTI* nocte maritum non, ut nunc, *Quæsiuit:* et iterum v. 815. pro *Timebat.*

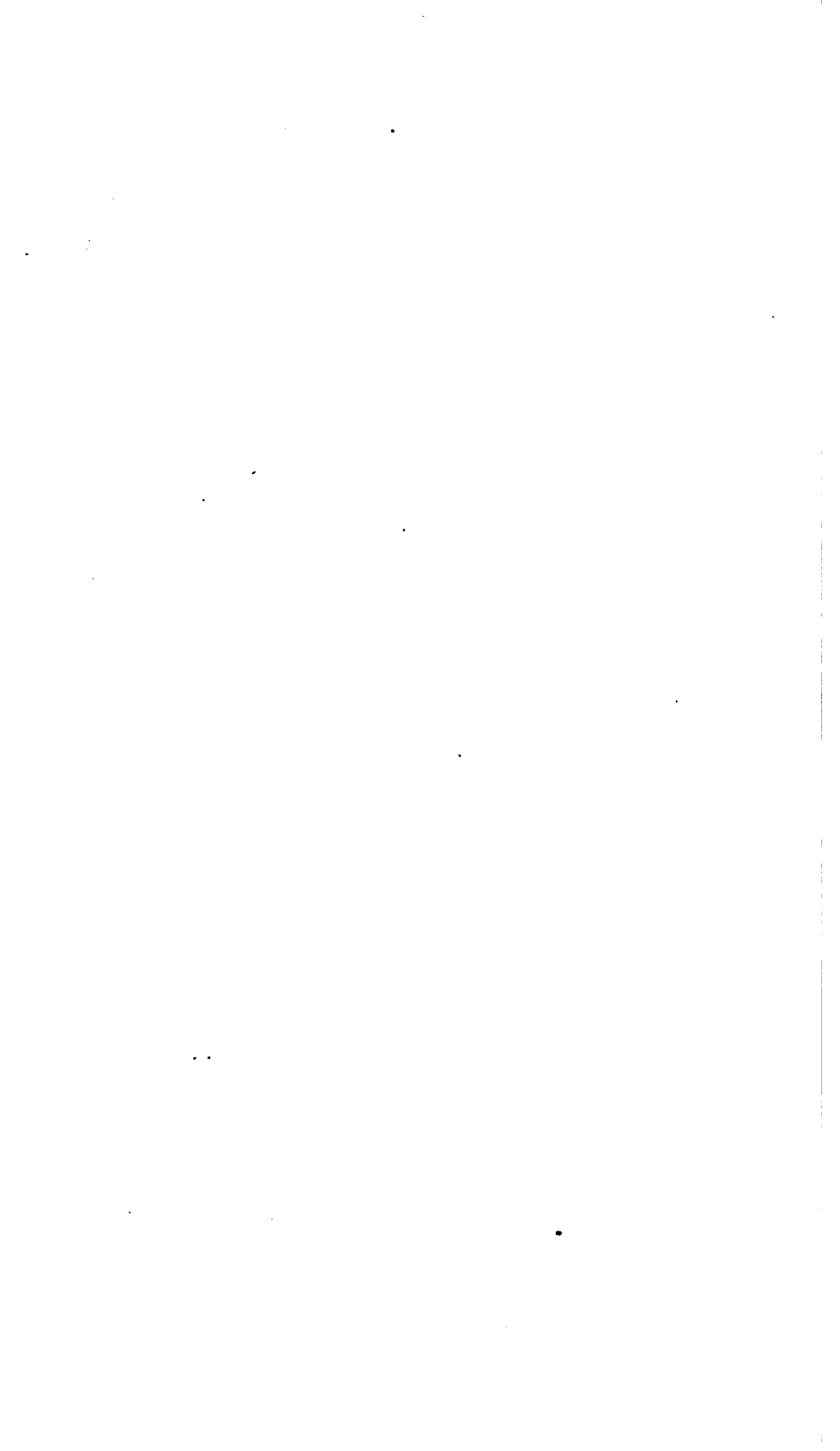
Servatur pars illa tori. caruisse *TIMEBAS* Pompeio.

815. — *Caruisse timebat!*] Metuebat ne Pompeium non reciperet. Atqui recipit, sed victum: quod peius quam non recipere. Grotius.

**M. ANNÆI LUCANI**

**P H A R S A L I Æ**

**LIBER SEXTUS.**



M. ANNÆI LUCANI  
PHARSALIÆ

LIBER SEXTUS.

POSTQUAM castra duces, pugnae jam mente propinqui,  
Imposuere jugia, admotaque comminus arma,  
Parque suum videre Dei, capere omnia Cæsar  
Mœnia Graiorum spernit, martemque secundum  
5 Jam nisi de genero fatis debere recusat.  
Funestam mundo votis petit omnibus horam,  
In casum quæ cuncta ferat. placet alea fati  
Alterutrum mensura caput. ter collibus omneis  
Explicuit turmas, et signa minantia pugnam,  
10 Testatus nunquam Latia se deesse ruinæ.  
Ut videt ad nullos exciri posse tumultus  
In pugnam generum, sed clauso fidere vallo,

1. *POSTQUAM castra duces, pugnae jam mente propinqui, Imposuere jugia,*] Quid est *Propinquus mente?* Quibus porro *jugis?* Corrige, Postquam castra duces, pugnae jam mente, *PROPINQUIS* Imponere jugia.

Sic ix. 225.

———— quorum unus aperta *Mente fuge,* tali compellat voce regentem.

3. *Parque suum videre Dei,*] Sic Plinius ubi de Elephanto agit et Dracone, naturam ait spectaculum sibi ac paria compo-

suissæ. Metaphora ab arena. Spectatores et fautores dii: Arena Pharsalia: Par gladiatorum Cæsar et Pompeius. Sic alibi:

———— sed par quod semper habemus Libertas et Cæsar erunt.

Grotius.

10. *Testatus nunquam Latia*] Verius et suavius Codex Bersmanni,

*Testatus Latia nunquam se deesse ruinae.*

12. — *Sed clauso fidere vallo,*] Scribe cum libris plurimis,

- Signa movet, tectusque via dumosa per arva  
 Dyrrhachii præceps rapiendas tendit ad arces.
- 15 Hoc iter æquoreo præcepit limite Magnus,  
 Quemque vocat collem Taulantius incola Petram,  
 Insedit castris, Ephyreaque mœnia servat,  
 Defendens tutam vel solis turribus urbem.  
 Non opus hanc veterum, nec moles structa tuetur,
- 20 Humanusque labor, facilis, licet ardua tollat,  
 Cedere vel bellis, vel cuncta moventibus annis.  
 Sed munimen habet nullo quassabile ferro,  
 Naturam, sedemque loci. nam clausa profundo  
 Undique præcipiti, scopulisque vomentibus æquor,
- 25 Exiguo debet, quod non est insula, colli.  
 Terribiles ratibus sustentant mœnia cautes,  
 Ioniumque furens rapido cum tollitur Austro,  
 Tempa, domosque quatit, spumatque in culmina pontus.  
 Hinc avidam belli rapuit spes improba mentem
- 30 Cæsaris, ut vastis diffusum collibus hostem

In pugnam generum: clauso sed fidere vallo.

15. — *Tectusque via dumosa per arva*] Latet hic mendum, specie sua et fraude tectissimum. Nempe boni Librarii *Tectus* huc induxerunt ob illos *Dumos*. At qui qui tectam viam quærit, ambages et dispendia vis sequitur: Cæsar vero hic *præceps* tendit. Quid quæris? Repono,

Signa movet, *RECTUSQUE VIÆ* dumosa per arva  
 Dyrrhachii præceps rapiendas tendit ad arces.

Virgilius viii. 594.

Olli per *dumos*, qua proxima meta viarum  
 Armati tendunt.

Ideo per *dumosa arva*; quia recta ibat, non vis publica tritasque circuitu, *Rectus via*, ut Seneca de vita Beata cap. 6. *Beatus ergo est iudicii rectus*.

17. — *Ephyreaque mania servat*] Dyrrhachium conditum à Corcyraeis. Corcyra à Corinthiis. Vide Strabonem et Thucydidem. Grotius,

19. *Non opus hanc veterum, nec moles structa tuetur,*

*Humanusque labor*] Cur sodes *Veterum opus*; cum quo vetustius est munimentum, tanto imbecillius sit? Cur etiam *Humanus labor*? quo refertur? cui opponitur? An mirum est, adeo multis sordere hunc poetam, qui tot mendis conspurcatus sit? Repono ex codice Regio,

Non opus hanc *SUPERUM*, nec moles structa tuetur,  
 Humanusque labor.

Nec Dii nec homines hanc Petram muniverunt: ipsa suo situ et loci natura tuta est. *Opus Superum*; nempe ut Trojs mœnia Neptuno et Apolline structa. Noster infra 49.

Nunc vetus Iliaeos attollat fabula muros,  
 Adscribatque delis.

20. *Humanusque labor, facilis, licet ardua tollat,*

*Cedere vel bellis, vel cuncta moventi-*

- Cingeret ignarum, ducto procul aggere valli.  
 Metitur terras oculis : nec cespite tantum  
 Contentus fragili subitos attollere muros,  
 Ingentes cautes, avulsaque saxa metallis,  
 35 Graiorumque domos, direptaque moenia transfert.  
 Extruitur, quod non aries impellere sævus,  
 Quod non ulla queat violenti machina belli.  
 Franguntur montes, planumque per ardua Cæsar  
 Ducit opus : pandit fossas, turritaque summis  
 40 Disponit castella jugis, magnoque recessu  
 Amplexus fines, saltus, nemorosaque tesqua,  
 Et silvas, vastasque feras indagine claudit.  
 Non desunt campi, non desunt pabula Magno,  
 Castraque Cæsareo circumdatus aggere mutat.  
 45 Flumina tot cursus illic exorta fatigant,  
 Illic mersa suos : operumque ut summa revisat,  
 Defessus Cæsar mediis intermanet agris.  
 Nunc vetus Iliacos attollat fabula muros,

*bus annis.*] Quid sibi vult illud *Ardua tollat*? Si singularem vis numerum *Ardua*, quid tollit? Si pluralem, quæ sunt illa *Ardua*? Corrige,

Humanusque labor, facill, licet arduus *SURGAT*,

Cedere vel bellis, vel cuncta moventibus annis.

*Moles* humano labore *Structa*, quantumvis ardua surgat, facilis tamen, &c. At Librarii, qui *Facilis et Surgat* cum proximo nomine *Labor* connectebant, id acumine suo videbant *Arduus* hoc pacto dicendum fuisse non *Ardua*. ergo verbum deponens *Surgat*, quo constructioni consulerent, verterunt in activum *Tollat*.

24. *Undique præcipiti, scopulisque vomentibus æquor.*] MS. P.

———— nam clausa profundo

Undique et illis scopulis removentibus æquor.

Pro *removentibus* rectius forte, *revomentibus* legas. Grotius. Recipimus lectionem codicis Grotiani, nam *Præcipiti profundo* nescio quid scit. Sed illud *Removentibus* vel *Revomentibus* non placet. Malim, quod alias Noster.

———— nam clausa profundo

Undique *ET ILLISUM* scopulis *FRANGENTIBUS* æquor.

Recte *Illisum*, ubi enim, *QUE* semel hic incederat, restabat ut *Præcipiti* huc intruderent, quo Colon scilicet clauderetur. Infra 266.

Frangentem fluctus scopulum ferit.

27. — *Rapido cum tollitur Austro,*] Reponere ex aliis codicibus *Rabido*.

29. *Hinc avidam belli rapuit spes improba mentem*] Recte codex Collegii Trinitatis, *HIC*. Ita semper poetæ, ubi raptam occasionem notant. Virgilius xii. 411.

*Hic* Venus indigno nati concussa dolore. et 554.

*Hic* mentem *Enes* genitrix pulcherrima misit.

42. *Et silvas, vastasque feras indagine claudit.*] *Apoge* istas *vastas feras*, et reponere ex omnibus quos vidi codicibus,

*VASTAQUE* feras indagine claudit.

45. *Flumina tot cursus illic exorta fati-*

Adscribatque Deis : fragili circumdata testa

- 50 Mœnia mirentur refugi Babylonia Parthi.  
 En quantum Tigris, quantum celer ambit Orontes,  
 Assyriis quantum populis telluris Eoæ  
 Sufficit in regnum, subitum, bellique tumultu  
 Raptum clausit opus. tanti periere labores.
- 55 Tot potuere manus adjungere Seston Abydo,  
 Ingestoque solo Phryxeum elidere pontum,  
 Aut Pelopis latis Ephyren abrumpere regnis,  
 Et ratibus longæ flexus donare Maleæ,  
 Aut aliquem mundi, quamvis Natura negasset,
- 60 In melius mutare locum. coit area belli :  
 Hic alitur sanguis terras fluxurus in omneis,  
 Hic et Thessalicæ clades, Libycæque tenentur.  
 Æstuat angusta rabies civilis arena.

Prima quidem surgens operum structura fefellit

- 65 Pompeium : veluti mediæ qui tutus in arvis  
 Sicaniæ rapidum nescit latrare Pelorum :  
 Aut vaga cum Tethys, Rutupinaque littora fervent,  
 Unda Caledonios fallit turbata Britannos.  
 Ut primum vasto septas videt aggere terras ;
- 70 Ipse quoque a tuta deducens agmina Petra  
 Diversis spargit tumulis, ut Cæsaris arma  
 Laxet, et effuso claudentem milite tendat :  
 Ac tantum septi vallo sibi vendicat agri,  
 Parva Mycenææ quantum sacrata Dianæ
- 75 Distat ab excelsa nemoralis Aricia Roma :  
 Quoque modo Romæ prælapsus mœnia Tybris  
 In mare descendit, si nusquam torqueat amnem.

gant.] Magis nitide varieque codex Bernmanni,

Flumina tot cursus, *ILLINC* exorta, fatigant,  
*ILLIC* mersa, suos.

54. *Raptum clausit opus. tanti periere labores.* Recte codex Reginus *CLAUDIT*, idque ob illud *EN*, quod amat et ostendit tempus præsens. Noster i. 120.

*En adæm* victor terraque marique.

Virgilius, *Æneid.* xii. 231.

*En omnes* et Troës et Arcades hi sunt.

Tum autem pro *Tanti*, ut erigatur sententia ; repono *Quantii*.

Raptum *CLAUDIT* opus. *QUANTI* periere labores!

55. *Tot potuere manus adjun gere Seston*

- Classica nulla sonant, injussaque tela vagantur:  
 Et fit sæpe nefas, jaculum tentante lacerto.
- 80 Major cura duces miscendis abstrahit armis.  
 Pompeium exhaustæ præbenda ad pabula terræ,  
 Quæ currens obrivit eques, gradibusque citatis  
 Ungula frondentem discussit cornea campum.  
 Belliger attonsis sonipes defessus in arvis,
- 85 Advectos cum plena ferant præsepia culmos,  
 Ore novas poscens moribundus labitur herbas,  
 Et tremulo medios abruptit poplite gyros.  
 Corpora tum solvit tabes, et digerit artus.  
 Traxit iners cœlum fluidæ contagia pestis
- 90 Obscuram in nubem. tali spiramine Nesis  
 Emittit Stygium nebulosis aëra saxis,  
 Antraque letiferi rabiem Typhonis anhelant.  
 Inde labant populi, cœloque paratior unda  
 Omne pati virus duravit viscera cœno.
- 95 Jam riget atra cutis, distentaque lumina rumpit:  
 Igneaque in vultus, et sacro fervida morbo  
 Pestis abit, fessumque caput se ferre recusat.  
 Jam magis atque magis præceps agit omnia fatum:  
 Nec mediū dirimunt morbi vitamque, necemque:
- 100 Sed languor cum morte venit, turbaque cadentum  
 Aucta lues, dum mista jacent incondita vivis  
 Corpora: nam miseros ultra tentoria cives  
 Spargere funus erat. tamen hos minuere labores  
 A tergo pelagus, pulsusque Aquilonibus aër,
- 105 Littoraque, et plenæ peregrina messe carinæ.  
 At liber terræ spatiosis collibus hostis

*Abydo,*] Repono ex libris plerisque omnibus,

Tot potuisse manus *AUT JUNGERE* Seston Abydo,  
*Aut* Pelopis latis.

66. *Sicania rapidum nescit latrare Pelorum:*] Iterum pro *Rapidum* repono ex aliis codicibus *RABIDUM*: idque magis, ob *Latrare*.

69. *Ut primum vasto septas videt aggers*

*terras;*] Concinnius duo Pulmanni cœdices,

*Ut primum septas vasto videt aggere terras.*

77. *In mare descendit, si nusquam torquet amnem.*] Sic codices: sed reponendum puto,

*In mare DESCENDAT, nusquam si torquet amnem.*

85. *Advectos cum plena ferant præse-*



- Aëre non pigro, nec inertibus angitur undis :  
 Sed patitur sævam, veluti circumdatus arcta  
 Obsidione, famem. nondum surgentibus altam  
 110 In segetem culmis, cernit miserabile vulgus  
 In pecudum cecidisse cibos, et carpere dumos,  
 Et morsu spoliare nemus, letumque minanteis  
 Vellere ab ignotis dubias radicibus herbas :  
 Quæ mollire queunt flamma, quæ frangere morsu,  
 115 Quæque per abrasas utero demittere fauces,  
 Plurimaque humanis antehac incognita mensis  
 Diripiens miles, saturum tamen obsidet hostem.  
 Ut primum libuit ruptis evadere claustris  
 Pompeio, cunctasque sibi permittere terras :  
 120 Non obscura petit latebrosæ tempora noctis,  
 Et raptum furto soceri cessantibus armis  
 Dedignatur iter : latis exire ruinis  
 Quærit, et impulso turres confringere vallo,  
 Perque omnes gladios, et qua via cæde paranda est.  
 125 Opportuna tamen valli pars visa propinqui,  
 Quam Minuti castella vocant, et confraga densis

*pia culmos.*] Sensus videtur esse, culmorum aridorum satis fuisse in præsepibus, sed ab equis desideratas herbas virides. Grotius.

105. — *Peregrina messe carina.*] Lege MERCE.

112. *Et morsu spoliare nemus.*] Atqui iterum habemus altero post versu, *Quæ frangere morsu.* Reponenda igitur complurium codicum lectio,

Et *POLIIS* spoliare nemus.

114. *Quæ mollire queunt flamma.*] Codex Bersmanni QUEANT. Lege QUEAT; sequitur enim,

Diripiens miles, saturum tamen obsidet hostem.

122. — *Latis exire ruinis*] Si attentus locum consideres, luxatum esse deprehendes,

———— latis exire ruinis

Quærit, et impulso turres confringere vallo,

Perque omnes gladios, et qua via cæde paranda est.

Quid enim est, *Confringere turres per omnes gladios*? Porro omnes nostri codices, *Impulsi valli*, vel *Impulsu*. Turres enim ipsius valli pars erant. Totum locum sic constitue,

———— latis exire ruinis

Perque omnes gladios, et qua via cæde paranda est,

Quærit, et *IMPULSI* turres confringere *FALLI*.

125. *Opportuna tamen valli pars visa propinqui.*] Cur iterum *Falli*, quod versu abhinc secundo habuimus? Responde MU. RI, ut supra v. 33. *Subitos attollere muros.* et infra 175. *Detrudit muris.* et 180. *Cadavera murum Admovere solo.* 280. *Insenit impulso presso jam pulvere muros.*

126. *Quam Minuti castella vocant.*] Minuti cujusdam in hac historia meminit Appianus. Si id nomen rectum est, fecit

- Arboribus dumeta tegunt. huc pulvere nullo  
 Proditus agmen agit, subitusque ad mœnia venit.  
 Tot simul e campis Latiae fulsere volucres :
- 130 Tot cecinere tubæ. ne quid victoria ferro  
 Deberet, pavor attonitos confecerat hostes.  
 Quod solum valuit virtus, jacuere peremti,  
 Debuerant quo stare loco : qui vulnera ferrent  
 Jam deerant, nimbusque ferens tot tela peribat.
- 135 Tum piceos volvunt immissæ lampadis ignes :  
 Tum quassæ nutant turres, lapsumque minantur.  
 Roboris impacti crebros gemit agger ad ictus.  
 Jam Pompeianæ celsi super ardua valli  
 Exierant Aquilæ : jam mundi jura petebant.
- 140 Quem non mille simul turmis, nec Cæsare toto  
 Auferret Fortuna locum, victoribus unus,  
 Eripuit, vetuitque capi : seque arma tenente,  
 Ac nondum strato, Magnum vicisse negavit.  
 Scæva viro nomen : castrorum in plebe merebat
- 145 Ante feras Rhodani gentes : ibi sanguine multo  
 Promotus Latiam longo gerit ordine vitem.

et hic in secunda systolen Lucanus. Ita enim peccata poetarum solemus *δραναζίζου*. At MS. P. et T. *Numici* habent. Grotius. Nihil opus est aut *Systola* illa aut *δραναζίζου*. Codices omnes: *Minuci* vel *Minici*, et Appiano dicitur *Minucius*: quod nomen secunda syllaba brevi est. Silius vii. 386.

Si factis nondum, *Minuci*, te cauta probare.  
 et 523.

Nec mora, disiecto *Minuci* vœcordia vallo.

Minucius ille, ut Appianus narrat, *φρέναζης*, erat, *præfectus castello*, in quo Scæva pugnabat, ipse quoque in ea pugna non Scæva inferior.

129. *Tot simul e campis Latiae*] Cur e campis, cum in campis essent; ut nonnulli codices hic præferunt. Corrigendum, et distinguendum,

Tot simul AC campis Latiae fulsere volucres,

Tot cecinere tubæ; ne quid victoria ferro Deberet, &c.

134. — *Nimbusque ferens tot tela peribat.*] Dimidia pars codicum habet, *Et nimbus agens*, Recte: non *Ferens*, quia *ferrent* jam proximo versu habuimus,

— qui vulnera ferrent

*Jam deerant et nimbus AGENS* tot tela peribat.

135. — *Immissæ lampadis ignes:*] An una *Lampas* tot manibus sufficit? Corrigere sine dubio:

Tum piceos volvunt immissæ LAMPADES ignes:

Tum quassæ nutant turres.

139. — *Jam mundi jura petebant.*] MSS. omnes *patabant*, ut sensus sit: Jam aditus erat ad libertatem. Grotius.

146. — *Latiam longo gerit ordine vitem.*] Lege PRIMO. Livius xlii. 34. *Tribuni militares in legione prima primum pilum virtutis causa ei assignarunt.* Te-

- Pronus ad omne nefas, et qui nesciret, in armis  
 Quam magnum virtus crimen civilibus esset.  
 Hic ubi quærentes socios jam Marte relicto  
 150 Tuta fugæ cernit, quo vos pavor, inquit, abegit  
 Impius, et cunctis ignotus Cæsaris armis?  
 O famuli turpes, servum pecus, absque cruore  
 Terga datis morti? cumulo vos deesse virorum  
 Non pudet, et bustis, interque cadavera quæri?  
 155 Non ira saltem juvenes, pietate remota,  
 Stabitis? e cunctis, per quos erumperet hostis,  
 Nos sumus electi. non parvo sanguine Magni  
 Ista dies ierit. peterem felicior umbras  
 Cæsaris in vultu. testem hunc Fortuna negavit:  
 160 Pompeio laudante cadam. confringite tela  
 Pectoris incursu, jugulisque retundite ferrum.  
 Jam longinqua petit pulvis, sonitusque ruinae,  
 Securasque fragor concussit Cæsaris aures.  
 Vincimus o socii; veniet, qui vendicet arces,  
 165 Dum morimur. movit tantum vox illa furorem,  
 Quantum non primo succendunt classica cantu:  
 Mirantesque virum, atque avidi spectare, sequuntur

citus Annal. i. 29. *Catonius primi ordinis centurio ad Tiberium mittitur.*

150. — Quo vos pavor, inquit, abegit Impius;] Quid illud Abegit? Nondum enim fugerant; Quærebant tantum, circumspectabant, qua tuto fugerent. Recte codex Collegii Trinitatis,

— Quo vos pavor, inquit, ADEGIT Implius.

152. *O famuli turpes, servum pecus, absque cruore*] Versus hic a melioribus codicibus aut abest, aut in margine vel inter lineas ponitur. Omnino ejiciendus est, ut κακῶν κέρματα. *O famuli turpes*, hoc ex lib. ix. 274. transductum est.

*O famuli turpes*, domini post fata prioris Itis ad heredem.

Tum illud servum pecus Horatii est,

*O imitatores, servum pecus!*

Hic vero inepte assuitur; nam post fa-

muli turpes, et τρωτόλογοι et minus est. Quin et illud prave, *Absque cruore Terga datis morti*; quasi vero vulnere accepto, terga dare ac fugere honestum esset. cæterum *Morti* hic recipimus, non, quod alii codices, *Marti*. Jam enim habuimus *Marte relicto*.

164. *Vincimus o socii*;] Lege VICIMUS. Livius xxi. 43. *Si quem animum paulo ante habuistis, eundem nos habueritis, vicimus, milites. et mox. Si hoc bene sciam omnibus destinatumque in animo est, iterum dicam, vicistis.*

169. *An plus quam mortem virtus daret.*] An posset virtus iniquo loco et certamine, amplius aliquid dare quam mortem: hoc est, an etiam victoriam dare posset. Grotius. Cave, vel cum viro magno victoriam hic intelligas, vel cum aliis *Famam et gloriam. Plusquam mor-*

- Scituri juvenes, numero deprensa, locoque,  
An plus quam mortem virtus daret. ille ruenti  
170 Aggère consistit, primumque cadavera plenis  
Turribus evolvit, subeuntesque obruit hostes  
Corporibus: totæque viro dant tela ruinæ,  
Roboraque, et moles; hosti seque ipse minatur.  
Nunc sude, nunc duro contraria pectora conto  
175 Detrudit muris, et valli summa tenentes  
Amputat ense manus: caput obterit, ossaque saxo,  
Ac male defensum fragili compage cerebrum  
Dissipat: alterius flamma crinesque; genasque  
Succendit: strident oculis ardentibus ignes.  
180 Ut primum cumulo crescente cadavera murum  
Admovere solo; non signior extulit illum  
Saltus, et in medias jecit super arva catervas,  
Quam per summa rapit celerem venabula pardum.  
Tunc densos inter cuneos compressus; et omni  
185 Vallatus bello vincit, quem respicit, hostem.  
Jamque hebes, et crasso non asper sanguine mucro  
Percussum Scævæ frangit, non vulnerat, hostem.  
Perdidit ensis opus, frangit sine vulnere membra.

tem, eodem sensu, quo versu operis primo, *Bella plusquam civilia*. Gravius quod bellum et crudelius quam civile; Fortius quid et generosius, quam mortem ipsam capere, ut rei modus rem ipsam superet. Supra i. 469. *Animique capaces Mortis*. ii. 557.

\_\_\_\_\_ minimumque in morte virorum  
Mors virtutis habet.

Cæterum illud *Deprensa numero*, non sane arripet. *Lego, Depressa virtus*; et numero et loco inferior. Sidonius Carm. v. ex Nostris elegantissime,

\_\_\_\_\_ et forte premantur  
Seu numero seu sorte loci; mors obruit illos,  
Non timor: invicti perstant animoque supersunt  
Jam prope post animam.

Cæsar Gall. vii. 50. *Cum hostes loco et numero, nostri virtute confiderent.*

175. *Roboraque, et moles; hosti seque ipse minatur.*] Non placet *Hosti*; cum

altero abhinc versu habuerimus, *Subeuntesque obruit hostes*. Forte legendum,

*Roboraque, et moles vastas, seque ipse minatur.*

184. *Tunc densos inter cuneos compressus,*] Recte codex Pulmanni *COMPRESSUS*. et mox habemus, *Compressa tempora* v. 195.

187. *Percussum Scævæ frangit, non vulnerat, hostem.*] Vel sola vox *frangit* repetita satis ostendit horum duorum versusum alterum vacare. MS. T. ex prima manu versusum duntaxat priorem habet: posteriorem ad marginem ascriptum. Contra in MS. P. annotatum est priorem versusum abundare. Puto hunc locum unum esse ex iis quos in secunda editione, ut fieri solet, mutavit Lucanus: et priorem versusum prius scriptum: postea ejus loco substitutum alterum, hunc in modum:

- Illum tota premit moles, illum omnia tela.  
 190 Nulla fuit non certa manus, non lancea felix :  
 Parque novum Fortuna videt concurrere, bellum,  
 Atque virum. fortis crebris sonat ictibus umbo,  
 Et galeæ fragmenta cavæ compressa perurunt  
 Tempora : nec quicquam nudis vitalibus obstat  
 195 Jam, præter stantes in summis ossibus hastas.  
 Quid nunc vesani jaculis, levibusque sagittis  
 Perditis hæsueros nunquam vitalibus ictus ?  
 Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis  
 Obruat, aut vasti muralia pondera saxi :  
 200 Hunc aries ferro, ballistaque limine portæ  
 Summoveat : stat non fragilis pro Cæsare murus,  
 Pompeiumque tenet : jam pectora non tegit armis :  
 Ac veritus credi clypeo, lævaque vacasse,  
 Aut culpa vixisse sua, tot vulnera belli  
 205 Solus obit, densamque ferens in pectore silvam,  
 Jam gradibus fessis, in quem cadat, eligit hostem,  
 Par pelagi monstribus. Libycæ sic bellua terræ,  
 Getulus densis Elephas oppressus ab armis  
 Omne repercussum squalenti missile tergo  
 210 Frangit, et hærentes mota cute discutit hastas.  
 Viscera tuta latent penitus, citraque cruorem  
 Confixæ stant tela feræ : tot facta sagittis,  
 Tot jaculis, unam non explent vulnera mortem.  
 Dictæa procul ecce manu Gortynis arundo  
 215 Tenditur in Scævam, quæ voto certior omni

Jamque hebes et crasso non asper sanguine mucro  
 Perdidit ensis opus : frangit sine vulnere mem-  
 bra.

Est enim hoc acutius. Grotius.

192. — *Fortis crebris sonat ictibus umbo.*] Ride illum *Fortem umbonem*, et reponde,

Parque novum Fortuna videt concurrere, bellum  
 Atque virum *FORTEM* : crebris sonat ictibus umbo.

Seneca Patruus de Providentia ii. 12.  
*Ecce par deo dignum, vir fortis cum mala*

*Fortuna compositus.* Hoc ipsum Lucanus, coram oculis habuit.

198. *Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis*] Falarica scribe a falis id est turribus. Notat Servius apud Virgilium ostendi robor Turni qui talem hastam jaculatus sit. Sed ipsum vide. Locus autem hic Lucani ex illo *Æneidos* viii. de Bitia expressus est. Grotius.

204. — *Tot vulnera belli Solus obit.*] *Obire vulnera* non memini usquam legisse. Corrigo,

- In caput, atque oculi lævum descendit in orbem.  
 Ille moras ferri, nervorum et vincula rumpit,  
 Affixam vellens oculo pendente sagittam  
 Intrepidus, telumque suo cum lumine calcat.
- 220 Pannonis haud aliter post ictum sævior ursæ,  
 Cum jaculum parva Libys amentavit habena,  
 Se rotat in vulnus: telumque irata receptum  
 Impetit, et secum fugientem circuit hastam.  
 Perdiderat vultum rabies: stetit imbre cruento
- 225 Informis facies: lætus fragor æthera pulsat  
 Victorum: majora viris de sanguine parvo  
 Gaudia non faceret conspectum in Cæsare vulnus.  
 Ille tegens alta suppressum mente dolorem,  
 Mitis, et a vultu penitus virtute remota,
- 230 Parcite, ait, cives: procul hinc avertite ferrum:  
 Collatura meæ nil sunt jam vulnera morti:  
 Non eget ingestis, sed vulsis pectore telis.  
 Tollite, et in Magni viventem ponite castris:  
 Hoc vestro præstate duci: sit Scæva relictæ
- 235 Cæsaris exemplum potius, quam mortis honestæ.  
 Credidit infelix simulatis vocibus Aulus:  
 Nec vidit recto gladium mucrone tenentem:  
 Membraque captivi pariter laturus, et arma,  
 Fulmineum mediis excepit faucibus ense.
- 240 Incaluit virtus: atque una cæde reffectus  
 Solvat, ait, pœnas, Scævam quicumque subactum  
 Speravit: pacem gladio si quærit ab isto

————— tot *MUNIA* belli  
 Solus obit.

Noster v. 8. *Vagos belli per munia patrea obire Munia et Munera passim habes.*

207. *Par pelagi monstria.*] Et hoc quoque libri nonnulli agnoscunt. At MS. P. sic habet:

————— in quem cadat, eligit hostem,  
 Sic Libycus densis Elephas oppressus ab armis.

Quod et ipsum puto esse ex secunda et meliore Lucani editione. Neque immerito repudiavit illud de pelagi monstria,

ut alienum hoc loco. Grotius. Etiam codices qui priorem versum agnoscunt, in secundo tamen plerique habent *Sic Libycus*, non *Getulus*: quod Correctorum est.

221. *Cum jaculum parva Libys amentavit habena.*] *Lege*, CUI jaculum.

226. ——— *De sanguine parvo*] Plures et meliores E sanguine.

232. *Non eget ingestis, sed vulsis pectore telis.*] Adducit hoc Servius ad illud Virg. xi. *Æneidos*:

Eduxit corpore telum.

- Magnus; adorato submittat Cæsare signa.  
 An similem vestri, segnemque ad fata putastis ?
- 245 Pompeii vobis minor est, causæque Senatus,  
 Quam mihi mortis amor. Simul hæc effatus, et altus  
 Cæsareas pulvis testatur adesse cohortes.  
 Dedecus hic belli Magno, crimenque remisit,  
 Ne solum totæ fugerent te Scæva catervæ:
- 250 Subducto qui Marte ruis: nam sanguine fuso  
 Vires pugna dabat. labentem turba suorum  
 Excipit, atque humeris defectum imponere gaudet.  
 Ac velut inclusum perfosso in pectore numen,  
 Et vivam magnæ speciem Virtutis adorant:
- 255 Telaque confixis certant evellere membris,  
 Exornantque Deos, ac nudum pectore Martem  
 Armis Scæva tuis. felix hoc nomine famæ  
 Si tibi durus Iber, aut si tibi terga dedisset  
 Cantaber exiguis, aut longis Teutonus armis.
- 260 Non tu bellorum spoliis ornare Tonantis  
 Templâ potes, non tu lætis ululare triumphis.  
 Infelix, quanta dominum virtute parasti!  
 Nec magis hac Magnus castrorum parte repulsus  
 Intra claustra piger dilato marte quievit,
- 265 Quam mare lassatur, cum se tollentibus Euris  
 Frangentem fluctus scopulum ferit, aut latus alti

Quo facilius possit perire, inquit. Grotius.

237. *Nec vidit recto gladium mucrone tenentem* :] Longe melius, quod alii codices habent. TREMENTEM. vel si Scævam ipsum mavis, et non gladium, PREMENTEM. Noster vii. 562. *Quis presens tremat ense manus.*

244. *An similem vestri, segnemque ad fata putastis?* ] Omnes fere codices PUTATIS, et recte.

246. — *Simul hæc effatus, et altus* ] Et sensus et sonus postulat, quod alii codices EFFATUR.

256. — *Ac nudum pectore Martem* ] Scribe PECTORA. Virgilius: *Nudus tempora. Et nudus membra Pyracmon.*

257. — *Felix hoc nomine fama* ] Sic infra 604.

Imple letatur vulgata nomine fama Thessalis.

Sed codex Collegii Trinitatis hic habet, *Felix hoc MUNERE fama.* Quod si cui ablandiatur, tum erit, hoc meo munere, hoc carmine quo semper victurus es. Virgilius de Nisao et Euryalo,

Felices ambo, siquid mea carmina possunt.

Nam quod hic Scævam, etiam Cæsari ipsi imputare audeat Noster, ix. 982.

Invidia sacra, Cæsar, ne tangere fama: Venturi me teque legent.

262. *Infelix, quanta dominum virtute parasti!* ] Ex Sallustio qui Histor. 1. dixit





- Cum super e totis emisit collibus agmen,  
 Effuditque acies obseptum Magnus in hostem.  
 Non sic Ætnæis habitans in vallibus horret  
 Enceladum spirante Noto, cum tota cavernas  
 295 Egerit, et torrens in campos defluit Ætna :  
 Cæsaris ut miles glomerato pulvere victus  
 Ante aciem, cæci trepidus sub nube timoris  
 Hostibus occurrit fugiens, inque ipsa pavendo  
 Fata ruit. totus mitti civilibus armis  
 300 Usque vel in pacem potuit cruor : ipse furenteis  
 Dux tenuit gladios. felix, ac libera legum,  
 Roma, fores, jurisque tui, vicisset in illo  
 Si tibi Sylla loco. dolet heu, semperque dolebit,  
 Quod scelereum, Cæsar, prodest tibi summa tuorum  
 305 Cum genero pugnassee pio. Pro tristia fata,  
 Non Uticæ Libye clades, Hispania Mundæ  
 Flesset, et infando pollutus sanguine Nilus  
 Nobilius Phario gestasset rege cadaver :  
 Nec Juba Marmaricas nudus pressisset arenas,  
 310 Pœnorumque umbras placasset sanguine fuso  
 Scipio : nec sancto caruisset vita Catone.

agmen,] Meliores libri IMMISIT. Super-immisit; ut in composito dicitur, *Superingero, Superinjicio*.

293. Non sic Ætnæis habitans in vallibus] Jam viderunt viri docti legendum esse *Ennæis*; ab *Enna* urbe prope Ætnam sita. Rediit enim altero abhinc versu, *In campos defluit Ætna*. Sed locus majoribus adhuc mendis obsitus opem nostram desiderat:

Non sic Ennæis habitans in vallibus horret  
 Enceladum spirante Noto, cum tota cavernas  
 Egerit, et torrens in campos defluit Ætna :  
 Cæsaris ut miles \_\_\_\_\_

Hostibus occurrit fugiens.

Ubi vidi loci ἀσολυθίας. *Habitator ille non sic horret Enceladum, ut miles Cæsaris, horret aliquid opinor: immo, ut miles occurrit hostibus. Hoccine placet? Quid vero est Spirante Noto? Miserimus sane habitator, si quotiescumque*

Notus fiat, Ætnæ ruinis obruitur. Quid porro est *Egerere cavernas?* ex cavernis aliquid egerat, sed ipsas cavernas qui posuit? cum illæ, siquid inde egeritur, majores relinquantur. Corrige et distingue,

Non sic Ennæis habitans in vallibus horret,  
 ENCELADO spirante NOTUM, cum tota EN-  
 INAS

Egerit, et torrens in campos defluit Ætna ;  
 Cæsaris ut miles glomerato pulvere victus, &c.

*Horret Notum spirante Encelado*. Sic tres habent Pulmanni codices, quos audire debuerunt Interpretes. Multum interest inter duas istas lectiones. Si *Horret Enceladum, spirante Noto*; tum Ennenses horrent Enceladum (sive Ætnam) etiam quiescentem, si ventus fiat: quod falsum. *Notus* hic, ut *Auster* Virgilio (notante Servio) pro quolibet vento: species pro genere. At *Horret Notum, Encelado spirante*; hoc est, Ætna incendium

Ultimus esse dies potuit tibi, Roma, malorum :  
Exire e mediis potuit Pharsalia fatis.

- Deserit adverso possessam numine sedem  
315 Cæsar, et Emathias lacero petit agmine terras.  
Arma secuturum soceri, quacunque fugasset,  
Tentavere sui comites divertere Magnum,  
Hortati, patrias sedes, atque hoste carentem  
Ausoniam peteret. Nunquam me Cæsaris, inquit,  
320 Exemplo reddam patriæ, nunquamque videbit  
Me, nisi dimisso redeuntem milite Roma.  
Hesperiam potui, motu surgente, tenere,  
Si vellem patriis aciem committere templis,  
Ac medio pugnare foro. dum bella relegem,  
325 Extremum Scythici transcendam frigoris orbem,  
Ardentesque plagas. victor tibi, Roma, quietem  
Eripiam, qui, ne premerent te prælia, fugi?  
Ah potius, ne quid bello patiaris in isto,  
Te Cæsar putet esse suam. sic fatus, in ortus  
330 Phœbeos convertit iter, terræque secutus  
Devia, qua vastos aperit Candavia saltus,  
Contigit Emathiam, bello quam fata parabant.

eructante, horrent ventum, ne favillas  
et turbinem totum in suos agros impellat.  
Non sic, ait, Etnenses Ætna flammam e-  
grediente horrent ventum, ut miles Cæsaris  
horrebat, ventum scilicet; qui glomerati  
pulveris nubes in oculos eis ingressit. Rec-  
te autem, ut arbitror, Ruinas egerit. Vir-  
gilius, Æneid. iii. 573.

Horrificis juxta tonat Ætna rubris.

312. *Ultimus esse dies potuit tibi, Roma, malorum:*] Duo optimi ex nos-  
tris, LABORUM. Placet. Hæ voces  
passim inter se permutantur: ut iii. 317.

Hic, dabit hic pacem jugulus finemque laborum.  
codices fere omnes Malorum.

314. *Deserit adverso possessam numine sedem*] Meliores codices AVERSO.

317. *Tentavere sui comites divertere Magnum.*] Meliores DEVERTERE. ut  
infra 591.

Quisque suo ventura potes devertere cursu.

325. *Extremum Scythici transcendam frigoris orbem.*] Sic nostri codices: Sed  
elegantius est, quod Eutyches vetus Gram-  
maticus nobis servavit p. 2176. *Relego,*  
*gas: ut Lucanus:*

————— dum bella relegem,  
Extremum Scythici transcendam frigoris  
AÆM.

328. *Ah potius, ne quid bello patiaris in isto.*] Concinnius alii codices,

Ah potius, bello ne quid patiaris in isto.

329. — *Sic fatus, in ortus Phœbeos convertit iter.*] Quomodo  
*convertit iter*, qui nondum inceperat?  
Lege, *CONTENDIT iter*; ut unus Pul-  
manni codex.

339. *Escipit adversos Zephyros, et Iapyga Pindus.*] Lege ex aliis codicibus  
*Aversos.*

- Thessaliam, qua parte diem brumalibus horis  
Attollit Titan, rupes Ossea coercet.
- 335 Cum per summa poli Phœbum trahit altior æstas,  
Pelion opponit radiis nascentibus umbras.  
At medios ignes cœli, rabidique Leonis  
Solstitiale caput nemorosus submovet Othrys.  
Excipit adversos Zephyros, et Iapyga Pindus,
- 340 Et maturato præcidit vespere lucem.  
Nec metuens imi Borean habitator Olympi  
Lucentem totis ignorat noctibus Arcton.  
Hos inter montes media qui valle premuntur,  
Perpetuis quondam latuere paludibus agri :
- 345 Flumina dum campi retinent, nec pervia Tempe  
Dant aditus pelago, stagnumque implentibus undis  
Crescere cursus erat. postquam discessit Olympo  
Herculea gravis Ossa manu, subitæque ruinam  
Sensit aquæ Nereus : melius mansura sub undis,
- 350 Emathis æquorei regnum Pharsalos Achillis  
Eminet, et prima Rhœteia littora pinu  
Quæ tetigit Phylace, Pteleosque, et Dorion ira  
Flebile Pieridum ; Trachin, pretioque nefandæ  
Lampados Herculeis fortis Melibœa pharetris :
- 355 Atque olim Larissa potens : ubi nobile quondam  
Nunc super Argos arant : veteres ubi fabula Thebas  
Monstrat Echionias : ubi quondam Pentheos exul  
Colla caputque ferens supremo tradidit igni,

343. *Hos inter montes media qui valle premuntur.*] Corrigendum,

— media *QUA* valle premuntur.

346. *Dant aditus pelago.*] Immo *pelagi*, ut habet MS. P. et R. A. Maris aditus erant interclusi. Grotius. Recte *Pelagi*. Nam *Pelago* non esset, *Dant fluminibus aditus ad pelagus*, (quod sententia hic postulat) sed *dant pelago aditus ad flumina*. Noster viii. 45. *Habes aditum sententia in sæcula fama*. Casu ut hic patrio. Porro autem, pro *Undis*, plerique omnes codices habent,

— stagnumque implentibus UNUM  
Crescere cursus erat.

*Unum stagnum*, quo omnia flumina convenerunt; et *Implentibus* scilicet fluminibus, ut supervacuum sit illud *UNDIS*: quodque tertio abhinc versu recurrit. Argute autem, *Crescere cursus erat*: ut supra 103. *Miseros ultra tentoria cives Spargere funus erat*.

354. — *Herculeis fortis Melibœa pharetris*:] Codices plerique omnes *Sagittis*, quod hic melius convenit, vel ob illud *Fortis*. Fortitudo enim ex *sagittis*, potius quam ex *pharetris* monstratur.

355. *Atque olim Larissa potens*: —  
— *rapiisset Agave*.] Hi quinque versus mihi spurii videntur, *Larissa*, etiam

- Questa quod hoc solum nato rapuisset Agave.  
 360 Ergo abrupta palus multos discessit in amnes.  
 Purus in occasus, parvi sed gurgitis, Æas  
 Ioniq̄ fluit inde mari : nec fortior undis  
 Labitur avectæ pater Isidis, et tuus, Cœneu,  
 Pene gener crassis oblimat Echinadas undis :  
 365 Et Meleagream maculatus sanguine Nessi  
 Euenos Calydonæ secat. ferit amne citato  
 Maliacas Sperchios aquas : et flumine puro  
 Irrigat Amphrysos famulantis pascua Phœbi.  
 Quique nec humentes nebulas, nec rore madentem  
 370 Aëra, nec tenues ventos suspirat Anauros.  
 Et quisquis pelago per se non cognitus amnis  
 Peneo donavit aquas. it gurgite raptō  
 Apidanos : nunquamque celer, nisi mistus, Enipeus.  
 Accipit Asopos cursus, Phœnixque, Melasque.  
 375 Solus in alterius nomen cum venerit undæ,  
 Defendit Titaresus aquas, lapsusque superne  
 Gurgite Penei pro siccis utitur arvis.  
 Hunc fama est Stygiis manare paludibus amnem,  
 Et capitis memorem, fluvii contagia vilis  
 380 Nolle pati, superumque sibi servare timorem.  
 Ut primum emissis patuerunt amnibus arva,  
 Pinguis Bœbicio discessit vomere sulcus :  
 Mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum.  
 Æolidæ, Dolopesque solum fregere coloni,

tum potens. *Argos*, nullum ejus nominis  
 ibi oppidum. *Veteres Thebas Echionias*,  
 præter geminum Epitheton ; etiam falli-  
 tur, nam Thebæ Echionis sunt Bœoticæ ;  
 non hæ Pthioticæ. Et Agave in Bœoticis  
 ut notum. præterea numquam illa  
*Erul.* Stulte bis dicitur, *Quondam.* Stulte  
*Colla caputque*, et mox de uno, *Hoc so-  
 lum*, et stulte de Pentheo et Agave hic ;  
 cum hoc alibi narrat i. 574. et vii. 709.

356. — *Veteres ubi fabula Thebas  
 Monstrat Echionias :* Hoc vult,  
 Thebas Pthioticas dictas à Thebis Bœo-  
 ticis, ex eo quod Agave ibi exsilii sui se-  
 dem invenisset. Grotius. Nescio quo

auctore, hæc vir magnus de exilio Aga-  
 ves.

360. *Ergo abrupta palus multos disces-  
 sit in amnes.* Alii codices elegantius  
 DISCEDIT.

361. — *Æas*] Variant MSS. Sed  
 veram hanc esse lectionem docent Strabo  
 et Plinius. Grotius.

376. *Defendit Titaresus aquas,*] Tita-  
 resius Homero in Bœotia, unde hæc flu-  
 minis sumta descriptio : et ea quæ apud  
 Plinium est in Thessalia. Grotius.

382. *Pinguis Bœbicio*] Rescribe *Bœbry-  
 cio* cum MSS. Grotius.

383. *Mox Lelegum dextra pressum de-*

- 385 Et Magnetes equis, Minyæ gens cognita remis.  
 Illic semiferos Ixionidas Centauros  
 Foeta Pelethroniis nubes effudit in antris.  
 Aspera te Pholoës frangentem, Momyche, saxa,  
 Teque sub Cætæo torquentem vertice vulsas,
- 390 Rhœce ferox, quas vix Boreas inverteret, ornos :  
 Hospes et Alcidae magni, Phole: teque per amnem  
 Improbe Lernæas vector passure sagittas :  
 Teque, senex Chiron, gelido qui sidere fulgens  
 Impetis Æmonio majorem Scorpion arcu.
- 395 Hac tellure feri micuerunt semina martis.  
 Primus ab æquorea percussis cuspide saxis  
 Thessalicus sonipes bellis feralibus omen  
 Exiit; primus chalybem, frænosque momordit,  
 Spumavitque novis Lapithæ domitoris habenis.
- 400 Prima fretum scindens Pagassæo littore pinus,  
 Terrenum ignotas hominem projecit in undas.  
 Primus Thessalicæ rector telluris Itonus  
 In formam calidæ percussit pondera massæ,  
 Fudit et argentum flammis, aurumque moneta
- 405 Fregit, et immensis coxit fornacibus æra.  
 Illic, quod populos scelerata impegit in arma,  
 Divitias numerare datum est. hinc maxima serpens  
 Descendit Python, Cyrrhæaque fluxit in antra :  
 Unde et Thessalicæ veniunt ad Pythia laurus.
- 410 Impius hinc prolem superis immisit Alceus :

scendit aratrum.] Citat Servius ad viii.  
 Æneidos l. Grotius.

389. Teque sub Cætæo torquentem vertice vulsas,

Rhœceferos.] Primum lege RHŒTE, ut hic codices, et aliorum scriptorum loca monstrant : Deinde corrige,

VOSQUE sub Cætæo TORQUENTES vertice.  
 Hoc est, Vos, Rhœce, et Phole, nam si Teque his adsciscis, deerit alterum Teque, quod Pholum introducat.

402. Primus Thessalicæ rector telluris Itonus] Scholiastes Apollonii lib. i. Ἀγμυ-  
 νίδας ἢ τοῖς Θηβαίοις, Ἀμφικρότους οὐδὲ Ἴτα-

νὸς ἢ Διοσκόριον γινώσκου, ἔφ' ἢ Ἴταλὸν οὐκ ἔσθαι Ἴταλὸν, Ἀθηναῖοι. Grotius. Itonis urbs meminit Homerus Bœotio, Apollodorus l. 11. Montem Itonum vocant Strabonis libri MSS. Apud Plinium : *Auri metallæ et constaturam Cadmus Phœnix ad Panchæum montem, ut alii Thoas, legam Itonus Cassiod. l. 111. epistola 31. Æs enim Itonus (scribe Itonus) Thessalia rex, plumbum Midas regnator Phrygiæ reppererunt* Grotius. Manuscripti omnes *Itonas, Itonos, Itonus*; Cassiodori lectio *Itonas* retinenda est, nisi mavis *Iannos*, cum Is. Vossio ad Catullum.

Inseruit celis prope se cum Pelion astris,  
Sideribusque vias incumbens abstulit Ossa.

- Hac ubi damnata fati tellure locarunt  
Castra duces; cunctos belli præsağa futuri
- 415 Mens agitat, summique gravem discriminis horam  
Adventare palam est. propius jam fata moveri  
Degeneres trepidant animi, pejoraque versant.  
Ad dubios pauci præsumto robore casus  
Spemque metumque ferunt. turbæ sed mistus inertī
- 420 Sextus erat, Magno proles indigna parente,  
Qui mox Scyllæis exul grassatus in undis,  
Polluit æquoreos Siculus pirata triumphos.  
Qui stimulante metu fati prænosceret cursus,  
Impatiensque moræ, venturisque omnibus æger;
- 425 Non tripodas Deli, non Pythia consulit antra,  
Nec quæsisse libet, primis quid frugibus altris  
Ore Jovis Dodona sonet, quis noscere fibra  
Fata queat, quis prodat aves, quis fulgura cœli  
Servet et Assyria scrutetur sidera cura,
- 430 Aut si quid tacitum, sed fas, erat. ille supernis  
Detestanda Deis sævorum arcana Magorum  
Moverat, et tristeis sacris feralibus aras,  
Umbrarum, Ditisque fidem: miseroque liquebat  
Scire parum Superos. vanum, sævumque furorem
- 435 Adjuvat ipse locus, vicinaque mœnia castris  
Hæmonidum, ficti quas nulla licentia monstri

406. *Illic, quod populos scelerata impedit in arma,*

*Divitias numerare datum*] Immo ILLINC, ut postea bis *Hinc*. Non *illic* modo in Thessalia, sed *Ilinc* in relique terrarum orbe pecuniæ numerantur non penduntur.

409. — *Ad Pythia*] Certamina scilicet, quorum præmium Laurus. Grotius.

412. *Sideribusque vias incumbens abstulit Ossa.*] *Incumbens*, scilicet Pelio. Sed melior lectio est aliorum et plurium codicum:

Inseruit celis prope se cum Pelion astris, Sideribusque vias *INCURRENS* abstulit Ossa.

Pelion, inferior mons, *prope se inseruit astris*; at ei imposita Ossa plane *incurrit* in astra, et eorum cursus impedit.

426. — *Primis quid frugibus altris Ore Jovis Dodona sonet.*] Colbertini duo *Ære Jovis*. Val. Maximus viii. 15. 3. de Amphiarai oraculo. *Cujus cineres idem honoris possident, quod Pythias cortinas, quod abeno Dodona, quod Hammonis fonti datur.*

432. *Moverat.*] Ita rescripsi pro *Moverat*. Non enim vult Sexto cognitatas artes

- Transierat, quarum, quicquid non creditur, ars est.  
 Thessala quinetiam tellus herbasque nocenteis  
 Rupibus ingenuit, sensuraque saxa canentes  
 440 Arcanum ferale Magos. ibi plurima surgunt  
 Vim factura Deis. et terris hospita Colchis  
 Legit in Hæmoniis, quas non advexerat, herbas.  
 Impia tot populis, tot surdas gentibus aures  
 Cœlicolum, diræ convertunt carmina gentis.  
 445 Una per æthereos exit vox illa recessus,  
 Verbaque ad invitum perfert cogentia numen,  
 Quod non cura poli, cœlique volubilis unquam  
 Avocat. infandum tetigit cum sidera murmur,  
 Tunc Babylon Persea licet, secretaque Memphis  
 450 Omne vetustorum solvat penetrale Magorum :  
 Abducit superos alienis Thessalis aris.  
 Carmine Thessalidum dura in præcordia fluxit  
 Non fatis adductus amor : flammisque severi  
 Illicitis arsere senes. nec noxia tantum  
 455 Pocula perficiunt, aut cum turgentia succo  
 Frontis amaturæ subducunt pignora fetæ.  
 Mens hausti nulla sanie polluta veneni  
 Excantata perit. quos non concordia misti

magicas, sed implorasse eum *ἐν τῶν σίνουμαρ-  
 ραίων*, ut omnibus aliis divinationibus cer-  
 tiorem. Grotius.

436. — *Licentia monstri*] Nihil  
 tam licenter fingitur quod non illis supe-  
 rant. Simile illud Claudiani :

— sed quamvis varis miracula monstri  
 Ingemunt teneras vincituri carmine mentes,  
 Nil veris æquale dabunt. Grotius.

447. *Quod non cura poli, cœlique volu-  
 bilis unquam*

*Avocat.*] Placet codex Pulmanni,  
 qui USQUAM habet.

449. *Tunc Babylon Persea licet, secre-  
 taque Memphis*] *Lege Persæa*. Val. Flac.  
 vii. 450.

— Titania jamque  
 Gramina *Persæa*que sicut depromere vires  
 Ceperat — Medes.

Vel potius *Persæi*, ut *Persæis Hecate*. Ovid.  
*Met. Hecates Perseidos*. et Rem. Amor.

Quid tibi profuerint, Circe, Perseides herbe.

A Πέρσης non *πίρατος* nec *πύρατος* sed  
*πύρατος*. *πύρατος* dicitur a Persa Πέρση,  
 urbe prope Euphratem. Steph. de urbi-  
 bus solus memorat. Cur autem *Persea*  
*Babylon*, quæ ab Assyria Semiramide  
 condita? Nemo sic Babylonem vocavit.  
 Deinde inconcinne, hinc *Persea*, illinc  
 non aliud nomen gentile, sed *Secreta*: po-  
 tius Lucanum scripsisse crediderim,

Tunc Babylon PRÆSAGA licet secretaque  
 Memphis.

*Præsaga* ob Chaldaeos Astrologos, qui fu-  
 tura prævidebant.

451. *Abducit superos alienis Thessalis  
 aris.*] Non de *aris*, sed de *carmine* agitur,  
 Corriço,

Abducit superos ALIENAS Thessalis ORAS.  
 Æneid. iii. 601.

- Alligat ulla tori, blandæque potentia formæ,  
 460 Traxerunt torti magica vertigine fili.  
 Cessavere vices rerum: dilataque longa  
 Hæsit nocte dies: legi non paruit æther.  
 Torpuit et præceps audito carmine mundus:  
 Axibus et rapidis impulsos Juppiter urgens  
 465 Miratur non ire polos. nunc omnia complent  
 Imbribus, et calido producunt nubila Phæbo:  
 Et tonat ignaro coelum Jove. vocibus iisdem  
 Humentes late nebulas, nimbosque solutis  
 Excussere comis. ventis cessantibus, æquor  
 470 Intumuit: rursus vetitum sentire procellas  
 Conticuit turbante Noto: puppinque ferentes  
 In ventum tumuere sinus. de rupe pependit  
 Abscissa fixus torrens: amnisque cucurrit  
 Non qua pronus erat. Nilum non extulit æstas:  
 475 Mæander direxit aquas: Rhodanumque morantem  
 Præcipitavit Arar: submisso vertice montes  
 Explicuere jugum. nubes suspexit Olympus:  
 Solibus et nullis Scythicæ, cum bruma rigeret,  
 Dimaduere nives. impulsam sidere Tethyn  
 480 Reppulit Hæmonidum, defenso littore, carmen.

Tollite me, Teucri, quascumque abducite terras.

455. *Pocula perficiunt.*] Neque hoc præstant venena, sed sola carmina. Grotius. Melius alii codices PROFICIUNT.

460. *Traxerunt torti magica vertigine fili.*] Ridiculum est illud *Torti fili.* Responde RHOMBI. Ovid. Amor. i. 8.

Scit bene quid gramen, quid torto concita rhombo

Licia, quid valeat virus amantis equæ.

Propert. ii. 21. 35.

Deficiunt magico torti sub carmine rhombi.

Idem iii. 4. 26.

Staminea rhombi ducitur ille rota.

466. — *Et calido producunt nubila Phæbo:*] PRÆDUCUNT, tres codices Nicolai Heinsii: Recte. Vide ipsum ad Silii x. 411.

467. — *Vocibus iisdem*

*Humentes late nebulas, nimbosque solutis*

*Excussere comis.*] Quid hoc? Si vocibus quomodo comis? Saltem comisque dicendum fuit. Ex sensu ipso emendationem eruimus,

————— solutis

Excussere UMBRIS.

Sic i. 261.

Nondum gelidas lux solerat umbras.

471. — *Turbante Noto:*] In tempestate malaciam faciunt: In sereno iratum mare. Grotius.

475. *Mæander direxit aquas:*] Scribe Mæandros, ut Noster alibi, *Errantem Mæandron adit.* vide Nic. Heinsium ad Ovid. Heroid. ix. 55.

480. *Reppulit Hæmonidum, defenso lit-*



- Terra quoque immoti concussit ponderis axem,  
 Et medium vergens nisu titubavit in orbem.  
 Tantæ molis onus percussum voce recessit,  
 Prospectumque dedit circumlabentis Olympi.
- 485 Omne potens animal leti, genitumque nocere,  
 Et pavet Hæmonias, et mortibus instruit arteis.  
 Has avidæ tigres, et nobilis ira leonum  
 Ore foveat blando : gelidos his explicat orbis,  
 Inque pruinoso coluber distenditur arvo.
- 490 Viperei coeunt, abrupto corpore, nodi :  
 Humanoque cadit serpens afflata veneno.  
 Quis labor hic superis, cantus herbasque sequendi,  
 Spernendique timor ? cujus commercia pacti  
 Obstrictos habuere Deos ? parere necesse est,
- 495 An juvat ? ignota tantum pietate merentur ?  
 An tacitis valuere minis ? hoc juris in omneis  
 Est illis superos ? an habent hæc carmina certum  
 Imperiosa Deum, qui mundum cogere, quicquid  
 Cogitur ipse, potest ? illis et sidera primum

tore, carmen.] *Lege Harmonium.* Sic infra 693.

Explicat *Hæmonio.*  
 et v. 486.

*Hæmonias artes.*

482. *Et medium vergens nisu titubavit in orbem.*] Pro *vergens nisu*, Doctissimus Gronovius Observ. ii. 7. magnopere contendit, legendum esse, prout alii codices habent, *vergens nisus*, accusativo plurali. Non accedo. *Terra concussit axem*, hoc est, de centro mundi recessit; et *nisu suo vergens in medium orbem*, sive, ultro citroque centrum præterverta est et fluctuavit, priusquam in medio quiesceret. Hæc vera loci sententia est, et Poëtam Philosophum indicat. Seneca de otio Sapientis. *Suapte natura gravia descenderint, an præter nisum pondusque corporum altior aliqua vis legem singulis dixerit ?*

484. *Prospectumque dedit*] Terra in medio obstans vetat uno in loco videri supera coeli, atque infera : quæ simul ap-

pareant, si illam è medio dimoveris. Grotius.

488. *Ore foveat blando* :] Alii codices FOVET, quod recipimus. Animadvertes enim, Nostrum ubi plures sunt Nominativi etiam numeri pluralia, proximo, si singularis nomen sit, singulare verbum subnectere.

492. *Quis labor hic superis*,] Codex Colbert. PAVOR. Lego ex antitheti ratione, Unde AMOR hic superis cantus herbasque sequendi  
 Sprensendive timor ?

Amor edendi, habendi, pugnandi, &c. Virg. Ec. x.

omnes  
 Unde amor iste, rogant, tibi ?

499. — *Illis et sidera primum*  
*Præcipiti deducta polo* :] Omnes codices ILLIC, in Thessalia scilicet.

505. — *Cantu depressa*] Lectio non mala et è MS. Sic Catullus : *Velut minuta magno Deprensa navis in mari.* Sed cum Manuscripti quos postea vidi omnes

- 500 Præcipiti deducta polo : Phœbeque serena  
 Non aliter diris verborum obsessa venenis  
 Palluit, et nigris, terrenisque ignibus arsit,  
 Quam si fraterna prohiberet imagine tellus,  
 Insereretque suas flammis cœlestibus umbras.
- 505 Et patitur tantos cantu deprensa labores  
 Donec suppositas propior despumet in herbas.  
 Hos scelerum ritus, hæc diræ carmina gentis  
 Effera damnarat nimis pietatis Erichtho,  
 Inque novos ritus pollutam duxerat artem.
- 510 Illis namque nefas urbis submittere tecto .  
 Aut laribus ferale caput : desertaque busta  
 Incolit, et tumulos expulsis obtinet Umbris,  
 Grata Deis Erebi. cœtus audire silentum,  
 Nosse domos Stygias, arcanaque Ditis operti,
- 515 Non Superi, non vita vetat. tenet ora profanæ  
 Fœda situ macies, cœloque ignota sereno.  
 Terribilis Stygio facies pallore gravatur,  
 Impexis onerata comis. si nimbus, et atræ

*depressa* habeant, quid ni sequamur, ut vi de celo deductam significet. Grotius.

507. *Hos scelerum ritus, hæc diræ carmina gentis*] Tota venus et virtus hujus sententiæ periit, Librariorum facinore. Solus Pulmanni codex rem nobis restituit,

Hos scelerum ritus, hæc diræ CRIMINA gentis  
 Effera damnarat nimis pietatis Erichtho.

Illâ ipsa scelera ac crimina videbantur huic venificis nimium pia; novos igitur et feriliores ritus in artem induxerat. Jam carmina substituit, et tota Antitheti gratia evanescit.

509. *Inque novos ritus pollutam duxerat artem.*] Atqui altero abhinc versu præcesserat, *Hos scelerum ritus.* Repone,

Inque novos ACTUS pollutam duxerat artem.

Infra 606.

Pronum erat, o juvenis, quos velles (inquit) in actus  
 Invitos præbere Deas.

Vel *Inque novos USUS*, ut 577.

Illâ Magis, magicæque Deis incognita verba Tentabat, carmenque novos fingebat in usus.

511. *Aut laribus ferale caput:*] Jam bis habuimus *Ferale*, 432. 440. Lega igitur, ne semper eandem chordam,

Aut laribus *feriale* caput.

Quod et per se melius est. Virgilius vii. 415.

Alecto torvam faciem et *ferialis* membra Exiit.

517. *Terribilis Stygio facies pallore gravatur,*

*Impexis onerata comis.*] Tertio abhinc versu jam habuimus, *Nosse domos Stygias.* Quare aliud Epitheton excogitandum. Quid vero illud *Gravatur pallore?* an in pallore est aliquid ponderis? Nec magis placet *Onerata facies:* caput, collum, cervix, sed non *Facies.* Legorim,

- Sidera subducunt nubes, tunc Thessala nudis  
 520 Egreditur bustis, nocturnaue fulgura captat.  
 Semina fœcundæ segetis calcata percussit,  
 Et non letiferas spirando perdidit auras.  
 Nec superos orat, nec cantu supplice numen  
 Auxiliare vocat, nec fibras illa litanteis  
 525 Novit : funereas aris imponere flammæ  
 Gaudet, et accenso rapuit quæ thura sepulcro.  
 Omne nefas Superi prima jam voce precantis  
 Concedunt, carmenque timent audire secundum.  
 Viventes animas, et adhuc sua membra regentes,  
 530 Infodit busto : fatis debentibus annos  
 Mors invita subit : perversa funera pompa  
 Rettulit a tumulis : fugere cadavera letum.  
 Fumantes juvenum cineres, ardentiaque ossa  
 E mediis rapit illa rogis, ipsamque, parentes  
 535 Quam tenuere, facem : nigroque volantia fumo  
 Feralis fragmenta tori, vestesque fluentes  
 Colligit in cineres, et olentes membra favillas.

Terribilis *TETRO* facies *SQUALORE* gravatyr.

Impexis *UMBRATA* comia.

Noster infra, 625.

Maestum tecta caput *squalenti* nube.

Virgilius, *Æneid.* vi. 299.

Terribili *squalore* Charon, cui plurima mento  
 Canities inculca jacet.

Sic Ovidius, *Medusa ora squalentia*, et alii passim. Statius, de Tisiphone,

Centum illi stantes *umbrabant* ora cerastæ.

Ovid. *Metam.* xiii. 845.

Prominet in vultus, humerosque, ut lucus, obumbrat.

519. — *Tunc Thessala nudis*

*Egreditur bustis,*] Jam dixerat

511. *Desertaque busta Incolit*; ut probe sciremus unde egressa sit, etsi *bustis* non iterum inculcasset. Quid autem *nudis bustis*? Corrige,

————— *Tunc Thessala nudis*  
 Egreditur *PEDIBUS*

Hoc in omnibus veneficiis solenne est. Horat. *Serm.* i. 8.

Vidi egomet nigra succinctam vadere palla  
 Canidiam, *pedibus nudis* passoque capillo.

*Medea* apud Ovidium. *Metam.* vii. 182.

Egreditur tactis vestes induta relictas  
*Nuda pedem.*

522. *Et non letiferas spirando perdidit auras.*] Vellem doceri, quid sit *auras perdere*? Nisi si sit ad nihilum redigere: quod Philosophi non concedent. *vitare, corrumpere, inficere auras*; sed *perdere* quid sit nescio. Scribe,

Et non letiferas spirando *REDDIDIT* auras.

*Auras* prius non letiferas spirando reddidit, fecit, letiferas. Ovid. *Metam.* *Auræ stetit, aut visa est*, hoc est, *Stetisse*.

538. — *Ubi servantur saris,*] Quibus in locis corpora non cremantur, sed conduntur, ut apud *Ægyptios* et *Judæos*. Vide Tacitum *hist.* v. sequentia sanien

- Ast ubi servantur saxis, quibus intimus humor  
 Ducitur, et tracta durescunt tabe medullæ  
 540 Corpora ; tunc omneis avide desævit in artus,  
 Immersitque manus oculis : gaudetque gelatos  
 Effodisse orbes : et siccæ pallida rodit  
 Excrementa manus : laqueum, nodosque nocenteis  
 Ore suo rupit : pendentia corpora carpsit,  
 545 Abrasitque cruces: percussaque viscera nimbis  
 Vulsit, et incoctas admissis sole medullas.  
 Insertum manibus chalybem, nigramque per artus  
 Stillantis tabi saniem, virusque coactum  
 Sustulit, et nervo morsus retinente pependit.  
 550 Et quacunquæ jacet nudum tellure cadaver,  
 Ante feras, volucresque sedet: nec carpere membra  
 Vult ferro, manibusque suis, morsusque luporum  
 Expectat, siccis raptura e faucibus artus.  
 Nec cessant a cæde manus, si sanguine vivo  
 555 Est opus, erumpat jugulo qui primus aperto.  
 Nec refugit cædes, vivum si sacra cruorem,

describunt conditis effluentem corporibus.  
 Grotius.

541. *Immersitque manus oculis.*] Melius alii codices,

desævit in artus,  
*IMMERSITQUE* manus oculis, gaudetque, &c.

543. — *Laqueum, nodosque nocenteis*

*Ore suo rupit.*] *Nocentes*, quia collum alicui eliserant, Pulmanni tamen codex *RECENTES*, et præstulerim, quoniam plus virium habent a gula jam nuper fracta.

547. *Insertum manibus chalybem,*] Clavos ferreos quibus fixi qui in cruce pendebant quod est *πρωτολαβιδος* in Evangelio Joannis xx. 25. atque inde *εὐρωπὸς ἄνω* ibidem. Grotius.

550. — *Quacunquæ jacet nudum tellure cadaver,*] Ita emendavimus pro *quodcunquæ*. Grotius. Omnes omnium codices habent,

Et quodcumque jacet nuda tellure cadaver.

Recte: *nuda tellure cadaver*, nullo busto aut sepulcro conditum; utrum cadaver ipsum nudum an vestitum fuerit, nihil intererat. Sed cur *Sedet ante feras*? an fersæ aut volucres sedent? aut ipsa nihil agere potuit, nisi sedendo? Lege ex codice Regio,

Et quodcumque jacet nuda tellure cadaver,  
 Ante feras, volucresque *VIDET*.

*Videt*, priusquam vultures et fersæ *ἔλθουσιν ἑαυτάς*, videant.

553. — *Siccis raptura e faucibus artus.*] Bis paulo ante *artus* in fine versus: deinde an lupi totos *artus* uno morsu hauriunt? Corrigo,

Siccis raptura e faucibus *OFFAS*.

556. *Nec refugit cædes,*] Hic versus cum sequente deest in MS. P. Forte et hoc ex emendatione Lucani aut Argentarise Pollæ. Grotius. Aut hoc distichon, aut quod proximum habuimus, est correctio alterius, et ex curis secundis; placet magis, posterius est.

- Extaque funereæ poscunt trepidantia mensæ:  
 Vulnere sic ventris, non, qua Natura vocabat,  
 Extrahitur partus, calidis ponendus in ariâ.
- 560 Et quoties sævis opus est, ac fortibus umbris,  
 Ipsa facit manes: hominum mors omnis in usu est  
 Illa genæ florem primævo corpore vulsit,  
 Illa comam læva morienti abscidit ephæbo.  
 Sæpe etiam caris cognato in funere dira
- 565 Thessalis incubuit membris: atque oscula fingens,  
 Truncavitque caput, compressaque dentibus ora  
 Laxavit: siccoque hærentem gutture linguam  
 Præmordens, gelidis infudit murmura labris,  
 Arcanumque nefas Stygias mandavit ad umbras.
- 570 Hanc ut fama loci Pompeio prodidit: alta  
 Nocte poli, Titan medium quo tempore ducit  
 Sub nostra tellure diem: deserta per arva  
 Carpit iter. fidi scelerum, suetique ministri  
 Effractus circum tumulos, ac busta vagati
- 575 Conspexere procul prærupta in caute sedentem,  
 Qua juga devexus Pharsalica porrigit Æmus.  
 Illa Magis, magicisque Deis incognita verba  
 Tentabat, carmenque novos fingebat in usus.  
 Namque timens, ne Mars alium vagus iret in orbem,
- 580 Emathis et tellus tam multa cæde careret;  
 Pollutos cantu, dirisque venefica succis  
 Conspersos, vetuit transmittere bella Philippos,  
 Tot mortes habitura suas, usuraque mundi  
 Sanguine: cæсорum truncare cadavera Regum
- 585 Sperat, et Hesperiaæ cineres avertere gentis,

558. *Vulnere sic ventris,*] Omnes codices *Si ventris*. Sententia autem postulat SED. *Nec refugit cædes; sed vulnere ventris partus extrahitur.*

560. — *Quoties sævis opus est, ac fortibus umbris,*] Ubi opus est cruentis umbris, ibi ipsa dat morti, quos suscitet. Grotius.

562. — *Primævo corpore*] Lege cum aliis codicibus:

*Ille genæ florem primævo E corpore vulsit.*

566. *Truncavitque caput,*] Notato tria ista, *Cognato in funere, caris membris, fingens oscula:* et dic mihi, qui potuit tot presentibus, aut cur voluit truncare caput? Corrige TRACTAVITQUE caput. Sententia est, Dum fingit se dare suprema oscula cognato morienti; tractat caput, os clausum aperit, et linguam leviter mordens, insusurrat aliquid, quod ille

- Ossaque nobilium, tantosque acquirere manes.  
 Hic ardor, solusque labor, quid corpore Magni  
 Projecto rapiat, quos Cæsaris involet artus.  
 Quam prior affatur Pompeii ignava propago.
- 590 O decus Hæmonidum, populis quæ pandere fata,  
 Quæque suo ventura potes devertere cursu,  
 Te precor, ut certum liceat mihi noscere finem,  
 Quem belli fortuna paret. non ultima turbæ  
 Pars ego Romanæ, Magni clarissima proles ;
- 595 Vel dominus rerum, vel tanti funeris hæres.  
 Mens dubiis percussa pavet, rursusque parata est  
 Certos ferre metus. hoc casibus eripe juris ;  
 Ne subiti, cæcique ruant ; vel numina torque,  
 Vel tu parce Deis, et Manibus exprime verum.
- 600 Elysias resera sedes, ipsamque vocatam,  
 Quos petat e nobis, Mortem tibi coge fateri.  
 Non humilis labor est : dignum, quod quæserere cures,  
 Vel tibi, quo tanti præponderet alea fati.  
 Impia lætatur vulgatæ nomine famæ
- 605 Thessalis, et contra : Si fata minora moveres,  
 Pronum erat, o juvenis, quos velles (inquit) in actus  
 Invitos præbere Deos. conceditur arti,  
 Unam cum radiis presserunt sidera mortem,  
 Inseruisse moras : et, quamvis fecerit omnis
- 610 Stella senem, medios herbis abrumpimus annos.  
 At simul a prima descendit origine mundi  
 Causarum series, atque omnia fata laborant  
 Si quicquam mutare velis, unoque sub ictu  
 Stat genus humanum : tunc, Thessala turba fatemur,

Manibus narrare debet. Tacitus Annal.

iii. 12. Quo pertinuit nudare corpus, et  
 contractandum vulgi oculis permittere?

597. Certos ferre metus.] Paratus sum  
 ferre quævis mala, dum certa mihi prius  
 explorataque sint. Grotius.

601. — Mortem tibi coge fateri.] Mors  
 hic Dea, ut notatum Servio ad illud xi.  
 Æneid.

————— mactantes corpora Morti.

Papinius :

In scopulis Mors sæva sedet.

Grotius.

603. — Quo tanti præponderet alea  
 fati.] Vel ob illud Quo corrigendum est,

— Quo tanti PROPENDEAT alea fati.

605. — Si fata minora moveres,] vè  
 is vèr evasior. Vide Plutarchum de  
 Fato. Grotius.

611. At simul a prima descendit origine

- 615 Plus Fortuna potest. sed si prænoscere casus  
Contentus, faciles aditus, multique patebunt  
Ad verum: tellus nobis, ætherque, chaosque,  
Æquoraque, et campi, Rhodopeaque saxa loquentur,  
Sed pronum, cum tanta novæ sit copia mortis,
- 620 Emathiis unum campis attollere corpus,  
Ut modo defuncti, tepidique cadaveris ora  
Plena voce sonent: ne membris sole perustis  
Auribus incertum feralis strideat umbra.  
Dixerat: et noctis geminatis arte tenebris,
- 625 Mœstum tecta caput squalenti nube, pererrat  
Corpora cæсорum, tumulis projecta negatis.  
Continuo fugere lupi, fugere revulsis  
Unguibus impastæ volucres, dum Thessala vatem  
Eligit, et gelidas leto scrutata medullas
- 630 Pulmonis rigidi stantes sine vulnere fibras  
Invenit, et vocem defuncto in corpore quærit.  
Fata peremtorum pendent jam multa virorum,  
Quem superis revocasse velit. si tollere totas  
Tentasset campis acies, et reddere bello:
- 635 Cessissent leges Erebi, monstroque potenti  
Extractus Stygio populus pugnasset Averno,  
Electum tandem trajecto gutture corpus

mundi] *ἐν τῷ αἰθέρι. ἐν ἀπαισῶν ἡγε-  
νησύνῳν.* Vide Plutarchum dicto libro.  
Grotius.

616. — *Faciles aditus, multique pa-  
tebunt]* Rectius codices plerique, FACI-  
LESQUE. Illud QUE promittit aliud  
Epitheton secuturum.

617. — *Tellus nobis, ætherque, chaos-  
que,  
Æquoraque, et campi, Rhodopea-  
que saxa loquentur.]* Tellus, Æther, Chaos,  
Æquora, his addit propinqua loca. Ergo  
legendum,  
Æquoraque, et TEMPE, ET Rhodopea saxa  
loquentur.

Tempe, montes Thessaliæ, Rhodope prox-  
imæ regionis Thraciæ. Claudianus, *Rho-  
dopeia saxa* habet. Martialis, *Cultor Rho-  
dopeius Harmo.*

622. — *Ne membris sole perustis]*  
Melius alii codices NEC membris.

632. *Fata peremtorum pendent jam mul-  
ta virorum,]* Alius codex TUNC. Lege  
TAM multa.

637. — *Trajecto gutture]* Cujus ip-  
sa guttur unco trajecerat. Grotius.

646. — *Pallensque sub antris  
Longa nocte situs,]* Pallens situs  
non apte dicitur; et Pallida silva jam  
tertio ante versu habuimus. Lege iterum,

———— *SQUALENSQUE* sub antris  
Longa nocte situs.

650. — *Quo non metuunt emittere  
manes*

*Tartarei reges.]* Manuscripti fore  
omnes METUANT. Recte. Non pro-  
cal a Ditis domo, confinium mundi inferi

- Ducit, et inserto laqueis feralibus unco,  
 Per scopulos miserum trahitur, per saxa cadaver  
 640 Victurum : montisque cavi, quem tristis Erichtho  
 Damnarat sacris, alta sub rupe locatur.  
 Haud procul a Ditis cæcis depressa cavernis  
 In præceps subsedit humus : quam pallida pronis  
 Urget silva comis, et nullo vertice cœlum  
 645 Suspiciens, Phœbo non pervia taxus opacat.  
 Marcentes intus tenebræ, pallensque sub antris  
 Longa nocte situs, nunquam, nisi carmine factum,  
 Lumen habet. non Tænareis sic faucibus aër  
 Sedit iners, mæstum mundi confine latentis,  
 650 Ac nostri: quo non metuunt emittere manes  
 Tartarei reges. nam quamvis Thessala vates  
 Vim faciat fatis, dubium est, quod traxerit illuc  
 Aspiciat Stygias, an quod descenderit, umbras.  
 Discolor, et vario furialis cultus amictu  
 655 Induitur, vultusque operitur crine soluto,  
 Et coma vipereis substringitur horrida sertis.  
 Ut pavidos juvenis comites, ipsumque trementem  
 Conspicit, exanimi defixum lumina vultu :  
 Ponite, ait, trepida conceptos mente timores :  
 660 Jam nova, jam vera reddetur vita figura.  
 Ut quamvis pavidi possint audire loquentem.

et superi, Quo non metuant; hoc est, Ut ne metuant illuc manes emittere.

652. — *Dubium est, quod traxerit illuc*

*Aspiciat Stygias, an quod descenderit, umbras.]* Secundum hanc lectionem et distinctionem, quodcumque agas, nullum huic loco sensum efficias. Codex Bersmanni habet, *Descendit in umbras. Lege,*

———— dubium est, quod traxerit illuc  
*Aspiciat, Stygias an quod DESCENDAT AD umbras.*

Sententia hæc est: Quantumvis polleat Venifica, ut anima quædam vocanti illi præsto sit; tamen in hoc specu, quod u-

triusque mundi est confinium, dubium est, an *aspiciat* animam, quam e. Styge exciverat, an aliam quæ recens mortua illuc ad inferos descendat.

655. — *Vultusque operitur crine soluto,]* MSS. P. et T.

———— vultusque aperitur crine remoto.

Hactenus velaverat vultum crine, nunc eum nudat quo sit terribilior. nam sequitur:

Et coma vipereis substringitur horrida nodis.

Grotius. Cum Grotianis codicibus nostri omnes faciunt, et ipsa adeo sententia. Sed hoc non facit, *quo sit terribilior*; sed, quo ad opus se præparet et accingat.

658. — *Exanimi defixum lumina vult-*



- Si vero Stygiosque lacus, ripamque sonantem  
 Ignibus ostendam, si me præsentem videri  
 Eumenides possent, villosaque colla colubris  
 665 Cerberus excutiens, et vincti terga Gigantes;  
 Quis timor ignavi metuentes cernere manes?  
 Pectora tunc primum ferventi sanguine supplet  
 Vulneribus laxata novis: taboque medullas  
 Abluit: et virus large lunare ministrat.
- 670 Huc quicquid fetu genuit Natura sinistro  
 Miscetur. non spuma canum, quibus unda timori est,  
 Viscera non lyncis, non diræ nodus hyænzæ  
 Defuit, et cervi pasti serpentes medulla:  
 Non puppim retinens, Euro tendente rudentes,
- 675 In mediis æcheneis aquis, oculique draconum,  
 Quæque sonant feta tepefacta sub alite saxa:  
 Non Arabum volucer serpens, innataque rubris  
 Æquoribus custos pretiosæ vipera conchæ,  
 Aut viventis adhuc Libyci membrana cerastæ,
- 680 Aut cinis Eoa positi Phœnicis in ara.  
 Quo postquam viles, et habentes nomina pestes  
 Contulit: infando saturatas carmine frondes,  
 Et quibus os dirum nascentibus inspuit, herbas  
 Addidit et quicquid mundo dedit ipsa veneni:

[tu:] Satis bene *Defixum*, sed melius est, quod Bersamanni codex suggerit,

Exanimi DEFLEXUM lumina vultu.

Adeo exhorruit juvenis Pompeius; ut non ausus aspicere Venificæ apparatus, lumina alio deflecteret. Ovidius *Metam.* vii. 789.

*Lamina deflexi*, revocataque rursus eodem Rettuleram.

663. — *Si me præsentem videri*] *me præstante* rescriptum erat in MS. T. quod probō. Grotius.

671. — *Non spuma canum*] Cum hoc apparatu instrumentoque magico confer Ovidium *Metam.* vii. Senec. *Medea*: Horatium *Epodon* v. Grotius. Alii codices omittunt EST. Rectius, quia sequitur Consonans, non Vocalis.

676. *Quæque sonant feta tepefacta sub alite saxa*:] *Ætites*. Grotius.

678. — *Custos pretiosæ vipera conchæ*] *Chelonites*. Grotius.

686. — *Confundit murmura primum Dissona, et humana multum discordia lingue*.] Codex Regius, NIMI-UM discordia.

691. — *Et planctus illis cautibus undæ*] Hanc lectionem nostram probant MSS. omnes. Sonum inter alios illum dicit, quem fluctus edunt impacti scopulis. Et proprie hic ponitur planctus: ut, *plangunt littora fluctus*. Grotius.

697. *Et Rector terræ, quem longa in secula torquet*  
*Mors dilata deum*] Perperam hic Interpretes, Quem deum torquet dilata

- 685 Tunc vox Lethæos cunctis pollentior herbis  
 Excantare Deos, confundit murmura primum  
 Dissona, et humanæ multum discordia linguæ.  
 Latratus habet illa canum, gemitusque luporum.  
 Quod trepidus bubo, quod strix nocturna quærentur,  
 690 Quod strident ululantque feræ, quod sibilat anguis,  
 Exprimit, et planctus illisæ cautibus undæ,  
 Silvarumque sonum, fractæque tonitrua nubis.  
 Tot rerum vox una fuit. mox cætera cantu  
 Explicat Hæmonio, penetratque in Tartara lingua.  
 695 Eumenides, Stygiumque nefas, pœnæque nocentum,  
 Et Chaos innumeros avidum confundere mundos,  
 Et Rector terræ, quem longa in secula torquet  
 Mors dilata deum, Styx, et quos nulla meretur  
 Thessalis, Elysios, cælum, matremque perosa  
 700 Persephone, nostræque Hecates pars ultima, per quam  
 Manibus et mihi sunt tacitæ commercia linguæ:  
 Janitor et sedis laxæ, qui viscera sævo  
 Spargis nostra cani: repetitaque fila sorores  
 Fracturæ: tuque o flagrantis portitor undæ  
 705 Jam lassate senex ad me redeuntibus umbris:  
 Exaudite preces, si vos satis ore nefando,  
 Pollutoque voco, si nunquam hæc carmina fibris  
 Humanis jejuna cano, si pectora plena

in longa sæcula mors sua: adeo ut præ  
 sortis iniquitate tædium vitæ eum capiat.  
 Tu vero *Mors deum* hic accipe, pro *Deo-  
 rum*: Quem mors deorum diu dilata tor-  
 quet et cruciet. Stoicum hic agit Noster,  
 ut semper. Ex eorum sententia, in con-  
 flagratione mundi omnia pereunt, etiam  
 ipsi qui nunc Dii. Optat igitur Pluto,  
 sortem suam tertiam ægre ferens, ut con-  
 flagratio citius fiat, et in mundi renova-  
 tione vel Maris vel etiam Cæli sibi sor-  
 tem speret.

698. — *Styx, et quos nulla meretur  
 Thessalis, Elysios, cælum, matrem-  
 que perosa*

*Persephone,*] Hæc mendosa sunt:

Leges cum aliis codicibus,

————— *Styx, et quos nulla meretur  
 Thessalis, ELYSII; cælum matremque perosa  
 Persephone.*

Quippe Elysios non oderat Proserpina,  
 quos ipsi Cælo prætulit. *Styx, et Elysii  
 campi, exaudite.*

702. — *Qui viscera sævo*

*Spargis nostra cani:*] Servius ad  
 vi. *En.* *Et quia de anima dicturus est,  
 bene facit ante Cerberi commemorationem,  
 consumptoris corporum. Lucanus: qui  
 viscera sævo Spargis nostra cani. Tunc  
 enim animæ locum suum accipiunt, cum  
 fuerit corpus absumptum. Nimirum κίβη-  
 τος Græci dictum putant, velut κείων βεβάν.*

Grotius.

703. — *Repetitaque fila sorores*

- Sæpe dedi, et lavi calido prosecta cerebro :  
 710 Si quis, qui vestris caput, extaque lancibus infans  
 Imposuit, victurus erat, parete precanti.  
 Non in Tartareo latitantem poscimus antro,  
 Assuetamque diu tenebris, modo luce fugata  
 Descendentem animam : primo pallentis hiatu  
 715 Hæret adhuc Orci. licet has exaudiat herbas  
 Ad manes ventura semel. ducis omina nato  
 Pompeiana canat noti modo militis umbra,  
 Si bene de vobis civilia bella merentur.  
 Hæc ubi fata, caput, spumantiaque ora levavit,  
 720 Aspicit astantem projecti corporis umbram,  
 Exanimes artus, invisæque claustra timentem  
 Carceris antiqui. pavet ire in pectus apertum,  
 Visceraque, et ruptas letali vulnere fibras.  
 Ah miser, extremum cui mortis munus iniquæ  
 725 Eripitur, non posse mori. miratur Erichtho  
 Has fatis licuisse moras, irataque Morti  
 Verberat immotum vivo serpente cadaver :  
 Perque cavas terræ, quas egit carmine, rimas  
 Manibus illatrat, regnique silentia rumpit.  
 730 Tisiphone, vocisque mæse secura Megæra,  
 Non agitis sævis Erebi per inane flagellis  
 Infelicem animam ? jam vos ego nomine vero  
 Eliciam, Stygiasque caues in luce superna  
 Destituam : per bnsta sequar, per funera custos,

*Fractura :* ] Rectum est *Tractura*. iterum neturæ fila, quæ semel absolventis : id dicit, quis revocatura est cadaver ad vitam. Grotius.

710. *Si quis, qui vestris caput, extaque lancibus infans*

*Imposuit, victurus erat.*] Duo ex nostris, *Si quisque vestris*: Bernmanni unus, *Si quisquam nostris. Lege,*

SI *QUISQUE NOSTRIS* caput extaque lancibus infans

Imposuit, victurus erat.

*Si quis et Si quisquam* hoc volunt, si aliquis ex infantibus erat victurus : *Si quisquis* majus quid notat et satis nefandum ;

omnes nempe infantes victuros fuisse. Porro *nostris* lancibus, quas ego vobis ferro : *vestris* etiam minorum veneficarum lances includeret.

715. — *Modo luce fugata*

*Descendentem animam :*] Citat et explicat Servius ad vi. *Æneid.* Grotius.

717. — *Noti modo militis umbra.*] MS. P. et Th. et R. A. *nostris modo militis umbra.* recte. Grotius.

721. *Exanimes artus, invisæque claustra*] Melius alii codices *Exanimesque artus.*

724. — *Cui mortis munus iniquæ Eripitur, non posse mori.*] *Lege inique.* Grotius. Non accedo. Friget

- 735 Expellam tumulis, abigam vos omnibus urnis.  
Teque Deis, ad quos alio procedere vultu  
Ficta soles, Hecate, pallenti tabida forma,  
Ostendam, faciemque Erebi mutare vetabo.  
Eloquar immenso terræ sub pondere, quæ te
- 740 Contineant, Ennæa, dapes, quo fœdere mœstum  
Regem noctis ames, quæ te contagia passam  
Noluerit revocare Ceres. tibi, pessime mundi  
Arbiter, immittam ruptis Titana cavernis,  
Et subito feriere die. paretis? an ille
- 745 Compellendus erit, quo nunquam terra vocato  
Non concussa tremit, qui Gorgona cernit apertam,  
Verberibusque suis trepidam castigat Erinyem,  
Indespecta tenet vobis qui Tartara; cujus  
Vos estis superi; Stygias qui pejerat undas?
- 750 Protinus astrictus caluit cruor, atraque fovit  
Vulnera, et in venas extremaque membra cucurrit.  
Percussæ gelido trepidant sub pectore fibræ:  
Et nova desuetis subrepens vita medullis.  
Miscetur morti. tunc omnis palpitat artus:
- 755 Tenduntur nervi: nec se tellure cadaver  
Paulatim per membra levat, terraque repulsum est,  
Erectumque simul. distento lumina rictu  
Nudantur. nondum facies viventis in illo,  
Jam morientis erat. remanet pallorque rigorque;
- 760 Et stupet illatus mundo. sed murmure nullo

hoc præ illo *Iniquæ mortis*; violentæ scilicet, ob *ruptas letali vulnere fibras*. Etiam iniquæ mortis hoc saltem munus est, semel mori; cum *miser* dixit, eo ipso sat ostenderit, *iniquæ* eripi. sed et mors ipsa per se *dura* et *iniqua* passim audit.

739. — *Terræ sub pondere, quæ te Contineant, Ennæa, dapes,*] Mirum, si *Dapes* eam *contineant*, coercerent, compriment. Recte Nic. Heinsius ad Claudianum, seu ex codice sive ex conjectura, DETINEANT, suadeant, invitent ad commorandum. Seneca Epist. 70. *Sic veteres inquilinos indulgentia loci et consuetudo, etiam inter injurias, detinet.*

741. — *Quæ te contagia passam*

*Noluerit revocare Ceres.*] Contagia ciborum infernalium, malorum scilicet Punicorum acinos. Apollodorus l. i. Ovid. Met. v. et Fast. iv. Serv. ad i. Georg. ubi hoc Lucani loco utitur. Grotius.

744. — *An ille Compellendus erit.*] Papinius: Scimus enim et quicquid diet noscique timetis. Et quæ sequuntur lib. iv. Thebaidos, ubi similis *semperparvis* describitur. ad quem locum videndus Scholiastes vetus. Grotius.

756. — *Terraque repulsum est, Erectumque simul.*] Omnes nostri SEMEL: uno impetu, non gradatim, non flexu membrorum surgens.

- Ora astricta sonant. vox illi, linguaque tantum  
 Responsura datur. dic, inquit Thessala, magna,  
 Quod jubeo, mercede mihi: nam vera locutum  
 Immunem toto mundi præstabimus ævo
- 765 Artibus Hæmoniis: tali tua membra sepulcro,  
 Talibus exuram Stygio cum carmine silvis,  
 Ut nullos cantata magos exaudiat umbra.  
 Sit tanti vixisse iterum: nec verba, nec herbæ  
 Audebunt longæ somnum tibi solvere Lethes,
- 770 A me morte data. tripodas, vatesque deorum  
 Sors obscura tenet. certus discedit, ab umbris  
 Quisquis vera petit, duræque oracula Mortis  
 Fortis adit. ne parce, precor. da nomina rebus,  
 Da loca, da vocem qua mecum fata loquantur.
- 775 Addidit et carmen, quo, quicquid consulit, umbram  
 Scire dedit. Mœstum fletu manante cadaver,  
 Tristia non equidem Parcarum stamina, dixit,  
 Respexi, tacitæ revocatus ab aggere ripæ:  
 Quod tamen e cunctis mihi noscere contigit umbris,
- 780 Effera Romanos agitat discordia manes,  
 Impiaque infernam ruperunt arma quietem.  
 Elysias alii sedes, ac Tartara mœsta  
 Diversi liquere duces: quid fata pararent,  
 Hic fecere palam. tristis felicibus umbris
- 785 Vultus erat. vidi Decios, natumque, patremque,  
 Lustrales bellis animas, flentemque Camillum,

757. — *Dissentio lumina rictu*  
*Nudantur.*] Sunt qui NICTU  
 substituere velint; quia ad lumina refer-  
 runt. Frustra. Duplex vultus morientis  
 signum ponit, *Lumina nuda*, et *Rictum*  
*dissentum*. Rigent enim oculi, et max-  
 illæ cadunt, viii. 683.

Dum vivunt vultus, dum *lumina nuda* rige-  
 cunt.

Suetonius de Augusto moribundo; *Ca-  
 pillum sibi comi, et malas labentes corrigi*  
*præcepit*. Homerus de Agamemnone,  
 utrumque ponit, *Odyss.* λ. 425.

*χρῆσι παρ' ἑθελμῶδε ἰδίου, σίε τι ἐνέμ' ἑστῶσι.*

759. *Jam morientis erat.*] Ita legen-  
 dum ex MS. opposita sunt *nondum* et  
*jam*. Grotius.

770. — *Tripodas, vatesque deorum*  
*Sors obscura tenet. certus discedit,*  
*ab umbris*

*Quisquis vera petit.*] Si quisquis  
 umbras consulit, certus veri discedit; cur  
 tot verbis et tanta mercede hanc umbram  
 hortatur, ut vera dicat? Repone cum me-  
 lioribus codicibus,

————— tripodas, vatesque deorum  
 Sors obscura *DECET*. certus *DISCEDAT*, ab  
 umbris  
 Quisquis vera petit.

- Et Curios; Syllam de te, Fortuna, quarentem.  
 Depulserat Libycis perituram Scipio terris  
 Infaustam sobolem. major Carthaginis hostis,  
 790 Non servituri mœret Cato fata nepotis.  
 Solum te, Consul, depulsis prime tyrannis  
 Brute, pias inter gaudentem vidimus umbras.  
 Abruptis Catilina minax, fractisque catenis  
 Exultat, Mariique truces, nudique Cethegi.  
 795 Vidi ego lætantes popularia nomina Drusos;  
 Legibus immodicos, ausosque ingentia Gracchos.  
 Æternis chalybum nodis, et carcere Ditis  
 Constrictæ plausere manus: camposque piorum  
 Poscit turba nocens. regni possessor inertis  
 800 Pallentes aperit sedes, abruptaque saxa  
 Asperat, et durum vinclis adamanta, paratque  
 Pœnam victori. refer hæc solatia tecum,  
 O juvenis, placido manes, patremque, domumque,  
 Expectare sinu, regnique in parte serena  
 805 Pompeio servare locum. nec gloria parvæ  
 Sollicitet vitæ: veniet quæ misceat omneis  
 Hora duces. properate mori, magnoque superbi  
 Quamvis e parvis animo descendite bustis,  
 Et Romanorum manes calcate Deorum.  
 810 Quem tumulum Nili, quem Tybridis abluat unda,  
 Quæritur, et ducibus tantum de funere pugna est.  
 Tu fatum ne quære tuum cognoscere: Parcæ,

777. *Tristia non equidem Parcarum  
 stamina, dixit,*

*Resperi,*] Omnes fere codices, AS-  
 PEXI. Recte. Nam Parcæ ultra Styga  
 erant, ipse citra. At si *Resperi* legis, hoc  
 innis, nempe huic copiam inspiciendi  
 fuisse, sed eam neglexisse.

782. *Elysias alii sedes, ac Tartara mas-  
 ta*

*Diversi liquere duces:]* Lege, AT  
 Tartara masta.

784. — *Tristis felicibus umbris  
 Vultus erat.]* Hinc illud Papinii  
 in loco simili Thebaidos iv.

Mœrent Argolici dejecto lumine manes.

Et quæ sequuntur. Grotius.

787. — *Syllam de te, Fortuna, que-  
 rentem.]* Nunc primum post mortem,  
 qui in vita fortunam adeo obsequentem  
 habuit, ut Felix ideo diceretur. Queritur  
 autem Sulla ob prostratas partes patricias,  
 quas ipse foverat. Simile est illud Taciti:  
*Curam victor Sulla suscepit: neque ta-  
 men dedicavit.* (de Capitolio sermo est)  
*id solum felicitati ejus negatum.* Gro-  
 tius.

793. *Abruptis Catilina minax, fractis-  
 que catenis*

*Exultat,]* Quid quæso interest inter  
*Abruptis et Fractis,* quo ab odiosissima re-

- Me reticente, dabunt: tibi certior omnia Vates  
 Ipse canet Siculis genitor Pompeius in arvis:
- 815 Ille quoque incertus, quo te vocet, unde repellat,  
 Quas jubeat vitare plagas, quæ sidera mundi.  
 Europam, miseri, Libyamque, Asiamque timete:  
 Distribuit tumulos vestris Fortuna triumphis.  
 O miseranda domus, toto nihil orbe videbis
- 820 Tutius Emathia. Sic postquam fata peregit;  
 Stat vultu mæstus tacito, mortemque reposit.  
 Carminibus magicis opus est, herbisque, cadaver  
 Ut cadat, et nequeunt animam sibi reddere fata  
 Consumto jam jure semel. Tum robore multo
- 825 Extruit illa rogam: venit defunctus ad ignes:  
 Accensa juvenem positum strue linquit Erichtho,  
 Tandem passa mori. Sextoque ad castra parentis  
 It comes: et cœlo lucis ducente colorem,  
 Dum ferrent tutos intra tentoria gressus,
- 830 Jussa tenere diem densas nox præstitit umbras.

petitione poëtam absolvas? Qui tot alia  
 tam argute dixit, hoc tam putidum num-  
 quam dixerit, potius scripsisset,

AT RUPTIS Catilina minax TRACTISQUE  
 catenis.

Cum *pias* animas absolvisset, nunc *impias*  
 inducit: Ergo opus omnino est disjunc-  
 tione AT. *Tractas* autem egregie dixit;  
 quia *ruptis* licet *catenis* liber tamen non  
 erat, cito ad antiquam poenam per *Furias*  
 revocandus. Persius v. 158.

\_\_\_\_\_ *rupti* jam *vincula* dicas:  
 Nam et luctata canis nodum arripit: nec tamen  
 illi,  
 Cum fugit, a collo *trahitur* pars magna *catena*.

810. — *Abluat unda.*] *Alluat unda*  
 MS. P. rectius. Grotius.

812. *Tu fatum ne quære tuum cognos-  
 cere.*] Distingue alio modo:

Tu fatum ne quære tuum: cognoscere *Farcas*,  
 Me reticente, dabunt.

814. — *Siculis genitor Pompeius in  
 arvis.*] *Oris* MS. P. quod rectum puto.  
*undis* habet MS. R. A. Grotius. Pro  
*Omnia*, Repono, *OMINA*; ut supra  
 716.

\_\_\_\_\_ *ducis omnes* nato  
 Pompelana canat nostri modo militis umbra.

Virgil. v. 524.

Seraque terrifici ceciderunt *omnes* vates.

Silius iv. 131.

\_\_\_\_\_ Tyrio canit *omnes* regi.

Recte *ORIS* vel *UNDIS*, non *Arvis*.  
 non enim *arva* Sicilia, sed *oras* tantum  
 Pirata tenuit. Noster supra de eodem  
 421.

Qui mox *Scyllæis* exul grassatus *in undis*.

817. *Europam miseri, Libyamque, A-  
 sianque timete:*

*Distribuit tumulos vestris Fortuna  
 triumphis.*] Martialis v.

Pompeios juvenes Asia atque Europa: sed ipsam  
 Terra tegit Libys, si tamen ulla tegit.  
 Quid mirum toto si spargitur orbe? Jacere  
 Uno non poterat tanta ruina loco.

Petronius:

Et quasi non posset tot tellus ferre sepulchra,  
 Divisit cineres.

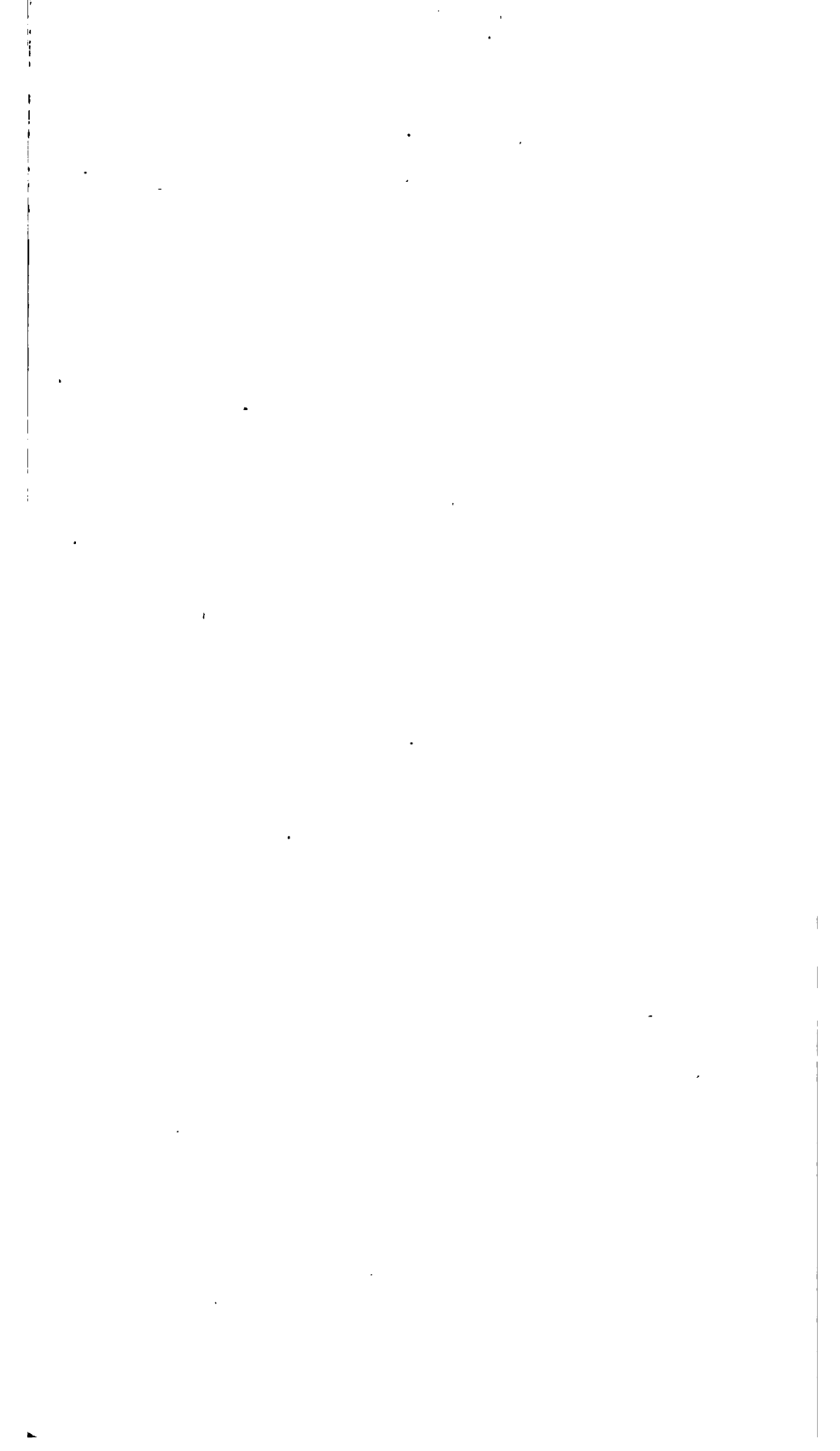
Grotius. Lege ex aliis libris, *DISTRIBUET*.

**M. ANNÆI LUCANI**

**P H A R S A L I Æ**

**LIBER SEPTIMUS.**





M. ANNÆI LUCANI  
P H A R S A L I Æ

LIBER SEPTIMUS.

SEGNIOR Oceano, quam lex æterna vocabat,  
Luctificus Titan nunquam magis æthera contra  
Egit equos, currumque polo rapiente retorsit:  
Defectusque pati voluit, raptæque labores  
5 Lucis: et attraxit nubes, non pabula flammis,  
Sed ne Thessalico purus luceret in orbe.  
At nox felicitis Magno pars ultima vitæ  
Sollicitos vana decepit imagine somnos.  
Nam Pompeiani visus aibi sede theatri  
10 Innumeram effigiem Romanæ cernere plebis,

2. *LUCTIFICUS* Titan nunquam magis æthera contra

*Egit equos.*] Ain' vero, *Luctificus Titan?* Cur vero eodem Epitheto Sol infamatur, quo furiarum maxima Alecto apud Virgil. vii. 324.

*Luctificam* Alecto dirarum ab sede sororum.

Tantum aberat, ut Sol *luctificus*, sive causa cladis luctusque fuerit, ut nemo magis moreretur; ac idcirco *tardior* solito exoriebatur, et Eclipsam pati optabat, ne cladem et nefas conspiceret. Non repugno tamen quin *luctificus* sedem hic suam retineat; si non aliud verbum sponte suboritur, quod et sententiam et compositionem reddat meliorem; et tam similis

sit, ut jure Librariis fucum fecisse videatur. *Lege* autem,

Segnior Oceano, quam lex æterna vocabat, *LUCIFEROS* Titan nunquam magis æthera contra

Egit equos, currumque polo rapiente retorsit.

Ovidius, Heroid. xi.

——— *luciferos* Luna movebat equos.

de Aurora, Arte Amand. iii.

*Roscida luciferos cum deo jungit equos.*

Illud vero *Contra æthera et Polo rapiente*; quia ipse *Æther* et *Polus* (*nam ejus diei fatis caelum omne vacavit*, vii. 206.) majore solito vertigine solem adversum retardabant, ut sueto tardius oriretur. Sol ipse, apud Ovidium, *Metam. ii. 70.*

- Attolique suum lætis ad sidera nomen  
 Vocibus, et plausu cuneos certare sonanteis.  
 Qualis erat populi facies, clamorque faventis,  
 Olim cum juvenis, primique ætate triumphii
- 15 Post domitas gentes, quas torrens ambit Iberus,  
 Et quæcunque fugax Sertorius impulit arma,  
 Vespere pacato, pura venerabilis æque  
 Quam currus ornante toga, plaudente Senatu,  
 Sedit adhuc Romanus eques. seu fine bonorum
- 20 Anxia venturis ad tempora læta refugit:  
 Sive per ambages solitas contraria visis  
 Vaticinata quies, magni talit omina planctus:  
 Seu vetito patrias ultra tibi cernere sedes,  
 Sic Romam fortuna dedit. Ne rumpite somnos,
- 25 Castrorum vigiles, nullas tuba verberet aures.  
 Crastina dira quies, et imagine morsta diurna  
 Undique funestas acies feret, undique bellum.  
 Unde pares somnos populi, noctemque beatam?  
 O felix, si te vel sic tua Roma videret.
- 30 Donassent utinam Superi, patriæque, tibi que  
 Unum, Magne, diem, quo fati certus uterque  
 Extremum tanti fructum caperetis amoris.  
 Tu velut Ausonia vadis moriturus in urbe:

Adde quod assidua rapitur vertigine cœlum,  
 Sideraque alta trahit, cœlerique volumine tor-  
 quet.

Nitor in adversum: nec me, qui cœtera, vincit  
 Impetus: et rapido contrarius evehor orbit.

15. *Qualis erat populi facies,*] Repone  
 ex aliis codicibus POPULIS. ut ille O-  
 vidii locus: *Sed mihi tum fœciles.* Horatius,

Unde mihi tam fortem tamque fidelem?

16. *Et quæcunque fugax*] Recte codex  
 Pulmanni,

Et QUACUMQUE fugax Sertorius impulit ar-  
 ma.

19. — *Seu fine bonorum*

*Anxia venturis ad tempora læta re-  
 fugit:*] Quam rem dicit esse anxiam?  
 nihil enim video. Nam *Quies* in proxi-  
 ma sententia sive *Somnus* nullo modo huc  
 convenit. Corrige,

————— seu fine bonorum

*Anxia MENS CURIS* ad tempora læta refugit.

*Fine bonorum*, ut viii. 29.

————— nisi summa dies cum fine bonorum  
 affuit.

*Anxia mens curis*, ut ii. 681.

————— curis animum mordacibus angit.

25. — *Nullas tuba verberet aures.*] *Harleianus* et *Trin.* AURAS. Recte.  
 De *Pompeio* solo curat, ne a somno ex-  
 citetur, At si *nullas aures*, de omnium  
 somno caveret. *Virgilius*,

————— et verberat ictibus auras.

28. *Unde pares somnos populi.*] *Est*  
 optantis, ut illud *Syrorum*, *Quis dabit?*  
 in epistola *Medes*:

5 Sed mihi tam faciles unde, meosque deos?

*Illa rati semper de te sibi conscia voti*

- 35 Hoc scelus haud unquam fatis hæere putavit,  
Sic se dilecti tumulum quoque perdere Magni.  
Te misto flesset luctu, juvenisque, senexque,  
Injussusque puer: lacerasset crine soluto  
Pectora femineum, ceu Bruti funere, vulgus.
- 40 Nunc quoque tela licet paveant victoris iniqui,  
Nuntiet ipse licet Cæsar tua funera, flebunt:  
Sed dum thura ferent, dum laurea sarta Tonanti.  
O miseri, quorum gemitus edere dolorem,  
Qui te non pleno pariter planxere theatro.
- 45 Vicerat astra jubar, cum misto murmure turba  
Castrorum fremuit, fatisque trahentibus orbem,  
Signa petit pugnæ. miseri pars maxima vulgi  
Non totum visura diem, tentoria circum  
Ipsa ducis queritur, magnoque accensa tumultu
- 50 Mortis vicinæ properanteis admovet horas.  
Dira subit rabies: sua quisque, ac publica fata  
Præcipitare cupit: segnis, pavidusque vocatur,  
Ac nimium patiens soceri Pompeius, et orbis  
Indulgens regno, qui tot simul undique gentes
- 55 Juris habere sui vellet, pacemque timeret.  
Nec non et reges, populique queruntur Eoi

*Seneca pater contrav. xi. Unde talem patrem? sensus est: Utinam populo Romano similis somnus contingeret, et, sicut tu illum, ita ille te vicissim, vel hoc saltem modo aspiceret. Grotius.*

38. *Injussusque puer:] Sponte sua, non imperio parentum, aut aliorum. Scalliger malebat, Investisque puer. Grotius. Investis, etiam si codices addicerent, nihil præter ætatem significaret; at illud Injussus morale affectum superaddit. Cicero Tuscul. iii. 27. Pueros vero Matres et Magistri castigare etiam solent; nec verbis solum, sed etiam verberibus, siquid in domestico luctu hilaris ab his factum est aut dictum, PLORARE COGUNT.*

42. *Sed dum thura ferent,] Placet aliorum codicum lectio FERUNT.*

47. — *Miseri pars maxima vulgi — tentoria circum*

*Ipsa ducis queritur,] Non credo de parte maxima: ubi enim disciplina militaris; ubi tantæ multitudini ad consistendum locus? Codex Bersmanni rectissime, Pars ULTIMA. Et rex populi, et Reges, et Senatores extorquebant signum prælii a Pompeio. Juvenalis viii. 44.*

*Nos humiles, inquit, vulgi pars ultima nostri.*

50. *Mortis vicinæ properanteis admovet horas.] MS. T. sic habet, quomodo hunc locum emendatum video ab eodem, cujus ante et honoris et amicitie causa memini, Rutgerius:*

*Morti vicinæ properantes admovet horas.*

Bella trahi, patriaque procul tellure teneri.  
Hoc placet, o Superi, cum vobis vertere cuncta  
Propositum, nostris erroribus addere crimen.

60 Cladibus irruimus, nocituraque poscimus arma :

In Pompeianis votum est Pharsalia castris.  
Cunctorum voces Romani maximus auctor  
Tullius eloquii, cujus sub jure, togaque  
Pacificas sævus tremuit Catilina secures,

65 Pertulit, iratus bellis, cum rostra forumque  
Optaret, passus tam longa silentia miles.  
Addidit invalidæ robur facundia causæ.

Hoc pro tot meritis solum te, Magne, precatur,  
Uti se Fortuna velis, proceresque tuorum

70 Castrorum, regesque tui cum supplice mundo  
Affusi, vinci socerum patiare rogamus.

Humani generis tam longo tempore bellum  
Cæsar erit ? merito, Pompeium vincere lente,  
Gentibus, indignum est, a transcurrente subactis,

75 Quo tibi fervor abit ? aut quo fiducia fati ?

Grotius. Non placet emendatio Rutger-  
siana. Sibi enim admovet mortem, non se  
morti. Infra 591.

Nec tibi fatales admoveris ante Philippos,  
Thessalia periture tua.

Seneca de brevitate vitæ xvi. *At illis e-  
rat admoturus fatum ipse.* Noster iv. 480.

———— admoto occurrere fato.  
et vi. 417.

———— propius jam fata moveri  
Degeneres trepidant animi.

Statius viii. 375.

Fatalem populi utro poscentibus horam  
Admoveret atra dies.

58. *Hoc placet, o Superi.*] Sic Martialis :  
*Hoc Fortuna placet ? Et Statius : placet  
hoc tibi fulminis auctor ?* Grotius. Melio-  
res codices PERDERE cuncta, et omnes  
Propositum EST. *Addere crimen*, ut  
quod alias patiendo error et pena esset,  
cupiendo fiat crimen. *Perdere cuncta ;*  
ut illud Catulli,

Socer gen erque perdidistis omnia.

Noster infra 665.

Omnia quid laceras, quid perdere cunctis laboras ?

Ovidius Heroid. xvii.

———— nec ullus  
Error, qui facti crimen obumbrat, erit.

72. *Humani generis tam longo tempore  
bellum*

*Cæsar erit ?*] Melius alii codices  
licet numero pauciores, HUMANO GE-  
NERI.

77. — *Ipsæ sua signa revellent,  
Prosilientque acies.*] Alii codices,  
*Ipsæ TUA signa revellent.* Signa enim  
et castra non exercitus, sed imperatoris  
dicuntur. Cæsar supra 349. *Quisquis  
mea signa relinquens.* Cato infra ix. 379.

O quibus una salus placuit mes castra secutis.

Et hic v. 83. Cicero ad Pompeium.

———— propra, ne te TUA classica linquant.

Vides, si *Sua* legas, insolentiam verbi, si  
TUA, repetitionem. ut utramque vitæ,  
lege,

- De Superis, ingratis, times? causamque Senatus  
 Credere Diis dubitas? ipsæ sua signa revellent,  
 Prosilientque acies. pudeat vidisse coactum.  
 Si duce te jusso, si nobis bella geruntur,  
 80 Sit juris quocunque velint concurrere campo.  
 Quid mundi gladios a sanguine Cæsaris arces?  
 Vibrant tela manus: vix signa morantia quisquam  
 Expectat: propera, ne te tua classica linquant.  
 Scire Senatus avet, miles te, Magne, sequatur,  
 85 An comes. Ingemuit Rector, sensitque Deorum  
 Esse dolos, et fata suæ contraria menti.  
 Si placet hoc, inquit, cunctis, si milite Magno,  
 Non duce tempus eget, nil ultra fata morabor.  
 Involvat populos una Fortuna ruina,  
 90 Sitque hominum magnæ lux ista novissima parti.  
 Testor, Roma, tamen Magnum, quo cuncta perirent,  
 Accepisse diem. potuit tibi vulnere nullo  
 Stare labor belli: potuit sine cæde subactum,  
 Captivumque ducem violatæ tradere paci.

————— ipsæ SIBI signa revellent.

78. — Pudeat vidisse coactum.] Unde  
 natum illud *Vidisse*; cum et codices et  
 sententia ipsæ postulent, VICISSE?

79. *Si duce te jusso*,] Non jubentia. Si  
 tibi Senatus, non tu Senatui imperas.  
 Comes et *jusso* scribere, id est legitimo.  
 Grotius. Immo unica et vera lectio est  
*Jusso*. Supra v. 46.

Consulte in medium Patres, Magnumque ju-  
 bete  
 Esse duces.

80. *Sit juris quocunque velint concurrere  
 campo*.] Imo *velim*, ut habent MSS. lo-  
 quitur autem Cicero non ex sua tantum,  
 sed et ex Senatus persona. Grotius.

82. — *Vix signa morantia quisquam  
 Expectat*:] At paulo ante v. 77.  
 habuimus, *Ipsæ SIBI signa revellent*.  
 Quid si legas,

————— vix FATA morantia quisquam  
 Expectat.

Infra 252.

Nil opus est votis, jam factum arcescisse ferro.

et 460.

Ut rapido curram, fatis suprema morantem  
 Consumere locum.

87. *Si placet hoc, inquit, cunctis*,] Con-  
 cinnius codex Coll. Trinitatis,

*Si placet hoc cunctis, inquit, si milite Magno,  
 Non duce tempus eget*.

93. — *Potuit sine cæde subactum*,]  
 Immo, ut alii codices, POTUI. Nam  
*Labor belli potuit tradere pacti*, omnino  
 durum et subabsurdum esset.

94. — *Violatæ tradere paci*.] *Lege  
 Romanæ*, ut alibi *Assyriæ paci*. Tacit.  
 Annal. xii. 29. *Ne fortuna elati nostram  
 quoque pacem turbarent. et 33. additis qui  
 pacem nostram metuebant*. Ubi plura  
 vide apud Gronovium. Plin. xxvii. 1.  
*Alia aliunde ultro citroque in toto orbe  
 portari, immensa Romanæ pacis majes-  
 tate*.

95. *Quis furor, o cæci, scelerum?*] Tolle

- 95 Quis furor, o cæci, scelerum? civilia bella  
 Gesturi; metuunt, ne non cum sanguine vincant.  
 Abstulimus terras, exclusimus æquore toto,  
 Ad præmaturas segetum jejuna rapinas  
 Agmina compulimus, votumque effecimus hosti
- 100 Ut mallet sterni gladiis, mortesque suorum  
 Permiscere meis. belli pars magna peracta est  
 His, quibus effectum est, ne pugnam tiro paveret:  
 Si modo virtutis stimulis, iræque calore  
 Signa petunt. multos in summa pericula misit
- 105 Venturi timor ipse mali. fortissimus ille est,  
 Qui promptus metuenda pati, si comminus instent,  
 Et differre potest. placet hæc tam prospera rerum  
 Tradere fortunæ? gladio permittere mundi  
 Discrimen? pugnare ducem, quam vincere, malunt.
- 110 Res mihi Romanas dederas, Fortuna, regendas:  
 Accipe majores, et cæco in Marte tuere.  
 Pompeii nec crimen erit, nec gloria bellum.  
 Vincis apud Superos votis me, Cæsar, iniquis:  
 Pugnatur. quantum scelerum, quantumque malorum
- 115 In populos lux ista feret! quot regna jacebunt!  
 Sanguine Romano quam turbidus ibit Enipeus!  
 Prima velim caput hoc funesti lancea belli,  
 Si sine momento rerum, partisque ruina  
 Casurum est, feriat: neque enim victoria Magno
- 120 Lætior. aut populis invisum, hac clade peracta,

distinctionem, ut sit *cæci scelerum*, non  
*furor scelerum*.

Quis furor, o cæci scelerum?

102. — *Ne pugnam tiro paveret:*] *Lege*, ea qua solet Noster compositione,  
 et codex Cæii præstat,

— *pugnam ne tiro paveret.*

114. *Pugnatur. quantum scelerum,*  
*quantumque malorum*

*In populos lux ista feret!*] Cur,  
 obsecro, *lux ista?* cur non *Hæc lux?* nam  
 cum hæc loquitur Pompeius, *Lux* erat,  
 et dies ipse in quo pugnatum est. supra

45. *Vicerat astra jubar.* Sed gemine  
 mendo laborat sententia, quam nunc eru-  
 imus, codice Bersmanni viam monstrante:  
 ubi PUGNETUR. et ex eo vestigio cæ-  
 tera sic lege,

PUGNETUR, quantum scelerum quantumque  
 malorum

In populos FOX ista dabit!

Omnes signum pugnae petierant: hoc ver-  
 bo signum istud dat; *Pugnetur*, habetis  
 pugnandi licentiam: quantum vox *ista*,  
 verbum istud *Pugnetur*, dabit hodie malo-  
 rum!

125. — *Et ut victus*] Illud *Et*, ut

- Aut hodie Pompeius erit miserabile nomen.  
 Omne malum victi, quod sors feret ultima rerum,  
 Omne nefas victoris erit. Sic fatur, et arma  
 Permittit populis, frœnosque furentibus ira  
 125 Laxat: et ut victus violento navita Coro  
 Dat regimen ventis, ignavumque arte relicta  
 Puppis onus trahitur. trepido confusa tumultu  
 Castra fremunt, animique truces sua pectora pulsant  
 Ictibus incertis. multorum pallor in ore  
 130 Mortis venturæ est, faciesque simillima fato.  
 Advenisse diem, qui fatum rebus in ævum  
 Conderet humanis, et quæri Roma quid esset,  
 Illo Marte palam est. sua quisque pericula nescit,  
 Attonitus majore metu. quis littora ponto  
 135 Obruta, quis summis cernens in montibus æquor,  
 Ætheraque in terras dejecto sole cadentem,  
 Tot rerum finem, timeat sibi? non vacat ullos  
 Pro se ferre metus: Urbi, Magnoque timetur.  
 Nec gladiis habuere fidem, nisi cotibus asper  
 140 Exarsit mucro. tunc omnis lancea saxo  
 Erigitur: tendunt nervis melioribus arcus:  
 Cura fuit lectis pharetras implere sagittis.  
 Auget eques stimulos, frœnorumque aptat habenas.  
 Si liceat Superis hominum conferre labores,  
 145 Non aliter, Phlegra rabidos tollente Gigantes,  
 Martius incaluit Siculis incudibus ensis;

facile animadvertes, redundat et orationem turbat. Corrige,

Laxat; UT EVICTUS violento navita Coro  
 Dat regimen ventis.

Quid, quod *Evictus* per se melius hic est quam *Victus*: notat enim, post longum certamen tandem invitum navitam vento cessasse. Ut ornus arbor, Virgil. *Æn.* ii. 650.

Vulneribus donec *postulatis evicta* supremum  
 Congemuit.

130. — *Faciesque simillima fato.*] Repone ex Pulmanni codice LETO.

proximo enim versu habebis, Qui Fatum rebus in ævum.

137. — Non vacat ullos  
 Pro se ferre metus:] Codex Academicus pro varia lectione,

— non vacat ULLI  
 Pro se ferre metus.

Ulli, ut supra 133.

— sua quisque pericula nescit.

143. Auget eques stimulos, frœnorumque aptat habenas.] Manuscripti fere omnes ARTAT. Seneca de beneficiis i. 14. *Tamquam reducam liberalitatem, et frœ-*



- Et rubuit flammis iterum Neptunia cuspis,  
 Spiculaque extenso Pæan Pythone recoxit,  
 Pallas Gorgoneos diffudit in ægida crines,  
 150 Pallensæ Jovi mutavit fulmina Cyclops.  
 Non tamen abstinuit venturos prodere casus  
 Per varias Fortuna notas. nam Thessala rura  
 Cum peterent, totus venientibus obstitit æther:  
 Inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes:  
 155 Adversasque faces, immensoque igne columnas,  
 Et trabibus mistis avidos typhonas aquarum  
 Detulit, atque oculos ingesto fulgure clausit.  
 Excussit cristas galeis capulosque solutis  
 Perfudit gladiis, ereptaque pila liquavit;  
 160 Æthereoque nocens fumavit sulfure ferrum.  
 Nec non innumero cooperta examine signa,  
 Vixque revulsa solo, majori pondere pressum  
 Signiferi mersere caput, rorantia fletu,  
 Usque ad Thessaliam Romana, et publica signa.

nis arctioribus reprimam. Tibullus i. 4.  
 71.

Hic placet, angustis quod equum composcit habentis.

Idem ad Messalam 91.

Aut quis equum celerem artato composcere freno  
 Par sit, et effluas tarde permittere habenas?

151. Non tamen abstinuit venturos prodere casus

*Per varias Fortuna notas.*] Atqui hæc non *Fortunæ* provincia est, sed *Naturæ*. et sane in quibusdam *Editis Naturæ* legitur, ex conjectura, ut opinor. Hæc duo non raro permutantur, ut l. 251. *Melius Fortuna dedisses*, Codex Regius *Natura*.

154. *Inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes:*] Versus, ni valde fallor, spurius et ejiciendus, eandem enim sententiam mox habes, et verbis melioribus, 157.

Atque oculos ingesto fulgure clausit.

Et præterea orationis filum interrumpit: *Æther obstitit, detulit, clausit, excussit, perfudit, liquavit*, Hæc omnia a casu recto suo abscinduntur, si illud interseris.

156. *Et trabibus mistis avidos typhonas aquarum*] Lege *Siphonas*. Olympiodorus in meteoris: *ναῦρα δὲ σίφωνα* (vocant) *δὲ ἐν λίαν ἐν σίφωνα ἀναστῆναι ἐν θάλασσῃ*. Plin. ii. 49. *ex eodem genere et in longam veluti fistulam nubes aquam trahit*. Grotius. Immo recte habet, quod omnes codices præferunt, *Typhonas*. Et res et vox nota est ex Plinio, Gellio, et a-  
 lliis. at *Siphona*, nisi pro instrumento, Latini nesciunt.

159. ——— *Ereptaque pila liquavit;*] Forte *Ferrataque pila*. Sen. Nat. Quæst. p. 162. *Manente vagina gladius liquecetit, et inviolato ligno circa pila ferrum omne distillat*.

164. *Usque ad Thessaliam Romana, et publica signa.*] *Ἀναψῆ* est. nam vox *signa* præcessit versus ante quarto. Dicit autem illa signa fuisse publica populi Romani, usque ad pugnam Pharsalicam. Postea enim nulla in Casarem, nisi privata arma. Similis locus Taciti: *Postquam Bruto et Cassio cæsis nulla jam publica arma*. Grotius.

- 165 Admotus Superis discussa fugit ab ara  
 Taurus, et Emathios præceps se jecit in agros;  
 Nullaque funestis inventa est victima sacris.  
 At tu, quos scelerum Superos? quas rite vocasti  
 Eumenidas, Cæsar? Stygii quæ numina regni?
- 170 Infernumque nefas? et mersos nocte furores?  
 Impia tam sæve gesturus bella litasti?  
 Jam dabium monastrisne Deum, nimione pavori  
 Crediderint: multis concurrere visus Olympo  
 Pindus, et abruptis mergi convallibus Æmus
- 175 Edere nocturnas belli Pharsalia voces,  
 Ire per Osseam rapidus Boebeida sanguis:  
 Inque vicem vultus tenebris mirantur apertos,  
 Et pallere diem, galeisque incumbere noctem,  
 Defunctosque patres, et cunctas sanguinis umbras
- 180 Ante oculos volitare suos. sed mentibus unum  
 Hoc solamen erat, quod voti turba nefandi  
 Conscia, quæ patrum jugulos, quæ pectora fratrum

165. *Admotus Superis discussa fugit ab ara*

*Taurus,*] Citat Servius ad ix. *Æn.* additque, *Quoties victima reluctabatur, ostendebat se improbari.* Grotius.

168. *At tu, quos scelerum Superos? quas rite vocasti Eumenidas,*] *Lego hic,*

At tu, quos *SCELERI* Superos, quas rite vocasti

*Eumenidas?*

*Æn.* iii. 222.

———— divos ipsamque vocamus  
 In prædam partemque Jovem.

*Æn.* v. 186.

Auxiliumque vocare deos, et tendere palmas.

171. *Impia tam sæve gesturus bella litasti?*] Tolle notam interrogationis. Hoc ex historia petitum. Pompeius litare non potuit, Cæsar litavit. vide Appianum; et Plotarchum in Cæsare.

174. ——— *Et abruptis mergi convallibus Æmus,*] Quarto abhinc versu 170 habuimus, *Et mersos nocte furores.* *Lego* ergo,

*Pindus, et abruptis FERGI convallibus Hæmus.*

*Pindus concurrat* Olympo, *Hæmus concurrat* convallibus; quod facere non potest nisi *Fergatur*, et inclinetur.

176. *Ire per Osseam rapidus Boebeida sanguis:*] Variant in penultima voce MSS. sed veram esse hanc lectionem ostendit Homerus *Bœotia*, Propertius l. 11. eleg. 11. Strabo l. ix. Grotius.

177. ——— *Vultus tenebris mirantur apertos,*] Imo *opertos*, ut habet MSS. consensus. vident alter alterius ora subitis tenebris obducta. Grotius. Omnes nostri, *opertos*, et res per se patet.

179. *Defunctosque patres, et cunctas sanguinis umbras:*] *Quæ, quæso, illæ sunt Sanguinis umbræ? Credideram Sanguine cassas fuisse.*

————— licet ingens janitor antro  
 Æternum intrans cassasque terreat umbras.

Corrige,

Defunctosque patres, et *JUNCTI* sanguinis umbras  
 Ante oculos volitare suos.

- Sperabat, gaudet monstribus, mentisque tumultu,  
 Atque omen scelerum subitos putat esse furores.
- 185 Quid mirum, populos, quos lux extrema manebat  
 Lymphato trepidasse metu? præsağa malorum  
 Si data mens homini est, Tyriis qui Gadibus hospes  
 Adjacet, Armeniumque bibit Romanus Araxem:  
 Sub quocunque die, quocunque est sidere mundi,
- 190 Mœret, et ignorat causas, animumque dolentem  
 Corripit: Emathiis quid perdat, nescit, in arvis.  
 Euganeo, si vera fides memorantibus, Augur  
 Colle sedens, Aponus terris ubi fumifer exit,  
 Atque Antenorei dispergitur unda Timavi,
- 195 Venit summa dies, geritur res maxima, dixit:  
 Impia concurrunt Pompeii et Cæsaris arma.  
 Seu tonitrus, ac tela Jovis præsağa notavit:  
 Aëra seu totum discordi obsistere cœlo,  
 Prospexitque polos: seu lumen in æthere mœstum,
- 200 Solis in obscuro pugnam pallore notavit.  
 Dissimilem certe cunctis, quos explicat, egit  
 Thessalicum Natura diem: si cuncta perito

*Patres, et juncti sanguinis sive cognatorum umbras. Noster l. iii. Nam pignora juncti Sanguinis. Silius x. 566. Non juncta propinquo Sanguine turba virum. Statius Thebaid. ii.*

Propriorque fuit de sanguine juncto  
 Jupiter.

183. — *Gaudet monstribus, mentisque tumultu,*  
*Atque omen]* Et mala distinctione  
 et mendo locus hic laborat. Reponere ex  
 aliis codicibus,

— *gaudet monstribus; mentisque tumultu*  
 Atque omen scelerum subitos putat esse furores.  
 Suae mentis, sibi male consciæ, tumultus,  
 et venturi omen, putat furores esse a fa-  
 ventibus Diis immisos. sic Vulteius iv.  
 517. suum ipsius ardorem diis adscribit.

— *totusque future*  
 Mortis agor stimulis, *Auror* est. agnoscere solis  
 Permissum est, &c.

Virgilius,

— *Dine hunc ardorem mentibus addunt,*  
 Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido.

190. — *Animumque dolentem*  
*Corripit: Emathiis quid perdat,*  
*nescit, in arvis.]* Reponere, et fide plurium  
 codicum, et jussu ipsius sententia,

Corripit: Emathiis quid perdat *NESCIVS* arvis.

192. — *Augur]* Cornelius Sacerdos  
 Gellio. xvi. 18. Historiam narrat Plutar.  
 Grotius.

194. *Atque Antenorei dispergitur unda*  
*Timavi,]* Scaliger in Hypercritico. *Ne-*  
*que verum est, quod ait, Timavum esse ubi*  
*est Aponus: nam et fluvius Medoacus*  
*haud parum distat ab Apono, et Timavus*  
*Virgilianus, Æn. i. 248.*

Unde per ora novem vasto cum murmare montis  
 It mare proruptum.

*At in toto agro Patavino nihil ejusmodi.*  
 Virgilius ipse. Æn. i. 246.

Antenor potuit — — —  
 — — — — — — —

Augure mens hominum cœli nova signa notasset,  
Spectari e toto potuit Pharsalia mundo.

- 205 O summos hominum, quorum Fortuna per orbem  
Signa dedit, quorum fatis cœlum omne vacavit.  
Hæc et apud seras gentes, populosque nepotum,  
Sive sua tantum venient in secula fama,  
Sive aliquid magnis nostri quoque cura laboris
- 210 Nominibus prodesse potest: cum bella legentur,  
Spesque metusque simul, perituraque vota movebunt:  
Attonitique omnes veluti venientia fata,  
Non transmissa legent, et adhuc tibi, Magne, favebunt.  
Miles ut adverso Phœbi radiatus ab ictu
- 215 Descendens totos perfudit lumine colles,  
Non temere immissus campis: stetit ordine certo  
Infelix acies. cornus tibi cura sinistri,  
Lentule, cum prima, quæ tum fuit optima bello,  
Et quarta legione, datur: tibi numine pugnax
- 220 Adverso, Domiti, dextri frons tradita martis.  
At medii robur belli fortissima densant  
Agmina, quæ Cilicum terris deducta tenebat

Regna Liburnorum et fontem superare Timavi.

— — —

Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit  
Teucrorum.

Silius xii.

Atque *Autemeres* sese de stirpe ferebat  
Hand levior generis fama sacroque *Timavo*  
Gloria, et *Euganei* dilectum nomen in oris.  
— atque *Apono* gaudens populus.

Stattius Silv. iv. 7. de Livio Patavino.

— — — Ora  
Sallusti brevis, et Timavi reddis alumnus.

Martial. xiii. 89.

— Euganei Timavi.

Cluverius, *Ab Apono* centum millia pas-  
sum abest Timavus. Aponus prope Pa-  
taviam est. Ergo Virgilius in eadem  
culpa est, qui Timavum et urbem Patavi  
juxit. Euganei integrum illud terræ  
spatium olim tenebant. Cluverius p. 194.  
Iterum notatur Lucani imperitia; *Dis-*  
*pergitur unda Timavi.* Atqui Timavus

ex septem fontibus ortus, in unum flumen  
colligitur, et uno ostio in mare exit.  
Mille fere passus sunt a fontibus ad os-  
tium Timavi. In recessu æstus Timavi  
fontes dulces sunt et leniter effluunt; at  
ubi æstus maris intumuit, tum magno fra-  
gore exeunt, et salsi sunt, et adjacentia  
prata late inundant ad speciem maris.

199. *Prosperitque polos:* ] *Perperitque*  
habent omnes MSS. Grotius.

216. *Non temere immissus campis:* ] Pla-  
cet codex Bersmanni, qui NEC, idem cum,  
Regio in priore versu PERFUNDIT.  
et altero abhinc versu, distinguit post  
*Miles:* nec intellige ut *primum miles*, sed  
*utpote radiatus.*

217. — *Cornus tibi cura sinistri.* ] An-  
tiquus genitivus erat *cornuis*, inde con-  
tractum *cornus*. Et ita hunc locum, ne  
quis errorem suspicetur, product ad ii.  
*Æneida* Servius. Sic et in Arateis Ci-  
ceroni genitivus à *genu* est *genus*. sic et  
*cervini cornus* dixere Plinius et Celsus.  
Grotius.

- Scipio, miles in hoc, Libyco dux primus in orbe.  
 At juxta fluvios, et stagna undantis Enipei,  
 225 Cappadocum montana cohors, et largus habenis  
 Ponticus ibat eques. sicci sed plurima campi  
 Tetrarchæ, regesque tenent, magnique tyranni,  
 Atque omnis Latio quæ servit purpura ferro.  
 Illuc, et Libye Numidas, et Creta Cydonas  
 230 Misit: Itureis cursus fuit inde sagittis:  
 Inde, truces Galli, solitum prodistis in hostem:  
 Illic pugnaces commovit Iberia cetras.  
 Eripe victori gentes, et sanguine mundi  
 Fuso, Magne, semel, totos consume triumphos.  
 235 Illo forte die Cæsar statione relicta,  
 Ad segetum raptus moturus signa, repente  
 Conspicit in planos hostem descendere campos,  
 Oblatumque videt votis sibi mille petitem  
 Tempus, in extremos quo mitteret omnia casus.  
 240 Æger quippe moræ, flagransque cupidine regni,  
 Cœperat exiguo tractu civilia bella  
 Ut lentum damnare nefas. discrimina postquam  
 Adventare ducum, supremaque prælia vidit,  
 Casuram et fati sensit nutare ruinam,

221. — *Fortissima densant  
 Agmina, quæ Cilicum] Lege FIR-  
 MISSIMA. Cæsar iii. 88. de his ipais:  
 Ciliciensis legio cum cohortibus Hispanis  
 in dextro cornu erant collocatæ: has fir-  
 missimas se habere Pompeius existimabat.*  
 Hirtius, Bello Alex. 45. *Elige ex tuis co-  
 hortem unam, quam putas esse firmissi-  
 mam.*

232. *Illic pugnaces commovit Iberia ce-  
 tras.] Rideo illas Pugnaces cetras: etsi  
 epitheton istud rei inanissimæ interdum  
 conveniat. ut viii. 464.*

————— pugnaci litora velo  
 Vix tetigit.

et Ovid. Fast. ii. 547.

————— dum longa gerunt pugnacibus armis  
 Bella.

et Trist. v. 7.

Victaque pugnaci jura sub ense jacent.

Sed minime cetræ, sive scuto, quæ non  
 pugnat, non certat, non vulnerat, sed a  
 vulnere, quantum potest, defendit: Parma  
 enim, Pelta et Cetra male defendebant  
 corpus, necdum ut pugnaces fuerint. Sta-  
 tius Thebaid. vii.

Sævaque difficiles excludere vulnera peltæ.

Martialis xiv. 215.

Hæc quæ sæpe solet vinci, quæ vincere raro  
 Parma.

Corrige,

Illic LUNATAS commovit Iberia cetras.

Livius xxviii. 5. *Pelta, inquit, cetræ hæud  
 dissimilis est. Atqui Pelta lunata est; ergo  
 et Cetra. Virgilius Æn. i. 494.*

Ducit Amazonidum hæuatis agmina peltis.  
 et xi. 662.

Femine exultant lunatis agmina peltis.

Erit fortasse, qui Beremanniani codi-

- 245 Illa quoque in ferrum rabies promptissima, paulum  
Languit, et casus audax spondere secundos,  
Mens stetit in dubio, quam nec sua fata timere,  
Nec Magni sperare sinunt, formidine mersa  
Prosilil hortando melior fiducia vulgo.
- 250 O domitor mundi, rerum fortuna mearum,  
Miles, adest toties optatæ copia pugnæ.  
Nil opus est votis : jam fatum accersite ferro.  
In manibus vestris, quantus sit Cæsar, habetis.  
Hæc est illa dies, mihi quam Rubiconis ad undas
- 255 Promissam memini, cujus spe movimus arma,  
In quam distulimus vetitos remeare triumphos.  
Hæc eadem est hodie, quæ pignora, quæque penates  
Reddat, et merito faciat vos marte colonos.  
Hæc, fato quæ teste probet, quis justius arma
- 260 Sumserit, hæc acies victum factura nocentem est.  
Si pro me patriam ferro flammisque petistis,  
Nunc pugnate truces, gladiosque exolvite culpa.  
Nulla manus belli, mutato iudice, pura est.  
Non mihi res agitur, sed vos, ut libera sitis
- 265 Turba, precor, gentes ut jus habeatis in omneis.  
Ipse ego privatæ cupidus me reddere vitæ,  
Plebeiaque toga modicum componere civem :

cis lectionem probet *CELTAS*: sed quid est, *Commoit Celtas?* aut quid, *Iberia Celtiberos?* crediderim illud *Celtas*, natum esse ex glossemate, *Peltas*. Poteris etiam *Pulsatas cetras*; hoc enim eis moris erat, cum in præliis, tum in festis et ludis. Silius x. 230.

— ac ritu jam moris Iberi  
Carmina *pulsatas* fundentem barbara *cetra*.

et, iii. 348.

Ad numerum resonans gaudentem *plaudere cetras*.

244. *Casuram et fati sensit nutare ruinam,*] Ita reposuimus pro *fatis*, sensu manifesto. Grotius. *Fati* quidem Pulmanni Bersmannique codices aliquot habent, nostri omnes *Fatis*. Legendum,

*CESSURAM* et *fatis* sensit nutare ruinam.

Noster viii. 575.

*Sed cessit fatis, classemque relinquere jusus*  
Obsequitur.

249. *Prosilil hortando melior fiducia vulgo.*] *Dubius erat spei metuque: sed metu suppresso spem aperit, ut quæ utilior incitandis militum animis. Dux secum metuere omnia debet: coram milite nihil.* Grotius.

258. — *Et merito faciat vos marte colonos.*] Ita melius quam *emeritos*. Hæc dies bello debellato colonos vos faciet. Grotius.

263. *Nulla manus belli, mutato iudice, pura est.*] *Ἀσάνθρος καλίστης Φιλουλίης τὸν στρατηγὸν, ἀρόσθριον αἰνὸν, εἶνα τιμῶσαι διανοήσαντῶ τοιαύτην ἀρετῆν Ἑλλήνων συμμοικελευσῶν τοῖς πολέμοις, ἔδω, εἰδὼν εἰ πρὸς τὴν συμφορὰν ἰδεῶν, ἐκείλιον μὴ στρατηγῶν, ἔν ἔδω*

- Omnia dum vobis liceant, nihil esse recuso.  
 Invidia regnate mea. nec sanguine multo  
 270 Spem mundi petitis : Graiis delecta Juventus  
 Gymnasiis aderit, studioque ignava palæstræ,  
 Et vix arma ferens, et mistæ dissona turbæ  
 Barbaries; non illa tubas, non agmine moto  
 Clamorem latura suum. civilia paucæ  
 275 Bella manus facient: pugnae pars magna levabit  
 His orbem populis, Romanumque obteret hostem.  
 Ite per ignavas gentes, famosaque regna,  
 Et primo ferri motu prosternite mundum:  
 Sitque palam, quas tot duxit Pompeius in urbem  
 280 Curribus, unius gentes non esse triumphi.  
 Armeniosne movet, Romana potentia cujus  
 Sit ducis? aut emtum minimo vult sanguine quisquam  
 Barbarus Hesperiiis Magnum præponere rebus?  
 Romanos odere omnes, dominosque gravantur,  
 285 Quos novere, magis. sed me Fortuna meorum  
 Commisit manibus, quorum me Gallia testem

ἰσι δικαστῆς, ἀλλὰ κἀὐτὰ ἀράσσου, ἀσπε  
 ἄν κηφίς ἰσασχίω. Plutarchus hæc. At  
 Tacitus tribuit Civili Batavo hoc dictum :  
*Victoria rationem non reddi.* Grotius.

269. *Invidia regnate mea.*] Eleganter  
 dictum. Livius xiv. 25. *Quid enim sua  
 sponte fecisse puerum? tutores ac magistratos  
 ejus sub aliena invidia regnasse.*

270. ——— *Graii delecta Juventus  
 Gymnasiis aderit,*] Cave credas, cum  
 hostium virtutem verbis deprimere cupit,  
 tam honesto vocabulo usurum, DELEC-  
 TA. aponere COLLECTA, ut infra 558.

Non illic regum auxiliis collecta Juventus.  
 Undecumque Collecta, nullo delectu.

281. *Armeniosne movet, Romana poten-  
 tia cujus  
 Sit ducis? aut emtum minimo vult  
 sanguine quisquam  
 Barbarus Hesperiiis Magnum præ-  
 ponere rebus?*] *Minimo* posuimus ex MS.  
 non *nimio*. An externi vel minimum san-  
 guinis impendere velint rei ad se non per-

tinenti? Sapiens sententia et multis ex-  
 perimentis probata, quæ ad subditos  
 pro regum potentia, non pro sua salute  
 aut commodis pugnantem, pari ratione ex-  
 tenditur. Demosthenes, Olynthiaca II :  
 μὴ γὰρ εἶσεθε, ὃ ἄδερξ 'Αθηναῖοι, τοῖς αὐτοῖς  
 Φίλσσοῖς εἰ χεῖρῶν καὶ τῶν ἀρχαῖων. ἀλλ'  
 ἰ μὲν δέξῃς ἰσθμῶν, καὶ τῶν ἰχθύων, καὶ  
 ἀρῆσθαι ἀράσσου καὶ κηδύσεω, ἃ συμ-  
 βί εἰ παθῶν, ἐπὶ τῷ διατρέξασθαι ταῦτα,  
 ἃ μὲν αὐτοῖς ἄλλοι Μακεδόνων βασιλεῖς,  
 δέξῃς ἀντὶ τῷ ζῆν ἀσφαλῶς ἡμεῖσθε· τοῖς δὲ  
 εἰς μὲν φιλοτιμίᾳ τῆς ἀπὸ τῶν ἰ μίττει-  
 ποτῆσθαι ἢ αὐ τοῖς στρατιῶν ταῦτα εἰς  
 ἀνω εἰ καὶ πάνα λυτῶνται, καὶ εὐσιχῶς ἐπι-  
 λωπῶσθαι. et quæ sequuntur. Idem in  
 responso ad epistolam Philippi: μὴ γὰρ  
 εἶσεθε, ὃ ἄδερξ 'Αθηναῖοι, τοῖς αὐτοῖς χεῖρῶν  
 Φίλσσοῖς εἰ καὶ τῶν ἀρχαῖων· ἀλλ' ἰποῖσεθε,  
 ὡς ἰ μὲν ἰσθμῶν δέξῃς, εἰ δὲ ἀσφαλῶς. καὶ  
 αὐτῶ μὲν ἂν ἰσι τυχεῖν ταῦτα κηδύσεω, εἰ  
 ἢ ἄντι δέσσει· παναλιπῶντας ἀνω εἰσῶν,  
 γοῖσθαι, γοῖσθαι φθίρεσθαι καὶ καδ' ἰεῖσθαι

- Tot fecit bellis. cujus non militis ense  
 Agnoscam? cœlumque tremens cum lancea transit,  
 Dicere non fallar, quo sit vibrata lacerto.
- 290 Quod si signa ducem nunquam fallentia vestrum  
 Conspicio, faciesque truces, oculosque minaces;  
 Vicistis. videor fluvios spectare cruoris,  
 Calcatosque simul Reges, sparsumque Senatus  
 Corpus, et immensa populos in cæde natantes.
- 295 Sed mea fata moror, qui vos in tela ruentes  
 Vocibus his teneo. veniam date bella trahenti  
 Spe trepido: haud unquam vidi tam magna daturus  
 Tam prope me Superos: camporum limite parvo  
 Absumus a votis. ego sum, cui marte peracto,
- 300 Quæ populi, Regesque tenent, donare licebit.  
 Quone poli motu, quo cœli sidere verso,  
 Thessalicæ tantum, Superi, permittitis oræ?  
 Aut merces hodie bellorum, aut pœna paratur.  
 Cæsareas spectate cruces, spectate catenas,
- 305 Et caput hoc positum rostris, effusaque membra,

*ἡλίαν κενδονίον δὲ τὸ ἀβρὸν.* Tacitus in oratione Galgaci: *Nisi si Gallos et Britannos, et (pudet dictu) Britannorum plerisque dominationi aliena sanguinem commodantes diutius tamen hostes quam servos, fide et affectu teneri putatis.* Frontinus de Hispanis qui Pœno militabant: *Robustus quidem miles, sed qui alienum negotium ageret.* Sic Lazi apud Procopium Gothicorum IV. *Ἰεὶ δὲ Ρωμαῖοι μὲν, ἔτι παρθένος, ἔτι τῶν ἀναγκάσιον προκινδυνεύουσι, οἱ δὲ ἐν ἀγῶνι χαθίσταται.* et quæ ibi sequuntur. Grotius.

285. — Sed me Fortuna meorum

*Commisit manibus, quorum me Gallia testem*

*Tot fecit bellis.*] Lege ex aliis codicibus QUARUM: id postulant quæ sequuntur, *Ensis, Lancea.*

301. *Quone poli motu,*] Hic *ne* breve est, adjectio supervacua ad vocabulum interrogativum. Sic lib. x.

————— quantoque tumores  
 Mente gerit famulus?

Neque vero sine veterum exemplo. Nam et Horatius in Satyris dixerat:

Quo — ne malo mentem percussa?  
 ————— timore decorum.

et mox,

————— illa rogare

Quanta ne.

Sic et apud Virg. l. xi. *Æn.* Asper legēbat: *Quosme nefas.* Grotius.

304. *Cæsareas spectate cruces,*] Plutarchus Cæsari hæc verba tribuit: *εὐνοῖ βελτίστην, οἱς τῶτο με ἀνάγκης δατήμαγον, ἵνα Γάιος Καίσαρ ἰ μεγίστος πολέμου παραφύσεως, οἱ προκινδυνεύει τὰ στρατιώματα καὶ κινδυνεύει.* Quæ Suetonius sic Cæsaris verbis extulit auctore Asinio Pollione: *Hoc voluerunt: tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem, nisi ad exercitum auxiliium petissem.* Grotius. Corrigo,

*CARNIFICIS SPERATE* cruces, *SPERATE* catenas,

Et caput *Impositum* rostris.

Ovid. *Amor.* i. 12.

Præbuit illa arbor misero suspendia collo,  
*Κεντρίδι* duras præbuit illa *cruces.*



- Septorumque nefas, et clauai prælia campi.  
 Cum duce Syllano gerimus civilia bella.  
 Vestri cura movet. nam me securo manebit  
 Sors quæsitâ manu: fodientem viscera cernet  
 310 Me mea, qui nondum victo respexerit hoste.  
 Dii, quorum curas abduxit ab æthere tellus,  
 Romanusque labor, vincat, quicumque necesse  
 Non putat in victos sævum distringere ferrum,  
 Quique suos cives, quod signa adversa tulerunt,  
 315 Non credit fecisse nefas. Pompeius in arcto  
 Agmina vestra loco vetita virtute moveri  
 Cum tenuit, quanto satiavit sanguine ferrum!  
 Vos tamen hoc oro, juvenes, ne cædere quisquam  
 Hostis terga velit: civis, qui fugerit, esto.  
 320 Sed dum tela micant, non vos pietatis imago  
 Ulla, nec adversa conspecti fronte parentes  
 Commoveant: vultus gladio turbate verendos.  
 Sive quis infesto cognata in pectora ferro  
 Ibit, seu nullum violabit vulnere pignus,  
 325 Ignoti jugulum tanquam scelus imputet hostis.  
 Sternite jam vallum, fossasque implete ruina,

Seneca Susco. vii. p. 43. Caput Ciceronis  
 in rostris positum. p. 44. jussit pro rostris  
 exponi. p. 45. positi in rostris capitis.  
 Noster i. 123.

Ora ferens miles festis rorantia mensis  
 imponit.

306. *Septorumque nefas.*] Hoc dicit ob  
 quatuor legiones in Campo Martio truci-  
 datas imperio Sullæ, cujus imitator erat  
 Pompeius. vide quæ supra libro II. Gro-  
 tius.

315. — *Pompeius in arcto*

*Agmina vestra loco*] Alii codices  
 NOSTRA, quod civilius et gratius est.

318. *Vos tamen hoc oro, juvenes.*] Alii  
 Codices, *At ego vos oro.* quod recipimus.

325. *Ignoti jugulum tanquam scelus*  
*imputet hostis.*] Lectio ex MS. sensus:  
 Etiam si quis in adversa acie propinquum  
 nullum invenerit quem occidat, eadem  
 ignoti cujusvis tanto in beneficio acci-

piam, quasi mea causa parricidium fecis-  
 set. Narrat Tacitus bello civili quod inter  
 Vitellium et Vespasianum fuit, mili-  
 tem occisi à se fratris præmium petiisse.  
 Grotius. Recte quidem IMPUTET,  
 quod codices fere omnes habent, adscivit  
 Vir magnus cum priores editi haberent  
 IMPETAT: sed a sententia loci aberat,  
*Cædem ignoti cujusvis tanto in bene-  
 ficio accipiam, quasi mea causa parrici-  
 dium fecisset.* Itane vero? Cur ignotus  
 quisvis jugulatus par sit fratri aut patri?  
 qua causa? quo consilio? ex hac parte, sen-  
 tentia vel absurda vel nulla est; ex altera,  
 acelesta et nefaria. Quo enim pertinet,  
 miles ille Vitellianus? cur non et illud  
 Vitellii addidit, *Optime olere occisum hos-  
 tem, et melius civem.* Certe eodem reci-  
 dit Viri magni interpretatio: quam si  
 Lucanus ipse tam detestabilem affinxisset  
 Cæsari, omnem pudorem exuisset. Ve-

- Exeat ut plenis acies non sparsa manipulis.  
 Parcite ne castris: vallo tendetis in illo,  
 Unde acies peritura venit. vix cuncta locuto  
 330 Cæsare, quemque suum munus trahit, armaque raptim  
 Sumta viris: celeres capiunt præsentia belli;  
 Calcatisque ruunt castris: stant ordine nullo,  
 Arte ducis nulla: permittunt omnia fatis.  
 Si totidem Magni soceros, totidemque petentes  
 335 Urbis regna suæ funesto in Marte locasses,  
 Non tam præcipiti ruerent in prælia cursu.  
 Vidit ut hostiles in rectum exire catervas  
 Pompeius, nullasque moras permittere bello,  
 Sed Superis placuisse diem: stat corde gelato  
 340 Attonitus: tantoque duci sic arma timere  
 Omen erat. premit inde metus, totumque per agmen  
 Sublimi provectus equo: quem flagitat, inquit,  
 Vestra diem virtus, finis civilibus armis,  
 Quem quæsisistis, adest. totas effundite vires;  
 345 Extremum ferri superest opus, unaque gentes  
 Hora trahit. quisquis patriam, carosque penates,  
 Qui sobolem, ac thalamos, desertaque pignora quærit,

ra loci sententia hæc est: Dixerat, Terga hostis ne cædite, qui fugerit, civis sit, vel in partibus nostris numeratur. Hosti vero adverso et arma tenenti nolite parcere, seu patri seu fratri incurritis: Addit, Sive in cognatos inciditis, sive non; ignoti hostis jugulum, quem ex armatura non Italum agnoscitis, tamquam scelus imputate. *Imputet tamquam scelus*, hoc est, imputet sibi, reputet, tamquam scelus fecerit. Veto, interdico, tamquam scelus puniam; si quis in Auxiliariis occidendis tempus perdat, solos Romanos petite, cæteros contemnite, Appianus Civil. il. 474. in hac ipsa Cæsaris allocutione. *Και τάλς μοι περι μένοι εις τών 'Ιταλῶν. Ισὺ εὐνογὶ συμμάχων μὴδὲ φρονεῖτε, μὴδ' ἐν λόγῳ εἶθεσθε, μὴδὲ μάχεσθε ἄλλος ἰαίνουσι—ἴχισθε ἐν μοι τών 'Ιταλῶν μόνων.* *Ceterum de solis Italici loquor: nam Auxiliares ne cretici quidem, aut in ullo numero habeatis, aut omnino cum illis pugnetis: — Italos, inquam, solos urgete.*

330. — *Armaque raptim*

*Sumta viris: celeres capiunt præsentia belli;* ] Egregie alii Codices:

Sumta *CÆRESQUE* viris: captunt, &c.

Disciplina erat, numquam milites nisi pransos et corporibus curatis in prælium educere. Inde titulus libro Varronis, citante Nonio, *Pransus paratus*. Cato senior (Fragm. p. 185.) *Exercitum suum pransum paratum cohortatus eduxit foras atque instruxit.*

335. — *Funesto in Marte locasses,*]

Erat in editis, *locasset*. Reposuimus *locasses*, id est, si quis locasset: quale: *In cæstum, jussisset, ibit*. Si quis vulgatam præfert, subaudiendum erit, Cæsar. Grotius. Recte vir magnus *Locasses*: licet omnes quos noverim codices *Locasset*. neque subintelligi potest *Cæsar*, quale enim esset, si *Cæsar tot Magni soceros, tot Cæsares, locasset?*

- Ense petat: medio posuit Deus omnia campo.  
 Causa jubet melior Superos sperare secundos.
- 350 Ipsi tela regent per viscera Cæsaris, ipsi  
 Romanas sancire volent hoc sanguine leges.  
 Si socero dare regna meo, mundumque pararent,  
 Præcipitare meam fatis potuere senectam.  
 Non iratorum populis urbiq̄ue Deorum est
- 355 Pompeium servare ducem. quæ vincere possent  
 Omnia contulimus. subiere pericula clari  
 Sponte viri, sacraque antiquus imagine miles.  
 Si Curios his fata darent, reducesque Camillos  
 Temporibus, Deciosque caput fatale voventes,
- 360 Hinc starent. primo gentes oriente coactæ,  
 Innumeræque urbes, quantas in prælia nunquam  
 Excivere manus. toto simul utimur orbe.  
 Quicquid signiferi comprehensum limite cœli  
 Sub Noton, et Borean hominum sumus, arma movemus.
- 365 Nonne superfusus collectum cornibus hostem  
 In medium dabimus? paucas victoria dextras  
 Exigit: at plures tantum clamore catervæ  
 Bella gerent. Cæsar nostris non sufficit armis.  
 Credite pendentes e summis mœnibus urbis
- 370 Crinibus effusis hortari in prælia matres.  
 Credite grandævum, vetitumque ætate Senatam  
 Arma sequi, sacros pedibus prosternere canos:  
 Atque ipsam domini metuentem occurrere Romam.  
 Credite, qui nunc est, populum, populumque futurum
- 375 Permistas afferre preces. hæc libera nasci,  
 Hæc vult turba mori. si quis post pignora tanta  
 Pompeio locus est, cum prole, et conjuge supplex,  
 Imperii salva si majestate liceret,

342. *Sublimi propectus equo:*] Repono  
 ex aliis codicibus PRÆVECTUS equo.

357. — *Sacraque antiquus imagine  
 miles.*] Libenter hæc mutaverim in,

Sponte viri, ET PRISCA VENERANDUS  
 imagine miles.

365. *Quicquid signiferi comprehensum li-  
 mite cœli*] Cœli, ut iii. 254.

Signiferi regione poss.

Quidam Codices CYCLI. Lege STEL-  
 LIFERI. Sen. Nat. Quæst. vi. 11. Co-  
 metas non in una cœli parte aspici  
 nec in signifero tantum orbe, sed tam in  
 ortu quam in occasu, frequentissime tamen  
 circa septentrionem. Herc. Fur. 1204.  
 Stelliger mundus sonet, ubi legendum, To-  
 net.

- Volverer ante pedes. Magnus, nisi vincitis, exul,  
 380 Ludibrium soceri, vester pudor, ultima fata  
 Deprecor, ac turpes extremi cardinis annos,  
 Ne discam servire senex. Tam mœsta locuti  
 Voce ducis flagrant animi, Romanaque virtus  
 Erigitur, placuitque mori, si vera timeret.
- 385 Ergo utrinque pari concurrunt agmina motu  
 Irarum: metus hos regni, spes excitat illos.  
 Hæ facient dextræ, quicquid non expleat ætas  
 Ulla, nec humanum reparet genus omnibus annis,  
 Ut vacet a ferro. gentes mars iste futuras
- 390 Obruet, et populos ævi venientis in orbem  
 Erepto natale feret. tunc omne Latinum  
 Fabula nomen erit: Gabios, Veiosque, Coramque  
 Pulvere vix tectæ poterunt monstrare ruinæ,  
 Albanosque lares, Laurentinosque penates
- 395 Rus vacuum, quod non habitet nisi nocte coacta  
 Invitus, questusque Numam jussisse, Senator.  
 Non ætas hæc carpsit edax, monumentaque rerum  
 Patria destituit: crimen civile videmus,  
 Tot vacuas urbes. generis quo turba redacta est
- 400 Humani? toto populi qui nascimur orbe,  
 Nec muros implere viris, nec possumus agros.  
 Urbs nos una capit: vincto fossore coluntur  
 Hesperisæ segetes: stat tectis putris avitis  
 In nullos ruitura domus: nulloque frequentem
- 405 Cive suo Romam, sed mundi fæce repletam,  
 Cladis eo dedimus, ne tanto in tempore bellum  
 Jam posset civile geri: Pharsalia tanti  
 Causa mali. cedant feralia nomina Cannæ,  
 Et damnata diu Romanis Allia fastis.

367. — *At plures tantum clamore cateras*] Lege ex aliis codicibus AC.

385. *Ergo utrinque pari concurrunt agmina motu*] Nondum *Concurrunt*, nec nisi versu demum 470. Repono PRO-CURRUNT. iv. 772.

— neque enim licuit *procurrere* contra Et miscere manus.

386. — *Metus hos regni, spes excitat illos.*] Ita distinxiimus. Non enim quovis metu vult pugnasse Pompeianos, sed metu tyrannidis, at Cæsarianos contra tyrannidem sperasse. Grotius.

397. — *Monimenta que rerum Patria destituit:*] Vera hæc distinctio: Italiæ ædificia non ætas destituit,

- 410 Tempora signavit leviorum Roma malorum: .  
 Hunc voluit nescire diem. pro tristia fata!  
 Aëra pestiferum tractu, morbosque fluentes,  
 Insanamque famem, permissasque ignibus urbes;  
 Mœniaque in præceps laturos plena tremores
- 415 Hi possent explere viri: quos undique traxit  
 In miseram Fortuna necem, dum munera longi  
 Explicat eripiens ævi, populosque, ducesque,  
 Constituit campis: per quos tibi Roma ruenti  
 Ostendat quam magna cadas. quo latius orbem
- 420 Possedit, citius per prospera fata cucurrit.  
 Omne tibi bellum gentes dedit omnibus annis:  
 Te geminum Titan procedere vidit in axem.  
 Haud multum terræ spatium restabat Eoæ,  
 Ut tibi nox, tibi tota dies, tibi curreret æther,
- 425 Omniaque errantes stellæ Romana viderent.  
 Sed retro tua fata tulit par omnibus annis  
 Emathiæ funesta dies. hac luce cruenta  
 Effectum, ut Latios non horreat India fasces,  
 Nec vetitos errare Daas in mœnia ducat:
- 430 Sarmaticumque premat succinctus Consul aratrum:  
 Quod semper sævas debet tibi Parthia pœnas,  
 Quod fugiens civile nefas, redituraque nunquam  
 Libertas, ultra Tigrim, Rhenumque recessit,  
 Ac, toties nobis jugulo quæsita, negatur,
- 435 Germanum, Scythicumque bonum: nec respicit ultra  
 Ausoniam: vellem, populis incognita nostris:  
 Vulturis ut primum lævo fundata volatu

sed jacent culpa belli civilis. vide pro-  
 cœm Pharsaliæ. Grotius.

414. *Mœniaque in præceps laturos plena tremores*

*Hi possent explere viri:*] Dic so-  
 des quæ sunt *plena mœnia*? præsertim  
 cum mox sequatur, *Explere*. Corrige,

Mœniaque in præceps laturos *PLANA* tremores.

*Laturos plana in præceps:* ut i. 383.

Tu quoscumque veils in *planum effundere mu-  
 ros.*

419. *Ostendat quam magna cadas. quo  
 latius orbem*

*Possedit, citius per prospera fata  
 cucurrit.*] *Possedit*, Fortuna scilicet Po-  
 puli Romani. ut l. 109.

populique potentis,  
 Quæ mare, quæ terras, quæ totum possidet æ-  
 them,  
 Non cepit Fortuna duos.

Atqui hoc durissime infertur, nisi legeris,

Ostendat quam magni *CADAT*.

- Romulus infami complevit mœnia luco,  
 Usque ad Thessalicas servissēs, Roma, ruinas.
- 440 De Brutis, Fortuna, queror. quid tempora legum-  
 Egimus, aut annos a Consule nomen habentes?  
 Felices Arabes, Medique, Eoque tellus,  
 Quam sub perpetuis tenuerunt fata Tyrannis.  
 Ex populis, qui regna ferunt, sors ultima nostra est,
- 445 Quos servire pudet. Sunt nobis nulla profecto  
 Numina: cum cæco rapiantur secula casu,  
 Mentimur regnare Jovem. spectabit ab alto  
 Æthere Thessalicas, teneat cum fulmina, cædes?  
 Scilicet ipse petet Pholoën? petet ignibus Ceten,
- 450 Immeritæque nemus Rhodopes, pinusque minanteis?  
 Cassius hoc potius feriet caput? astra Thyestæ  
 Abstulit, et subitis damnavit noctibus Argos:  
 Tot similes fratrum gladios, patrumque gerenti  
 Thessaliæ dabit ille diem? mortalia nulli
- 455 Sunt curata Deo. cladis tamen hujus habemus  
 Vindictam, quantam terris dare numina fas est.  
 Bella pares Superis facient civilia divos:  
 Fulminibus manes, radiisque ornabit; et astris,  
 Inque Deum templis jurabit Roma per umbras.
- 460 Ut rapido cursu fati suprema morantem  
 Consumsere locum: parva tellure diremti,  
 Inde manum spectant, vultusque agnoscere quæerunt,  
 Quo sua pila cadant, aut qua sibi fata minentur,  
 Facturi quæ monstra forent: videre parentes
- 465 Frontibus adversis, fraternaue comminus arma,

Sic passim apud Poëtās, Fortuna stare, manere, recedere, ruere, occidere dicitur. Res ex Floro patet, i. l. Prope 250 annos cum Finitimis luctatus est, per 250 annos Italiam subegit, dehinc ad Cæsarem Augustum 200 anni, quibus totum orbem pacavit.

433. *Libertas, ultra Tigrim, Rhenumque recessit,*] Quasi dicat, ultra terminos Imperii Romani. Sed cum infra dicat Germanis et Scythis concessam libertatem, vereor ne *Tanaim* sit legendum, quem

ultra Scythas, ut trans Rhenum Germani. Ultra Tigrim certe Parthi regnabantur, non autem liberi erant. Itaque opponit Tacitus: *acrior Arsacis regno Germanorum libertas.* Grotius.

440. — *Quid tempora legum*

*Egimus, aut annos a Consule nomen habentes?*] Liv. initio lib. ii. *Liberi jam hinc populi Romani res pace belloque gestas, annuos magistratus, imperiaque legum potentiora quam hominum peragam.* Grotius.

- Nec libuit mutare locum: tamen omnia torpor  
 Pectora constrinxit: gelidusque in viscera sanguis  
 Perculsa pietate coit: totæque cohortes  
 Pila parata diu tensis tenere lacertis.
- 470 Dii tibi non mortem, quæ cunctis poena paratur,  
 Sed sensum post fata tuæ dent, Crastine, morti,  
 Cujus torta manu commisit lancea bellum,  
 Primaque Thessaliam Romano sanguine tinxit.  
 O præceps rabies, cum Cæsar tela teneret,
- 475 Inventa est prior ulla manus! tunc stridulus aër  
 Elisius lituis, conceptaque classica corau:  
 Tunc ausæ dare signa tubæ; tunc æthera tendit,  
 Extremique fragor convexa irrumpit Olympi:  
 Unde procul nubes, quo nulla tonitrua durant.
- 480 Excepit resonis clamorem vallibus Æneus,  
 Peliacisque dedit rursus geminare cavernis:  
 Pindus agit gemitus, Pangæaque saxa resultant,  
 Cêtææque gemunt rupes. vocesque furoris  
 Expavere sui tota tellure relatas.
- 485 Spargitur innumerum diversis missile votis.  
 Vulnere pars optat, pars terræ figere tela;  
 Ac puras servare manus. rapit omnia casus;  
 Atque incerta facit, quos vult Fortuna nocentes.

462. *Inde manus spectant,*] Multis è diversis lectionibus hanc concinnavimus. ubi propius hostem ventum est, aspiciunt quos petant vultus, quæ ipsi minentur manus, quæ denique facturi essent scelera. Grotius.

471. *Sed sensum post fata tuæ dent, Crastine, morti,*] Emendandus hinc Plut. apud quem hic prælii Pharsalici inchoator mendose scribitur *Καesarinus*. Grotius. Plutarchus in Pompeio vocat *Καesarinus*; at in Cæsare *Καesarinus*: utrobique reponendum *Καesaris*.

482. *Pindus agit gemitus,*] Recte Codices plerique **PREMITUS**; sequitur enim versu proximo,

*Cêtææque gemunt rupes.*

487. — *Rapit omnia casus;*] Pars

militum, ait, vulnere optat, pars *tela* sua incruenta esse: sic ut cum cadant, in neminem incident, sed *rapit* omnia casus. Quo *rapit?* aut quomodo *Casus* rapere tela potest extra cursum destinatum? Corrige,

**REGIT** omnia casus.

Dirigit, ait, Casus omnia tela, et Fortuna incerta, quos vult, nocentes facit. Tacitus Annal. i. 49. *Cassa in occulto; cætera Fors regit*. Noster supra 350.

*Ipsi tela regent per viscera Cæsaris.*

Infra 515.

*Arcu turba minax nusquam rexere sagittas:*

Ovid. Met. vii. 683. de Cephali jaculo;

————— fortunaque misum  
 Non regit, et revolat nullo referente cruentum.

- Sed quota pars cladis jaculis, ferroque volanti  
 490 Exacta est? odiis solus civilibus ensis  
 Sufficit, et dextras Romana in viscera ducit.  
 Pompeii densis acies stipata catervis,  
 Junxerat in seriem nexis umbonibus arma.  
 Vixque habitura locum dextras, ac tela movendi  
 495 Constiterat, gladiosque suos compressa tenebat.  
 Præcipiti cursu vesanum Cæsaris agmen  
 In densos agitur cuneos: perque arma, per hostem  
 Quærit iter, qua torta graves lorica catenas  
 Opponit, tutoque latet sub tegmine pectus.  
 500 Hac quoque perventum est ad viscera: totque per arma  
 Extremum est, quod quisque ferit. civilia bella  
 Una acies patitur, gerit altera: frigidus inde  
 Stat gladius; calet omne nocens a Cæsare ferrum.  
 Nec Fortuna diu rerum tot pondera vergens,  
 505 Abstulit ingenteis fato torrente ruinas.  
 Ut primum toto diduxit cornua campo  
 Pompeianus eques, bellique per ultima fudit:  
 Sparsa per extremos levis armatura maniplos  
 Insequitur, sævasque manus immittit in hostem.  
 510 Illic quæque suo miscet gens prælia telo:  
 Romanus cunctis petitur cruor: inde sagittæ,

491. *Et dextras Romana in viscera ducit.*] *Dextras* iterum habebimus, tertio abhinc versu. Et mirum sane, si *Ensis ducit dextras in viscera*; cum dextra potius ense m ducat, et ipsa non pertingat ad viscera. Corrigo,

— et *RECTA* Romana in viscera duoit.

495. — *Gladiosque suos compressa tenebat.*] *Dolet* hoc Virum magnum admisisse; cum plerique Codices et aliquot Editi recte habeant *TIMEBAT*. Timebat acies artata suos ipsorum gladios; ne vel se vel suos vulnerarent.

504. *Nec Fortuna diu rerum tot pondera vergens,*] Ex MS. est hæc lectio. *Vergens*, id est, librans velut dubio eventu. Grotius. Veterrimi tres Codices *VERTENS*, sed quid illud quæso est

*Diu abstulit? et quid Abstulit ruinas?* utrumque sensu nullo. *Lego*,

*Nec Fortuna diu rerum tot pondera vertens DISTULIT ingentes fato TORQUENTE ruinas.*

Non diu distulit, non diu protraxit.

509. — *Sævasque manus immittit in hostem.*] Numquam hoc dixisset de Pompeianis, *Sævas* manus. Emendatio ex *Historia* facilis est, Corrige,

*LEVAS*que manus immittit in hostem.

*Levas* manus sunt cornu sinistrum. *Cæsar* Civil. iii. 93. *Eodem tempore Equites a sinistro Pompeii cornu, ut erat imperatum, universi procucurrerunt, omnisque multitudo sagittariorum se profudit, quorum impetum noster Equitatus non tulit.* Plutarchus in *Cæsare* idem habet: *Oi di*



- Inde faces, et saxa volant, spatioque solutæ  
 Aëris, et calido liquefactæ pondere glandes.  
 Tunc et Ituræi, Medique Arabesque, soluto  
 515 Arcu turba minax, nusquam rexere sagittas :  
 Sed petitur solus, qui campis imminet aër :  
 Inde cadunt mortes: sceleris sed crimine nullo  
 Externum maculant chalybem; stetit omne coactum  
 Circa pila nefas: ferro subtexitur aether,  
 520 Noxque super campos telis conserta pependit.  
 Tum Cæsar metuens, ne frons sibi prima labaret  
 Incurso, tenet obliquas post signa cohortes :  
 Inque latus belli, qua se vagus hostis agebat,  
 Immittit subitum non motis cornibus agmen.  
 525 Immemores pugnae, nulloque pudore timendi  
 Præcipites fecere palam, civilia bella  
 Non bene barbaricis unquam commissa catervis.  
 Ut primum sonipes tranfixus pectora ferro,  
 In caput effusi calcavit membra regentis :  
 530 Omnis eques cessit campis, glomerataque pubes  
 In sua conversis præceps ruit agmina frænia.  
 Perdidit inde modum cædes, ac nulla secuta est  
 Pugna: sed hinc jugulis, hinc ferro bella geruntur.  
 Nec valet hæc acies tantum prosternere, quantum  
 535 Inde perire potest. utinam, Pharsalia, campis  
 Sufficiat cruor iste tuis, quem barbara fundunt  
 Pectora, non alio mutentur sanguine fontes.  
 Hic numerus totos tibi vestiat ossibus agros :  
 Aut si Romano compleri sanguine mavis,

ἰσκιῶν ἀσπίδας ἐπὶ τῷ ἀριστερῷ ἔχουσιν, ὡς ἐπὶ  
 δεξιῶν κατασφραγισμένοι τῶν πολεμίων. Et in  
 Pompeio, τὸ δὲ ἐνωπίον ἔχει Λιδίους Δακί-  
 στας, ὑψίστη δὲ τῷ πλάτῃ τῶν ἰσκιῶν, ἰσραῦ-  
 θα γὰρ ἐλίγα δὴν ἀσπίδας ὑψίστην. Cæ-  
 terum cum supra v. 220. Noster dicat  
 Domitium cornui *dextro* præfuisse: Plu-  
 tarchus bis, et in Cæsare et in Pompeio,  
 et Appianus *sinistro* cornui eum præpo-  
 nunt: Cæsar silet.

514. — Arabesque, soluto

[Arcu turba minax,] Atqui altero  
 abhinc versu habuimus *Solutæ*. *Soluto*  
 arcu, credideram tenso arcu pugnari, non  
 lato. Horatius Carm. iii. 8.

Jam Scythæ *lato* meditantur arcu  
*Cedere campis*.

Bersmanni Codex et nostri omnes SO-  
 LUTI, non *Soluto*. Corrige,

— Arabesque SONANTI  
 Arcu turba minax.

Virgil. *Æn.* v. 521.

- 540 Istis parce precor: vivant Galatæque, Syrique,  
Cappodoces, Gallique, extremique orbis Iberi,  
Armenii, Cilices: nam post civilia bella  
Hic populus Romanus erit. Semel ortus in omneis  
It timor, et fatis datus est pro Cæsare cursus.
- 545 Ventum erat ad robur Magni, mediasque catervas;  
Quod totos errore vago perfuderat agros:  
Constitit hic bellum, fortunaque Cæsaris hæsit,  
Non illic regum auxiliis collecta juvenus  
Bella gerit, ferrumque manus movere togatæ:
- 550 Ille locus fratres habuit, locus ille parentes.  
Hic furor, hic rabies, hic sunt tua crimina, Cæsar.  
Hanc fuge, mens, partem belli, tenebrisque relinque,  
Nullaque tantorum discat, me vate, malorum,  
Quam multum bellis liceat civilibus, ætas.
- 555 Ab potius pereant lacrymæ, pereantque querelæ.  
Quioquid in hac acie gessisti, Roma, tacebo.  
Hic Cæsar, rabies populi, stimulusque furoris,  
Ne qua parte sui pereat scelus, agmina circum  
It vagus, atque ignes animis flagrantibus addit.
- 560 Inspicit et gladios, qui toti sanguine manent,  
Qui niteant primo tantum mucrone cruenti,  
Quæ presso tremat ense manus, quis languida tela,  
Quis contenta ferat, quis præstet bella jubenti,  
Quem pugnare juvet, quis vultum cive peremto
- 565 Mutet: obit latis projecta cadavera campis.  
Vulnera multorum totum fusura cruorem  
Opposita premit ipse manu. quacunque vagatur,

Ostentans artemque pater, arcumque sonantem.

Stattius Thebaid. l. 658.

Proinde move pharetras, arcusque sonoros.

521. Tum Cæsar metuens,] Codex Coll. Trinitatis CUM. Recte.

543. Hic populus Romanus erit.] Si hanc lectionem recipis, ordo erit, Hic populus erit Romanus; Atqui de tot gentibus, de Galatis, Syris, Cappadocis, Gallis, Iberis, Armeniis, Cilicibus, non dixisset Hic populus, sed Hi populi. Repone,

Hi populus Romanus ERUNT.

Supra 400.

———— toto populi qui nascitur orbe,  
Urbs nos una capit.

Infra 869.

Romani bustum populi.

555. Nullaque tantorum discat, me vate, malorum,] Tolle istas distinctiones, me vate; alioqui constructio erit, Nulla ætas tantorum malorum, nullo sensu. Me vate tantorum malorum, ut Homerus,

- Sanguineum veluti quatiens Bellona flagellum,  
 Bistonas aut Mavors agitans, si verberè sævo  
 570 Palladia stimulet turbatos ægide currus.  
 Nox ingens scelerum, et cædes oriuntur; et instar  
 Immensæ vocis gemitus, et pondere lapsi  
 Pectoris arma sonant, confractique ensibus enses.  
 Ipse manu subicit gladios, ac tela ministrat,  
 575 Adversosque jubet ferro confundere vultus.  
 Promovet ipse acies: impellit terga suorum:  
 Verberè conversæ cessantes excitat hastæ.  
 In plebem vetat ire manus, monstratque Senatam,  
 Scit cruor imperii qui sit, quæ viscera legum,  
 580 Unde petat Romam, libertas ultima mundi  
 Quo steterit ferienda loco. permista secundo  
 Ordine nobilitas, venerandaque corpora ferro  
 Urgentur: cædunt Lepidos, cæduntque Metellos,  
 Corvinosque simul, Torquataque nomina legum,

*Μάρι Κανόν, ἡ πόλις καὶ τὸ πᾶσι τοῖς ἀσπίστοις ἄνω.*

557. — *Stimulusque furoris*] *Æstrum Bellonæ.* Grotius.

571. *Nox ingens scelerum, et cædes oriuntur.*] Codex Bernmanni, et Coll. Trinitatis, rectius

Nox ingens scelerum est. cædes oriuntur.

579. — *Quæ viscera legum.*] Emen-  
 datio est nostra, eleganti, ni fallor, meta-  
 phora. Ante *regum.* Atqui regibus nihil  
 cum Senatu de quo hic sermo. illi enim  
 seorsim apud sua quisque auxilia. Gro-  
 tius. *Unde petat Romam,* sic accipe:  
 Unde *feriat,* vulneret. Virgil. Georg.  
 ii. 505.

— *At petat excidit urbem.*

584. — *Torquataque nomina legum,*  
*Sæpe duces, summosque hominum*] *Sensum feceramus commodum.* Sed  
 quid opus? cum sola interpunctione mu-  
 tata nihilo pejorem faciat Rutgersius:

— *Torquataque nomina, regum*  
*Sæpe duces.*

Nempe ut olim Agamemnon, *ἄναξ ἀσπί-*  
*στον.* Grotius. Si vera loqui jus est,

nullo modo commodum fecerat sensum  
 vir summus; *Torquata nomina legum,*  
 nullum, ne incommodum quidem, sensum  
 reddunt. Recte distinxit Rutgersius,  
 quem vide Var. Lect. iii. 7. sed et aliud  
 restat, quod tolerari quidem poterit, non  
 tamen plene satisfacit. *Torquata nomina,*  
 recte fortassis in loco idoneo: ut Auso-  
 nius Parent. xxii.

Desinite, o veteres, *Calpurnia nomina,* Frugi-  
 et Epist. xix.

Et *Caranum, Pelles* dedit qui *nomina regum.*

Quod ultimum vel receptæ hic olim dis-  
 tinctioni patrocinari videtur *Torquataque*  
*nomina regum.* Sed vix potest a me im-  
 petrari, ut post *Lepidos, Metellos, Corvinos,*  
 posuissæ credam Nostrum *Torquata no-*  
*mina* pro *Torquatos.* etsi *Torquatos* inter  
 Pompeii duces erat, ut vi. 285. *Torquato*  
*ruit inde minas,* jejuni hoc cujusdam  
 aridique ingenii esset, non Lucani. Quid  
 ergo? aliud tibi, ex conjectura supposito,  
 tam receptæ lectioni proximum, quam  
 sententiæ accommodatissimum:

— cædunt Lepidos, cæduntque Metellos,

585 Sæpe duces, summosque hominum te, Magne, remoto.

Illic plebeia contactus casside vultus,  
 Ignotusque hosti, quod ferrum, Brute, tenebas !  
 O decus imperii, spes o suprema Senatus,  
 Extremum tanti generis per secula nomen,

590 Ne rue per medios nimium temerarius hostes,  
 Nec tibi fatales admoveris ante Philippos,  
 Thessalia periture tua. nil proficis istic  
 Cæsaris intentus jugulo : nondum attigit arcem  
 Juris, et humanum culmen, quo cuncta reguntur

595 Egressus, meruit fatis tam nobile letum :  
 Vivat, et, ut Bruti procumbat victima, regnet.

Hic patriæ perit omne decus : jacet aggere magno  
 Patritium campis commista plebe cadaver.

Mors tamen eminuit clarorum in strage virorum

600 Pugnacis Domiti ; quem clades fata per omnes  
 Ducebant. nusquam Magni fortuna sine illo

Corvinosque simul, TOT TANTAQUE nomi-  
 na, regum  
 Sæpe duces.

Si *Torquata* retines ; id incommodi est,  
 quod non plures quam istos quattuor Se-  
 natores periisse hic indicas : atqui vel fide  
 historica decem occisi sunt ; Lucanus  
 vero rem exaggerans, universum fere  
 Senatum cecidisse hic prædicat. Jam  
 vero si *Tot tantaque* adsciscis, præter pri-  
 ores illos tres, quotvis alios adsumere po-  
 tes. *Nomina* autem perinde est ac *Viros*.  
 Noster i. 313.

———— et nomina una *Catonæ*.

et vi. 795.

Vidi ego lactantes popularis nomina Drusus.

Silius ii. 177.

———— et nobile nomen  
*Eurydamas*.

et iv. 186.

———— celeberrima nomina bello  
*Tiburtes Magica*.

v. 77.

———— egregius linguis nomenque superbum  
*Corvina*.

vi. 62.

*Serranus clarum nomen*.

et xi. 514.

Hic Varro, et *augustinum* Latia inter nomina, no-  
 men.  
*Paulus*.

xvii. 304.

———— nobile nomen  
*Fulvius*.

Tacitus Annal. 1. 53. *Constantia mortis  
 haud indignus Sempronio nomina ; vita de-  
 generaverat*. Quintil. Declam. cccxxxviii.  
*Succurrant vobis Catones et Scipiones et  
 tot clarissima civitatis nostræ nomina. Tot  
 Tantaque*. Ovid. Met. ii. 96.

Et *tot ac tantis* cæli, terræque, marisque.

Cæsar Civil. i. 85. *Neque alia de causa  
 tot tantasque clades paratas*. Livius xlv.  
 39. *Perseus rex captus, Philippus et Alex-  
 ander filii regis, tanta nomina, subtrahun-  
 tur civitatis oculis*.

594. — *Et humanum culmen, quo  
 cuncta reguntur*] Lege ex M. S. A.

———— nondum attigit arcem  
 Juris, et humani culmen, quo cuncta premuntur,  
 Egressus.

- Succubuit : victus toties a Cæsare, salva  
 Libertate perit : tunc mille in vulnera lætus  
 Labitur, ac venia gaudet caruisse secunda.
- 605 Viderat in crasso versantem sanguine membra  
 Cæsar, et increpitans; Jam Magni deseris arma,  
 Successor Domiti : sine te jam bella geruntur.  
 Dixerat : ast illi sufficit pectora pulsans  
 Spiritus in vocem, morientiaque ora resolvit.
- 610 Non te funesta scelerum mercede potitum,  
 Sed dubium fati, Cæsar, generoque minorem  
 Aspiciens, Stygias Magno duce liber ad umbras  
 Et securus eo : te sævo Marte subactum,  
 Pompeioque graveis pœnas, nobisque daturum
- 615 Cum moriar, sperare licet. non plura locutum  
 Vita fugit, densæque oculos pressere tenebræ.  
 Impendisse pudet lacrymas in funere mundi  
 Mortibus innumeris, ac singula fata sequentem  
 Quærere, letiferum per cujus viscera vulnus
- 620 Exierit ; quis fusa solo vitalia calcet ;  
 Ore quis adverso, demisso faucibus ense,  
 Expulerit moriens animam ; quis corruat ictu,  
 Quis steterit, dum membra cadunt : qui pectora telis  
 Transmittant, aut quos campis affixerit hasta :
- 625 Quis cruor emissus perruperit aëra venis,  
 Inque hostis cadat arma sui : quis pectora fratris  
 Cædat, et, ut notum possit spoliare cadaver,  
 Abcisum longe mittat caput : ora parentis  
 Quis laceret, nimiaque probe spectantibus ira
- 630 Quem jugulat, non esse patrem. mors nulla querela  
 Digna sua est, nullosque hominum lugere vacamus.

Horat.

— Arces attingit igneus.  
 Asconius Pedian. *Arcz, sedes Tyranni dicitur*, ut sæpe alibi. *Egressus*, ut Statius,  
 Virtus egressus modum.

607. *Successor Domiti :*] Quia successurum se Cæsari in bellum Gallicum speraverat. Grotius. Immo, quia suc-

cessor ei designatus erat. Cæsar Civil. i.

6. *Provincia privatis decernantur : L. Domitio Gallia.* Appianus p. 474.

621. *Ore quis adverso, demisso faucibus ense,*

*Expulerit moriens animam ;] Demissum ensem plures codices : Anima co-*  
*dex Regius. Lego,*

- Non istas habuit pugnae Pharsalia parteis,  
 Quas aliæ clades: illic per fata virorum,  
 Per populos hic Roma perit: quod militis illic,  
 635 Mors hic gentis erat: sanguis ibi fluxit Achæus,  
 Ponticus, Assyrius: cunctos hæerere cruores  
 Romanus, campisque vetat consistere torrens:  
 Majus ab hac acie, quam quod sua secula ferrent  
 Vulnus habent populi: plus est quam vita, salusque,  
 640 Quod perit: in totum mundi prosternimur ævum.  
 Vincitur his gladiis omnia, quæ serviet, ætas.  
 Proxima quid soboles, aut quid meruere nepotes  
 In regnum nasci? pavide num gessimus arma?  
 Teximus aut jugulos? alieni poena timoris  
 645 In nostra cervice sedet. post prælia natis  
 Si dominum, Fortuna, dabas, et bella dedisses.  
 Jam Magnus transisse Deos, Romanaque fata  
 Senserat infelix: tota vix clade coactus  
 Fortunam damnare suam, stetit aggere campi  
 650 Eminus, unde omneis sparsas per Thessala rura  
 Aspiceret clades, quæ bello obstante latebant.  
 Tot telis sua fata peti, tot corpora fusa,  
 Ac se tam multo pereuntem sanguine vidit.  
 Nec, sicut mos est miseris, trahere omnia secum  
 655 Mersa juvat, gentesque suæ miscere ruinæ:  
 Ut Latiae post se vivat pars maxima turbæ,  
 Sustinuit dignos etiam nunc credere votis  
 Coelicolas, voluitque sui solatia casus:  
 Parcite, ait, Superi, cunctas prosternere gentes:  
 660 Stante potest mundo, Romaque superstite, Magnus  
 Esse miser. si plura juvant mea vulnera, conjux

Ore quis adverso demissum faucibus ensem  
 Expulerit mortens anima.

Hoc est; sanguine. Ovid. Met. vi. 259.

Altera per jugulum pennis acta sagitta est;  
 Expulit hanc sanguis.

Seneca (Edipo, 1040.

Jacet perempta: vulnere immoritur manus;  
 Ferramque secum nimius eiecit cruor.

Ovid. Metam. xiii. 394.

Nec valuere manus infixum educere telum:  
 Expulit ipse cruor.

623. — Qui pectora telis  
 Transmittant,] MSS.

————— quis pectore tela  
 Transmittat.

Grotius.

- Est mihi, sunt nati; dedimus tot pignora fati.  
 Civile parum est bello, si meque, meosque  
 Obruat? exiguae clades sumus, orbe remoto?
- 665 Omnia quid laceras? quid perdere cuncta laboras?  
 Jam nihil est, Fortuna, meum. sic fatur: et arma,  
 Signaque, et afflicta omni jam parte catervas  
 Circuit, et revocat matura in fata ruentes,  
 Seque negat tanti. nec deerat robur in enses
- 670 Ire duci, juguloque pati, vel pectore letum:  
 Sed timuit strato miles ne corpore Magni  
 Non fugeret, supraque ducem procumberet orbis:  
 Cæsaris aut oculis voluit subducere mortem.  
 Nequicquam. infelix, socero spectare volenti
- 675 Præstandum est ubicunque caput. sed tu quoque conjux,  
 Causa fugæ, vultusque tui: fatisque probatum  
 Te præsentem mori. Tunc Magnum concitus aufert  
 A bello sonipes, non tergo tela paventem,  
 Ingenteisque animos extrema in fata ferentem.
- 680 Non gemitus, non fletus erat, salvaque verendus  
 Majestate dolor, qualem te, Magne, decebat  
 Romanis præstare malis. non impare vultu  
 Aspicias Emathiam: nec te videre superbum  
 Prospera bellorum, nec fractum adversa videbunt.
- 685 Quamque fuit læto per treis infida triumphos,  
 Tam misero Fortuna minor. jam pondere fati  
 Deposito securus abis: nunc tempora læta  
 Respexisse vacat: spes nunquam implenda recessit:  
 Quid fueris nunc scire licet. fuge prælia dira,
- 690 Ac testare Deos, nullum qui perstet in armis,  
 Jam tibi, Magne, mori: ceu flebilis Africa damnis,  
 Et ceu Munda nocens, Pharioque a gurgite clades,  
 Sic et Thessalicæ post te pars maxima pugnae.

676. — *Fatisque probatum*  
*Te præsentem mori.*] Miror MSS.  
 omnes habere, *fatisque negatum*, quod rei  
 contrarium. Forte scripserit Lucanus  
*rogatum*, ut allusio fit ad legum rogatio-  
 nes. Grotius.

693. *Sic et Thessalicæ post te pars mar-  
 ima pugnae.*] Major pars cladis Thessalicæ  
 evenit absente jam Pompeio: ideoque illi  
 non magis imputari potest, quam quæ  
 post mortem ipsius acciderunt. Grotius.  
 705. *Crede Deis,*] Perpetuus in te deo-

- Non jam Pompeii nomen populare per orbem,  
 695 Nec studium belli : sed par, quod semper habemus,  
 Libertas, et Cæsar erunt : teque inde fugato  
 Ostendet moriens, sibi se pugnasse, Senatus.  
 Nonne juvat pulsum bellis cæsisse, nec istud  
 Prospectare nefas, spumanteis cæde catervas ?  
 700 Respice turbatos incursu sanguinis amnes,  
 Et soceri miserere tui. quo pectore Romam  
 Intrabit factus campis felicior istis ?  
 Quicquid in ignotis solus regionibus exul,  
 Quicquid sub Phario positus patiere tyranno ;  
 705 Crede Deis, longo fatorum crede favori.  
 Vincere pejus erat. prohibe lamenta sonare,  
 Flere veta populos : lacrymas, luctusque remitte.  
 Tam mala Pompeii, quam prospera mundus adoret.  
 Aspice securus vultu non supplice reges :  
 710 Aspice possessas urbes, donataque regna,  
 Ægyptum, Libyamque, et terras elige morti.  
 Vidit prima tuæ testis Larissa ruinæ  
 Nobile, nec victum fatis caput : omnibus illa  
 Civibus effudit totas per mœnia vires  
 715 Obvia ceu læto : præmittunt munera flentes :  
 Pandunt templa, domos : socios se cladibus optant.  
 Scilicet immenso superest ex nomine multum,  
 Teque minor solo : cunctas impellere gentes  
 Rursus in arma potes, rursusque in fata redire.  
 720 Sed quid opus victo populis, aut urbibus, inquit ?  
 Victori præstate fidem. Tu, Cæsar, in alto  
 Cædis adhuc cumulo patriæ per viscera vadis :  
 At tibi jam populos donat gener. avehit inde  
 Pompeium sonipes : gemitus, lacrymæque sequuntur :  
 725 Plurimaque in sævos populi conviciâ divos.  
 Nunc tibi vera fides quæsit, Magne, favoris

rum favor fidem tibi faciat, à duobus malis id tibi evenisse, quod erat minus. Minus malum est bello civili vinci quam vincere. Ni ita esset, victorem te fecissent Dii, quos tibi bene velle dubitare non debes. Grostius.

715. *Præmittunt munera flentes:* ] Quomodo *præmittunt*, qui ipsi *obviam* veniunt. Codices fere omnes *Promittunt*. Repono, *PROMITTUNT NOMINA flentes*.

Hoc est, promittunt se militaturos. Noster i. 388.



Contigit, ac fructus. felix se nescit amari.

- Cæsar ut Hesperio vidit satis arva natæ  
 Sanguine, parcendum ferro, manibusque suorum  
 730 Jam ratus, ut viles animas, perituraque frustra  
 Agmina permisit vitæ. sed castra fugatos  
 Ne revocent, pellatque quies nocturna pavorem ;  
 Protinus hostili statuit succedere vallo,  
 Dum fortuna calet, dum conficit omnia terror,  
 735 Non veritus grave ne fessis, ac Marte subactis  
 Hoc foret imperium. non magno hortamine miles  
 In prædam ducendus erat: victoria nobis  
 Plena viri, dixit: superest pro sanguine merces,  
 Quam monstrare meam est: nec enim donare vocabo,  
 740 Quod sibi quisque dabit. cunctis en plena metallis  
 Castra patent: raptum Hesperis e gentibus aurum  
 Hic jacet: Eoasque premunt tentoria gazas.  
 Tot regum fortuna simul, Magnique coacta  
 Expectat dominos: propera procedere miles  
 745 Quos sequeris: quascumque tuas Pharsalia fecit,  
 A victis rapiantur opes. nec plura locutus  
 Impulit amentes, aurique cupidine cæcos  
 Ire super gladios, supraque cadavera patrum,  
 Et cæcos calcare duces. quæ fossa, quis agger  
 750 Sustineat pretium belli, scelerumque petentes?  
 Scire volunt, quanta fuerint mercede nocentes.  
 Invenere quidem spoliato plurima mundo,  
 Bellorum in sumtus congestæ pondera massæ:

*Etasque alte, quascumque ad bella vocaret  
 Promiscere manus.*

*Dare nomina, in militiam: locutio notissima. Tacitus Hist. iii. 59. Vitellius vocari tribus jubet, dantes nomina sacramento adigit. Val. Flaccus v. 119.*

— nova dux accedere gaudet  
*Nomina, desertos et jam sibi currere remos.*

*Val. Maximus v. 2. 2. Quid illa juventute Romana gratius, quæ ultro nomina sua militari sacramento obtulit?*

735. — *Marte subactis*] Defatigatis. Grotius. Atqui Marte subactos ubique

*victos notat, non defatigatos: Corrige igitur,*

*Non veritus, grave ne fessis IN Marte SUBACTOS  
 Hoc foret imperium.*

*Non grave erat victoribus licet fessis, in victos fugatosque ire. Silius i. 302.*

— ne venis spem Marte subactis.

746. *A victis rapiantur opes. nec plura locutus*] Scribendum ex fide MSS. *rapiuntur. Nisi præcedis Pompeianos, jam illi rapiunt suppellectilem quæ in castris*

- Sed non implerunt cupientes omnia mentes.
- 755 Quicquid fodit Iber, quicquid Tagus expulit auri,  
 Quodque legit dives summis Arimaspus arenis,  
 Ut rapiant, parvo scelus hoc venisse putabunt,  
 Cum sibi Tarpeias victor desponderit arces :  
 Cum spe Romanæ promiserit omnia prædæ :
- 760 Decipitur, quod castra rapit. capit impia plebes  
 Cespite patricio somnos : vacuumque cubile  
 Regibus infandus miles premit : inque parentum,  
 Inque toris fratrum posuerunt membra nocentes :  
 Quos agitat vesana quies, somnique furentes :
- 765 Thessalicam miseri versant in pectore pugnam.  
 Invigilat cunctis sævum scelus, armaque tota  
 Mente agitant, capuloque manus absente moventur.  
 Ingemuisse putes campos, terramque nocentem  
 Inspirasse animas, infectumque aëra totum
- 770 Manibus, et superam Stygia formidine noctem.  
 Exigit a meritis tristes victoria poenas,  
 Sibilaque et flammam infert sopor : umbra peremti  
 Civis adest : sua quemque premit terroris imago.  
 Ille senum vultus, juvenum videt ille figuras :
- 775 Hunc agitant totis fraterna cadavera somnis :  
 Pectore in hoc pater est, omnes in Cæsare manes.  
 Haud alios nondum Scythica purgatus in ara  
 Eumenidum vidit vultus Pelopeus Orestes :  
 Nec magis attonitos animi sensere tumultus,
- 780 Cum fureret Pentheus ; aut cum desisset Agave.

est, quasque nobis victoris jure debetur. Pro tribus postremis hujus versus vocibus prior Lucani editio habuit : *Sic milite jussu*, quod MSS. testantur. Grotius. *Leges Sic milite jussu* (altero versu deleto) *ire super clades, &c.* Livius xlv. 2. *Prætoris dimisso, menstruum jussu milite secum ferre, castra movit.*

754. — *Implerunt*] Ita rectius quam *implevit*. Est enim in hoc versu expletus sensus. Grotius.

757. *Ut rapiant,*] Quamvis rapiant hæc

omnia, non tamen putabunt præmia meritis respondere. Grotius.

760. — *Quod castra rapit.*] *Castra*, non *Romam*. Grotius.

768. *Ingemuisse putes campos, terramque nocentem*

*Inspirasse animas,*] Omnes fere codices *Putem*. mox corrige *Nocentes Inspirasse animas*. Virg. vii. 351.

———— *viperam inspirans animam.*

780. — *Aut cum desisset Agave.*]

- Hunc omnes gladii, quos aut Pharsalia vidit,  
 Aut ultrix visura dies, stringente Senatu,  
 Illa nocte premunt: hunc infera monstra flagellant.  
 Et quantum pœnæ misero mens conscia donat,  
 785 Quod Styga, quod manes, infestaque Tartara somnis  
 Pompeio vivente videt! Tamen omnia passo,  
 Postquam clara dies Pharsalica damna retexit,  
 Nulla loci facies revocat feralibus arvis  
 Hærentes oculos. cernit propulsa cruore  
 790 Flumina, et excelsos cumulis æquantia colles  
 Corpora, sidentes in tabem spectat acervos,  
 Et Magni numerat populos: epulisque paratur  
 Ille locus, vultus ex quo, faciesque jacentum  
 Agnoscat. juvat Emathiam non cernere terram,  
 795 Et lustrare oculis campos sub clade latenteis.  
 Fortunam, Superosque suos in sanguine cernit.  
 Ac ne læta furens scelerum spectacula perdat,  
 Invidet igne rogi miseris, cœloque nocenti  
 Ingerit Emathiam. non illum Pœnus humator  
 800 Consulis, et Libyca succensæ lampade Cannæ  
 Compellunt, hominum ritus ut servet in hostes:  
 Sed meminit nondum satiata cœdibus ira,  
 Cives esse suos. petimus non singula busta,  
 Discretosque rogos: unum da gentibus ignem:  
 805 Non interpositis urantur corpora flammis.  
 Aut generi si pœna juvat, nemus extrue Pindi:  
 Erige congestas Cætæo robore sylvas,  
 Thessalicam videat Pompeius ab æquore flammam.  
 Nil agis hac ira: tabeane cadavera solvat,  
 810 An rogas, haud refert: placido Natura receptat  
 Cuncta sinu, finemque sui sibi corpora debent.

Ita rescripsimus pro *desisset*. Non magis exterriti erant, aut Pentheus cum Agave fureret, aut ipsa Agave cum furere desisset et scelus suum agnosceret. Probat hanc nostram emendationem MS. P. Probat et secutus ut sæpe Lucani *brônus* Papinius:

————— cum laesa furorem

Vicit et ad comitum lachrymas ex pavit Agave  
 et alibi:

Penthes jam fractis genitrix Cadmeia thynis,  
 Jam dimissa deo, pectusque adopena cruentum  
 Insequitur planctu.

Quare et quod præcessit, cum fureret, est  
*ὄριζιουγυς* et ex posteriori supplendum  
 Agave. Grotius,

- Hos, Cæsar, populos si nunc non userit ignis,  
Uret cum terris, uret cum gurgite ponti.  
Communis mundo superest rogas, oasibus astra
- 815 Misturus. quocunque tuam Fortuna vocabit,  
Hæ quoque eunt animæ. non altius ibis in auras,  
Non meliore loco Stygia sub nocte jacebis.  
Libera Fortunæ mors est: capit omnia tellus  
Quæ genuit: cælo tegitur, qui non habet urnam.
- 820 Tu, cui dant pœnas inhumato funere gentes,  
Quid fugis hanc cladem? quid olentes deseris agros?  
Has trahe Cæsar aquas: hoc, si potes, utere cælo.  
Sed tibi tabentes populi Pharsalica rura  
Eripiunt, camposque tenent victore fugato.
- 825 Non solum Hæmonii funesta ad pabula belli  
Bistonii venere lupi, tabemque cruentæ  
Cædis odorati Pholoën liquere leones.  
Tunc urai latebras, obscœni tecta, domosque  
Deseruere canes, et quicquid nare sagaci
- 830 Aëra non sanum, motumque cadavere sentit.  
Jamque diu volucres civilia castra secutæ  
Conveniunt. vos, quæ Nilo mutare soletis  
Threicias hyemes, ad mollem serius Austrum  
Istis aves. nunquam se tanto vulture cœlum
- 835 Induit, aut plures presserunt aëra pennæ.  
Omne nemus misit volucres, omnisque cruenta  
Alite sanguineis stillavit roribus arbor.  
Sæpe super vultus victoris, et impia signa  
Aut cruor, aut alto defluxit ab æthere tabes,
- 840 Membraque dejecit jam lassis unguibus ales.  
Sic quoque non omnis populus pervenit ad ossa,  
Inque feras discerptus abit: non intima curant

784. *Et quantum pœna misero mens conscia donat.*] Manuscripti fere omnes, concinnius,

*Et quantum misero pœna mens conscia donat.*

813. *Uret cum terris, uret cum gurgite ponti.*] Stoicum dogma. Arnobius ii. *Qui ignem minatur mundo et venerit cum tempus, arsurum; non Panatio credit, Chryssippo. Zenoni?*

818. — *Capit omnia tellus*

*Quæ genuit:] An Quæ tellus, vel Quæ omnia? Seneca Nat. Quæst. vi. ult. cap. Rerum natura te, quæ genuit, expectat, et locus melior ac tutior. Sed melius Omnia quæ. Nam Natura omnia omnino genuit, tellus non omnia, sed terræ tantum.*

819. — *Cælo tegitur, qui non habet*

- Viscera, nec totas avide sorbere medullas:  
 Degustant artus. Latæ pars maxima turbæ  
 845 Fastidita jacet; quam sol, nimbique, diesque  
 Longior, Emathiis resolutam miscuit arvis.  
 Thessalica infelix quo tanto crimine tellus  
 Læsisti Superos, ut te tot mortibus unam,  
 Tot scelerum fatis premerent? quod sufficit ævum,  
 850 Immemor ut donet belli tibi damna vetustas?  
 Quæ seges infecta surget non decolor herba?  
 Quo non Romanos violabis vomere manes?  
 Ante novæ venient acies, scelerique secundo  
 Præstabis nondum siccos hoc sanguine campos.  
 855 Omnia majorum vertamus busta licebit,  
 Et stantes tumulos, et qui radice vetusta  
 Effudere suas, victis compagibus, urnas:  
 Plus cinerum Hæmoniaë sulcis telluris aratur,  
 Pluraque ruricolis feriuntur dentibus ossa.  
 860 Nullus ab Emathio religasset littore funem  
 Navita, nec terram quisquam movisset arator,  
 Romani bustum populi: fugerentque coloni  
 Umbrarum campos, gregibus dumeta carerent:  
 Nullusque auderet pecori permittere pastor  
 865 Vellere surgentem de nostris ossibus herbam;  
 Ac, velut impatiens hominum, vel solis iniqui  
 Limite, vel glacie nuda, atque ignota jaceres,  
 Si non prima nefas belli, sed sola tulisses.  
 O Superi, liceat terras odiisse nocentis.  
 870 Quid totum premitis, quid totum absolvitis orbem?  
 Hesperiaë clades, et flebilis unda Pachyni,  
 Et Mutina, et Leucas puros fecere Philippos.

urnam.] Mecænus, mollis ille, satis forti-  
 ter dixerat:

Nec tumulum curo: sepelit natura relictos.

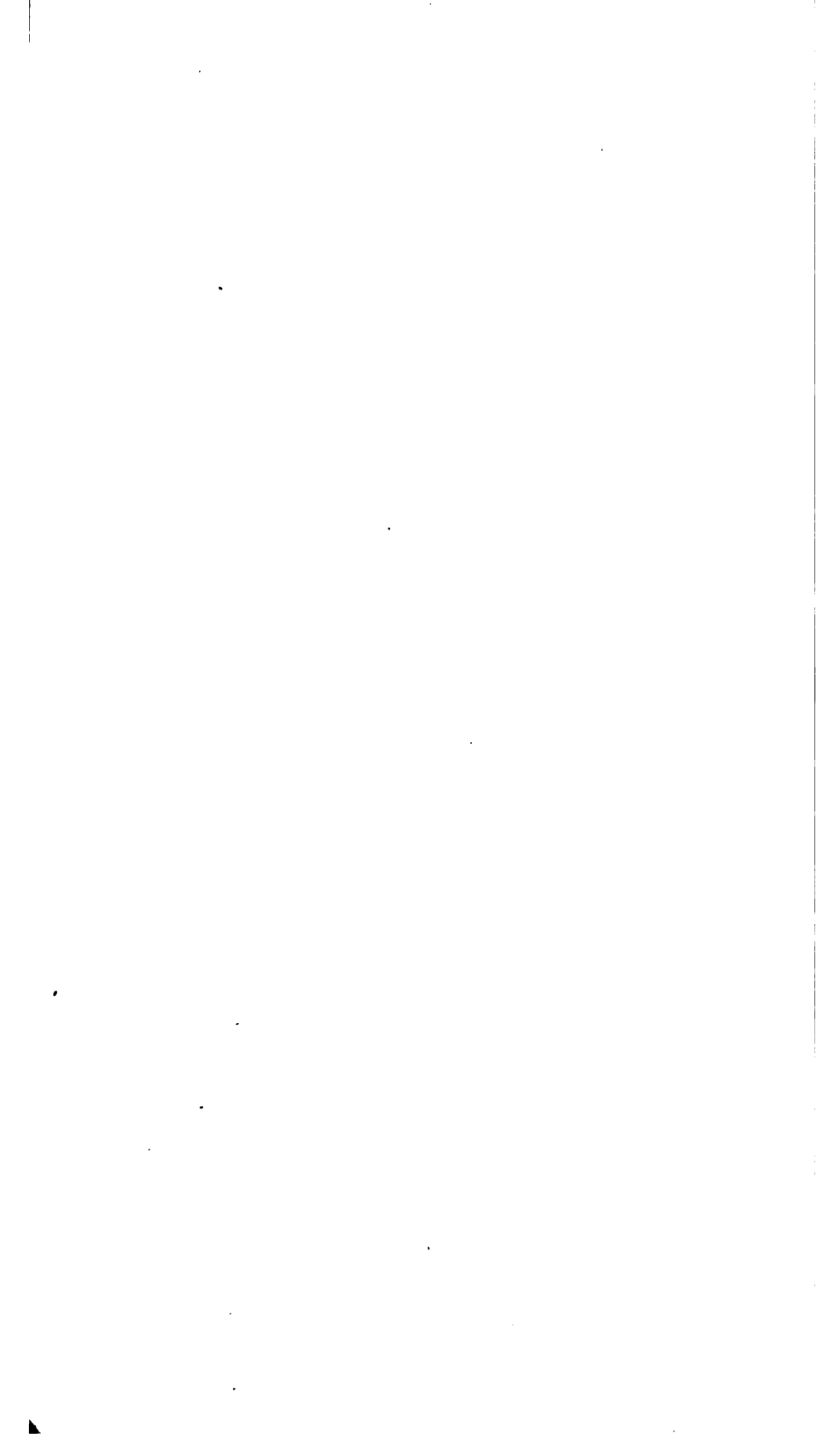
Grotius.

856. Et stantes tumulos,] Tam inte-  
 gros adhuc tumulos, quam vetustate col-  
 lapsos. Grotius.

M. ANNÆI LUCANI

PHARSALIÆ

LIBER OCTAVUS.



M. ANNÆI LUCANI  
PHARSALIÆ

LIBER OCTAVUS.



- JAM super Herculeas fauces, nemorosaque Tempe,  
Hæmonisæ deserta petens dispendia sylvæ,  
Cornipedem exhaustum cursu, stimulisque negantem  
Magnus agens, incerta fugæ vestigia turbat,  
5 Implicitasque errore vias. pavet ille fragorem  
Motorum ventis nemorum, comitumque suorum.  
Qui post terga venit, trepidum, laterique timentem  
Exanimat. quamvis summo de culmine lapsus,  
Nondum vile sui pretium scit sanguinis esse,  
10 Seque memor fati tantæ mercedis habere  
Credit adhuc jugulum, quantum pro Cæsaris ipse  
Avulsa cervice daret. deserta sequentem  
Non patitur tutis fatum celare latebris  
Clara viri facies. multi Pharsalica castra  
15 Cum peterent, nondum fama prodente ruinas,  
Occursu stupuere ducis, vertigine rerum  
Attoniti: cladisque sæ vix ipse fidelis  
Auctor erat. gravis est Magno, quicumque malorum

3. — *STIMULISQUE negantem*] Sic Statius Hercule Sarrentino:  
———— et saxa negantia ferro.

Et II. Thebaidos: *attamen illi Membra negant.* Grotius.

14. — *Pharsalica castra*] Vix credo auctorem *Κασιφύρα* illud dedisse. Quare aut lege cum codice Regio *Pharsalia castra*, aut cum Bersmanni codice *Pharsalica rura*.



- Testis adest. cunctis ignotus gentibus esse
- 20 Mallet, et obscuro tutus transire per orbem  
 Nomine: sed longi pœnas Fortuna favoris  
 Exigit a misero, quæ tanto pondere famæ  
 Res premit adversas, fatisque prioribus urget.  
 Nunc festinatos nimium sibi sentit honores,
- 25 Actaque lauriferæ damnat Syllana juventæ.  
 Nunc et Corycias classes, et Pontica signa  
 Dejectum meminisse piget. sic longius ævum  
 Destruit ingenteis animos, et vita superstes  
 Imperio. nisi summa dies cum fine bonorum
- 30 Affuit. et celeri prævertit tristia leto,  
 Dedecori est fortuna prior. quisquamne secundis  
 Tradere se fatis audet, nisi morte parata?  
 Littora contigerat, per quæ Peneius amnis  
 Emathia jam clade rubens exibat in æquor.
- 35 Inde ratis trepidum, ventis, et fluctibus impar,  
 Flumineis vix tuta vadis evexit in altum:  
 Cujus adhuc remis quatitur Corcyra, sinusque  
 Leucadii, Cilicum dominus, terræque Liburnæ,  
 Exiguam vector pavidus correpsit in alnum.
- 40 Conscia curarum secreta in littora Lesbi  
 Flectere vela jubes, qua tum tellure latebas

21. — *Sed longi pœnas Fortuna fa-  
 voris*

*Exigit*] Plures codices alio ordine

— *sed pœnas longi Fortuna favoris.*

Atque eo pacto pœnas in æquor erit, non  
 in Siro; et signatius ponitur.

29. — *Nisi summa dies cum fine  
 bonorum*

*Affuit, et celeri prævertit tristia leto,  
 Dedecori est fortuna prior.*] Ita

prostratum comma cum præcedentibus  
 coherere fecimus. Sententia est, felici-  
 tatem, ni adsit matura mors, ludibrio fere  
 homines exponere. Grotius. Non *Feli-  
 citatem, ni adsit matura mors; sed Feli-  
 citatem lapsam, eversam, nisi una adsit  
 matura mors.*

31. — *Quisquamne secundis*

*Tradere se fatis audet.*] *Tradere fa-  
 tis* idem est ac *Tradere morti.*

*Legendum, Credere se fatis.* Noster iv.  
 737.

— *leti fortuna propinqui  
 Tradiderat fatis juvenem.*

l. 297.

*Credidimus fatis.*

35. — *Ventis, et fluctibus impar,*] *Omnes  
 perique omnes Manuscripti AC.*

36. *Flumineis vix tuta vadis*] *Navis  
 non bellica, ac ne oneraria quidem, sed  
 fluvialis.* Grot.

40. *Conscia curarum secreta in littora  
 Lesbi*

*Flectere vela jubes, qua tum tellure  
 latebas*] *Omnes codices Jubet. Recte.*  
*Correctores dederunt Jubes, sententia licet  
 invita; quia sequitur Latebas.* Repono,

*Conscia curarum SECRETE* in littora Lesbi  
*Flectere vela JUBET: qua TU tellure latebas*  
*Monitor, in mediis quam si, Cornelia campis &c.*

- Mœstior, in mediis quam si, Cornelia, campis  
Emathiæ stares. tristeis præsentia curas  
Exagitant: trepida quatitur formidine somnus :
- 45 Thessaliam nox omnis habet: tenebrisque remotis  
Rupis in abruptæ scopulos extremaque currens  
Littora, prospiciens fluctus, nutantia longe  
Semper prima vides venientis vela carinæ,  
Quærere nec quicquam de fato conjugis audes.
- 50 En ratis, ad vestros quæ tendit carbasa portus,  
Quid ferat ignoras: sed nunc tibi summa pavoris  
Nuntius armorum tristis, rumorque sinister  
Victus adest conjux. quid perdis tempora luctus?  
Cum possis jam flere, times. tunc puppe propinqua
- 55 Prosiluit, crimenque Deum crudele notavit,  
Deformem pallore ducem, vultusque prementem  
Canitie, atque atro squalentes pulvere vestes.  
Obvia nox miseræ cœlum, lucemque tenebris  
Abstulit, atque animam clausit dolor: omnia nervis
- 60 Membra relicta labant: riguerunt corda, diuque  
Spe mortis decepta jacet. jam fune ligato  
Littoribus, lustrat vacuas Pompeius arenas.  
Quem postquam propius famulæ videre fideles,  
Non ultra gemitus tacitos incessere fata
- 65 Permisere sibi, frustra que attollere terra

*Secreta* legendum, etsi libri omnes *Secreta*. sic supra v. 725. *Lesboque remota*. neque enim secreta litorum in Lesbo petiit, sed ipsam Insule metropolin, ubi Cornelia latebat, Cæsarianis scilicet, sed non suis Lesbis.

46. — *Extremaque currens*] Libri plerique omnes,

Rupis ad abruptæ scopulos extremaque *CURRIS*  
Littora, prospiciens fluctus.

Non iudicii est, sed necessitatis, ut sic respondeat.

49. — *De fato conjugis audes.*] Concinnius sic refingas.

Quære nec quicquam fato de conjugis audes.

51. — *Sed nunc tibi summa pavoris*] Reponere ipsius sententiæ jussu ac fide,  
—— Sed *NON*, tibi summa pavoris,

Nuntius armorum tristis rumorque sinister,  
Victus adest conjux.

Quid ratis ferat, ignoras: tu id tantum metuis, ne tristis nuntius de victo marito veniat: *Non* ita est, sed quod numquam metueras, ipse adest primus fortunæ suæ nuntius.

53. — *Quid perdis tempora luctus?*] Non debes lugendi tempora metu consumere. Times, cum jam sit quod lugere. Victus maritus scilicet. Grotius.

54. *Cum possis jam flere, times.*] Melius codex Coll. Trinitatis,

Cum *POSSES* jam flere, times.

56. — *Vultusque prementem*

*Canitie,*] Reponere ex melioribus libris *Canitiem*. canitiem prementem, obtegendum vultus, ut mox *Vestes squalentes*.

64. *Non ultra gemitus*] Non ausam pa-

- Semianimem conantur heram: quam pectore Magnus  
 Ambit, et astrictos refovet complexibus artus.  
 Cœperat in summum revocato sanguine corpus  
 Pompeii sentire manus, moestamque mariti
- 70 Posse pati faciem: prohibet succumbere fatis  
 Magnus, et immodicos castigat voce dolores.  
 Nobile cur robur Fortunæ vulnere primo,  
 Femina, tantorum titulis insignis avorum,  
 Frangis? Habes aditum mansura in secula famæ,
- 75 Laudis in hoc sexu, non legum jura, nec arma,  
 Unica materia est conjux miser. erige mentem,  
 Et tua cum fatis pietas decertet, et ipsum,  
 Quod sum victus, ama: nunc sum tibi gloria major.  
 A me quod fasces, et quod pia turba Senatus,
- 80 Tantaque discessit regum manus: incipe Magnum  
 Sola sequi. deformis, adhuc vivente marito  
 Summus, et augeri vetitus dolor: ultima debet  
 Esse fides, lugere virum. tu nulla tulisti  
 Bello damna meo. vivit post prælia Magnus,
- 85 Sed fortuna perit: quod defles, illud amasti.  
 Vocibus his correpta viri, vix ægra levavit  
 Membra solo, taleis gemitu rumpente querelas:  
 O utinam in thalamos invisî Cæsaris issem  
 Infelix conjux, et nulli læta marito!
- 90 Bis nocui mundo: me pronuba duxit Erinnyes,  
 Crassorumque umbræ, devotaque manibus illis  
 Assyrios in castra tuli civilia casus:  
 Præcipientesque dedi populos, cunctosque fugavi  
 A causa meliore Deos. o maxime conjux,
- 95 O thalamis indigne meis, hoc juris habebat  
 In tantum fortuna caput! cur impia nupsi,  
 Si miserum factura fui? nunc accipe pœnas,

ism lamentari, aut ipsum Pompeium veritas, aut ne Corneliam dolorem accenderent. Grotius. Plerique codices *Fatum*: quod recipimus.

74. — *Habes aditum mansura in secula famæ.*] Immo, ut alii codices, *Mansura*.

88. *O utinam in thalamos invisî Cæsaris issem*] Habet hanc Corneliam orationem etiam Plut. in Pompeio, ut apparent ex historia desumptam. Et digna est tennissimo ejus in maritum amore. Grotius.

100. — *Mallet foliis armis*

- Sed quas sponte luam. quo sit tibi mollius sequor,  
 Certa fides regum, totusque paratier orbis,  
 100 Sparge mari comitem. malle[m] felicibus armis  
 Dependisse caput: nunc clades denique lustra  
 Magne tuas. ubicunque jaces civilibus armis  
 Nostros ulta toros, ades huc, atque exige pœnas,  
 Julia crudelis, placataque pellice cœsa,  
 105 Magno parce tuo. sic fata, iterumque refusa  
 Conjugis in gremium, cunctorum lumina solvit  
 In lacrymas. duri flectuntur pectora Magni,  
 Siccaque Thessaliæ confundit lumina Lesbos.  
 Tunc Mitylenseum pleno jam littore vulgus  
 110 Affatur Magnum: Si maxima gloria nobis  
 Semper erit tanti piguis servasse mariti,  
 Tu quoque devotos sacro tibi fœdere muros  
 Oramus, sociosque lares dignare vel una  
 Nocte tua: fac Magne locum, quem cuncta revisant  
 115 Secula; quem veniens hospes Romanus adoret.  
 Nulla tibi subeunda magis sunt mœnia victo.  
 Omnia victoris possunt sperare favorem:  
 Hæc jam crimen habent. quid, quod jacet insula ponto,  
 Cæsar eget ratibus? Procerum pars magna coibit  
 120 Certa loci. noto reparandum est littore fatum.  
 Accipe templorum cultus, aurumque Deorum  
 Accipe: si terris, si puppibus ista juvenus  
 Aptior est, tota, quantum valet, utere Lesbo.  
 [Accipe: ne Cæsar rapiat, tu victus habeto.]  
 125 Hoc solum crimen meritæ bene detrahe terræ,  
 Ne nostram videre fidem felixque secutus,  
 Et damnasse miser. tali pietate virorum  
 Lætus, in adversis, et mundi nomine gaudens  
 Ease fidem, nullum toto mihi, dixit, in orbe

*Dependisse caput:*] Atqui altero  
 mox versu habebimus, *Civilibus armis*. Po-  
 teras *Felicibus annis*, sensu non incom-  
 modo, *Armis* et *Annis* tam apud No-  
 strum quam alios passim a Librariis per-  
 mutantur, sed corrigendum,

———— malle[m] felicibus *ACTIS*  
 Dependisse caput.

Infra 320.

Quas magis in terras nostrum *felicibus actis*  
 Nomen abit?

128. — *Et mundi nomine gaudens*  
*Esse fidem,*] Non sui causa gau-  
 det, sed generis humani nomine, quod  
 tam profligato sæculo fides aliqua super-

- 130 Gratius esse solum, non parvo pignore vobis  
 Ostendi. tenuit nostros hac obside Lesbos  
 Adfectus : hic sacra domus, carique penates,  
 Hic mihi Roma fuit. non ulla in littora puppim  
 Ante dedi fugiens, sævi cum Cæsaris iram
- 135 Jam scirem meritam, servata conjuge, Lesbos,  
 Non veritus tantam veniæ committere vobis  
 Materiam. sed jam satis est fecisse nocentes :  
 Fata mihi totum mea sunt agitanda per orbem.  
 Heu nimium felix æterno nomine Lesbos,
- 140 Sive doces populos, Regesque admittere Magnum,  
 Seu præstas mihi sola fidem. nam quærere certum est  
 Fas quibus in terris, ubi sit scelus. accipe numen,  
 Si quod adhuc mecum es, votorum extrema meorum :  
 Da similes Lesbo populos, qui marte subactum
- 145 Non intrare suos infesto Cæsare portus,  
 Non exire vetent. dixit, moestamque carinæ  
 Imposuit comitem. cunctos mutare putares  
 Tellurem, patriæque solum : sic littore toto  
 Plangitur, infestæ tenduntur in æthera dextræ :
- 150 Pompeiumque minus, cujus Fortuna dolorem  
 Moverat, ast illam, quam toto tempore belli  
 Ut civem videre suam, discedere cernens  
 Ingemuit populus: quam vix si castra mariti  
 Victoris peteret, siccis dimittere matres
- 155 Jam poterant oculis: tanto devinxit amore  
 Hos pudor, hos probitas, castique modestia vultus,  
 Quod submissa nimis, nulli gravis hospita turbæ,  
 Stantis adhuc fati vixit quasi conjuge victo.  
 Jam pelago medios Titan demissus ad ignes,
- 160 Nec quibus abscondit, nec si quibus exerit orbem,  
 Totus erat: vigiles Pompeii in pectore curæ  
 Nunc socias adeunt Romani fœderis urbes,  
 Et varias regum mentes, nunc invia mundi

esset, ipse alloqui beneficio non usus.  
 Grotius.

158. *Stantis adhuc fati*] *Cornelia stan-*  
*tis fati, ut, æterni Martis Alano.* Gro-  
 tius.

163. — *Nunc invia mundi*

*Arva super nimios soles, Austrum-*  
*que jacentis.] Male erat jacentes.* Gro-  
 tius.

171. — *Taciti servator Olympi:]* Jam

- Arva super nimios soles, Austrumque jacentis.
- 165 Sæpe labor mœstus curarum, odiumque futuri  
 Projecit fessos incerti pectoris æstus,  
 Rectoremque ratis de cunctis consulit astris;  
 Unde notet terras; quæ sit mensura secandi  
 Æquoris in cœlo; Syriam quo sidere servet:
- 170 Aut quotus in plastro Libyam bene dirigat ignis.  
 Doctus ad hæc fatur taciti servator Olympi:  
 Signifero quæcunque fluunt labentia cœlo,  
 Nunquam stante polo, miseros fallentia nautas  
 Sidera non sequimur: sed qui non mergitur undis
- 175 Axis innociduus, gemina clarissimus Arcto:  
 Ille regit puppes. hic cum mihi semper in altum  
 Surget, et instabit summis minor Ursa ceruchis:  
 Bosporon, et Scythiæ curvantem littora pontum  
 Spectamus. quicquid descendet ab arbore summa
- 180 Arctophylax, propiorque mari Cynosura feretur,  
 In Syriæ portus tendet ratis. inde Canopos  
 Excipit Australi cœlo contenta vagari,  
 Stella timens Borean: illa quoque perge sinistra,  
 Trans Pharon: in medio tanget ratis æquore Syrtim.
- 185 Sed quo vela dari, quo nunc pede carbasa tendi  
 Nostra jubes? dubio contra cui pectore Magnus,  
 Hoc solum toto, respondit, in æquore serva,  
 Ut sit ab Emathiis semper tua longius oris  
 Puppis, et Hesperiam pelago, cœloque relinquo:
- 190 Cætera da ventis. comitem, pignusque recepi  
 Depositum: tunc certus eram, quæ littora vellem;  
 Nunc portum Fortuna dabit. Sic fatur: at ille  
 Justo vela modo pendentia cornibus æquis  
 Torsit, et in lævum puppim dedit, utque secaret,
- 195 Quas Asiæ cautes, et quas Chios asperat, undas,  
 Hos dedit in proram, tenet hos in puppe rudentes.

altero abhinc versu habebamus, *Quo sidere servet.* Quare recipimus quod codex Academicæ pro varia lectione dat,

Taciti SCRUTATOR Olympi.

Quod est ante pedes, nemo spectat: cæli scrutantur plagas. Seneca de morte Clau-

dii, *Quid in cubiculo suo faciat nescio: etiam cæli scrutatur plagas; deus fieri vult.* Et sana, quamquam *Servare* sæpe occurrit pro *Observare*; *Servator* tamen eo sensu, ob ambiguum, ut par est credere, nemo usurpavit.

- Æquora senserunt motus, aliterque secante  
 Jam pelagus rostro, nec idem spectante carina,  
 Mutavere sonum. non sic moderator equorum,  
 200 Dexteriore rota lævum cum circuit orbem,  
 Cogit inoffensæ currus accedere metæ.  
 Ostendit terras Titan, et sidera texit.  
 Sparsus ab Emathia fugit quicumque procella,  
 Assequitur Magnum: primusque a littore Lesbi  
 205 Occurrit natus, procerum mox turba fidelis.  
 Nam neque dejecto fati, acieque fugato  
 Abstulerat Magno reges Fortuna ministros:  
 Terrarum dominos, et sceptrâ Eoa tenentes  
 Exul habet comites. jubet ire in devia mundi  
 210 Deiotarum, qui sparsa ducis vestigia legit.  
 Quando, ait, Emathiis amissus cladibus orbis  
 Qua Romanus erat, superest, fidissime regum,  
 Eoam tentare fidem, populosque bibentes  
 Euphraten, et adhuc securum a Cæsare Tigrim:  
 215 Nec pigeat Magno quærentem fata, remotas  
 Medorum penetrare domos, Scythicosque recessus,  
 Et totum mutare diem, vocesque superbo  
 Arsacidæ perferre meas: si fœdera nobis  
 Prisca manent, mihi per Latium jurata Tonantem,  
 220 Per vestros astricta magos, implete pharetras,  
 Armeniosque arcus Geticis intendite nervis:  
 Si vos, o Parthi, peterem cum Caspia claustra,  
 Et sequerer duos æterni martis Alanos,  
 Passus Achæmeniis late decurrere campis,  
 225 In tutam trepidos nunquam Babylona coëgi:  
 Arva super Cyri, Chaldæique ultima regni,  
 Qua rapidus Ganges, et qua Nysæus Hydaspes

179. — *Quicquid descendet ab arboris summa*] Non, descendit. nam sequitur, feretur. Quare et mox, tendit in tendet mutavimus. Grotius.

195. *Quas Asia cautes*,] Manuscripti plerique *Asina*. Priscianus p. 588. *Primitivum Chios breve*. Lucanus in Octavo; *Quas Asina cautes et quas Chios asperat undas*. *Cautes Asina*, illud casu recto, hoc patrio. Virgil. Æneid. iii. 286.

Et glaciis hyems aequilonibus asperat undas.

217. *Et totum mutare diem*,] Aliud subire cœlum, cujus dies aliter se habent. Grotius.

228. — *Phœbi surgentis ab igne Jam propior, quam Persis, eram*:] Distinctionem mutavimus, ut sensus sit, Propior Orienti eram quam Persis ipsi. Grotius.

232. *Ex æquo me Parthus adii*.] Sic

- Accedunt pelago, Phœbi surgentis ab igne  
 Jam propior, quam Persis, eram: tamen omnia vincens
- 230 Sustinui nostris vos tantum deesse triumphis,  
 Solusque e numero regum telluris Eoæ,  
 Ex æquo me Parthus adit. nec munere Magni  
 Stant semel Arsacidæ. quis enim post vulnera cladis  
 Assyriæ, justas Latii compescuit iras?
- 235 Tot meritis obstricta meis, nunc Parthia ruptis  
 Excedat claustris vetitam per secula ripam,  
 Zeugmaque Pellæum. Pompeio vincite, Parthi;  
 Vinci Roma volet. regem parere jubenti  
 Ardua non piguit, positisque insignibus aulæ
- 240 Egreditur famuli raptos indutus amictus.  
 In dubiis tutum est inopem simulare tyranno.  
 Quanto igitur mundi dominis securius ævum  
 Verus pauper agit! dimisso in littore rege,  
 Ipse per Icaris scopulos, Ephesumque relinquens,
- 245 Et placidi Colophona maris, spumantia parvæ  
 Radit saxa Sami: spirat de littore Coe  
 Aura fluens: Gnidon inde fugit, claramque relinquit  
 Sole Rhodon, magnosque sinus Telmessidos undæ  
 Compensat medio pelagi. Pamphylia puppi
- 250 Occurrit tellus: nec se committere muris  
 Ausus adhuc ullis, te primum, parva Phaselis,  
 Magnus adit. nam te metui vetat incola rarus,  
 Exhaustæque domus populis; majorque carinæ  
 Quam tua turba fuit. tendens hinc carbasa rursus
- 255 Jam Taurum, Tauroque videt Dipsanta cadentem.  
 Crederet hoc Magnus, pacem cum præstitit undis  
 Et sibi consultum? Cilicum per littora tutus  
 Parva puppe fugit: sequitur pars magna Senatus

Plinius de Parthis: *Ad Scythas pertinent, cum quibus ex æquo degunt.* Et ante de Scythis: *Multitudo populorum innumera, et quæ cum Parthis ex æquo degat.* Grotius.

248. — *Telmessos undæ*] Variant non nihil MSS. Sed vera hæc lectio. *Telmessus urbs apud Plinium: apud Stra-*

bonem et Stephanum *ελμαρσίς.* Est in confinio Lyciæ et Caris. Grotius.

249. *Compensat medio pelagi.*] Duas hæc voces sequentibus ablatas addidimus prioribus. Sunt enim opposita, *medio pelagi, et, magni sinus.* Grotius.

251. — *Te primum, parva Phaselis,*] *Phaseli* vocante casu MS. P. rectius.



- Ad profugum collecta ducem: parvisque Synedris,  
 260 Quo portu mittitque rates recipitque Selinus,  
 In procerum cœtu tandem mœsta ora resolvit  
 Vocibus his Magnus: comites bellique, fugæque,  
 Atque instar patriæ, quamvis in littore nudo,  
 In Cilicum terra, nullis circumdatus armis  
 265 Consultem, rebusque novis exordia quæram,  
 Ingenteis præstate animos: non omnis in arvis  
 Emathiis cecidi, nec sic mea fata premuntur,  
 Ut nequeam relevare caput, cladesque receptas  
 Excutere. an Libycæ Marium potuere ruinæ  
 270 Erigere in fasces, plenis et reddere fastis:  
 Me pulsum leviori manu Fortuna tenebit?  
 Mille mææ Graio volvuntur in æquore puppes,  
 Mille duces: sparsit potius Pharsalia nostras,  
 Quam subvertit opes. sed me vel sola tueri  
 275 Fama potest rerum, toto quas gessimus orbe,  
 Et nomen, quod mundus amat. vos pendite regna  
 Viribus, atque fide, Libyen, Parthosque, Pharonque,  
 Quænam Romanis deceat succurrere rebus.  
 Ast ego curarum, proceres, arcana mearum  
 280 Expromam, mentisque mææ quo pondera vergant.  
 Ætas Niliaci nobis suspecta tyranni est:  
 Ardua quippe fides robustos exigit annos.  
 Hinc anceps dubii terret solertia Mauri:

Hanc alii Lyciæ, alii Pamphylis assignant. Grotius.

259. — *Parvisque Synedris,*] Legi debere Syedris monuit ad Florum pridem Salmasius, pariterque corrigendum Strabonem, ubi Συδρα. Συδρα sunt apud Stephanum, Ptolomæum, Acta Synodica sub Mena. Grotius.

260. — *Selinus,*] Variant et hic MSS. sed rectum hoc esse monstrat Strabo. Fluvius est Ciliciæ. Grotius.

266. — *Obliquo maculat qui sanguine regnum,*] Sic Papinius v. Thebaidos: *obliquumque a patre genus.* Grotius.

287. *Et Numidas contingit avos:]* Contingit hic valet contagione polluit. Gro-

tius. Cave, hoc viro magno credas. nihil vulgatus hoc verbo, in cognatione et affinitate, *Contingere,* sine ulla contagionis nota.

290. *Dividit Euphrates ingenti gurgite mundum,*] Omnes fere codices cum Romana et Veneta *Ingentem.* Recte. *Ingens orbis.* Ovid. Trist. v. 8.

Vel quis nil *ingens* ad finem solis ab ortu  
 Illo cui parat mitius orbis habet.

295. *Celsior in campis sonipes, et fortior arcus;*] Codex Coll. Trinitatis, *Campa. Lege,*

*Celsior IT campo sonipes et fortior ARTUS.*  
*Celsior et fortior artua.* Val. Flaccus li. 546.

- Namque memor generis Carthaginis impia proles  
 285 Imminet Hesperis, multusque in pectore vano est  
 Annibal, obliquo maculat qui sanguine regnum,  
 Et Numidas contingit avos: jam supplice Varo  
 Intumuit, viditque loco Romana secundo.  
 Quare agite, Eoum, comites, properemus in orbem.  
 290 Dividit Euphrates ingenti gurgite mundum,  
 Caspiaque immensos seducunt claustra recessus,  
 Et polus Assyrias alter noctesque, diesque  
 Vertit, et abruptum est nostro mare discolor unda,  
 Oceanusque suus: regnandi sola voluptas.  
 295 Celsior in campis sonipes, et fortior arcus;  
 Nec puer, aut senior letales tendere nervos  
 Segnis, et a nulla mors est incerta sagitta.  
 Primi Pellæas arcu fregere sarissas,  
 Bactraque Medorum sedem, murisque superbam  
 300 Assyrias Babylona domos. nec pila timentur  
 Nostra nimis Parthis, audentque in bella venire,  
 Experti Scythicas, Crasso pereunte, pharetras.  
 Spicula nec solo spargunt fidentia ferro;  
 Stridula sed multo saturantur tela veneno.  
 305 Vulnere parva nocent, fatumque in sanguine summo est.  
 O utinam non tanta mihi fiducia sævis  
 Esset in Arsacidis! fatis nimis æmula nostris  
 Fata movent Medos, multumque in gente Deorum est.

————— qualis per pascua victor  
 Ingreditur, cum colla tumens, tum celsior artus  
 Taurus.

300. *Assyrias Babylona domos.*] *Assyriam* pro Syria veteres dixisse, tum alii monuere, tum Strabo lib. xvi. Sic Seneca Hippolito:

————— quicquid Assyria tenus  
 Tellure Nerei pervium rostris jacet.

Ut nos ibi legendum coniecimus. Grotius.

305. *Vulnere parva nocent,*] *Nocent.* Ovid. *Hæroid.* xvi. 352.

Et mihi sunt vires, et mea tela nocent.

Sed quid mirum, si nocent? Corrige *Nocent*; et tum apte subjungitur,

Fatumque in sanguine summo est.

Ovid. *Fast.* ii. 802.

At in dextra qui necet ensis adest.

*Parva*, non *Prima*. Livius xxxviii. 21. *Cum aculeus sagittæ aut glandis obdita introrsus tenui vulnere in speciem urit.*

306. ——— *Fiducia sævis*

*Esset in Arsacidis!*] Non placet hic loci *Sævis*. Bersmanni codex *Lævis*, alter *Ferri*. Quid si,

O utinam non tanta mihi fiducia *REBUM*  
 Esset in Arsacidis!

Infra 504.

Postquam nulla manet rerum *fiducia*, quam  
 Cum qua gente cadat.

- Effundam populos alia tellure revulsos,  
 310 Excitosque suis immittam sedibus ortus.  
 Quod si nos Eoa fides, et Barbara fallunt  
 Foedera; vulgati supra commercia mundi  
 Naufragium Fortuna ferat. non regna precabor,  
 Quæ feci; sed magna feram solatia mortis
- 315 Orbe jacens alio, nil hæc in membra cruenta,  
 Nil socerum fecisse pie. sed cuncta revolvens  
 Vitæ fata meæ, semper venerabilis illa  
 Orbis parte fui: quantus Mæotida supra!  
 Quantus apud Tanaim toto conspectus in ortu!
- 320 Quas magis in terras nostrum felicibus actis  
 Nomen abit, aut unde redit majore triumpho?  
 Roma, fave coeptis: quid enim tibi lætius unquam  
 Præstiterint Superi, quam, si civilia Partho  
 Milite bella geras, tantam consumere gentem,
- 325 Et nostris miscere malis? cum Cæsaris arma  
 Concurrent Medis, aut me Fortuna necesse est  
 Vindicet, aut Crassum. sic fatus, murmure sentit  
 Consilium damnasse viros: quos Lentulus omneis  
 Virtutis stimulis, et nobilitate dolendi
- 330 Præcessit, dignasque tulit modo Consule voces:  
 Siccine Thessalicæ mentem fregere ruinæ?  
 Una dies mundi damnavit fata? secundum  
 Emathiam lis tanta datur? jacet omne cruenti  
 Vulneris auxilium? solos tibi, Magne, reliquit
- 335 Parthorum Fortuna pedes? quid transfuga mundi  
 Terrarum totos tractus, cælumque perosus,  
 Adversosque polos, alienaque sidera quæris,  
 Chaldæos culture focos et barbara sacra  
 Parthorum famulus? quid causa obtenditur armis
- 340 Libertatis amor? miserum quid decipis orbem,  
 Si servire potes? te, quem Romana regentem  
 Horruit auditum, quem captos ducere Reges

310. *Excitosque ortus.*] Parthos, alic-  
 que Orientis populos. Grotius.

338. *Chaldæos culture focos*] Ignem  
 deum Chaldæorum. Grotius.

339. — *Quid causa obtenditur armis  
 Libertatis amor?*] Cur libertatis  
 tutelam belli causam dicimus, si externis  
 imperia pati possumus? Grotius.

- Vidit ab Hyrcanis, Indoque a littore, silvis,  
Dejectum fatis, humilem fractumque videbit,  
345 Extolletque animos Latium veanus in orbem,  
Se simul, et Romam Pompeio supplice mensus?  
Nil animis, fatisque tuis effabere dignum:  
Exiget ignorans Latise commercia linguæ,  
Ut lacrymis se, Magne, roges. patimurne pudoris  
350 Hoc vulnus, clades ut Parthia vindicet ante  
Hesperias, quam Roma suas? civilibus armis  
Elegit te nempe ducem. quid vulnera nostra  
In Scythicos spargis populos, cladesque latenteis?  
Quid Parthos transire doces? solatia tanti  
355 Perdit Roma mali, nullos admittere Reges,  
Sed civi servire suo. juvat ire per orbem  
Ducentem sævas Romana in mœnia gentes,  
Signaque ab Euphrate cum Crassis capta sequentem?  
Qui solus regum, fato celante favorem,  
360 Defuit Emathisæ, nunc tantas ille lacesset  
Auditi victoris opes, aut jungere fata  
Tecum, Magne, volet? non hæc fiducia genti est.  
Omnis in Arctois populus quicumque pruinis  
Nascitur, indomitus bellis, et martis amator.  
365 Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem  
Labitur, emollit gentes clementia cœli.  
Illic et laxas vestes, et fluxa virorum  
Velamenta vides. Parthus per Medica rura,  
Sarmaticos inter campos, effusaque plano  
370 Tigridis arva solo, nulli superabilis hosti est,  
Libertate fugæ: sed non, ubi terra tumebit,  
Aspera conscendet montis juga; nec per opacas  
Bella geret tenebras incerto debilis arcu,  
Nec franget nando violenti vorticis amnem,  
375 Nec tota in pugna perfusus sanguine membra  
Exiget sestivum calido sub pulvere solem.

350. — *Clades ut Parthia vindicet ante*

*Hesperias, quam Roma suas?]* Clades acceptas Pharsalico aliisque præliis

prius Parthi vindicent, quam nos cladem ad Carras? Grotius.

375. *Nec tota in pugna perfusus sanguine membra*

- Non aries illis, non ulla est machina belli:  
 Haud fossas implere valent: Parthoque sequente  
 Murus erit, quodcunque potest obstare sagittæ.  
 380 Pugna levis, bellumque fugax, turmæque vagantes,  
 Et melior cessasse loco, quam pellere, miles.  
 Illita tela dolis, nec martem comminus unquam  
 Ausa pati virtus, sed longe tendere nervos,  
 Et, quo ferre velint, permittere vulnera ventis.  
 385 Ensis habet vires, et gens quæcunque virorum est,  
 Bella gerit gladiis. nam Medos prælia prima  
 Exarman, vacuæque jubent remeare pharetræ.  
 Nulla manus illis; fiducia tota veneni est.  
 Credis, Magne, viros, quos in discrimina belli  
 390 Cum ferro venisse parum est? tentare pudendum  
 Auxilium tanti est, toto divisus ut orbe  
 A terra moriari tua? tibi barbara tellus  
 Incumbat? te parva tegant, ac vilia busta,  
 Invidiosa tamen, Crasso quærente sepulcrum.  
 395 Sed tua sors levior, quoniam mors ultima poena est,  
 Nec metuenda viris. at non Cornelia letum  
 Infando sub rege timet. num barbara nobis  
 Est ignota Venus, quæ ritu cæca ferarum  
 Polluit innumeris leges, et fœdera tedæ  
 400 Conjugibus, thalamique patent secreta nefandi  
 Inter mille nurus? epulis vesana, meroque  
 Regia, non ullos exceptos legibus horret  
 Concubitus: tot femineis complexibus unum  
 Non lassat nox tota marem. jacuere sorores  
 405 In regum thalamis, sacrataque pignora matres.  
 Damnat apud gentes sceleris non sponte peracti

*Exiget arstivum calido sub pulvere*  
*solem.] Seneca Epist. p. 320. de Athletis,*  
*Solem ardentissimum in ferventissimo pul-*  
*vere sustinens aliquis et sanguine suo ma-*  
*dens diem ducit.*

385. — *Et gens quæcunque virorum*  
*est,*

*Bella gerit gladiis.] Parthos notat*  
*ut effeminatos, imbelles. Sic rex Epiri*  
*Alexander se in viros incidisse dicebat,*

*Alexandrum Philippi Macedonis filium*  
*in feminas. Grotius.*

397. — *Num barbara nobis*

*Est ignota Venus.] Alii codices*  
*NON barbara. Recte. Hoc flagitat, quod*  
*sequitur,*

— thalamique patent secreta nefandi :

*Non ignota est, thalamique (hoc est, so-*  
*lemni Lucani sermone,) sed thalami secreta*

- Œdipodionias infelix fabula Thebas:  
 Parthorum dominus quoties sic sanguine misto  
 Nascitur Arsacides? cui fas implere parentem,  
 410 Quid rear esse nefas? proles tam clara Metelli  
 Stabit barbarico conjux millesima lecto.  
 Quanquam non ulli plus regia, Magne, vacabit  
 Sævitia stimulata Venus, titulisque virorum.  
 Nam quo plura juvent Parthum portenta, fuisse  
 415 Hanc sciet et Crassi: ceu pridem debita fatis  
 Assyriis, trahitur cladis captiva vetustæ.  
 Hæreat Eoæ vulnus miserabile sortis;  
 Non solum auxilium funesto a rege petisse,  
 Sed gessisse prius bellum civile pudebit.  
 420 Nam quod apud populos crimen socerique, tuumque  
 Majus erit, quam quod vobis miscentibus arma,  
 Crassorum vindicta perit? incurrere cuncti  
 Debuerant in Bactra duces, et ne qua vacarent  
 Arma, vel Arctoum Dacis, Rhenique catervis  
 425 Imperii nudare latus, dum perfida Susa  
 In tumulos prolapsa ducum, Babylonque jacerent.  
 Assyriæ paci finem, Fortuna, precamur:  
 Et, si Thessalia bellum civile peractum est,  
 Ad Parthos, qui vicit, eat. gens unica mundi est,  
 430 De qua Cæsareis possim gaudere triumphis.  
 Non tibi, quamprimum gelidum transibis Araxem,  
 Umbra senis mœsti Scythicis confixa sagittis  
 Ingeret has voces? tu, quem post funera nostra  
 Ultorem cinerum nudæ speravimus umbræ,  
 435 Ad fœdus, pacemque venis? tum plurima cladis  
 Occurrent monimenta tibi: quæ mœnia trunci

*patent.* Si quis Num quovis pacto hic retineat, tum legendum erit,

— thalamique LATENT secreta nefandi?

399. Polluit innumeris —

Conjugibus,] Mallet, si faveret codex, Conjugiis.

402. — Non ullos exceptos legibus horret

Concubitus:] Ita rescripsimus pro nullis. Nullos horret concubitus eorum

quos leges interdicut, ne matrum quidem. Grotius.

420. Nam quod apud populos] Nam quod et Quam quod, non admodum venuste. Repone ex Bersmanni codice, deleta interrogationis nota,

Nam NEQUE apud populos crimen socerique, tuumque Majus erit, quam quod, &c.

437. Assyriis paci] Sidonius Carm. ii.

- Lustrarunt cervice duces, ubi nomina tanta  
 Obruit Euphrates, et nostra cadavera Tigris  
 Detulit in terras, ac reddidit. ire per ista
- 440 Si potes, in media socerum quoque, Magne, sedentem  
 Thessalia placare potes. quin respicis orbem  
 Romanum? si regna times projecta sub Austro,  
 Infidumque Jubam, petimus Pharon arvaque Lagi.  
 Syrtibus hinc Libycis tuta est Ægyptus: at inde
- 445 Gurgite septeno rapidus mare summovet amnis:  
 Terra suis contenta bonis, non indiga mercis,  
 Aut Jovis, in solo tanta est fiducia Nilo.  
 Sceptra puer Ptolemæus habet tibi debita, Magne,  
 Tutelæ commissa tuæ. quis nominis umbram
- 450 Horreat? innocua est setas: ne jura, fidemque,  
 Respectumque Deum veteris speraveris aulæ.  
 Nil pudet assuetos sceptris: mitissima sors est  
 Regnorum sub rege novo. Non plura locutus  
 Impulit huc animos. quantum spes ultima rerum
- 455 Libertatis habet! victa est sententia Magni.  
 Tunc Cilicum liquere solum, Cyproque citatas  
 Immisere rates, nullas cui prætulit aras  
 Undæ diya memor Paphiæ, si numina nasci  
 Credimus, aut quenquam fas est coepisse Deorum.

—— hinc quondam reparatio credita pacis  
 Assyria.

428. — *Thessalia*] Non *Thessalia*.  
 Deest in præposito. Grotius. Omnes  
 nostri codices, *Thessalia*.

442. — *Si regna times projecta sub  
 Austro,*] Alii codices *Protentia*. Responde  
 PORRECTA. Horat. Carm. iv. 15.

—— et imperi  
 Porrecta Majestas ab Euro  
 Solis ab Hesperio cubili.

Vel

—— et imperi  
 Porrecta Majestas ab Euro  
 Solis ad occidentum cubili.

Silius i. 130.

Hesperio tellus porrecta sub axe.

450. — *No jura, fidemque,*

*Respectumque Deum veteris spera-  
 veris aulæ.*] Ita maluimus quam nec. Sen-  
 sus est: regnandi veteribus haud tuto cre-  
 di: meliores esse reges juvenes. Grotius.

454. — *Quantum spes ultima rerum  
 Libertatis habet!*] Quid est *Spes  
 ultima rerum?* Codex Bernmanni SORS,  
 et alter Pulmanni, HABES. Responde,

—— quantum sors ultima rerum,  
 Libertatis habes!

Ubi *sors ultima* est, ubi nihil pejus timen-  
 dum restat, libere et contumaciter agunt  
 et loquuntur. Ovid. Met. xiv. 488.

—— nam dum pejora timeantur,  
*Est in vota locus: sors autem ubi pessima  
 rerum; Sub pedibus timor est, securaque  
 summa malorum.*

458. *Unda diya memor Paphiæ,*] *Lege*

- 460 Hæc ubi deseruit Pompeius littora, totos  
 Emensus Cypri scopulos, quibus exit in Austrum,  
 Inde maris vasti transfuso vertitur æstu:  
 Nec tenuit Casium nocturno lumine montem,  
 Infimaque Ægypti pugnaci littora velo
- 465 Vix tetigit, qua dividui pars maxima Nili  
 In vada decurrit Pelusia septimus amnis.  
 Tempus erat, quo Libra pares examinat horas  
 Non uno plus æqua die, noctique rependit  
 Lux minor hybernæ verni solatia damni.
- 470 Comperit ut regem Casio se monte tenere,  
 Flectit iter: nec Phœbus adhuc, nec carbasa languent.  
 Jam rapido speculator eques per littora cursu  
 Hospitis adventu pavidam compleverat aulam.  
 Consilii vix tempus erat: tamen omnia monstra
- 475 Pellææ coiere domus: quos inter Achoreus  
 Jam placidus senio, fractisque modestior annis,  
 (Hunc genuit custos Nili crescentis in arva  
 Memphis vana sacris; illo cultore Deorum  
 Lustra suæ Phœbes non unus vixerat Apis;)
- 480 Consilii vox prima fuit, meritumque, fidemque,  
 Sacraque defuncti jactavit pignora patris.  
 Sed melior suadere malis, et nosse tyrannos,

*Patris.* Tacitus Hist. li. 3. *Fama recentior tradit, a Cinyra sacratum templum, Deamque ipsam (Paphiam Venerem) huc appulsam.*

462. *Inde maris vasti transfuso vertitur æstu:*] Eo mari quod Cyprum et Ægyptum inter funditur. Grotius.

463. *Nec tenuit Casium nocturno lumine montem,*] Nullus hic locus Casio monti, qui post aliquanto memoratur. MSS. habent.

Nec tenuit gratum nocturno lumine montem.

Chimæram intelligit, montem noctibus fragrantem, ut loquitur Plinius. Grotius. Aliud agebat vir magnus, cum *Chimæram* montem hic intelligeret. *Chimæra in Lycia est, mons noctibus flagrans* Plin. v.

285. et in ea quidem Lyciæ parte quæ Phæselis dicitur. Idem li. 110. *Flagrat in Phæselide mons Chimæra, et quidem immortalibus diebus ac noctibus flamma.* Quo igitur modo *gratum lumen*; qui magis quam Vesuvii vel Ætnæ? et quomodo *Nocturnum*, qui et dies et noctes flagrat! Sed his remotis, situs ipse loci omnino repugnat. Pompeius a Cypro recta tendebat ad Alexandriam Ægypti; ut 445. *Petimus Pharon, arvaque Lagi.* Quid rei tum erat cum monte Lyciæ? Tu responde,

Nec tenuit *GRATAM* nocturno lumine *MOLEM.*

Turrim Pharon intelligit, quam cursu petebat; sed non tenuit, quia vento adverso



- Ausus Pompeium leto damnare Pothinus;  
 Jus, et fas, multos faciunt, Ptolemæe, nocenteis.
- 485 Dat pœnas laudata fides, cum sustinet, inquit,  
 Quos Fortuna premit. fatis accede, Deisque,  
 Et cole felices, miseros fuge. sidera terra  
 Ut distant, et flamma mari, sic utile recto.  
 Sceptrorum vis tota perit, si pendere justa
- 490 Incipit: evertitque arces respectus honesti.  
 Libertas scelerum est, quæ regna invisâ tuetur,  
 Sublatusque modus gladiis. facere omnia sæve  
 Non impune licet, nisi dum facis. exeat aula  
 Qui volet esse pius. virtus, et summa potestas
- 495 Non cœunt: semper metuet, quem sæva pudebunt.  
 Non impune tuos Magnus contemserit annos;  
 Qui te nec victos arcere a littore nostro  
 Posse putat. neu te sceptris privaverit hospes,  
 Pignora sunt propiora tibi: Nilonque, Pharonque,
- 500 Si regnare piget, damnatæ redde sorori.  
 Ægyptum certe Latiis tueamur ab armis.  
 Quicquid non fuerit Magni, dum bella geruntur,  
 Nec victoris erit. toto jam pulsus ab orbe,  
 Postquam nulla manet rerum fiducia, quærit
- 505 Cum qua gente cadat: rapitur civilibus umbris.

utabatur. Ea vero *Grata nocturno lumine*, quia e turri nocturnis ignibus cursum navium regit, ut Plin. v. 34. *Moles* autem et *Montes* passim confundunt Librarii. *Gratum* tres quoque e nostris habent non *Casium*. Noster ix. 1004.

*Septima nos, Zephyro numquam laxante rudentes;*  
*Outendit Pharis Ægyptia littora flammis:*  
*Sed prius orta dies nocturnam lampada textit,*  
*Quam tutas intraret aquas.*

Rutil. Itin. i. 403.

Non illic positas extollit in æthera moles  
 Lumine nocturno conspicienda Pharus.

483. ——— *Pothinus;*] Ita ubique scribendum hoc nomen, non, ut ante fuit, *Photinus*. Est enim Græcum Ποθίνης, apud Plutarchum, Appianum, alios, non Φοθίνης, quod et lex versuum repudiat. Grotius.

484. *Jus, et fas, multos faciunt, Ptolemæe, nocenteis.*] Id est, pœnæ multos subdunt. Grotius.

489. ——— *Si pendere justa*  
*Incipit:]* Codex Regius *Incipis;*  
 quod placet, ut mox, *Nisi cum facis.*

492. ——— *Facere omnia sæve*  
*Non impune licet, nisi dum facis.]*  
 Nostra est emendatio, pro *cum facis*. continuanda enim scelera docet, juxta illud:

Per scelera semper sceleribus tutum est iter.

Grotius. Eodem recidit, quod omnes codices habent CUM. Lega,

————— *facere omnia QUÆ VIS*  
 Non, impune licet, nisi CUM facis.

Sed et ulterius progrediendum puto, et reponendum,

————— *facere omnia QUÆ VIS*

- Nec soceri tantum arma fugit: fugit ora Senatus,  
 Cujus Thessalicas saturat pars magna volucres:  
 Et metuit gentes, quas uno in sanguine mistas  
 Deseruit: regesque timet, quorum omnia mersit:
- 510 Thessaliæque reus, nulla tellure receptus,  
 Sollicitat nostrum, quem nondum perdidit, orbem.  
 Justior in Magnum nobis, Ptolemæe, querelæ  
 Causa data est. quid sepositam, semperque quietam  
 Crimine bellorum maculas Pharon, arvaque nostra
- 515 Victori suspecta facis? cur sola cadenti  
 Hæc placuit tellus, in quam Pharsalica fata  
 Conferres, poenasque tuas? jam crimen habemus  
 Purgandum gladio, quod nobis sceptrâ Senatus  
 Te suadente dedit, votis tua fovimus arma.
- 520 Hoc ferrum, quod fata jubent proferre, paravi  
 Non tibi, sed victo. feriam tua viscera, Magne:  
 Malueram soceri: rapimur, quo cuncta feruntur.  
 Tene mihi dubitas an sit violare necesse,  
 Cum liceat? quæ te nostri fiducia regni
- 525 Huc agit, infelix? populum non cernis inermem,  
 Arvaque vix refugo fodientem mollia Nilo?  
 Metiri sua regna decet, viresque fateri.  
 Tu, Ptolemæe, potes Magni fulcire ruinam,  
 Sub qua Roma jacet? bustum, cineresque movere

Non, PTOLEMÆE, licet, nisi CUM facia.

494. *Qui volet esse pius.*] Omnes nostri  
 Vult, et Priscianus p. 1171.

495. ——— *Semper metuet, quem sava  
 pudebunt.*] Lucani sæculo non sic loque-  
 bantur. *Pudet* tum impersonale erat.  
 Neque remota sermonis sententia conve-  
 nit. puto Lucanum scripsisse,

*Semper metuet, quem jura movebunt.*

498. ——— *Neu te sceptris privaverit  
 hospes.*] Alii codices *Neu nos.* Oratoris:  
 sic versu præcedente, *Litore nostro.* Quid  
 quos *Nos* hic populos notat. Non nos re-  
 gibus privet; et regnum vetus in provin-  
 ciam Romanam vertat.

510. *Thessaliæque reus.*] In accusatio-  
 nes et querelas omnium illapsus per cla-  
 dem Pharsalicam. Grotius.

525. *Tene mihi dubitas an sit violare  
 necesse,*

*Cum liceat?*] Ostendo necesse esse,  
 quia licet, quia possum. Neque enim  
 possem te lædere si Romanarum rerum  
 potereris. nunc, quia non poteris, ob hoc  
 ipsum necesse quoque est id faciam, ne  
 videar tui tutelam suscipere. Simplicior  
 tamen sensus esset vocibus transpositis:

*Tene mihi dubitas cum sit violare necesse,  
 An liceat?*

Seneca pater: *Necessitas, magnum hu-  
 manæ imbecillitatis patrocinium, quicquid  
 cogit, defendit.* Grotius. *Esto sensus  
 simplicior:* at argutior multo est, quam  
 receptus ordo reddit. *Necesse est, quia  
 possum. Id crimini dabitur, potuisse et  
 non fecisse. Hoc victor a nobis requirit;  
 quocum certare non possumus. Cæterum*

- 530 Thessalicos audes, bellumque in regna vocare?  
Ante aciem Emathiam nullis accessimus armis:  
Pompeii nunc castra placent, quæ deserit orbis?  
Nunc victoris opes, et cognita fata lacessis?  
Adversis non deesse decet, sed læsta secutos.
- 535 Nulla fides unquam miseros elegit amicos.  
Assensere omnes sceleri. lætatur honore  
Rex puer insueto, quod jam sibi tanta jubere  
Permittunt famuli. sceleri delectus Achilles.  
Perfida qua tellus Casius excurrit arenis,
- 540 Et vada testantur junctas Ægyptia Syrtes,  
Exiguam sociis monstri, gladiisque carinam  
Instruit. o superi, Nilvane, et barbara Memphis,  
Et Pelusiaci tam mollis turba Canopi  
Hos animos! sic fata premunt civilia mundum!
- 545 Sic Romana jacent! ullusne in cladibus istis  
Est locus Ægypto? Phariusque admittitur ensis?

pro *Violare* codex Caianus egregie, *Jugulare*. Illud alterum nimis hic reverenter; et id, quod facturus est, nefas et scelus esse verbo ipso confitetur. x. 389.

\_\_\_\_\_ *Jugulis* mihi *Cassius* hostus  
Hoc prestare potest.

et 394.

\_\_\_\_\_ *Ite* *furcos*  
*Cassius* in *Jugulum*.

527. *Metiri sua regna decet, viresque fateri.*] Supra 524. habuimus, *Fiducia regni*; et mox iterum redit 530. *Bellumque in regna vocare*. Sat vanis est, si bis intra versus tam paucos admittatur; at ut ter, concedi non potest. Quid quod oratio manca est, et verbum deficit: Quem enim decet metiri? Si *Regna* hic voluisset *Poëta*, omnino dixisset,

*Metiri TUA regna decet, viresque fateri.*

Sed sine dubio corrigendum,

*Metiri sua QUENQUE decet, viresque fateri.*

Horat. *Epist.* i. 7.

*Metiri se quonque suo modulo ac pede verum est.*

Corrippus Africanus iii.

Quiaque suas mensuret opes viresque suorum  
Cum quis bella gerat.

Seneca *De Benefic.* ii. 15.

Respicienda sunt cuique facultates sum viresque.

538. Tu, *Ptolemæe*, potes *Magnâ* *fulcire*  
*ruinam*,

*Sub qua Roma jacet* ?] Sic *Curtius*  
i. 6. *ruinâ rerum eos subdere capita*. *Grotius*.

539. *Perfida qua tellus Casius excurrit arenis*,] Recte et *Excurrit et Arenis*. *Strabo* p. 1182. *Ἰσὴ δὲ ἄριστον, Σίνδου τε καὶ Ἄρεος ἀπορροήτων*, id est, *Arenosus* collis excurrens.

544. \_\_\_\_\_ *Sic fata premunt civilia mundum!*] Ubique sane *Noster Fata* nobis ingerit, utpote *Stoicus*; et infra 823.

*Noxia civilis tellus Ægyptia fato.*

iterum versus abhinc tertio inculcat, *Civiliâ bella*. *Pharsalia fato*, vel *Pharsalica* sententiæ satis convenirent, sed et nimis recedunt a *Librariorum* lectione, et supra 516. hæc occupata sunt,

Hæc placuit tellus, in quam *Pharsalica fato*  
Conferretur?

Fortasse sic dedit auctor :

- Hanc certe servate fidem, civilia bella:  
 Cognatas præstate manus, externaque monstra  
 Pellite, si meruit tam claro nomine Magnus  
 550 Cæsaris esse nefas. tanti, Ptolemæe, ruinam  
 Nominis haud metuis? cæloque tonante profanas  
 Inseruisse manus, impure, ac semivir, audes?  
 Non domitor mundi, nec ter Capitolia curru  
 Invectus, regumque potens, vindexque Senatus,  
 555 Victorisque gener; Phario satis esse tyranno  
 Quod poterat, Romanus erat. quid viscera nostra  
 Scrutaris gladio? nescis, puer improbe, nescis  
 Quo tua sit fortuna loco: jam jure sine ullo  
 Nili sceptrâ tenes! cecidit civilibus armis  
 560 Qui tibi regna dedit. jam vento vela negarat  
 Magnus, et auxilio remorum infanda petebat  
 Littora: quem contra non longa vecta biremi  
 Appulerat scelerata manus: Magnoque patere

*Sic facta premunt crudelis mundum.*

Virgil. Georg. iv. 495.

———— iterum crudelibus retro  
 Fata vocant.

Æn. i. 925.

———— crudelis secum  
 Fata Lyci.

sic infra v. 644. *Facinus civile.* codex Pulmanni, *Crudele.*

547. *Hanc certe servate fidem,*] Alii codices, sed pauciores, *Saltem.*

549. — *Si meruit tam claro nomine*

*Magnus*

*Cæsaris esse nefas.*] Ab ipso Cæsare occidi. Grotius.

550. — *Tanti, Ptolemæe, ruinam*

*Nominis haud metuis?*] Quis hic

ferat *Tanti nominis,* cum altero abhinc versu legerit, *Tam claro nomine?* Corripit,

———— tanti, Ptolemæe, ruinam  
 NUMINIS haud metuis?

et hoc pacto apta et apposita sunt, quæ sequuntur,

———— cæloque tonante profanas  
 Inseruisse manus, impure et semivir, audes?

Quæ nisi Numine legas, abrupta et inconnexa veniunt.

554. — *Regumque potens, vindexque Senatus,*] Codices omnes *Regum.* Vel corrige cum acutissimo Nic. Heinsio ad Claudianum, *Legumque potens:* vel mecum, quod fortasse præstat *Rerumque potens.* Lucretius il. 49.

*Audacterque inter reges, rerumque potentes*  
 Versatur.

iii. 1041.

*Inde alii multi reges, rerumque potentes*  
 Occiderant.

Ovid. Fast. i. 88.

*A populo rerum dignas potente celi.*

Certe majus quid est, *Rerum potens,* quam *Legum potens.*

562. — *Quem contra non longa vecta*  
*biremi*

*Appulerat scelerata manus:*] *Non longa* proprie dictum, quia quædam sunt *naves longæ, vñs mançal,* passim apud Græcos Latinosque. Sed quid obsecro est *Appulerat?* Appellere non dicitur nisi ad litus: atqui ipse Pompeius remis petebat litus, hi obviam ei a litore veniebant.

- Fingens regna Phari, celsæ de puppe carinæ  
 565 In parvam jubet ire ratem, littusque malignum  
 Incusat, bimaremque vadis frangentibus æstum,  
 Qui vetet externas terras advertere classes.  
 Quod nisi fatorum leges, intentaque jussa  
 Ordinis æterni miseræ vicinia mortis
- 570 Damnatum leto traherent ad littora Magnum;  
 Non ulli comitum sceleris præsentia deerant.  
 Quippe fides si pura foret, si regia Magno  
 Sceptrorum auctori vera pietate pateret;  
 Venturum tota Pharium cum classe tyrannum.
- 575 Sed cedit fati, classemque relinquere jussus  
 Obsequitur, letumque juvat præferre timori.  
 Ibat in hostilem præceps Cornelia puppim,  
 Hoc magis impatiens egresso deesse marito,  
 Quod metuit clades. remane, temeraria conjux,
- 580 Et tu, nate, precor, longæque e littore casus  
 Expectate meos: et in hac cervice tyranni  
 Explore fides. dixit: sed surda vetanti  
 Tendebat geminas amens Cornelia palmas:  
 Quo sine me crudelis abis? iterumne relinquitur
- 585 Thessalis summota malis? nunquam omine læto  
 Distrahimur miseri. poteras non flectere puppim,  
 Cum fugeres alio, latebrisque relinquere Lesbi,  
 Omnibus a terris si nos arcere parabas?  
 An tantum in fluctus placeo comes? Hæc ubi frustra

Quid porro est, *Contra Pompeium appellere?* Cur denique *Appulerat* tempore præterito cum hæc summa festinatione tunc cum maxime agerentur! Corrige,

— quem contra non longa vecta biremi  
*APPROPERAT* scelerata manus.

Festinat obviam ei occurrere, præsentem tempore, ut mox *Jubet, Incusat.*

589. — *Hæc ubi frustra Effudit.*] Placet, quod ferunt alii codices, *Effundit.*

591. *Attonitoque metu nec quoquam avertere visus.*] Alii libri *Attonitos visus.* Recte. Ovid. Met. iii. 4.

— et attonitos subito tremor occupat artus.

Heroid. v.

*Attoniti micuere abus.*

Tacit. Hist. i. 40. *Neque populi aut plebis ulla vox, sed attoniti vultus, et conseras ad omnia aures.*

601. — *Quod bello hæc dextra vacasset.*] Recipimus ex aliis libris *Vacaret*; ne tres versus continui in eundem tonum excant. *Putasset, Vocasset, Fugasset.*

603. *Disponis gladios, ne quo non sint in orbe,*

*Hæc, facinus civile tibi.*] Imitatus est hunc locum Claudianus, ii. Rufin. 24.

*Laxavitque viam bellis, et æquus maneret Immunis regio, cladem divisit in urbes, Disposuitque nefas.*

- 590 Effudit, prima pendet tamen anxia puppe:  
 Attonitoque metu nec quoquam avertere visus,  
 Nec Magnum spectare potest. stetit anxia classis  
 Ad ducis eventum, metuens non arma, nefasque;  
 Sed ne submissis precibus Pompeius adoret
- 595 Sceptra sua donata manu. transire parantem  
 Romanus Pharia miles de puppe salutat  
 Septimius: qui, pro superum pudor, arma satelles  
 Regia gestabat posito deformia pilo,  
 Immanis, violentus, atrox, nullaque ferarum
- 600 Mitior in cædes. quis non, Fortuna, putasset  
 Parcere te populis, quod bello hæc dextra vacasset,  
 Thessaliaque procul tam noxia tela fugasses?  
 Disponis gladios, ne quo non fiat in orbe,  
 Heu, facinus civile tibi. victoribus ipsis
- 605 Dedecus, et nunquam Superum caritura pudore  
 Fabula; Romanus Regi sic paruit ensis,  
 Pellæusque puer gladio tibi colla recidit,  
 Magne, tuo. qua posteritas in secula mittet  
 Septimium fama? scelus hoc quo nomine dicent,
- 610 Qui Bruti dixere nefas? jam venerat horæ  
 Terminus extremæ, Phariamque ablatus in alnum  
 Perdiderat jam jura sui. tum stringere ferrum  
 Regia monstra parant. ut vidit comminus enses,  
 Involvit vultus: atque indignatus apertum
- 615 Fortunæ præbere caput, tunc lumina pressit,  
 Continuitque animam, ne quas effundere voces

Quid vero est *Fiat tibi?* Quidque *Heu,*  
 nisi ad *Facinus* jungatur. Ovid. *Metam.*  
 viii. 85.

Intrat et (heu facinus) fatali nata parentem  
 Crine suam spoliat.

*Heroid.* xvi.

Heu facinus! totis indignus noctibus ille  
 Te tenet.

*Amor.* i. 6.

Heu facinus! pro me nunc valet illa parum.

*Arte Amandi* i. 751.

Heu facinus! non est hostis metuendus amanti.

Auctor ad *Liviam*, 174.

Heu facinus! per que victor iturus erat.

*Noster* x. 518.

(Heu facinus) cervix gladio male cæsa pependit.

Corrige,

— ne quo non fiat in orbe  
 (Heu facinus) civile *NEFAS*.

*Noster* vii. 432.

Quod fugiens civile nefas, redituraque nunquam  
 Libertas.

*Claudianus* ii. in *Rufin.* 389.

Bis domitum, civile nefas, bis ruptum Alpes.

- Posset, et æternam fletu corrumpere famam.  
 At postquam mucrone latus funestus Achillas  
 Perfodit, nullo gemitu consensit ad ictum:
- 620 Despexitque nefas, servatque immobile corpus,  
 Seque probat moriens, atque hæc in pectore volvit:  
 Secula Romanos nunquam tacitura labores  
 Attendunt, ævumque sequens speculatur ab omni  
 Orbe ratem, Phariamque fidem. nunc consule famæ.
- 625 Fata tibi longæ fluxerunt prospera vitæ.  
 Ignorant populi, si non in morte probaris,  
 An scieris adversa pati. ne cede pudori,  
 Auctoremque dole fati. quacunque feriris,  
 Crede manum soceri. spargant, lacerentque licebit,
- 630 Sum tamen, o superi, felix, nullique potestas  
 Hoc auferre Deo. mutantur prospera vita:  
 Non sum morte miser. videt hanc Cornelia cædem,  
 Pompeiusque meus. tanto patientius oro  
 Claude, dolor, gemitus: natus, conjuxque peremptum
- 635 Si mirantur, amant. talis custodia Magno  
 Mentis erat: jus hoc animi morientis habebat.  
 At non tam patiens Cornelia cernere sævum  
 Quam perferre nefas, miserandis æthera complet  
 Vocibus: o conjux, ego te scelerata peremi:
- 640 Letiferæ tibi causa moræ fuit avia Lesbos,  
 Et prior in Nili pervenit littora Cæsar.  
 Nam cui jus aliï sceleris? sed quisquis in istud  
 A superis immisse caput, vel Cæsaris iræ,  
 Vel tibi prospiciens, nescis crudelis, ubi ipsa
- 645 Viscera sint Magni: properas, atque ingeris ictus,

614. — *Atque indignatus apertum*  
*Fortunæ præbere caput.*] Repono,

Involvit vultus, atque *INDIGNATUR* apertum  
 Fortunæ præbere caput.

Sed et libenter legerim,

———— *Asus indignatus apertum*  
 Fortunæ præbere caput.

619. — *Nullo gemitu consensit ad*  
*ictum:*  
*Despexitque nefas,*] Omnes codi-

ces *Respexit: Consensit et Respexit*, hoc est,  
*Favit, obsecutus est: ut infra 645.*

———— *properas atque ingeris ictus,*  
*Quis votum est victo.*

ix. 116.

*Composita in mortem jacuit, fessisque procellis.*

626. *Ignorant populi, si non in morte*  
*probaris,*  
*An scieris adversa pati.*] Immo re-

- Qua votum est victo. pœnas non morte minores  
 Pendat, et ante meum videat caput. haud ego culpa  
 Libera bellorum, quæ matrum sola per undas,  
 Et per castra comes, nullis absterrita fatis,  
 650 Victum, quod reges etiam timuere, recepi.  
 Hoc merui, conjux, in tuta puppe relinqui?  
 Perfide, parcebas? te fata extrema petente  
 Vita digna fui? moriar, nec munere regis.  
 Aut mihi præcipitem nautæ permittite saltum:  
 655 Aut laqueum collo tortosque aptate rudentes:  
 Aut aliquis Magno dignus comes exigat ensem.  
 Pompeio præstare potest, quod Cæsaris armis  
 Imputet. o sævi, properantem in fata tenetis?  
 Vivis adhuc, conjux, et jam Cornelia non est  
 660 Juris, Magne, sui. prohibent accersere mortem:  
 Servor victori. sic fata, interque suorum  
 Lapsa manus, rapitur, trepida fugiente carina.  
 At Magni cum terga sonent, et pectora ferro,  
 Permanuisse decus sacræ venerabile formæ,  
 665 Iratamque Deis faciem, nihil ultima mortis  
 Ex habitu, vultuque viri mutasse, fatentur  
 Qui lacerum videre caput. nam sævus in ipso  
 Septimius sceleris majus scelus invenit actu:  
 Ac reteggit sacros, scisso velamine, vultus  
 670 Semianimis Magni, spirantiaque occupat ora,  
 Collaque in obliquo ponit languentia transtro.  
 Tunc neryos, venasque secat, nodosaque frangit  
 Ossa diu: nondum artis erat caput ense rotare.  
 At postquam trunco cervix abscissa recessit,

pone IGNORENT, quantumvis recusent  
 codices. et *Probaris*, accipe *Probaris*.

627. — *Ne cede pudori*.] Ne te pu-  
 deat, quod jussu pueri, decreto spadonum,  
 manu desertoris occideris. Non illis a-  
 scribenda mors tua, sed Cæsari. Gro-  
 tius.

631. — *Mutantur prospera vita* :  
*Non sum morte miser*.] Alii codi-  
 ces *Vita*, probante ad Claudianum Nic.

Heinsio. tamen paulo ante habuimus v.

625. *Fluxerunt prospera vita*. Repone,  
 ——— mutantur prospera vita ;  
 Non FIT morte miser.

Hoc, egregia sententis venustate, suppe-  
 ditat codex Collegii Trinitatis.

665. *Iratamque Deis faciem*.] *Lege*,  
 CERTANTEMQUE deis, forma scilicet.  
 Martialis ii. 45.

Grex tuus Ilaco poterat certare cinado.



- 675 Vendicat hoc Pharius dextra gestare satelles.  
 Degener, atque operæ miles Romane secundæ,  
 Pompeii diro sacrum caput ense recidis,  
 Ut non ipse feras? o summi fata pudoris!  
 Impius ut Magnum nosset puer, illa verenda
- 680 Regibus hirta coma, et generosa fronte decora  
 Cæsaries compressa manu est; Pharioque veruto,  
 Dum vivunt vultus, atque os in murmura pulsant  
 Singultus animæ, dum lumina nuda rigescunt,  
 Suffixum caput est, quo nunquam bella jubente
- 685 Pax fuit: hoc leges, campumque, et Rostra movebat.  
 Hac facie, Fortuna, tibi, Romana, placebas.  
 Nec satis infando fuit hoc vidiisse tyranno:  
 Vult sceleri superesse fidem. tunc arte nefanda  
 Submota est capiti tabes, raptoque cerebro
- 690 Adaccata cutis, putrisque effluxit ab alto  
 Humor, et infuso facies solidata veneno est.  
 Ultima Lagæ stirpis, perituraque proles,  
 Degener, incestæ sceptris cessure sororis,  
 Cum tibi sacro Macedon servetur in antro,
- 695 Et regum cineres extracto monte quiescant,  
 Cum Ptolemæorum manes, seriemque pudendam,  
 Pyramides claudant, indignaque Mausolea:

Par forma Ganymedi.

676. — *Operæ miles Romane secundæ,*] *Tōs δευτεράδας,* partium secundarum. A fabulis ductum. Major enim Achille dignitas qui caput Pompeii gestavit, quam Septimii qui à se abiecissimum gestare ipse non potuit. Grotius.

678. — *O summi fata pudoris!*] *Lege ex aliis codicibus, Pro.*

681. *Cæsaries compressa manu est;*] Immo ut alii codices *Compressa*; ut verute suffigatur caput. Suetonius in Galba *xx. Gregarius miles caput ei amputavit; et quoniam capillo præ calvitie arripere non poterat, in gremium abdidit; mox inserto per os pollice, ad Othonem detulit.* Ovid. *Metam. ix. 317.*

*Dixit et adversa prensis a fronte capillis,  
 Stravit humi pronam.*

et *ix. 317.*

———— *prensamque ipsa dea surva capillis*  
 Traxit.

Sed paucis, credo, placebit in eodem cole  
*Hirta coma et Decora Cæsaries.* quid enim  
 differunt *Coma et Cæsaries?* malletm dix-  
 isse,

———— generosa fronte decora  
 CANTIES.

Jam enim canus erat Pompeius. *Supra*  
*v. 56.*

———— vultusque prementem  
 Cabiti em.

Ovid. *x. 425.*

———— albeque toto  
 Vertice canities rigide stetit hirta capillis.

Ceterum hinc cepit illud de Pompeio Si-  
 lius *xiii. 861.*

- Littora Pompeium feriunt, truncusque vadosis  
 Huc illuc jactatur aquis. adeone molesta  
 700 Totum cura fuit socero servare cadaver?  
 Hac Fortuna fide Magni tam prospera fata  
 Pertulit: hac illum summo de culmine rerum  
 Morte petit: cladesque omneis exegit in uno  
 Sæva die, quibus immunes tot præstitit annos:  
 705 Pompeiusque fuit, qui nunquam mista videret  
 Læta malis: felix nullo turbante Deorum,  
 Et nullo parcente miser. semel impulit illum  
 Dilata Fortuna manu. pulsatur arenis,  
 Carpitur in scopulis, hausto per vulnera fluctu  
 710 Ludibrium pelagi: nullaque manente figura,  
 Una nota est Magno capitis jactura revulsi.  
 Ante tamen Pharias victor quam tangat arenas,  
 Pompeio raptim tumulum Fortuna paravit,  
 Ne jaceat nullo, vel ne meliore sepulcro.  
 715 E latebris pavidus decurrit ad æquora Cordus.  
 Quæstor ab Idalio Cinyrææ littore Cypri  
 Infaustus Magni fuerat comes. ille per umbras  
 Ausus ferre gradum, victum pietate timorem  
 Compulit, ut mediis quæsitum corpus in undis  
 720 Duceret ad terram, traheretque ad littora Magnum.

Ille, hirta cui subrigitur coma fronte, decorum  
 Et gratum terris Magnus caput.

702. — *Hac illum summo de culmine rerum*

*Morte petit:] Acutissimus Nic.*

Heinsius ad Silium xiv. 630. ex suis codicibus reponit, *Sorte petit*. Sed majus, ni fallor, et sceleratius mendum hic latet. Quid enim est *Petere aliquem DE culmine?* Corrige,

*Hac fortuna fide Magni tam prospera fata  
 Pertulit: hac illum summo de culmine rerum  
 PRÆCIPITAT.*

*Hac, iterum subauditur Fide: quod cum non animadverterent Librarii, locum fœde corruerunt. Seneca Nat. Quæst. Præf. p. 704. Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nul-*

*las habitura reliquias jactat. et Epist. 47. Dicat nunc aliquis me vocare ad pileum servos, et dominos de fastigio suo dejicere.*

703. — *Cladesque omneis exegit in uno*

*Sæva die, quibus immunes tot præstitit annos:] Recta lectio, ut patet ex oppositione. Opponitur enim unus dies infelix tot annis felicibus. Grotius. Ut hæc viri magni intelligas; scias Franciscum Modium in Epistola xcv. ubi Lucani quædam recenset, IMO DIE hic legendum contendere, non UNO.*

717. *Infaustus Magni fuerat comes.] MS. P. Infaustus fugæ. unde scribere liceat:*

*Infaustusque fugæ fuerat comes.*

- Lucis mœsta parum per densas Cynthia nubes  
 Præbebat; cano sed discolor æquore truncus  
 Conspicitur. tenet ille ducem complexibus arctis  
 Eripiante mari: nunc victus pondere tanto  
 725 Expectat fluctus, pelagoque juvante cadaver  
 Impellit. postquam sicco jam littore sedit,  
 Incubuit Magno, lacrymasque effudit in omne  
 Vulnus, et ad Superos, obscuraque sidera fatur:  
 Non pretiosa petit cumulado ture sepulcra  
 730 Pompeius, Fortuna, tuus: non pinguis ad astra  
 Ut ferat e membris Eeos fumus odores,  
 Ut Romana suum gestent pia colla parentem,  
 Præferat ut veteres feralis pompa triumphos,  
 Ut resonent cantu tristi fora, totus ut ignem  
 735 Projectis mœrens exercitus ambiat armis.  
 Da vilem Magno plebei funeris arcam,  
 Quæ lacerum corpus siccos effundat in ignes.  
 Robora non deaint misero, nec sordidus ustor.  
 Sit satis, o superi, quod non Cornelia fuso  
 740 Crine jacet, subicique facem complexa maritum  
 Imperat, extremo sed abest a munere busti  
 Infelix conjux, nec adhuc a littore longe est.  
 Sic fatus, parvos juvenis procul aspicit ignes,

Grotius. Quod vir summus partim ex codice, partim ex conjectura extundit, id clare et integre extat in codice Regio,

Infustus *QUE FUGÆ* fuerat comes.

Cujus vero comes? non *Magni* certe, nec ejus *fugæ*. Soli enim ex Pompeii comitatu una cum eo in Achille biremem ierant, Scena servus, Philippus libertus, et Centuriones duo, Plutarcho in Pompeio teste. Ex his quattuor nemo erat *Quæstor*. Addit Plutarchus, Libertum istum fragmenta carinæ contulisse, ad truncum Pompeii corpus deustulandum: *ei vero supervenisse hominem Romanum, jam senem, qui juvenis olim Pompeio militaverat, et una cum Philippo rogam composuisse; ὅς μὲν, inquit παρὰ τὴν ἐπιπέλαγον ἐν ἈΠΟΚΕΝΩΣΙΝ, ἐπὶ πάλ-*

*ῶν ἀναγῶν εἶρε γὰρ ἀπέφυγε, ut non per omnia querar de Exilio, sed pro multis miseris hoc saltem nanciscar, maximum Romani nominis imperatorem sepeliisse.*

In hoc homine Romano, in hac ἀναγῶντι sive fuga, latet forte ille quisquis est *Quæstor*, qui Prætori suo (ut verisimile est) in exilio comes fuerat. sed Plutarcho *γίγας senex* est, Nostro 745. *Jacens*. vide de Gabinio exule Appian. Syr. p. 198.

741. — *Munere busti*] Ita MS. non, *funere*. Dolet enim Corneliam ultimum marito officium subjiciendi facem non præstitisse. Grotius.

746. — *Quæcumque es (ait) neglecta, nec ulli*

*Cara tuo,*] Codex Collegii Trinitatis *Nec leta*: unde corrigendum,

- Corpus vile suis, nullo custode, cremantes.
- 745 Inde rapit flammæ, semustaque robora membris  
Subducens, quæcunque es (ait) neglecta, nec ulli  
Cara tuo, sed Pompeio felicior umbra,  
Quod jam compositum violat manus hospita bustum,  
Da veniam: si quid sensus post fata relictum est:
- 750 Cediset ipsa rogo, paterisque hæc damna sepulcri,  
Teque pudet, sparsis Pompeii manibus, uri.  
Sic fatur: plenusque sinus ardente favilla  
Pervolat ad truncum; qui fluctu pæne relatus  
Littore pendebat. summas dimovit arenas,
- 755 Et collecta procul laceræ fragmenta carinæ  
Exigua trepidus posuit scrobe, nobile corpus  
Robora nulla premunt, nulla strue membra recumbunt:  
Admotus Magnum, non subditus, accipit ignis.  
Ille sedens juxta flammæ, O maxime, dixit,
- 760 Ductor, et Hesperii majestas nominis una,  
Si tibi jactatu pelagi, si funere nullo  
Tristior iste rogo; manes, animamque potentem  
Officiis averte meis: injuria fati  
Hoc fas esse jubet; ne ponti bellua quicquam,
- 765 Ne fera, ne volucres, ne sævi Cæsaris ira  
Audeat: exiguam, quantum potes, accipe flammam,

Quæcunque es (ait) *NEC FLETA* nec ulli  
Cara tuo.

Virgil. xi. 372.

Nos animæ viles, inhumata *inflectaque* turba  
et vi. 401.

Hic mûltum *fletis* ad superos belloque caduci.

753. *Pervolat ad truncum;*] Codices,  
*Pervolat, Prævolat, Epolat,* vel *Evolat*  
malim, vel *Provolat*.

761. *Si tibi jactatu pelagi, si funere*  
*nullo*

*Tristior iste rogo;*] *Funere nullo,*  
ut supra 714.

Ne jaceat nullo, vel ne meliore *sepulcro*.

Sed codex Bernmanni et Regius, *Funere*  
*nudo*. Quid si legendum?

Si tibi jactatu pelagi, si *pulvere nudo*  
Tristior iste rogo.

*Pulvere* hic idem quod *Littore, Arena*. ix.  
342. de Syrti,

————— sicci jam pulveris agger.

ix. 394.

————— dum primus arenas  
Ingrediar, primusque gradus in pulvere ponam,

Horat. Carm. i. 28. 23.

————— vago ne parce malignus arena

mox,

Injecto ter pulvere curras.

Ovid. Metam. ix. 35.

Ille cavis hausto spargit me *pulvere* palatis,  
Inque vicem fulvæ jactu flavescit arena.

Noster x. 380.

————— tumulumque e *pulvere* parvo  
Aspice, Pompeii non omnia membra tegentem.

765. *Ne fera, ne volucres, ne sævi Cæ-*

- Romana succense manu. Fortuna recursus  
 Si det in Hesperiam, non hac in sede quiescent  
 Tam sacri cineres: sed te Cornelia, Magne,  
 770 Accipiet, nostraque manu transfundet in urnam.  
 Interea parvo signemus littora saxo,  
 Ut nota sit busti; si quis placare peremtum  
 Forte volet, plenos et reddere mortis honores;  
 Inveniat trunci cineres, et norit arenas,  
 775 Ad quas, Magne, tuum referat caput. hæc ubi fatus,  
 Excitat invalidas admoto fomite flammæ,  
 Carpitur, et lentum Magnus distillat in ignem,  
 Tabe fovens bustum. sed jam percusserat astra  
 Auroræ promissa dies: ille, ordine rupto  
 780 Funeris, attonitus latebras in littore quærit.  
 Quam metuis, demens, isto pro crimine poenam,  
 Quo te fama loquax omneis accepit in annos?  
 Condita laudabit Magni socer impius ossa.  
 I modo securus veniæ, fassusque sepulcrum  
 785 Posce caput. cogit pietas imponere finem  
 Officio. semusta rapit, resolutaque nondum  
 Ossa satis, nervis, et inustis plena medullis  
 Æquorea restinguit aqua, congestaque in unum  
 Parva clausit humo. tum ne levis aura relectos  
 790 Auferret cineres, saxo compressit arenam:  
 Nautaque ne bustum religato fune moveret,  
 Inscriptis sacrum semusto stipite nomen:  
 Hic situs est Magnus. placet hoc, Fortuna, sepulcrum

saris ira] *Lege cum codice Collegii Trinitatis, Volucris; Bellua, Fera, Volucris.*

769. — *Sed te Cornelia, Magne, Accipiet, nostraque manu transfundet in urnam.*] *Quomodo Nostra manu, si Cornelia accipiet? Corrige,*

*PROPRIAQUE manu transfundet in urnam.*

793. — *Placet hoc, Fortuna, sepulcrum*

*Dicere Pompeii:] Val. Max. i. 8. Ipsi fortuna crubescendum rogam.*

795. — *Temeraria dextra,] Poëtica est increpatio. Grotius.*

806. *Quod si tam sacro dignaris nomine sarum;] Jam antea hoc habuimus v. 792.*

*Inscriptis sacrum semusto stipite nomen.*

*Quare Beremanniani codicis lectionem admittimus.*

*Quod si tam CLARO dignaris nomine saxum.*

807. *Adde actus tantos, monumentaque maxima rerum:] Tantos maximeque, hoc sine placet? Maxima rerum monumenta, velles credo potius, maximarum rerum monumenta. Codex Beremannii Monumentaque. Corrige,*

- Dicere Pompeii: quo condi maluit illum,  
 795 Quam terra caruisse socer? temeraria dextra,  
 Cur obicis Magno tumulum, manesque vagantes  
 Includis? situs est, qua terra extrema refuso  
 Pendet in Oceano. Romanum nomen, et omne  
 Imperium Magno est tumuli modus. obrue saxa  
 800 Crimine plena Deum. si tota est Herculis Cete,  
 Et juga tota vacant Bromio Nyseia; quare  
 Unus in Ægypto Magno lapis? omnia Lagi  
 Rura tenere potest, si nullo cespite nomen  
 Hæserit. erremus populi, cinerumque tuorum,  
 805 Magne, metu nullas Nili calcemus arenas.  
 Quod si tam sacro dignaris nomine saxum;  
 Adde actus tantos, monimentaue maxima rerum.  
 Adde truces Lepidi motus, Alpinaue bella,  
 Armaque Sertori revocato Consule victa,  
 810 Et currus, quos egit eques: commercia tuta  
 Gentibus, et pavidos Cilicas maris. adde subactam  
 Barbariem, gentesque vagas, et quicquid in Euro  
 Regnorum, Boreaue jacet. dic semper ab armis  
 Civilem repetisse togam: ter curribus actis  
 815 Contentum patriæ multos donasse triumphos.  
 Quis capit hæc tumulus? surgit miserabile bustu  
 Non ullis plenum titulis, non ordine tanto  
 Fastorum: solitumque legi super alta Deorum  
 Culmina, et extractos spoliis hostilibus arcus,  
 820 Haud procul est ima Pompeii nomen arena,

Adde actus *TACITOS, MOMENTAQUE* maxima rerum.

Adde primum actus vitæ ejus tacitos, quæ in pace, in silentio, in curia, in rostris, in campo, consilio suo et autoritate egit; quamvis non ita foris clara, maxima tamen rerum momenta; deinde adde (ut in versibus sequentibus) bella ejus et res gestas. Noster iii. 338.

———— non pondera rerum  
 Nec momenta sumus.

vii. 118.

Si sine momento rerum, Partiaue ruina

Casurum est, feriet.

816. — *Surgit miserabile bustum*] Quomodo *surgit*, quod tam humile est, ut viator stans rectus legere nequeat? *Surgit*, de altis et sublimibus dicitur, ut infra 866.

Ardua marmoreo *surgunt* pondere moles.

Repone,

*SORDET* miserabile bustum.

Et quid aodes illud est, *Non ullis plenum titulis?* Non tot, non tantis titulis plenum facile caperem; at non *Ullis* plenum non intelligo. Repone,

Depressum tumulo, quod non legat advena rectus,  
Quod nisi monstratum Romanus transeat hospes.

Noxia civili tellus Ægyptia fato.

Haud equidem immerito Cumanæ carmine Vatis

825 Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora

Hesperius miles, ripasque æstate tumentes.

Quid tibi, sæva, precer pro tanto crimine, tellus?

Vertat aquas Nilus, quo nascitur orbe, retentus,

Et steriles egeant hybernis imbribus agri,

830 Totaque in Æthiopum putres solvaris arenas.

Nos in templa tuam Romana accepimus Isin,

Semideosque cañes, et sinistra jubentia luctus,

Et quem tu plangens hominem testaris Osirim :

Tu nostros, Ægypte, tenes in pulvere Manes.

835 Tu quoque cum sævo dederis jam templa tyranno,

Nondum Pompeii cineres, o Roma petisti:

Exul adhuc jacet umbra ducis. si secula prima

Victoris timere minas; nunc excipe saltem

Ossa tui Magni, si nondum subruta fluctu

840 Invisa tellure sedent. quis busta timebit ?

Quis sacria dignam movisse verebitur urnam?

Imperet hoc nobis utinam scelus, et velit uti

Nostro Roma sinu: satis o nimiumque beatus,

Non *ILLIS* plenum titulis.

*Illis titulis*, quos novem versibus numeraverat.

820. *Haud procul est ima Pompeii nomen arena*,

*Depressum tumulo*.] Quid est *Nomen, depressum tumulo*? De depressione cautum erat, eum dixit, *Haud procul ima arena*. Lege ex aliis manuscriptis,

*IMPRESSUM* tumulo.

Virgil. Georg. i. 263.

Aut pecori signum, aut numeros *impressit* a-cervis.

823. *Noxia civili tellus Ægyptia fato*.] Propertius.

Noxia Alexandreae dolis aptissima tellus.  
Grotius.

824. *Haud equidem immerito Cumanæ carmine Vatis*

*Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora*

*Hesperius miles*.] Appianus de

Gabinio: *ὁρᾷ τῆς τῶν Ῥωμαίων καλῆς ἰσχυρίας, ἐπὶ τῇ αὐτῆς ψηφίσματος εἰς Αἰγύπτου ἰμβραλίῳ ἐπὶ πωλίῳ, Ῥωμαῖοι ἀπαισιῶν κρηζομένων. ἦ γὰρ εἰ Σιδύλλωσιν αὐτοῖς ἀπαγορεύου.* Grotius.

833. *Et quem tu plangens hominem testaris Osirim*.] Ex Xenocratis dicto ad Ægyptios: *ὄντι εἰ μὴ θεοὶ εἰσὶ καὶ θεοῖσιν αὐτοῖς. εἰ δὲ ἀνθρώπων, μὴ θύουσι αὐτοῖς.* Pari modo Xenophanes Eleates Græcis de Leucothea. *εἰ μὴ θεὸς ἀπολαμβάνουσι καὶ θρηνοῦσι, εἰ δὲ ἀνθρώπων, μὴ θύουσι.* Grotius.

836. *Nondum Pompeii cineres, o Roma, petisti*.] At quoties Noster casu vocativo

- Si mihi contingat manes transferre revulso  
 845 Ausoniam, si tale ducis violare sepulcrum.  
 Forsitan aut sulco sterili cum poscere finem  
 A Superis, aut Roma volet feralibus Austris,  
 Ignibus aut nimiis, aut terræ tecta moventi:  
 Consilio, jussuque Deum transibis in urbem,  
 850 Magne, tuam, summusque feret tua busta sacerdos.  
 Nam quis ad exustam Cancro torrente Syenen  
 Ibit, et imbrifera siccis sub Pleiade Thebas  
 Spectator Nili: quis rubri stagna profundi,  
 Aut Arabum portus mercis mutator Eoæ,  
 855 Magne, petet, quem non tumuli venerabile saxum,  
 Et cinis in summis forsitan turbatus arenis  
 Advertet? manesque tuos placare jubebit,  
 Et Casio præferre Jovi? nil ista nocebunt  
 Famæ busta tuæ. templis, auroque sepultus  
 860 Vilior umbra fores: nunc est pro numine summo,  
 Hoc tumulo Fortuna jacens. augustius aris  
 Victoris Libyco pulsatur ab æquore saxum.  
 Tarpeiis qui sæpe Deis sua tura negarunt,  
 Inclusum fusco venerantur cespite fulmen.  
 865 Proderit hoc olim, quod non mansura sepulcri  
 Ardua marmoreo surrexit pondere moles.

*Roma? nusquam alibi, o Roma.* Codex Regius,

Nondum Pompeii cineres, *ROMANE*, petisti.

Egredie. Virgilius,

Tu regere imperio populos, *Romane*, memento.

Auctor ad Liviam 19.

Ignotumque tibi meruit, *Romane*, triumphum.

Horatius Carm. iii. 6.

Delicta majorum immeritus lues,  
*Romane.*

Sat. i. 4. 85.

Hic niger est; hunc tu, *Romane*, caveto.

et Alibi sæpe.

857. *Advertet?*] Ita recte MS. Grotius.

861. *Hoc tumulo Fortuna jacens.*] Fortuna quodammodo cum ipso Pompeio æ-

pulta, cui semper adfuerat. Grotius. Minore cum Pompeii laude *Fortuna* tumulo adjacet, quam *Ajaxis Telamonii Virtus*.

'Αἴ Ἰγὼ ἐ τλάμων' Ἀρίστη σὺνδὲ κάδ' ἔμμεν  
 Δίοντι τέρβω, νεφερίῳ Πλαθῆμος.

863. *Tarpeiis qui sæpe Deis sua tura negarunt,*] Melius alii codices *Negarant*.

864. *Inclusum fusco venerantur cespite fulmen.*] *Thusco* MSS. *Thusco cespite*, id est aggestione facta ex *Ethrusca* disciplina. Scholiastes ad *Persium*: *in usu fuit ut aruspices adducti ex Ethruscia fulmina transfigurata in lapides infra terram absconderent. Venerantur, cassis bidentibus, unde bidental dictus locus. vide interpretationem ad artem Horatii et quæ nos supra circa finem libri primi. Vide et Festum in voce Scribonianum puteal: ubi integri*



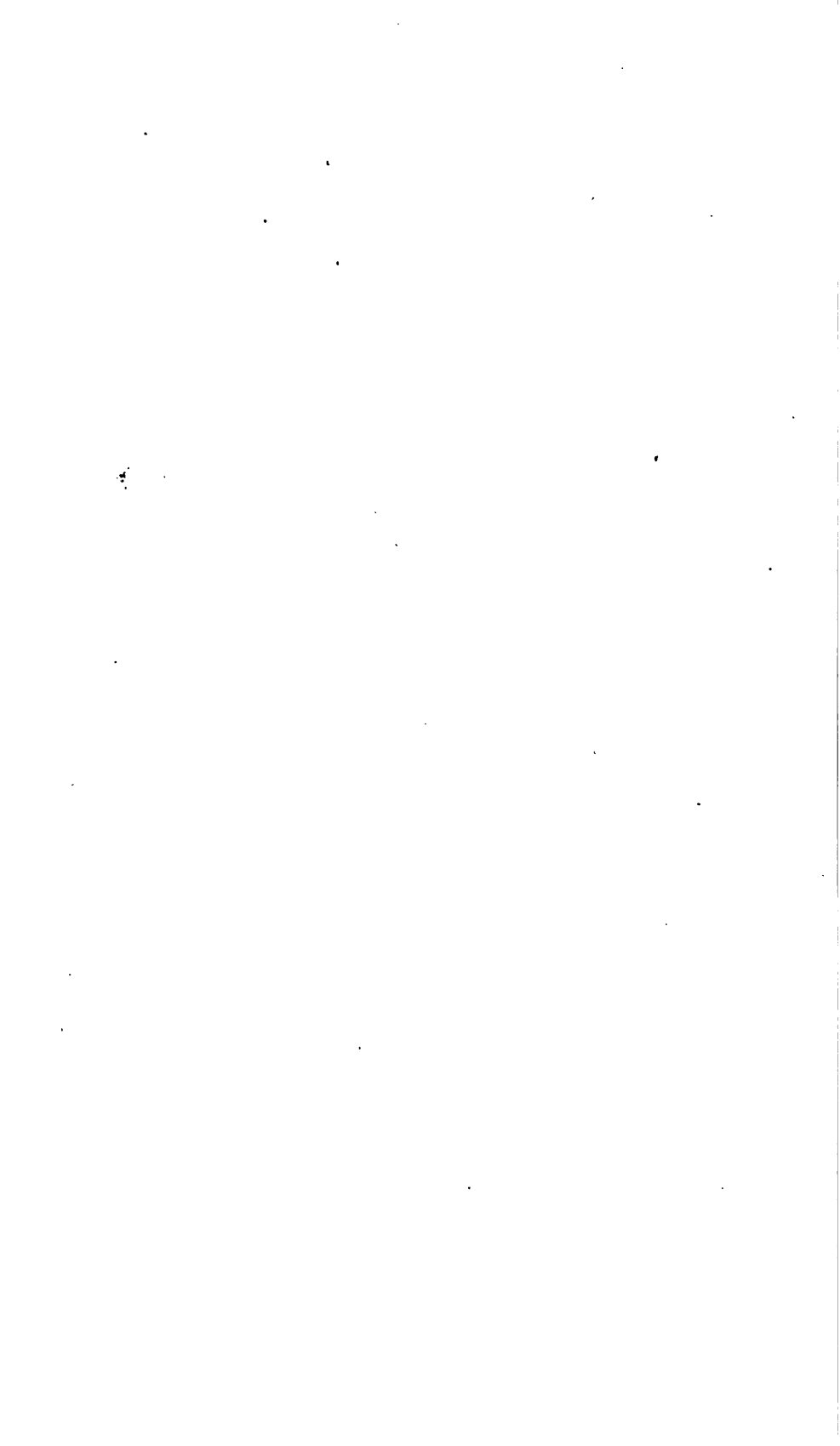
Pulveris exigui sparget non longa vetustas  
 Congeriem, bustumque cadet, mortisque peribunt  
 Argumenta tuæ. veniet felicior ætas,

870 Qua sit nulla fides saxum monstrantibus istud :  
 Atque erit Ægyptus populis fortasse nepotum  
 Tam mendax Magni tumulo, quam Creta Tonantis.

dicit quod hic est includi. Sopiri dixit *sura futuris* : Recte. neque opus est voce  
 Varro, ubi de Curtio lacu agit. Grotius. *Sepulcri*, ut sepulcrum intelligamus.  
 865. — *Quod non mansura sepulcri* 870. — *Saxum monstrantibus istud* :]  
*Ardua marmoreo surrexit pondere* *Illud omnes fere codicibus.*  
*moles.*] Manuscripti plerique omnes *Man-*

M. ANNÆI LUCANI  
P H A R S A L I Æ

LIBER NONUS.



M. ANNÆI LUCANI  
P H A R S A L I Æ

LIBER NONUS.

- AT non in Pharia manes jacuere favilla,  
Nec cinis exiguus tantam compescuit umbram:  
Prosiluit busto, semustaque membra relinquens,  
Degeneremque rogam, sequitur convexa Tonantis.  
5 Qua niger astriferis connectitur axibus aër ;  
Quodque patet terras inter, lunæque meatus  
Semidei manes habitant, quos ignea virtus  
Innocuos vitæ patientes ætheris imi  
Fecit, et æternos animam collegit in orbes.  
10 Non illuc auro positi, nec ture sepulti

5. *QUA niger astriferis connectitur axibus aër ;*] Si *Niger aër*, ut codices habent, idcirco est, quia æther majore fruitur lumine; si *Piger*, ut fortasse rependum, quia velociore motu pollet. Noster iv. 74. *Congestumque aëris atri*, vi. 107. *Ære non pigro*.

6. *Quodque patet terras inter, lunæque meatus*] Alii codices *Patens*: quod probat vir egregius Frid. Gronovius Observ. i. 13. *Quod inter terras, ait, et lunæ meatus patens habitant manes: inspicere contextum, et verissimum hoc esse fatebere*. Non audio. Illud *Patet* cum prioribus connectitur, non cum sequentibus. *Sequitur convexa tonantis, Qua aër connectitur, Quodque patet*. Pone distinctionem post *Meatus*: et

deinde ordine, *Semidei manes habitant*. Ita solent Poëtæ: Virgil. *Æneid* i. 16.

Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni.  
et 535.

Terra antiqua, potens armis atque ubere glebas:  
Cœnotri coluere viri.

iii. 104. et 106.

Creta Jovis magni medio jacet insula ponto:  
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna.

8. *Innocuos vitæ patientes ætheris imi*] Plerique omnes scripti *Vita*; et sic Priscianus p. 1123. et ad Statium Lactantius p. 202. Placet, tamen *Vita*, quia alter genitivus sequitur, *Ætheris imi*. Seneca Epist. 102. p. 508. *Nondum* (dum vivimus) *calum nisi ex intervallo pati pos-*

Perveniunt. illic postquam se lumine vero  
Implevit, stellasque vagas miratur, et astra  
Fixa polis, vidit quanta sub nocte jaceret  
Nostra dies risitque sui ludibria trunci.

- 15 Hinc super Emathise campos, et signa cruenti  
Cæsaris, ac sparsas volitavit in æquore classes;  
Et scelerum vindex in sancto pectore Bruti  
Sedit, et invicti posuit se mente Catonia.  
Ille, ubi pendebat casus, dubiumque manebat,  
20 Quem mundi dominum facerent civilia bella,  
Oderat et Magnum, quamvis comes isset in arma  
Auspiciis raptus patriæ, ductuque Senatus.  
At post Thessalicas clades jam pectore toto  
Pompeianus erat. patriam tutore carentem  
25 Exceptit, populi trepidantia membra refovit,  
Ignavis manibus projectos reddidit enses:  
Nec regnum cupiens gessit civilia bella,  
Nec servire timens. nil causa fecit in armis  
Ipse sua: totæ post Magni funera partes  
30 Libertatis erant: quas ne per littora fusas  
Colligeret rapido victoria Cæsaris actu,  
Corcyræ secreta petit, ac mille carinis  
Abtulit Emathisæ secum fragmenta ruinæ.  
Quis ratibus tantis fugientia crederet ire  
35 Agmina? quis pelagus victas arctasse carinas?

sumus. Nat. Quæst. p. 668. Summa æbris  
pars tenuissima, propter viciniam æterno-  
rum ignium, illa pars vicina terris densa et  
caliginosa est.

11. — Lumine vero] Semel Servius  
citat, Lumine vivo.

12. — Stellasque vagas miratur, et  
astra] Alii codices *Miratus*. *Miratus*  
vidit: Si enim miratur, oportet Et vidit.

28. *Nec servire timens.*] Quippe para-  
tus mori: *εἰς τοὺς δούλους τῆς βασιλῆος ἀποθνήσκει*.  
Grotius.

32. — *Ac mille carinis*

*Abtulit Emathisæ secum fragmenta*  
*ruinæ.*] Versu abhinc tertio iterum habe-  
mus, *victas arctasse carinas*; ac rursus

quinto, *Boreaque urgente carinas*. ut evi-  
temus hoc, fortasse legendum,

———— et mille *LIBURNIS*.

37. — *Boreaque urgente carinas*]  
Occidit nos hæc crambe *Carinas*: quod  
altero abhinc versu est, nec ibi sollicitan-  
dum. Lege hic,

———— *Boreaque urgente Ceruchis*.

ut v. 418. de eodem vento,

Hic utinam summi curvet carchæis mali.

In summo malo et Ceruchi sunt, viii. 177.

— et instabit summis minor Urna Ceruchis.

40. — *Ac servas meritum Phycuntis*  
*raptinas*] Oppidum est Cyrensis, contra

- Dorida tunc Malean, et apertam Tænaron umbris  
 Inde Cythera petit: Boreaque urgente carinas  
 Creta fugit: Dictæa legit, cedentibus undis,  
 Littora. tunc ausum classi præcludere portus  
 40 Impulit, ac sævas meritum Phycunta rapinas  
 Sparsit: et hinc placidis alto delabitur auris  
 In littus, Palinure, tuum: (neque enim æquore tantum  
 Ausonio monumenta tenes; portusque quietos  
 Testatur Libye Phrygio placuisse magistro.)  
 45 Cum procul ex alto tendentes vela carinæ  
 Ancipites tenuere animos, sociosne malorum,  
 An veherent hostes: præceps facit omne timendum  
 Victor, et in nulla non creditur esse carina.  
 Ast illæ puppes luctus, planctusque ferebant,  
 50 Et mala vel duri lacrymas motura Catonis.  
 Nam postquam frustra precibus Cornelia nautas  
 Privignique fugam tenuit, ne forte repulsus  
 Littoribus Phariis remearet in æquora truncus,  
 Ostenditque rogum non justi flamma sepulcri:  
 55 Ergo indigna fui, dixit, Fortuna, marito  
 Accendisse rogum, gelidos effusa per artus  
 Incubuisse viro, laceros exurere crines,  
 Membraque dispersi pelago componere Magni?  
 Vulneribus cunctis largos infundere fletus?  
 60 Ossibus, et tepida vestes implere favilla?

Tænaron. Meminere Strabo libro xvii. Plinius lib. iv. Solinus et Stephanus. Constructitur autem cum masculino quia illa in *ἡς* contracta sunt ex *ἡς*, ut *ἡρως* fuit *ἡρώης*. *νεπαρῆς*, *νεπαρώης*, *παρῆς*, *παρώης*. et additum olim *χῆρας*. Sic *φουῆς*, *φουῆως* *χῆρας*. Pari constructione in quinto dixit *quas avias Hydrus ἰδρῶς*. Similia sunt *πυρῆς*, *πυρῶς*, *πυρῆσις*, *πυρῆσις*, *πυρῆσις*. Grotius.  
 42. *In littus, Palinure, tuum*: (neque enim æquore tantum] Parenthesin necessario hic addimus. Grotius.

44. *Testatur Libye*] Ante fuit *Libya*, male. Non Italia sola, sed et Africa testatur tuto portus Palinuro placuisse, et ab ipso dictos. Grotius. Recte. nam

*Phrygio magistro est Palinuro*: non ut quidam putant *Aeneas*.

45. *Cum procul ex alto tendentes vela carinæ*] Satis superque *Carinarum* habuimus, et ecce quarta vice *Carinæ*: et quintum mox insuper tertio mox versu, *Et in nulla non creditur esse carina*. Non expedit, nisi iterum legas, *Liburnæ*.

57. — *Laceros exurere crines*,] Cujus quæso *crines*? non Pompeii, suos enim hic Cornelia intelligit. Seneca Troad. 409.

Quid mæsta, Phrygiæ, turba laceratis comas?  
 et 98.

Solvimus omnes  
*Lacerum multo sanare crinem.*

- Quicquid ab extincto licuisset tollere busto,  
 In templis sparsura Deum. sine funeris ullo  
 Ardet honore rogas: manus hoc Ægyptia forsan  
 Obtulit officium grave manibus. o bene nudi  
 65 Crassorum cineres! Pompeio contigit ignis  
 Invidia majore Deum. similisne malorum  
 Sors mihi semper erit? nunquam dare busta licebit  
 Conjugibus: nunquam plenas plangemus ad urnas?  
 Quid porro tumulis opus est, aut ulla requirit  
 70 Instrumenta dolor? non toto pectore portas,  
 Impia, Pompeium? non imis hæret imago  
 Visceribus? quærat cineres victura superstes.  
 Nunc tamen hic, longe qui fulget luce maligna,  
 Ignis adhuc aliquid Phario de littore surgens,  
 75 Ostendit mihi, Magne, tui: jam flamma resedit,  
 Pompeiumque ferens vanescit Solis ad ortus  
 Fumus, et invisit tendunt mihi carbasa venti.  
 Non mihi nunc tellus Pompeio aiqua triumphos  
 Victa dedit, non alta terens Capitolia currus  
 80 Grator: elapsus felix de pectore Magnus:  
 Hunc volumus, quem Nilus habet, terræque nocenti  
 Non hæreere queror: crimen commendat arenas.  
 Linqere, si qua fides, Pelusia littora nolo.  
 Tu pete bellorum casus, et signa per orbem,  
 85 Sexte, paterna move: namque hæc mandata reliquit  
 Pompeius vobis in nostra condita cura,  
 Me cum fatalis leto damnaverit hora,  
 Excipite, o nati, bellum civile, nec unquam,  
 Dum terris aliquis nostra de stirpe manebit,

70. — *Non toto pectore portas,*] Plerique codices *Non toto in.*

73. *Nunc tamen hic, longe*] An legendum?

*NUM* tamen *HINC* longe qui fulget luce maligna,  
 Ignis, adhuc aliquid, Phario de littore surgens  
 Ostendit mihi, Magne, tui?

Manuscripti aliquot habent *Hinc.*

75. — *Jam flamma resedit,*] Rec-

tius MS. P. *residit*, sequitur enim *vanescit.* Grotius.

83. *Linqere, si qua fides, Pelusia littora nolo.*] Versus spurius. nullum certum locum habet in Manuscriptis; et a quibusdam abest. illud *Si qua fides* longe hic ineptissimum est.

85. — *Namque hæc mandata reliquit*

*Pompeius vobis in nostra condita*

- 90 Cæsaribus regnare vacet. vel sceptrâ, vel urbes  
 Libertate sua validas impellite fama  
 Nominis: has vobis parteis, hæc arma relinquo.  
 Inveniet classes quisquis Pompeius in undas  
 Venerit: et noster nullis non gentibus hæres
- 95 Bella dabit: tantum indomitos, memoresque paterni  
 Juris habete animos. uni parere decebit,  
 Si faciet partes pro libertate, Catoni.  
 Exolvi tibi, Magne, fidem, mandata peregi.  
 Insidiæ valere tuæ, deceptaque vixi,
- 100 Ne mihi commissas auferrem perfida voces.  
 Jam nunc te per inane chaos, per Tartara, conjux,  
 Si sunt ulla, sequar: quam longo tradita leto  
 Incertum est: poenas animæ vivacis ab ipsa  
 Ante feram. potuit cernens tua vulnera, Magne,
- 105 Non fugere in mortem: planctu contusa peribit:  
 Effluet in lacrymas: nunquam veniemus ad enses,  
 Aut laqueos, aut præcipites per inania jactus.  
 Turpe mori post te solo non posse dolore.  
 Sic ubi fata, caput ferali obducit amictu,
- 110 Decrevitque pati tenebras, puppisque cavernis  
 Delituit: sævumque arcte complexa dolorem  
 Perfruitur lacrymis, et amat pro conjugè luctum.  
 Illam non fluctus, stridensque rudentibus Euris  
 Movit, et exurgens ad summa pericula clamor:
- 115 Votaque sollicitis faciens contraria nautis,  
 Composita in mortem jacuit, favitque procellis.  
 Prima ratem Cypros spumantibus accipit undis:  
 Inde tenens pelagus, sed jam moderatior, Euris

*cæsa,*] Codex Regius NOBIS et CRE-  
 DITA: quem si sequimur, sic refingen-  
 dus foret locus,

\_\_\_\_\_ relinquit  
 Pompeius nobis et nostræ creditæ curæ.

ut mox v. 100.

Ne mihi commissas auferrem perfida voces.  
 Sed bene habet recepta lectio *Condita*.  
 Catullus De nuptiis Pelei,

Tum vero facito, ut memori tibi *condita* corde  
 Hæc vigeant *semdata* nec ulla obliaret ætas.

Phædrus iv. Præf.

Quod interiore *condidit* cura angulo.

Val. Flaccus iii.

\_\_\_\_\_ sed nostra requirit  
 Cura viam, memori jam pridem cognita vata.

Ubi Heinsius, *Cognita vitta*, vel *Cognita*  
*fata*. Immo lege *Condita mens*.

109. — *Caput ferali obducit, amictu,*



- In Libycas egit sedes, et castra Catonis.
- 120 Tristis, ut in multo mens est præsga timore,  
 Aspexit patrios comites a littore Magnus,  
 Et fratrem: medias præceps tunc fertur in undas.  
 Dic ubi sit, germane, parens: stat summa, caputque  
 Orbis? an occidimus, Romanaque Magnus ad umbras
- 125 Abstulit? hæc fatur: quem contra talia frater.  
 O felix, quem sors alias dispersit in oras,  
 Quique nefas audis: oculos, germane, nocenteis  
 Spectato genitore fero. non Cæsaris armis  
 Occubuit, dignoque perit auctore ruinæ.
- 130 Rege sub impuro Nilotica rura tenente,  
 Hospitii fretus Superis, et munere tanto  
 In proavos, cecidit donati victima regni.  
 Vidi ego magnanimi lacerantes pectora patris:  
 Nec credens Pharium tantum potuisse tyrannum,
- 135 Littore Niliaco socerum jam stare putavi.  
 Sed me nec sanguis, nec tantum vulnera nostri  
 Affecere senis, quantum gestata per urbes  
 Ora ducis, quæ transfixo sublimia pilo  
 Vidimus: hæc, fama est, oculis victoris iniqui
- 140 Servari, scelerisque fidem quæeaisse tyrannum.  
 Nam corpus Pharisene canes, avidæque volucres

Omnes fere libri *Obdusk*, ut mox *Decre-  
 vit, Delituit*.

121. *Aspexit patrios comites a littore  
 Magnus*,] Qui hic *Magnus* vocatur, est  
 Cnæus Pompeius Magni filius. Scio e-  
 quidem vel in Caligulæ et Claudii ætate  
 cognomen Magni in familia perseverasse.  
 viz tamen crediderim Nostrum, cum al-  
 terum filium, vi. 420. et ix. 85. Sextum  
 prænomine suo vocat, non et hunc iti-  
 dem Cnæum appellasse, ne in ambigui  
 vitium incideret. In libris scriptis fere  
 semper *Gnæus* scribitur, non *Cnæus*, et  
 nonnumquam in inscriptionibus: Græcis  
 semper *Γναίος*, ut *Caius, Γαίος*: c enim  
 litera tam ordine quam potestate, Græco-  
 rum r olim respondebat. Facile autem  
 fuit Librariis *Gnæus* in *Magnus* commu-  
 tare. Responde igitur,

*Aspexit patrios comites a littore Gnæus.*  
 et iterum v. 145.

————— cum talia *Gnæus*,  
 Audisset.

Nec duas consonantes metuas; cum Ho-  
 ratius in medio verbo eandem corripserit,

Donatura *egnat*, si libest, senum.

125. — *Hæc fatur: quem contra  
 talia frater.*] Duo ex nostris codicibus *Con-  
 tra quem*. Responde,

— hæc fatur: *contra CUI* talia frater.

*Cui*, non *Quem*: quippe *Contra* adverbium  
 hic est, non præpositio. Noster viii. 186.

Nostra jubet? dubio contra cui pectore *Magnus*.  
 Silius ii. 493.

Hæc satius Alcmena: *contra cui* talia virgo.

126. *O felix, quem sors alias dispersit*

- Distulerint, an furtivus, quem vidimus, ignis  
 Solverit, ignoro. quæcunque injuria fati  
 Abstulit hos artus, Superis hæc crimina dono:  
 145 Servata de parte queror. Cum talia Magnus  
 Audisset: non in gemitus, lacrymasque dolorem  
 Effudit? justaque furens pietate profatur:  
 Præcipitate rates e sicco littore, nautæ;  
 Classis in adversos erumpat remige ventos:  
 150 Ite, duces, mecum: nunquam civilibus armis  
 Tanta fuit merces, inhumatos condere manes,  
 Sanguine semiviri Magnum satiare tyranni.  
 Non ego Pellæas arces, adytisque resectum  
 Corpus Alexandri pigra Mareotide mergam?  
 155 Non mihi Pyramidum tumulis evulsus Amasis,  
 Atque alii reges Nilo torrente natabunt?  
 Omnia dent pœnas nudo tibi, Magne, sepulcra:  
 Evolvam busto jam numen gentibus Isin,  
 Et tectum lino spargam per vulgus Osirim,  
 160 Et sacer in Magni cineres mactabitur Apis,  
 Suppositisque Deis uram caput. has mihi pœnas  
 Terra dabit: linquam vacuos cultoribus agros;  
 Nec, Nilus cui crescat, erit: solusque tenebis  
 Ægyptum, genitor, populis superisque fugatis.

in oras,] Corrige *Fors* vel ob illud *Dispersit*. Noster il. 12.

Svenihil postum est, sed *Fors* incerta vagatur.

131. *Hospitii fretus Superis,*] Omnes fere codices *Hospitii*. Perperam. *Hospitii Superis*, ut vil. 168. *Scelerum superos*, et il. 80. *Terribilesque deos scelerum*. Ovid. *Met.* v. 45.

———— testatus jusque fidemque  
 Hospitiique deos.

137. — *Gestata per urbes*] *Per urbem* MSS. omnes: Alexandria scilicet. Grotius. Immo, sunt codices, qui *Urbes* habent, et placet. *Per urbes*, usque ad Alexandriam. neque enim Alexandriae hoc actum est, sed Pelusi: quo appulit Pompeius.

140. — *Scelerisque fidem quævisse*

tyrannum.] Corrige *Scelerisque*. Hoc postulat *Quærens* et *Invenire*. Livius xxv. 16. *Eum decus eximium egregiumque solatium suis morti inventurum*.

146. — *Non in gemitus, lacrymasque dolorem Effudit?*] Melius Bernmanni codex *Effundit*, ut mox *Profatur*.

158. *Evolvam busto jam numen gentibus Isin,*

*Et tectum lino spargam per vulgus Osirim,*] Minæ exorcistarum apud Ægyptios. Eusebius in præparatione sic ponit: τὰ ἀγίον τῶν Ἰσίδος ἱερῶν. τὰ μίλα τῶ ἱερίων διακεκάλω, τῶ τόπον, Habet et Jamblichus vi. 5. Grotius.

161. — *Has mihi pœnas*

*Terra dabit:*] Repono, cum codice Regio,

- 165 Dixerat, et classem sævas rapiebat in undas.  
Sed Cato laudatam juvenis compescuit iram.  
Interea totis audito funere Magni  
Littoribus sonuit percussus planctibus æther:  
Exemploque carens, et nulli cognitus ævo
- 170 Luctus erat, mortem populos deflere potentis.  
Sed magis, ut visa est lachrymis exhausta, solutas  
In vultus effusa comas, Cornelia puppe  
Egrediens, rursus geminato verberere plangunt.  
Ut primum in sociæ pervenit littora terræ,
- 175 Collegit vestes, miserique insignia Magni,  
Armaque, et impressas auro, quas gesserat olim,  
Exuvias, pictasque togas, velamina summo  
Ter conspecta Jovi, funestoque intulit igni.  
Ille fuit miseræ Magni cinis. accipit omnis
- 180 Exemplum pietas, et toto littore busta  
Surgunt Thessalicis reddentia manibus ignem.  
Sic, ubi depastis submittere gramina campis,  
Et renovare parans hybernas Appulus herbas,  
Igne fovet terras, simul et Garganus, et arva
- 185 Vulturis, et calidi lucent buceta Matini.  
Non tamen ad Magni pervenit gratius umbram,  
Omne quod in Superos andet convicia vulgus.  
Pompeiumque Deis obicit, quam pauca Catonis  
Verba, sed a pleno venientia pectore veri.
- 190 Civis obit (inquit) multo majoribus impar

————— has mihi penas  
Terra dabis.

Nam et versu proximo, *Solusque tenebris  
Ægyptum, genitor*, plerique codices ha-  
bent *Tenebit*.

165. *Dixerat, et classem sævas rapiebat in undas.*] Cur *sævas undas*, cum *Moderator Euris* v. 117. jam tum fraternam classem in portum egerat? Romanis, qui, cum cœlum servarent, in meridiem se verterent, Euris sive Oriens a læva erat, a dextra Occidens. Responde igitur,

Dixerat et classem *LÆVAS* rapiebat in undas.

hoc est, Alexandriam versus, quod comminatus est.

185. — *Buceta Matini.*] Sic legendum: non *buzeta*. Grotius.

192. *Cui non ulla fuit justis reverentia:*] *Ævo*, cui non reverentia justis fuit? utique si de *Ævo* hoc diceret, dicendum erat *Quo*.

196. *Quaque dari voluit, voluit sibi posse negari.*] Velleius de eodem hoc Pompeio: *potentia quæ honoris causa ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidissimus.* Et de eodem Dion: ἡ μὲν Πομπηίους καὶ τῶν ἄλλων ἐπιπέσειν αὐτῷ καὶ ἰσχύει.

- Nosse modum juris, sed in hoc tamen utilis ævo,  
 Cui non ulla fuit justī reverentia : salva  
 Libertate potens, et solus plebe parata  
 Privatus servire sibi, rectorque Senatus,  
 195 Sed regnantis, erat. nil belli jura poposcit:  
 Quæque dari voluit, voluit sibi posse negari.  
 Immodicas possedit opes: sed plura retentis  
 Intulit : invasit ferrum, sed ponere norat.  
 Prætulit arma togæ: sed pacem armatus amavit.  
 200 Juvit sumta ducem, juvit dimissa potestas.  
 Casta domus, luxuque carens, corruptaque nunquam  
 Fortuna domini. clarum, et venerabile nomen  
 Gentibus, et multum nostræ quod proderat urbi.  
 Olim vera fides Sylla Marioque receptis  
 205 Libertatis obit : Pompeio rebus adempto  
 Nunc et ficta perit. non jam regnare pudebit :  
 Nec color imperii, nec frons erit ulla Senatus.  
 O felix, cui summa dies fuit obvia victo,  
 Et cui quærendos Pharium scelus obtulit enses :  
 210 Forsitan in soceri potuisses vivere regno.  
 Scire mori, sors prima viris, sed proxima cogi.  
 Et mihi, si fatis aliena in jura venimus,  
 Da talem, Fortuna, Jubam : non deprecor hosti  
 Servari, dum me servet cervice recisa.  
 215 Vocibus his major, quam si Romana sonarent  
 Rostra ducis laudes, generosam venit ad umbram

λόγους προσαυτῶν, φιλοῦσθαι τι ἰσχυρά. τῆ  
 δὲ (Cæsari) ἔδιν ἱμῶν καὶ ἀκόντων ἄρχην  
 καὶ μυστῶν ἰσχυρά, τὰς τι τῶν αὐτῶν  
 ἰσχυρῶν ἰδέσθαι. Cic. de Finibus ii. *Ut hodie  
 est noster Pompeius, cui recte facienti  
 gratia est habenda: eas enim, quomodo  
 vellet justus, iniquus poterat impune.* Sic  
 et epistola quæ Ciceronis nomine ad Oc-  
 tavianum legitur, Antonium Octavio con-  
 ferens: *Ille ea tamen exorabat, quæ vole-  
 bat auferre: tu extorques.* Grotius.

197. — Sed plura retentis

*Intulit:*] Hoc verius puto quam  
 quod nimis liberaliter de eo Velleius:  
*Pecunia Tygranis, sicut Pompeio moris*

*erat, redacta in quæstoris potestatem, ac  
 publicis descripta literis.* Grotius.

198. — *Invasit ferrum, sed ponere  
 norat.*] Consentit et in hac re Velleius :  
 qui sic de Pompeio: *In appetendis ho-  
 noribus immodicus, in gerendis verecundis-  
 simus, ut qui eos, ut libentissime iniret, ita  
 finiret æquo animo, et quod cupisset arbi-  
 trio suo sumere, alieno deponeret.* Gro-  
 tius.

207. *Nec color imperii,*] Cic. l. iv. e-  
 pist. 15. ad Atticum: *Amisimus, mi Pom-  
 poni, non omnem modo succum et sangui-  
 nem, sed etiam colorem et speciem pristi-  
 nam civitatis.* Grotius.

- Mortis honos. fremit interea discordia vulgi  
 Castrorum, bellique piget post funera Magni:  
 Cum Tarcho in motu linquendi signa Catonis  
 220 Sustulit; hunc rapta fugientem classe secutus  
 Littus in extremum, tali Cato voce notavit:  
 O nunquam pacate Cilix! iterumne rapinas  
 Vadis in æquoreas? Magnum Fortuna removit:  
 Jam pelago pirata redis. tunc respicit omneis  
 225 In cœtu, motuque viros: quorum unus aperta  
 Mente fugæ, tali compellat voce regentem:  
 Nos, Cato, da veniam, Pompeii duxit in arma  
 Non belli civilis amor, partesque favore  
 Fecimus. ille jacet, quem paci prætulit orbis,  
 230 Causaque nostra perit: patrios permittite penates,  
 Desertamque domum, dulcesque revisere natos.  
 Nam quis erit finis, si nec Pharsalia, pugnae,  
 Nec Pompeius erit? perierunt tempora vitæ,  
 Mors eat in tutum: justas sibi nostra senectus  
 235 Prospiciat flammæ. bellum civile sepulcra  
 Vix ducibus præstare potest. non barbara victos  
 Regna manent: non Armenium mihi sæva minatur,  
 Aut Scythicum Fortuna jugum: sub jura togati  
 Civis eo. quisquis Magno vivente secundus,  
 240 Hic mihi primus erit: sacris præstabitur umbris  
 Summus honor: dominum, quem clades cogit, habebō:  
 Nullum, Magne, ducem. te solum in bella secutus,

219. *Cum Tarcho in motu linquendi signa Catonis*] Fuerat *Tarcon motus* in vulgatis. At in MS. P. in margine scriptum, *dimotus*: quod viam præit ad veram lectionem *Tarcondimotus*. ita enim nominatur hic Cilicum princeps Ciceroni ad Atticum lib. xv. epist. i. et Floro, ac Græce Dionii *ταρcondίμοτος*. Corrupte apud Cassarem, *Tarcundarius*, apud Strabonem *Ταρcondίμοτος* apud Plutar. Antonio *Ταρcondίμος*. Grotius. Codices nostri *Tarcon motus*, *Tarcon commotus*. Codex Pulmanni, *Tarcon dimotus*.

241. — *Dominum, quem clades cogit,*

*habebō*:] Codex Bersemani concinnius, *Clades quem cogit*.

242. *Nullum, Magne, ducem. te solum in bella secutus,*

*Post te, fata sequar*:] Scribe et distingue, cum aliis codicibus:

*Nullum, Magne, ducem, te solum in bella secutus,*  
*Post TUA fata sequar.*

*Nullum alium ducem post fata tua sequar.* Qui vulgo distinguunt, *Habebō dominum, nullum, Magne, ducem,* non vident apostrophem eam ad Magnum in illa

- Post te, fata sequar: neque enim sperare secunda  
 Fas mihi, nec liceat. Fortuna cuncta tenentur
- 245 Cæsaris: Emathium sparsit victoria ferrum.  
 Clausa fides miseris, et toto solus in orbe est,  
 Qui velit, ac possit victis præstare salutem.  
 Pompeio, scelus est bellum civile, peremto,  
 Quo fuerat vivente, fides. si publica jura,
- 250 Si semper patriam sequeris, Cato, signa petamus  
 Romanus quæ Consul habet. sic ille profatus  
 Insiluit puppi, juvenum comitante tumultu.  
 Actum Romanis fuerat de rebus, et omnis  
 Indiga servitii fervebat littore plebes:
- 255 Erupere ducis sacro de pectore voces:  
 Ergo pari voto gessisti bella, juvenus,  
 Tu quoque pro dominis, et Pompeiana fuisti,  
 Non Romana manus? quod non in regna laboras,  
 Quod tibi, non ducibus, vivis; moriensque quod orbem
- 260 Acquiris nulli, quod jam tibi vincere tutum est,  
 Bella fugis, quærisque jugum cervice vacante,  
 Et nescis sine rege pati. nunc causa pericli  
 Digna viris. vestro potuit Pompeius abuti  
 Sanguine: nunc patriæ jugulos ensesque negatis,
- 265 Cum prope libertas. unum Fortuna reliquit  
 Jam tribus e dominis. pudeat: plus regia Nili  
 Contulit in leges, et Parthi militis arcus.  
 Ite, o degeneres, Ptolemæi munus et arma

distinctione non belle poni, in nostra venuste.

252. *Insiluit puppi,*] Duo ex nostris, *Insiluit Puppim*, ut lll. 626.

Insiluit solo nociturus pondere, puppem.

Ovid. Met. viii. 142.

— vix dixerat, *insiluit undas*.

254. *Indiga servitii fervebat littore plebes*:] *Pubes*, repones; ut mox *Juventus*, et ante *Juvenum*. si modo retineas hunc et priorem versum: nam codicum bona pars non agnoscit.

256. *Ergo pari voto gessisti bella, juvenus,*] Eodem voto quo Cæsariani, pro

domino, non contra dominatum. *Grotius*. Non eodem quo Cæsariani, sed eodem inter vos: omnes pari voto, pari animo, eodem studio, omnes pariter.

259. *Quod tibi, non ducibus, vivis; moriensque quod orbem Acquiris nulli,*] Plerique omnes codices recte habent,

Quod tibi, non ducibus, *VIVIS MORERIS-QUE*; quod orbem  
 Acquiris nulli.

et *Bella fugis*, per interrogationem effertur.

263. — *Vestro potuit*] Codices com-

- Spernite. quis vestras ulla putet esse nocenteis  
 270 Cæde manus? credet facileis sibi terga dedisse,  
 Credet ab Emathiis primos fugisse Philippis.  
 Vadite securi: meruistis iudice vitam  
 Cæsare, non armis, non obsidione subacti.  
 O famuli turpes, domini post fata prioris  
 275 Itis ad hæredem. cur non majora mereri,  
 Quam vitam, veniamque libet? rapiatur in undas  
 Infelix Magni conjux, prolesque Metelli:  
 Ducite Pompeios: Ptolemæi vincite munus.  
 Nostra quoque inviso quisquis feret ora tyranno,  
 280 Non parva mercede dabit. sciat ista juvenus  
 Cervicis precio bene se mea signa secutam.  
 Quin agite, et magna meritum cum cæde parate:  
 Ignavum scelus est tantum fuga. dixit: et omneis  
 Haud aliter medio revocavit ab æquore puppes,  
 285 Quam simul effetas linquunt examina ceras,  
 Atque oblita favi non miscent nexibus alas,  
 Sed sibi quæque volat, nec jam degustat amarum  
 Desidiosa thymum: tum si sonus increpat æris,  
 Attonitæ posuere fugam, studiumque laboris  
 290 Florigeri repetunt, et sparsi mellis amorem:

plures, *Potuit vestro*: quo pacto in Arsi, majore cum emphasi, erit *Potuit*.

268. *Ite, o degeneres, Ptolemæi munus et arma*

*Spernite.*] *Spernite*, aiunt Interpretes, munus *Ptolemæi*. hoc est, libertatem Pompeii nece vobis donatam. Immo ordo est, *Ite, o degeneres, munus Ptolemæi*; per Epexegein. Nimirum Ptolemæus dederat Ægyptias naves, has ipsas quibus tum præerat Pompeius filius. Vide Cæsarem Civil. iii. 4. 5. Appianus Civil. ii. p. 773. *Διόνειοι καὶ ἐξ Αἰγύπτου τῆς ἑξήκοντα ἀντὶ παραγωγῆσθαι παρὰ τῶν Αἰγύπτου βασιλείου Κλεοπάτρας εἰ καὶ εὐδελφῶ πατρὶς ἴσθι ὄντες ἄλλ' αἰδῆ μὴ ἐσυνφάχουσαν, ἢ δὲ γὰρ εὐὲ ἄλλο ναυτικὸν ἄλλ' ἐσ' ἀργυρῆς ἐν Κερύρα καταμύειν.* Dicit, *Sexaginta naves a Cleopatra et Ptolemæo missas, Corcyræ subiectissæ.* Has porro

a Corcyra Cato in Libyam duxit. Sed Cæsar Civil. iii. 3. Naves longas, quarum erant auxilio quinquaginta missæ ad Pompeium, quæ prælio in Theasalia facto domum redierant.

280. — *Sciat ista juvenus*] Probo quod habent MSS. P. et T. *sciet*, ut congruat cum *dabit*. Grotius.

288. — *Tum si sonus increpat æris,*] Berusmanni duo codices *Increpet*. acutissimus Heinsius ex codicibus quibusdam adsciscit,

*Phrygi* sonus increpat æris.

Satis quidem bene: sed tamen ut melius sit et præferendum, quod jam obtinet! Quippe illud *Tum si* in comparationibus et usum et dignitatem habet. Noster i. 209. de Leone:

————— vasto grave murmur hiatus

Gaudet in Hyblæo securus gramine pastor  
 Divitias servasse casæ: sic voce Catonis  
 Inculcata viris justî patientiæ martis.

Jamque actu belli non doctas ferre quietem

295 Constituit mentes, serieque agitare laborum.

Primum littoreis miles lassatur arenis.

Proximus in muros, et mœnia Cyrenarum

Est labor: exclusus nulla se vindicat ira:

Pœnaque de victis sola est, vicisse, Catoni.

300 Inde peti placuit Libyci contermina Mauris

Regna Jubæ, sed iter mediis Natura negabat

Syrtybus: has audax sperat sibi cedere virtus.

Syrtes vel primam mundo Natura figuram

Cum daret, in dubio pelagi terræque reliquit.

305 Nam neque subsedit penitus, quo stagna profundî

Acciperet, nec se defendit ab æquore tellus:

Ambigua sed lege loci jacet invia sedes:

Æquora fracta vadis, abruptaque terra profundo,

Et post multa sonant projecti littora fluctus.

310 Sic male deseruit, nullosque exegit in usus

Hanc partem Natura sui. vel plenior alto

Olim Syrtis erat pelago, penitusque natabat:

Infremuit: *sum torta levis et lancea Mauri*  
 Hæreat.

Virgil. Georg. iii. 83. de Equo,

\_\_\_\_\_ color deterrimus albis

Et gilvo: *sum et qua sonum procul arma de-*  
 dere.

Porro vides, et *Increpat et Increpet* recte  
 habere; illud ut *Dedere*, hoc ut *Hæreat*.  
 sed par est; ut sibi potius quam aliis si-  
 milis sit *Noster*.

289. — *Studiumque laboris*

*Florilegi repetunt,*] Quid, an to-  
 tos flores portant? Repono *Florilegi*;  
 quod occupavit Heinsius ad Silium. Ovid.  
 Met. xv. 366.

\_\_\_\_\_ de putri viscere passim  
 Florilege nascuntur apes.

299. *Pœnaque de victis sola est, vicisse,*  
*Catoni.*] Antea ubique fuit *devictis*. Ca-  
 toni autem habent et MSS. Cato non a-

liam, inquit, pœnam sumsit de hostibus,  
 præter ipsum vincere. contentus fuit sola  
 victoria. id illi supplicii satis visum. Gro-  
 tius.

302. — *Has, audax sperat sibi cedere*  
*virtus.*] *Has*, id est, *Syrtes*. Quidni recte?  
 Sed codex Caianus magis magnifice,  
 HANC.

\_\_\_\_\_ sed Iter mediis Natura vetabat  
 Syrtibus: HANC audax sperat sibi cedere vir-  
 tus.

Major codicum pars *Vetabat*, quod fortius  
 est quam *Negabat*; ut et *Hanc* fortiores  
 viros indicat quam *Has*. Sperat virtus  
 Naturam ipsam vincere, Hanc ipsam quæ  
 vetat, non *Aqs*, per quas vetat. Sallustius  
 Bello Jug. i. 79. *Metellus qui omnia ar-*  
*ma, tela, locos, tempora, denique Naturam*  
*ipsam cæteris imperitantem, industria vice-*  
*rat.*

311. — *Vel plenior alto*



Sed rapidus Titan ponto sua lumina pascens,  
Æquora subduxit zonæ vicina perustæ:

- 315 Et nunc pontus adhuc Phœbo siccante repugnat.  
Mox ubi damnosum radios admoverit ævum,  
Tellus Syrtis erit: nam jam brevis unda superne  
Innatat, et late periturum deficit æquor.  
Ut primum remis actum mare propulit omne
- 320 Classis onus, densis fremuit niger imbris Auster  
In sua regna furens: tentatum classibus æquor  
Turbine defendit, longeque a Syrtibus undas  
Egit, et illato confregit littore pontum.  
Tum quarum recto deprendit carbasa malo
- 325 Eripuit nautis, frustra que rudentibus ausis  
Vela negare Noto, spatium vicere carinæ,  
Atque ultra proram tumuit sinus. omnia si quis  
Providus antennæ suffixit lintea summæ,  
Vincitur, et nudis avertitur armamentis.
- 330 Sors melior classi, quæ fluctibus incidit altis,  
Et certo jactata mari. quæcunque levatæ  
Arboribus cæsis flatum effudere prementem:  
Abstulit has ventis liber contraria volvens  
Æstus, et obnixum victor detrusit in Austrum.
- 335 Has vada destituunt, atque interrupta profundo  
Terra ferit puppes: dubioque obnoxia fato  
Pars sedet una ratis, pars altera pendent in undis.  
Tunc magis impactum brevibus mare, terraque sævit  
Obvia consurgens: quamvis elisus ab Austro,
- 340 Sæpe tamen cumulos fluctus non vincit arenæ.  
Eminet in tergo pelagi procul omnibus arvis,

*Olim Syrtis erat pelago,*] Sententia est: Vel ab initio Syrtis hic illic extabat et eminebat; vel (quod nunc dicit) tota primum plana erat et aquis tecta; sed eas sol vicinus calore suo subduxit, et terram hic illic nudam reliquit. Quare lege cum Bersmanni codice

————— sed *placior* alto  
Olim Syrtis erat pelago.

319. *Ut primum remis actum mare*] *Ictum mare non male* MS. P. Grotius.

Recte *Ictum*. ipsa navis *acta* dicitur, mare *ictum*. Ovid. Heroid. xii.

Hæc mihi, cur unquam juvenilibus *acta* lacertis Phryzeam petiit Felix arbor ovem.

Virgilius v. 198.

————— vastis tremis ictibus ærea puppis.

Ictibus scilicet remorum.

323. ——— *Et illato confregit littore pontum.*] Scholiastes manuscriptus videtur legisse *contraxit*. Sed et *confringi*,

- Inviolatus aqua; sicci jam pulveris agger;  
 Stant miseri nautæ, terræque hærente carina  
 Littora nulla vident. sic partem intercipit æquo  
 345 Pars ratium major regimen, clavumque secuta est,  
 Tuta fuga, nautasque loci sortita peritos,  
 Torpentem Tritonos adit illæsa paludem.  
 Hanc, ut fama, Deus, quem toto littore pontus  
 Audit ventosa perflantem murmura concha,  
 350 Hanc et Pallas amat: patrio quæ vertice nata  
 Terrarum primam Libyen (nam proxima cœlo est,  
 Ut probat ipse calor) tetigit: stagnique quieta  
 Vultus vidit aqua, posuitque in margine plantas,  
 Et se dilecta Tritonida dixit ab unda.  
 355 Quam juxta Lethes tacitus prælabitur amnis  
 Infernis, ut fama, trahens obliviam venis:  
 Atque insopiti quondam tutela draconis,  
 Hesperidum pauper spoliatis frondibus hortus.  
 Invidus, annoso famam qui derogat ævo,  
 360 Qui vates ad vera vocat. fuit aurea silva,  
 Divitiisque graves, et fulvo germine rami,  
 Virgineusque chorus nitidi custodia luci,  
 Et nunquam somno damnatus lumina serpens,  
 Robora complexus rutilo curvata metallo.  
 365 Abstulit arboribus pretium, nemorique laborem  
 Alcides: passusque inopes sine pondere ramos  
 Rettulit Argolico fulgentia poma tyranno.  
 His igitur depulsa locis, ejectaque classis  
 Syrtibus, haud ultra Garamantidas attigit undas:

id est, interrumpi mare non male dicitur,  
 illatis eo arenarum aggeribus, quos poë-  
 tice litus vocat, quia à littore veniebant.  
 Grotius:

333. *Abstulit has ventis liber contraria  
 volvens*

*Æstus,*] MS. P. melius:

Abstulit has liber, ventis contraria volvens.

Grotius. Et sic codices nostri universi.  
 Ovid. *Metam.* viii. 471.

utque carina,  
 Quam ventus ventoque rapit contrarius æstus,  
 Vim geminam sensit.

338. *Tunc magis impactum brevibus  
 mare, terraque sævi]* Manuscriptus *Sæpe*.  
 Forte legendum,

Tunc magis *INCERTUM BREVIUS* mare, ter-  
 raque *LÆDAT*  
 Obvia consurgens.

*Brevius mare, vadosius.*

349. *Audit ventosa perflantem mur-  
 mura concha,*] Nic. Heinsius corrigit  
*Marmora*. Non audio. Quale enim esset,  
*Pontus* audit perflantem *Marmora* id est,  
*pontum?* Repone,

- 370 Sed duce Pompeio Libyes melioris in oris  
 Mansit. at impatiens virtus hærere Catonis  
 Audet in ignotas agmen committere gentes,  
 Armorum fidens, et terra cingere Syrtim.  
 Hæc eadem suadebat hyema, quæ clauserat æquor.
- 375 Et spes imber erat, nimios metuentibus ignes:  
 Ut neque sole viam, nec duro frigore æævam,  
 Inde polo Libyes, hinc bruma temperet annus:  
 Atque ingressurus steriles, sic fatur, arenas.  
 O quibus una salus placuit mea castra secutis
- 380 Indomita cervice mori, componite mentes  
 Ad magnum virtutis opus, summosque labores.  
 Vadimus in campos steriles, exustaque mundi,  
 Qua nimius Titan, et raræ in fontibus undæ,  
 Siccaque letiferis equalent serpentibus arva,
- 385 Durum iter. ad leges, patriæque ruentis amorem  
 Per mediam Libyen veniant, atque invia tentent,  
 Si quibus in nullo positum est evadere voto,  
 Si quibus ire sat est. neque enim mihi fallere quenquam  
 Est animus, tectoque metu perducere vulgus.
- 390 Hi mihi sint comites, quos ipsa pericula ducent,  
 Qui me teste, pati, vel quæ tristissima, pulchrum  
 Romanumque putant. at qui sponsore salutis  
 Miles eget, capiturque animæ dulcedine, vadat  
 Ad dominum meliore via. dum primus arenas
- 395 Ingrediar, primusque gradus in pulvere ponam,  
 Me calor æthereus feriat, mihi plena veneno  
 Occurrat serpens; fatoque pericula vestra  
 Prætentate meo: sitiât, quicumque bibentem,  
 Viderit: aut umbras nemorum quicumque petentem,
- 400 Æstuet: aut equitem peditum præcedere turmas,  
 Deficiat; si quo fuerit discrimine notum

— ventosæ PROstantem murmura concha.

Murmura tubæ, conchæ, passim.

386. Per mediam Libyen veniant,]  
 Concinnius codex Bersmanni. Per medi-  
 am veniant Libyen.

405. Sola potest Libye turbam prestare  
 malorum,

Ut deceat fugisse viros.] Immo

Turba, ut codices plurimi: et Potes, ut  
 Bersmanni codex, et Academicus,

Sola potest, Libye turba, prestare malorum,  
 Ut deceat fugisse viros.

415. — Et littora flexu

- Dux, an miles eam. serpens, sitis, ardor, arenæ,  
 Dulcia virtuti: gaudet patientia duris.  
 Lætius est, quoties magno sibi constat, honestum.
- 405 Sola potest Libye turbam præstare malorum,  
 Ut deceat fugiase viros. Sic ille calentes  
 Incendit virtute animos, et amore laborum,  
 Irreducemque viam deserto limite carpit:  
 Et sacrum parvo nomen clausura sepulcro
- 410 Invasit Libye securi fata Catonis.  
 Tertia pars rerum Libye, si credere famæ  
 Cuncta velis: at si ventos cœlumque sequaris,  
 Pars erit Europæ. nec enim plus littora Nili,  
 Quam Scythicus Tanais primis a Gadibus absunt:
- 415 Unde Europa fugit Libyen, et littora flexu  
 Oceano fecere locum: sed major in unam  
 Orbis abit Asiam. nam cum communiter istæ  
 Effundant Zephyrum, Boreæ latus illa sinistrum  
 Contingens, dextrumque Noti, discedit in ortus,
- 420 Eurum sola tenens. Libycæ quod fertile terræ est,  
 Vergit in occasus: sed et hæc non fontibus ullis  
 Solvitur: Arctos raris Aquilonibus imbres  
 Accipit, et nostris reficit sua rura serenis.  
 In nullas vitiatur opes; non ære, nec auro
- 425 Excoquitur, nullo glebarum crimine, pura,  
 Et penitus terra est. tantum Maurusia genti  
 Robora divitiæ, quarum non noverat usum:  
 Sed citri contenta comis vivebat, et umbra.  
 In nemus ignotum nostræ venere secures:
- 430 Extremoque epulas, mensasque petivimus orbe.  
 At quæcunque vagam Syrtim complectitur ora  
 Sub nimio projecta die, vicina perusti  
 Ætheris, exurit messes, et pulvere Bacchum

*Oceano fecere locum:]* Malim,  
 flexa. Grotius.

421. — *Sed et hæc non fontibus ullis  
 Solvitur:]* Repono, *Sed et hoc.  
 Quod fertile terræ est, vergit in occasus;  
 sed et hoc sine fontibus est.*

422. — *Arctos raris Aquilonibus  
 imbres*

*Accipit,]* Hinc illud Papinii:  
 Cum Libyam Boreas Italos niger attulit imbres.  
 Grotius.

427. *Robora divitiæ, quarum non no-*

Enecat, et nulla putris radice tenetur.

- 435 Temperies vitalis abest: et nulla sub illa  
Cura Jovis terra est: Natura deside torpet  
Orbis, et immotis annum non sentit arenis.  
Hoc tam segne solum raras tamen exerit herbas,  
Quas Nasamon gens dura legit, qui proxima ponto
- 440 Nudus rura tenet, quem mundi barbara damnis  
Syrtis alit. nam littoreis populator arenis  
Imminet, et nulla portus tangente carina,  
Novit opes. sic cum toto commercia mundo  
Naufragiis Nasamones habent. hac ire Catonem
- 445 Dura jubet virtus. illic securo juvenus  
Ventorum, nullasque timens tellure procellas,  
Æquoreos est passa metus. nam littore sicco,  
Quam pelago, Syrtis violentius excipit Austrum,  
Et terræ magis ille nocet; non montibus ortum
- 450 Adversis frangit Libye, scopulisque repulsum  
Dissipat, et liquidas e turbine solvit in auras:  
Nec ruit in sylvas, annosaque robora torquens  
Lassatur: patet omne solum, liberque meatu  
Æoliæ rabiem totis exercet arenis:
- 455 Et non imbriferam cum torto pulvere nubem  
In flexum violentus agit: pars plurima terræ  
Tollitur, et nunquam resoluta vertice pendet.  
Regna videt pauper Nasamon errantia vento,  
Discussasque domos: volitantque a culmine raptæ
- 460 Detecto Garamante casæ. non altius ignis

scrat usum:] Corrige Quorum. Quorum roborum, non Quorum divitiarum.

451. — Et liquidas e turbine solvit in auras:] Ita malimus quam se. Grotius.

455. Et non imbriferam] Hic non imbriferam ðq' ð legi debet. Nubem enim non imbriferam vult intelligi eam que ex arenis constat. Grotius. Reponere ex plerisque scriptis editisque,

Et non imbriferam contorto pulvere nubem.

456. — Pars plurima terræ Tollitur,] Alii codices Maxima, quidam Ultima. Reponere, Pars extrema terra: ut mox, 471.

imaque tellus Stat, quia summa fugit.

Ultra, citra, intra, extra, infra, ultimus, citimus, intimus, extimus, infimus. At in prosa oratione Librarii peræpe induxerunt Extremus, in ligata Ultimus. Silius vii. 590.

- Rapta vehit: quantumque licet consurgere fumo,  
 Et violare diem, tantum tenet aëra pulvis.  
 Tum quoque Romanum solito violentior agmen  
 Aggreditur, nullusque potest consistere miles,  
 465 Instabilis raptis etiam, quas calcat, arenis.  
 Concuteret terras, orbemque a sede moveret,  
 Si solida Libye compage, et pondere duro  
 Clauderet exesis Austrum scopulosa cavernis:  
 Sed quia mobilibus facilis turbatur arenis,  
 470 Nusquam luctando stabilis manet: imaque tellus  
 Stat, quia summa fugit. galeas, et scuta virorum,  
 Pilaque contorsit violento spiritus actu,  
 Intentusque tulit magni per inania cœli.  
 Illud in externa forsân longèque remota  
 475 Prodigium tellure fuit: delapsaque cœlo  
 Arma timent gentes, hominumque erepta lacertis  
 A Superis demissa putant. sic illa profecto  
 Sacrificio cecidere Numæ, quæ lecta juvenus  
 Patria cervice movet: spoliaverat Auster  
 480 Aut Boreas populos ancilia nostra ferentes.  
 Sic orbem torquente Noto Romana juvenus  
 Procubuit, metuensque rapi, constrinxit amictus  
 Inseruitque manus terræ: nec pondere solo,  
 Sed nixu jacuit, vix sic immobilis Austro,  
 485 Qui super ingentis cumulos involvit arenæ,  
 Atque operit tellure viros. vix tollere miles  
 Membra valet, multo congestu pulveris hærens.

————— nunc *estimo* cingens  
 Clausos ipse tenet.

Ovidius Met. i. 31.

Densior his tellus: elementaque grandis traxit,  
 Et pressa est gravitate sua: circumfusius humor  
*Estimo* possedit, solidumque coërcuit orbem.

Sic ibi lego, non ut libri, *Ultima*.

459. ——— *Volitantque a culmine raptæ*

*Detecto Garamante casæ.*] Redit  
 hoc altero abhinc versu: *Non altius ipsæ*  
*Rapta vehit.* Lege RUPTÆ. Seneca  
 Nat. Quæst. p. 664. *Ventus* ——— *œdificia*  
*tota corripens in altum frangit.*

463. ——— *Solito violentior*] At jam ante  
 v. 448. de eodem Austro *Violentior*  
 habuimus. Repono hic,

Tum quoque Romanum solito *TRUCULEN-*  
*TIOR* agmen  
 Aggreditur.

Claudianus Rapt. Proserp. ii. 308.

————— *quantas truculentior Auster*  
*Decutit arboribus frondes.*

487. ——— *Vix tollere miles*

*Membra valet, multo congestu pul-*  
*veris hærens.] Corrige,*

- Alligat et stantes affusse magnus arenæ  
 Agger, et immoti terra surgente tenentur.
- 490 Saxa tulit penitus discussis proruta muris,  
 Effuditque procul miranda sorte malorum:  
 Qui nullas videre domos, videre ruinas.  
 Jamque iter omne latet: nec sunt discrimina terræ  
 Ulla, nisi ætheriæ medio velut æquore flammæ.
- 495 Sideribus novere vias: nec sidera tota  
 Ostendit Libycæ finitor circulus oræ,  
 Multaque devexo terrarum margine celat.
- Utque calor solvit, quem torserat æera ventus,  
 Incensusque dies, manant sudoribus artus:
- 500 Arent ora siti: conspecta est parva maligna  
 Unda procul vena: quam vix e pulvere miles  
 Corripiens, patulum galea confudit in orbem,  
 Porrexitque duci. squalabant pulvere fauces  
 Cunctorum: minimumque tenens dux ipse liquoris
- 505 Invidiosus erat. mene, inquit, degener unum  
 Miles in hac turba vacuum virtute putasti?  
 Usque adeo mollis, primisque caloribus impar  
 Sum visus? quanto poena tu dignior ista,  
 Qui populo sitiente bibas! sic concitus ira
- 510 Excussit galeam, suffecitque omnibus unda.

————— multi congestu pulveris hærens.

490. *Saxa tulit penitus*] Hic versus et duo sequentes videntur spurii esse: certe nullo modo huc pertinent. *Saxa tulit?* quis tulit? *Auster, Notus, Ventus, Spiritus?* Atqui tot alia intervenerunt, ut istud nomen exprimendum hic fuerit, non subaudiendum. *Saxa discussis muris proruta:* Qui muri? cum nihil hic esset præter *casas et mapalia culmo congesto*, quæ jam pridem ventus discusserat, v. 459.

*Discussæque domos:* volitantque a culmine raptæ

*Detecto Garamante case.*

Postremo de *arena* hic agitur, non de *saxis*: et hoc tristico sublato, cætera longe aptius conjunguntur,

*Alligat et stantes affusse magnus arenæ*  
*Agger: et immoti terra surgente tenentur.*  
*Jamque iter omne latet.*

*Arena scilicet contextum et confusum.*

496. — *Libycæ finitor circulus oræ,*] Seneca Nat. Quæst. v. 17. *His sentus circulus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit. hanc lineam quæ inter aperta et occulta est, Græci deiætheris vocant, nostri Finitorem dicere, alii Finientem.*

499. *Incensusque dies,*] Versus hic aliquos omisimus inepte ex loco inferiore repetitos: qui et in MS. deerant. Grotius. Versus omisi, qui in prioribus Editionibus et nonnullis scriptis comparent, hi sunt,

Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum  
 Inculti Garamantes habent : stat corniger illic  
 Jupiter, ut memorant, sed non aut fulmina vibrans,  
 Aut similis nostro, sed tortis cornibus Ammon.

- 515 Non illic Libycæ posuerant ditia gentes  
 Tempa : nec Eois splendent donaria gemmis.  
 Quamvis Æthiopum populia, Arabumque beatis  
 Gentibus, atque Indis unus sit Jupiter Ammon,  
 Pauper adhuc Deus est, nullis violata per ævum
- 520 Divitiis delubra tenens ; morumque priorum  
 Numen Romano templum defendit ab auro.  
 Esse locis Superos testatur silva per omnem  
 Sola virens Libyen. nam quicquid pulvere sicco  
 Separat ardentem tepida Berenicida Lepti,
- 525 Ignorat frondes: solus nemus extulit Ammon.  
 Silvarum fons causa loco, qui putria terræ  
 Alligat, et domitas unda connectit arenas.  
 Sic quoque nil obstat Phœbo, cum cardine summo  
 Stat librata dies: truncum vix protegit arbor :
- 530 Tam brevis in medium radiis compellitur umbra.  
 Deprensus est hunc esse locum, qua circulus alti  
 Solstitii medium signorum percutit orbem.  
 Non obliqua meant, nec Tauro Scorpius exit

*Incensusque dies.] Jam mundi ætior ignis,  
 Jam plaga quam nullam superi mortalibus ul-  
 tra*

*A medio fecere die, calcatur : et humor  
 In Noton omnis abt. manant sudoribus artus.*

Vide infra v. 604. cæsterum plures codi-  
 ces, non *Incensus sed Exarsitque dies.*

501. — *Quam vix e pulvere miles  
 Corriprens, patulum galea confudit  
 in orbem,] Pro Corriprens, nonnulli codi-  
 ces Sustulit et : alii, teste Heinsio ad  
 Claudianum, Convera. Unus ex nostris  
 pro varia lectione, Contulit et ; unus, In  
 pulvere. et Galea nostri universi. Legerim,*

— quam vix *CUM* pulvere miles  
 Corriprens, patulum galea confudit in orbem.  
*Cum pulvere, ut ostendat non liquidam,  
 sed pulvere turbatam fuisse.*

512. — *Stat corniger illic  
 Jupiter,] Quomodo Corniger, cum  
 mox addat, Sed tortis cornibus Ammon?  
 Lege ex Isaaci Vossii codice,*

— stat *CERTIOR* illic  
 Jupiter, ut memorant.  
*Certior, ob summam ejus oraculi fidem et  
 existimationem. Noster vi. 813.*

— tibi *certior* omnia vates  
 Ipse canet siculis genitor Pompeius in oris.  
 Vide ipsum Vossium ad Melam.

525. — *Solus nemus extulit Am-  
 mon.] Male libri abstulit, aut attulit.  
 Sola Ammonitis arbores erigit. Grotius.  
 Immo, pace magni viri, longe elegantius  
 Scripti Abstulit; quam Correctores Ex-  
 tulit. Abstulit, quia solus habet, reliqua  
 regio minime. Catullus,*



- Rectior, aut Aries donat sua tempora Libræ,  
 535 Aut Astræa jubet lentos descendere Pisces.  
 Par Geminis Chiron, et idem quod Carcinus ardens  
 Humidus Ægoceros: nec plus Leo tollitur Urna.  
 At tibi, quæcunque es Libyco gens igne diremta,  
 In Noton umbra cadit, quæ nobis exit in Arcton.  
 540 Te segnis Cynosura subit: tu sicca profundo  
 Mergi plaustra putas, nullumque in vertice semper  
 Sidus habes immune maris, procul axis uterque est,  
 Et fuga signorum medio rapit omnia cælo.  
 Stabant ante fores populi, quos miserat Eos,  
 545 Cornigerique Jovis monitu nova fata petebant:  
 Sed Latio cessere duci: comitesque Catonem  
 Orant, exploret Libycum memorata per orbem  
 Numina, de fama tam longi judicet ævi.  
 Maximus hortator scrutandi voce Deorum  
 550 Eventus Labienus erat. sors obtulit, inquit,

Omibus una omnes surripuit venetas.

526. — *Fons* — qui patria terra  
 Alligat,] Seneca Epist. 55. Lon-  
 gior tranquillitas solvit, cum arenis, quæ  
 humore alligantur, succus abcessit,

541. — *Nulhumque in vertice semper  
 Sidus habes immune maris,*] Re-  
 ponsæ quod plures codices præferunt,

— nullumque in vertice *SUMMO*.

*Vertice summo*, hoc est, Polo Arctico. et  
 Semper prorsus otiosum est. Colurum  
 intelligit per Cancrum et Capricornum  
 transeuntem. et medium Signorum or-  
 bem, Eclipticam. Ergo ponit Ammo-  
 nem sub Æquinoctiali, ut Silius iii. 654.

*Ad sinem cæli* medio tenduntur ab orbe  
 Squalentes camp.

545. *Cornigerique Jovis monitu nova  
 fata petebant:*] Ferri hæc possunt. Ovid.  
 Met. xiii. 916.

Ecce *Jovis monitu*, deceptus imagine somni,  
 Rex jubet inceptam curam dimittere belli.

Heroid. xvi.

Namque ego *divino monitu*, ne nescia peccos,  
 Advohor.

Si igitur *Monitu* legas, hæc erit sententia;  
 Ammonem eos domi per visum, per som-  
 nium monuisse, ut oracula sua consultum  
 irent. Atqui hoc absurdum est. Sed  
 credo a Poëta profectum esse,

Cornigerique Jovis *monitus*, nova fata, pete-  
 bant.

*Monitus*, responsa. Virgil. vii. 92.

Hic et tum pater ipse *petens responsa* Lælius.  
 et 102.

Hæc responsa patris Fauni *monitusque* silenti  
 Nocte datos.

Silius i. 155.

— *potens responsa sacerdos*.

Certe *Monitus* potius, quam unum *Moni-  
 tum*, cum tot populi præ foribus starent.  
*Nova fata* per Epexegesim. Ammonis  
 responsa nova fata sunt; quasi, quod de  
 Delphico deo dicit, v. 92.

Sive canit fatum, seu quod jubet ipsa canendo  
 Fit fatum.

Virgilius x. 35. de Jove,

— cur nunc tua quisquam

Flectere jussa potest, aut cur nova condere fata?  
 Ovid. Metam. xi. 759. de Æsaco in mer-  
 gum transformato,

- Et fortuna viæ, tam magni numinis ora,  
 Consiliumque Dei : tanto duce possumus uti  
 Per Syrtes, bellique datos cognoscere casus.  
 Nam cui crediderim Superos arcana daturus,  
 555 Dicturosque magis, quam sancto vera Catoni ?  
 Certe vita tibi semper directa supernas  
 Ad leges, sequerisque Deum. datur ecce loquendi  
 Cum Jove libertas : inquire in fata nefandi  
 Cæsaris, et patriæ venturos excute mores :  
 560 Jure suo populis uti, legumque licebit,  
 An bellum civile perit. tua pectora sacra  
 Voce reple : duræ saltem virtutis amator  
 Quære quid est virtus, et posce exemplar honesti.  
 Ille deo plenus, tacita quem mente gerebat,  
 565 Effudit dignas adytis e pectore voces.  
 Quid quæri, Labiene, jubes ? an liber in armis  
 Occubuisse velim potius, quam regna videre ?

Qui nisi sensisset prima nos fata juventa.

553. — *Bellique ddtos cognoscere casus.* Codex ex nostris unus, *Bellisque* ut supra 84. Tu *pete* bellorum casus : si *Belli* mavis, tum lege,

— bellique ratos cognoscere casus.

563. — *Et posce exemplar honesti.* Tacitus Annal. xvi. 32. *Egnatius Stoicus ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterum animo perfidiosus.*

565. *Effudit dignas adytis e pectore voces.* Seneca pater contr. l. i. *Erratis, nisi illam vocem non M. Catonis, sed Oraculi creditis. Quid enim est oraculum ? Nempe voluntas divina hominis ore enunciata. Et quem tandem antistitem digniorem invenire sibi divinitas potuit, quam Catonem ?* Grotius.

568. *An sit vita nihil, sed longam differat ætas ?* Vita nihil est, id est, ἀδιάφορον. Longam differt ætas, id est, producit. Aut potius, longæ differat ætas. Longæ vitæ ætas differt, non bonitas. Cicero de Finibus ii. latius explicat quod hic breviter ex Stoicorum scito dicitur : qui bonum omne in virtute ponit, is potest di-

cere perfici beatam vitam perfectione virtutis. Negat enim summo bono afferre incrementum diem. Et iii. Stoicis non videtur optabilior nec magis expectanda beata vita, si sit longa, quam si brevis. Chrysippus dixerat : καίσαρσιν σαυὰ τὸν πλεονα χρόνον ἂν μᾶλλον ἰδαμονόντων, ἂν οὐκ ἂν ἰδαμονίας αἰρετοῦς γαυοῖς οὐκ ἡμωρμίας. Alibi : ἀγαθὸν ἰ χρόνος ἢ αὐτὸν πρῶτον γινώσκων. Libet illustrare hæc Senecæ verbis. Is libro de brevitate vitæ : Quomodo fabula, sic vita, non quamdiu, sed quam bene acta sit, refert. Idem Epistola lxxiii. Non est virtus major quæ longior. ubi et hoc nimis superbum, qualia Stoicorum non pauca : Deus non vincit sapientem felicitate, etiamsi vincit ætate. et epist. lxxiv. Utcunque fortuna se gessit, sive illi senectus longa contigit, sive citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamvis ætatis diversa sit. Et lxxviii. Scit tempore honesta non crescere. Et xciii. Longa est vita si plena est. Impletur cum animus sibi bonum suum reddidit. Unde hoc infert egregium : hoc agamus, ut quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed mul-

- An sit vita nihil, sed longam differat ætas?  
 An noceat vis ulla bono? Fortunaque perdat  
 570 Opposita virtute minas? laudandaque velle  
 Sit satis, et nunquam successu crescat honestum?  
 Scimus, et hoc nobis non altius inseret Ammon.  
 Hæremus cuncti Superis, temploque tacente,  
 Nil facimus non sponte Dei: nec vocibus ullis  
 575 Numen eget: dixitque semel nascentibus auctor  
 Quicquid scire licet: sterileis nec legit arenas,  
 Ut caneret paucis, mersitque hoc pulvere verum:  
 Estne Dei sedes nisi terra, et pòntus, et aër,  
 Et cœlum, et virtus? Superos quid quærimus ultra?  
 580 Juppiter est quodcunque vides, quocunque moveris.  
 Sortilegis egeant dubii, semperque futuris  
 Casibus ancipites: me non oracula certum,  
 Sed mors certa facit: pavido, fortique cadendum est.  
 Hoc satis est dixisse Jovem. Sic ille profatur:  
 585 Servataque fide templi discedit ab aris,  
 Non exploratum populis Ammona relinquens.  
 Ipse manu sua pila gerens, præcedit anheli  
 Militis ora pedes: monstrat tolerare labores,  
 Non jubet: et nulla vehitur cervice supinus,  
 590 Carpentove sedens. somni parcissimus ipse est,  
 Ultimus haustor aquæ. cum tandem fonte reperto  
 Indiga cogatur latices potare juventus,  
 Stat, dum lixa bibat. Si veris magna paratur

tum pendat. Apud Curtium Alexander: *Ea sum stirpe gentis, ut nullam prius quam longam vitam debeam optare.* Grotius. Seneca Nat. Quæst. vi. sub finem. *Qua omnia feres constanter, si cogitaveris nihil interesse inter exiguum tempus ac longum.* Epist. 70. *Præterea, quemadmodum non utique melior est longior vita, sic peior utique mors longior.* De vita beata c. 21. *Ille philosophia studiosus — inter longius tempus et brevis nihil interesse judicat.*

571. — *Successu crescat honestum?* Seneca Epist. p. 313. *Scit tempore honesta non crescere.*

572. *Scimus, et hoc nobis non altius*

*inset Ammon.*] Conveniunt cum his illa quæ ad locum Epicteti, *ἴσας μαρτυρῶν, sit Simplicius, εὐχὴ γὰρ τῶν ἐφ' ἑμῶν ἢ χρεῖας μαρτυρῶν εἶσι. γὰρ μαρτυροῦμαι ἢ χρεῖς τὰ κατὰ φύσιν ἰβήσθαι, τὰ δὲ κατὰ φύσιν ἐκκαλίψαι.* Et mox: *ἢ γὰρ ἰβήεις λόγος ἀναγκαῖος διὸν πρᾶσθαι, ταῦτα δὲ πρᾶσθαι καὶ πρὸ ἰσότητος.* Arrianus ii. 7. *ἐν ἴσῳ τὸν μέγιστον ἴσῳ, τὸν ὑψηλότερον μὲν τῆς ἰσότητος τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν.* Grotius.

578. *Estne Dei sedes nisi terra, et pòntus, et aër,*

*Et cœlum, et virtus?*] Ita recte MS. non, *Estque.* Ullane alia dei sedes est, quam universum, et mens sapientis?

- Fama bonis, et si successu nuda remoto  
 595 Inspecitur Virtus, quicquid laudamus in ullo  
 Majorum, fortuna fuit. quis Marte secundo,  
 Quis tantum meruit populorum sanguine nomen?  
 Hunc ego per Syrtes, Libyæque extrema triumphum  
 Ducere maluerim, quam ter Capitolia curru  
 600 Scandere Pompeii, quam frangere colla Jugurthæ.  
 Ecce parens verus patriæ, dignissimus aris,  
 Roma, tuis; per quem nunquam jurare pudebit,  
 Et quem, si steteris unquam cervice soluta,  
 Tunc olim factura Deum. jam spissior ignis,  
 605 Et plaga, quam nullam Superi mortalibus ultra  
 A medio fecere die, calcatur, et unda  
 Rarior: inventus mediis fons unus arenis  
 Largus aquæ: sed quem serpentum turba tenebat  
 Vix capiente loco. stabant in margine siccæ  
 610 Aspides, in mediis sitiabant Dipsades undis.  
 Ductor, ut aspexit perituros fonte relicto,  
 Alloquitur: vana specie conterritæ leti,  
 Ne dubita, miles, tutos haurire liquores:  
 Noxia serpentum est admisto sanguine pestis:  
 615 Morsu virus habent, et fatum dente minantur:  
 Pocula morte carent. dixit; duntaxatque venenum  
 Hausit: et in tota Libyæ fons unus arena  
 Ille fuit, de quo primus sibi posceret undam.  
 Cur Libycus tantis exundet pestibus ær

Hierocles: Ψυχῆς καθαῆς τόπος εὐκλειότερος ἐστὶ γῆς διὰς ἐν ἰχθυ, ὡς καὶ ὁ Πλάτων συμφίεσται λίγων.

Ἐπιπέσει δὲ θροῦν γένουσι τὴν ἴσση ἐλασση.

Grotius.

580. *Suppiter est quodcumque vides.*] Seneca Nat. Quæst. p. 629. *Quid est deus? quod vides.*

584. *Hoc satis est dixisse Jovem.*] Arrianus l. 25. *τί σοι ἐνὶ ἄλλωμαι; ὁ Ζεὺς ἐν ἐν ἱερῶν λαοῖ.* Grotius.

588. — *Tolerare labores.*] *Vapores* MSS. Grotius.

605. — *Quam nullam Superi mortalibus ultra*

*A medio fecere die.*] *Lege ex manuscriptis Qua. Ultra* id est ulteriorem. Sic v. 766.

— *sed quis non ulla crocote tantum mortis habet.*

*Tantum, id est plus.* Plin. xxx. 6. *Picturus, quibus equidem nullas æque demiror tam longo ævo durantes. æque, id est, magis.*

615. *Morsu virus habent, et fatum dente minantur.*] *Elegantiorum tibi præsto lectionem ex diversis codicibus hinc inde erutam,*

- 620 Fertilis in mortes, aut quid secreta nocenti  
 Miscuerit Natura solo, non cura, laborque  
 Noster scire valet: nisi quod vulgata per orbem  
 Fabula pro vera deceptis secula causa.  
 Finibus extremis Libyes, ubi fervida tellus
- 625 Accipit Oceanum demisso sole calentem,  
 Squalebant late Phorcynidos arva Medusæ,  
 Non nemorum protecta coma, non mollia sulco,  
 Sed dominæ vultu conspectis aspera saxis.  
 Hoc primum Natura nocens in corpore sævas
- 630 Eduxit pestes: illis e faucibus angues  
 Stridula fuderunt vibratis sibila linguis,  
 Femiinæ qui more comæ per terga soluti,  
 Ipsa flagellabant gaudentis colla Medusæ,  
 Surgunt adversa subrectæ fronte colubræ,
- 635 Vipereumque fluit depexo crine venenum.  
 Hoc habet infelix, cunctis impune, Medusa,  
 Quod spectare licet. nam rictus, oraque monstri  
 Quis timuit? quem, qui recto se lumine vidit,  
 Passa Medusa mori est? rapuit dubitantia fata,
- 640 Prævenitque metus: anima periire retenta  
 Membra: nec emissæ riguere sub ossibus umbræ.  
 Eumenidum crines solos movere furores:  
 Cerberus Orptheo lenivit sibila cantu:  
 Amphitryoniades vidit, cum vinceret, Hydram:
- 645 Hoc monstrum timuit genitor, numenque secundum  
 Phorcus aquis, Cetosque parens, ipsæque sorores

Morva virus habent, FATUMQUE IN dente  
 MINATUR.

Codex Academicus *Fatumque*, omnes ve-  
 ro *Minatur*. In dente *minatur* autem co-  
 dex Caianus et Collegii Trinitatis. Vides  
 ut concinne omnia procedunt eodem casu  
 recta, *Pestis, Fatum, Pocula*. Noster viii.  
 305.

Vulnera parva nocent, *fatumque* in sanguine  
 summo est.

636. *Hoc habet infelix, cunctis impune,*  
*Medusa,*

*Quod spectare licet.*] Hoc unum  
 est Medusæ, quod impune spectatur.  
 Crinis scilicet. nam vultum nemo impune  
 aspexit. Grotius. Non cepit vir mag-  
 nus sententiam acumen. In eo infelix est  
 Medusa, quod cuiuslibet licet spectare eam  
 impune. Qui vero *Impune?* nempe eo-  
 dem ictu, eodem articulo, in saxum verti-  
 tur spectator, sine metu, sine dolore, sine  
 ullo mortis sensu. Hoc poscunt et pro-  
 bant, quæ mox sequuntur. Seneca Nat.  
 Quæst. iv. cap. ultimo, de homine fulguri-

- Gorgones : hoc potuit cœlo pelagoque minari  
 Torporem insolitum, mundoque obducere terram.  
 E cœlo volucres subito cum pondere lapsæ :
- 650 In scopulis hæere feræ : vicina colentes  
 Æthiopum totæ riguerunt marmore gentes.  
 Nullum animal visus patiens, ipsique retrorsum  
 Effusi faciem vitabant Gorgonis angues.  
 Illa sub Hesperiiis stantem Titana columnis
- 655 In cautes Atlanta dedit : cœloque timente  
 Olim Phlegræo stantes serpente gigantes,  
 Erexit montes, bellumque immane Deorum  
 Pallados e medio confecit pectore Gorgon.  
 Quo postquam partu Danaës, et divite nimbo
- 660 Ortum Parrhasiæ vexerunt Persea pennæ  
 Arcados auctoris citharæ, liquidæque palæstræ,  
 Et subitus præpes Cyllenida sustulit Harpen,  
 Harpen alterius monstri jam cæde rubentem,  
 A Jove dilectæ fuso custode juvencæ :
- 665 Auxilium volucris Pallas tulit innuba fratri,  
 Pacta caput monstri : terræque in fine Libyssæ  
 Persea Phœbeos converti jussit ad ortus,  
 Gorgonis averso sulcantem regna volatu :  
 Et clypeum lævæ fulvo dedit ære nitentem,
- 670 In quo saxificam jussit spectare Medusam,  
 Quam sopor æternam tracturus morte quietem  
 Obruit haud totam. vigilat pars magna comarum,  
 Defenduntque caput protenticrinibus hydri :

to. *Sed non erit cogitationi locus. casus iste donat metum. nemo umquam fulmen timuit, nisi qui effugit.*

646. — *Cetosque parens,* ] *Lege Cetosque cum MSS. Apollodorus lib. i. φέου δὲ καὶ κητῶν φερύαδας γαργύρας :* et lib. ii. κήρας δὲ καὶ φέου γαργύρων ἀδελφαί. Hesiodus Theogonia :

φέου δ' αὖ κητῶν γαργύρας τίτας.

Deinde:

Γαργύρας θ' αὖ τάλαιος τίτας κλυτὴ δύναμις αἰῶν.

Unde et hoc apparet genitor. et numen se-

cundum aquis, utrunque de patre Phorco dici. Grotius.

653. — *Gorgonis angues.* ] *Recte co-dex Academicus, Gorgonos. Atque ita infra v. 668.*

655. — *Cæloque timente Olim Phlegræo stantes serpente gigantes.* ] *Male comma post timente pon-batur. cohærent hæc jam sequentibus. Quo tempore cælum gigantes timuit, auxit ipsa montes, mutatis in saxa gigan-tibus. Grotius.*

668. *Gorgonis averso sulcantem regna volatu :* ] *Ovidius Trist. iii. 8.*

- Pars jacet in medio vultus, oculique tenebras.  
 675 Ipsa regit trepidum Pallas, dextraque tremente  
 Perseos aversi Cyllenida dirigit Harpen,  
 Lata colubriferi rumpens confinia colli.  
 Quos habuit vultus lunati vulnere ferri  
 Cæsa caput Gorgon ! quanto spirasse veneno  
 680 Ora rear ! quantumque oculos effundere mortis !  
 Nec Pallas spectare potest : vultusque gelassent  
 Perseos adversi, si non Tritonia densos  
 Sparsisset crines, texissetque ora colubris.  
 Aliger in cœlum sic rapta Gorgone fugit.  
 685 Ille quidem pensabat iter, propiusque secabat  
 Æthera, si medias Europæ scinderet urbes ;  
 Pallas frugiferas jussit non lædere terras,  
 Et parci populis. quis enim non præpete tanto  
 Æthera respiceret ? Zephyro convertitur ales,  
 690 Itque super Libyen, quæ, nullo consita cultu,  
 Sideribus, Phœboque vacat : premit orbita solis,  
 Exuritque solum : nec terra celsior ulla  
 Nox cadit in cœlum, lunæque meatibus obstat,  
 Si flexus oblita vagi per recta concurrat  
 695 Signa, nec in Borean, aut in Noton effugit umbram.  
 Illa tamen sterilis tellus, fecundaque nulli  
 Arva bono, virus stillantis tabe Medusæ  
 Concipiunt, dirosque fero de sanguine rores,  
 Quos calor adjuvit, putrique incoxit arenas.  
 700 Hic, quæ prima caput movit de pulvere tabes,  
 Aspida somniferam tumida cervice levavit.  
 Plenior huic sanguis, et crassi gutta veneni  
 Decidit : in nulla plus est serpente coactum.  
 Ipsa caloris egens gelidum non transit in orbem

Ut tenera nostris cedente volatibus aura.

675. — *Dextraque tremente*

*Perseos aversi Cyllenida dirigit Harpen.*] Ovid. Met. v. 176.

Brachia tendentem Cyllenide confudit harpe.

et viii. 511.

— dixit dextraque aversa trementi

Funerem torrem medios conjecit in ignes.

xii. 606. Apollo Paridis

*Cæsaque lætifica dirigit spicula dextra.*

677. *Lata colubriferi rumpens confinia colli.*] Ovid. Met. v. 240.

Turva colubriferi superavit lumen monstri.

678. — *Lunati vulnere ferri*] Ita

- 705 Sponte sua, Niloque tenuis metitur arenas.  
Sed quis erit nobis lucri pudor? inde petuntur  
Huc Libycæ mortes, et fecimus aspidæ mercem.  
At non stare suum miseris passura cruorem,  
Squamiferos ingens Hæmorrhoids explicat orbis:
- 710 Natus et ambiguis coleret qui Syrtidos arva  
Chersydros, tractique via fumante Chelydri:  
Et semper recto lapsurus limite Cenchris:  
Pluribus ille notis variatam pingitur alvum  
Quam parvis tinctus maculis Thebanus Ophites:
- 715 Concolor exustis, atque indiscretus arenis  
Ammodyes: spinaque vagi torquente Cerastæ:  
Et Scytale sparsis etiam nunc sola pruinis  
Exuvias positura suas: et torrida Dipsas:  
Et gravis in geminum surgens caput Amphibæna:
- 720 Et Natrrix violator aquæ, Jaculique volucres,  
Et contentus iter cauda sulcare Pareas:  
Oraque distendens avidus spumantia Prester:  
Ossaque dissolvens cum corpore tabificus Sepa.  
Sibilaque effundens cunctas terrentia pestes,
- 725 Ante venena nocens, late sibi submovet omne  
Vulnus, et in vacua regnat Basiliscus arena.  
Vos quoque, qui cunctis innoxia flamma terris  
Serpitis, aurato nitidi fulgore Dracones,  
Pestiferos ardens facit Africa, ducitis altum
- 730 Aëra cum pennis, armentaque tota secuti  
Rumpitis ingentes amplexi verbere tauros.  
Nec tutus spatium est Elephas: datis omnia leto:  
Nec vobis opus est ad noxia fata veneno.  
Has interpestes duro Cato milite siccum
- 735 Emetitur iter: tot tristia fata suorum

MSS. Harpes descriptio, quæ falcata.  
Grotius. Arripuit hoc, credo, vir mag-  
nus ex solo Bersmanni codice, qui *Luna-*  
*ti* habet. Alii magno numero *Hamati*.  
Ovid. de eadem Harpe,

———— dextroque frementis in armo  
Inachides ferrum curvo tenuis abdedit *hæmo*.  
mox ibidem,

———— falcato vulnerat ense.

686. — *Si medias Europæ scinderet  
urbes:*] Ita MS. hoc est, transvolaret.  
Grotius.

715. *Pluribus ille notis variatam pin-*  
*gitur alvum]* *περίσπυρον φολιδωσι* dixit  
Nicander. Grotius.

716. *Ammodyes:*] MSS. recte *Ammo-*  
*dyles*. Grotius.

721. — *Pareas:*] Variant MSS.



- Insolitasque videns parvo cum vulnere mortes.  
 Signiferum juvenem Tyrrheni sanguinis Aulum  
 Torta caput retro Dipsas calcata momordit.  
 Vix dolor, aut sensus dentis fuit : ipsaque leti
- 740 Frons caret invidia : nec quicquam plaga minatur.  
 Ecce subit virus tacitum, carpitque medullas  
 Ignis edax, calidaque incendit viscera tabe.  
 Ebibit humorem circum vitalia fusum  
 Pestis, et in sicco linguam torrere palato
- 745 Cœpit. defessos iret qui sudor in artus  
 Non fuit, atque oculos lacrymarum vena refugit.  
 Non decus imperii, non mœsti jura Catonis  
 Ardentem tenuere virum, quin spargere signa  
 Auderet, totisque furens exquireret agris,
- 750 Quas poscebat aquas sitiens in corde venenum.  
 Ille vel in Tanain missus, Rhodanumque, Padumque  
 Arderet, Nilumque bibens per rura vagantem.  
 Accessit morti Libye, fatigue minorem  
 Famam Dipsas habet terris adjuta perustis.
- 755 Scrutatur venas penitus squalentis arenæ :  
 Nunc redit ad Syrtes, et fluctus accipit ore :  
 Æquoreusque placet, sed non et sufficit, humor.  
 Nec sentit fatigue genus, mortemque veneni :

sed vera hæc est lectio. Παγίης Aristophani, Hyperidæ et allis. Grotius.

739. — Ipsaque leti

Frons caret invidia:] Non constat Frons leti, sed Invidia leti. Vegetius i. 16. de Fundis, Cum membris integris letale tamen vulnus importens; et sine invidia sanguinis, hostis lapidis ictu intereat. Seneca Hippol. 281. de Amoris vulnere,

Non habet latam data plaga frontem,  
 Sed vorat tactas penitus medullas.

Singula in his verba Noster hic imitatus est. Plagam, Frontem, Medullas.

748. — Quin spargere signa  
 Auderet.] MSS.

————— ne spargere signa  
 Auderet.

Grotius.

761. — Discere nulli

Permissum est hoc posse sitim.] Id melius putavimus quam dicere. Noluit quenquam hoc scire, ne sitim nimium timerent. Et sic ut emendavimus habent MSS. Grotius.

764. — Quem fixo dente tenacem] Codices fere universi Flexo. Recte. Ideo tenacem, quis dente flexo. Ovid. Met. vii. 150. de Dracone,

————— et uncis  
 Dentibus horrendus.

xi. 775.

Ecce latens herba coluber fugientis adunca  
 Dente pedem stringit.

Statius de Serpente Theb. v. 519.

————— ter lingua vibrat, terna agmina educei  
 Dentis.

- Sed putat esse sitim : ferroque aperire tumentes  
 760 Sustinuit venas, atque os implere cruore.  
 Jussit signa rapi prope Cato : discere nulli  
 Permissum est hoc posse sitim. sed tristior illa  
 Mors erat ante oculos : miserique in crure Sabelli  
 Seps stetit exiguus, quem fixo dente tenacem  
 765 Avulsitque manu, piloque affixit arenis.  
 Parva modo serpens ; sed qua non ulla cruentæ  
 Tantum mortis habet. nam plagæ proxima circum  
 Fugit rupta cutis, pallentiaque ossa retexit.  
 Jamque sinu laxo nudum est sine corpore vulnus.  
 770 Membra natant sanie : suræ fluxere : sine ullo  
 Tegmine poples erat : femorum quoque musculus omnis  
 Liquitur, et nigra distillant inguina tabe.  
 Dissiluit stringens uterum membrana, fluuntque  
 Viscera : nec, quantum toto de corpore debet,  
 775 Effluit in terras : sævum sed membra venenum  
 Decoquit : in minimum mors contrahit omnia virus.  
 Vincula nervorum, et laterum textura, cavumque  
 Pectus, et abstrusum fibris vitalibus, omne  
 Quidquid homo est, aperit pestis. natura profana  
 780 Morte patet : manant humeri, fortesque lacerti :  
 Colla, caputque fluunt. calido non ocyus Austro

766. *Parva modo serpens ; sed qua non ulla cruentæ*

*Tantum mortis habet.]* Qualis hæc oratio ? *Qua tantum, Qua majus, qua plus,* vix diceret qui prima sermonis elementa didicit. Corrige,

*Parva modo serpens ; sed ENIM non ulla cruenta, &c.*

*Modo,* non adverbium, sed mole, mensura. Virg. *Æn.* i. 23.

*Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci* Audierat.

et v. 95.

— *sed enim gelidus tardante senecta* Sanguis hebet.

776. — *In minimum mors contrahit omnia virus.]* Hoc nullo sensu, nulla sententia fertur. Corrige,

— *sævum sed membra venenum* Decoquit : in minimum mors contrahit omnia **PONDUS.**

hoc est, totum corpus absumebatur, et minimum quid ex eo restabat ; ut mox,

Eripiant omnes animam, tu sola cælaver.

Ovid. *Met.* xiv. 147. Sibylla,

*Tempus erit, cum me de tanto corpore parvum* Longa dies faciat ; consumpta membra senecta *Ad minimum* redigantur omnia.

Certe *Ad minimum onus* est ipsum illud Nostri, *In minimum pondus.*

777. — *Laterum textura,]* Pulmanni duo, et ex nostri tres, *Laterum JUNCTURA.* Virg. xii. 274.

— teritur qua sutilla alve Balteus, et *laterum juncturas* fibula mordet.

Sed et *Textura.* Ovid. *Met.* xvi.

*Texturæ costis* panda carina suis.

- Nix resoluta cadet, nec solem cera sequetur.  
 Parva loquor ; corpus sanie stillasse perustum :  
 Hoc et flamma potest. sed quis roguis abstulit ossa ?
- 785 Hæc quoque discedunt, putresque secuta medullas  
 Nulla manere sinunt rapidi vestigia fati.  
 Cyniphias inter pestes tibi palma nocendi est :  
 Eripiunt omnes animam, tu sola cadaver.  
 Ecce subit facies leto diversa fluenti.
- 790 Nasidium Marsi cultorem torridus agri  
 Percussit Prester. illi rubor igneus ora  
 Succendit, tenditque cutem, pereunte figura,  
 Miscens cuncta tumor toto jam corpore major :  
 Humanumque egressa modum super omnia membra
- 795 Efflatur sanies, late tollente veneno,  
 Ipse latet penitus congesto corpore mersus :  
 Nec lorica tenet distenti corporis auctum.  
 Spumeus accenso non sic exundat aheni  
 Undarum cumulus : nec tantos carbasa Coro
- 800 Curvavere sinus. tumidos jam non capit artus  
 Informis globus, et confuso pondere truncus.

781. *Colla, capusque fluunt.*] Codex Bernmanni *Fluit.* Recte et ex Poëta more.

782. *Nix resoluta cadet.*] Melius quam *cadit*, ut cohaereat cum *sequetur*. Grotius. Codices universi *Cadit*. Nec ideo *Cadet*, quia mox, *nec solem cera sequetur*. Nix enim natura et sponte cadit, seu tu velis, sive non : at *cera sequetur*, non *sequitur* ; quia te volente fit, cum soli vel igni admoventis.

795. *Efflatur sanies, late tollente veneno.*] Si *efflatur sanies*, decrescet corpus, non intumescet : Corrige,

Humanumque egressa modum super omnia membra  
*INFLATUR* sanies, late *POLLENTE* veneno.  
*Pollente*, codex Bernmanni. si *Tollente* mavis, tum lege *Alte*.

797. *Nec lorica tenet distenti corporis auctum.*] *Corpore mersus*, præcedente versu habuimus ; et quarto abhinc *Corpore major*. Repono,

*Nec lorica tenet distenti PECTORIS auctum.*

*Lorica* enim *pectus* circuit. Hæc duo *Corpus*, *Pectus* passim confunduntur. Quin in versu illo *Corpore major*, Codex Collegii Trinitatis, *Pectore major*.

798. *Spumeus accenso non sic exundat aheni*

*Undarum cumulus :*] Turpe mendam, *Undarum exundat*. Codex Bernmanni *EXULTAT* ; quod vel sine codice in promptu erat. Virgil. de eadem re vii. 464. *Esultantque astu latices*.

800. — *Tumidos jam non capit artus*

*Informis globus, et confuso pondere truncus.*] Quid est, *non capit artus* ? Corrigo,

Tumidos jam non *HABET* artus.

Globus fit et truncus, nullos artus inter se distinctos habens.

808. *Uique solet pariter totis se effundere signis*

- Intactum volucrum rostris, epulasque daturum  
 Haud impune feris, non ausi tradere busto,  
 Nondum stante modo, crescens fugere cadaver.
- 805 Sed majora parant Libycæ spectacula pestes.  
 Impressit dentes Hæmorrhoids aspera Tullo  
 Magnanimo juveni, miratorique Catonis.  
 Utque solet pariter totis se effundere signis  
 Corycii pressura croci: sic omnia membra
- 810 Emisere simul rutilum pro sanguine virus.  
 Sanguis erant lacrymæ: quæcunque foramina novit  
 Humor, ab his largus manat cruor: ora redundant,  
 Et patulæ nares: sudor rubet: omnia plenis  
 Membra fluunt venis: totum est pro vulnere corpus.
- 815 At tibi, Leve miser, fixus præcordia pressit  
 Niliaca serpente cruor: nulloque dolore  
 Testatus morsus subita caligine mortem  
 Accipis, et Stygias somno descendis ad umbras.  
 Non tam veloci corrumpunt pocula leto,
- 820 Stipite quæ diro virgas mentita Sabinas  
 Toxicæ fatilegi carpunt matura Sabæi.

*Corycii pressura croci:*] Ovid. Met. xii. 437.

Utre liquor rari sub pondere cribri  
 Manat, et exprimitur per densa foramina spissus.

Seneca Nat. Quæst. p. 666. *Sparsio illa quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri pervenit.* et Epist. 90. p. 405. *Quemadmodum in immensam altitudinem Crocum latentibus fistulis exprimat.*

813. — *Omnia plenis*  
*Membra fluunt venis:*] Atqui quarto abhinc versu habuimus, *Omnia membra Emisere rutilum virus.* Corrigo,

— *sudor rubet: omnia plenis*  
*RUBRA fluunt RIFIS; totum est pro vulnere corpus.*

Virgil. v. 200.

— *sudor fuit undique raris.*

815. *At tibi, Leve*] *Vels* habent MSS.  
 Grotius.

820. *Stipite quæ diro virgas mentita Sabinas*

*Toxica fatilegi carpunt matura Sabæi.*] Scaligeri est emendatio. Ante fuit, *Sabæas*, inepte, cum versu altero sequatur vox *Sabæi*. Virgæ Sabinæ. herbes Sabinæ Ovidio sæpe. Herbes quanquam dicebantur, arbusculæ erant, quibus Græcum nomen *βέβαις* apud Plinium. Grotius. Vereor, ut viri maximi Scaliger ac Grotius recte ac feliciter rem hic gesserint. *Sabæas*, ait, inepte, cum versu altero sequatur *Sabæi*. Dicas eodem argumento, Inepte *Sabæi*, cum versu priore habeamus *Sabæas*. Quis dixit *Virgas Sabinas*? *Herbes* sunt et dicuntur, non *Virgæ*, Plinio terque quaterque, et aliis, Virgil. Culice,

*Herbaque turis opes priacis imitata Sabinis.*

Ovid. Fast. iv. 741.

*Ure mares oleas, tædamque, herbasque Sabinas.*

- Ecce procul sævus sterilis se robore trunci  
 Torsit, et immisit (Jaculum vocat Africa) serpens :  
 Perque caput Pauli transactaque tempora fugit.  
 825 Nil ibi virus agit : rapuit cum vulnere fatum.  
 Depreſsum eſt, quæ funda rotat, quam lenta volaret,  
 Quam ſegnīs Scythicæ ſtrideret arundinis ær.  
 Quid prodeſt miſeri Baſiliſcus cuſpide Murri  
 Tranſactus? velox currit per tela venenum,  
 830 Invaditque manum : quam protinus ille reſecto  
 Enſe ferit, totoque ſimul demittit ab armo :  
 Exemplarque ſui ſpectans miſerabile leti  
 Stat tutus pereunte manū. quis fata putaret  
 Scorpion, aut vires maturæ mortis habere?  
 835 Ille minax nodis, et recto verbere sævus,  
 Teſte tulit cœlo victi decus Orionis.  
 Quis calcare tuas metuat, Solpuga, latebras?  
 Et tibi dant Stygiæ juſ in ſua fila ſorores.  
 Sic nec clara dies, nec nox dabat atra quietem,  
 840 Suſpecta eſt miſeris in qua tellure jacebant.  
 Nam neque congeſtæ ſtruxere cubilia frondes,  
 Nec culmiſ crevere tori: ſed corpora fatiſ  
 Expoſiti volvuntur humo, calidoque vapore  
 Alliciunt gelidas nocturno frigore peſtes :  
 845 Innocuoſque diu rictuſ torpente veneno  
 Inter membra fovent: nec, quæ meſura viarum,

At Sabæa virga, Turea virga recte. Virgil. Georg. ii. 117.

\_\_\_\_\_ ſola India nigrum  
 Fert ebanum, ſolliſ eſt turea virga Sabæis.

Quid ergo? poſteriuſ vocabuluſ in mendo eſt, et, ni fallor, ſic corrigendum:

Non tam velociſ corrumpunt pocula leto,  
 Stipite queſ dīro virgaſ mēditā Sabæas  
 Toxicā fatilegi carpunt matura SUEVI.

Ex patruo ſuo Seneca hoc hauſit Lucanus. Iſ in Medea 710. de veneniſ agens,

Congerit in unum frugis infauſta mala.  
 Et queſ ſagittaſ diviteſ Arabes linunt,  
 Phætraque pugnaſ Meduſ, aut Parthi leveſ:  
 Aut quos ſub axe frigido ſuccoſ legunt  
 Lucis Suetiſ nobleſ Hercyniā.

Videſ hic Succoſ legunt, ut apud Noſ-

trum, Fatilegi et carpunt. ſic Sarmateſ, Beſi, et Getæ, ſagittaſ veneno tingunt, ut ſæpe Ovidiuſ in Triftibuſ et Pontica. Pont. iv. 7. 11.

Aspicit et mitti ſub adunco toxicis ferro.

Toxica ἀρὶ τῶν εἰζῶν, ab arcubus nomen habent, quod iis ſagittaſ inficerentur.

827. Quam ſegnīs Scythicæ ſtrideret arundinis ær.] Quam ſegnīs ſit ſagitta ſi jaculo ſerpenti comparetur. Grotiuſ.

828. Quid prodeſt miſeri Baſiliſcus cuſpide Murri

Tranſactus?] Julius Scaliger in Poëtica. At vero quid dicemus de illa locutione, Quid prodeſt, &c. Latine aliter dicimus, Quid prodeſt Baſiliſcum tranſac-

- Quisve modus norunt, cœlo duce : sæpe querentes,  
 Reddite, Dii, clamant, miseris, quæ fugimus, arma:  
 Reddite Thessaliam. patimur cur segnia fata
- 850 In gladios jurata manus? pro Cæsare pugnant  
 Dipsades, et peragunt civilia bella Cerastæ.  
 Ire libet qua Zona rubens atque axis inustus  
 Solis equis : juvat ætheriis adscribere causis  
 Quod peream, cœloque mori. nil, Africa, de te,
- 855 Nec de te, Natura, queror : tot monstra ferentem,  
 Gentibus ablatum dederas serpentibus orbem :  
 Impatiensque solum Cereris, cultore negato  
 Damnasti, atque homines voluisti deesse venenis.  
 In loca serpentum nos venimus : accipe pœnas,
- 860 Tu quisquis Superum commercia nostra perosus,  
 Hinc torrente plaga, dubiis hinc Syrtibus orbem  
 Abrumpens, medio posuisti limite mortes.  
 Per secreta tui bellum civile recessus  
 Vadit ; et arcani miles tibi conscius orbis
- 865 Claustra petit mundi. forsan majora supersunt  
 Ingressis. coëunt ignes stridentibus undis,  
 Et premitur natura poli. sed longius ista  
 Nulla jacet tellus, quam fama cognita nobis  
 Tristia regna Jubæ. quæremus forsitan istas
- 870 Serpentum terras : habet hoc solatia cœlum,  
 Vivit adhuc aliquid. patriæ non arva requiro,

tum cuspidè fuisse : nam Basiliscus neque  
 vivus neque mortuus prodest ; sed factum  
 ipsum, id est, totum hoc Basiliscum esse  
 transfusum. Recte censuram agit vir  
 summus. sed Librarii in culpa sunt, non  
 Poëta. Corrige,

Quid prodest miseris Basiliscus cuspidè Murro  
 Transactus?

Ovid. Heroid. i.

Sed mihi quid prodest vestris disjecta laertis  
 Ilios, et, murus quod fuit ante, solum?

Quid mihi prodest disjecta Ilios; hoc est,  
 Ilium disjectam esse, vel quod Ilios dis-  
 jecta sit. Quid prodest Murro Basiliscus  
 transactus, sive, quod transactus sit Basi-  
 liscus. Idem Amor. ii. 2.

Quid mihi profuerit velox contactus Achilles?

837. Quis calcare tuas metuat, Solpuga,  
 latebras? Recte sic scribitur et ἀνδρογυνῶν  
 à solo pungendo. Libri tamen quidam  
 Solpuga, quomodo Bæticis pronunciasse  
 ait Plinius lib. xxix. c. 4. Grotius.

840. Suspecta est miseris] MS. T. rec-  
 tius connectit cum superioribus.

Suspecta miseris in qua tellure jacebant.

Ut sit trajectio, Lucano frequens: sus-  
 pecto miseris ipso illo solo cui incubabant.  
 Grotius.

853. — Juvat ætheriis adscribere  
 causis] Eamus potius ad loca torridiora,  
 ut cœlo, non serpentibus, mortem debeat.  
 Grotius.

865. Claustra petit mundi.] Ferit ha-

- Europamque alios soles Asiamque videntem.  
 Qua te parte poli, qua te tellure reliqui,  
 Africa? Cyrenis etiam nunc bruma rigebat.
- 875 Exiguane via legem convertimus anni?  
 Imus in adversos axes: evolvimur orbe:  
 Terga damus ferienda Noto. nunc forsitan ipsa est  
 Sub pedibus jam Roma meis. solatia fati  
 Hæc petimus: veniant hostes, Cæsarque sequatur
- 880 Qua fugimus. sic dura suos patientia questus  
 Exonerat: cogit tantos tolerare labores  
 Summa ducis virtus, qui nuda fusus arena  
 Excubat, atque omni Fortunam provocat hora.  
 Omnibus unus adest fatis: quocunque vocatur
- 885 Advolat, atque ingens meritum, majusque salute  
 Contulit, in letum vires: puduitque gementem  
 Illo teste mori, quod jus habuisset in ipsum  
 Ulla lues? casus alieno in pectore vincit,  
 Spectatorque docet magnos nil posse dolores.
- 890 Vix miseris serum tanto lassata periculo  
 Auxilium Fortuna dedit. gens unica terras  
 Incolit a sævo serpentum innoxia morsu  
 Marmaridæ Psylli: par lingua potentibus herbis:  
 Ipse cruor tutus, nullumque admittere virus,
- 895 Vel cantu cessante, potest. natura locorum  
 Jussit ut immunes misti serpentibus essent.  
 Profuit in mediis sedem posuisse venenis.  
 Pax illis cum morte data est. fiducia tanta est  
 Sanguinis: in terram parvus cum decidit infans,

bent MSS. quod efficacius, ab oppugnantibus urbium tracta similitudine. Grotius.

884. *Omnibus unus adest fatis: quocunque vocatur*] Codex Puteaneus cum aliquot aliis *Miseris*. Seneca Epist. 49. *Non est jocandi locus. ad miseros advocatus es. opem relaturum naufragis, captis, agris, agentibus, intentæ securi subjectum præstantibus caput pollicitus es.*

888. — *Casus alieno in pectore vincit,*] Ipse in militum cordibus vincit ma-

lum, dum constantiam ipsis aspirat. Grotius.

889. — *Nil posse dolores.*] MS. P. *labores*. Grotius. At nostri omnes *Dolores*, quod rectius est.

908. *Implumes natos, solis convertit in ortus:*] Responde,

Implumes *NIDOS* solis convertit *AD* ortus.

*AD* complures codices habent. Alterum, immo utrumque, Claudianus præstabit, qui locum hunc præ oculis habuit, cum

- 900 Ne qua sit externæ Veneris mistura timentes,  
 Letifica dubios explorant aspide partus.  
 Utque Jovis volucer, calido cum protulit ovo  
 Implumes natos, solis convertit in ortus :  
 Qui potuere pati radios, et lumine recto
- 905 Sustinuere diem coeli, servantur in usus ;  
 Qui Phœbo cessere, jacent : sic pignora gentis  
 Psyllus habet, si quis tactos non horruit angues,  
 Si quis donatis lusit serpentibus infans.  
 Nec solum gens illa sua contenta salute,
- 910 Excubat hospitibus, contraque nocentia monstra  
 Psyllus adest populia. qui tunc Romana secutus  
 Signa, simul jussit statui tentoria ductor,  
 Primum quas valli spatium comprehendit arenas  
 Expurgat cantu, verbisque fugantibus angues.
- 915 Ultima castrorum medicatus circuit ignis.  
 Hic ebulum stridet, peregrinaque galbana sudant,  
 Et tamarix non læta comis, Eoque costas,  
 Et panacea potens, et Thessala centaurea :  
 Peucedanumque sonat flammis, Erycinaque thapsos,
- 920 Et larices, fumoque gravem serpentibus urunt  
 Abrotanum, et longe nascentis cornua cervi.  
 Sic nox tuta viris. at si quis peste diurna  
 Fata trahit, tunc sunt magicæ miracula gentis,  
 Psyllorumque ingens et rapti pugna veneni.
- 925 Nam primum tacta designat membra saliva,  
 Quæ cohibet virus, retinetque in vulnere pestem.  
 Plurima tum volvit spumanti carmina lingua

xiv versibus eleganter hoc de Aquila dilata-  
 vit. Ex illis quæ ad rem præsentem  
 faciunt pono,

*Protinus implumes convertit ad æthera nidos,  
 Et recto flammis imperat ore pati.*

Vides quot verba de Nostro accepit. E-  
 quidem *Natos* non repudio, sed quod ob-  
 latum est *Nidos*, ut *αἰθρησίδες*, præ-  
 fero. Virg. Georg. iv. 17.

Ore ferunt dulcem nidis immitibus escam.

Cæterum suaves homines sunt, qui ver-  
 sum proximum sic interpungunt,

*Sustinuere diem coeli servantur in usus.*

Quid enim est *Dies coeli*? Codex Aca-  
 demicus in margine habet, *Servantur in  
 usus, hoc est, ut volent per aëra.* Distingue,

*Sustinuere diem, coeli servantur in usus.*

In usus coeli, ut Jovi fulmina reportent:  
 quod vidit et expressit Claudianus,

Exploratores oculis qui pertulit ignes,

*Sustinentque acie nobilitate diem :*

Nutritur volucrumque potens et fulminis heres,  
 Gesturus summo tela trisulca Jovi.



- Murmure continuo, nec dat suspiria cursus  
 Vulneris, aut minimum patiuntur fata tacere.
- 930 Saepe quidem pestis nigris inserta medullis  
 Excantata fugit: sed si quod tardius audit  
 Virus, et elicited, jussumque exire repugnat;  
 Tunc superincumbens pallentia vulnera lambit,  
 Ore venena trahens, et siccata dentibus artus,
- 935 Extractamque tenens gelido de corpore mortem  
 Expuit: et cujus morsus superaverit anguis,  
 Jam promptum Psyllis vel gustu nosse veneni.  
 Hoc igitur levior tandem Romana juvenus  
 Auxilio, late squalentibus errat in arvis.
- 940 Bis positis Phoebe flammis, bis luce recepta  
 Vidit arenivagum surgens fugiensque Catonem.  
 Jamque illis magis, atque magis durescere pulvis  
 Cœpit, et in terram Libye spissata redire.  
 Jamque procul nemorum raræ se tollere frondes:
- 945 Surgere congesto non culta mapalia culmo.  
 Quanta dedit miseris melioris gaudia terræ,  
 Cum primum sævos contra videre leones!  
 Proxima Leptis erat, cujus statione quieta  
 Exegere hyemem nimbis flammisque carentem.
- 950 Cæsar ut Emathia satiatu clade recessit,  
 Cætera curarum projecit pondera, soli  
 Intentus genero: cujus vestigia frustra  
 Terris sparsa legens, fama duce tendit in undas,  
 Threiciasque legit fauces, et amore notatum
- 955 Æquor, et Eroas lacrymoso littore turres,  
 Qua pelago nomen Nephelias abstulit Helle.  
 Non Asiam brevioris aquæ disternat usquam  
 Fluctus ab Europa, quamvis Byzantion arcto

925. Nam primum tacta designat membra saliva.] *Lego Præsignat.* Plin. xviii. 7. *Incipientes furunculos ter Præsignare jejuna saliva.*

928. — *Nec dat suspiria cursus Vulneris, aut minimum patiuntur fata tacere.*] Non ut ante dant, et haud, ne dari negetur cursus, cum sit sensus, celeritatem vulneris non permittit Psylli,

lo ut respiret, aut tantillum taceat. *Grotius.*

935. *Extractamque*] *Lego excusctam.* Plin. xxiii. 27. *Neque altero, quam aceto, collinunt, venena excugentes.*

937. *Jam promptum Psyllis*] *Lego Psyllo.*

964. *Circuit exustæ nomen memorabile Trojæ,*] Alii codices *Venerabile.* Sed

- Pontus, et ostriferam dirimat Chalcedona cursu,  
 960 Euxinumque ferens parvo ruat ore Propontis.  
 Sigæasque petit famæ mirator arenas,  
 Et Simoëntis aquas, et Graio nobile busto  
 Rhœtion, et multum debentes vatibus umbras.  
 Circuit exustæ nomen memorabile Trojæ,  
 965 Magnaque Phœbæi quærit vestigia muri.  
 Jam silvæ steriles, et putres robore trunci  
 Assaraci pressere domos, et templa deorum  
 Jam lassa radice tenent : ac tota teguntur  
 Pergama dumetis : etiam periere ruinæ.  
 970 Aspicit Hesiones scopulos, silvasque latentes  
 Anchisæ thalamos ; quo iudex sederit antro :  
 Unde puer raptus cœlo : quo vertice Nais  
 Luserit Cœnone : nullum est sine nomine saxum.  
 Inscius in sicco serpentem pulvere rivum  
 975 Transierat, qui Xanthus erat : securus in alto  
 Gramine ponebat gressus ; Phryx incola manes  
 Hectoreos calcare vetat. discussa jacebant  
 Saxa, nec ullius faciem servantia sacri ;  
 Herceas, monstrator ait, non respicis aras ?  
 980 O sacer, et magnus vatium labor, omnia fato  
 Eripis, et populis donas mortalibus ævum.  
 Invidia sacræ, Cæsar, ne tangere famæ :  
 Nam, si quid Latiis fas est promittere Musis,  
 Quantum Smyrnæi durabunt vatis honores,  
 985 Venturi me, teque legent ; Pharsalia nostra  
 Vivet, et a nullo tenebris damnabitur ævo.  
 Ut ducis implevit visus veneranda vetustas,  
 Exerit subitas congestu cespitis aras,

cum dicit *Esusta*, aliud requiritur Epi-  
 theton, quod *arbor* exprimat. Id vero  
 suppediat codex Regius,

Circuit exustæ nomen *MISERABILE* Trojæ.

Ideo *Miserabile*, quia *Esusta*. Noster  
 vii. 120.

— aut populis inivisum hac clade peracta  
 Aut hodie Pompeius erit *miserabile* nomen.

980. O sacer, et magnus vatium labor,]  
 Lege *Furor*, Instinctus divinus, afflatus.

994. Pignus memorabile templo,] Sic  
 codices ; sed paulo ante v. 964. habuimus  
*Nomen memorabile Trojæ*. Nonnulli ta-  
 men libri *Venerabile Trojæ* : quod non  
 placet. Hic tamen libenter adscissimus  
*Venerabile pignus*, quod loco non suo  
 posuerant Librarii.

- Votaque thuricremos non irrita fudit in ignea.  
 990 Dii cinerum, Phrygiæ colitis quicumque ruinas,  
 Æneæque mei, quos nunc Lavinia sedes  
 Servat et Alba lares, et quorum lucet in aris  
 Ignis adhuc Phrygius, nullique aspecta virorum  
 Pallas, in abstruso pignus memorabile templo,  
 995 Gentis Juleæ vestris clarissimus aris  
 Dat pia thura nepos, et vos in sede priori  
 Rite vocat: date felices in cætera cursus:  
 Restituam populos. grata vice moenia reddent  
 Ausonidæ Phrygibus, Romanaque Pergama surgent.  
 1000 Sic fatus, repetit classes, et tota secundis  
 Vela dedit Coris, avidusque urgente procella  
 Iliacas pensare moras, Asiamque potentem  
 Prævehitur, pelagoque Rhodon spumante relinquit.  
 Septima nox, Zephyro nunquam laxante rudentes  
 1005 Ostendit Phariis Ægyptia littora flammis.  
 Sed prius orta dies nocturnam lampada textit,  
 Quam tutas intraret aquas. ibi plena tumultu  
 Littora, et incerto turbatas murmure voces  
 Accipit: ac dubiis veritus se credere regnis  
 1010 Abstinuit tellure ratis. sed dira satelles  
 Regis dona ferens, medium provectus in æquor,  
 Colla gerit Magni, Phario velamine tecta:  
 Ac prius infanda commendat crimina voce.  
 Terrarum domitor, Romanæ maxime gentis;  
 1015 Et, quod adhuc nescis, genero secure perempto;  
 Rex tibi Pellæus terræ pelagique labores  
 Donat, et, Emathiis quod solum defuit armis,  
 Exhibet: absentibus bellum civile peractum est.

1016. — *Terræ pelagique labores*] Omnes fere codices *Belli pelagique*. Noster iii. 24.

Hæret illa tuis per bella, per æquora signis.  
 Silius ii. 572.

— post *belli* casus vastique pericula possit.  
 Claudianus tamen in laude Serenæ v. 26.  
*Terræ pelagique labores*.

1053. — *Jam languida morie Effigies habitum noti mutaverat oris.*] Nihil illo *Languida* languidius. An languor habitum oris mutaverit? *Poteris Lurida*. Ovid. *Met.* xiv. 747.

— *haridæque aratro ponebat membra feretro.*  
 Sed scripsit, opinor, Poëta.

- Thessalicas Magnus quærens reparare ruinas,  
 1020 Ense jacet nostro: tanto te pignore, Cæsar,  
 Emimus: hoc tecum percussum est sanguine foedus.  
 Accipe regna Phari nullo quæsitâ cruore:  
 Accipe Niliaci jus gurgitis: accipe quicquid  
 Pro Magni cervice dares; dignumque clientem
- 1025 Castris crede tuis, cui tantum fata licere  
 In generum voluere tuum. nec vile putaris  
 Hoc meritum, facili nobis quod cæde peractum est.  
 Hospes avitus erat: depulso sceptrâ parenti  
 Reddiderat. quid plura feram? tu nomina tanto
- 1030 Invenies operi, vel famam consule mundi.  
 Si scelus est, plus te nobis debere fateris,  
 Quod scelus hoc non ipse facis. sic fatus, opertum  
 Detexit, tenuitque caput. jam languida morte  
 Effigies habitum noti mutaverat oris.
- 1035 Non primo Cæsar damnavit munera visu,  
 Avertitque oculos: vultus, dum crederet, hæsit:  
 Utque fidem vidit sceleris, tutumque putavit  
 Jam bonus esse socer; lacrymas non sponte cadente  
 Effudit, gemitusque expressit pectore læto,
- 1040 Non aliter manifesta putans abscondere mentis  
 Gaudia, quam lacrymis. meritumque immane tyranni  
 Destruit, et generi mavult lugere revulsum,  
 Quam debere caput. qui duro membra Senatus  
 Calcarat vultu, qui sicco lumine campos
- 1045 Viderat Emathios, uni tibi, Magne, negare  
 Non audet gemitus. o sors durissima fati!  
 Hunccine tu, Cæsar, scelerato Marte petisti,  
 Qui tibi flendus erat? non misti fœdera tangunt

————— Jam TABIDA morte  
 Effigies.

vi. 737.

— Hecate, pallenti tabida forma.

1036. — *Vultus, dum crederet, hæsit:*]  
 Repono *Vultu*. Ovid. Met. x. 359.

— patriasque in vultibus hærens.  
 Amor. i. 8.

Hæsit et in vultu constitit usque tuo.

1038. — *Lacrymas non sponte ca-*  
*dentis]* De hoc fletu Cæsar's vide Dionis  
 verba cum his Lucani valde consentientia.  
 Nec dissimile quod post narratam Agri-  
 colæ mortem de Domitiano ait Tacitus:  
*Speciem tamen doloris animo vultuque pro-*  
*se tulit, securus jam odii, et qui facilius*

- Te generis? nec nata jubet mœrere, neposque?  
 1050 Credis apud populos Pompeii nomen amantes  
 Hoc castris prodesse tuis? fortasse tyranni  
 Tangeris invidia, captique in viscera Magni  
 Hoc alii licuisse doles, quererisque perisse  
 Vindictam belli, raptumque e jure superbi  
 1055 Victoris generum. quisquis te flere coëgit  
 Impetus, a vera longe pietate recessit.  
 Scilicet hoc animo terras, atque œquora lustras,  
 Necubi suppressus pereat gener. o bene rapta  
 Arbitrio mors ista tuo! quam magna remisit  
 1060 Crimina Romano tristis Fortuna pudori,  
 Quod te non passa est misereri, perfide, Magni  
 Viventis! nec non his fallere vocibus audes,  
 Acquisque fidem simulati fronte doloris.  
 Aufer ab aspectu nostro funesta, satelles,  
 1065 Regis dona tui: pejus de Cæsare vestrum,  
 Quam de Pompeio meruit scelus, unica belli  
 Præmia civilis, victis donare salutem,  
 Perdidimus. quod si Phario germana tyranno  
 Non invisâ foret, potuissem reddere regi,  
 1070 Quod meruit; fratrique tuum pro munere tali  
 Misissem, Cleopatra, caput. secreta quid arma  
 Movit, et inseruit nostro sua tela labori?  
 Ergo in Thessalicis Pellæo fecimus arvis  
 Jus gladio? vestris quæsitâ licentia regnis?  
 1075 Non tuleram Magnum mecum Romana regentem:  
 Te, Ptolemæe, feram? frustra civilibus armis  
 Miscuimus gentes, si qua est hoc orbe potestas  
 Altera, quam Cæsar: si tellus ulla duorum est.  
 Vertissem Latias a vestro littore proras:  
 1080 Famæ cura vetat, ne non damnasse cruentam,  
 Sed videar timuisse Pharon. nec fallere vos me

*dissimularet gaudium quam metum.* Grotius.

1063. *Acquisque fidem simulati fronte doloris.*] Persuades te serio dolere, cum id vultu tantum simules. Grotius.

1088. — *Scias hac pro eade tyrannus Nil venia plus posse dari.*] Curt.

l. viii. *Ille factò impunitatem dedit, honorem denegavit exemplo.* Grotius.

- Credite victorem : nobis quoque tale paratum  
Littoris hospitium : ne sic colla gerantur,  
Thessaliæ fortuna facit. majore profecto,  
1085 Quam metui poterat, discrimine gessimus arma :  
Exilium, generique minas, Romamque timebam :  
Pœna fugæ Ptolemæus erat. sed parcimus annis,  
Donamusque nefas. sciat hac pro cæde tyrannus  
Nil venia plus posse dari. vos condite busto  
1090 Tanti colla ducis : sed non, ut crimina tantum  
Vestra tegat tellus. justo date tura sepulcro,  
Et placate caput, cineresque in littore fusos  
Colligite, atque unam sparsis date manibus urnam.  
Sentiat adventum soceri, vocesque querentis  
1095 Audiatur umbra piæ. dum nobis omnia præfert,  
Dum vitam Phario mavult debere clienti,  
Læta dies rapta est populis : concordia mundo  
Nostra perit : caruere Deis mea vota secundis,  
Ut te complexus positus felicibus armis  
1100 Affectus abs te veteres, vitamque rogaŕem,  
Magne, tuam : dignaque satis mercede laborum  
Contentus par esse tibi. tunc pace fideli  
Fecissem, ut victus posses ignoscere divis,  
Fecisses ut Roma mihi. nec talia fatus  
1105 Invenit fletus comitem, nec turba querenti  
Credidit : abscondunt gemitus, et pectora læta  
Fronte tegunt, hilaresque nefas spectare cruentum  
(O bona libertas) cum Cæsar lugeat, audent.

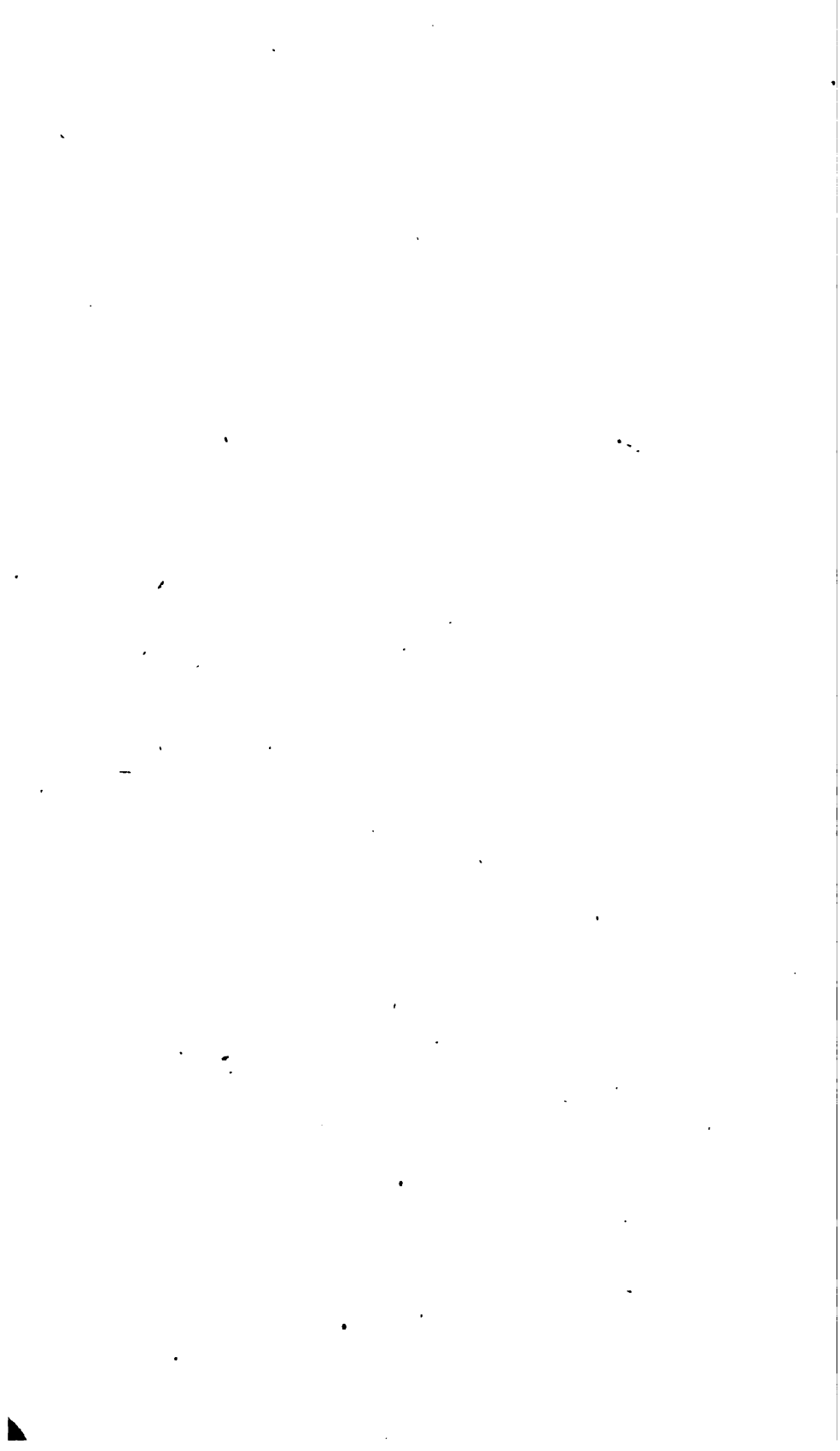


**M. ANNÆI LUCANI**

**P H A R S A L I Æ**

**LIBER DECIMUS.**





M. ANNÆI LUCANI  
P H A R S A L I Æ

LIBER DECIMUS.

UT primum terras Pompeii colla sequutus,  
Attigit, et diras calcavit Cæsar arenas:  
Pugnavit fortuna ducis, fatumque nocentis  
Ægypti, regnum Lagi Romana sub arma  
5 Iret; an eriperet mundo Memphiticus ensis  
Victoris, victique caput. tua profuit umbra,  
Magne, tui socerum rapuere a sanguine manes,  
Ne populus post te Nilum Romanus haberet.  
Inde Parætoniam fertur securus in urbem  
10 Pignore tam sævi sceleris, sua signa sequutus.  
Sed fremitu vulgi fasces, et jura querentis  
Inferri Romana suis, discordia sensit  
Pectora, et ancipites animos, Magnumque perisse  
Non sibi. tum vultu semper celante timorem,

6. — *TUA profuit umbra.*] Pompeii honori hoc dii dederunt, ne populi Romani esset Ægyptus post ipsius mortem. Populi autem Romani fuisset Ægyptus, nisi Cæsar populo Romano imperium omne cum libertate eripuisset. Grotius.

8. *Ne populus post te Nilum Romanus haberet.*] Male cesait interpretatio viro summo. Totus versus abest a codice Academico. Regius et Bersmanni unus, AMARET. Rectissime. Manes Pompeii eripuerunt a cæde Cæsarem; non

ejus cura et causa, sed Ægyptiorum odio et ultione, ne ob Cæsaris occisi beneficium populus Romanus amaret Nilum, Pompeii cædem condonaret. Pothinus infra 387.

———— jugulus mihi Cæsaris haustus  
Hoc præstare potest, Pompeii cæde nocentes  
Ut populus Romanus amet.

10. — *Sequutus.*] Scribe auctore MS. P. *secutam* et refer ad urbem. Alexandriam nimirum, quæ Cæsarianam se Pompeii cede probasse videri volebat. Grotius.

- 15 Intrepidus Superum sedes, et templa vetusti  
 Numinis, antiquas Macetum testantia vires,  
 Circuit: et nulla captus dulcedine rerum,  
 Non auro, cultuque deum, non mœnibus urbis,  
 Effossum tumulis cupide descendit in antrum.
- 20 Illic Pellæi proles vesana Philippi  
 Felix prædo jacet: terrarum vindice fato  
 Raptus: sacratis totum spargenda per orbem  
 Membra viri posuere adytis: Fortuna pepercit  
 Manibus, et regni duravit ad ultima fatum.
- 25 Nam sibi libertas unquam si redderet orbem,  
 Ludibrio servatus erat, non utile mundo  
 Editus exemplum, terras tot posse sub uno  
 Esse viro. Macetum fines, latebrasque suorum  
 Deseruit, victasque patri despexit Athenas:
- 30 Perque Asiæ populos fatis urgentibus actus  
 Humana cum strage ruit, gladiumque per omnes  
 Exegit gentes: ignotos miscuit amnes,  
 Persarum Euphraten, Indorum sanguine Gangen:  
 Terrarum fatale malum, fulmenque, quod omnes
- 35 Percuteret pariter populos, et sidus iniquum  
 Gentibus. Oceano classes inferre parabat  
 Exteriore mari. non illi flamma, nec undæ,

14. — Tum vultu semper celante timorem,] Alii codices Pavorem, alii Pavores. Hoc placet i. 321.

Danda tamen venia est, tantorum danda pavorem.

19. — Descendit in antrum.] Σῆμα dictum, ut nos docent Strabo et Suetonius Augusto. Apud Dionem Severo perperam Σῆμα legitur. Grotius.

31. Humana cum strage ruit,] Scribe Immani, vel Immensa. Tacitus vi. 19. Jacuit immensa strages, omnis ævus, omnis ætas.

34. — Fulmenque, quod omnes

Percuteret pariter populos,] Plutarchus de hoc ipso Alexandro: Ἰσχυρὸν ἔσθ' ἐφ' ἑαυτῷ καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἐπὶ τοῦ κόσμου. Et alibi: εἶναι ἔν τῃ ἐπιπέσει, ἢ κατὰ κερματὶα βαίνει; Appianus in Præ-

fatione: ἐπὶ δὲ Ἀλεξάνδρῳ. μεγάλῃ τε, καὶ πλάθῃ, καὶ ἰδρυχίῃ, καὶ ταχυεργίῃ διαλάμψασα ἢ ἀρχῇ, καὶ ἰλίγγυ διὸ ἐπὶ θανάτου καὶ ἀμίμητον ἰλδοῦσα, διὰ τὸν βραχέστερον τῷ χρόνῳ προέβλεπον ἀτραπὴν λαμπρῆν, ἧς γε καὶ διαλοφίσις ἐπὶ πολλὰς σωραταίους, ἰσχυρὰς τε ἰξίλαμψαι εὐά μιν. idque præsignificatum Olympiadis somnio, quæ Plutarcho teste videre sibi visa ἰμασιεὺν ἀνοῆς ἐπὶ γαστρὶ κεραιότι. ἐν δὲ τῆς πληγῆς πάλῳ πῶρ ἀναφθίον, εἶνα ἡγγύμασιν ἐπὶ φλογὸς πάντων φερόμενον διαλοφῆται: nec minus clare divino apud Danielem viso et oraculo viii. 5. et 21. ubi digna lectu quæ notat Hieronymus, Historiarum diligens lector. pares ferme notabilis processus et exitus in Attila et Temirlano. Grotius.

43. — Invidia, qua totum ceperat orbem,] Alexander sicut se vivo alium quam

- Nec sterilis Libye, nec Syrticus obstitit Ammon.  
 Isset in occasus, mundi devexa secutus,
- 40 Ambissetque polos, Nilumque a fonte bibisset :  
 Occurrit suprema dies, naturaque solum  
 Hunc potuit finem vesano ponere regi :  
 Qui secum invidia, qua totum ceperat orbem,  
 Abstulit imperium ; nulloque hærede relicto,
- 45 Totius fati, lacerandas præbuit urbes.  
 Sed cecidit Babylone sua, Parthoque verendus.  
 Pro pudor ! Eoi propius timuere sarissas,  
 Quam nunc pila timent populi. licet usque sub Arctoa  
 Regnemus, Zephyrique domos, terrasque premamus
- 50 Flagrantis post terga Noti : cedemus in ortus  
 Arsacidum domino. non felix Parthia Crassis  
 Exiguæ secura fuit provincia Pellæ.  
 Jam Pelusiaco veniens a gurgite Nili  
 Rex puer, imbellis populi sedaverat iras,
- 55 Obside quo pacis Pellæa tutus in aula  
 Cæsar erat : cum se parva Cleopatra biremi,  
 Corrupto custode Phari laxare catenas,  
 Intulit Emathiis ignaro Cæsare tectis ;  
 Dedecus Ægypti, Latio feralis Erinnyis,
- 60 Romano non casta malo. quantum impulit Argos.

se orbi imperare passus non est ; quo illud spectat, quod negaverat cælum duos soles pati posse, ita moriens quoque uni non reliquit imperium, velut invidens alteri tantam magnitudinem. Grotius.

44. — *Nulloque hærede relicto,*

*Totius fati, lacerandas præbuit urbes.]* Curtius : *sine certo regis hærede, sine hærede regni, publicas vires ad se quemque tracturum.* Grotius. Adde Livium xlv. 9. *Maximum in terris Macedonum regnum nomenque, inde morte Alexandri distractum in multa regna, dum ad se quisque opes rapiunt lacerantes viribus : ubi Gronovius Laceratis.*

52. *Exiguæ secura fuit provincia Pellæ.]* Parthia, quæ de Crassis triumphavit, Macedonibus paruit, quorum oppidum Pella. Grotius.

56. — *Cum se parva Cleopatra biremi,*

*Corrupto custode Phari laxare catenas.]* Ex hoc loco Corippus Africanus iii. de gemmis loquens,

Et quas Memphitica Cæsar perduxit ab aula,  
 Quas supplex Cleopatra dedit, cum vincula fratris  
 Frangeret et rupto pallens custode ventret.

An scripsit, *Cum vincula Phari Frangere corrupto? Phari, prima longa. ut Memphitica secunda brevi.*

58. *Intulit Emathiis ignaro Cæsare tectis ;]* Alexandrinia. quia Alexandria à Macedone condita et dicta. Pari metalepsi mox Pellæi muri eandem urbem significat. Grotius.

60. *Romano non casta malo.]* Properatio dicitur

- Iliacasque domos facie Spartana nocenti,  
 Hesperios auxit tantum Cleopatra furores.  
 Terruit illa suo, si fas, Capitolia sistro,  
 Et Romana petit imbelli signa Canopo,  
 65 Cæsare captivo Pharios ductura triumphos:  
 Leucadioque fuit dubius sub gurgite casus,  
 An mundum ne nostra quidem matrona teneret.  
 Hoc animi nox illa dedit, quæ prima cubili  
 Miscuit incestam ducibus Ptolemaida nostris.  
 70 Quis tibi vesani veniam non donet amoris,  
 Antoni? durum cum Cæsaris hauserit ignis  
 Pectus, et in media rabie, medioque furore,  
 Et Pompeianis habitata manibus aula,  
 Sanguine Thessalicæ cladis perfusus adulter  
 75 Admisit Venerem curis, et miscuit armis  
 Illicitosque toros, et non ex conjuge partus?  
 Pro pudor! oblitus Magni, tibi, Julia, fratres  
 Obscæna de matre dedit: partesque fugatas  
 Passus in extremis Libyes coalescere regnis,  
 80 Tempora Niliaco turpis dependit amori,  
 Dum donare Pharon, dum non sibi vincere mavult.

———— Incesti meretrix regina Canopi.  
 In elegia, qua Mæcænatis defletur obitus,  
 est:

Hic modo miles erat, ne posset femina Romam  
 Dotalem stupri turpis habere sui. Grotius.

69. — Ptolemaida] Lege Ptolemæi-  
 da. Sidonius. Carm. v. Ptolemeide gasa.

71. — Durum cum Cæsaris hauserit  
 ignis

Pectus,] Recte alii codices *Ignes*; etiam qui *Ignis* habent, ex veteri more Accusativum pluralem indicant. Ovid. Met. x. 255.

———— miratur et haurit  
 Pectore Pygmalion simulati corporis ignes.

83. — Simulatum comta dolorem,  
 Quem decuit,] Ita rectius. alii habent, *Quam*. Grotius. Quid vero est *Comta dolorem*? Codices fere universi *Quam*: unus ex nostris *Quod*. *Quem* ex Grotii conjectura est. Repone,

———— sine ullis

Tristis adit lacrimis; simulatum comta dolorem  
 QUA decuit; veluti laceros *DISPOSTA* capillos.

Nec sententiarum acumen, nec verborum constructionem deprehendit vir magnus. *Tristis vultu adit, sed sine ullis lacrimis*; ne formæ nocerent: *comta*, sed *estenus*, *qua decuit simulatum dolorem*, ne *procax* impudensque videretur. *Disposta capillos*, sed *veluti laceros*; ut cura ipsa negligentiam simularet. Cæterum pro *Dispersa*, quod codices habent, reposui *Disposta*. *Dispersa* enim rem veram, non simulatam notaret; Claudianus Proserp. i. 55. *Incultas dispersa comas*. Sed *Disposta artem et cultum* indicat. Ovid. Amor. i. 14.

Quid male dispositos quereris perisse capillos?  
 Tibullus i. 9.

Quid tibi nunc molles prodest coluisse capillos,  
 Saepaque mutatas *disposuisse* comas?  
 et 10.

- Quem formæ confisa suæ Cleopatra sine ullis  
 Tristis adit lacrymis, simulatum comta dolorem,  
 Quem decuit, veluti laceros dispersa capillos,  
 85 Et sic orsa loqui: Si qua est, o maxime Cæsar,  
 Nobilitas, Pharii proles clarissima Lagi,  
 Exul in æternum sceptris depulsa paternis,  
 Si tua restituat veteri me dextera fato,  
 Complector regina pedes. tu gentibus æquum  
 90 Sidus ades nostris. non urbes prima tenebo  
 Femina Niliacas: nullo discrimine sexus  
 Reginam scit ferre Pharos. lege summa peremti  
 Verba patris, qui jura mihi communia regni,  
 Et thalami cum fratre dedit. puer ipse sororem,  
 95 Sit modo liber, amet: sed habet sub jure Pothini  
 Affectus, ensesque suos. nil ipsa paterni  
 Juris habere peto: culpa, tantoque pudore  
 Solve domum: remove funesta satellitis arma,  
 Et regem regnare jube. quantosnetumores  
 100 Mente gerit famulus, Magni cervice revulsa!  
 Jam tibi (sed procul hoc avertant fata) minatur.  
 Sat fuit indignum, Cæsar, mundoque tibi que,

Tunc putas illum pro te disponere crines,  
 Et tenues denso pectere dente comas?

Ovid. Arte. iii. 153.

Et neglectæ decet multas coma; sæpe jacere  
 Hæsternæ credas, illa repexa modo est.  
 Ari. casum similes.

88. Si tua restituat veteri *tu dextera*  
*fato,*] Quid audio? In æternum exul, si  
 restituatur fato veteri? Quam diu tole-  
 raverunt quam turpe mendum! facile e-  
 rat reponere, NI tua restituat: et sic co-  
 dex Bersmanni atque Academicus.

93. — Qui jura mihi communia regni,  
 Et thalami cum fratre dedit.] Co-  
 dices nostri omnes, et plerique aliorum  
*Thalamos.* Rectissime, Nam *Thalami*  
*jura,* quæcumque sunt, non belle veniunt  
 ex puellæ ore.

96. *Affectus, ensesque suos.*] *Lego Sen-  
 susque.* Plin. viii. 35. *Unus huic tam  
 pestifero animali (aspidi) sensus seu po-  
 tius affectus est.*

96. — Nil ipsa paterni

*Juris habere peto:*] INIRE ha-  
 bent tres Pulmanni, Bersmanni unus, et  
 codex Collegii Trinitatis. Sed supersunt  
 adhuc alia menda: *Ipsa nihil petit,* quæ  
 jam nunc æquam imperii partem cum  
 fratre petit? Repone,

puer ipse sororem  
 Sit modo liber, amet: sed habet sub jure Pothi-  
 ni  
 Affectus sensusque suos; nihil IPSE paterni  
 Juris INIRE PETIT.

Postulat hoc quæ sequuntur, *Solve do-  
 mum tanto pudore.* Quo pudore? quod  
 ego exulo? immo, quod regni vim exer-  
 cet, non rex, sed famulus: *Remove sa-  
 tellitis arma, et Regem regnare jube.* infra  
 v. 352.

Et dederat ferrum, nullo sibi jure retento.

99. — *Quantosne tumores  
 Mente gerit famulus, Magni cor-*

- Pompeium facinus meritumque fuisse Pothini.  
 Nequicquam duras tentasset Cæsaris aures :  
 105 Vultus adest precibus, faciesque incesta perorat.  
 Exigit infandam corrupto iudice noctem.  
 Pax ubi parta duci, donisque ingentibus emta est ;  
 Excepere epulæ tantarum gaudia rerum :  
 Explicuitque suos magno Cleopatra tumultu  
 110 Nondum translatos Romana in secula luxus.  
 Ipse locus templi, quod vix corruptior ætas  
 Extruat, instar erat : laqueataque tecta ferebant  
 Divitias, crassumque trabes absconderat aurum.  
 Nec summis crustata domus, sectisque nitebat  
 115 Marmoribus : stabatque sibi non segnis Achates,  
 Purpureusque lapis, totaque effusus in aula  
 Calcabatur Onyx : Hebenus Mareotica vastos  
 Non operit postes, sed stat pro robore vili  
 Auxilium, non forma domus. ebur atria vestit,  
 120 Et suffixa manu foribus testudinis Indæ  
 Terga sedent, crebro maculas distincta Smaragdo.  
 Fulget gemma toris, et Iaspide fulva supellex :  
 Strata micant : Tyrio quorum pars maxima succo  
 Cocta diu, virus non uno duxit aheni ; .

*vice revulsa !]* Vitiosa distinctio est. Tu sic interpunge,

————— quantosne tumores  
 Mente gerit famulus? Magni cervice revulsa,  
 Jam tibi — minatur.

106. *Exigit infandam corrupto iudice noctem.*] Quid hoc monstri est? Exigit, consumit noctem, stupro scilicet : at nondum cæna adornabatur, quod mox fit magno apparatu; et longis sermonibus producitur, versibus sequentibus usque ad 431. Quale vero illud. *Judice noctem?* Mæcho potius et adultero opus, quam iudice. Quid autem, an prior Cleopatra et non rogata noctem Cæsaris petebat? Quanti emetur tam corrupti loci, satis certa emendatio? At hoc agamus. Venerat Cleopatra, partem regni dimidiam postulans, ex testamento patris: hac dote eam uxorem ducere Ptolemæus jubebatur

a patre; sed famulorum sursu eam expulerat atque armis insectabatur. Illa totam rem Cæsari iudicandam detulit. Jam Repono,

Exigit infandam corrupto iudice *DOTEM*.

*Exigit dotem*, hoc est, poscit a Cæsare atque obtinet. *Infandam autem dotem*, quia Romanorum moribus incestas erant nuptiæ, fratris cum germana sorore. *Corrupto iudice*, quia (ut supra) frustra Cæsarem appellasset, nisi *Vultus et facies*, plusquam causa, iudicem commovisset. *Exigere dotem*, passim apud Jurisconsultos habes. ut chartas parcam, Brissonium consule, voce *Exigere*. Ovid. *Fast.* vi. 594.

Et caput et regnum facio dotale parentis ;  
 Si vir es, i, dictas exige dotis opes.

107. *Pax ubi parta duci, donisque in-*

- 125 Pars auro plumata nitet; pars ignea cocco,  
 Ut mos est Phariis miscendi licia telis.  
 Tum famulæ numerus turbæ, populusque minister,  
 (Discolor hos sanguis, alios distinxerat ætas :)  
 Hæc Libycos, pars tam flavos gerit altera crines,
- 130 Ut nullas Cæsar Rheni se dicat in arvis  
 Tam rutilas vidisse comas. pars sanguinis usti  
 Torta caput, refugosque gerens a fronte capillos.  
 Nec non infelix ferro mollita juvenus,  
 Atque exacta virum. stat contra fortior ætas,
- 135 Vix ulla fuscante tamen lanugine malas.  
 Discubuere toris reges, majorque potestas  
 Cæsar : et immodice formam fucata nocentem,  
 Nec sceptris contenta suis, nec fratre marito,  
 Plena maris rubri spoliis, colloque, comisque
- 140 Divitias Cleopatra gerit, cultuque laborat.  
 Candida Sidonio perlucet pectora filo,  
 Quod Nilotis acus compressum pectine Serum  
 Solvit, et extenso laxavit stamina velo.  
 Dentibus hic niveis, sectos Atlantide silva
- 145 Imposuere orbes; quales ad Cæsaris ora  
 Nec capto venere Juba. pro cæcus, et amens

*gentibus emta est;]* Rursus in monstrum incidimus. Quid enim *Duci* est? An Cæsar ingentibus donis emit et peperit sibi pacem? At si interpretem audis, *Duci* hic erit *Ptolemæo*. Quam facile, si sic agitur, curva omnia coariguntur! at tu reponè,

Pax ubi parva *ducis*, donisque ingentibus emta est.

Pax ducis est *Gratia et favor Cæsaris*. Plautus Amphit.

Ut *Jovis supremi* multis hostiis pacem expetam.

112. — *Laqueatæque tecta ferebant Divitias,*] An *Gerebant?* ut v.

140. *Divitias Cleopatra gerit.*

117. — *Hebenu Mareotica]* Atqui non à Mareotide, sed à Meroë ebenus, infra

———— nigris Meroë fecunda colonis

*Læta comis ebemi.*

Idem testatur Plinius lib. xii. itaque *Meroëtica*, aut potius *Meroitica*, (est enim à Meroë *μαροίτης*, ab hoc *μαροίτης*) legendum hic censet decus seculi Salmasius, quanquam, ut is ipse recte observat, jam Servii ætate hæc menda Lucani codices obsedit. Grotius.

121. — *Crebro maculas distincta Smaragdo.*] Reponè ex aliis codicibus *Crebra*.

136. *Discubuere toris reges, majorque potestas*

*Cæsar : et immodice formam fucata nocentem,*] *Reges sunt Ptolemæus et Cleopatra : Lege igitur, AT immodice ; ne Cleopatra non una e Regibus sit, sed quarta ex discumbentibus.*

144. *Dentibus hic niveis,*] *Lego Indis.* Catullus nuptiis Pelei, Pulvinar



- Ambitione furor, civilia bella gerenti  
 Divitias aperire suas, incendere mentem  
 Hospitis armati. non sit licet ille nefando
- 150 Marte paratus opes mundi quæsisse ruina :  
 Pone duces priscos, et nomina pauperis ævi  
 Fabricios, Curiosque graves : hic ille recumbat  
 Sordidus Hetruscis abductus Consul aratris,  
 Optabit patriæ talem duxisse triumphum.
- 155 Infudere epulas auro, quod terra, quod ær,  
 Quod pelagus, Nilusque dedit, quod luxus inani  
 Ambitione furens toto quæsivit in orbe,  
 Non mandante fame. multas volucresque ferasque  
 Ægypti posuere Deos: manibusque ministrat
- 160 Niliacas crystallus aquas : gemmæque capaces  
 Excepere merum, sed non Mareotidos uvæ,  
 Nobile sed paucis senium cui contulit annis  
 Indomitum Meroë cogens spumare Falernum.  
 Accipiunt sertas nardo florente coronas,
- 165 Et nunquam fugiente rosa : multumque madenti  
 Infudere comæ, quod nondum evanuit aura  
 Cinnamon, externa nec perdidit aëra terra :  
 Advectumque recens vicinæ messis Amomum.  
 Discit opes Cæsar spoliati perdere mundi,
- 170 Et gessisse pudet genero cum paupere bellum,  
 Et causas martis Phariis cum gentibus optat.  
 Postquam epulis, Bacchoque modum lassata voluptas  
 Imposuit, longis Cæsar producere noctem  
 Inchoat alloquiis : summaque in sede jacentem
- 175 Linigerum placidis compellat Achorea dictis :  
 O sacris devote senex, quodque arguit ætas  
 Non neglecte Deis, Pharise primordia gentis,  
 Terrarumque situs, vulgique edissere mores,

*Indo quod dente positum.*

Martialis, *Indicoque cornu.*

163. *Indomitum Meroë cogens spumare Falernum.*] Hoc dicit, tantum ibi calorem esse ut minimo tempore nobilissima vina decoquantur. Grotius.

187. *Nec meus Eudori vincetur Fastibus annus.*] Accusat hic Lucanum Servius mutatae declinationis. At defendit eum Priscianus Varronis hoc adferens, qui *fastus correxit*. Quin idem me Priscianus ostendit suo tempore et in Horatio lectum :

- Et ritus, formasque Deum : quodcunque vetustis  
 180 Insculptum est adytis profer, noscique volentes  
 Prode Deos. si Cecropium sua sacra Platonem  
 Majores docuere tui : quis dignior unquam  
 Hoc fuit auditu, mundique capacior hospes ?  
 Fama quidem generi Pharias me duxit ad urbes,  
 185 Sed tamen et vestri : media inter prælia semper  
 Stellarum, coelique plagis, Superisque vacavi,  
 Nec meus Eudoxi vincetur Fastibus annus.  
 Sed cum tanta meo vivat sub pectore virtus,  
 Tantus amor veri, nihil est quod noscere malim  
 190 Quam fluvii causas per secula tanta latentes,  
 Ignotumque caput : spes sit mihi certa videndi  
 Niliacos fontes ; bellum civile relinquam.  
 Finierat, contraque sacer sic orsus Achoreus :  
 Fas mihi magnorum, Cæsar, secreta parentum  
 195 Prodere, ad hoc ævi populis ignota profanis.  
 Sit pietas aliis, miracula tanta silere :  
 Ast ego coelicolis gratum reor, ire per omnes  
 Hoc opus, et sacras populis notescere leges.  
 Sideribus, quæ sola fugam moderantur Olympi,  
 200 Occurruntque polo, diversa potentia prima  
 Mundi lege data est. Sol tempora dividit anni,  
 Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra  
 Ire vetat, cursusque vagos statione moratur.  
 Luna suis vicibus Tethyn, terrenaque miscet.  
 205 Frigida Saturno glacies, et zona nivalis  
 Cessit. habet ventos, incertaque fulmina Mavors.  
 Sub Jove temperies, et nunquam turbidus aër.  
 At fecunda Venus cunctarum semina rerum  
 Possidet. immense Cyllenius arbiter undæ est.  
 210 Hunc ubi pars cœli tenuit, qua mista Leonis

Per memores genus omne fastus.

Sic et Columella : *antiquorumque fastus astrologorum.* Et in Claudiano habent MSS.

Inter Arinthan fastus.

Hæc, ut multa alia reconditæ eruditionis,

notavit de Analogia secundo, vir nescio summa bonitate ac fide, an exquisita rerum verborumque cognitione commendabilior Gerardus Joannis Vossius. Grotius.

206. — *Habet ventos, incertaque fulmina Mavors.] Lege Flamina.*

- Sidera sunt Cancro, rapidos qua Sirius ignes  
 Exerit, et varii mutator circulus anni  
 Ægoceron, Cancrumque tenet, cui subdita Nili  
 Ora latent: quæ cum dominus percussit aquarum
- 215 Igne superjecto, tunc Nilus fonte soluto  
 Exit, ut Oceanus lunaribus incrementis  
 Jussus adest: auctusque suos non ante coarctat,  
 Quam nox sæstivas a Sole receperit horas.  
 Vana fides veterum, Nilo, quo crescat in arva,
- 220 Æthiopum prodesse nives. non Arctos in illis  
 Montibus, aut Boreas. testis tibi sole perusti  
 Ipse color populi, calidique vaporibus Austri.  
 Adde, quod omne caput fluvii, quodcunque soluta  
 Præcipitat glacies, ingresso vere tumescit
- 225 Prima tabe nivis: Nilus neque suscitatur undas  
 Ante Canis radios, nec ripis alligat amnem  
 Ante parem nocti Libra sub iudice Phœbum.  
 Inde etiam leges aliarum nescit aquarum:  
 Nec tumet hybernus, cum longe sole remoto
- 230 Officiis caret unda suis: dare jussus iniquo  
 Temperiem cœlo, mediis sæstibus exit.  
 Sub torrente plaga, ne terras dissipet ignis,  
 Nilus adest mundo, contraque incensa Leonis  
 Ora tumet: Cancroque suam torrente Syenen,
- 235 Imploratus adest: nec campos liberat undis,

215. *Ægoceron, Cancrumque tenet.*] Lege, *Ægoceron Cancrumque* ferit. Colurum intelligit, qui quattuor anni tempora signat.

214. — *Quæ cum dominus percussit aquarum*] Mercurius, qui modo dictus

Immensæ Cyleniæ arboribus undæ.

Avienus: *Cessit Mercurio locus imbri.* fer. Grotius. Cui, id est, cui Coluro, non cui Cancro.

216. — *Ut Oceanus lunaribus incrementis*

*Jussus adest.*] Sidonius Carm. xvii.

— at cum summotus lunaribus incrementis Ipse Garumna, &c.

219. — *Nilo, quo crescat in arva, Æthiopum prodesse nives.*] Hæc media lectio inter vulgatam, habentem quod, et manuscriptam, habentem, quæ. Veteres autem quos hic dicit sunt Anaxagoras et Anaxagoræ discipulus Euripides Archelao tragedia. Hæc sententia nihil verius, si modo pro nivibus ponas imbres Æthiopiæ. Cætera ingeniorum non inlegantium festiva commenta, de quibus videri possunt Herodotus, Strabo, Diodorus Siculus, Plutarchus, Liber incerti scriptoris de Nilo. Grotius.

230. *Officiis caret unda suis.*] Officium Nili est arva irrigare. hoc autem

- Donec in autumnum declinet Phœbus, et umbras  
 Extendat Meroë. quis causas reddere posset?  
 Sic jussit Natura parens decurrere Nilum:  
 Sic opus est mundo. Zephyros quoque vana vetustas  
 240 His adscripsit aquis, quorum stata tempora flatus,  
 Continuique dies, et in aëre longa potestas:  
 Vel quod ab occiduo depellunt nubila cœlo  
 Trans Noton, et fluvio cogunt incumbere nimbos:  
 Vel quod aquas toties rumpentis littora Nili  
 245 Assidue feriunt, coguntque resistere flatus.  
 Ille mora cursus, adversique obice ponti  
 Æstuat in campos. sunt qui spiramina terris  
 Esse putent, magnosque cavæ compagis hiatus.  
 Commeat hac penitus tacitis discursibus unda  
 250 Frigore ab Arctoo medium revocata sub axem,  
 Cum Phœbus pressit Meroën, tellusque perusta  
 Illuc duxit aquas, trahitur Gangesque, Padusque,  
 Per tacitum mundi: tunc omnia flumina Nilus  
 Uno fonte vomens non uno gurgite perfert.  
 255 Rumor, ab Oceano, qui terras alligat omnes,  
 Exundante procul violentum erumpere Nilum,  
 Æquoreosque sales longo mitescere tractu.  
 Nec non Oceano pasci Phœbumque polumque  
 Credimus: hunc, calidi tetigit cum brachia Cancrî,  
 260 Sol rapit, atque undæ plus, quam quod digerat aër

præstare non potest, nisi à Sole excitetur. ideo hyeme se ripis tenet. Grotius.

239. — Zephyros] Etesias. Grotius.

242. Vel quod ab occiduo depellunt nubila cælo] Democriti placitum. Grotius.

244. Vel quod aquas toties rumpentis littora Nili

Assidue feriunt.] Thaletis. Grotius.

245. — Coguntque resistere flatus.] Flatus MS. P. Grotius.

249. Commeat hac penitus tacitis discursibus unda

Frigore ab Arctoo] Ita ferme tradebant Memphisitici sacerdotes, quos secutus Diogenes Apolloniatus. Grotius.

Atqui versu abhinc quarto redit iterum, Per tacitum mundi, Responde,

Commeat hac penitus TECTIS discursibus unda.

Sic alibi de re eadem iv. 399.

Non tamen aut lectis sonuerunt cursibus annes.

259. — Hunc, calidi tetigit cum brachia Cancrî,

Sol rapit,] Herodoti sententia.

Grotius.

260. — Atque undæ plus, quam quod digerat aër

Tollitur.] Citat Servius ad Æneid.

i. 612. Potius dum sidera pascet: Sed apud hunc male legitur. Disgregat aër.

Tollitur. hoc noctes referunt, Niloque refundunt.

Ast ego, si tantam jus est mihi solvere litem,  
Quasdam, Cæsar, aquas post mundi sera peracti  
Secula, concussis terrarum erumpere venis,

265 Non id agente Deo ; quasdam compage sub ipsa  
Cum toto cœpisse reor, quas ille creator,  
Atque opifex rerum certo sub jure coërcet.

Quæ tibi noscendi Nilum, Romane, cupido est,  
Et Phariis, Persisque fuit, Macetumque tyrannis:

270 Nullaque non ætas voluit conferre futuris  
Notitiam : sed vincit adhuc natura latendi.  
Summus Alexander regum quos Memphis adorat,  
Invidit Nilo, misitque per ultima terræ  
Æthiopum, lectos: illos rubicunda perusti

275 Zona poli tenuit ; Nilum videre calentem.  
Venit ad occasum, mundique extrema Sesostris,  
Et Pharios currus regum cervicibus egit :  
Ante tamen vestros amnes Rhodanumque, Padumque,  
Quam Nilum de fonte bibit. vesanus in ortus

280 Cambyses longi populos pervenit ad ævi,  
Defectusque epulis, et pastus cæde suorum,  
Ignoto te, Nile, redit. non fabula mendax  
Ausa loqui de fonte tuo est, ubicunque videris,  
Quæreris : et nulli contingit gloria genti,

285 Ut Nilo sit læta suo. tua flumina prodam,

*Quamvis Phœtici pasci aquis marinis sidera, id est, ignes caelestes dicunt ; secundum quod Lucanus ait, Atque undæ plus, quam quod disgregat aër. Ubi ipsum Pasci satis ostendit, legisse Servium Digerat.*

272. *Summus Alexander regum quos Memphis adorat.*] Codices fere omnes, *Quem ; et pro Regum codex Regius Rerum.* Repone,

Summus Alexander *RERUM, QUEM* Memphis adorat.

*Summus Rerum, ut Dulcissime rerum, Pulcherrime rerum.* Ovid. Met. xiii. 509. Hecuba,

———— modo *maxima rerum*  
Tot generis natisque potens nuribusque viroqua,  
Heroid. ix. de Hercule,

———— quanto te, *maxime rerum.*

276. *Venit ad occasum, mundique extrema Sesostris.*] Codices plerique omnes melius *Occasus.*

287. — *Medio consurgis ab axe.*] Recte duo Bersmanni codices,

———— medio *CUM SURGIS* ab axe.

Cum surgis a medio axe, *is* rectus in Borean. Hiat oratio, et Conjunctione indiget, si vulgatam retines.

290. *Cursus in occasum flexu torquetur, et ortus.*] Scribe aut *Occasus* cum MS.

- Qua Deus undarum celator, Nile, tuarum  
 Te mihi nosse dedit. medio consurgis ab axe,  
 Ausus in ardentem ripas attollere Cancrum :  
 In Borean is rectus aquis, mediumque Booten :  
 290 Cursus in occasum flexu torquetur, et ortus,  
 Nunc Arabum populis, Libycis nunc æquus arenis :  
 Teque vident primi, quæserunt tamen hi quoque, Seres,  
 Æthiopumque feris alieno gurgite campos :  
 Et te terrarum nescit cui debeat orbis. .  
 295 Arcanum Natura caput non prodidit ulli,  
 Nec licuit populis parvum te, Nile, videre,  
 Amovitque sinus, et gentes maluit ortus  
 Mirari, quam nosse tuos. consurgere in ipsis  
 Jus tibi solstitiis, aliena crescere bruma,  
 300 Atque hyemes adferre tuas: solique vagari  
 Concessum per utrosque polos. hic quæseritur ortus,  
 Illic finis aquæ. late tibi gurgite rupto  
 Ambitur nigris Meroë fecunda colonis,  
 Læta comis hebeni: quæ, quamvis arbore multa  
 305 Frondeat, æstatem nulla sibi mitigat umbra :  
 Linea tam rectum mundi ferit illa Leonem.  
 Inde plagas Phœbi, damnum non passus aquarum,  
 Præveheris, sterilesque diu metiris arenas,  
 Nunc omnes unum vires collectus in amnem,  
 310 Nunc vagus, et spargens facilem tibi cedere ripam.

R. A. et T. aut *Ortum* cum MS. P. Grotius. Totum versum sic restitue,

*RURSUS* in *OCCASUS* sexu *TORQUERIS*  
 et ortus,  
 Nunc Arabum populis, Libycis nunc æquus a-  
 renis.

Primo *rectus is in Borean*; *Rursus* sive  
 Contra, nunc in ortus nunc in occasus  
 flecteris, nunc Arabiam amplians, nunc  
 Libyam; ut iii. 276. de Tanai,

Nunc hunc, nunc illum, qua flectitur, ampliat  
 orbem.

296. *Nec licuit populis parvum te, Nile,*  
*videre,*

*Amovitque sinus,*] Nempe *Natu-*  
*ra amovit*: at iste versus *Nec licuit*, &c.

plane intercipit et intercidit sententiam.  
 Sed egregiam hic operam præstat codex  
 Regius, luxatos fuisse versus clare indi-  
 cans; hoc enim ordine ponit, *Æthiopum-*  
*que feris, Nec licuit populis, Et te terra-*  
*rum, Arcanum natura.* Nos levioere bra-  
 chio rem consicimus, duobus tantum  
 proximis transmutatis,

*Nec licuit populis parvum te, Nile, videre,*  
*Arcanum natura caput non prodidit ulli,*  
*Amovitque sinus.*

306. *Linea tam rectum mundi ferit il-*  
*la Leonem.*] Præferam quod Salmasio  
 placuit, *feri illa.* Grotius.

307. *Inde plagas Phœbi,*] *Plagam* re-  
 pone. Virgil. *Æneid.* vii. 226.

- Rursus multifidas revocat piger alveus undas,  
 Qua dirimunt Arabum populis Ægyptia rura  
 Regni claustra Philæ. mox te deserta secantem,  
 Qua dirimunt nostrum rubro commercia Pontum,  
 315 Mollis lapsus agit. quis te tam lene fluentem  
 Moturum tantas violenti gurgitis iras,  
 Nile, putet? sed cum lapsus abrupta viarum  
 Excepere tuos, et præcipites cataractæ,  
 Ac nusquam vetitis ullas obsistere cautes
- 320 Indignaris aquis: spuma tunc astra lacessis:  
 Cuncta fremunt undis: ac multo murmure montis  
 Spumeus invictis canescit fluctibus amnis.  
 Hinc, Abaton quam nostra vocat veneranda vetustas,  
 Terra potens, primos sentit percussa tumultus,  
 325 Et scopuli, placuit fluvii quos dicere venas,  
 Quod manifesta novi primum dant signa tumoris.  
 Hinc montes Natura vagis circumdedit undis,  
 Qui Libyæ te, Nile, negant: quos inter ut alta  
 In convalle jacens stat maribus unda receptis.
- 330 Prima tibi campos permittit, apertaque Memphis  
 Rura, modumque vetat crescendi ponere ripas.  
 Sic velut in tuta securi pace trahebant  
 Noctis iter mediæ: sed non vesana Pothini  
 Mens imbuta semel tam sacra cæde, vacabat
- 335 A scelerum motu. Magno nihil ille perempto  
 Jam putat esse nefas: habitant sub pectore manes,  
 Ultricesque Deæ dant in nova monstra furorem.

—— et al quem extenta plagarum  
 Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui.

315. *Regni claustra Philæ.*] Sumptum ex Senecæ libro de situ, et sacris Ægyptiorum, unde haud dubie et alia multa huc transtulit Lucanus. Locum Senecæ de Philis apud Servium ad vi. Æneid. Vide eundem Senecam Naturalium questionum lib. iv. cap. 2. ubi itidem Philarum mentio, multaque alia ad illustranda quæ de Nilo Lucanus dixit pertinentia. Grotius. Philæ *φίλα* insula. Diodorus p. 19.

324. *Terra potens,*] Non displicet quod

idem reponit Salmasius, *Petra potens. Petra diotittus*, ait Seneca. Grotius. Diodorus, p. 19. Insulam hanc vocari *ἰσθμὸν ἠρίδης*, et *ἄλατος πλάτῃ ἰσθμῶσι*: ibi Oasirim sepultum. Ergo an pro *Nostra* legendum SACRA?

Hinc Abaton, quam SACRA vocat veneranda vetustas.

Vide et Diodorum p. 146.

327. *Hinc montes*] Immo, ut idem vir in his rebus exercitissimus, *Hos montes.* Pergit enim de scopulis illis loqui. Grotius.

328. — *Quos inter ut alta*

- Dignatur viles isto quoque sanguine dextras,  
 Quo Fortuna parat victos perfundere Patres;
- 340 Pœnaque civilis belli, et vindicta Senatus  
 Pene data est famulo. procul hoc avertite Fata  
 Crimen, ut hæc Bruto cervix absente secetur.  
 In scelus it Pharium Romani pœna tyranni,  
 Exemplumque perit. struit audax irrita fatis,
- 345 Nec parat occultæ cædem committere fraudi :  
 Invictumque ducem detecto Marte lacessit.  
 Tantum animi delicta dabant, ut colla ferire  
 Cæsaris, et socerum jungi tibi, Magne, juberet :  
 Atque hæc dicta monet famulos perferre fideles
- 350 Ad Pompeianæ socium sibi cædis Achillam,  
 Quem puer imbellis cunctis præfecerat armis,  
 Et dederat ferrum, nullo sibi jure retento,  
 In cunctos, in seque simul. tu mollibus, inquit,  
 Nunc incumbe toris, et pingues exige somnos :
- 355 Invasit Cleopatra domum. nec prodita tantum est,  
 Sed donata Pharos. cessas accurrere solus  
 Ad dominæ thalamos ? nubet soror impia fratri :  
 Nam Latio jam nupta duci est : interque maritos  
 Discurrens Ægypton habet, Romanque meretur.
- 360 Expugnare senem potuit Cleopatra venenis.  
 Crede, miser, puero : quem nox si junxerit una,  
 Et semel amplexus incesto pectore passus  
 Hauserit obscœnum titulo pietatis amorem,  
 Meque, tuumque caput, per singula foraitan illi

*In convalle jacens stat maribus unda  
 receptis.] MSS. rectius*

quos inter in alta  
 It convalle tacens jam moribus unda receptis.

Non jam cum tumultu ruit, sed silentii  
 et modestiæ retinens labitur. Eadem  
 tralatio apud Plinium xxxvi. *quid ferri  
 duritia pugnachus? sed cedit et patitur  
 mores.* Papinius:

Ut leo materno cum raptus ab uber: mores  
 Accepit.  
 Grotius.

339. — *Victos perfundere Patres;]*  
 Burmannus ad Val. Flac. p. 25. *Hein-  
 sius malebat Victas partes.* male, nam  
 Senatum intelligit. forte *Sanctos.*

357. — *Nubet soror impia fratri:]*  
 Ita feci ex MSS. in quibus *nubit.* Vulga-  
 ti pejus *nupsit.* Non est dubium quin  
 Cleopatra nuptura sit Ptolemæo. Efficiet  
 hoc Cæsar cui illa jam vice uxoris est.  
 Grotius.

361. *Crede, miser, puero:] MS. pus-  
 rum.* Crede jam Cleopatram Ptolemæum,



- 365 Oscula donabit. crucibus, flammisque luemus  
 Si fuerit formosa soror. nil undique restat  
 Auxilii: rex hinc conjunx, hinc Cæsar adulter:  
 Et sumus, ut fatear, tam sæva iudice sontes.  
 Quem non e nobis credet Cleopatra nocentem
- 370 A quo casta fuit? per te, quod fecimus una,  
 Perdidimusque nefas, perque ictum sanguine Magni  
 Fœdus, ades: subito bellum molire tumultu:  
 Irrue: nocturnas rumpamus funere tedas,  
 Crudelemque toris dominam mactemus in ipsis
- 375 Cum quocunque viro. nec nos deterreat ausis  
 Hesperii Fortuna ducis. quæ sustulit illum,  
 Imposuitque orbi, communis gloria nobis:  
 Nos quoque sublimes Magnus facit. aspice littus,  
 Spem nostri sceleris: pollutos consule fluctus
- 380 Quid liceat nobis: tumulumque e pulvere parvo  
 Aspice Pompeii non omnia membra tegentem.  
 Quem metuis, par hujus erat, non sanguine clari:  
 Quid refert? nec opes populorum, ac regna movemus.  
 Ad scelus ingentis fati sumus. adtrahit illos
- 385 In nostras Fortuna manus. en altera venit  
 Victima nobilior. placemus cæde secunda  
 Hesperias gentes. jugulus mihi Cæsaris hanstus  
 Hoc præstare potest, Pompeii cæde nocentes  
 Ut populus Romanus amet. quid nomina tanta
- 390 Horremus, viresque ducis, quibus ille relictis  
 Miles erit? nox hæc peraget civilia bella,  
 Inferiasque dabit populis, et mittet ad umbras,  
 Quod debetur adhuc mundo, caput. ite feroces  
 Cæsaris in jugulum: præstet Lagea juvenus
- 395 Hoc regi, Romana sibi. tu parce morari:  
 Plenum epulis, madidumque mero, Venerique paratum  
 Invenies: aude: Superi tot vota Catonum,

illi, inquam, quæ senem Cæsarem potuit  
 in amorem sui pellicere. Grotius.

384. *Ad scelus ingentis fati sumus.*]

Ita MS. Magnum est fatum nostrum et  
 potens ad scelera. Grotius.

389. — *Quid nomina tanta*

*Horremus,*] Repono *Nomina* VA-

NA. l. 515.

———— et nomina sans Catones.

Ovid. Heroid. iv.

- Brutorumque tibi tribuent. non lentus Achilles  
 Suadenti parere nefas. haud clara movendis,  
 400 Ut mos, signa dedit castris, nec prodidit arma  
 Ullius clangore tubæ : temere omnia sævi  
 Instrumenta rapit belli. pars maxima turbæ  
 Plebis erat Latise : sed tanta oblivio mentes,  
 Cepit, in externos corrupto milite mores,  
 405 Ut duce sub famulo, jussuque satellitis irent,  
 Quos erat indignum Phario parere tyranno.  
 Nulla fides, pietasque viris, qui castra sequuntur,  
 Venalesque manus : ibi fas, ubi maxima merces :  
 Ære merent parvo : jugulumque in Cæsaris ire  
 410 Non sibi dant. pro fas ! ubi non civilia bella  
 Invenit imperii fatum miserabile nostri ?  
 Thessaliæ subducta acies in littore Nili  
 More furit patrio. quid plus te, Magne, recepto  
 Ausa foret Lagea domus ? dat scilicet omnis  
 415 Dexteræ, quod debet Superis : nullique vacare  
 Fas est Romano. Latium sic scindere corpus  
 Diis placitum : non in generi, socerique favorem  
 Discedunt populi. civilia bella satelles  
 Movit, et in partem Romanam venit Achilles.  
 420 Et nisi fata manus a sanguine Cæsaris arcent,  
 Hæ vincent partes. aderat maturus uterque :  
 Et districta epulis ad cunctas aula patebat  
 Insidias : poteratque cruor per regia fundi  
 Pocula Cæsareus, mensæque incumbere cervix.  
 425 Sed metuunt belli trepidos in nocte tumultus,  
 Ne cædes confusa manu, permissaque fatis  
 Te, Ptolemæe, trahat. tanta est fiducia ferri.  
 Non rapuere nefas : summi contemta facultas  
 Est operis : visum famulis reparabile damnum,  
 430 Illam mactandi dimittere Cæsaris horam.

Terruerint animos nomina vana suos.

Catonum et Brutorum tribuent tibi superos. Ovid.

397. — Superi tot vota Catonum,

————— vota suos habuere deos.

Brutorumque tibi tribuent.] Repone ex aliis codicibus, Superos. Vota

Noster iii. 125.

Servatur pœnas in aperta luce daturus.  
 Donata est nox una duci, vixitque Pothini  
 Munere Phœbeos Cæsar dilatus in ortus.

- Lucifer a Casia prospexit rupe, diemque  
 435 Misit in Ægyptum primo quoque sole calentem :  
 Cum procul a muris acies non sparsa manipulis,  
 Nec vaga conspicitur, sed justos qualis ad hostes  
 Recta fronte venit. passuri comminus arma,  
 Laturique ruunt. at Cæsar mœnibus urbis  
 440 Diffusus, foribus clausæ se protegit aulae,  
 Degeneres passus latebras. nec tota vacabat  
 Regia compresso : minima collegeret arma  
 Parte domus : tangunt animos iræque, metusque :  
 Et timet incursus, indignaturque timere.  
 445 Sic fremit in parvis fera nobilis abdita claustris,  
 Et frangit rabidos præmorso carcere dentes.  
 Non secus in Siculis fureret tua flamma cavernis,  
 Obstrueret summam si quis tibi, Mulciber, Ætnam.  
 Audax Thessalici qui nuper rupe sub Æmi,  
 450 Hesperiae cunctos proceres, aciemque Senatus,  
 Pompeiumque ducem, causa sperare vetante,  
 Non timuit, fatumque sibi promisit iniquum,  
 Expavit servile nefas, intraque penates  
 Obruitur telis ; quem non violasset Alanus,  
 455 Non Scythæ, non fixo qui ludit in hospite Maurus.  
 Hic, cui Romani spatium non sufficit orbis,  
 Parvaque regna putat Tyriis cum Gadibus Indos,  
 Ceu puer imbellis, ceu captis femina muris  
 Quærit tuta domus : spem vitæ in limine clauso  
 460 Pōnit, et incerto lustrat vagus atria cursu :  
 Non sine rege tamen ; quem ducit in omnia secum,  
 Sumturus pœnas et grata piacula morti ;  
 Missurusque tuum, si non sint tela, nec ignes,  
 In famulos, Ptolemæe, caput. sic barbara Colchis  
 465 Creditur ultorem metuens regnique, fugæque,

————— certe violata potestas  
 Invenit læta deos.

472. — Orator regis, pacisque sequen-  
 ter,

Æstimat in numero scelerum po-  
 nenda tuorum,

Tot monstris Ægypte nocens.] Aut  
 aliquid deest, aut sequenda nostra con-

- Ense suo, fratrisque simul cervice parata  
 Expectasse patrem. cogunt tamen ultima rerum  
 Spem pacis tentare ducem : missusque satelles  
 Regius, ut sævos absentis voce tyranni  
 470 Corriperet famulos, quo bellum auctore moverent.  
 Sed neque jus mundi valuit, neque fœdera sancta  
 Gentibus : orator regis, pacisque sequester,  
 Æstimat in numero scelerum ponenda tuorum,  
 Tot monstribus Ægypte nocens. non Thessala tellus,  
 475 Vastaque regna Jubæ, non Pontus, et impia signa  
 Pharnacis et gelido circumfluis orbis Ibero  
 Tantum ausus scelerum, non Syrtis barbara, quantum  
 Delitiæ fecere tuæ. premit undique bellum,  
 Inque domum jam tela cadunt, quassantque penates.  
 480 Non aries uno moturus limina pulsu,  
 Fracturusque domum ; non ulla est machina belli :  
 Nec flammis mandatur opus : sed cæca juventus  
 Consilii, vastos ambit divisa penates,  
 Et nusquam totis incursat viribus agmen.  
 485 Fata vetant, muri que vicem fortuna tuetur.  
 Necnon et ratibus tentatur regia, qua se  
 Protulit in medios audaci margine fluctus  
 Luxuriosa domus. sed adest defensor ubique  
 Cæsar, et hos aditus gladiis, hos ignibus arcet :  
 490 Obsessusque gerit (tanta est constantia mentis)  
 Expugnantis opus. piceo jubet unguine tinctas  
 Lampadas immitti junctis in bella carinis.  
 Nec piger ignis erat per stuppea vincula, perque  
 Manantes cera tabulas : et tempore eodem  
 495 Transtraque nautarum summique arsere ceruchi.  
 Jam prope semustæ merguntur in æquore classes,  
 Jamque hostes, et tela natant. nec puppibus ignis  
 Incubuit solis : sed quæ vicina fuere  
 Tecta mari longis rapuere vaporibus ignem :  
 500 Et cladem favere Noti, percussa que flamma

jectura, *Res minima*, aut *Res ima*. Et gentes maximum est scelus : sed inter  
 sic quoque aliquid subsaudiendum est, ut Ægypti scelera minimum. Exstat his-  
 sensus ait, Legatus, occisus apud alias toria in libro de bello Alexandrino, ubi et

Turbine, non alio motu per tecta cucurrit,  
 Quam solet ætherio lampas decurrere sulco,  
 Materiaque carens, atque ardens aëre solo.

Illa lues clausa paulum revocavit ab aula

- 505 Urbis in auxilium populos. nec tempora cladis  
 Perdidit in somnos, sed cæca nocte carinis  
 Insiluit Cæsar, semper feliciter usus  
 Præcipiti cursu bellorum, et tempore raptō.  
 Tunc claustrum pelagi cepit Pharon. insula quondam
- 510 In medio stetit illa mari, sub tempore vatis  
 Proteos : at nunc est Pellæsis proxima muris,  
 Illa duci geminos bellorum præstitit usus :  
 Abstulit excursus et fauces æquoris hosti ;  
 Cæsaris auxiliis aditus et libera ponti
- 515 Ostia permisit. nec pœnas inde Pothini  
 Distulit ulterius : sed non qua debuit ira,  
 Non cruce, non flammis, rabido non dente ferarum :  
 Heu facinus, cervix gladio male cæsa pependit :  
 Magni morte perit. necnon subrepta paratis
- 520 A famulo Ganymede dolis pervenit ad hostes  
 Cæsaris Arsinoë : quæ castra carentia rege  
 Ut proles Lagea tenet, famulumque Tyranni  
 Terribilem justo transegit Achillea ferro.  
 Altera, Magne, tuis jam victima mittitur umbris.
- 525 Nec satis hoc Fortuna putat. procul absit, ut ista  
 Vindictæ sit summa tuæ. non ipse tyrannus  
 Sufficit in pœnas, non omnis regia Lagi.  
 Dum patrii veniant in viscera Cæsaris enses,  
 Magnus inultus erit. sed non auctore furoris
- 530 Sublato cecidit rabies : nam rursus in arma  
 Auspiciis Ganymedis eunt : ac multa secundo  
 Prælia Marte gerunt. potuit discrimine summo  
 Cæsaris una dies in famam, et secula mitti.  
 Molis in exiguæ spatii stipantibus armis,
- 535 Dum parat in vacuas Martem transferre carinas

nomina legatorum ponuntur Dioscorides  
 et Serapio, quæ et ex Livio hic posuit  
 Scholiastes MS. Grotius.

512. *Illa duci geminos bellorum præstitit  
 usus :*] Explicando hoc loco serviunt quæ  
 sunt apud Strabonem de Pharo. Grotius.

- Dux Latius, tota subiti formidine belli  
 Cingitur: hinc densæ prætexunt littora classes,  
 Hinc tergo insultant pedites: via nulla salutis:  
 Non fuga, non virtus, vix spes quoque mortis honestæ,  
 540 Non acie fusa, nec magnæ stragis acervo  
 Vincendus tunc Cæsar erat, sed sanguine nullo.  
 Captus sorte loci pendet, dubiusne timeret,  
 Optaretne mori; respexit in agmine denso  
 Scævam perpetuæ meritum jam nomine famæ  
 545 Ad campos, Epidamne, tuos: ubi solus apertis  
 Obsedit muris calcantem moenia Magnum.

534. *Molis in exigua spatio stipantibus* *χῆμα* vocat Plut. quæ vera Latine illius  
*armis,*] Molem dicit quæ ad insulam pertinerebat. Vide lib. de bello Alexandrino. vocis significatio. Grotius.

~~~~~  
 Excudebant Andreas et Jacobus Duncan,  
*Academia Glasguensis Typographi.*  
 ~~~~~







